ΑΝΔΡΕΑ ΣΠ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ-1955

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	
Η ΕΛΛΑΣ ΤΟΥ 1869	11
Η γέννησις του Πρίγκιπος	14
Τα πρώτα έτη του Πρίγκιπος	17
Τα ταξίδια του	22
Ο Γεώργιος εις το Βασιλικόν Ναυτικόν	28
Ο Πρίγκιψ εις την Άπω Ανατολήν	36
Διοικητής της Σχολής Τορπιλλητών	42
Το Κρητικόν ζήτημα	49
Ο ατυχής πόλεμος του 97	55
Η δίκη του Ναυτικού	63
Η Αυτονομία της Κρήτης	70

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'	
Ο ΥΠΑΤΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ	79
Καθήκοντα και ευθύναι	89
Η κατάρτισις του Συντάγματος	93
Η πρώτη Εθνική Συνέλευσις	98
Η πρώτη Κρητική Κυβέρνησις	105
Η οργάνωσις της Κρητικής Πολιτείας	119
Το πρώτον έτος της Αρμοστίας	128
Η Εκκλησία της Κρήτης	132
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'	
Η ΔΙΑΦΩΝΙΑ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ-ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ	135
Το πρώτον υπόμνημα του Πρίγκιπος	140
Πολιτικά παρασκήνια	147
Η απόλυσις του Συμβούλου της Δικαιοσύνης	169
Οι ελιγμοί των Μεγάλων Δυνάμεων	182
Τα βέλη εναντίον του Ηγεμόνος	188
Αι νέαι εκλογαί	197
Εν υπόμνημα του Βενιζέλου	200
Το δεύτερον υπόμνημα του Πρίγκιπος	206
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'	
Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΘΕΡΙΣΣΟΥ	210
Ημέραι θλίψεως και πόνου	240
Το νέον υπόμνημα του ηγεμόνος	246
Μία ιστορική συνομιλία του Πρίγκιπος μετά του Μαν. Κουνδούρου	259
Αι Δυνάμεις προς τους επαναστάτας	266
Συνεννοήσεις επαναστατών μετά της Κρητικής Βουλής.	270

Η απάντησις των επαναστατών εις την διακοίνωσιν των Δυνάμεων	277
Η αναθεώρησις του Κρητικού ζητήματος	281
Τα σώματα των Δημοφρουρών	286
Η επιβολή κατά του Πρίγκιπος	289
Ο νόμος περί αφοπλισμού	299
Αμνηστία εις τους επαναστάτας	312
Το τρίτον υπόμνημα του Πρίγκιπος	316
Το τελευταίον έτος της Αρμοστείας	322
Η αποχώρησις του Πρίγκιπος	328
Μία ιστορική επιστολή	333
Το τελευταίον Διάγγελμα του Πρίγκιπος	340
Η πατριωτική στάσις του Γεωργίου	343
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'	
ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ-Η ΑΦΙΞΙΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ	348
Σελίδες εκ του αρχείου του Πρίγκιπος	355
Οι γάμοι του Πρίγκιπος	362
Η Πριγκίπισσα Μαρία	367
Ο Πρίγκιψ Πέτρος	372
Η Πριγκίπισσα Ευγενία	377
Ο Γεώργιος κατά τους πολέμους 1912-1913	379
Η επιστροφή εις την Ελλάδα	384
Ανέκδοτα από την ζωή του Πρίγκιπος	390
Κατά τον πόλεμον 1940-1941	404
Μετά την νίκην	415
Η πεντηκονταετηρίς της ελευθέρας Κρήτης	419
Τα αποκαλυπτήρια ενός μνημείου	425

Επίλογος	429
Βιβλιογραφία	431
Πίναξ περιεχομένων	433

ΚΑΝΔΑΜΗ: ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Γεώργιος

ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ Α. Σ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ (Πάτραι. 1928. Ἐξηντλημένον).
ΦΩΤΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΛΑΣΗ (Διηγήματα. Ἀθῆναι 1932. Ἐξηντλημένον).
ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (Διηγήματα. Ἀθῆναι 1936. Ἐξηντλημένον).
ΔΩΔΕΚΑ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ 21 (Βιογραφίες. 1939. Ἐξηντλημένον).
ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΕΝΟΣ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ (Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Ἀσία. 1940).
Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΚΥΚΝΟΥ (Μυθιστόρημα ἀπὸ τὰ Ὁμηρικὰ Ἔπη. 1943).
ΒΑΣΙΛΙΚΗ Η ΑΘΗΝΑΙΑ (Ἱστορικὸ μυθιστόρημα. 1944. Ἐξηντλημένον).
ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΠΟΥ ΠΟΛΕΜΗΣΑΝ (Βιογραφίες ἡρωΐδων. 1945. Ἐξηντλημ.).
ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗ (Βιογραφία. Ἔκδοσις «Πυρσοῦ» 1946).
ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΟΦΙΑ (Βιογραφία. Ἔκδοσις Π. Δημητράκου Α.Ε. 1947).
ΚΟΚΚΙΝΟΙ ΛΥΚΟΙ (Τὸ Χρονικὸν τῆς ἀντεθνικῆς ἀνταρσίας. 1947. Ἐξηντλημ.).
Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ἀγῶνες, ἡρωϊσμοὶ καὶ θυσίαι. 1948. Ἐξηντλημ.).
ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΟΥ ΝΥΜΦΑΙΟΥ (Σελίδες μαρτυρίου καὶ δόξης 1948).
Η ΕΞΟΔΟΣ ΤΗΣ ΧΑΛΑΝΔΡΙΤΣΑΣ (Ἥρωες τῆς ἐλευθερίας. 1949. Ἐξηντλ.).
ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ (Ἕνας Ἐθνικὸς Βωμός. 1950. Ἐξηντλημένον).
ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΑΛΞΕΙΣ (Ρεπορτὰζ ἀπὸ τὰς Β. περιοδείας. 1951).
ΜΙΑ ΚΑΡΔΙΑ ΚΙ' ΕΝΑ ΣΤΕΜΜΑ (Βιογρ. Κ. Παλαιολόγου. «Ἐμπρός». 1952).
ΕΝΕΝΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΖΩΗΣ (Ἐφημ. «Ἀκρόπολις». 1953).
ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΘΡΥΛΟΙ (Λαογραφικὸ ρεπορτάζ. Εἰς ἐφημ. «Ἀκρόπολιν». 1953).
ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (Βιογραφικὴ μελέτη πολιτικῆς ἱστορίας. Ἀθῆναι. 1954).

ΠΡΟΣ ΕΚΔΟΣΙΝ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΑΥΛΟΣ (Βιογραφία).
ΕΙΚΟΣΙ ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΜΕ ΤΗΝ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗ (Συνεντεύξεις μὲ Ἕλληνας καὶ ξένους δημοσιογράφους. 1946–54).
ΒΙΒΛΟΣ ΑΡΕΤΗΣ (Τὸ Ἔπος τῶν Ἑλλήνων στὰ χρόνια τοῦ πολέμου καὶ τῆς σκλαβιᾶς. 1940–49).
ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ ΤΟΥ 21 (Ἱστορικὰ ἀφηγήματα).
ΤΡΟΠΑΙΑ ΚΑΙ ΒΩΜΟΙ (60 Ραδιοφωνικὲς ὁμιλίες γύρω ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἔθνους. 1947–49).
ΜΑΡΓΑΡΙΤΩ (Βιογραφία τῆς Ὁσίας Πελαγίας).
ΔΟΜΝΑ ΒΙΣΒΙΖΗ (Ἡ Μπουμπουλίνα τῆς Θράκης. Βιογραφία).
ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ (Στὴν Πολιτική, στὴν Τέχνη, στὰ Γράμματα).

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος φέρων στολὴν Ναυάρχου

ΑΝΔΡΕΑ ΣΠ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ—1955

Ἕκαστον ἀντίτυπον ἔχει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγγραφέως.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ Βασιλική Οἰκογένεια εἰς τὸ σύνολόν της, ἀποτελεῖ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ψυχὴν ἀντικείμενον ἐθνικῆς λατρείας, διότι εἰς τὸν βαθὺν πατριωτισμόν της καὶ τὴν πίστιν της εἰς τὰ πεπρωμένα καὶ τὴν ψυχικὴν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ὀφείλεται ἡ δημιουργία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Ἀπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ της, ἀοιδίμου Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α', μέχρι τῶν σημερινῶν μελῶν της, ἕνας ἐνιαῖος ἐθνικὸς παλμὸς συνέχει τὴν ψυχὴν Αὐτῶν ποὺ τὴν ἀποτελοῦν καὶ μία ζωηρὰ ἔφεσις ἐξυπηρετήσεως τῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους.

Μὲ τοιούτους τίτλους ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης, ἡ Ἑλληνικὴ Δυναστεία δὲν ἐζήτησεν ποτὲ νὰ τῆς ἀπονεμηθοῦν εὔσημα. Ἀντιθέτως, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐγίνετο ὁ στόχος ἀδίκων ἐπιθέσεων, δὲν ἐδέχετο ποτὲ οὔτε κἂν νὰ ἀμυνθῇ, διὰ νὰ μὴ προσθέσῃ τὸ παραμικρὸν ἐμπόδιον εἰς δυσχερεῖς στιγμὰς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους.

Ἡ 18η Ὀκτωβρίου τοῦ 1863, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α' ἔφθασεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, πρωτεύουσαν ἑνὸς κράτους, τοῦ ὁποίου ἡ μεθόριος ἦτο εἰς τὴν Ὄθρυν, ὑπῆρξεν ἱστορικὸς σταθμός. Ἔκτοτε, ὑπὸ τὴν συνετὴν Βασιλείαν του καὶ τὴν συνεχῆ ἐπαγρύπνησίν του, ἤρχισεν ἡ δημιουργικὴ περίοδος τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὀργάνωσις τοῦ κράτους, ἡ ἀνάπτυξις των Ἐθνικῶν δυνάμεων καὶ ἡ προσπάθεια, ἡ ὁποία ἀπέδωσε τὴν πραγματοποίησιν τῶν πόθων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἐθνικῆς δημιουργίας καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων, ἐπραγματοποιήθησαν εἰς τὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ Ἑλλὰς ἔζησεν ὑπὸ τὸν Βασιλικὸν θεσμόν.

Μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας, ἡ Αὐτοῦ Βασιλικὴ Ὑψηλότης ὁ πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε καὶ μένει πάντοτε μία μορφὴ ἐξαιρετικὰ συμπαθὴς δι' ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Τοῦτο προέρχεται, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν καλωσύνην του, καὶ τὰ γενναιόφρονα αἰσθήματα ποὺ τὸν διέκριναν εἰς ὅλην του τὴν ζωήν, ἀλλά, πρὸ παντός, ἀπὸ τὴν προσήλωσίν του εἰς τὸ καθῆκον καὶ τὴν βαθυτάτην συναίσθησιν τῶν πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ τὴν ὁλότητα ὑποχρεώσεων ἑνὸς ἡγεμόνος.

Ἡ γνωστή, βεβαίως, μετριοφροσύνη τοῦ Πρίγκιπος δὲν ἐπέτρεψε μέχρι σήμερον νὰ ἔλθουν λεπτομερῶς εἰς φῶς ὅλαι αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ὑπηρεσίαι του, οὔτε νὰ ἀρθοῦν αἱ εἰς βάρος του δημιουργηθεῖσαι ἄδικοι ἐντυπώσεις, αἱ συνδεόμεναι ἰδίως μὲ τὴν ἐν Κρήτῃ πολιτείαν του. Τοῦτο, ὅμως, δὲν ὠφείλετο μόνον εἰς τὴν μετριοφροσύνην του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διάθεσίν του νὰ μὴ καταστῇ ποτὲ τὸ ὄνομά του ἀντικείμενον πολιτικῆς διαμάχης καὶ ἐκμεταλλεύσεως.

Ἔτσι, ὡρισμέναι πτυχαὶ τῆς δημοσίας του ζωῆς ἔμειναν ἄγνωστοι. Καὶ αἱ πτυχαὶ αὐταὶ δὲν ἀποκαλύπτουν μόνον τὸν ἄνθρωπον μὲ τοὺς ψυχικοὺς θησαυρούς, ἀποκαλύπτουν πρὸ παντὸς τὸν τέλειον Ἕλληνα, κάθε σκέψις καὶ πρᾶξις τοῦ ὁποίου ἕνα καὶ μόνον εἶχον σκοπόν: Τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐθνικῶν ἰδανικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσε τὴν ζωήν του.

Εἰς τὴν βιογραφικὴν αὐτὴν ἐξιστόρησιν, τοῦτο μόνον ἐφιλοδόξησα: Νὰ γνωρίσω εὐρύτερα εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ὁ ὁποῖος ἐπάλαισε μὲ ἐγκαρτέρησιν ἐναντίον τόσων ἀντιξοοτήτων, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε φαινόμενον χρηστότητος καὶ ὑπομονῆς καὶ νὰ παρουσιάσω τὸ ἔργον του ἀνάγλυφον καὶ ἀληθινόν. Ἐγνώριζα ἐκ τῶν προτέρων τὰς δυσχερείας τοῦ ἐγχειρήματός μου. Ἀλλ' ἡ πίστις μου ὅτι θὰ προσφέρω μίαν μικράν, ἀλλὰ τιμίαν συμβολήν, εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ Τόπου μας, μοῦ ἔδωσε τὸ θάρρος ν' ἀντιμετωπίσω ὅλας τὰς ἐναντιότητας. Συνεκέντρωσα κάθε στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ μὲ διεφώτιζε καλλίτερα εἰς τὸν σκοπόν μου. Συνέλεξα κάθε τὶ ποὺ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδώσῃ ἁδρότερα τὴν δρᾶσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἠρώτησα ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐγνώρισαν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ συνειργάσθησαν μαζί του.

Ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἐμελέτησα μετὰ προσοχῆς τὸ ὀγκωδέστατον προσωπικὸν ἀρχεῖον τοῦ Πρίγκιπος, τὸ ὁποῖον, ἀπόρρητον ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν περίπου, ἐτέθη ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν διάθεσίν μου. Ἀπετελεῖτο δὲ ἀπὸ πλῆθος ἐπισήμων ἐγγράφων, ἀπὸ πολλὰς προσωπικὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πρίγκιπος, ἀπὸ ἔντυπα τῆς ἐποχῆς τῆς Ἁρμοστίας, ἀπὸ ἕνα πλῆθος σημειώσεων, ἀπὸ ἐμπιστευτικὰ ὑπομνήματα, ἀπορρήτους ἀναφοράς. Τρία μεγάλα κιβώτια περιεῖχον ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἀπήτησε χρόνον καὶ κόπον πολὺν διὰ νὰ κατορθώσω νὰ τὸ ταξινομήσω καὶ νὰ τὸ μελετήσω λεπτομερῶς.

Ἐπὶ πλέον εἶχον τὴν τιμὴν νὰ ἀκούσω διὰ μακρῶν ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν ἐκ στόματος αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Πρίγκιπος, ὡρισμένα ἱστορικὰ περιστατικά, μὴ ἐλθόντα ποτὲ εἰς τὴν δημοσιότητα. Πολλάκις δὲ ὁ Πρίγκιψ μοῦ ἀνεγίγνωσκε τὰς πλέον ἐνδιαφερούσας σελίδας ἐκ τῶν

Ἡ γνωστή, βεβαίως, μετριοφροσύνη τοῦ Πρίγκιπος δὲν ἐπέτρεψε μέχρι σήμερον νὰ ἔλθουν λεπτομερῶς εἰς φῶς ὅλαι αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ὑπηρεσίαι του, οὔτε νὰ ἀρθοῦν αἱ εἰς βάρος του δημιουργηθεῖσαι ἄδικοι ἐντυπώσεις, αἱ συνδεόμεναι ἰδίως μὲ τὴν ἐν Κρήτῃ πολιτείαν του. Τοῦτο, ὅμως, δεν ὠφείλετο μόνον εις τὴν μετριοφροσύνην του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διάθεσίν του νὰ μὴ καταστῇ ποτὲ τὸ ὄνομά του ἀντικείμενον πολιτικῆς διαμάχης καὶ ἐκμεταλλεύσεως.

Ἔτσι, ὡρισμέναι πτυχαὶ τῆς δημοσίας του ζωῆς ἔμειναν ἄγνωστοι. Καὶ αἱ πτυχαὶ αὐταὶ δὲν ἀποκαλύπτουν μόνον τὸν ἄνθρωπον μὲ τοὺς ψυχικοὺς θησαυρούς, ἀποκαλύπτουν πρὸ παντὸς τὸν τέλειον Ἕλληνα, κάθε σκέψις καὶ πρᾶξις τοῦ ὁποίου ἕνα καὶ μόνον εἶχον σκοπόν: Τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐθνικῶν ἰδανικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσε τὴν ζωήν του.

Εἰς τὴν βιογραφικὴν αὐτὴν ἐξιστόρησιν, τοῦτο μόνον ἐφιλοδόξησα: Νὰ γνωρίσω εὐρύτερα εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ὁ ὁποῖος ἐπάλαισε μὲ ἐγκαρτέρησιν ἐναντίον τόσων ἀντιξοοτήτων, ὁ ὁποίος ὑπῆρξε φαινόμενον χρηστότητος καὶ ὑπομονῆς καὶ νὰ παρουσιάσω τὸ ἔργον του ἀνάγλυφον καὶ ἀληθινόν. Ἐγνώριζα ἐκ τῶν προτέρων τὰς δυσχερείας τοῦ ἐγχειρήματός μου. Ἀλλ' ἡ πίστις μου ὅτι θὰ προσφέρω μίαν μικράν, ἀλλὰ τιμίαν συμβολήν, εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ Τόπου μας, μοῦ ἔδωσε τὸ θάρρος ν' ἀντιμετωπίσω ὅλας τὰς ἐναντιότητας. Συνεκέντρωσα κάθε στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ μὲ διεφώτιζε καλλίτερα εἰς τὸν σκοπόν μου. Συνέλεξα κάθε τὶ ποὺ ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδώσῃ ἁδρότερα τὴν δρᾶσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἠρώτησα ὅλους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐγνώρισαν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ συνειργάσθησαν μαζί του.

Ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους ἐμελέτησα μετὰ προσοχῆς τὸ ὀγκωδέστατον προσωπικὸν ἀρχεῖον τοῦ Πρίγκιπος, τὸ ὁποιον, ἀπόρρητον ἐπὶ μίαν πεντηκονταετίαν περίπου, ἐτέθη ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν διάθεσίν μου. Ἀπετελεῖτο δὲ ἀπὸ πλῆθος ἐπισήμων ἐγγράφων, ἀπὸ πολλὰς προσωπικὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πρίγκιπος, ἀπὸ ἔντυπα τῆς ἐποχῆς τῆς Ἁρμοστίας, ἀπὸ ἕνα πλῆθος σημειώσεων, ἀπὸ ἐμπιστευτικὰ ὑπομνήματα, ἀπορρήτους ἀναφοράς. Τρία μεγάλα κιβώτια περιεῖχον ὅλο αὐτὸ τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἀπήτησε χρόνον καὶ κόπον πολὺν διὰ νὰ κατορθώσω νὰ τὸ ταξινομήσω καὶ νὰ τὸ μελετήσω λεπτομερῶς.

Ἐπὶ πλέον εἶχον τὴν τιμὴν νὰ ἀκούσω διὰ μακρῶν ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν ἐκ στόματος αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Πρίγκιπος, ὡρισμένα ἱστορικὰ περιστατικά, μὴ ἐλθόντα ποτὲ εἰς τὴν δημοσιότητα. Πολλάκις δὲ ὁ Πρίγκιψ μοῦ ἀνεγίγνωσκε τὰς πλέον ἐνδιαφερούσας σελίδας ἐκ τῶν

ἀνεκδότων ἀπομνημονευμάτων του καὶ κυρίως τὰ μέρη τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσαν τὴν διαφωνίαν του, ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ Κρήτης, μετὰ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, συμβούλου, τότε, ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης.

Ὁ Πρίγκιψ εἶχε πλέον λύσει τὴν σιωπήν του...

Μέχρι τοῦδε ἔχουν ἐκδοθῆ πολλὰ βιβλία ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης. Ὅλα, ὅμως, σχεδόν, ἔχουν γραφῆ σύμφωνα μὲ τὰς ἀπόψεις μιᾶς ὡρισμένης πολιτικῆς παρατάξεως. Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἡ ἄλλη ὄψις τοῦ νομίσματος. Καὶ αὐτὴ μέχρι σήμερον ἦτο κρυμμένη κάτω ἀπὸ τὸν ἀδιαπέραστον πέπλον τῆς πολυετοῦς σιγῆς ἐκ μέρους τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἐὰν ἡ ἄποψις αὐτὴ εἶναι ἡ ὀρθὴ ἢ ὄχι, αὐτὸ θὰ τὸ κρίνῃ ὁ ἀναγνώστης. Πάντως τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ ἰδιαιτέρως νὰ τονίσω, εἶναι ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐγράφη ἐπὶ τῇ βάσει ἀδιαψεύστων καὶ αὐθεντικῶν ἱστορικῶν στοιχείων. Ἐπὶ πλέον διὰ πρώτην φορὰν θὰ ἀκουσθῇ ἡ ὑπεύθυνος γνώμη τοῦ Πρίγκιπος ἐπὶ τῶν γεγονότων, κυρίως, ποὺ συνθέτουν τὸ «Κρητικὸν ζήτημα» γεγονότων ποὺ συνεκλόνισαν τὴν Ἑλλάδα εἰς μίαν ἀπὸ τὰς κρισιμωτέρας φάσεις τῆς ἐξελίξεως τοῦ Τόπου κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας. Διότι ἡ ζωὴ καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμέναι μὲ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καί, μάλιστα, μὲ τὰς πλέον δραματικὰς περιόδους της κατὰ τὸ διαρρεῦσαν διάστημα τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας.

Ἤδη ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, συμπαθὴς καὶ θαλερὸς πρεσβύτης, δὲν παύει νὰ ἀναλίσκεται ὑπὲρ πατρίδος. Εὑρίσκει τὴν δικαίωσίν του εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος καὶ ζῆ μὲ τὰς ἀναμνήσεις ἐκείνας ποὺ τόσον τὸν συνέδεσαν μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ἔργον αὐτὸ τὸ ἔγραψα μὲ κάθε δυνατὸν κριτήριον ἀμεροληψίας καὶ ἀντικειμενικότητος. Καὶ τὸ παραδίδω κυρίως εἰς τὴν νέαν γενεὰν τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ ἀντλήσῃ πρότυπα ἀπὸ τὴν φιλοπάτριδα ζωὴν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, δύναμιν ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς θελήσεώς του καὶ πίστιν ἀπὸ τὴν πίστιν του εἰς τὰ αἰώνια πεπρωμένα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Α. Σ. Σ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΕΛΛΑΣ ΤΟΥ 1869

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ἀτμόσφαιρα τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1869 ἦτο γεμάτη ἀπὸ προσωπικὰς ἀντιθέσεις καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων, ποὺ ἠγωνίζοντο μετὰ πάθους διὰ τὸ γέρας τῆς ἐξουσίας.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς καθίστατο ἀδύνατος κάθε θετικὴ ἐργασία καὶ ἡ ἐν γένει περισυλλογὴ καὶ ἀναδιοργάνωσις τοῦ μικροῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἐχώλαινε.

Ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄ μὲ τὴν καρτερικότητα ποὺ τὸν διέκρινε, κατέβαλλε πολλὰς προσπαθείας διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γαλήνευσιν τῆς χώρας ἀπὸ τὴν ἀχαλίνωτον κομματικὴν διαμάχην. Ἀτυχῶς, ὅμως, ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ μέριμνα τοῦ Βασιλέως δὲν ἦσαν ἱκανὰ διὰ νὰ ἐπιφέρουν τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Καὶ συνέβαινε τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐσχηματίζετο μία κυβέρνησις, ἡ ἀντίπαλος κομματικὴ παράταξις νὰ ἐπιδιώκῃ διὰ παντὸς τρόπου τὴν πτῶσιν της καὶ πολλάκις νὰ ἐπιρρίπτῃ, ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ, τὰς εὐθύνας τῶν πράξεών της εἰς τὸ Στέμμα. Κατόπιν τούτων, ὁ Βασιλεὺς εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβαίνῃ συχνὰ εἰς τὴν διάλυσιν τῆς Βουλῆς καὶ εἰς τὴν διενέργειαν νέων ἐκλογῶν.

Δὲν εἶχον περάσει δύο χρόνια ἀπὸ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α΄ ἐκ Πετρουπόλεως, ὅπου, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1867, εἶχε τελέσει τοὺς γάμους του μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου καὶ ἀνεψιᾶς τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Β΄ Μεγάλης Δουκίσσης Ὄλγας, καὶ ἡ μικρὰ Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα εὑρίσκετο ἐν μέσῳ νέων πολιτικῶν ἀναστατώσεων.

Ἡ μετὰ ἕνα ἔτος γέννησις τοῦ Διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου βασιλόπαιδος Κωνσταντίνου (21 Ἰουλίου 1868) τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἐδέχθη μὲ συγκίνησιν καὶ ἐνθουσιασμόν, εἶχε καταστήσει τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Βασίλισσαν περισσότερον ἀγαπητοὺς καὶ δημοφιλεῖς. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἦτο τότε μόλις 23 ἐτῶν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐνεπιστεύθη εἰς αὐτὸν ὅλας της τὰς ἐλπίδας, διότι ἡ παρουσία καὶ μόνον ἐκείνου, ποὺ ἔφερεν εἰς τὸ νεανικόν του μέτωπον τὸ σύμβολον τῆς ἐπανασυνδέσεως τῆς παλαιᾶς αἴγλης

τῶν Βασιλέων της μὲ τὴν νέαν δόξαν τοῦ Ἔθνους, ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ χαλυβδώση τὴν πίστιν τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἐπιτελέση θαύματα.

Ἡ Βασίλισσα Ὄλγα, ἐξ ἄλλου, ποὺ ἦτο 18 ἐτῶν, ἔθελγε τοὺς πάντας μὲ τὸ ὡραῖον της παράστημα, τοὺς ἁπλοῦς τρόπους της καὶ μὲ τοὺς γεμάτους καλωσύνην φωτεινοὺς ὀφθαλμούς της. Ὁλόκληρος ἡ ζωή της διέρρευσεν ἐν μέσῳ ἀγαθότητος, εὐποιίας καὶ εὐσεβείας. Ἡ κυριωτέρα ἀπασχόλησίς της ὑπῆρξεν ἡ ἀνακούφισις τῶν ἀναξιοπαθούντων. Ὡς τὸ ὕψιστον τῶν καθηκόντων της ἐθεώρει τὰ φιλανθρωπικά της ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐπετέλει μὲ ὅλην τὴν θέρμην τῆς χριστιανικῆς της ψυχῆς. Τὸ νοσοκομεῖον «Εὐαγγελισμὸς» εἶναι δημιούργημά της, μαζὺ μὲ πληθώραν ἄλλων φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, ἀσύλων καὶ λοιπῶν ἑστιῶν εὐποιίας καὶ στοργῆς. Καὶ ἠγαπήθη ἡ Βασίλισσα ἐκείνη παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅσον σπανίως ἠγαπήθη Βασίλισσα εἰς τὸν κόσμον.

Τὸ θέρος τοῦ 1869 εὑρίσκει τὴν Ἑλλάδα ἐν τῷ μέσῳ νέων πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν. Αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ τῆς 19ης Μαΐου εἰς οὐδεμίαν κομματικὴν παράταξιν εἶχαν δώσει τὴν πλειοψηφίαν, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθῇ κυβέρνησις βιώσιμος. Ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας κατέφθανον ἀθρόα τηλεγραφήματα τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεφέροντο πρὸς τὴν κυβέρνησιν Θ. Ζαΐμη συμπλοκαί, τραυματισμοὶ καὶ πλῆθος ἐπεισοδίων μεταξὺ τῶν θερμοαίμων ἐκλογέων. Ἐπὶ δεκαπέντε, σχεδόν, ἡμέρας μετὰ τὰς ἐκλογὰς ἐξηκολούθουν αἱ ἀντεγκλήσεις, αἱ διαμαρτυρίαι καὶ αἱ διαδηλώσεις εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν, ὁπότε τὴν 5ην Ἰουνίου ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐκήρυξε τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς, ἐκφωνήσας τὸν κάτωθι λόγον:

«Κύριοι βουλευταί. Μετὰ χαρᾶς βλέπω περὶ ἐμὲ συνηγμένους τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἔθνους. Γνωσταὶ εἰσὶν ὑμῖν αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συμβᾶσαι περιπλοκαὶ εἰς τὰς μετὰ τῆς ὁμόρου Ἐπικρατείας σχέσεις τῆς Κυβερνήσεώς Μου, ἡ μετ' αὐτὰς ἐπελθοῦσα διακοπὴ αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ ἕνεκα τούτου συγκρότησις ἐν Παρισίοις Συνδιασκέψεως τῶν ἐκεῖ ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Αἱ δυνάμεις αὗται ἀνακηρύξασαι ὁμοφώνως γενικάς τινας ἀρχὰς τοῦ μεταξὺ τῶν Ἐθνῶν Δικαίου, ἀνέγραψαν αὐτὰς ἐν Πρωτοκόλλῳ καὶ προσεκάλεσαν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ν' ἀποφανθῇ ἐντὸς βραχυτάτης προθεσμίας ἂν ἀποδέχεται αὐτάς. Καὶ εἶχον μὲν αἱ ἀνακηρυχθεῖσαι ἀρχαὶ συνάφειαν μετὰ τοῦ καρτερικοῦ ἀγῶνος ἀδελφῶν, (τῶν Κρητῶν) ἀλλ' ἡ Κυβέρνησίς Μου κρίνασα, ὅτι τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τοῦ Ἔθνους ὑπηγόρευσε νὰ μὴ ἀντιταχθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τὴν ὁμόφωνον ἀπόφασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐδήλωσε τὴν ἑαυτῆς συναίνεσιν εἰς τὸ εἰρημένον Πρωτόκολλον...».

Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνόδου τοῦ 1869 ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος κατῆλθεν εἰς Πειραιᾶ καὶ διὰ τῆς «Ἀμφιτρίτης» κατηυθύνθη εἰς Κέρκυραν. Τὴν ἐσπευσμένην ἀναχώρησιν τοῦ Βασιλέως ἐπροκάλεσεν ὁ ἐπικείμενος τοκετὸς τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς Κέρκυραν ἀπὸ διμήνου μετὰ τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου.

Ἡ εἴδησις ὅτι συντόμως θὰ ἤρχετο εἰς τὴν ζωὴν καὶ δεύτερος βλαστὸς τοῦ Δυναστικοῦ δένδρου τῆς Ἑλλάδος, προεκάλεσε νέας ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἔβλεπεν ὅτι ἡ Βασιλεία ἐθεμελιοῦτο πλέον ὁριστικῶς εἰς τὸν Τόπον.

Ἡ Βασιλεία τοῦ Ὄθωνος ὑπῆρξεν ἀτυχής, διὰ πολλοὺς λόγους, ἐσωτερικούς, ἐξωτερικούς, πολιτικοὺς καὶ ἰδιωτικούς. Ἀλλὰ διὰ τὸν λαὸν περισσοτέραν σημασίαν εἶχε τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἤρχετο ὁ ἀναμενόμενος Διάδοχος. Καὶ ἐφ' ὅσον τὰ ἔτη παρήρχοντο καὶ ὁ πόθος αὐτὸς δὲν ἐπραγματοποιεῖτο, ὁ λαὸς διησθάνετο ὅτι ἡ Δυναστεία ἐκείνη ἦτο καταδικασμένη, ἀργὰ ἢ γρήγορα, νὰ ἐκλείψῃ. Καὶ δὲν ἠπατήθη.

Τὸ δεύτερον ὅμως Βασιλικὸν ζεῦγος, ἐδικαίωσε πλήρως τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἔθνους.

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΕΝΔΕΚΑ μῆνας ἀκριβῶς μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ Διαδόχου, εἰς τὰ θερινὰ ἀνάκτορα τοῦ «Μὸν Ρεπὸ» εἰς τὴν Κέρκυραν, παρετηρεῖτο μία ἀσυνήθης κίνησις. Ἐκτὸς τῶν Βασιλέων καὶ τῆς ἀκολουθίας των εἶχε μεταβῆ ἐκεῖ καὶ ὁ πατὴρ τῆς βασιλίσσης Μέγας Δοὺξ Κωνσταντῖνος διὰ νὰ παραστῇ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου.

Ἦτο ἡ ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Κέρκυρα ἔζοῦσε μόνον διὰ τοὺς Βασιλεῖς. Τὴν ἠλέκτριζε τὸ βασιλικὸν μεγαλεῖον, ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν βασιλικῶν πομπῶν, αἱ συγκεντρώσεις τῶν Ἀνακτόρων τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ καὶ τοῦ «Μὸν Ρεπό», εἰς τὰς ὁποίας Βασιλεῖς καὶ Πρίγκιπες καὶ Πριγκίπισσαι ἡμιλλῶντο εἰς εὐγένειαν καὶ χάριν. Ἤδη ὅμως, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Κοινοῦ εἶχε συγκεντρωθῇ εἰς τὴν πλημμυρισμένην ἀπὸ τὰ ἀρώματα τῶν κήπων, ποὺ τὴν περιεστοίχιζον, ἔπαυλιν τοῦ «Μὸν Ρεπὸ» καὶ ὅλοι συνεζήτουν διὰ τὴν προσεγγίζουσαν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ. Ὁ ἀνέφελος καὶ γαλανὸς οὐρανὸς τῆς νήσου τῶν Φαιάκων, ἐχάριζε τὰς ἡμέρας ἐκείνας τὸ τρυφερώτερον μειδίαμά του διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὸ νεογέννητον καὶ τὰ ἄνθη τῶν κήπων ἔδιδαν ὅλα των τὰ ἀρώματα διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὸ λίκνον του...

Τὰς πρώτας μεταμεσονυκτίους ὥρας τῆς Πέμπτης πρὸς τὴν Παρασκευὴν (12)24 Ἰουνίου 1869) ἐπῆλθεν αἰσίως ὁ τοκετὸς καὶ ὁ λαὸς τῆς Κερκύρας, ποὺ εἶχε παραμείνει ἄγρυπνος, ὑπεδέχθη μὲ ζητωκραυγὰς καὶ ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις τὴν γέννησιν τοῦ Πρίγκιπος, τὴν ὁποίαν πρῶτος ηὐτύχησε νὰ πληροφορηθῇ.

Τὴν ἐπομένην ὁ Βασιλεὺς ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ του, προσθέσας ὅτι ἔδωσεν εἰς τὸν νεογέννητον βασιλόπαιδα τὸ ὄνομα Γεώργιος.

Μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τῆς εἰδήσεως καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀνεχώρησαν εὐθὺς ὁ πρωθυπουργὸς Θ. Ζαΐμης, μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης Πετσάλη διὰ Κέρκυραν, προκειμένου νὰ ὑποβάλουν τὰ συγχαρητήρια τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸν Βασιλέα καὶ συντάξουν τὴν ληξιαρχικὴν πρᾶξιν τῆς γεννήσεως τοῦ βασιλόπαιδος.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ εἴσοδος εἰς τὸν κό-

σμον τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, συνέπιπτε μὲ μίαν ἱστορικὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡμερομηνίαν. Τὸ 1869 ἡ Ἑλλάς, πενθοῦσα, ὑπέγραφε τὸ Πρωτόκολον τῶν Παρισίων, διὰ τοῦ ὁποίου ἐθάπτετο ἡ μεγάλη Κρητικὴ ἐπανάστασις. Καὶ τὸ ἴδιον ἔτος ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος ἔστελλε τὸν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος προωρίζετο νὰ προπαρασκευάση, διὰ τραχυτάτων ἀγώνων, τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὴν Ἕνωσιν τῆς ἡρωϊκῆς Μεγαλονήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος!

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας μετεφέρθη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κέρκυραν ἡ βαρύτιμος κολυμβήθρα, ἡ ὁποία εἶχε κατασκευασθῆ εἰς Παρισίους διὰ πανελληνίου ἐράνου, ὅπως χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν βάπτισιν τοῦ Διαδόχου. Ἡ κολυμβήθρα αὐτὴ σώζεται καὶ σήμερον εἰς τὰ παλαιὰ ἀνάκτορα.

Ἡ βάπτισις τοῦ νεογεννήτου πρίγκιπος ἐγένετο τὴν 24ην Ἰουλίου εἰς «Μὸν Ρεπό». Κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου ἐχοροστάτησεν ὁ μητροπολίτης Κερκύρας Ἀθανάσιος, ἀνάδοχος δὲ τοῦ νεοφωτίστου ἦτο ὁ ἐκ μητρὸς πάππος του Μέγας Δοὺξ Κωνσταντῖνος.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ Βουλὴ εἶχεν ἀρχίσει τὰς ἐργασίας της, πρόεδρος δὲ αὐτῆς ἐξελέγη ὁ Δ. Χριστίδης, ὅστις, τῇ ὁμοθύμῳ ἐγκρίσει τῶν βουλευτῶν, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Βασιλέα τὴν 27ην Ἰουλίου 1869 τὴν κάτωθι ἐπιστολήν :

«Μεγαλειότατε,

Ἡ Βουλὴ ἐπὶ τῇ χαρμοσύνῳ ἀγγελίᾳ τῆς βαπτίσεως τοῦ δευτεροτόκου Βασιλικοῦ Πρίγκιπος, πιστῶς ἑρμηνεύουσα τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐνετείλατο εἰς τὸ Προεδρεῖον αὐτῆς ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 18ης τοῦ ὑπερμεσοῦντος νὰ διαβιβάση εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα καὶ τὴν Σεπτὴν ἡμῶν Ἄνασσαν τὰ συγχαρητήρια αὐτῆς διὰ τὴν γέννησιν καὶ βάπτισιν τοῦ νεοτεχθέντος Βασιλόπαιδος.

Ἡ Βουλή, Βασιλεῦ, εἰς τὰ εὐτυχῆ ταῦτα συμβάντα, τὰ πληροῦντα δικαίως εὐφροσύνης τὴν φιλόστοργον καρδίαν τῶν Ὑμετέρων Μεγαλειοτήτων, ἐνορᾷ πληρουμένους αἰωνοχρόνους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πόθους, στερεουμένην εἰς τὸ διηνεκὲς τὴν δημοφιλῆ συνταγματικὴν Δυναστείαν Σου, μεθ' ἧς ἀναπόσπαστοι εἶναι τοῦ λοιποῦ αἱ τύχαι τῆς Πατρίδος, καὶ εἰς τὴν σειρὰν τῆς μακρᾶς διαδοχῆς Σου, βαδιζούσης ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν Σεβαστῶν Ἀρχηγῶν Της, προοιωνίζεται εὔδαιμον τῆς Χώρας τὸ μέλλον.

Τὸ Προεδρεῖον, Βασιλεῦ, ὑπὸ τῶν αὐτῶν τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Λαοῦ Σου αἰσθημάτων ἐμφορούμενον, δράττεται ἄσμενον τῆς ὑψηλῆς τιμῆς νὰ ἑνώση τὰς ἐνθέρμους συγχαρητηρίους εὐχάς του δεόμενον τοῦ Ὑψίστου ὅπως διατηρῇ ὑπὸ τὴν ἁγίαν Αὐτοῦ σκέπην τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα μετὰ τῆς Σεπτῆς ἡμῶν Βασιλίσσης καὶ τῆς Α.Β.Υ. τοῦ Διαδόχου.

Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος εὐπειθέστατοι καὶ πιστοὶ ὑπήκοοι: Ὁ Πρόεδρος Δημ. Χριστίδης. Οἱ Γραμματεῖς: Δ. Ν. Πονηρόπουλος, Θεοφ. Γεωργίου, Χρ. Χριστόπουλος Γ. Δρακονταειδῆς».

Τὴν μεθεπομένην ὁ Βασιλεὺς ἀπήντησε διὰ τῆς κάτωθι ἐπιστολῆς:

«Κύριε Πρόεδρε,

Σᾶς παρακαλῶ νὰ ἐκφράσητε εἰς τὴν Βουλὴν τὰς εὐχαριστίας Μου καὶ τὰς τῆς Βασιλίσσης διὰ τὰ συγχαρητήρια καὶ τὰς εὐχὰς αὐτῆς ἐπὶ τῇ γεννήσει καὶ τῷ βαπτίσματι τοῦ Υἱοῦ Μου Γεωργίου. Εὐχαριστῶ ἐπίσης Ὑμᾶς καὶ τὸ Προεδρεῖον τῆς Βουλῆς δι' ὃν τρόπον ἡρμηνεύσατε τὰς εὐχὰς ταύτας.

Βλέπων τὴν στοργὴν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους περιστοιχίζουσαν τὴν κοιτίδα τῶν τέκνων Μου, αἰσθάνομαι γλυκυτάτην παρηγορίαν καὶ παρακαλῶ τὸν Θεὸν ν' ἀξιώσῃ αὐτὰ ν' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους. Τὸ κατ' ἐμέ, εὐτυχήσας νὰ γίνω Ἀρχηγὸς Ἐθνικῆς Δυναστείας ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, θεωρῶ τὸ Ἑλληνικὸν Στέμμα ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην, ἀνήκουσαν εἰς Ἡγεμόνα Ἕλληνα οὐ μόνον τὴν καρδίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Θρησκείαν καὶ τὴν γέννησιν.

Ἀναμένων δὲ τὴν πλήρωσιν τῶν βουλῶν τῆς Θείας Προνοίας, δὲν θέλω ἐν τῷ μεταξὺ παύσει ἐπικαλούμενος τὴν πατριωτικὴν ἁπάντων συνδρομήν, ὅπως ἐνισχυθῇ πᾶσα ἐνέργεια τείνουσα εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς δημοσίας πίστεως καὶ τὴν προαγωγὴν τῶν τεχνικῶν γνώσεων καὶ τῆς ὑλικῆς προόδου ἐν τῷ Τόπῳ, ὡς τῆς πηγῆς, ἐκ τῆς ὁποίας τὰ ἔθνη ἀρύονται σήμερον τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, καὶ τοῦ μέσου, δι' οὗ αἱ εὐχαὶ τῆς Βουλῆς δύνανται ἀσφαλῶς νὰ πραγματοποιηθῶσιν. Αἱ πρόσφατοι ἐθνικαὶ συμφοραὶ δι' ἃς ὅλοι πενθοῦμεν, πρέπει νὰ διπλασιάσωσι τὸν ζῆλον μας καὶ νὰ προσηλώσωσι τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μας εἰς τὸν θρίαμβον μιᾶς ἰδέας: τῆς βελτιώσεως τοῦ παρόντος πρὸς παρασκευὴν μέλλοντος εὐδαίμονος.

Ἔμπλεως χρηστῶν ἐλπίδων καὶ ἐμπιστοσύνης πρὸς τοὺς κυρίους Βουλευτάς, εὔχομαι τὰ πατριωτικὰ αὐτῶν ἔργα νὰ ἐπισύρωσιν αὐτοῖς ταχέως τὰς εὐλογίας τοῦ λαοῦ.

Ὅλως ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ἐν Κερκύρᾳ τὴν 29 Ἰουλίου 1869».

Ὁ Βασιλεὺς μετὰ τὴν βάπτισιν τοῦ τέκνου του ἀπένειμεν εἰς αὐτό, ὡς εἴθισται, τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Σωτῆρος καὶ ἦτο πανευτυχὴς διὰ τὴν ἀρίστην ὑγείαν τῆς Βασιλίσσης καὶ τοῦ νεογεννήτου, τοῦ ὁποίου ἐθαύμαζε τοὺς γλαυκοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ ἀγγελικὸν χαμόγελον...

'Ο αείμνηστος Βασιλεύς τῶν 'Ελλήνων Γεώργιος ὁ Α'

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΤΗ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΜΕΤ' ὀλίγας ἡμέρας ἀνεχώρησαν ἐκ Κερκύρας, μέσῳ Βρινδισίου, διὰ Πετρούπολιν, οἱ φιλοξενούμενοι συγγενεῖς τῆς Βασιλίσσης καὶ ὁ Βασιλεὺς ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς 'Αθήνας, διότι νέα πολιτικὰ γεγονότα καθίστων ἀναγκαίαν τὴν παρουσίαν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

'Η Βουλή, συνεχίζουσα τὰς συνεδριάσεις της, εἶχεν ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν ὡς θέμα τὸν ἔλεγχον τῶν ἐκλογῶν. 'Ακολούθως τὰ μέλη τοῦ προεδρείου τῆς Βουλῆς ἠσχολήθησαν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν Βασιλικὸν λόγον τοῦ παρελθόντος μηνός. 'Αλλὰ καὶ ἐδῶ αἱ ἀντεγκλήσεις δὲν ἔλειπον, ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τῆς διατυπώσεως ὡρισμένων παραγράφων τῆς ἀπαντήσεως, πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων διεφώνει μερὶς βουλευτῶν. Τέλος ἡ ἀπάντησις συνετάγη μὲ πνεῦμα εὐγνῶμον πρὸς τὸν Βασιλέα διὰ τὸ τόσον ζωηρὸν ἐνδιαφέρον του καὶ τὴν στοργήν, τὴν ὁποίαν ἔτρεφε διὰ τὸν Τόπον. "Ολοι ἐπίστευον εἰς Αὐτὸν καὶ οὐδεὶς ἦτο δυνατὸν νὰ λησμονήσῃ τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο βασιλικὸν τελεσίγραφον, τὸ ὁποῖον ἐτερμάτισεν ὡς διὰ μαγείας τὴν ἀτελείωτον σκιαμαχίαν τῆς παρεκτραπείσης Συνελεύσεως κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου. 'Ο Βασιλεὺς Γεώργιος εὐθὺς κατόπιν εἶχε τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ἀκούσῃ ὅλους, ὅσοι εἶχον ἀποσκιρτήσει ἀπὸ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, δηλοῦντας μετάνοιαν καὶ πίστιν εἰς τὴν Δυναστείαν.

Τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ὁμαλότητος, πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς χώρας, ἦτο βεβαίως ἔργον δυσχερές. 'Η πρόοδος τοῦ Τόπου καὶ ἡ δημιουργία μιᾶς νέας καταστάσεως πραγμάτων ἦτο πραγματικὸς ἄθλος. 'Εν τούτοις ὁ Βασιλεὺς ἐπωμίσθη τὰς εὐθύνας καὶ ἀνέλαβε μὲ πίστιν καὶ ὑπομονὴν τὸν ἆθλον αὐτόν, τὸν ὁποῖον τέλος εἶδε πραγματοποιούμενον.

Τὴν 7ην Σεπτεμβρίου ἐπέστρεψε τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος μετὰ τῶν Πριγκίπων εἰς 'Αθήνας.

'Η Βασίλισσα Ὄλγα, ὡς στοργικὴ μητέρα, ἀφιερώθη μὲ ζῆλον εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τοῦ δευτέρου τέκνου της. 'Απὸ καιροῦ εἶχε προσληφθῆ 'Αγγλὶς τροφὸς διὰ τὴν παρακολούθησιν τοῦ πρίγκιπος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὰ νη-

πιακά του ἀκόμη χρόνια, ἐδείκνυεν ὅτι θὰ διεμορφοῦτο εἰς ἕνα πραγματικὸν γίγαντα, μὲ ἐπιβλητικὸν παράστημα. Καὶ ὅσον τὰ ἔτη παρήρχοντο, τόσον ἡ σωματική του διάπλασις ἀνεπτύσσετο, παράλληλα μὲ τὴν ἀνωτέραν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν καλλιέργειαν, ποὺ ἔτυχεν, ὅπως ὅλα τὰ τέκνα τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας.

Ὅταν ὁ πρίγκιψ συνεπλήρωσε τὸ ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὁ πατήρ του προσέλαβεν Ἕλληνας παιδαγωγούς, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον νὰ τὸν διδάξουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ θέσουν τὰς βάσεις διὰ τὰς περαιτέρω σπουδάς του. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος εἶναι γνωστὸν ὅτι ἔδωσεν εἰς ὅλα τὰ τέκνα του ἀνατροφὴν καθαρῶς ἑλληνικήν. Ἐνδιεφέρετο πρὸ παντὸς νὰ ἐννοήσουν βαθύτατα ὅτι ἦσαν πραγματικὰ Ἑλληνόπουλα καὶ ὅτι εἶχον γεννηθῆ καὶ ἐμορφώνοντο μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ὑπηρετήσουν τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Βασίλισσα Ὄλγα, ἐξ ἄλλου, μετέδιδεν εἰς τὰ τέκνα της τὰς ἱερὰς παραδόσεις τῆς Θρησκείας, τὰς ὁποίας ἐτήρει πάντοτε μὲ αὐστηρότητα καὶ εὐλάβειαν.

Δι' αὐτό, ἀπὸ τὰ νεανικά του ἐκεῖνα χρόνια, κατὰ τὰ ὁποῖα εἰς τὴν ψυχήν του ἐχαράχθη ἡ εἰλικρινὴς πίστις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μέχρι σήμερον, οὐδέποτε ὁ πρίγκιψ παρημέλησε τὰ Θρησκευτικά του καθήκοντα, τὸ ἑβδομαδιαῖον ἐκκλησίασμα, τὰς νηστείας καὶ τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς ὑποχρεώσεις.

Εἰς τὸν ἄνω ὄροφον τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων, τὰ ὁποῖα ἐκτίσθησαν ἐπὶ Ὄθωνος, ἡ εὐσεβὴς Βασίλισσα Ὄλγα εἶχε μεταβάλει μίαν αἴθουσαν εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἑκάστην Κυριακὴν προσήρχετο ἱερεὺς διὰ νὰ τελέση λειτουργίαν, τὴν ὁποίαν παρηκολούθουν ὅλα τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἡ ὡραία καὶ περικαλλὴς εἰς τὴν ἁπλότητά της ἐκείνη ἐκκλησία ἦτο ἀφιερωμένη εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ εἶχε μικρὰν χορωδίαν, ἡ ὁποία ἔψαλλε τοὺς ὕμνους εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν.

Τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος τοῦ Βασιλέως ἀπέναντι τοῦ λαοῦ του, ἀπαιτοῦσε τὴν εὐλαβεστέραν συμμόρφωσιν πρὸς τοὺς θρησκευτικοὺς τύπους, ὄχι μόνον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἀλλὰ ὁλοκλήρου τῆς οἰκογενείας του. Καίτοι ὁ Βασιλεὺς ἠκολούθει τὸ προτεσταντικὸν δόγμα καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον τῶν ἀνακτόρων εἶχε ἴδιον παρεκκλήσιον, ἐν τούτοις κατὰ τὰς ἐπισήμους θρησκευτικὰς τελετάς, συνεμορφοῦτο μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι τὰ τέκνα του ἀνετράφησαν μὲ μίαν μεγάλην θρησκευτικότητα, εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς θεοσεβείας τοῦ μάρτυρος ἐκείνου Βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐπὶ πεντήκοντα σχεδὸν ἔτη ὑπηρέτησε τὸν Τόπον αὐτὸν καὶ ἔζησε τὰς εὐτυχίας καὶ τὰς δυστυχίας του καὶ ἐχάρη καὶ ἐπόνεσε μετὰ τοῦ λαοῦ του.

Τὸ 1876, ὅτε ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἦτο μόλις ἑπτὰ ἐτῶν, ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ὀκτὼ ἐτῶν, ἡ πριγκίπισσα Ἀλεξάνδρα ἓξ καὶ ὁ Νικόλαος τεσσάρων, ἐγεννήθη καὶ ἡ πριγκίπισσα Μαρία. Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν τέκνων τοῦ Βασιλέως διεκρίνετο πάντοτε διὰ τὴν ζωηρότητά του ὁ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ τὴν ἀρχηγίαν εἰς τὰ παιδικὰ παιγνίδια καὶ τὰς ἀταξίας. Κάποτε εἶχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ σκηνοθετήσῃ μαζὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς του τὴν λειτουργίαν εἰς τὸν ναΐσκον τῶν ἀνακτόρων, ὅπου περιεβλήθησαν ὅλοι τὰ ἄμφια τοῦ ἱερέως καὶ ἤρχισαν νὰ ψάλλουν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐκράτει εἰς τὰς χεῖρας του τὸ θυμιατήριον καὶ τὸ ἐκινοῦσεν ὡς ἱερεύς, ἤκουσε τοὺς ἤχους τῶν κωδωνίσκων τοῦ θυμιατηρίου ἡ τυχαίως διερχομένη ἔξωθεν Κυρία ἐπὶ τῶν Τιμῶν τῆς Βασιλίσσης καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν διὰ νὰ διακόψῃ τὴν χαρὰν τῶν πριγκίπων. Ἡ δεσποινὶς Κολοκοτρώνη καὶ κατόπιν Κα Σαπουντζάκη, τὴν ὁποίαν οἱ πρίγκιπες ἐφώναζον μὲ τὸ μικρό της ὄνομα Κατίγκω, ἐξεπλάγη ἀπὸ τὸ θέαμα ποὺ ἀντίκρυσε καὶ ἐτακτοποίησε τὰ πάντα εἰς τὴν θέσιν των, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τοὺς βασιλόπαιδας εἰς τοὺς γονεῖς των, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐτιμώρουν αὐστηρότατα τὴν παιδικήν των ἀταξίαν.

Ἡ ἰδιαιτέρα χαρὰ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ νεαρωτάτης ἡλικίας ἔφερε ναυτικὴν περιβολήν, ἦσαν οἱ περίπατοι εἰς τὸν Βασιλικὸν κῆπον, ὅπου ἔπαιζε μὲ τὶς βαρκοῦλες του εἰς τὰς γραφικὰς λίμνας. Κάποτε ἐξέφυγεν ἀπὸ τὰ χέρια του ἡ κλωστὴ μὲ τὴν ὁποίαν εἶχε δέσει ἕνα λευκὸ καραβάκι καὶ παρεσύρθη τοῦτο ἀπὸ τὰ ὕδατα. Ὁ Γεώργιος τότε δὲν ἐδίστασε νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῆς μικρᾶς λίμνης διὰ νὰ τὸ φθάσῃ. Ἡ Ἀγγλὶς παιδαγωγός του μόλις τὸν ἀντελήφθη ἐξέβαλε κραυγάς. Τότε, παρατυχὼν ἀξιωματικὸς τὸν ἀνέσυρεν, ἐνῷ τὸ ξανθὸ πριγκιπόπουλο βρεγμένο μέχρι τῆς κεφαλῆς, διεμαρτύρετο διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς βαρκούλας του.

Ἡ συνήθης παιδικὴ συντροφιὰ τῶν βασιλοπαίδων ἦσαν τὰ τέκνα τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνη, τοῦ Μεσσαλᾶ, τοῦ Ροΐδη, τοῦ Φιλοζοφώφ, καθὼς καὶ ἄλλων γνωστῶν ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, ποὺ ἔπαιζαν εἰς τὸν Βασιλικὸν Κῆπον. Τὰ παιγνίδια ποὺ ἦσαν τότε διαδεδομένα εἰς τὸν παιδόκοσμον τῶν Ἀθηνῶν, ἦσαν ἡ «ἀμπάριζα», ὁ «πετροπόλεμος» καὶ ἡ «σφενδόνα». Αὐτὰ τὰ παιγνίδια ἐπροτιμῶντο καὶ ἀπὸ τοὺς πρίγκιπας. Καὶ ὅλα διεξήγοντο μὲ τοὺς ἰδίους κανόνας, μὲ τοὺς ὁποίους ἐπαίζοντο καὶ εἰς τοὺς δρόμους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἡ «σφενδόνα», μάλιστα, εἶχε καὶ «στράκα» εἰς τὴν ἄκραν καὶ συχνὰ ἐζώνετο εἰς τὴν μέσην, ἀκριβῶς ὅπως συνήθιζαν νὰ κάμνουν τὰ παιδιὰ τοῦ λαοῦ. Ὅταν ὅμως ὁ πριγκιπικὸς πετροπόλεμος ἔλαβεν ἐπικίνδυνον τροπὴν ἀπηγορεύθη αὐστηρῶς. Ἀλλ' οἱ

μικροὶ παῖκται εὗρον τρόπον νὰ καταστρατηγήσουν τὴν ἀπαγόρευσιν. Ἀντὶ πετρῶν μετεχειρίζοντο βόλους ἀπὸ λάσπην. Ἦλθεν ὅμως καὶ νέα ἀπαγόρευσις, διότι μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὰ ἐνδύματά των ἐγίνοντο ἀγνώριστα. Τότε ὁ Γεώργιος ἀνεκάλυψεν εἰς τὸν κῆπον ἕνα δένδρον, εἶδος κουκουναριᾶς, τὸ ὁποῖον παρῆγε μικροὺς στρογγυλοὺς καρπούς, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦντο πλέον εἰς τὴν «σφενδόνην», ἀντὶ πετρῶν. Ὅταν ὁ καιρὸς δὲν ἐπέτρεπε τὸ παιγνίδι εἰς τὸν κῆπον, οἱ μικροὶ ἠναγκάζοντο νὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ χοροῦ τῶν ἀνακτόρων. Ἐκεῖ πλέον ὁ πετροπόλεμος δὲν εἶχε θέσιν καὶ ἀντικαθίστατο μὲ τὴν «αμπάριζαν». Ἀλλ' ὁ θόρυβος ἦτο τόσος, ὥστε ἠκούετο καὶ ἀπὸ τὸν δρόμον ἀκόμη.

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν παιχνιδιῶν αὐτῶν, παρὰ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν ἀγάπην, ἡ ὁποία ὑφίστατο μεταξὺ τῶν πριγκίπων, συνέβαινεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος νὰ ἔρχεται εἰς παιδικὴν ρῆξιν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος εὑρέθη κάποτε εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τὸν ζωηρὸν ἀδελφόν του τὰ δικαιώματά του ὡς Διαδόχου διὰ νὰ ὑπερισχύσῃ, ἐκεῖ ὅπου ἡ ρώμη καὶ ἡ εὐκαμψία τοῦ νεαροῦ Γεωργίου τὸν ἔφερον εἰς δύσκολον θέσιν.

Ἡ εὐτυχεστέρα περίοδος διὰ τοὺς πρίγκιπας, ἦτο πάντοτε ἡ θερινὴ διαμονή των εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Τατοΐου. Ὁ κῆπος καὶ τὸ δάσος ἦσαν ἀληθινὸς παράδεισος ὅπου ἱκανοποιοῦντο ὅλαι αἱ ἐπιθυμίαι τῆς παιδικῆς των ἡλικίας. Οἱ περίπατοι ἐπίσης μέχρι τῆς παραλίας τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου, ἦσαν αἱ ἀδυναμίαι τῶν μικρῶν βασιλοπαίδων, διότι εὕρισκον τὴν εὐκαιρίαν νὰ παίξουν μὲ ἄνεσιν, μακρὰν ἀπὸ τὰς αὐστηρὰς παρατηρήσεις τοῦ πατρός των καὶ τὰς ἀτελευτήτους διδασκαλίας τῶν παιδαγωγῶν.

Μία ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Βασιλέως διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, ἦτο νὰ τίθεται κατὰ μέρος ἡ ὑψηλὴ καταγωγή των καὶ συχνὰ ἔλεγεν εἰς τοὺς καθηγητάς των νὰ μὴ σκέπτωνται ὅτι διδάσκουν πρίγκιπας, ἀλλὰ τέκνα ἁπλῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ γίνουν ἱκανοί, πειθαρχικοὶ καὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι. Μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν συνετελεῖτο ἡ ἀγωγὴ τῶν πριγκίπων, τὴν ὁποίαν ὁ Βασιλεὺς ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν φροντίδα τοῦ καθηγητοῦ Ὄθωνος Λύντερς. Ὁ Λύντερς, ποὺ εἶχε βαθυτάτην συναίσθησιν τῶν εὐθυνῶν του, ἦτο ἄνθρωπος ἐξαιρετικῆς μορφώσεως καὶ ἡ συμπεριφορά του ἔναντι τῶν βασιλοπαίδων ἦτο αὐστηροτάτη. Δὲν τοὺς συνεχώρει τὸ παραμικρόν. Ἦτο ὁ ἄγρυπνος φύλαξ καὶ ὁ ἀδέκαστος Ἰαβέρης τῶν μικρῶν πριγκίπων, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐσέβοντο καὶ τὸν ἐφοβοῦντο. Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἄξιος παιδαγωγὸς ὁ Λύντερς, καὶ ἔθεσε στερεὰ τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν βασιλοπαίδων, οἱ αὐστηροὶ πρωσσικοὶ τρόποι του δὲν τὸν ἐβοήθουν διὰ νὰ

ἐννοήση τὸν χαρακτῆρα τοῦ Γεωργίου, ὁ ὁποῖος διέφερεν ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του κατὰ τὸν αὐθορμητισμὸν καὶ τὴν ἀφέλειαν. Ἡ εὐθύτης τοῦ χαρακτῆρος του καὶ ἡ θετικότης του, ἀρεταὶ αἱ ὁποῖαι μέχρι σήμερον οὐδέποτε τὸν ἐγκατέλειψαν, εἶχον ἀναφανῆ ἀπὸ τὴν παιδικήν του ἡλικίαν. Ἀλλὰ τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα του καὶ ἡ τάσις του εἰς ἐπινοήσεις παιγνιδιῶν, ἔδιδον ἀφορμὰς παρεξηγήσεως ἐκ μέρους τοῦ παιδαγωγοῦ του ποὺ ἦτο πρόθυμος εἰς τιμωρίας. Τὸ ὡραῖον δὲ εἶναι ὅτι ὁ Λύντερς ἀπέδιδε πολλάκις εἰς τὸν Γεώργιον τὰς ἀτάκτους πράξεις καὶ τῶν ἄλλων πριγκίπων.

Κάποτε ὁ πρίγκιψ Νικόλαος εἰς τὸ Τατόϊ εἶχε θέσει εἰς τὸ καλυμμαῦχι τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐδίδασκε θρησκευτικά, μερικὰ καρύδια καὶ ὅταν ὁ ἀγαθὸς λεβίτης ἠθέλησε νὰ τὸ φορέσῃ, μὴ ὑποπτευθεὶς τὸ ἀστεῖον, τὰ καρύδια ἔπεσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Διὰ τὴν ἀταξίαν αὐτὴν ἐτιμωρήθη ἀπὸ τὸν καθηγητήν του ὁ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη τὴν ποινὴν ἀγογγύστως, χωρὶς νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ τὸν ἔνοχον.

Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου αἱ παιδικαὶ ἀμέριμνοι ἀσχολίαι ὑποχωροῦσαν καὶ ἔπαιρναν τὴν θέσιν των τὰ βιβλία καὶ ἡ μελέτη.

Ἡ αἴθουσα τῆς διδασκαλίας τῶν ἀνακτόρων ἐδέχετο ἀπὸ τῆς 8ης πρωϊνῆς τοὺς πρίγκιπας, οἱ ὁποῖοι ἀνέμενον εἰς τὰ θρανία των τὴν εἴσοδον τῶν καθηγητῶν των. Τὴν ἔναρξιν τῶν μαθημάτων ἔκαμνε πάντοτε ὁ Λύντερς, ποὺ ἐδίδασκε τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, ὡς καὶ γερμανικὴν ἱστορίαν. Κατόπιν ὁ καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Πανταζίδης, ἐδίδασκε Ἑλληνικά, ἀρχαῖα καὶ νέα καὶ ἱστορίαν. Ὁ Brissaud ἐδίδασκε τὴν Γαλλικὴν καὶ ὁ Ντίξον τὴν Ἀγγλικήν. Ἡ γλῶσσα ὅμως ποὺ ὡμιλεῖτο ἀπὸ τοὺς πρίγκιπας, κατ' αὐστηρὰν ἐντολὴν τοῦ πατρός των, ἦτο ἡ Ἑλληνική. Καὶ τὴν συνήθειαν αὐτὴν οἱ βασιλόπαιδες οὐδέποτε τὴν μετέβαλον.

Ἰδιαιτέρως θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω ὅτι ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ὁμιλεῖ μέχρι σήμερον μίαν ἄψογον καθαρεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὅμως πολλὲς φορὲς διανθίζει μὲ διαφόρους κρητικοὺς ἰδιωματισμούς, κατὰ τρόπον ποὺ ἂν δὲν τὸν γνωρίζῃ κανεὶς καὶ τὸν ἀκούσῃ νὰ ὁμιλῇ, ἀσφαλῶς θὰ σχηματίσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εὑρίσκεται ἐνώπιον πραγματικοῦ Κρητός, ποὺ ἔζησεν ὅλα του τὰ χρόνια εἰς τὴν Μεγαλόνησον. Εἶναι καὶ αὐτὸ χαρακτηριστικὸν δεῖγμα τῆς βαθυτάτης του ἀγάπης πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν ὑπηρέτησε μὲ τόσον ἐθνικὸν παλμόν, τὴν ὁποίαν ἐπόνεσεν ὡς ἰδιαιτέραν του πατρίδα καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἀνάμνησις τὸν συνοδεύει πάντοτε!...

ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ

ΑΠΟ μικρᾶς ἡλικίας ὁ Γεώργιος μετὰ τῶν ἀδελφῶν του, τὸ θέρος ἰδίως, ἐταξίδευε συχνότατα, διότι οἱ γονεῖς του ἐπεσκέπτοντο τοὺς συγγενεῖς των, ἄλλοτε εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ ἄλλοτε εἰς τὴν Δανίαν. Εἰς ἕνα ἀπὸ τὰ ταξίδιά της ἡ Βασίλισσα Ὄλγα κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1880 εἰς τὴν Ρωσσίαν, εἶχε μαζί της καὶ τοὺς τρεῖς νεαροὺς πρίγκιπας, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Νικόλαον. Ἡ χαρὰ τῶν βασιλοπαίδων ἦτο μεγάλη, διότι τοὺς ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία, διὰ πρώτην φοράν, νὰ γνωρίσουν νέους τόπους, καὶ νὰ ἀποκομίσουν νέας ἐντυπώσεις. Ὁ πρῶτος λιμήν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεβιβάσθησαν ἦτο ἡ Σεβαστούπολις. Ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἁμαξοστοιχίας, κατηυθύνθησαν εἰς Πετρούπολιν, ὅπου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀνάκτορον τοῦ πάππου των Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς τῶν πριγκίπων εἰς Πετρούπολιν, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Β', ἐπιθυμῶν νὰ δώσῃ εἰς τὴν Βασίλισσαν Ὄλγαν ἕνα δεῖγμα τῆς ἰδιαιτέρας του στοργῆς, ὠνόμασε τὸν μὲν Διάδοχον ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ Ρωσσικοῦ στρατοῦ, τὸν δὲ Γεώργιον ἀνθυποπλοίαρχον τοῦ Ρωσσικοῦ Ναυτικοῦ. Ὁ Πρίγκιψ ἦτο τότε μόλις 11 ἐτῶν καὶ ὁ ἐνθουσιασμός του ἦτο μεγάλος ὅταν ἐφόρεσε τὴν ὡραίαν ναυτικὴν στολήν, κατεσκευασμένην μὲ ὅλους τοὺς τύπους τοῦ Ὀργανισμοῦ τοῦ Ρωσσικοῦ ναυτικοῦ. Ἡ Βασίλισσα, ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη τὸν τίτλον τῆς ἐπιτίμου Ναυάρχου τῆς Ρωσσίας, τὸν παρουσίασεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος τὸν ἐπῆρεν εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ τὸν ἠσπάσθη. Ὁ μικρὸς βασιλόπαις ἦτο πανευτυχής. Ἔλαμπεν ὅλος, ἀπὸ κορυφῆς μέχρις ὀνύχων, καὶ ἡ χαρὰ ἦτο ζωγραφισμένη εἰς τὸ δροσερὸν πρόσωπόν του.

Ἄλλοτε πάλιν μετέβαινον εἰς τὴν Δανίαν, ὅπου οἱ πρίγκιπες παρέμενον εἰς τὸν ἐκ πατρὸς πάππον των καθ' ὅλον τὸ θέρος, διάγοντες μίαν ζωὴν ἀγροτικήν, γεμάτην εἰδυλλιακὴν γραφικότητα, εἰς τοὺς ἐξοχικοὺς πύργους τοῦ Βασιλέως Χριστιανοῦ.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ φθινοπώρου οἱ βασιλόπαιδες ἐπέστρεφαν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἐπαναρχίσουν τὰ μαθήματά των. Ἐκτὸς τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων, ὑπῆρχεν εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς διδασκαλίας ἡ γυμνα-

στική, ἡ ἱππασία καὶ αἱ καλαὶ τέχναι. Ἐξ ὅλων τῶν ἀθλημάτων ὁ Γεώργιος εἶχε τὴν προτίμησίν του εἰς τὰ θαλάσσια ἀγωνίσματα, τὴν κολύμβησιν καὶ τὴν κωπηλασίαν. Ἠρέσκετο νὰ περνᾷ ὁλοκλήρους ὥρας πλησίον τῆς θαλάσσης. Ὁ Διάδοχος καὶ ὁ Νικόλαος δὲν εἶχον καμμίαν κλίσιν πρὸς τὴν ἀδυναμίαν αὐτὴν τοῦ ἀδελφοῦ των. Ἄλλωστε ἐλέγετο ἀπὸ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὅτι ὁ Γεώργιος προωρίζετο διὰ τὸ Βασιλικὸν Ναυτικόν, ἐνῷ ὁ Διάδοχος διὰ τὸν Στρατόν.

Ἐν τούτοις, εἰς ἡλικίαν 13 ἐτῶν, ἐνεγράφη ὁ Γεώργιος εἰς τὴν Σχολὴν Εὐελπίδων, διότι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἦτο ἡ ἀρτιώτερον λειτουργοῦσα ἐν Ἑλλάδι. Εἰς τὴν ἰδίαν Σχολήν, ἡ ὁποία τότε εὑρίσκετο εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἐφοιτοῦσε ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔτους, 1882, καὶ ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος.

Ἔτσι, τὰς ἐγκυκλίους καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ὁ Γεώργιος ἐδιδάσκετο εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τοὺς ἀριστεῖς τῆς ἐπιστήμης, ὡς ὁ Πανταζίδης, ὁ Σακελλαρόπουλος, καὶ ἄλλοι ποὺ ἀπετέλουν τότε τὸ ἐπιστημονικὸν στερέωμα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τὴν δὲ στρατιωτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐλάμβανεν εἰς τὴν Σχολήν. Οἱ στρατιωτικοὶ καθηγηταί του τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων, ἦσαν ὁ Λάκων τῶν μαθηματικῶν, ὁ Ἀργυρόπουλος τῆς φυσικῆς, ὁ Σαπουντζάκης τῆς στρατιωτικῆς τεχνικῆς καὶ ἄλλοι.

Εἰς τὴν Σχολὴν παρακολουθοῦσε τὰ πρακτικὰ μαθήματα, τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὰς πορείας μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς Εὐέλπιδας. Ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους καθηλώνετο εἰς τὸ πεδίον τῶν ἀσκήσεων, λαμβάνων μέρος εἰς τὰ γυμνάσια καὶ εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν ὅπλων. Ὁ ξανθὸς πρίγκιψ εἶχε καταστῇ λίαν ἀγαπητὸς μεταξὺ τῶν συμμαθητῶν του. Ἡ εὐπροσηγορία του καὶ ἡ καταδεκτικότης του εἶχον προκαλέσει ἀρίστην ἐντύπωσιν, τόσον εἰς τοὺς καθηγητάς του, ὅσον καὶ εἰς τοὺς εὐέλπιδας. Ἡ συμπεριφορά του δὲν εἶχεν καμμίαν χροιὰν ἐθιμοτυπίας καὶ τίποτε δὲν προέδιδε τὴν ὑψηλὴν καταγωγήν του, ἐν μέσῳ τῆς ἀτμοσφαίρας τῆς ἰσότητος, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργει ὁ ἴδιος. Ἡ οἰκογενειακή του ἀνατροφὴ ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ πρυτανεύῃ εἰς αὐτὸν τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης, ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τοὺς συμμαθητάς του. Τῆς ἀγωγῆς αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ἐπιμελῶς ἐμερίμνησε νὰ λάβουν ὅλα τὰ τέκνα του ὁ Βασιλεύς, ἔδιδεν ἤδη τρανότατα δείγματα ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εἰς τὰς συναναστροφάς του εἰς τὴν Σχολήν. Τότε ἐγνωρίσθη καὶ συνεδέθη δι' εἰλικρινοῦς φιλίας μετὰ πολλῶν εὐελπίδων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὁ Κοντογιάννης, ὁ Κοντόσταυλος, ὁ Μεσσαλᾶς, ὁ Βλαχόπουλος, ὁ Ἀντώνιος Πάλλης, ὁ Λεβίδης, ὁ Φραγκούδης, ὁ Κορομηλᾶς, ὁ Νεγροπόντης, ὁ Ἰωαννίδης, ὁ Δούσμανης, ὁ Καλαμογδάρτης, ὁ Τρικούπης κλπ.

Ἐν τούτοις, παρὰ τὰς προόδους τὰς ὁποίας ἐσημείωσεν ὁ Πρίγκιψ εἰς

τὴν Σχολὴν Εὐελπίδων, δὲν εἶχε πραγματοποιήσει τὸ ἰδανικόν του. Ἠσθάνετο νὰ τὸν ἑλκύῃ περισσότερον ἡ θάλασσα ἀπὸ τὴν ξηράν. Ἡ κλίσις, τὴν ὁποίαν ἀπὸ μικρὸς ἐδείκνυε, ὅταν ἔπαιζε μὲ τὰ καραβάκια του εἰς τὰς λίμνας τοῦ βασιλικοῦ κήπου καὶ τὴν παραλίαν τοῦ Φαλήρου, δὲν ἦτο τὸ στρατιωτικὸν στάδιον. Ὁ Γεώργιος εἶχε ζωηρὰν ἐπιθυμίαν νὰ γίνῃ ναυτικός. Ἡ ζωὴ τῆς θαλάσσης τὸν ἠλέκτριζε κυριολεκτικῶς. Ἐθαύμαζε πάντα τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἤρεσκε νὰ συζητῇ μαζί των καὶ νὰ ἀκούῃ διὰ τὰ μακρυνὰ ταξίδια των εἰς τοὺς ὠκεανούς. Καὶ ὁ μοναδικός του πόθος ἦτο νὰ μεγαλώσῃ γρήγορα διὰ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς μίαν ἡμέραν κυβερνήτης εἰς ἕνα πολεμικόν.

Ὁσάκις ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια ἔκαμνε θαλασσίας ἐκδρομὰς ἢ μετέβαινε τὸ θέρος εἰς τὴν Κέρκυραν, ὁ Πρίγκιψ ᾐσθάνετο ἐξαιρετικὴν χαράν. Κάποτε εἰς ἕνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ταξίδια μὲ τὴν βασιλικὴν θαλαμηγόν, ἀνῆλθεν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ σκάφους καὶ παρέμεινεν ἐπὶ ὥρας πλησίον τοῦ κυβερνήτου Δ. Μιαούλη, τὸν ὁποῖον ἐρωτοῦσε διαρκῶς διὰ τὰς ὀνομασίας τῶν ἐξαρτημάτων τοῦ πλοίου. Ὅταν τέλος ἔμαθεν ἀρκετὰς λέξεις τοῦ ναυτικοῦ ὀνοματολογίου, ἤρχισε νὰ τὰς χρησιμοποιῇ εἰς τὰς συζητήσεις του μὲ τὸν πλοίαρχον τῆς θαλαμηγοῦ. Ὁ Μιαούλης ποὺ εἶχεν ἐκπλαγῇ ἀπὸ τὸν ζῆλον καὶ τὴν εὐφυΐαν του, τοῦ εἶπε μίαν ἡμέραν ἀστειευόμενος:

—Ὑψηλότατε εἶσθε σωστὸς καπετάνιος!

— Δὲν εἶμαι, ἀπήντησεν ὁ Πρίγκιψ, ἀλλὰ μιὰ μέρα θὰ γίνω!..

Καὶ ἡ παιδικὴ αὐτὴ φράσις του ἐπηλήθευσε μετὰ πάροδον ὀλίγων ἐτῶν.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1884 ἐτελέσθησαν εἰς τὴν Λάρισαν τὰ ἐγκαίνια τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς μεταξὺ Λαρίσης—Βόλου, εἰς τὰ ὁποῖα παρέστη καὶ ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια. Ἐκεῖ, εἰς μίαν συζήτησιν τοῦ Βασιλέως μὲ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, σχετικὴν μὲ τὴν σταδιοδρομίαν του, ὁ Ἄναξ τοῦ εἶπε:

— Θέλεις νὰ γίνῃς ναυτικός;

— Μάλιστα, ἀπήντησε χωρὶς δισταγμὸν ὁ Γεώργιος.

— Τότε πρέπει νὰ ἑτοιμασθῇς ἐντὸς τῆς ἑβδομάδος νὰ πᾷς στὴ Δανία γιὰ νὰ σπουδάσῃς.

— Θὰ πάω, εἶπε μὲ συγκίνησιν ὁ βασιλόπαις.

Ἡ συζήτησις αὐτή, ἡ ὁποία διημείφθη τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας τῆς 29ης Ἀπριλίου τοῦ 1884, ἀποτελεῖ τὸν πρόλογον, τρόπον τινά, τῆς εἰς τὸ Βασιλικὸν Ναυτικὸν εἰσόδου τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

Κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ μηνὸς Μαΐου τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ βασιλόπαις ἀνεχώρησε διὰ Κοπεγχάγην, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ὑποπλοιάρχου Α. Γαρουφαλιᾶ. Ἡ λύπη του ποὺ ἐγκατέλειπε τὴν οἰκογένειάν του καὶ τοὺς φίλους του δὲν ἦτο μικρά.

Εἰς τὴν Κοπεγχάγην ἀνέμενον τὸν πρίγκιπα ὁ πάππος του Βασιλεὺς Χριστιανὸς καὶ ἡ μάμμη του Βασίλισσα Λουΐζα. Ἕν ἔτος ἀργότερον, τὸ ὁποῖον διέθεσε διὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης, κατόπιν ἐξετάσεων, ἐνεγράφη εἰς τὴν Σχολὴν τῶν δοκίμων τῆς Κοπεγχάγης. Ὁ Βασιλόπαις εὑρίσκετο πλέον εἰς τὸ στοιχεῖον του. Μαθητὴς τώρα τῆς ἀρίστης ἐκείνης ναυτικῆς Σχολῆς, μὲ τὴν ὡραίαν μπλὲ στολήν του, τὸ ξιφίδιον, καὶ τὰ χρυσᾶ κουμπιά του ἦτο εὐτυχής, διότι ἔβλεπε πραγματοποιούμενα τὰ ὄνειρα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας. Ἡ Σχολὴ αὐτὴ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὑρίσκετο εἰς τὴν λαμπροτέραν της ἀκμήν. Ἦτο διεθνῶς ἀνεγνωρισμένη ὡς μία ἀπὸ τὰς καλλιτέρας Σχολὰς τῶν ναυτικῶν ἐπιστημῶν.

Εἰς τὴν ἰδίαν Σχολὴν εἶχε διατελέσει δόκιμος καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α', ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἐπρόφθασε νὰ περατώσῃ τὰς σπουδάς του, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐκλήθη παρὰ τοῦ θείου του Βασιλέως Φρειδερίκου Ζ' τῆς Δανίας διὰ νὰ δεχθῇ τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ὁ Γεώργιος ἔφερεν εἰς τὴν σχολὴν τὴν ἰδίαν σπάθην τοῦ πατρός του, τὴν ὁποίαν ἐτίμησε μὲ τὴν ἐν γένει διαγωγήν του. Ἐκεῖ ὁ βασιλόπαις ἐσφυρηλάτησε τὸν ἰσχυρὸν χαρακτῆρα του καὶ ἔλαβε τὸ βάπτισμα τῆς θαλάσσης. Ἐκεῖ ἐξύπνησεν εἰς τὴν ψυχήν του ὅλος ὁ ναυτικὸς ἀταβισμός, ποὺ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πάππον του. Ὁ ζῆλος του διὰ τὴν μάθησιν ἦτο φαινόμενον. Πρῶτος εἰς τὰ μαθήματα καὶ τὰς ἀσκήσεις, εἶχεν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τῶν καθηγητῶν του διὰ τὴν φιλοπονίαν του. Ἐν τούτοις, διατηροῦσε πάντοτε ὅλην τὴν ζωηρότητα τῶν πρώτων του χρόνων καὶ ὅταν ἡ σάλπιγξ ἐσήμαινεν ἀνάπαυσιν, ἔτρεχε πάλιν νὰ κάμῃ τὰ ἀγαπημένα του παιγνίδια μὲ τὴν συντροφιὰ τῶν Δανῶν δοκίμων, ποὺ κυριολεκτικῶς τὸν ἐλάτρευον.

Ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ὅμως, ἤρχισε νὰ ἀποκτᾷ μίαν περίεργον σοβαρότητα. Τὸ σκληρὸ καὶ ἀλύγιστον περιβάλλον τῆς Σχολῆς μὲ τοὺς αὐστηροὺς ναυτικοὺς κανονισμούς, εἶχε τόσην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του, ὥστε τὸν εἶχε δημιουργήσῃ ἄλλον ἄνθρωπον. Καὶ τὸ πρόσωπόν του ἀκόμη ἤρχισε ν' ἀποβάλλῃ τὴν παιδικήν του ἔκφρασιν καὶ χωρὶς νὰ χάσῃ τίποτε ἀπὸ τὴν γλυκύτητά του, προσελάμβανε τὰς ἐπιβλητικὰς γραμμὰς ποὺ θὰ ἐσκίαζεν ἀργότερον τὸ πηλήκιον τοῦ ναυάρχου.

Ἡ τετραετὴς περίοδος τῆς φοιτήσεώς του δὲν ἦτο ἁπλῶς περίοδος μελέτης καὶ μαθήσεως της ναυτικῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ βιβλία. Ἦτο κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος της πρακτικὴ ἐξάσκησις ἐπὶ ἐκπαιδευτικοῦ τοῦ Δανικοῦ στόλου, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον κατηρτίζοντο οἱ δόκιμοι μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν τῆς ναυτικῆς τέχνης. Καὶ ὁ Γεώργιος ἐπέρασε ὅλα τὰ στάδια τῆς ναυτικῆς καταρτίσεώς του. Ἤρχισεν ἀπὸ ναυτόπαις, προήχθη εἰς ναύτην, εἰς θερμαστὴν καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἀποφοιτήσεώς του ποὺ ὠνομάσθη ἀνθυποπλοίαρχος.

Κατὰ τὰ πρῶτα δύο ἔτη τῆς φοιτήσεώς του ὁ βασιλόπαις εἶχε

μαζί του και τον υποπλοίαρχον Γαρουφαλιάν, ο οποίος με την ευκαιρίαν αυτήν μετεξεπαιδεύετο εις την Δανικήν σχολήν. Αλλά το 1886, όταν έγινεν η ιστορική εκείνη επιστράτευσις και αι αιματηραί συμπλοκαί εις τα σύνορα της Θεσσαλίας, πού μόλις πρό τεσσάρων ετών είχε προσαρτηθή εις την Ελλάδα, ο Γαρουφαλιάς εκλήθη εσπευσμένως να επιστρέψη εις Αθήνας διά να αναλάβη ενεργόν υπηρεσίαν εις το Β. Ναυτικόν.

Η θυελλώδης αυτή περίοδος επεφύλαξε διά την Ελλάδα πολλάς περιπετείας και απογοητεύσεις. Η Βουλγαρία, ηγεμονία ημικυρίαρχος, πού υπεστήριζεν εκ του εμφανούς η Ρωσσία, έκαμε τότε το πρώτον τολμηρόν βήμα να πραγματοποιήση τα κατακτητικά της όνειρα, τα οποία της είχον γεννηθή εκ της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Και παρά το γεγονός ότι διά της συνθήκης του Βερολίνου, πού επηκολούθησε, περιωρίζοντο αι παράδοξοι βλέψεις της, οι εθνικισταί της Σόφιας εξηκολούθουν να επιμένουν ότι είχον δικαιώματα εις την Μακεδονίαν και την Θράκην...

Επί τη ευκαιρία θα κάμω μίαν μικράν ιστορικήν παρένθεσιν. Κατά τας ημέρας του Σεπτεμβρίου του 1885 η Βουλγαρία προέβη εις το γνωστόν εκείνο πραξικόπημα, πού ήναψε την πυρκαϊάν εις την Βαλκανικήν: Προσήρτησε εις τα εδάφη της την Ανατολικήν Ρωμυλίαν, την γνωστήν Ελληνικήν επαρχίαν της Βορείου Θράκης. Το πραξικόπημα είχεν από πολλού κρυφίως προετοιμασθή και εγένετο αιφνιδιαστικώς όταν ήλθεν η κατάλληλος στιγμή. Ο Τούρκος Διοικητής της έως τότε Τουρκοκρατουμένης Ελληνικής επαρχίας εξεδιώχθη ταχέως από την θέσιν του. Την επομένην ο ηγεμών της Βουλγαρίας Αλέξανδρος του Βάττεμπεργ, εισήρχετο επιδεικτικώτατα εις την πρωτεύουσαν της επαρχίας, την Φιλιππούπολιν. Τα γεγονότα αυτά ανεστάτωσαν την κοινήν γνώμην και την Κυβέρνησιν της Ελλάδος. Πρωθυπουργός της χώρας ήτο τότε ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ο οποίος είχε συγκροτήσει Κυβέρνησιν μετά τας εκλογάς του Απριλίου 1885. Η Κυβέρνησις εκείνη δεν εδυσκολεύθη να συμμερισθή την πατριωτικήν μέθην του Ελληνικού λαού, ο οποίος εζητούσεν επιστράτευσιν και πόλεμον. Πόλεμον διά την απελευθέρωσιν των υποδούλων αδελφών μας από την Κρήτην έως την Κωνσταντινούπολιν.

—Ζήτω ο Πόλεμος...

Ήτο η κραυγή πού αντηχούσεν από το ένα άκρον της Ελλάδος έως το άλλο, με κέντρον πάντοτε τας Αθήνας.

Ο Βασιλεύς Γεώργιος επιστρέφων τότε από ταξίδιον εις Ευρώπην εγένετο δεκτός από τα πλήθη των Αθηνών και του Πειραιώς με ενθουσιώδεις ζητωκραυγάς υπέρ του πολέμου. Εις τας πλατείας και τας οδούς της πρωτευούσης ηγόρευον διάφοροι γνωστοί και άγνωστοι ρήτορες, οι οποίοι εκηρύσσοντο υπέρ της αμέσου πολεμικής ενεργείας κατά της ομόρου επικρατείας.

Ἡ Κρήτη, ἡ πατρὶς τόσων ἡρωϊκῶν τέκνων, ἡ ὁποία ἦτο ἑτοίμη νὰ θυσιάσῃ τὰ πάντα χάριν τῆς ἑνώσεώς της μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, κατελήφθη καὶ αὐτὴ ἀπὸ πολεμικὸν ὀργασμόν. Ἀπὸ τὰ σύνορά μας ἔφθανον διαρκῶς εἰς τὰς Ἀθήνας τηλεγραφήματα σχετικὰ μὲ τὰς συμπλοκὰς τῶν προφυλακῶν μας μὲ ἐχθρικὰ τμήματα.

Ὅσον διὰ τὸ Ναυτικόν μας, ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη δὲν τὸ ἐχρησιμοποίησεν ὡς ἔπρεπε. Κατὰ τὸ 1886 ὑπῆρχον πράγματι εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον πολλοὶ γενναῖοι ἀξιωματικοί, καθὼς καὶ ἀπόγονοι τῶν θαλασσομάχων τοῦ 1821. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε τὸ σύστημα, ἡ ὀργάνωσις, ἡ διοίκησις ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐπεβάλλετο διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ καταλλήλως τὸ ἔμψυχον ὑλικὸν τοῦ Ναυτικοῦ μας. Μᾶς ἔλειπον πολλά. Καὶ πρῶτον ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Στόλου ἐπαξίως καὶ νὰ ἔχῃ ὅλα τὰ ἐφόδια καὶ τὰς ἱκανότητας, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὁδηγήσῃ τὴν ναυτικὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν δρόμον τῶν ἱστορικῶν της παραδόσεων.

Ἐπὶ πλέον τὴν Ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 86 δὲν εἶδον μὲ εὐνοϊκὴν διάθεσιν αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις. Ἀντὶ νὰ συγκινηθοῦν ἀπὸ τὴν δικαίαν ἐξέγερσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ νὰ παράσχουν τὴν βοήθειάν των εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα, ἔκαμαν ἀποκλεισμὸν μὲ τοὺς στόλους των εἰς ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ παράλια.

Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ θυελλώδης ἐκείνη περίοδος, ἡ ὁποία προσφυῶς ἔλαβε τὸν τίτλον ἀπὸ τὴν λαϊκὴν θυμοσοφίαν τοῦ «εἰρηνοπολέμου» καὶ οἱ ἐθνικοὶ ὁραματισμοὶ ἔσβησαν κάτω ἀπὸ τὸ πρῖσμα μιᾶς σκληρᾶς καὶ ἀδυσωπήτου πραγματικότητος.

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος παρηκολούθει μὲ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον τὰ ἐν Ἑλλάδι, ἐξηκολούθει τὰς σπουδάς του εἰς τὴν Δανίαν καὶ μετὰ διετίαν, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1889, προσῆλθε διὰ τὰς ἐξετάσεις του. Ἡ ἐπιτυχία τὴν ὁποίαν ἐσημείωσε κατ' αὐτὰς προεκάλεσε τὴν εὔφημον μνείαν ὅλων τῶν καθηγητῶν του. Ἡ ὑπεροχὴ τὴν ὁποίαν ἐπέδειξεν ὁ 20ετὴς Ἕλλην Πρίγκιψ, εἶχεν ὡς συνέπειαν νὰ τοῦ ἀπονεμηθῇ ἡ σπάθη τῆς τιμῆς ἐκ μέρους τῆς Σχολῆς, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας, ὁ ὁποῖος τὸν συνεχάρη παρουσίᾳ πολλῶν ἐπισήμων διὰ τὰ πολύτιμα προσόντα του, ποὺ προοιωνίζοντο μίαν λαμπρὰν σταδιοδρομίαν εἰς τὸ Ναυτικόν.

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΙΣ ΤΟ Β. ΝΑΥΤΙΚΟΝ

ΜΕΤΑ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του, εἰς τὴν Ναυτικὴν Σχολὴν τῶν Δοκίμων τῆς Κοπεγχάγης καὶ τὴν ὀνομασίαν του ὡς ἀνθυποπλοιάρχου τοῦ Δανικοῦ Ναυτικοῦ, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς Ἀθήνας. Πρὶν ὅμως ὁμιλήσω διὰ τὴν δρᾶσιν του ἐδῶ, θὰ κάμω μίαν σύντομον ἀναδρομὴν εἰς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς χώρας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1870 μέχρι τοῦ 89. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 19 αὐτῶν ἐτῶν εἶναι χαρακτηριστικὸν νὰ σημειωθῇ ὅτι παρήλασαν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν σκηνὴν ἄνω τῶν 20 κοινοβουλευτικῶν κυβερνήσεων, αἱ ὁποῖαι, παρὰ τὴν ἐπαγγελλομένην ἐπιθυμίαν μιᾶς ἑκάστης ὅπως ἐπιφέρῃ κάποιαν βελτίωσιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν κοινῶν, πολλάκις ἐδυσχέραινον τὰ πράγματα εἰς βαθμὸν σοβαρὸν καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

Ὁ Βασιλεὺς ἦτο πάντοτε «καλὸς» καὶ «λαοφιλὴς» ἀπὸ τὸ κόμμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο εἰς τὴν Ἀρχήν, «φατριαστὴς» δὲ ἀπὸ τὰ ἄλλα κόμματα τὰ εὑρισκόμενα ἐκτὸς τῆς Ἀρχῆς. Ἡ θέσις τοῦ Βασιλέως καθίστατο πολλάκις δυσχερής, δι' ὃ καὶ οὗτος ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν Λαόν. Ἀλλ' ἡ διαίρεσις τῶν πολιτῶν ἦτο τοιαύτης ἐκτάσεως καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κομμάτων τόσον ἄκαμπτοι, ὥστε οὐδέποτε ἐξήρχετο ἐκ τῶν ἐκλογῶν Κυβέρνησις πλειοψηφοῦσα.

Ὁπωσδήποτε ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α' εἶχεν ἐμφύτως δύο ἐξαιρετικὰ προτερήματα: Εὐλάβειαν πρὸς τὸ Πολίτευμα καὶ δημοκρατικὰς πεποιθήσεις. Εἰς αὐτὰς κυρίως ὀφείλεται ἡ ἐντὸς τῆς πρώτης 20ετίας τῆς βασιλείας του ἐπελθοῦσα κολοσσιαία μεταβολὴ εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν. Καὶ τοῦτο, διότι εἶχε ψυχολογήσει βαθύτατα τὸν λαόν του. Τὸν ἐγνώριζε καλῶς. Ἐγνώριζε πόσον ἡ βία καὶ τὸ αἷμα τὸν ἐξηρέθιζε. Οὐδέποτε δὲ ἐπέτρεψεν εἰς τὰς ἑκάστοτε Κυβερνήσεις νὰ λάβουν μέτρα βιαίας καταστολῆς τῶν ἐξάψεων τοῦ λαοῦ. Τὴν τακτικὴν αὐτὴν ἔθεσεν εἰς ἐφαρμογὴν καὶ κατὰ τὸ 1868 καὶ ἀπεσοβήθησαν τότε αἱματηρὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα θὰ εἶχον πράγματι τραγικὰς συνεπείας διὰ τὸν Τόπον. Τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ κατὰ τὸ 1880 καὶ κατὰ τὸ 1886 καὶ εἰς ἄλλας κατὰ συνέχειαν ταραχώδεις περιόδους τοῦ Ἔθνους.

Κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1889 ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐπέστρεψεν εἰς 'Αθήνας καὶ τὴν 29ην τοῦ ἰδίου μηνὸς κατετάγη εἰς τὸ 'Ελληνικὸν Βασιλικὸν Ναυτικόν. 'Η ὁρκωμοσία του δὲ ὡς ἀνθυποπλοιάρχου ἐγένετο εἰς τὸν Ναύσταθμον μετὰ ἕνα καὶ ἥμισυ μῆνα.

"Ενα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῆς περιόδου ἐκείνης διὰ τὰς 'Αθήνας καὶ τὴν 'Ελλάδα ὁλόκληρον ἦσαν οἱ γάμοι τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Σοφίας.

Ποτὲ μέχρι τότε δὲν εἶχον συγκεντρωθῆ εἰς τὰς 'Αθήνας τόσοι ἐπίσημοι ξένοι, ποτὲ δὲν εἶχον γίνει τόσον μεγαλοπρεπεῖς τελεταί, δὲν εἶχε σημειωθῆ τόσος συναγωνισμὸς ἐπιδείξεως λαμπρότητος καὶ μεγαλείου. Αἱ 'Αθῆναι εἶχον κυριολεκτικῶς ἀλλάξει ὄψιν. 'Η διακόσμησίς των παρουσίαζε θέαμα ὑπέροχον καὶ ἐπιβλητικόν. 'Ο συνωστισμὸς ἦτο ἀπερίγραπτος. 'Από ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους εἶχον συρρεύσει χιλιάδες λαοῦ. 'Εκ τῶν ξένων ἐπισήμων, μεταξὺ τῶν πρώτων, εἶχεν ἔλθει ὁ Τσάρεβιτς, ὁ μετέπειτα Τσάρος Νικόλαος Β' τῆς Ρωσσίας, ἐξάδελφος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, τὸν ὁποῖον αἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς ἀπεκάλουν «νεαρὸν ξανθὸν Αὐτοκρατορίδην».

'Ο Γεώργιος, ὁ ὁποῖος τότε ἦτο ἡλικίας 20 ἐτῶν, διεκρίνετο ζωηρὰ μέσα εἰς τοὺς ξένους ἰδίως ἐπισήμους διὰ τὴν ὡραίαν του ἐμφάνισιν. Τὸ ἀνάστημά του πελώριον, ἀθλητικόν, ἡ φυσιογνωμία του συμπαθεστάτη καὶ τὸ βλέμμα του σπινθηροβόλον, προκαλοῦσε τὸν θαυμασμὸν ὅλων. 'Αλλ' ἡ χάρις ἐκείνη, ἡ χαρακτηρίζουσα τὸν πρίγκιπα Γεώργιον ἦτο ἡ καθαρὰ δημοκρατικὴ συμπεριφορά του. Οἱ περίπατοι τοὺς ὁποίους ἔκαμνε συχνὰ εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς δρόμους δὲν εἶχαν τίποτε τὸ θεαματικὸν καὶ ἐξεζητημένον. Ἦσαν περίπατοι ἀστοῦ, ἁπλούστατα ἐνδεδυμένου, διαγκωνιζομένου μέσα εἰς τὸ πλῆθος καὶ πολλάκις συνομιλοῦντος μετ' αὐτοῦ οἰκείως. Σπανίως "Ελλην ἔφθασε τὴν δημοτικότητά του. Τὸ ὄνομά του ἐπροφέρετο ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα ἐπὶ τὸ οἰκειότερον: «ὁ Γιῶργος». Καὶ ἐπηκολούθουν ἐπίθετα τόλμης καὶ γενναιότητος χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του.

'Επὶ πλέον ὁ Πρίγκιψ ἦτο τέλειος ναυτικός. Πολλὲς φορὲς τὸν εἶδον ἀργότερον εἰς τὸ Ναύσταθμον νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς δυσχερεῖς χειρισμοὺς ἀνελκύσεως καὶ καθελκύσεως τορπιλλοβόλων, ὡς ὁ τελευταῖος τῶν ναυτῶν. Καὶ ἦτο γνωστὸν ὅτι ὅπου ὁ Πρίγκιψ παρενέβαινεν, ἰσοδυνάμει μὲ δύο καὶ τρεῖς ἄνδρας μαζί.

'Αλλὰ καὶ ἡ περιβολή του, εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς, ἦτο ἀνάλογος. 'Οσάκις ἐπρόκειτο περὶ ἐργασίας εἰς τὰ συνεργεῖα τοῦ Ναυστάθμου, ἔφερε τὴν στολὴν τῆς ὑπηρεσίας, ὁμοίαν μὲ τὴν τῶν κοινῶν τεχνιτῶν καὶ ἐμοιράζετο μαζύ των ὅλα τὰ βάρη. "Οταν δὲ ἐξήρχετο ἀπὸ τὰ συνερ-

γεῖα, εἶχεν εἰς τὰ ἐνδυματά του ὅλα τὰ ἴχνη τῶν ἀσχολιῶν του. Αἱ κηλῖδες ἐκ τοῦ ἐλαίου τῶν μηχανῶν ἦσαν κάτι τὸ σύνηθες διὰ τὸν Πρίγκιπα ἐργάτην. Ἀκόμη καὶ τὰ χέρια του εἶχαν ἀρκετοὺς «ρόζους», ἐνδεικτικοὺς τῆς συνεχοῦς καὶ κοπιώδους ἐργασίας του.

Ὅταν ἔκαμνεν ἐκδρομὰς μὲ τὸ κόττερόν του ἢ ἐταξίδευε μὲ τὸ τορπιλλοβόλον του, περιεπάτει ἐπάνω εἰς τὸ κατάστρωμα ἀνυπόδητος. Τὰ σκάφη τὰ ἐθεωροῦσε σὰν μιὰ γωνία τῆς κατοικίας του καὶ ἤθελε νὰ κινῆται ἐλεύθερα ὅπως οἱ ναῦται του.

Παραλλήλως, ὁ Πρίγκιψ ἠσχολεῖτο ἐπιστημονικῶς μὲ τὸ ἐπάγγελμά του. Ἐμελετοῦσε κάθε τι ποὺ θὰ συντελοῦσε εἰς τὴν τελείαν κατάρτισιν του εἰς τὴν ναυτικὴν ἐπιστήμην καὶ τέχνην.

Πρίν, ὅμως, ἀφηγηθῶ εὐρύτερα τὴν ζωήν του εἰς τὸ Ναυτικόν, εἶναι ἀπαραίτητον ν' ἀναφέρω ἐδῶ μερικὰ διὰ τὴν κατάστασιν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ἡ περίοδος ἀπὸ τοῦ 1878 μέχρι τοῦ 1882 ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν μᾶλλον τῆς πολεμικῆς ναυτικῆς προπαρασκευῆς τῆς χώρας. Τότε παρηγγέλθησαν αἱ κανονιοφόροι «Α'», «Β'», «Γ'» καὶ «Δ'» καὶ αἱ ἀτμοβάριδες «Ἄκτιον» καὶ «Ἀμβρακία», αἱ ὁποῖαι ἦσαν κατεσκευασμέναι μὲ μικρὸν βύθισμα διὰ νὰ ἠμποροῦν νὰ εἰσπλέουν εἰς τὸν Ἀμβρακικόν, ἀπὸ τὰ ἀβαθῆ νερὰ τοῦ στενοῦ τῆς Πρεβέζης. Ὑπῆρχαν ἐπίσης καὶ ἄλλα μικρότερα σκάφη ὡς οἱ ἀτμοδρόμωνες «Ἑλλάς»,«Σφακτηρία» καὶ«Μπουμπουλίνα». Ὀνομαστὰ ἐξ ἄλλου ἦσαν τὰ τέσσαρα πλοῖα «ποταμοὶ» ὅπως ἐλέγοντο, ὅμοια τὴν κατασκευήν, τὰ ὁποῖα ἔφερον τὰ ὀνόματα «Ἀλφειός» «Εὐρώτας», Ἀχελῶος» καὶ «Πηνειός». Βοηθητικὰ τοῦ στόλου ἦσαν αἱ ἀτμοημιολίαι «Πάραλος», «Σαλαμινία», «Ἀφρόεσσα», «Σῦρος», «Κίσσα», «Κίχλη» καὶ «Ἀηδών». Αἱ τορπιλλοθέτιδες : «Αἰγιαλεία», «Μονεμβασία», «Ναυπακτία», ὁ πάρων «Ἄρης». Τὸ τελευταῖον σκάφος ἦτο ἀπὸ τότε προσκεκολλημένον εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν μοῖραν τοῦ Πόρου διὰ νὰ χρησιμεύῃ ὡς σχολεῖον τῶν θωρακιτῶν, οἰακιστῶν καὶ ναυτοπαίδων.

Τέλος, συμφώνως μὲ τὸ καταρτισθὲν σχέδιον τῆς Γαλλικῆς Ναυτικῆς Ἀποστολῆς ὑπὸ τὸν ναύαρχον Lejeune, παρηγγέλθησαν τὰ τρία θωρηκτὰ «Ὕδρα», Σπέτσαι», καὶ «Ψαρά», τὸ τορπιλλοβόλον «Κανάρης», ἡ θωρακοβάρις «Βασιλεὺς Γεώργιος Α'», τὸ καταδρομικὸν «Ναύαρχος Μιαούλης» καὶ ὁ θωρακοδρόμων «Βασίλισσα Ὄλγα».

Ὁπωσδήποτε, παρὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὡς ἄνω πολεμικῶν σκαφῶν, τὸ ναυτικόν μας παρουσίαζεν οὐσιώδεις ἐλλείψεις. Καὶ αἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς συνίστων διαρκῶς τὴν ἀγορὰν πλοίων. Μερικοὶ μάλιστα διὰ λό-

γους ἀντιπολιτεύσεως τῆς Κυβερνήσεως ὑπεγράμμιζον μὲ ζωηρὰ χρώματα τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποίους διέτρεχεν ἡ Ἑλλὰς ἐκ τῆς πλημμελοῦς ὀργανώσεως τῶν ναυτικῶν της δυνάμεων.

Εἰς σχετικὴν συνέντευξιν τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Γ. Θεοτόκη, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν», κατεβάλλετο προσπάθεια ὅπως τὰ πράγματα παρουσιασθοῦν ἄλλως καὶ ὁ ὑπουργὸς κατεφέρετο δριμύτατα ἐναντίον τοῦ ἀντιπατριωτικοῦ, ὡς ἐτόνιζε, συνθήματος, τὸ ὁποῖον ἔρριψεν ὁ Τύπος, ὅτι δηλαδὴ «δὲν ἔχομεν Ναυτικόν». Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεώς της ἡ Ἑλλὰς μέχρι τότε, διὰ πρώτην φορὰν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ τόσα πολεμικὰ σκάφη, εἰς τὰ ὁποῖα μάλιστα μετ' ὀλίγον θὰ προσετίθεντο καὶ ἄλλα. Ὁπωσδήποτε, ὅμως, αὐτὸ δὲν ἐσήμαινεν ὅτι εἴχομεν καὶ Ναυτικόν, ὅσον καὶ ἂν αἱ ὑπουργικαὶ δηλώσεις διεπνέοντο ὑπὸ πνεύματος αἰσιοδοξίας. Ὑπῆρχον ὄντως παντοειδεῖς ἐλλείψεις, ἡ θεραπεία τῶν ὁποίων ὑπὲρ ποτε ἢ ἄλλοτε καθίστατο ἐπιτακτικὴ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Ἑλληνικὸς Στόλος εἶχεν ἀνάγκην ριζικῶν βελτιώσεων. Ἐχρειάζοντο νέαι δυνάμεις τόσον εἰς ἔμψυχον ὑλικόν, ὅσον καὶ εἰς πλωτόν. Ἡ εἴσοδος νέων ἀξιωματικῶν, μὲ εὐρυτέραν ναυτικὴν μόρφωσιν καὶ ἡ προσθήκη ἱκανοῦ ἀριθμοῦ συγχρονισμένων σκαφῶν θὰ ἠδύνατο, βάσει ἑνὸς προδιαγεγραμμένου σχεδίου, νὰ καταστήσῃ τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικὸν καθ' ὅλα ἀξιόλογον διὰ νὰ στηρίξῃ τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἔθνους.

Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ ἡ εἴσοδος ἤδη εἰς τὸ πολεμικὸν Ναυτικὸν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὡς ἀνθυποπλοιάρχου, προοιωνίζετο μίαν νέαν περίοδον εἰς τὸν Στόλον, διὰ τὸν ὁποῖον ἤρχισε πλέον νὰ ἐκδηλοῦται ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ λαοῦ. Μία ἦτο πλέον ἡ ἐπιθυμία καὶ ἕνας ὁ σκοπὸς ὅλων: ὅπως ἡ Ἑλλὰς ἀποβῇ, σὺν τῷ χρόνῳ, ὑπολογίσιμος καὶ ἰσχυρὰ ναυτικὴ δύναμις.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1889 ὑπηρετοῦσεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐπὶ τοῦ θωρακοδρόμωνος «Βασίλισσα Ὄλγα». Τὴν ἡμέραν τῆς ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του, μετέβη εἰς τὸν Πόρον καὶ ὁ Βασιλεὺς πρὸς ἐπιθεώρησιν. Ἀφοῦ ἐπεσκέφθη διάφορα σκάφη ἀνῆλθε καὶ ἐπὶ τοῦ «Ἄρεως» διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐκγύμνασιν τῶν ναυτῶν.

Μετὰ τὰς ἀσκήσεις ὁ Βασιλεύς, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος καὶ τῆς ἀκολουθίας του, εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ σκάφους, ἡ ὁποία ἦτο ἐξαιρετικῶς μικρά, ὄχι μόνον εἰς ἔκτασιν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὕψος. Διὰ νὰ εἰσέλθῃ κανεὶς ἔπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ κύπτῃ τὴν κεφαλήν. Κατὰ τὴν εἴσοδόν του ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ποὺ λόγῳ τοῦ ἀναστήματός του ἠναγκάσθη νὰ κύψῃ ἀρκετά, ἐψιθύρισε χαριτολογῶν:

—Ἐδῶ μέσα δὲν εἶναι γιὰ ὑψηλούς, πόσον μᾶλλον γιὰ ὑψηλοτάτους!

Τὸ ἐπιτυχὲς εὐφυολόγημά του ἦλθεν ἐπικαίρως διὰ νὰ δημιουργήσῃ

μίαν θερμὴν ἀτμόσφαιραν μεταξὺ τοῦ Βασιλέως καὶ τῶν ἀξιωματικῶν.

Ἡ «Βασίλισσα Ὄλγα», ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ὁ Πρίγκιψ, ἀπετέλει μονάδα τῆς προπαιδευτικῆς μοίρας εἰς τὸν Πόρον, ἡ ὁποία ὠνομάζετο καὶ «Λευκὴ» λόγῳ τοῦ χρωματισμοῦ τῶν σκαφῶν της. Εἰς τὸ Προγυμναστήριον τότε ἐφηρμόζετο πρόγραμμα ἐκπαιδεύσεως τῶν νεοσυλλέκτων, συμφώνως πρὸς τὸ σύστημα τῆς Γαλλικῆς ναυτικῆς ἀποστολῆς. Ὁ Πρίγκιψ, τοῦ ὁποίου ἡ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ μόρφωσις ἦτο ἀρίστη, ἐτοποθετήθη ἀρχικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτὴν διὰ νὰ ἐποπτεύῃ τῆς ἐκγυμνάσεως τῶν κληρωτῶν, καὶ νὰ μεταδίδῃ τὰς γνώσεις του εἰς τοὺς ἐκπαιδευτὰς ἀξιωματικούς. Διότι ὁ Πρίγκιψ ἦτο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕνας ἐκ τῶν πλέον κατηρτισμένων ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ μας. Σημειωτέον ὅτι, κατ' οὐσίαν, οἱ περισσότεροι τῶν ἀξιωματικῶν, καθ' ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν των, δὲν εἶχον τύχει οὔτε τῆς ἐλαχίστης πολεμικῆς προπαιδεύσεως. Ἐκ τῶν νεωτέρων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐξέλθει κατὰ τὸ 1888—1889 ἐκ τῆς κατὰ τὸ 1884 ἱδρυθείσης Ναυτικῆς Σχολῆς τῶν Δοκίμων, ἐλάχιστοι εἶχον πεῖραν εἰς τὴν διεύθυνσιν βολῆς πυροβολικοῦ καὶ τορπιλλῶν. Καὶ τοῦτο διότι αἱ τοιαῦται πρακτικαὶ ἀσκήσεις ἀπήτουν μεγάλας δαπάνας, εἰς τρόπον ὥστε ὄχι μόνον εἰς τὴν Ναυτικὴν Σχολὴν δὲν ἐξετελοῦντο, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν. Ἡ κατάρτισις, λοιπόν, τῶν ἀξιωματικῶν ἦτο κατὰ συνέπειαν ἐλλιπὴς καὶ ἐχρειάζοντο νέας βάσεις διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν οὗτοι εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης.

Ὁπωσδήποτε, ἡ ἐκπαίδευσις τῶν πληρωμάτων εἰς τὸν Πόρον συνεχίζετο καὶ ἡ παρουσία ἐν μέσῳ αὐτῶν τοῦ Πρίγκιπος προσέδιδεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Κατὰ περιγραφὴν γηραιοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ, δημοσιευθεῖσαν εἰς ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς, μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «Ἐνθουσιᾷ τις βλέπων τὴν Α.Β.Υ. τὸν θερμουργὸν καὶ σφριγῶντα Βασιλόπαιδα, τὸν πολλὰ ὑποσχόμενον εἰς τὸ Ναυτικὸν ἡμῶν, ἄνευ στρατιωτικοῦ μανδύου ἐκτεθειμένον εἰς τὰς ριγηλὰς πνοὰς τοῦ μαινομένου βορρᾶ κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων του. Ἁπαξάπαντες οἱ ἐνταῦθα ἀξιωματικοὶ εἶναι κατενθουσιασμένοι ἔκ τε τῆς προσηνείας καὶ τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς τοῦ δημοφιλοῦς ἡμῶν Πρίγκιπος. Περὶ δὲ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς περὶ τὰ Ναυτικὰ ἱκανότητος καὶ ἐμπειρίας αὐτοῦ ὁμιλοῦν πλέον μετ' ἐνθουσιασμοῦ».

Καὶ πράγματι ὁ Πρίγκιψ, φιλόπονος καὶ λάτρης τοῦ ἐπαγγέλματός του, ὅλας του τὰς ἡμέρας τὰς ἀφιέρωνεν εἰς τὸ ἔργον του. Ἡ ζωή του ἦτο ὑπόδειγμα λιτότητος. Ἀπὸ τῆς 8ης πρωινῆς εὑρίσκετο εἰς τὴν θέσιν του. Τὸ καθῆκον ἦτο ὁ ἄξων τῆς ὑπάρξεώς του. Καὶ ἡ φιλοδοξία του μία: νὰ ἴδῃ ἰσχυρὸν τὸ Ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἀείμνηστος Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων Ὄλγα

Τὴν 7ην Ἰανουαρίου τοῦ 1890 ὁ Πρίγκιψ προήχθη εἰς ὑποπλοίαρχον καὶ μετὰ τετράμηνον ἐγένετο κυβερνήτης τορπιλλοβόλου, διὰ νὰ δυνηθῇ οὕτω νὰ ἀναπτύξῃ ὅλα τὰ προσόντα του, δεδομένου ὅτι εἰς τὴν Δανίαν εἶχεν ἐκπαιδευθῆ ἰδιαιτέρως εἰς τὰ τορπιλλοβλητικά. Ἤδη οἱ ὁρίζοντες τῆς δράσεώς του ηὐρύνοντο, διὰ νὰ μεγεθυνθοῦν ἔτι πλέον ἀργότερον, ὅταν ἔγινε διοικητὴς τῆς Σχολῆς τορπιλλητῶν.

Ἀπὸ τῆς 21ης Ἰουλίου τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ Πρίγκιψ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Κινητῆς Ἀμύνης, ὑπηρεσίας ἡ ὁποία συνετέλεσε κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ, καὶ ἥτις εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν εἰς τὰ τορπιλλοβόλα. Ἐκεῖ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας τὴν ἀποστολήν του καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἕνα φυτώριον στελεχῶν ἱκανῶν καὶ ειδικευμένων. Ἡ Κινητὴ Ἄμυνα ἦτο, ὄντως, μία ζωντανὴ ὑπηρεσία, ποὺ ἀπαιτοῦσε πολλοὺς κόπους καὶ μερίμνας. Ὁ ζῆλος καὶ ἡ προθυμία δὲν ἦσαν στοιχεῖα ἀρκετὰ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ. Γνώσεις θεωρητικαὶ καὶ πρακτικαί, μακραὶ καὶ ἐπίπονοι ἀσκήσεις, ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ κανεὶς πλήρως εἰς τὰς ἐπιδιώξεις καὶ τὸν προορισμὸν τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς. Καὶ ὁ Γεώργιος, ἐφωδιασμένος μὲ τὰς γνώσεις καὶ τὴν πεῖραν ποὺ εἶχεν ἀποκτήσει, ἀπεδείχθη ὁ πλέον ἐνδεδειγμένος διὰ τὴν ὀργάνωσίν της.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν—Ἰούλιος τοῦ 1890—ἐγεννήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Τατοΐου ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Διαδοχικοῦ ζεύγους, ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος ὁ Β'. Τὴν κραταίωσιν ταύτην τοῦ Βασιλικοῦ μας Οἴκου, διὰ νέου ἄρρενος βλαστοῦ, ἐχαιρέτισεν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μὲ χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμόν.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1890 αἱ Ἀθῆναι ἐδέχθησαν μίαν εὐχάριστον ἐπίσκεψιν. Ὁ Διάδοχος τοῦ ρωσσικοῦ θρόνου, ἐκτελῶν μακρὸν ταξίδιον εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολήν, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους καί, κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, νὰ συνεχίσῃ τὸ ταξίδιόν του, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου του πρίγκιπος Γεωργίου. Οὕτω, μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς Πάτρας καὶ εἰς Ὀλυμπίαν, ὁ μέλλων Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ὁ Β' ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐφιλοξενήθη εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ὁ Τσάρεβιτς ἦτο λίαν ἀγαπητὸς εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας πρίγκιπας, ἀλλ' ἰδιαιτέρως εἶχε συνδεθῆ διὰ στενωτάτης φιλίας μὲ τὸν ἐξάδελφόν του Γεώργιον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκείνου τοῦ καιροῦ συχνότατα συναντοῦσαν καθ' ὁδὸν τὸν Ρῶσσον ἔφηβον μὲ τὴν πλήρη γαλήνης συμπαθῆ φυσιογνωμίαν, τοὺς ἠρέμους ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ βραδὺ βάδισμα, συνοδευόμενον πάντοτε ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν καὶ ἀθλητικόν του ἐξάδελφον. Οἱ περίπατοι αὐτοὶ δὲν περιωρίζοντο μόνον εἰς τὰ κεντρικὰ σημεῖα τῆς πρωτευούσης. Οἱ ἀνη-

φορικοί δρόμοι τῆς Πλάκας καὶ οἱ στενοὶ τοῦ Ψυρῆ καὶ τῆς Βλασσαροῦς, μὲ τὰ γραφικὰ ταβερνεῖα των, ἦσαν ἡ ἀδυναμία, θὰ ἔλεγε κανείς, τῶν δύο Ὑψηλοτήτων. Ἡ τόσον ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ παρέα, ἡ ὁποία διήρκεσε σχεδὸν δύο μῆνας καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ὡμίλει μὲ τόσον ἐνθουσιασμὸν ὁλόκληρος ἡ ἀθηναϊκὴ κοινωνία, εἶχε τοῦτο τὸ ἀνομοιογενές: Ὁ Τσάρεβιτς ἦτο μᾶλλον μικροῦ ἀναστήματος, ἰσχνὸς καὶ λεπτοφυής. Ὁ Γεώργιος ὑψηλός, εὐτραφής, ρωμαλέος, ἀληθὴς γίγας τὴν ἐμφάνισιν. Ὁ Ρῶσσος Διάδοχος κομψός, μὲ ἐφαρμοστὴν καὶ σιδερωμένην ἐνδυμασίαν, ἔπαιζεν εἰς τὰς χεῖρας του μικρὰν ράβδον ἀπὸ ἰνδικὸ καλάμι. Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος μὲ τὰ εὐρύχωρα ἐνδύματά του, μὲ τὸ πλατὺ ὡς ναύτου πανταλόνι, συνήθιζε νὰ κρατῇ εἰς τὰς χεῖρας του σεβαστοῦ πάχους βακτηρίαν μὲ ἀργυρᾶν λαβήν. Ἦτο ἡ βακτηρία, ἡ ὁποία ἔμελλεν, ὡς θὰ ἀφηγηθῶ κατωτέρω, νὰ παίξῃ σημαντικὸν ρόλον κατὰ τὸ ταξίδιον τῶν δύο ἐξαδέλφων.

Ὁ Ἕλλην ἐξάδελφος εἶχε τὰς ἕξεις καὶ τὰς συνηθείας, δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ, ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ. Ἐκάπνιζεν, ἔπινε ρετσίνα συνοδεία μεζέδων, ἐτραγουδοῦσεν ἀκόμη καὶ λαϊκὰ τραγούδια τῆς ἐποχῆς, σὰν γνήσιος «ρωμηὸς γλεντζές». Ὁ Τσάρεβιτς ἐφαίνετο ἐμπρός του ὡς παιδί, τὸ ὁποῖον ἐφοβεῖτο νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως. Ἦτο ὁ πρίγκιψ - Διάδοχος τοῦ ρωσσικοῦ θρόνου, ὅπως τὸν ἤθελε τὸ πρωτόκολλον τῆς ἐθιμοτυπίας. Ὁ Γεώργιος ἠγωνίζετο νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν ἐτικέτταν. Ἤθελε νὰ τὸν ἐξοικειώσῃ μὲ τὴν ὡραίαν ἀφελῆ ζωήν του, νὰ τὸν μάθῃ νὰ τρώγῃ τοὺς μεζέδες τοῦ τηγανιοῦ καὶ τὶς μαρίδες, νὰ πίνῃ τὸ ρετσινᾶτο τῆς Ἀττικῆς καὶ τὸ τσιγάρο τοῦ Ἀγρινίου, στριμμένο μὲ τὰ δάκτυλα!... Καὶ ὁ Τσάρεβιτς, πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ἕλληνος ἐξαδέλφου του νὰ τὸν μυήσῃ εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰς συνηθείας τῶν Ἀθηνῶν, ἤρχισε νὰ μεταβάλῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰς αὐστηρὰς ἕξεις του καὶ νὰ ἀφομοιοῦται μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γεωργίου, ἡ συντροφιὰ τοῦ ὁποίου, μαζὶ μὲ τὸν ἡλιόλουστον Ἀττικὸν οὐρανόν, τὸν εἵλκυσαν τόσον, ὥστε παρέτεινεν ἐπὶ δίμηνον περίπου τὴν παραμονήν του εἰς τὰς Ἀθήνας.

Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἐκδρομάς των οἱ δύο ἐξάδελφοι μετέβησαν «ἰνκόγνιτο» εἰς ἕνα παραθαλάσσιον ταβερνεῖον τῆς Φρεαττύδος. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔφαγαν φρεσκότατες μαρίδες καὶ ἤπιαν τὰ «σχετικὰ ποτηράκια», ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ φύγουν. Τότε ὁ Γεώργιος ἐκάλεσε τὸν καταστηματάρχην διὰ νὰ πληρώσῃ τὸν λογαριασμόν.

— Πόσον κάνουν οἱ μαρίδες σου; τὸν ἠρώτησεν.

Ὁ καταστηματάρχης, ὅμως, ὁ ὁποῖος τοὺς εἶχεν ἀναγνωρίσει, χωρὶς νὰ δείξῃ μέχρι τῆς στιγμῆς τὸ παραμικρόν, ἔκαμε μίαν κωμικὴν ἐδαφιαίαν ὑπόκλισιν καὶ εἶπεν:

—Ἑκατὸ δραχμές!...

— Τὶ λὲς βρὲ ληστή! ἐφώναξεν ἔκπληκτος ὁ Γεώργιος, τόσο σπάνιες εἶναι οἱ μαρίδες στὸ μαγαζί σου;

— Σπάνιες δὲν εἶναι οἱ μαρίδες, ἀπήντησεν ὁ πονηρὸς καταστηματάρχης. Σπανιώτατοι εἶναι γιὰ τὸ μαγαζὶ οἱ πρίγκιπες καὶ οἱ Τσάροι!...

Μὲ τὴν εὐφυεστάτην αὐτὴν ἀπάντησιν ὁ Γεώργιος ἐγέλασε μὲ τὴν καρδιά του καὶ ἐπλήρωσε τὸ ἑκατοντάδραχμον, ὁ δὲ Τσάρεβιτς ἀντιληφθεὶς τὸ συμβάν, ἐγέλασε καὶ αὐτὸς καὶ προσέθεσεν εἰς τὸ ἑκατοντάδραχμον τοῦ ἐξαδέλφου του καὶ ἄλλο ἕνα ἰδικόν του.

Ο ΠΡΙΓΚΙΨ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΩ ΑΝΑΤΟΛΗΝ

Η ΑΜΕΡΙΜΝΟΣ, όμως, ζωὴ τοῦ Τσάρεβιτς εἰς τὰς Ἀθήνας, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραταθῇ περισσότερον. Ἔπρεπε νὰ συνεχίσῃ τὸ ταξίδιόν του, τὸ ὁποῖον, ἐκτὸς τῆς ἀναψυχῆς, εἶχε κυρίως ἐκπαιδευτικὸν χαρακτῆρα. Εἰδικώτερον δὲ διὰ τὸν Γεώργιον, ὡς ναυτικόν, ὁ ὁποῖος θὰ συνώδευε τὸν Ρῶσσον ἐξάδελφόν του, τὸ ταξίδιον αὐτὸ θὰ ἀπετέλει ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα μαθήματα διὰ τὸ ἐπάγγελμά του. Καὶ ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεως. Πρὸς κατευόδωσιν τοῦ Τσάρεβιτς καὶ τοῦ Γεωργίου εἶχον κατέλθει εἰς τὸν Πειραιᾶ ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα μετὰ τῶν πριγκίπων. Τὸ Ρωσσικὸν καταδρομικὸν «Πάμιατ Ἀζόβα» ἦτο ἕτοιμον νὰ δεχθῇ τὰς Ὑψηλότητας. Ἡ πολυπληθὴς ἀκολουθία εἶχεν ἤδη καταλάβει τὰς θέσεις της καὶ ἀνέμενε τὴν ἐπιβίβασίν των. Ἦτο ἕνα ἀπὸ τὰ ὡραιότερα φθινοπωρινὰ ἀπογεύματα καὶ ἡ προκυμαία τοῦ Πειραιῶς ἦτο κατάμεστος ἀπὸ κόσμον πάσης τάξεως, ὁ ὁποῖος εἶχε συρρεύσει διὰ νὰ ζητωκραυγάσῃ τοὺς Βασιλεῖς καὶ νὰ εὐχηθῇ «καλὸ ταξίδι» εἰς τοὺς συμπαθεῖς ἐξαδέλφους. Μετ' ὀλίγον, ὑπὸ τοὺς χαιρετιστηρίους συριγμοὺς τῶν ἐλλιμενισμένων πλοίων, τὸ ρωσσικὸν καταδρομικόν, σημαιοστόλιστον ἤρχισε ν' ἀνοίγεται εἰς τὸ πέλαγος, συνοδευόμενον ὑπὸ τοῦ ρωσσικοῦ πολεμικοῦ «Ταπορόζετς». Καὶ τὸ ταξίδιον ἤρχιζεν ὑπὸ τοὺς αἰσιωτέρους οἰωνούς.

Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἕλληνος Πρίγκιπος εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πλοίου, ἐδόθη ἕνας ἰδιαίτερος τόνος ἁπλότητος καὶ εὐθυμίας μεταξὺ τῶν βαθμοφόρων τοῦ πληρώματος. Ἐπὶ πλέον ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἡ εὐθύνη καὶ τὸ ἐπίμοχθον τῆς ὑπηρεσίας ἐξωραΐζοντο ὑπὸ τῆς συναισθήσεως ὅτι ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς γεφύρας, παρὰ τὴν σκοπιὰν τῶν οἰακιστῶν, ἐκτεθειμένος εἰς τὸ νυκτερινὸν ψῦχος καὶ τὸν ἄνεμον, ἄνευ διακρίσεως πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀξιωματικούς, ἵστατο ἐκτελῶν τὴν ὑπηρεσίαν του ὁ ὑποπλοίαρχος, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Διότι πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς τὸ πλοῖον, ὁ Πρίγκιψ δὲν ἦτο ἐπιβάτης ταξιδεύων δι' ἀναψυχήν, ἀλλὰ ὁ ἐργατικὸς καὶ ἀκαταπόνητος ἀξιωματικὸς τοῦ Ναυτικοῦ, ὁ ἐκτελῶν καθ' ὅλα τὴν ὑπηρεσίαν του.

Ἡ φιλόξενος χώρα τῆς Αἰγύπτου ἦτο ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ μακροῦ ταξιδίου πρὸς Ἰαπωνίαν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου καὶ τοῦ Τσάρεβιτς. Εἰς κάθε λιμένα τῆς Αἰγύπτου, εἰς τὸν ὁποῖον προσήγγιζε τὸ «Πάμιατ Ἀζόβα», ἐπεφυλάσσετο θερμοτάτη ὑποδοχὴ εἰς τοὺς Ὑψηλοὺς ἐπισκέπτας. Ὁ ἀπόδημος Ἑλληνισμὸς ἐπρωτοστάτει εἰς ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις, ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τοῦ Πρίγκιπος.

Ἦσαν δὲ πλήρως δικαιολογημέναι αἱ ἐνθουσιώδεις ἐκεῖναι ἐκδηλώσεις, διότι διὰ πρώτην φορὰν μέλος τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τῆς Ἑλλάδος ἐπεσκέπτετο τὴν χώραν τῶν Φαραώ, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον εὑρίσκετο εἰς πλήρη ἀκμήν. Ἰδιαιτέρως εἰς τὸ Ἀσσουάν, συνέβη ἕνα χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον φανερώνει τὸ ὑψηλὸν ἐθνικὸν φρόνημα τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν ὑψηλῶν ἐπισκεπτῶν εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Ἀσσουάν, ὅπου εἶχε παραταχθῆ ἀγγλικὸν στρατιωτικὸν τμῆμα πρὸς ἀπόδοσιν τιμῶν, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν μουσικήν του, ἀνεκρούσθησαν οἱ ἐθνικοὶ ὕμνοι τῶν τριῶν κρατῶν—Ρωσσίας, Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας. Συμφώνως πρὸς τὴν ἐθιμοτυπίαν, ἔπρεπε πρῶτος ν' ἀνακρουσθῇ ὁ ρωσσικὸς ὕμνος, δεύτερος ὁ ἑλληνικὸς καὶ τρίτος ὁ ὕμνος τῆς Ἀγγλίας, ὡς φιλοξενούσης χώρας. Μὲ ἔκπληξιν ὅμως ἤκουσαν πάντες—καὶ ἰδίως ὁ Γεώργιος—ν' ἀνακρούεται πρῶτον ὁ ἑλληνικός. Ἡ παρατυπία αὐτὴ ἐσχολιάσθη, ὡς ἦτο εὐνόητον καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς δὲν ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ ἀνεξήγητον. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, εὔπορος ὁμογενὴς τοῦ Ἀσσουάν, παρουσιάσθη εἰς τὸν Πρίγκιπα καὶ τοῦ ἐνεπιστεύθη ὅτι αὐτὸς ἔπεισε τὸν Ἄγγλον ἀρχιμουσικὸν τῆς φρουρᾶς, ἀντὶ γενναίας ἀμοιβῆς, νὰ παιανίσῃ πρῶτον τὸν ἑλληνικὸν ἐθνικὸν ὕμνον, διὰ νὰ παράσχῃ τὴν εὐχάριστον αὐτὴν ἔκπληξιν εἰς τὸν Ἕλληνα βασιλόπαιδα. Αὐτὸν τὸν τρόπον εὗρεν ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος Ἕλλην, διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ τὰ πατριωτικά του αἰσθήματα. Οἱ Ἄγγλοι ὅμως, οἱ ὁποῖοι δὲν συγχωροῦν παρομοίας παρατυπίας, ἐτιμώρησαν αὐστηρῶς τὸν ἀρχιμουσικὸν διὰ τὴν πρᾶξίν του. Τοῦτο ἐπληροφορήθη ὁ Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος προέβη εἰς φιλικὸν διάβημα πρὸς τὸν Ἄγγλον στρατιωτικὸν διοικητήν, ἵνα ἄρῃ τὴν τιμωρίαν τοῦ ἀρχιμουσικοῦ.

Τὸ ταξίδιον τοῦ Τσάρεβιτς καὶ τοῦ Πρίγκιπος συνεχίσθη κατόπιν εἰς Ἰνδίας καὶ ἀκολούθως εἰς Ἰαπωνίαν. Ἐκεῖ, ἐστάθμευαν εἰς διαφόρους λιμένας, διὰ νὰ θαυμάσουν τὰ ἀξιοθέατα καὶ ἐνδιαφέροντα πράγματα τὰ ὁποῖα συναντᾷ κανεὶς ἀνὰ πᾶν βῆμα εἰς τὴν γοητευτικὴν χώραν τοῦ Ἀνατέλλοντος Ἡλίου.

Οὕτω τὸ «Πάμιατ Ἀζόβα» ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν μεγάλον λιμένα τοῦ Κόμπε. Ἐκεῖ οἱ ὑψηλοὶ ταξιδιῶται, μὲ τὴν συνοδείαν των, κατῆλθον διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν ἐξωτικὴν ἐνδοχώραν. Μετέβησαν διὰ ξηρᾶς εἰς τὸ Κιότο καὶ ἀκολούθως ἐπεσκέφθησαν τὴν ἱστορικὴν πολίχνην τῆς Ὀ-

τσοῦ, παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης Βίβα. Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ὅμως ἔλαβε χώραν ἕνα λυπηρὸν συμβάν, τὸ ὁποῖον ἐματαίωσε τὴν συνέχειαν τοῦ ταξιδίου καὶ ἐσκίασε κάπως τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐγκαρδιότητος, ἡ ὁποία ἕως τότε ἦτο διάχυτος μεταξὺ ὅλων τῶν ἐπιβαινόντων τοῦ ρωσσικοῦ καταδρομικοῦ.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς πολίχνης ἐκείνης ὑπεδέχθη μὲ εὐγενῆ καὶ φιλικὰ αἰσθήματα τοὺς ὑψηλοὺς ξένους, εὑρέθησαν δὲ πολλαὶ ρωσσικαὶ καὶ ἑλληνικαὶ σημαῖαι διὰ νὰ στολίσουν οἰκίας καὶ καταστήματα. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ τόπου παρέθεσαν πρόγευμα εἰς τοὺς ἐπισκέπτας, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπεδαψίλευσαν ἐξαιρετικὰς περιποιήσεις. Ὁ Τσάρεβιτς, ὁ Γεώργιος καὶ ἡ ἀκολουθία των, μετὰ τὴν ἐπίσκεψίν των εἰς τὴν νομαρχίαν, ὅπου ἦσαν προσκεκλημένοι εἰς πρόγευμα, ἀνεχώρησαν διὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ Κιότο. Διὰ νὰ κατευθυνθοῦν εἰς τὸν σταθμόν, ἐπέβησαν τῶν ἰδιορρύθμων ἰαπωνικῶν διτρόχων, τὰ ὁποῖα σύρονται ὑπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου, λαμβάνοντος τὴν θέσιν τοῦ ὑποζυγίου. Προηγεῖτο ἡ δίτροχος ἅμαξα τῶν ἀστυνομικῶν, εἵποντο δὲ κατὰ σειρὰν τὸ δίτροχον τὸ φέρον τὸν Τσάρεβιτς, κατόπιν τὸ φέρον τὸν πρίγκιπα Γεώργιον καὶ εἵποντο τὰ ἄλλα τῆς ἀκολουθίας. Ἐνῷ ὅμως ἡ συνοδεία διήρχετο ἀπὸ ἕνα στενὸν δρόμον, ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ὁποίου εἶχον παραταχθῆ Ἰάπωνες ἀστυνομικοὶ διὰ νὰ τηροῦν τὴν τάξιν, αἰφνιδίως ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν παράταξιν εἷς γιγαντόσωμος Ἰάπων ἀστυνομικός—ὁ ὁποῖος ἀνῆκεν ἄλλοτε εἰς τὴν εὐγενῆ κοινωνικὴν τάξιν τῶν Σαμουράϊ πού ἐφημίζοντο διὰ τὸν σωβινισμόν των καὶ τὸ μῖσος των ἐναντίον παντὸς ξένου—καὶ ἐπλησίασε τὸ ἁμάξιον τοῦ Τσάρεβιτς. Ἀστραπιαίως ἀνέσπασε τὸ τεράστιον ξίφος του καὶ μὲ τὰς δύο του χεῖρας κατέφερεν ἰσχυρὸν κτύπημα εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ ρώσσου Διαδόχου. Ὁ Τσάρεβιτς ἐπήδησεν αἱμόφυρτος εἰς τὸ ἔδαφος πρὸς τὴν ἀντίθετον πλευράν, ἐνῷ ὁ δολοφόνος ἔκαμε τὸν γῦρον τοῦ διτρόχου διὰ νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ ἐκ νέου. Ταῦτα διεδραματίσθησαν εἰς διάστημα δευτερολέπτων. Καὶ θὰ ἐπραγματοποίει ὁ δολοφόνος τὸν σκοπόν του, ἐὰν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἤρχετο ἀμέσως ὄπισθεν, δὲν ἔσπευδε πρῶτος εἰς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος ἐξαδέλφου του. Εἶχεν ἤδη κατέλθει τῆς ἁμάξης καὶ μόλις ἀντελήφθη τὸν δολοφόνον ἕτοιμον νὰ καταφέρῃ εἰς τὸν Τσάρεβιτς καὶ δεύτερον κτύπημα, ὕψωσε τὴν ράβδον του καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ τόσην δύναμιν τὸν Ἰάπωνα, ὥστε οὗτος κατέπεσεν ἀναίσθητος. Οὕτως ὁ Τσάρεβιτς ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ βέβαιον θάνατον.

Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ ἀστυνομικοὶ συνέλαβον τὸν δολοφόνον, ἐνῷ ἡ ἀκολουθία ἔσπευσε νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας της εἰς τὸν τραυματισμένον ρῶσσον Διάδοχον. Τὸ αἷμα ἔρρεεν ἄφθονον ἐκ τῆς πληγῆς του, διότι ἡ αἰχμὴ τοῦ ξίφους εἶχεν ἀνοίξει μικρὰν ὀπὴν εἰς τὸ κρανίον του.

Ὁ Τσάρεβιτς μετεφέρθη ἀμέσως εἰς ἓν πλησίον κατάστημα ὅπου τῷ

παρεσχέθησαν αἱ πρῶται βοήθειαι. Τὴν ἑπομένην ὁ Μικάδος ἐξέφρασε πρὸς τὸν Τσάρεβιτς τὴν βαθεῖαν θλῖψιν του διὰ τὸ λυπηρὸν συμβάν. Κατόπιν δὲ ὁ Ἰάπων Αὐτοκράτωρ, ἐνώπιον Ρώσσων καὶ Ἰαπώνων τιτλούχων καὶ ἀξιωματικῶν συνεχάρη θερμῶς τὸν Ἕλληνα Πρίγκιπα, ὁ ὁποῖος, διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπεμβάσεώς του, διέσωσε τὴν ζωὴν τοῦ Ρώσσου Διαδόχου. Ὁ Μικάδος εἶπε μεταξὺ ἄλλων εἰς τὸν Πρίγκιπα: «Σᾶς εὐχαριστῶ διότι διεφυλάξατε τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰαπωνίας ἀπὸ μίαν κηλῖδα, ἡ ὁποία οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαλειφθῇ».

Ἐπίσης εἰς ἀναγνώρισιν τῆς εὐτυχοῦς παρεμβάσεως τοῦ Πρίγκιπος, ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ προσέφερεν ἕνα ἀρκετὰ μεγάλον ἐλέφαντα ἐκ πορσελάνης, κατασκευῆς περιφήμου ἰαπωνικοῦ ἐργοστασίου, τὸν ὁποῖον ὁ Πρίγκιψ ἔχει τοποθετήσει εἰς μίαν γωνίαν τῆς μεγάλης αἰθούσης ὑποδοχῆς τοῦ ἐν Ἀθήναις ἀνακτόρου του.

Τὸ συμβὰν ἐγνώσθη διὰ τοῦ τύπου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐδημοσιεύθησαν λεπτομερεῖς σχετικαὶ περιγραφαί, εἰς τὰς ὁποίας κυρίως ἐτονίζετο ἡ ἑτοιμότης καὶ τὸ θάρρος τοῦ Ἕλληνος βασιλόπαιδος, χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ ὁποίου εἶχε σωθῇ ὁ Τσάρεβιτς. Εἰς τὴν Ρωσσίαν ἡ εἴδησις προεκάλεσε λύπην, ἀλλὰ καὶ χαρὰν διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ Διαδόχου καὶ εἰς τοὺς ναοὺς ἐψάλησαν δοξολογίαι. Ἐπίσης ἐδόθη ἀμνηστία εἰς πολλοὺς ἐξορίστους καὶ χάρις εἰς βαρυποινίτας καταδίκους.

Μετὰ παρέλευσιν ἀρκετῶν ἡμερῶν, ὁ Τσάρεβιτς ἀνέλαβε καὶ μόνον ἡ οὐλὴ τοῦ τραύματος διεκρίνετο. Ἡ ὑγεία του ἀποκατεστάθη πλήρως. Τὴν ζωήν του ὁ ρῶσσος Διάδοχος τὴν ὤφειλεν εἰς τὸν Γεώργιον καὶ πάντα μὲ βαθὺ αἴσθημα εὐγνωμοσύνης ἀνεγνώριζε τοῦτο. Κατ' ἔτος δέ, τὴν 29ην Ἀπριλίου–ἐπέτειον τοῦ γεγονότος ἐκείνου–ὁ ρῶσσος Διάδοχος ἀπέστελλε πάντοτε τηλεγράφημα πρὸς τὸν Γεώργιον, διὰ νὰ τοῦ ὑπενθυμίζῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησε τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν ποὺ τοῦ προσέφερε. Τὸ ἀπρόοπτον δὲ ἐκεῖνο συμβὰν κατέστησεν ἰσχυροτέρους τοὺς δεσμοὺς μεταξὺ τῶν δύο ἐξαδέλφων.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ ἀναγγελία τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ ηὔξησε τὴν δημοτικότητα τοῦ Πρίγκιπος, τοῦ ὁποίου ἦτο γνωστὴ ἡ τόλμη καὶ ἡ ἀνδρεία. Ἐξετυπώθησαν, μάλιστα, καὶ πολύχρωμοι λιθογραφίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀναπαρίστατο ἡ σκηνὴ τῆς ἐπιθέσεως: Ὁ Γεώργιος μὲ ὑψωμένην τὴν βακτηρίαν του ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ δολοφόνου καὶ ὁ Τσάρεβιτς αἱμόφυρτος ἐπὶ τοῦ ἀμαξίου του. Κάτωθεν δὲ τῆς εἰκόνος ἀνεγράφετο ἡ ἑξῆς φράσις: «Ἡ Α.Β.Υ. ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος σώζων τὴν ζωὴν τοῦ Τσάρεβιτς».

Ἀπὸ τότε ἔχουν περάσει ἑξήκοντα τρία ἔτη καὶ ὅλως συμπτωματικῶς ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἔλαβον μίαν ἐπιστολὴν ἐκ μέρους τοῦ πρίγκιπος Πέτρου, υἱοῦ τοῦ πρίγκιπος

Γεωργίου, ἐξ Ἰαπωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων κάμνει διὰ μακρῶν λόγον διὰ τὸ ὡς ἄνω περιστατικόν. Ὁ πρίγκιψ Πέτρος πρό τινος ἐπεσκέφθη τὴν πολίχνην Ὀτσοῦ «ὁ διοικητὴς τῆς ὁποίας—γράφει εἰς τὴν ἐπιστολήν του—μοῦ ἐπέδειξεν ἕνα κιβώτιον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τοποθετημένον εἰς ἀσφαλὲς μέρος καὶ τὸ ἀπεσφράγισεν ἐπίτηδες διὰ νὰ μοῦ ἐπιδείξῃ τὸ περιεχόμενόν του. Ἐντὸς αὐτοῦ ὑπάρχει ἕνα μικρὸν ξύλινον κάθισμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ὡς μοῦ ἐξήγησεν, ἐκάθησεν ὁ Τσάρεβιτς, μετὰ τὸν τραυματισμόν του, καθὼς καὶ τὸ μανδήλιον τοῦ πατρός μου μὲ τὸ μονόγραμμά του, φέρον ἀκόμη τὰς κηλῖδας αἵματος ἐκ τῆς πληγῆς τοῦ ρώσσου Διαδόχου. Μέχρι τοῦ 1945, μοῦ προσέθεσεν ὁ Ἰάπων, ὑπῆρχεν ἐντὸς τοῦ κιβωτίου καὶ τὸ ξίφος τοῦ δολοφόνου ἀστυνομικοῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως κατόπιν περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ἀμερικανικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν».

Ὁ πρίγκιψ Πέτρος συνέλεξε κάθε σχετικὴν πληροφορίαν ἐπί τοῦ προκειμένου καὶ ἔλαβε φωτογραφίας τῶν φυλαττομένων ὡς ἱστορικῶν κειμηλίων ἀντικειμένων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἔγραψε τρία ἄρθρα εἰς ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1954.

Τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ τῆς Ἰαπωνίας εἶχε μίαν παράδοξον, ὅσον καὶ θλιβερὰν συνέχειαν. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Τσάρεβιτς, τρομοκρατηθεῖσα ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ τοὺς ἐνοχοποιήσῃ ἐπὶ ἀμελείᾳ τῶν καθηκόντων των, ἐξύφανον ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τοῦ ἐπεισοδίου ραδιουργίας ἐναντίον τοῦ Γεωργίου, μὲ σκοπὸν νὰ παραστήσουν ἐντελῶς ἀνωφελῆ τὴν ἔγκαιρον ἐπέμβασίν του. «Λόγοι καθαρῶς διαφημιστικοὶ περὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἕλληνος Πρίγκιπος, ἔγραφον εἰς τὸν Τσάρον, προκαλοῦν τὸν θόρυβον αὐτὸν ἐν τῷ Τύπῳ, δεδομένου ὅτι ἡ ἐναντίον τοῦ Διαδόχου ἐπίθεσις, δὲν ἐπροξένησε παρὰ ἁπλᾶς ἀμυχάς». Δι' ἀλλεπαλλήλων ἐπιστολῶν καὶ ψευδῶν ἐκθέσεων, ἐπέτυχον ἐν τέλει οἱ ραδιοῦργοι, ὥστε νὰ πεισθῇ ὁ Αὐτοκράτωρ, ὅτι οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ ν' ἀποστείλῃ τηλεγράφημα, διὰ τοῦ ὁποίου διετάσσετο ἡ διακοπὴ τοῦ ταξιδίου καὶ ἡ ἄμεσος ἐπιστροφὴ τοῦ Διαδόχου εἰς Ρωσσίαν. Ματαίως ὁ Τσάρεβιτς προσεπάθησε νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν ταπεινῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τῆς ἀκολουθίας του. Εἰς τὴν Αὐλὴν τῆς Πετρουπόλεως εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσει ἡ ἐντύπωσις ὅτι, λόγῳ τῆς ταχύτητος, μὲ τὴν ὁποίαν ἔλαβε χώραν ἡ ἀπόπειρα καὶ λόγῳ τοῦ φόβου, τὸν ὁποῖον ἐδοκίμασεν ὁ Τσάρεβιτς, ἦτο ἀνίκανος νὰ κρίνῃ ποῖα ἦσαν τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶχον σπεύσει εἰς βοήθειάν του.

Ὁ Γεώργιος ἐπικράνθη βαθύτατα ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον ἕνεκα τῆς ἀδίκου αὐτῆς συμπεριφορᾶς τῶν Ρώσσων αὐλικῶν. Μὲ βαρεῖαν τὴν καρδίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ τὸν ἐξάδελφόν του εἰς τὸ Βλαδιβοστὸκ καὶ νὰ

ἐπιχειρήσῃ μόνος τὸ ταξίδιον τῆς ἐπιστροφῆς μέσῳ Ἁγ. Φραγκίσκου καὶ Νέας Ὑόρκης, διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Δανίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἑλλάδα. Τὴν ἠθικήν του ἱκανοποίησιν, ὅμως, ἔλαβεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀπὸ τοὺς ρώσσους ἀξιωματικοὺς τοῦ «Πάμιατ Ἀζόβα», οἱ ὁποῖοι ἔζουσαν μακρὰν τῆς ἀτμοσφαίρας τῶν αὐλικῶν εὐνοιῶν καὶ ἐγνώριζον τὴν ἀλήθειαν.

Πρὶν ἀποχαιρετίσουν τὸν συνάδελφον Πρίγκιπα-Ὑποπλοίαρχον, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ρωσσικοῦ σκάφους συνεφώνησαν νὰ δώσουν εἰς τὸν Γεώργιον ἕνα τεκμήριον τῆς εἰλικρινοῦς των ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης. Καὶ οὕτως ἀφοῦ τοῦ ἐξέφρασαν τὴν λύπην των διὰ τὴν συμπεριφορὰν τῆς ὁποίας ἔτυχε, τὸν παρεκάλεσαν νὰ τοὺς δώσῃ τὴν ράβδον, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχε σώσει τὴν ζωὴν τοῦ Διαδόχου. Μετὰ πάροδον χρονικοῦ τινος διαστήματος οἱ ρῶσσοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ ἀπέστειλαν εἰς τὸν Βασιλόπαιδα, εὑρισκόμενον ἐν Ἀθήναις, τὴν ἰδίαν ράβδον, κεκοσμημένην μὲ χρυσοῦς δακτυλίους ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχον χαραχθῇ τὰ ὀνόματά των καὶ ἡ χρονολογία τοῦ ἐπεισοδίου. Ὁ Πρίγκιψ διετήρησε ἐπὶ πολὺ τὸ δῶρον αὐτὸ ὡς ἕνα ἐκ τῶν πολυτιμοτέρων του ἐνθυμίων. Ἀργότερον δὲ τὸ προσέφερεν εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη, ὅπου καὶ εὑρίσκεται σήμερον.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, ὅστις κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἦτο εἰς Κοπεγχάγην, ἐπληροφορήθη παρὰ τοῦ υἱοῦ του λεπτομερῶς ὅλα τὰ διατρέξαντα καὶ φυσικὰ ἐλυπήθη διὰ τὴν παράδοξον αὐτὴν διαγωγήν. Φαίνεται ὅμως, ὅτι ὁ Ρῶσσος Αὐτοκράτωρ, παρὰ τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει ἀρχικῶς εἰς τὰς ἀποσταλείσας εἰς αὐτὸν ἐκθέσεις τῶν αὐλικῶν, παρεδέχθη κατόπιν ὅτι εἶχεν ἐσφαλμένας πληροφορίας. Δὲν ἤθελεν, ἐν τούτοις, τότε νὰ δείξῃ τὴν δυσαρέσκειάν του ἔναντι τῶν συντακτῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀνακριβειῶν, δεδομένου ὅτι ἦσαν πρόσωπα κατέχοντα ὑψηλὴν θέσιν εἰς τὴν Αὐλὴν καὶ εἰς τὸν στρατὸν τῆς ρωσσικῆς αὐτοκρατορίας.

Παρῆλθον ἔκτοτε ἀρκετὰ ἔτη, ὁπότε ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἐπιθυμῶν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀλήθειαν, ἀπένειμεν εἰς τὸν Γεώργιον χρυσοῦν μετάλλιον, μὲ τὴν ταινίαν τοῦ Βλαδιμήρου. Τὸ μετάλλιον τοῦτο ἀπενέμετο εἰς ὅλως ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ ἰδίως εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δι' αὐτοθυσίας ἔσωζαν τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων. Ἡ ἔστω καὶ βραδεῖα ἐκείνη ἀναγνώρισις, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἠθικὴ ἀμοιβή, συνετέλεσεν εἰς τὴν διάλυσιν τῆς πικρίας τοῦ Πρίγκιπος.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, οἱ βιογράφοι τοῦ μετέπειτα εὑρόντος τόσον τραγικὸν τέλος Τσάρου Νικολάου Β', δὲν ἀναφέρουν εἰς τὰ ἔργα των τὸ ἐπεισόδιον τῆς Ἰαπωνίας, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικὰ κεφάλαια τῆς ζωῆς του. Τηροῦν ὅλοι μίαν περίεργον σιωπὴν ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ, ὡς νὰ ἐφοβοῦντο ν' ἀποδώσουν διὰ τῆς γραφίδος των τὸν ὀφειλόμενον φόρον εὐγνωμοσύνης εἰς τὸν Γεώργιον, ὁ ὁποῖος μὲ τόσην γενναιότητα ὑπερήσπισε τὴν ζωὴν τοῦ προσφιλοῦς ἐξαδέλφου του.

ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΡΠΙΛΛΗΤΩΝ

ΤΗΝ 12ην Σεπτεμβρίου 1891 οἱ Βασιλεῖς καὶ ὁ πρίγκιψ Γεώργιος πού εὑρίσκοντο τότε εἰς Κοπεγχάγην, ἔλαβον ἐκ Πετρουπόλεως τὸ θλιβερὸν ἄγγελμα τοῦ θανάτου τῆς πριγκιπίσσης Ἀλεξάνδρας, συζύγου τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Παύλου. Ἀμέσως ἀνεχώρησαν εἰς Πετρούπολιν μὲ τὴν ψυχὴν σπαρασσομένην ἀπὸ τὸν πόνον. Ὁ πρόωρος θάνατος τῆς Ἑλληνίδος πριγκιπίσσης προεκάλεσεν ἐξ ἄλλου εἰλικρινεῖς ἐκδηλώσεις πένθους καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς Ἀθήνας, ὅπου αὕτη ἀπελάμβανεν ἐξαιρετικῆς συμπαθείας ἐκ μέρους τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

Ἀκολούθως οἱ Βασιλεῖς ἐπέστρεψαν εἰς Δανίαν, ὁ δὲ πρίγκιψ Γεώργιος εἰς Ἑλλάδα διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ναυτικήν του ὑπηρεσίαν. Οὗτος παρέμενεν εἰς τὸν Ναύσταθμον ἐργαζόμενος καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα καὶ μόνον τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου ἀνήρχετο εἰς Ἀθήνας ἢ εἰς τὸ Τατόϊ διὰ νὰ διέλθῃ τὴν Κυριακήν του μετὰ τῶν οἰκείων του. Τὴν Δευτέραν λίαν πρωῒ εὑρίσκετο πάντοτε εἰς τὴν θέσιν του καὶ πολλάκις τὸν εἶδον ἐνωρίτερον τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν νὰ κάθεται εἰς τὸ γραφεῖον του μελετῶν μίαν ἔκθεσιν ἢ συντάσσων ἕνα ὑπόμνημα διὰ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, σχετικῶς μὲ τὰς ἀνάγκας τοῦ Ναυτικοῦ μας.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1891, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Σχολῆς τορπιλλητῶν ἀντὶ τοῦ πλωτάρχου Α. Σαχτούρη, ὁ ὁποῖος ἐτοποθετήθη ὡς κυβερνήτης τοῦ θωρακοδρόμωνος «Γεώργιος Α'». Ὁ ἐπιτυχὴς αὐτὸς διορισμὸς τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν θέσιν τοῦ διοικητοῦ τῆς σχολῆς προεκάλεσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, γενικὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸ Ναυτικὸν καὶ ἐσχολιάσθη εὐμενέστατα ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου. Ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῶν νέων του καθηκόντων, ὁ Πρίγκιψ ἤρχισε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς σχολῆς ἐπὶ νέων βάσεων, αἱ ἐπελθοῦσαι δὲ μεταρρυθμίσεις εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς λειτουργίας της ἐπέφερον ἄριστα ἀποτελέσματα. Τίποτε δὲν ἐγίνετο ἐσπευσμένως καὶ προχείρως. Πᾶσα τροποποίησις τοῦ κανονισμοῦ ἦτο μελετημένη ἐκ τῶν προτέρων καὶ εἶχε καθορισθῆ καὶ ἡ παραμικροτέρα λεπτομέρεια. Ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦται εἰργάζοντο ἀδιακόπως ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ Πρίγκιπος, διὰ νὰ ἐκπαιδευθοῦν καὶ καταρτισθοῦν πλήρως εἰς τὸν χειρισμὸν τοῦ ὅπλου τούτου.

Τὸ τμῆμα αὐτὸ τοῦ πολεμικοῦ Ναυστάθμου εἶχεν εὕρει τῷ ὄντι τὸν ἐνδεδειγμένον ἀρχηγόν του. Διότι καὶ τὸ ὄνομα μόνον τοῦ Πρίγκιπος ἦτο ἱκανὸν νὰ φιλοτιμήσῃ πάντας διὰ νὰ ἐπιδοθοῦν μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας εἰς τὸ ἔργον των. Ὁ Γεώργιος ἠγάπα τοὺς ναύτας περισσότερον παντὸς ἄλλου καὶ ἐμερίμνα δι᾽ αὐτοὺς μετὰ πατρικῆς στοργῆς. Ἐπὶ πλέον ἦτο ὁ ἀξιωματικός, ὁ ὁποῖος ἐφήρμοζε μετ᾽ αὐστηρότητος ὅλας τὰς διατάξεις τῶν κανονισμῶν, πρῶτα διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ ὕστερα διὰ τοὺς ἄλλους. Τὰ ἀναγραφόμενα δι᾽ ἑκάστην ἡμέραν εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Σχολῆς μαθήματα καὶ ἀσκήσεις ἐξετελοῦντο ἀνελλιπῶς. Οἱ ἄνδρες πάσης εἰδικότητος ἐλάμβανον μέρος διαδοχικῶς εἰς γυμνάσια ὁπλομαχητικῆς, πυροβολικοῦ, τορπιλλῶν κ.λ.π. Οἱ θερμασταί, οἱ μηχανικοί, οἱ τορπιλληταὶ εὑρίσκοντο διαρκῶς εἰς κίνησιν. Τὸ ἦθος τῶν ναυτῶν, ἡ στάσις των, ἡ ἐκπαίδευσις, παρεῖχον πλήρη ἐγγύησιν διὰ τὸ συντελούμενον ἔργον. Θὰ μεταφέρω ἐδῶ ἕνα χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα περιγραφῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος τῆς ἐποχῆς, περὶ τῆς Σχολῆς τορπιλλητῶν. «Τὴν πρωΐαν ἅμα ἠχεῖ τὸ ἐγερτήριον, τὰ πληρώματα εὑρίσκονται πάραυτα ἐπὶ ποδός. Ὁ Πρίγκιψ διοικητὴς ἐπιβλέπει καὶ τὴν τελευταίαν λεπτομέρειαν τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας. Ἐπιβλέπει εἰς τὰς παραδόσεις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν, ἐπισκέπτεται τὰ τορπιλλοβόλα, τρέχει εἰς τοὺς νεωσοίκους, διευθύνει πᾶσαν ἐργασίαν καὶ ἐπισκευήν. Αὐτὸς εἶναι ἡ ψυχὴ ὅλου τούτου τοῦ τμήματος τοῦ Ναυστάθμου. Ὁ τορπιλλικός μας κλάδος ἀπέκτησε ζωὴν ἀφ᾽ ἧς ἡ Α.Β.Υ. ὑπηρετεῖ εἰς τὸ Ναυτικόν... Τὸ Ναυτικόν μας εἰς τὸ μέλλον θὰ ἔχῃ τὸν ἀρχηγόν του, Ναύαρχον, ἄνδρα δράσεως ἐμπνευσμένης ἀπὸ εὐγενῆ φιλοδοξίαν, ἑδραζομένην ἐπὶ ἀρτίας ἐπιστημονικῆς μορφώσεως.

—Ἐάν ποτε γίνῃ τίποτα, ἡμεῖς θὰ τὸ δείξωμεν μὲ τὸ Ναυτικόν μας, λέγει πρὸς πάντας μετὰ πεποιθήσεως.

Τὸ ὄνειρόν του εἶναι ἡ Ἑλλὰς νὰ γίνῃ κραταιὰ ναυτικὴ δύναμις. Ἔχει καταρτίσει ὁλόκληρον σχέδιον ναυτικῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ στόλου. Ὅλαι αἱ μεταρρυθμιστικαὶ ἐργασίαι τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν, εἰς τὴν ἔμπνευσίν του ὀφείλονται. Πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἀδιαλείπτως μεριμνᾷ καὶ ἀκαταπονήτως ἐργάζεται».

Μεταξὺ τῶν εἰσηγήσεων, τὰς ὁποίας ἔκαμεν ἐγγράφως πρὸς τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ὀργανώσεως τοῦ Ναυτικοῦ μας, ἦτο καὶ ἡ ἀνέγερσις συγχρονισμένων ναυπηγείων, ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ ἐκεῖ μιᾶς μονίμου δεξαμενῆς. Αἱ ἐλλείψεις αὗται ἦσαν σημαντικαὶ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ πρόοδος εἰς τὴν ναυτικὴν ζωὴν τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν δὲν ἱκανοποιοῦντο ἀμφότεραι καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ταχύτερον δυνατὸν χρόνον. Ἡ ὑπάρχουσα τότε δεξαμενὴ ἦτο κατάλληλος μόνον διὰ τὰ βοηθητικὰ σκάφη τοῦ στόλου καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἠναγκάζετο

ν' ἀποστέλλῃ ἑκάστοτε τὰ θωρηκτὰ καὶ λοιπὰ πλοῖα πρὸς καθαρισμὸν εἰς τοὺς ξένους ναυστάθμους. Ἐξ ἄλλου ἡ ἔλλειψις πολεμικῶν ναυπηγείων δὲν ἠμποροῦσε νὰ νοηθῇ καὶ ἦτο ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη τῆς ἱδρύσεώς των. Κατόπιν τούτου ὁ Πρίγκιψ ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον ν' ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν—ὡς ἔπραττε συχνὰ ἄλλωστε, προκειμένου διὰ τῆς ἐπεμβάσεώς του νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ Ναυτικοῦ μας—νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ ἔργα αὐτά, χάριν τῶν ὁποίων κατέβαλεν ἐπὶ μακρὸν πολλὰς προσπαθείας διὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἁρμοδίους περὶ τῆς ἀναγκαιότητός των.

Παραλλήλως ὁ Πρίγκιψ ἔκρινεν ὅτι τὸ ὑπάρχον ἐκπαιδευτικὸν πλοῖον ἦτο ἀκατάλληλον διὰ τὸν σκοπὸν δι' ὃν προωρίζετο. Δι' αὐτὸ ἔσπευσε νὰ εἰσηγηθῇ τὴν ἀντικατάστασίν του συστήσας τὴν κατασκευὴν ἑνὸς νέου ἱστιοδρόμωνος, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγχρόνων—τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐννοεῖται—ἐξελίξεων τῆς ναυτικῆς ἐπιστήμης. Συγχρόνως ὑπέβαλεν ἁρμοδίως καὶ τὰ σχετικὰ σχέδια τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, τὰ ὁποῖα ἐνεκρίθησαν παρὰ τοῦ ὑπουργείου καὶ δὲν ὑπελείπετο παρὰ ἡ ἔγκρισις τῆς πιστώσεως διὰ ν' ἀρχίσουν αἱ ἐργασίαι τῆς κατασκευῆς του. Καίτοι ἦσαν πολλαὶ αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι, τὰς ὁποίας ἀντεμετώπιζεν ἡ Κυβέρνησις, ἐντούτοις ἐξευρέθησαν οἱ πόροι καὶ ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις διὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἐντὸς βραχυτάτου σχετικῶς διαστήματος ἦτο καθ' ὅλα ἕτοιμον διὰ νὰ τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ναυτῶν.

Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου χρόνου, τὴν 20ὴν Φεβρουαρίου τοῦ 1892, ὁ Πρίγκιψ ὑπέβαλεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν ἅπαντα τὰ σχεδιαγράμματα μεθ' ὅλων τῶν σχετικῶν ἐκθέσεων διὰ τὴν κατασκευὴν ἑνὸς νέου τορπιλλοβόλου. Ἐπὶ πλέον ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὸ ἰσχῦον τότε-ἀτυχῶς δὲ καὶ σήμερον-γραφειοκρατικὸν σύστημα, μετέβη προσωπικῶς εἰς τὸ ὑπουργεῖον Ναυτικῶν καὶ παρέδωσεν εἰς χεῖρας τοῦ ὑπουργοῦ Κ.Ι.Σαχτούρη ὁλόκληρον τὸν φάκελλον τῆς ἐργασίας του καὶ τοῦ ἀνέπτυξε καὶ προφορικῶς τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι καθίστων ἐπιβεβλημένην τὴν ἀνάγκην τῆς ναυπηγήσεως ἑνὸς εἰσέτι τορπιλλοβόλου. Ὁ ὑπουργὸς τὸν ἤκουσε μετὰ προσοχῆς καὶ τέλος συνεφώνησε μὲ τὴν γνώμην τοῦ Πρίγκιπος, ἐνῷ συγχρόνως ἐξεδήλωνεν ὅλον τὸν θαυμασμόν του διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν πληρότητα, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχον συνταχθῇ τὰ σχέδια τοῦ νέου σκάφους. Συμφώνως μὲ αὐτά, τὸ τορπιλλοβόλον θὰ εἶχε μῆκος 42 μέτρων καὶ πλάτος 4.50. Θὰ κατεσκευάζετο ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ χάλυβος, τὰ δὲ ὕφαλα μέρη θὰ ἦσαν ἐπικασσιτερωμένα. Ὁ ἐξοπλισμός του, μεταξὺ τῶν ἄλλων, θὰ περιελάμβανε καὶ τρία ταχυβόλα πυροβόλα. Ὁ προϋπολογισμὸς τῆς δαπάνης του εἶχε καθορισθῇ εἰς τὸ ποσὸν τῶν 350.000 δραχμῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ κατεβάλλοντο ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Στόλου, τὸ ταμεῖον τῆς ὁποίας ἦτο εἰς θέσιν νὰ καλύψῃ τὴν δαπάνην. Ἐπίσης

κατὰ σύστασιν τοῦ Πρίγκιπος, τὸ σκάφος θὰ κατεσκευάζετο εἰς τὰ ἐν Πειραιεῖ ὑπάρχοντα ναυπηγεῖα τῆς εταιρίας «Τζών Μάκ Ντούγκαλ καὶ Βάρβουρ». Οὕτω θὰ προέκυπτον τρία τινά: Θὰ ἐγίνετο ἔναρξις κατασκευῆς τοῦ πρώτου πολεμικοῦ πλοίου ἐν Ἑλλάδι, ἡ δαπάνη του θὰ ἦτο ἀρκετὰ μικροτέρα ἐκείνης ποὺ θὰ ἀπῃτεῖτο ἐὰν παρηγγέλλετο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ὁ Βασιλόπαις θὰ ἠδύνατο νὰ παρακολουθῇ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν συντελουμένην ἐργασίαν.

Ἡ εἴδησις αὐτή, ποὺ ἦτο πολὺ σημαντικὴ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀνεγράφη εἰς ὅλας τὰς ἐφημερίδας καὶ ἐσχολιάσθη εὐμενέστατα. Ἡ «Ἀκρόπολις» ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων: «Χάρις εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον τὸ Ἑλληνικὸν πολεμικὸν Ναυτικὸν προώρισται νὰ ἴδῃ καλλιτέρας ἡμέρας, ἀνταξίας τοῦ ἐνδόξου ναυτικοῦ παρελθόντος τῆς Χώρας μας». Καὶ κατέληγε μὲ τὴν ἑξῆς φράσιν: «Ἡ νέα αὐτὴ πρωτοβουλία τοῦ Βασιλόπαιδος θὰ ἔχει ὡς συνέπειαν ἐπίσης νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς λήθης καὶ τῆς ἀφανείας εἰς τὴν ὁποίαν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἔχει περιέλθει ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Στόλου».

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1892 ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Κ. Σαχτούρης ὑπέβαλεν εἰς τὸν Βασιλέα πρότασιν προαγωγῆς τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ πλωτάρχου, τὴν ὁποίαν ᾐτιολόγησεν ὡς ἑξῆς: «Ἡ Α.Β.Υ. ὁ Βασιλόπαις Γεώργιος, γενόμενος ὑποπλοίαρχος τὴν 7ην Ἰανουαρίου 1890, διατελεῖ ἔκτοτε εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον. Διανύσας δὲ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος εἰς ὑπηρεσίαν κατὰ θάλασσαν ἐξεπλήρωσε, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν μάλιστα τῶν μακροτάτων πλόων τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἐπὶ ρωσσικοῦ πολεμικοῦ πλοίου, ἁπάσας σχεδὸν τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβεβλημένας ὑποχρεώσεις καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς ἀξιωματικοὺς πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ πρὸς προβιβασμὸν δικαιώματος...»

Ὁ Γεώργιος, πληροφορηθεὶς τοῦτο, ἔσπευσε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐτόνισεν ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς, ὡς ἀναγράφει εἰς τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του ὁ Σαχτούρης:

— Κύριε ὑπουργέ, δὲν ἐπιθυμῶ προβιβασμὸν τόσον ταχέως. Ἐπιθυμῶ νὰ διατηρηθῇ ὁ νόμος ἀπαράβατος καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ σειρά μου, τότε ἔστω καὶ ἡ προαγωγή μου. Ὁ πόθος μου εἶναι νὰ ἐργασθῶ καὶ βελτιώσω τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ὑπηρεσίας μου.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, μετὰ τοῦ πρίγκιπος Νικολάου, συνώδευσαν τὸν Βασιλέα, ὁ ὁποῖος μετέβαινεν εἰς Κοπεγχάγην. Σκοπὸς τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ ἦτο ὅπως παραστῇ ἀντιπροσωπεία τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ἑορτὰς τῶν «χρυσῶν γάμων» τῶν Βασιλέων τῆς Δανίας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε μεταβῇ καὶ ὁ

Τσάρος, ὡς καὶ πολλοὶ πρίγκιπες καὶ πριγκίπισσαι διαφόρων Αὐλῶν.

Μετὰ τὴν λῆξιν τῶν μεγαλοπρεπῶν ἑορτῶν, ὁ Γεώργιος ἐπέστρεψε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου μηνός, εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὴν τορπιλλικὴν μοῖραν τοῦ Στόλου.

Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1892, φέρων πλέον τὸν βαθμὸν τοῦ πλωτάρχου ὁ Πρίγκιψ ἐξελέγη μέλος τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὴν εἰσαγωγὴν δοκίμων εἰς τὴν Ναυτικὴν Σχολήν.

Ἡ ἐπιτροπὴ ἐκείνη ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τῶν μαθηματικῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Χατζηδάκιν, ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τῶν ἑλληνικῶν Μυλωνᾶν, ἀπὸ τὸν Ἀναργύρου καὶ τὸν καθηγητὴν τῶν γαλλικῶν Δεμιγιάρ.

Ὅταν ἐγνώσθη διὰ τοῦ τύπου ὅτι ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ἐκείνης ὡρίσθη καὶ ὁ Γεώργιος, τὸ γεγονὸς ἐθεωρήθη ἀπὸ ὅλους ὡς μία ἐγγύησις ἀμερολήπτου διεξαγωγῆς τῶν ἐξετάσεων, δεδομένου ὅτι ἡ ἄπειρος καλωσύνη τοῦ Πρίγκιπος ἦτο γνωστὸν ὅτι συνεδυάζετο μὲ πνεῦμα εὐθυδικίας καὶ εὐθυκρισίας. Ἐν τούτοις, παρὰ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὁ διορισμός του εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐγερθῇ μέγας θόρυβος,ὅταν κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν γραπτῶν τῶν ὑποψηφίων δοκίμων, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀπόρριψιν τοῦ υἱοῦ τοῦ τέως πρωθυπουργοῦ, ὡς καὶ τοῦ υἱοῦ γνωστοτάτου ναυάρχου.

Τὸ πρᾶγμα ἐγνώσθη εἰς εὐρύτατον κύκλον καὶ προεκάλεσε πολλὰ σχόλια. Οὐδεὶς ὅμως ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τὸ ἀνεπηρέαστον τῆς κρίσεως τοῦ Πρίγκιπος ἐν προκειμένῳ.

Τὴν περίοδον ἐκείνην τὸ τορπιλλοβόλον «Κανάρης» προσεκολλήθη εἰς τὴν Κινητὴν Ἄμυναν καὶ ἡ κυβέρνησίς του ἀνετέθη εἰς τὸν Γεώργιον ὡς διοικητὴν ἄλλωστε ἤδη τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς, τὴν ὁποίαν παρέλαβεν εἰς πρωτόγονον κατάστασιν καὶ τὴν ὠργάνωσεν ἀρτίως.

Ἡ ἀθλητικὴ ἰδέα, ἡ ὁποία ἐξεπορεύθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἤκμασε τόσον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, εἶχε περιέλθει σχεδὸν εἰς ἀνυπαρξίαν τὴν περίοδον ἐκείνην. Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο ἁπλὸς φίλαθλος, ἀλλὰ καὶ ἀθλητὴς ἐπιδιδόμενος κυρίως εἰς τὰ ναυτικὰ ἀγωνίσματα, ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀθλητισμοῦ. Ἐξελέγη ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ Ἐθνικοῦ Γυμναστικοῦ Συλλόγου, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τὸ φυτώριον τῆς δημιουργίας τῆς νέας ἀθλητικῆς γενεᾶς.

Ἀπὸ τοὺς κόλπους του, ἐξεπήδησαν οἱ ἀριστεῖς τοῦ ἑλληνικοῦ στίβου καὶ ὑπὸ τὴν ἐμπνευσμένην κατεύθυνσιν τοῦ Πρίγκιπος, ὁ Σύλλογος ἠνδρώθη καὶ ἀνέπτυξεν ὅλας τὰς δυνατότητας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν συστηματικὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀθλητικοῦ πνεύματος.

Τὸ ἔτος 1896 ὑπῆρξεν ἱστορικὸν διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀθλητισμόν, μὲ ἀπήχησιν καὶ ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος. Τὸν Μάρτιον τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐτελέσθησαν εἰς Ἀθήνας οἱ πρῶτοι Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔδρεψε τὴν πρώτην δάφνην τῆς ἑλληνικῆς νεότητος εἰς τὸν Μαραθώνιον.

Ἑκατοντάδες ἀθλητῶν εἶχον ἔλθει ἀπὸ διαφόρους χώρας καὶ χιλιάδες φιλάθλων εἶχον συρρεύσει διὰ νὰ παραστοῦν εἰς τοὺς ἀγῶνας. Ἐπίσης εἶχον ἔλθει καὶ πολλαὶ ξέναι προσωπικότητες μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ τότε πρίγκιψ τῆς Οὐαλίας καὶ κατόπιν Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος.

Εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀγώνων μετεῖχεν ἐνεργῶς καὶ ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὁρισθῆ πρόεδρος τῆς Ἑλλανοδίκου Ἐπιτροπῆς. Πολὺ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀγώνων — 24 Μαρτίου 1896 — καὶ πρὶν ἀκόμη προσέλθουν εἰς τὸ στάδιον οἱ ἐπίσημοι, ὁ Πρίγκιψ εὑρίσκετο ἐκεῖ συνομιλῶν μετὰ τῶν ἀθλητῶν καὶ ἐπιβλέπων τὰ τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἀγώνων.

Ἡ ἡμέρα τῆς νίκης τοῦ Λούη εἰς τὸν Μαραθώνιον ὑπῆρξε μοναδικὴ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ μία παλαιὰ ἀφήγησις τοῦ ἐκλιπόντος Ὀλυμπιονίκου εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρει καὶ τὰ ἑξῆς:

«Ἀπὸ τοὺς Ἀμπελοκήπους ἕως τὸ Στάδιον ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον. Τὸ θέαμα τοῦ συνωστιζομένου καὶ ζητωκραυγάζοντος πλήθους κατὰ τὴν διέλευσίν μου ἦτο πρωτοφανές.

»Ὅταν ἔφθασα εἰς τὰς πύλας τοῦ Σταδίου, τὰ ἔχασα κυριολεκτικῶς. Ἔβλεπα τὸν πανζουρλισμὸν τοῦ λαοῦ καὶ δὲν ἤξερα ποῦ νὰ πάω. Τότε βλέπω νὰ ἔρχεται κοντά μου ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὅστις μὲ ἐνηγκαλίσθη καὶ μὲ ἠσπάσθη. Καὶ ἀμέσως μοῦ εἶπε: «Τρέχα νὰ κόψης τὴν κλωστήν». Ἐπροχώρησα ὀλίγα βήματα, εἶδα τὴν κλωστὴν καὶ τὴν ἔκοψα. Καὶ ἀμέσως ὁ Πρίγκιψ μὲ ἅρπαξεν εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖρας του καὶ μὲ ἐσήκωσε ὑψηλὰ γιὰ νὰ μὲ ἰδῇ ὁ κόσμος, ὁ ὁποῖος μὲ χειροκροτοῦσε καὶ μὲ ἐζητωκραύγαζε. Ἀμέσως κατόπιν, ἔκαμα τρέχων ὁλόκληρον τὸν γῦρον τοῦ Σταδίου, ἔχων παραπλεύρως μου τὸν Πρίγκιπα, ὁ ὁποῖος ἐπίσης ἔτρεχε μαζί μου, ἐνῷ τὰ πλήθη ἐξηκολούθουν νὰ ζητωκραυγάζουν. Ὅταν ἔπειτα ἐπῆγα εἰς τὰ ἀποδυτήρια, μὲ ἐπεσκέφθη πάλιν ὁ Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔφερεν ἕνα ὡραῖο χρυσὸ ὡρολόγιον μὲ ἁλυσίδα ἐπίσης χρυσῆ καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι εἶναι δῶρον μιᾶς κυρίας ἐκ Σμύρνης, ὀνόματι Κοντούλη».

Αἱ Ἀθῆναι καὶ μαζὶ ὁλόκληρος ἡ Ἑλλὰς ἐπανηγύριζε τὴν νίκην τοῦ Λούη μὲ μίαν πατριωτικὴν μέθην, ποὺ διήγειρε τὰ πνεύματα εἰς σημεῖον ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ.

Πολλοὶ ἔχουν ἀσχοληθῆ μὲ τὴν ψυχολογίαν τῆς πανελληνίου ἐκείνης χαρᾶς, τὴν ὁποίαν ἀποτόμως κάπως ἀνέστειλεν ἡ εἴδησις ὅτι, τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς νίκης τοῦ δρομέως τοῦ Μαραθωνίου, εἰς τὰς Κάννας τῆς Γαλλίας καὶ ἐντὸς δωματίου ἑνὸς ξενοδοχείου ἀπεβίωσεν ὁ Χαρίλαος Τρικούπης. Ἐν τούτοις παρ' ὅλην τὴν αἴσθησιν, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν ὁ θάνατος τοῦ Τρικούπη, ἡ χαρὰ διὰ τὸν Λούη ἦτο ἀφάνταστος. Αἱ εἰκόνες του ἐκυκλοφόρουν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνηρτῶντο εἰς τὰ καταστήματα, ὡς συμβολίζουσαι μίαν ἐθνικὴν ἐπιτυχίαν. Μία ἐθνικὴ ἐπιτυχία, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψε σὺν τῷ χρόνῳ μία ὑπερβολικὴ αὐτοπεποίθησις ἐπὶ τοῦ ἀηττήτου τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἡ νίκη τοῦ Λούη ἤσκησε τοιαύτην ἐπίδρασιν εἰς τὸν λαόν, ὥστε θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ἔγινε μετ' ὀλίγον ἡ κινητήριος δύναμις ὅλων ἐκείνων τῶν θορυβωδῶν διαδηλώσεων περὶ τὰ τέλη τοῦ 1896 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1897, αἱ ὁποῖαι ἐδημιούργησαν μίαν ἀκατάσχετον φιλοπόλεμον ὁρμήν, ἀπέναντι τῆς ὁποίας οἱ διευθύνοντες τὰς τύχας τοῦ Κράτους δὲν εἶχον ἴσως περιθώρια ἐπιβολῆς.

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

ΚΑΤΑ τὴν περίοδον τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως τοῦ 1821, ἡ Κρήτη δὲν ἔμεινεν ἀδρανής. 'Εν τούτοις ἡ μοῖρα τὴν προώριζε νὰ μείνη διὰ πολὺ ἀκόμη ὑπόδουλος. Καὶ οὕτως ἠγωνίζετο ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν κατακτητῶν της.

'Ολίγα παραδείγματα εἰς τὸν κόσμον ὑπάρχουν ὡς τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἠγωνίσθη μὲ τόσην ἡρωικὴν ἐπιμονὴν διὰ τὴν ἐλευθερίαν του.

'Η ἱστορία τῶν κρητικῶν ἀγώνων ἔχει γραφῇ κυριολεκτικῶς μὲ αἷμα. Ἤθελαν οἱ Κρῆτες νὰ μείνουν Ἕλληνες καὶ νὰ εἶναι ἐλεύθεροι. Αὐτὸς ὁ ἀκράτητος πόθος, ἦτο τὸ διαρκὲς κίνητρον ἑνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος κατείχετο ἐπὶ γενεὰς καὶ ἐπὶ αἰῶνας, ἀπὸ ἀδιάλειπτον πατριωτικὴν ἔξαρσιν καὶ εἶχεν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς του τὴν ἀπελευθέρωσιν. Αἱ θυσίαι δὲν ὑπελογίζοντο εἰς τὴν ἀσύλληπτον αὐτὴν προσπάθειαν.

Τὸ πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τοῦ 1830, ἀπέκλεισε τὴν Κρήτην ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ 'Ελληνικοῦ κράτους.

Μετὰ ἕνδεκα ἔτη, οἱ Κρῆτες ἐξηγέρθησαν ἐκ νέου καὶ συνεκρότησαν τὸ ἔνοπλον κίνημα τοῦ Χαιρέτη, τὸ ὁποῖον ὅμως κατεστάλη ταχέως ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἐβύθισεν εἰς τὸ πένθος τὴν Μεγαλόνησον.

Τὴν 21 Αὐγούστου τοῦ 1866 ἡ Κρήτη ἐξεγείρεται καὶ πάλιν ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου καὶ κηρύσσει τὴν ἕνωσίν της μὲ τὴν 'Ελλάδα. 'Η 'Επανάστασις ἐκείνη διήρκεσεν ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον τριετίαν.

Οἱ Κρῆτες κατέβαλον μίαν ἀπὸ τὰς ἡρωϊκωτέρας των προσπαθείας καὶ ἡ 'Ελλὰς τοὺς ἐνίσχυσεν, παρ' ὅλον ὅτι τὸ διάβημά της ἦτο μοιραῖον νὰ συνθλιβῇ μέσα εἰς τὰς συμπληγάδας τῶν διεθνῶν συμφερόντων καὶ ν' ἀποτύχῃ.

Οἱ ἐπαναστάται ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις καὶ ἐζήτησαν ν' ἀνατεθῇ ἡ τύχη τῆς νήσου εἰς τὴν μέριμναν αὐτῶν. Αἱ ἐπικλήσεις των ὅμως δὲν εἶχον κανένα ἀποτέλεσμα. 'Η Γαλλία καὶ ἡ 'Αγγλία, ὑπερήσπιζον τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. 'Η Πρωσία καὶ ἡ 'Ιταλία, ἠσχολοῦντο μὲ τὴν ἐσωτερικήν των ἀνασυγκρότησιν

καὶ ἡ Αὐστρία εἶχε στενοὺς φιλικοὺς δεσμοὺς μὲ τὸν Σουλτᾶνον. Μόνον ἡ Ρωσσία ὑπερημύνθη τῆς Κρήτης καὶ ἀπηύθυνε μακρὰν διακοίνωσιν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτόνιζεν ὅτι αἱ Δυνάμεις ἀνέλαβον ἀπέναντι τῶν Κρητῶν ὑποχρεώσεις νὰ τοὺς κατασφαλίσουν ἐναντίον πάσης αὐθαιρέτου ἐνεργείας ἐκ μέρους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Ἀλλὰ κατ' οὐδὲν μετέβαλε τὰ πράγματα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ρωσσίας διὰ τὴν Κρήτην.

Παραλλήλως ἡ Ἑλλὰς διεμαρτύρετο πρὸς τὰς Δυνάμεις καὶ συγχρόνως ἐνίσχυεν, ὅπως ἠδύνατο, τοὺς ἐπαναστάτας.

Ἡ Τουρκία ἐξηγέρθη διὰ τὴν στάσιν αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπέδωκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἕνα ἀπειλητικὸν καὶ ὑβριστικώτατον τελεσίγραφον.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς Κρήτης ἀπετέλει ἀτυχῶς σημεῖον ἀνταγωνισμοῦ τῆς ἀγγλικῆς πρὸς τὴν ρωσσικὴν πολιτικήν. Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ τελικῶς ἐπεκράτησε. Τὸ ἀνακῦψαν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν κρητικὸν ζήτημα, ἐκρίθη ἀπὸ μίαν διάσκεψιν, τῆς ὁποίας μετεῖχε καὶ ἡ Τουρκία. Τὴν Ἑλλάδα τὴν ἄφησαν νὰ στέκῃ ὀρθὴ εἰς μίαν γωνίαν, χωρὶς νὰ ἔχῃ δικαίωμα ψήφου καὶ γνώμης. Τὴν ἐχαρακτήρισαν ὑπόδικον, διότι ὑπεκίνει καὶ ἐβοήθει ἐπαναστάσεις εἰς ἓν τμῆμα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας : τὴν Κρήτην. Ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος κατεδικάσθη, καὶ ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις ἐξέπνευσε. Τὸ αἷμα ποὺ ἐχύθη τότε, δὲν ἐχύθη βεβαίως ἐπὶ ματαίῳ. Ἡ ἱστορία λέγει ὅτι τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας πρέπει νὰ ποτισθῇ πολλάκις μὲ αἷμα διὰ ν' ἀνθίσῃ. Ἦσαν ὅμως ἐξαιρετικῶς ὀγκώδεις αἱ θυσίαι τῆς θρυλικῆς ἐκείνης ἐπαναστάσεως.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1878 ἐξερράγη εἰς Κρήτην νέα ἐπανάστασις. Οἱ ἐπαναστάται δι' ὑπομνήματός των πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις ἐζήτουν νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὴν Κρήτην αὐτόνομος διοίκησις μὲ ἀρχηγὸν ἐκλεγόμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὡς μόνην φορολογικὴν ὑποχρέωσιν ἀνελάμβανον νὰ χορηγοῦν πρὸς τὴν Πύλην 500.000 γρόσια ἐτησίως.

Ἐπὶ τῶν αἰτημάτων αὐτῶν ἡ Πύλη ἀπηξίωσε ν' ἀπαντήσῃ. Τὸ ζήτημα ἤχθη εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Βερολίνου, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ ὁποίου ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας συνηγόρησε θερμῶς ὑπὲρ τῆς προτάσεως τῶν Κρητῶν. Ὁ Δισραέλλι ὅμως τὴν ἀπέκρουσε κατηγορηματικῶς. Ἡ Ἀγγλία ἀντετείνετο σαφῶς εἰς τὴν παραχώρησιν προνομίων πρὸς τὴν Κρήτην. Ἐν τούτοις τὴν 3/15 Ὀκτωβρίου 1878 ὑπεγράφη ὑπὸ τῶν Κρητῶν πληρεξουσίων καὶ τῶν Τούρκων ἐπιτρόπων ἡ σύμβασις τῆς Χαλέπας, διὰ τῆς ὁποίας εἰσήχθη εἰς τὴν Κρήτην ἕνα εἶδος κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Μετὰ παρέλευσιν ὅμως μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, ἤρχισαν ὀξεῖς κομματικοὶ ἀγῶνες μεταξὺ τῶν συντηρητικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξε νὰ παραλύσῃ ἡ δημοσία τάξις

καὶ ἡ διοίκησις ἐν γένει καὶ ἡ Πύλη τελικῶς ν' ἀναστείλῃ τὸ παραχωρηθὲν εἰς τὴν νῆσον πολίτευμα. Οὕτως ἡ κρητικὴ ὑπόθεσις ἐχειροτέρευσεν. Ἡ Πύλη μὲ συνεχεῖς ραδιουργίας ἐφρόντιζε νὰ ὀξύνῃ τὴν κομματικὴν διαίρεσιν καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη.

Ὅταν πλέον νὰ πράγματα εἶχον προχωρήσει εἰς βαθμὸν μὴ ἐπιτρέποντα συζητήσεις, ἐξερράγη νέα ἐπανάστασις, ὁπότε ἀπεστάλησαν εἰς Κρήτην 40.000 τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Σακὴρ Πασᾶ πρὸς καταστολήν της. Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς εὐθὺς ὡς ἐξῆλθεν εἰς τὴν νῆσον ἐξετράπη εἰς βιαιοπραγίας ἐναντίον τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἡ κυβέρνησις Τρικούπη, μολονότι ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὸ κίνημα ἐκεῖνο, (*) ἀπηύθυνεν ἔντονον διαμαρτυρίαν πρὸς τὰς Δυνάμεις ἀπειλοῦσα ἐπέμβασιν ἐν Κρήτῃ, ἐὰν δὲν ἔπαυον ἀμέσως οἱ κακουργίαι καὶ αἱ βδελυρότητες τῶν στρατευμάτων τοῦ Σακὴρ Πασᾶ. Ἡ κοινὴ γνώμη ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης ἐξηγέρθη τότε ἐναντίον τῶν θηριωδιῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀποθρασυνθεῖσα πλέον ἀπὸ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν Ρατὴβ Πασᾶ μὲ νέον φιρμάνιον ἐκδοθὲν τὴν 7ην Δεκεμβρίου τοῦ 1889 διὰ τοῦ ὁποίου κατελύοντο τὰ προνόμια τῆς νήσου κατὰ παράβασιν τοῦ ἄρθρου 103 τῆς Βερολινίου συνθήκης.

Ἡ ἐσκεμμένη διαιώνισις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἦτο ὑπὲρ τὸ δέον τυραννικὴ καὶ βάρβαρος, τόσον ὥστε κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1894, ὁ διοικητὴς αὐτῆς Μαχμοὺτ Τζελαλεδὶν — Πασᾶς ὀλίγον ἔλειψε νὰ πέσῃ θῦμα δολοφονικῆς ἀποπείρας, πρᾶγμα ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ ζητήσῃ τὴν ἄμεσον ἀνάκλησίν του. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Καραθεοδωρῆς Πασᾶς, χριστιανὸς τὸ θρήσκευμα. Μεταξὺ τοῦ 1892 καὶ τοῦ 1895, ἡ Κρήτη εὑρίσκετο ὑπὸ διαρκῆ ἀνωμαλίαν. Ἡ ἀντιδικία τῶν Κρητῶν πρὸς τὴν Πύλην, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ κρατήσῃ δεσμίαν τὴν νῆσον, δημιουργοῦσε μίαν κατάστασιν συνεχῶν ἐπαναστάσεων. Ὁ κρητικὸς λαὸς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ζῇ διαρκῶς μὲ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας. Ἡ τραχύτης τῶν ἀγώνων καθίστα ὀξύτερα τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ τὸ ἐθνικὸν ὄνειρον τῆς ἐλευθερίας ἐλάμβανεν ἑκάστοτε τραγικὴν μορφήν. Ἡ Πατρίς, ἡ Ἑλλάς, τὸ Ἔθνος, ἦσαν αἱ λέξεις αἱ ὁποῖαι διήγειρον τὴν κρητικὴν ψυχὴν καὶ συνωδεύοντο μὲ διωγμούς, μὲ μάχας καὶ μὲ ἡρωϊκὰς πράξεις. Ὅ,τι διὰ τὴν Ἑλλάδα ἦτο ἱστορία διὰ τὴν Κρήτην ἦτο «σήμερον». Ὁ Τοῦρκος διὰ τὸν Κρητικὸν δὲν ἦτο ἡ μακρυνὴ σκιὰ τοῦ τρόμου, ἦτο ἡ καθημερινὴ ἀπειλή. Οὕτω διεγράφετο τὸ Κρητικὸν ζήτημα. Καὶ εἰς αὐτό, ὅπως εἰς ὅλα τὰ ἐθνικὰ ζητήματα, ἡ

(*) Ὁ Τρικούπης εἶχεν ἀποτρέψει τοὺς Κρῆτας ἀπὸ τοῦ νὰ κηρύξουν τὴν ἕνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα, διότι ἦτο πεπεισμένος περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς πραγματοποιήσεώς της κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον συνέστησεν εἰς αὐτοὺς νὰ δεχθῶσι προσωρινῶς συμβιβασμὸν μὲ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην

μικρά, ἡ πτωχή, ἡ ἀνοργάνωτος Ἑλλὰς εὑρίσκετο διαρκῶς ἐνώπιον τραγικοῦ διλήμματος. Δὲν εἶχε τὰς δυνάμεις νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τοὺς μεγάλους πόθους τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς καὶ ν' ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀγωνιώδη προσδοκίαν τῶν ὑποδούλων. Οἱ κυβερνῆται ὅμως τῆς χώρας δὲν ἦτο εὔκολον νὰ εἰποῦν πρὸς πάντας, ἐλευθέρους καὶ μή : «Θὰ περιμένετε. Πρέπει πρῶτα νὰ μεταβάλωμεν αὐτὸ τὸ ἐρείπιον εἰς κράτος, νὰ τὸ ὁπλίσωμεν καὶ κατόπιν νὰ κάμωμεν τοὺς συνδυασμοὺς ποὺ πρέπει. Νὰ εὕρωμεν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τότε...» Ποῖος ὅμως νὰ τολμήσῃ νὰ τὰ εἰπῇ αὐτὰ εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν του; Ἕλληνες ἦσαν καὶ οἱ κυβερνῶντες. Ἡ ψυχή των «ἐπετοῦσεν». Καὶ ἡ ἱκανότης νὰ συγκρατήσουν καὶ νὰ συγκρατηθοῦν ἐξεμηδενίζετο ὅταν ἰδίως παρουσιάζετο καμμία εὐκαιρία ὅπως οἱ πόλεμοι τῆς Ρωσσίας ἐναντίον τῆς Τουρκίας, ὅπως αἱ συχναὶ ἐπαναστάσεις τῶν φυλῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως τὰ πραξικοπήματα τῶν ἄλλων, τῶν Βουλγάρων ἐπὶ παραδείγματι, ποὺ ἔπαιρναν αὐθαιρέτως τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν, τῆς Αὐστρίας ἡ ὁποία ἥρπασε τὴν Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην.

Εἰς τοιαύτας περιστάσεις οἱ κυβερνῶντες τὴν Ἑλλάδα ἐνεθάρρυναν ἢ παρώτρυναν τοὺς Κρῆτας ἢ τοὺς Θεσσαλοὺς ἢ τοὺς Ἠπειρώτας νὰ ἐπαναστατήσουν. Τοὺς ἐβοηθοῦσαν κάπως. Ἐνίοτε ὅμως τοὺς ἄφηναν ἔπειτα εἰς τὴν μέσην, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν διαφόρων Μεγάλων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀντιζηλίας μεταξύ των ἢ συνεδύαζαν τὰ συμφέροντά των μὲ τὴν διατήρησιν τῆς μεγάλης Τουρκίας.

Κατὰ καιροὺς ἡ Ἑλλὰς ἔκαμε μερικὰς ἀποπείρας ποὺ εἶχαν ἕνα χαρακτῆρα τραγικώτατα κωμικόν. Κωμικὸν δηλαδὴ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μᾶς ἔβλεπαν μὲ σαρκαστικὸν βλέμμα. Ἀλλὰ τραγικὸν διὰ τὴν μικρὰν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία κατέβαλε τὴν ἀνίσχυρον προσπάθειαν νὰ σώσῃ τὰ τέκνα της. Δαυΐδ, ποὺ ἤθελε ν' ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ Γολιάθ, χωρὶς νὰ ἔχῃ κἂν οὔτε σφενδόνην.

Παρομοία καὶ λίαν χαρακτηριστικὴ ἀπόπειρα τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος ἦτο ἐπὶ Γεωργίου Α' ἡ εἰσβολὴ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, κατὰ τὸν ἐκραγέντα τῷ 1876 νέον Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ 1885 μετὰ τὸ βουλγαρικὸν πραξικόπημα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις ἐφήρμοσαν σκληρὸν ἀποκλεισμὸν κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐπιστράτευσις διελύθη. Τραγικωτέρα ὅμως ἀπόπειρα ἦτο ἡ τοῦ πολέμου τοῦ 1897.

Οἱ πολιτικοὶ ποὺ διηύθυναν τὴν Ἑλλάδα καθ' ὅλας ἐκείνας τὰς ἐποχὰς ἦσαν βεβαίως ἀξιοκατάκριτοι, διότι ἔδειχναν ἐπιπολαιότητα διότι παρεσύροντο ἀπὸ τὸν ἐνθουσιώδη πατριωτισμὸν τοῦ λαοῦ, διότι συχνὰ ἀπὸ δημοκοπίαν ἔβαζαν τὴν Χώραν νὰ ὑποκριθῇ τὸ θηρίον, χωρὶς

ν' ἀποβλέπουν εἰς τίποτε περισσότερον. Αὐτὴ ὅμως ἡ κενὴ προκλητικότης ἐπληρώνετο κατόπιν ἀκριβὰ ἀπὸ τὸ Ἔθνος.

Θετικωτέρα πολιτικὴ ἀποβλέπουσα πρῶτον εἰς σοβαρὰν προπαρασκευὴν καὶ ἔπειτα εἰς ἐνέργειαν ἐσημειώθη ἐπὶ Τρικούπη καὶ Θεοτόκη ὡς καὶ ἐπὶ Κουμουνδούρου καὶ ἐπὶ Δεληγεώργη.

Εἰς τὴν ἀσυλλόγιστον πολιτικὴν τῶν καταδικασμένων τολμημάτων ἀντέτεινε συνήθως ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α' ἀκόμη καὶ κατὰ τὰς πρώτας ἐποχάς, παρὰ τὴν νεότητά του. Εὑρισκόμενος ἔξω καὶ ὑπεράνω τῶν κομματικῶν ἀνταγωνισμῶν καὶ ὑπολογισμῶν ἔκρινε μὲ νηφαλιότητα τὰ πράγματα.

Τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1895 εἰς Κράπην, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Μανούσου Κουνδούρου συνεστήθη «Μεταπολιτευτικὴ Ἐπιτροπὴ» ἐπιδιώκουσα τὴν Αὐτονομίαν Κρήτης, ὡς πρῶτον σταθμὸν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς Ἑνώσεως.

Τὴν 11 Μαΐου τοῦ 1896 ἐξ ἀφορμῆς τοῦ φόνου ἑνὸς μουσουλμάνου εἰς τὰ Χανιὰ ἐπηκολούθησαν τραγικὰ γεγονότα. Ἡ Χριστιανικὴ συνοικία ἐπυρπολήθη καὶ ἐπηκολούθησε σφαγή. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς πόλεως δὲν ἔμειναν μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας. Ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν των, ἀπὸ ὅπου ἠδύναντο, διεξῆγον ἀπεγνωσμένην ἄμυναν. Ἀλλ' αἱ ἀγριότητες καὶ αἱ θηριωδίαι τῶν Τούρκων συνεχίζοντο. Εἰς τὴν Κρήτην ἐγράφετο μὲ τὸ αἷμα τῶν ἡρωϊκῶν τέκνων της ὁ πρόλογος τοῦ ἐπακολουθήσαντος ἐθνικοῦ δράματος. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ τῶν Κρητῶν εἶχον προκαλέσει ἀμέριστον τὴν προσοχὴν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς Εὐρώπης. Ἑκάστου βεβαίως συμφώνως μὲ τὰ συμφέροντά του, τὰς συμπαθείας του καὶ τοὺς ὑπολογισμούς του.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1897 ἡ κατάστασις ἐπεδεινώθη εἰς Κρήτην. Ἔξαλλα πλήθη μουσουλμάνων, συγκεντρωθέντα εἰς τὰς πόλεις καὶ κατόπιν ὁδηγιῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἤρχισαν δολοφονίας τῶν χριστιανῶν εἰς τὸ Ἡράκλειον (12 Ἰανουαρίου) καὶ εἰς Ρέθυμνον καὶ Χανιὰ (18 Ἰανουαρίου). Ὁ ἀναβρασμὸς τῶν Κρητῶν ηὐξάνετο, ὁ δὲ ἐν Χανίοις Ἄγγλος πρόξενος ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς κυβερνήτας τῶν ναυλοχούντων πολεμικῶν τῶν ξένων Δυνάμεων (Ἀγγλίας, Ρωσσίας, Γαλλίας, Ἰταλίας, Γερμανίας καὶ Αὐστρίας) ν' ἀποβιβάσουν ναύτας διὰ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν τάξιν. Συνήντησεν ὅμως ἄρνησιν καὶ τὴν 23ην Ἰανουαρίου οἱ Ὀθωμανοὶ ἔθεσαν πῦρ εἰς τὰς χριστιανικὰς συνοικίας τῆς πόλεως καὶ ἤρχισαν νέας σφαγάς. Ἡ κατάστασις ἀπέβαινεν ἀφόρητος. Καὶ οἱ πρόξενοι, ὁ γενικὸς διοικητὴς καὶ οἱ μαυροβούνιοι χωροφύλακες κατέφυγον

εἰς τὰ ξένα θωρηκτά, ἐγκαταλείποντες τὴν πόλιν εἰς τὴν μανίαν τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου. Σφαγαὶ ἐπίσης ἐγένοντο καὶ εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν.

Τότε ἡ Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν συνῆλθεν εἰς τὰ ὑψώματα τῶν Φριδιῶν καὶ ἐξέδωσε τὸ ἱστορικὸν ψήφισμα τῆς Ἑνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Τὸ ψήφισμα τοῦτο κατέληγε μὲ τὴν ἑξῆς φράσιν: «Προσκαλοῦμεν τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Γεώργιον τὸν Α' νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον Κρήτην ὡς μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους».

Ὅταν ἐγνώσθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ψήφισμα προεκάλεσε θύελλαν πατριωτικῶν ἐκδηλώσεων εἰς τὸν λαόν. Ἡ Ἑλλάς, ἐπίσημος καὶ μή, ἦτο μαζὶ μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία ἐτοιχοκολλοῦντο μὲ εὐλάβειαν καὶ συγκίνησιν μεγάλαι πολύχρωμοι εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι παρίστανον δύο ὡραίας μορφὰς θλιμμένων γυναικῶν: Τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην. Ἡ μία ὀρθία μὲ ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας καὶ ἡ ἄλλη ἐσύρετο γονυκλινὴς εἰς τοὺς πόδας της ζητοῦσα βοήθειαν. Κάτωθεν τῶν εἰκόνων ἐγράφοντο διάφορα ρητὰ ἀπὸ κείμενα ἀρχαίων συγγραφέων ἢ ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην: «Ἵνα τί μὲ ἐγκατέλιπες», «Ἡ Μήτηρ καὶ ἡ Κόρη» κ.λ.π.

Ἐξ ἄλλου ὁ ποιητὴς Γ. Παράσχος ἔγραψε τότε τὸ κάτωθι περίφημον ποίημά του (*) ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ Κρήτη ἐγειρομένη».

Ἀπὸ φλόγες ἡ Κρήτη ζωσμένη
τὰ βαρειά της τὰ σίδερα σπᾶ
Καὶ σὰν πρῶτα χτυπιέται, χτυπᾶ
καὶ γοργὴ κατεβαίνει.
Μὲ μεγάλο θεόρατο δόρυ
ὅλη νειᾶτα πετᾶ καὶ ζωὴ
καὶ σὲ τόση φωτιά καὶ βοὴ
τρέμουν δάση καὶ ὄρη.
Ὅπου ρίξῃ θολὴ τὴ ματιά της
χίλια ὅπλα στὶς ράχες λαλοῦν
καὶ χιλιάδες πετοῦν, ροβολοῦν
Τουρκομάχοι μπροστά της.
. . . .

(*) Τὸ ποίημα αὐτὸ ἐψάλλετο ἀπὸ τὸν λαὸν ὡσὰν πολεμικὸν θούριον. Εἰς τὰς στήλας τῶν ἐφημερίδων δὲν εἶχε θέσιν ἄλλη ὕλη εἰμὴ μόνον εἰδήσεις, τηλεγραφήματα καὶ ἄρθρα σχετικῶς μὲ τὴν Κρήτην καὶ τὰς πολεμικὰς ἑτοιμασίας.

Ο ΑΤΥΧΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 97

ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας ἡμέρας ἦτο ὁ Θ. Δηλιγιάννης, ὁ ἴδιος ὅστις ἦτο καὶ κατὰ τὸ 1866. Ὁ μοιραῖος ἐκεῖνος κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, ἦτο θερμὸς πατριώτης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἰδιοσυγκρασίας δημοκόπος. Ἐκφωνοῦσε φλογεροὺς λόγους πρὸς τὰ πλήθη, τὰ ὁποῖα δὲν ἔκαναν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ συγκροτοῦν συλλαλητήρια καὶ διαδηλώσεις.

Ἡ κυβέρνησις δὲν ἠδυνήθη, ἀτυχῶς, ν' ἀναμετρήσῃ τὰς συνεπείας τῶν ἀποφάσεών της. Παρασυρομένη ἀπὸ τὴν ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν γνώμην καὶ ἀπὸ τὴν πανίσχυρον Ἐθνικὴν Ἑταιρίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπέμβῃ στρατιωτικῶς εἰς τὴν Κρήτην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὡδήγησεν εἰς τὸν μετ' ὀλίγον κηρυχθέντα Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1897.

Ἡ στρατιωτικὴ δὲ ἐπέμβασις ἐγένετο τότε διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Τιμολέοντα Βάσσον μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Κρήτην καὶ διὰ τῆς ταὐτοχρόνου δράσεως τοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἀπέπλευσε διὰ νὰ κρητικὰ ὕδατα τὴν 26ην Ἰανουαρίου·

Σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν δρᾶσιν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, εἶχεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἦτο διοικητὴς τοῦ στολίσκου τορπιλλοβόλων καὶ ἔφερε τὸν βαθμὸν τοῦ ἀντιπλοιάρχου.

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εἶχε διαιρεθῆ εἰς δύο μοίρας : Τοῦ Αἰγαίου, τὴν καλουμένην καὶ Ἀνατολικὴν καὶ τοῦ Ἰονίου, τὴν καλουμένην Δυτικήν. Τὴν μοῖραν τοῦ Αἰγαίου τὴν ἀποτελοῦσαν : Ἡ «Ὕδρα» ὑπὸ τὸν Ι. Βῶκον, τὰ «Ψαρὰ» ὑπὸ τὸν Κ. Χατζηκυριᾶκον, τὸ ὁπλιταγωγὸν «Μυκάλη» ὑπὸ τὸν Γ. Κουντουριώτην, ὁ «Κανάρης» ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, τὸ τορπιλλοβόλλον «11» ὑπὸ τὸν Ι. Βρατσᾶνον, τὸ «12» ὑπὸ τὸν Α. Βλαχόπουλον, τὸ «14» ὑπὸ τὸν Φ. Κανελλόπουλον, τὸ «16» ὑπὸ τὸν Ἐμμ. Ἀντωνιάδην, τὰ πέντε μικρότερα τορπιλλοβόλα ὑπὸ τοὺς Α. Βρατσᾶνον, Κ. Σαράφην, Α. Βουρέκαν, Ι. Ραζικότσικαν καὶ Μ. Σαχτούρην, ὁ «Ἀχελῷος» ὑπὸ τὸν Σ. Δούσμανην, ὁ «Ἀλφειὸς» ὑπὸ τὸν Π. Κουντουριώτην, τὰ δύο ὁπλιταγωγὰ «Θράκη» καὶ «Ἰωνία» καὶ πέντε ἢ ἓξ ἄλλα βοηθητικὰ πλοῖα.

Τὰ ἄλλα : «Σπέτσαι», τορπιλλοθέτις «Ναυτιλία», θωρακοβάριδες

«Β. Γεώργιος», «Β. Όλγα», «Άμβρακία», «Μπουμπουλίνα» καὶ μερικὰ βοηθητικά, καθὼς καὶ ἐπίτακτα ἐμπορικὰ πλοῖα ἀποτελοῦσαν τὴν μοῖραν τοῦ Ἰονίου, τὴν Δυτικήν, ἡ ὁποία εἶχε βάσιν τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ ὁρμητήριον τὴν Βόνιτσαν.

Ἐν προκειμένῳ θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὴν μοῖραν τοῦ Αἰγαίου, ἡ ὁποία διετάχθη νὰ πλεύσῃ πρὸς Κρήτην καὶ ἡ ὁποία εἶχε ναυτικὴν βάσιν τὸν ὅρμον τῶν Ὠρεῶν, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Εὐβοίας καὶ ἔμπροσθεν τοῦ στομίου τοῦ Παγασητικοῦ.

Μίαν πρωΐαν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1897, ὁ Πρίγκιψ εὑρίσκετο εἰς τὸ γραφεῖον του εἰς τὸν Ναύσταθμον, ὅταν τὸν ἐζήτησεν εἰς τὸ τηλέφωνον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Ν. Λεβίδης.

—Εἰς πόσον χρονικὸν διάστημα, τὸν ἠρώτησε, δύνασθε Ὑψηλότατε νὰ ἑτοιμάσετε τὸν τορπιλλικὸν στολίσκον πρὸς ἀπόπλουν διὰ πολεμικὴν δρᾶσιν;

Ὁ Πρίγκιψ τοῦ ἀπήντησεν ἀμέσως :

—Ἐντὸς 24 ὡρῶν, κύριε ὑπουργέ, ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς.

Καὶ προσέθεσεν :

—Ἴσως καὶ ἐνωρίτερον, ἂν μοῦ παρασχεθοῦν συντόμως τὰ ἀπαιτούμενα μέσα.

Αὐτὴ ἡ τηλεφωνικὴ συνδιάλεξις, ἤρκεσε διὰ νὰ κινητοποιηθῇ πάραυτα ἡ ναυτικὴ ὑπηρεσία, τῆς ὁποίας προΐστατο ὁ Πρίγκιψ. Ἡ πρώτη του ἐνέργεια ἦτο νὰ καλέσῃ τὸν ὑποδιοικητὴν ὑποπλοίαρχον Ραυτόπουλον καὶ τὸν ναυπηγὸν Ἀναστασίου, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔδωσε τὰς καταλλήλους διαταγὰς καὶ ἀκολούθως ἀνῆλθεν εἰς Ἀθήνας διὰ νὰ συνεννοηθῇ προφορικῶς μὲ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν.

Ἡ ἀρχηγία τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας, ἡ ὁποία θὰ ἔπλεε διὰ Κρήτην, ἀνετέθη ἀρχικῶς εἰς τὸν πλοίαρχον Ράϊνεκ καὶ μετέπειτα εἰς τὸν πλοίαρχον Κ. Σαχτούρην.

Τὴν ἄπαρσιν ἐκ Πειραιῶς τῶν πολεμικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα κατηυθύνοντο εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα εἰς τὰς 26 Ἰανουαρίου τοῦ 97, ἐχαιρέτισαν μὲ συγκίνησιν καὶ ἐνθουσιασμὸν χιλιάδες λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Ὅλαι αἱ εὐχαὶ τοῦ Ἔθνους τὰ συνώδευαν καὶ ὅλων ἡ σκέψις καὶ ἡ καρδία εἶχον στραφῇ πρὸς τοὺς ναύτας μας, οἱ ὁποῖοι μετέβαινον διὰ νὰ προστατεύσουν καὶ διὰ νὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἀδελφῶν Κρητῶν.

Εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ὡς διοικητὴν τοῦ στολίσκου τορπιλλοβόλων, εἶχε δοθῇ ἡ ἐντολὴ νὰ παρεμποδίσῃ ἀντὶ πάσης θυσίας τὴν ἀπειλουμένην ἀπόβασιν εἰς τὴν νῆσον τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ὁ στολίσκος τῶν τορπιλλοβόλων κατέπλευσε τὴν πρωΐαν τῆς 27ης Ἰανουαρίου εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων, ὅπου ἦσαν ἠγκυροβολημένα τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ὁ Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος ἐπέβαινε τῆς «Σφακτηρίας», διότι ὁ «Κανάρης» εὑρίσκετο εἰς τὸν Ναύσταθμον πρὸς ἐπισκευήν, ἡγεῖτο τοῦ στολίσκου. Καὶ ὡς ἀρχηγός, ἐπεσκέφθη κατὰ τὰ ναυτικὰ ἔθιμα, τοὺς ναυάρχους τῶν ξένων πολεμικῶν. Ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Χάρρις ἐπωφεληθεὶς τῆς εὐκαιρίας κατὰ τὴν συνομιλίαν του μὲ τὸν Γεώργιον, τοῦ συνέστησεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν, διότι ἡ ἐμφάνισις ἑλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων ἐξῆπτε τὸ μένος τῶν ἐπαναστατῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ν' ἀπόσχῃ πάσης πολεμικῆς ἐνεργείας, διότι ἡ νῆσος εἶχε τεθῆ ἤδη ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν μεγάλων Δυνάμεων. Προσέθεσεν ἐπίσης ὁ Ἄγγλος ναύαρχος ἐπὶ λέξει ὅτι «θὰ παρεκώλυε καὶ βιαίως ἐν ἀνάγκῃ πᾶσαν ἀπόπειραν ἀποβάσεως Ἑλληνικῶν στρατευμάτων».

Ὁ Πρίγκιψ δὲν εἶχεν εἰδοποιηθῆ ὅτι ἐπέκειτο ἡ κάθοδος Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἀπεφάσισε νὰ πλεύσῃ ἀμέσως εἰς Μῆλον διὰ νὰ συνεννοηθῆ σχετικῶς μὲ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν. Ἐνῷ δὲ ἡτοιμάζετο ν' ἀποπλεύσῃ προσήγγισεν εἰς τὴν «Σφακτηρίαν» ἱστιοφόρον πλῆρες Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ ἑνωθοῦν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ Χανιά. Ὁ Πρίγκιψ, παρὰ τὰς συστάσεις τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου ὅπως ἀποφύγῃ πᾶσαν ἀνάμιξιν εἰς τὰ κρητικὰ πράγματα, ὑπήκουσεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεώς του καὶ ἐρρυμούλκησε τὸ ἱστιοφόρον μέχρι τῆς ἀκτῆς Κολυμπαρίου, ὅπου καὶ ἀπεβιβάσθησαν οἱ Κρῆτες. Κατόπιν κατηυθύνθη εἰς Μῆλον καὶ ἔσπευσε νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ναυάρχων καὶ νὰ ζητήσῃ ὁδηγίας. Τὸ Ὑπουργεῖον ἔδωσεν εἰς τὸν Πρίγκιπα τὴν διαταγὴν νὰ περιπολῇ μὲ τὸν στολίσκον του μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Μήλου, ἐὰν δὲ ἀντελαμβάνετο ἐχθρικὰ πλοῖα νὰ τὰ βυθίσῃ.

Περὶ τὴν 4ην πρωινὴν τῆς 2ας Φεβρουαρίου, ἐνῷ ἡ μοῖρα τῶν τορπιλλικῶν ἐκτελοῦσε περιπολίαν καὶ εὑρίσκετο παρὰ τὴν Ἀντίμηλον, ἕνα τορπιλλοβόλον, φέρον τὸ σῆμα ὅτι εἶχε σοβαρὰν ἀνακοίνωσιν διὰ τὸν διοικητήν, προσήγγισε τὴν «Σφακτηρίαν». Εἷς ἀξιωματικός, ὁ Γ. Κουντουριώτης, ἀνῆλθε τότε ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Πρίγκιπα ὅτι ὁ συνταγματάρχης Τιμ. Βάσσος μὲ τέσσαρα ὁπλιταγωγά, πλήρη στρατοῦ, μετέβαινεν εἰς τὴν Κρήτην διὰ νὰ τὴν καταλάβῃ ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως. Ὁ Τιμολέων Βάσσος εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ προσορμισθῆ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μήλου, λόγῳ τῆς πυκνῆς ὁμίχλης, ἡ ὁποία ἠμπόδιζε τὴν συνέχισιν τοῦ πλοῦ. Τότε μόνον ὁ Πρίγκιψ ἐπληροφορεῖτο διὰ πρώτην φορὰν ὅτι Ἑλληνικὸς στρατὸς ἔμελλε ν' ἀποβιβασθῆ εἰς Κρήτην, τοῦτο

δὲ εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς πλήρους συγχύσεως καὶ τῆς σπασμωδικότητος, αἱ ὁποῖαι ἐχαρακτήριζον τὰς ἐνεργείας τῶν κυβερνώντων τὴν χώραν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἄγνοια αὐτὴ εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο ὁ Πρίγκιψ, ἠδύνατο νὰ ἔχῃ καὶ ὀλεθρίας συνεπείας. Διότι δὲν ἀπεκλείετο, λόγῳ τῆς ὁμίχλης, τὰ πλοῖα τὰ μεταφέροντα τὰς δυνάμεις τοῦ συνταγματάρχου Βάσσου νὰ ἐξελαμβάνοντο ὡς ἐχθρικὰ καὶ νὰ ἐτορπιλλίζοντο.

Ὁ Πρίγκιψ κατόπιν τούτου κατηυθύνθη πρὸς τὴν Μῆλον, διεπεραιώθη δὲ διὰ λέμβου εἰς τὸν «Πέλοπα» τοῦ ὁποίου ἐπέβαινεν ὁ Βάσσος διὰ νὰ συνεννοηθῇ μαζί του. Ὁ συνταγματάρχης Βάσσος, ὁ ὁποῖος εἶχε πληροφορηθῆ τὰ τῆς συναντήσεως τοῦ Πρίγκιπος μετὰ τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου, ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὰς προθέσεις τοῦ τελευταίου λεπτομερέστερον. Ὁ Γεώργιος ἀφοῦ τοῦ εἶπε πρῶτον ὅτι οὐδὲν ἐγνώριζε περὶ τῆς καθόδου του, τοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι ὁ Ἄγγλος ναύαρχος τοῦ εἶχε δηλώσει ὅτι θὰ παρεκώλυε τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ Βάσσος ἀπήντησεν ὅτι εἶχε διαταγὴν νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον καὶ συνεπῶς θὰ ἐξετέλει ταύτην, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του τὰς διαθέσεις τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου.

—Ἔχετε καμμίαν ἐντολὴν νὰ ζητήσετε τὴν ἐνίσχυσίν μου διὰ τὴν ἀπόβασιν ; τὸν ἠρώτησεν ὁ Πρίγκιψ.

—Ὄχι, ἀπήντησεν ὁ Βάσσος. Τίποτε δὲν μοῦ εἶπαν. Τὴν κάθοδόν σας τὴν ἐπληροφορήθην ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας!

— Καὶ ποῦ πρόκειται ν' ἀποβιβάσετε τὰ στρατεύματά σας ; ἠρώτησεν ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ.

—Ἔχω διαταγήν, ἀπήντησεν ὁ Βάσσος, ν' ἀποβιβασθῶ εἰς τὸ Ἀκρωτήρι. Ἔχει δοθῆ δὲ διαταγὴ καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου πλοίαρχον Ράϊνεκ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἀπόβασίν μας.

— Εἶναι τὸ πλέον ἀκατάλληλον σημεῖον διὰ νὰ ἀποβιβασθῆτε, τοῦ εἶπεν ὁ Πρίγκιψ. Διότι δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ διεθνὴς στόλος θὰ σᾶς ἀντιληφθῆ ὁπωσδήποτε καὶ θὰ σᾶς ἐμποδίσῃ καὶ διὰ βιαίων ἀκόμη μέσων.

—Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, Ὑψηλότατε, ποῖον σημεῖον κρίνετε σεῖς κατάλληλον διὰ τὴν ἀπόβασίν μας ;

— Τὸ πλέον ἐνδεδειγμένον μέρος, εἶναι ἡ ἀκτὴ Κολυμπαρίου, ὅπου καὶ ἐγὼ μετέφερα πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐπαναστάτας. Ἐκεῖ εὐχερῶς θὰ διαλάθετε τὴν προσοχὴν τῶν ξένων πολεμικῶν. Καὶ ὅταν ἀκόμη θὰ πληροφορηθοῦν τὴν ἀπόβασίν σας, αὕτη θὰ εἶναι πλέον τετελεσμένον γεγονός.

Ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ ἀνέπτυξε λεπτομερὲς σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἔκρινεν ἀσφαλὲς καὶ παρέχον ὅλας τὰς δυνατὰς ἐγγυήσεις ἐπιτυχίας.

Καὶ πράγματι ὁ συνταγματάρχης Βάσσος ἠκολούθησε τὴν συμβουλὴν τοῦ Πρίγκιπος καὶ τὴν ἑπομένην —2 Φεβρουαρίου— χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντι-

ληπτὸς ἀπὸ τὸν διεθνῆ στόλον ἀπεβιβάζετο μὲ τὰς δυνάμεις του εἰς τὸν ὅρμον Κολυμπάρι, κείμενον δυτικῶς τῶν Χανίων καὶ ἀπέχοντα ὀλίγας ὥρας αὐτῶν. Ἐκεῖθεν δὲ αἱ Ἑλληνικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις προήλασαν πρὸς Πλατανιὰν καὶ ἐκήρυξαν τὴν κατάληψιν τῆς νήσου, ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Καθ' ὅλον τὸν Φεβρουάριον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Μαρτίου, ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἐπέβαινεν ἤδη τοῦ ἐπισκευασθέντος τορπιλλοβόλου «Κανάρης» ἐξηκολούθει νυχθημερὸν τὰς περιπολίας του μὲ τὴν τορπιλλικὴν μοῖραν, τηρῶν εἰς τὸν τομέα του τὸν ναυτικὸν ἀποκλεισμὸν τῆς Κρήτης.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πράγματα εἰς τὴν Κρήτην ἔφθαναν εἰς σημεῖον ἐπικινδύνου κρισιμότητος. Τὴν 9ην Φεβρουαρίου οἱ στόλοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐβομβάρδιζαν τοὺς ἐπαναστάτας, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὴν κορυφὴν τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ εἰς τὸ Ἀκρωτήρι. Τὰ εὑρισκόμενα ἔξωθι τοῦ λιμένος Χανίων Ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Ράϊνεκ εὑρέθησαν εἰς τὴν σκληρὰν θέσιν νὰ θεῶνται τὰ θωρηκτὰ χριστιανικῶν δυνάμεων νὰ βομβαρδίζουν χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι ἐμάχοντο διὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Ὁ συνταγματάρχης Βάσσος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατατροπώσει τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα εἰς ὅλας τὰς μάχας τὰς ὁποίας ἔδωσεν ἐναντίον των, ἐπλησίαζεν εἰς τὰ Χανιά. Ἀλλ' οἱ ναύαρχοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τοῦ ἀπηγόρευσαν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰς περιοχὰς τῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἐτέλουν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν διεθνῶν στρατευμάτων ἢ νὰ τὰς βομβαρδίσῃ, ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ ὅτι ἂν τοῦτο ἐγίνετο, θὰ ἔστρεφαν τὰ πυροβόλα των κατ' αὐτοῦ. Κατόπιν δὲ ὁδηγιῶν τῆς κυβερνήσεως, αἱ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ ἑδραιώσουν τὴν κατοχήν των εἰς τὰ τμήματα τοῦ ἐσωτερικοῦ τὰ ὁποῖα εἶχον καταλάβει. Οἱ ξένοι ναύαρχοι εἶχον ἀπαγορεύσει ἐπίσης τὴν ἀπόβασιν τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ὡς καὶ προμηθειῶν προοριζομένων διὰ τὸ Ἑλληνικὸν σῶμα τῆς κατοχῆς. Παρὰ τὴν διακοίνωσιν τῶν ναυάρχων ὅμως, ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, ἀντιμετωπίζων μυρίας δυσκολίας, κατώρθωνε ν' ἀνεφοδιάζῃ μὲ πυρομαχικὰ καὶ τρόφιμα τὰς Ἑλληνικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις.

Οἱ ναύαρχοι εἶχον ἀποκλείσει στενῶς τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Ἀκρωτηρίου, μὲ τοὺς ὁποίους ἀπηγορεύετο πᾶσα ἐπαφή. Οἱ περιορισμοὶ δὲ εἶχον ἐπεκταθῆ καὶ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πολεμικὰ πλοῖα, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀπαγορευθῆ πᾶσα μετὰ τῆς ξηρᾶς καὶ οἱουδήποτε ἐμπορικοῦ πλοίου ἐπικοινωνία. Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ἀκρωτηρίου ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις των ἀντεμετώπιζον παντελῆ ἔλλειψιν πυρομαχικῶν καὶ τροφίμων, ἰδίως δὲ τῶν τελευταίων. Οὐδαμόθεν ἐφαίνετο πιθανὴ βοήθεια. Τότε ὁ Τιμολέων Βάσσος γνωρίζων τὸ ριψοκίνδυνον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ἐσκέφθη, ὅτι μόνον οὗτος διὰ τολμηρᾶς ἐνεργείας του θὰ ἠδύνατο νὰ πα-

ράσχη ἐνίσχυσιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ 'Ακρωτηρίου. Τὴν 23ην Φεβρουαρίου δὲ μὲ τὸν υἱόν του Γεώργιον Βάσσον, ἀπέστειλε σχετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πρίγκιπα, πρὸς τὸν ὁποῖον, μεταξὺ ἄλλων, ἔγραφε :

«'Αποτείνομαι πρὸς 'Υμᾶς, 'Υψηλότατε, καὶ σᾶς παρακαλῶ, διὰ τῶν ναυτικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα διαθέτετε, νὰ διατάξετε τὴν τροφοδότησιν τῶν ὑπὸ τῶν «φιλανθρώπων χριστιανικῶν δυνάμεων» ἀποκεκλεισμένων ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ 'Ακρωτηρίου πολεμιστῶν καὶ νὰ σώσετε τὰ γυναικόπαιδα, μεταφέροντες αὐτὰ ἀλλοῦ».

Κατέληγε δὲ μὲ τὴν ἑξῆς χαρακτηριστικὴν φράσιν :

«'Αποτείνομαι πρὸς 'Υμᾶς, 'Υψηλότατε, διότι, ἂν ἀποταθῶ εἰς τοὺς ἐπιτετραμμένους τὰ τοιαῦτα, θὰ κάνουν στραβὲς δουλειὲς ἢ δὲν θὰ κάμουν τίποτε».

'Η ἐπιστολὴ αὕτη, ἡ ὁποία εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἀρχεῖον τοῦ Βάσσου, δὲν ἔφθασε, δυστυχῶς, εἰς τὸν προορισμόν της, διότι ὁ Πρίγκιψ εὑρίσκετο τότε μακρὰν τῶν κρητικῶν ὑδάτων.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, λαβοῦσαι ἀπόφασιν, κατόπιν μακρῶν διαπραγματεύσεων καὶ ἑκατέρωθεν διατυπουμένων ἀντιγνωμιῶν νὰ δώσουν εἰς τὴν Κρήτην αὐτόνομον πολίτευμα ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, προσεκάλεσαν τὴν 'Ελληνικὴν κυβέρνησιν — ἡ ὁποία εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ κηρύξει γενικὴν ἐπιστράτευσιν καὶ εἶχεν ἀποστείλει στρατεύματα εἰς τὴν Θεσσαλίαν — ν' ἀποσύρῃ τὰς ναυτικὰς καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις της ἀπὸ τὴν Κρήτην. 'Η 'Ελληνικὴ κυβέρνησις διατελοῦσα ὑπὸ τὴν φιλοπόλεμον ἐπιρροὴν τῆς κοινῆς γνώμης, ἠρνήθη νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ὑποδείξεις ταύτας καὶ τὴν 5ην 'Απριλίου διέταξε τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ 'Ελληνικῶν στρατευμάτων εἰς Μακεδονίαν. Οὕτως ἤρχισεν ὁ 'Ελληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897.

'Επὶ τῇ προόψει τοῦ πολέμου τούτου, τὸ Ναυτικὸν 'Επιτελεῖον εἶχε προβῇ εἰς τὰς ἀναγκαίας μετακινήσεις τοῦ Στόλου. 'Ο πρίγκιψ Γεώργιος, μὲ τὸν στολίσκον τῶν τορπιλλοβόλων, εἶχεν ἤδη καταπλεύσει τὴν 2αν Μαρτίου εἰς Χαλκίδα, ὅπου καὶ ἔλαβεν ἐντολὴν τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν ν' ἀποπλεύσῃ εἰς Τσάγεζι καὶ νὰ τεθῇ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ νέου ἀρχηγοῦ τῆς 'Ανατολικῆς μοίρας τοῦ στόλου πλοιάρχου Κ. Σαχτούρη.

'Η δρᾶσις τοῦ 'Ελληνικοῦ στόλου κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897, δὲν παρουσιάζεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀξιόλογος. 'Η εὐθύνη ὅμως δὲν ἐβάρυνε τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ναύτας, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπὸ πατριωτισμὸν διεπνέοντο καὶ γενναιότητος δὲν ἐστεροῦντο καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἐφλέγοντο νὰ φανοῦν ἄξιοι τῶν ναυτικῶν παραδόσεων τῆς 'Ελλάδος. Τὴν εὐθύνην ἔφερον ἀκεραίαν οἱ ἄνευ οὐδεμιᾶς προετοιμασίας καὶ οὐδενὸς σχεδίου ἀποδυ-

θέντες εἰς τὴν παράτολμον ἐκείνην πολεμικὴν περιπέτειαν κυβερνῆται τῆς χώρας.

Ἡ ναυτικὴ δρᾶσις συνδυάζεται πάντοτε μὲ τὴν στρατιωτικὴν τοιαύτην. Εὐθὺς ὅμως ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας ὁ πόλεμος ἀπὸ ἐπιθετικὸς μετεβλήθη εἰς ἀμυντικόν. Μοιραίως, λοιπόν, παρέλυσαν καὶ αἱ ἐπιθετικαὶ ἐνέργειαι τοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ περιορισθῇ εἰς τὸν βομβαρδισμὸν παρακτίων τινῶν φρουρίων νοτίως τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς ἐνέργειαν νηοψιῶν, εἰς περιπολίας, τέλος δὲ νὰ χρησιμοποιηθῇ διὰ μεταφορὰν προσφύγων. Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Ν. Λεβίδης ἐξαπέστελλεν ἀπὸ τὸ γραφεῖον του μεγαλοστόμους διαταγὰς πρὸς τὸν στόλον, «νὰ φέρῃ πανταχοῦ τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ὄλεθρον διὰ νὰ καταπλαγῇ ὁ κόσμος», συνιστῶν τὸν βομβαρδισμὸν τῶν παραλίων. Ἦτο δὲ εὐτύχημα ὅτι αἱ διαταγαὶ αὐταὶ δὲν ἐξετελέσθησαν, διότι τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατοικοῦντο σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ Ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, εἰς βάρος τῶν ὁποίων καὶ θὰ ἐγίνετο ὁ «ὄλεθρος».

Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως, ἀπομένει πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἕνα σημαντικὸν γεγονός : Ὅτι καθ' ὅλον τὸ τρίμηνον τῶν κρισίμων ἐκείνων ἐθνικῶν δοκιμασιῶν, ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ἐκυριάρχει εἰς τὸ Αἰγαῖον. Εἶναι δὲ εὔκολον νὰ φαντασθῇ κανεὶς ποία θὰ ἦτο ἡ δρᾶσις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἐὰν ἀλλοία ἦτο ἡ ἐξέλιξις τῶν κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσεων.

Καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ πολέμου ὁ πρίγκιψ Γεώργιος δὲν ἐγκατέλειψεν οὐδ' ἐπὶ μίαν ὥραν τὸ σκάφος του. Ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦται τὸν ἔβλεπαν νύκτα καὶ ἡμέραν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ «Κανάρη» ἀκούραστον ἐκτελεστὴν τοῦ καθήκοντος. Οὐδὲ στιγμῆς ἀνάπαυλα.' Εζητοῦσε πολλὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ περισσότερα ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, πάντοτε ἕτοιμος διὰ τὴν πλέον ἐπικίνδυνον ἀποστολήν.

Ἡ μοῖρα τῶν τορπιλλοβόλων, ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ἐνήργησε κυρίως τὸν βομβαρδισμὸν τῶν παρακτίων φρουρίων τῆς Λεπτοκαρυᾶς καὶ τοῦ Πλαταμῶνος, ὅπου καὶ κατεστράφησαν μεγάλαι ποσότητες ἐφοδίων τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς ἐφονεύθη ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Ἀντωνιάδης, κυβερνήτης τορπιλλοβόλου. Ὁ Γεώργιος ἐπίσης εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ὀργανώσεως τολμηρᾶς ναυτικῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου θὰ εἰσήρχετο νύκτωρ τὸ ὑπὸ τὸν ὑποπλοίαρχον Ι. Ραζικότσικαν παλαιὸν τορπιλλοβόλον, διὰ νὰ τορπιλλίσῃ τὰ ἐκεῖ ἐλλιμενισμένα δύο ἐμπορικὰ καὶ δύο τουρκικὰ πολεμικὰ πλοῖα.

Ὁ στολίσκος εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Θερμαϊκόν, ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις δὲν ἤχθη εἰς πέρας, λόγῳ τεχνικῆς βλάβης, ἥτις προεκλήθη ἐκ τῆς σφοδρᾶς θαλασσοταραχῆς εἰς τὸ τορπιλλοβόλον, τὸ ὁποῖον εἰσήρχετο εἰς

τὸν λιμένα. Ὁ «Κανάρης» συνώδευσε τὸ τορπιλλοβόλον μέχρι τοῦ Καραμπουρνοῦ καὶ τὸ ἀνέμενε διὰ νὰ τὸ ρυμουλκήσῃ εἰς περίπτωσιν ἐξαντλήσεως τῆς καυσίμου ὕλης του κατὰ τὴν ἐπιστροφήν. Ἦτο δὲ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον περιπολοῦσεν, ἐξαιρετικῶς ἐπικίνδυνον, διότι εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς ἀκτῖνος δράσεως τῶν τουρκικῶν τηλεβόλων τοῦ φρουρίου.

Τὰ κατὰ ξηρὰν στρατιωτικὰ ἀτυχήματα, ἡ ἀτμόσφαιρα ἀπογοητεύσεως καὶ ἡ ἀδράνεια, εἰς τὴν ὁποίαν λόγῳ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων καὶ ἀστόχων ἐν πολλοῖς διαταγῶν τοῦ ὑπουργείου Ναυτικῶν, εἶχεν ἐξαναγκασθῇ ὁ στόλος, εἶχον ἐπιδράσει εἰς τὰ νεῦρα πολλῶν κατωτέρων, ἀλλὰ καὶ ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ καὶ ὡς συμβαίνει συνήθως εἰς παρομοίας περιπτώσεις, ἡ μῆνις ἐξέσπασεν εἰς βάρος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας πλοιάρχου Κ. Σαχτούρη.

Συνεπείᾳ τηλεγραφήματος τοῦ σημαιοφόρου τῶν «Ψαρῶν» Κόκορη πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Ν. Λεβίδην, καταγγέλλοντος τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου ἐπὶ προδοσίᾳ, προεκλήθη σάλος ἐν Ἀθήναις. Ἡ κατηγορία ἦτο βαρυτάτη καὶ εὐκολοπίστευτος εἰς ἐποχὴν ἐθνικοῦ ἄλγους, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεζητοῦντο ὑπεύθυνοι διὰ νὰ ριφθῇ ἐναντίον των ὁ λίθος τοῦ ἀναθέματος. Ὁ Κ. Σαχτούρης, ὑπὸ τὸ βάρος αὐτῆς τῆς κατηγορίας, ἀντικατεστάθη εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας ἀπὸ τὸν ὑποναύαρχον Σταματέλον, χωρὶς ὅμως ἡ μεταβολὴ αὕτη νὰ ἐπιφέρῃ βελτίωσίν τινα εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ στόλου. Ἄλλως τε δὲν ὑπῆρχε καὶ χρόνος πρὸς τοῦτο, διότι μετ' ὀλίγας ἡμέρας— τὴν 5ην Μαΐου 1897—τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Τσάρου Νικολάου Β' αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις ἐτερματίζοντο καὶ ἤρχιζαν μακραὶ διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, (22 Δεκεμβρίου 1897).

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ

ΗΤΤΑ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον εἶχεν ὡς μοιραῖον ἐπακόλουθον τὴν δημιουργίαν ταραχώδους καταστάσεως εἰς τὴν Χώραν. Ἡ πάντοτε εὐμετάβλητος καὶ ἀνεύθυνος κοινὴ γνώμη, ἡ ὁποία μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐξεδήλωσε τὸ φλογερὸν πολεμικόν της μένος καὶ παρέσυρε τὴν κυβέρνησιν, ὡς οὐραγόν της, εἰς τὸν πόλεμον, μὲ τὸ αὐτὸ μένος κατόπιν ἀνεζήτει ἐνόχους τῆς καταστροφῆς (*).

Εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν δὲ ἐκείνην τῆς νευρικότητος, ὁ κατὰ τὸν πόλεμον ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Ν. Λεβίδης, κατηγόρησε τὸν πλοίαρχον Κ. Σαχτούρην, ὡς αἴτιον τῆς ἀδρανείας τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας τοῦ Στόλου

(*) Ἐνδεικτικὸν τῆς ἐλαφρότητος μὲ τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ὁ πόλεμος τοῦ 97 διεξήγετο, ἀλλὰ καὶ σοβαρώτατα ἐθνικὰ μυστικὰ ἐκοινολογοῦντο εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς :

Ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου, ὁ τορπιλλικὸς στόλος εὑρίσκετο εἰς τοὺς Ὠρεούς, ὁ Πρίγκιψ ἔλαβε διαταγὴν ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ν' ἀποστείλῃ εἰς Δεδεαγὰτς δύο ἐθελοντὰς Ἕλληνας—τὸν ἐκ Καυκάσου Δημαρᾶν καὶ τὸν ἐκ Βόλου Καραβαγγέλην—οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνετίνασσον τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμήν, διὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν μεταφορὰν τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Θεσσαλονίκην. Πράγματι ὁ Πρίγκιψ ἐκάλεσε τοὺς δύο αὐτοὺς θερμοὺς πατριώτας εἰς τὸ πλοῖον του, τοὺς συνεχάρη καὶ συνεννοήθη μαζί τους διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐνεργείας των. Ἐκεῖνοι τοῦ ἀπήντησαν :

—Ὑψηλότατε, ἐμεῖς θὰ ἐκτελέσουμε τὸ καθῆκον μας, ὡς Ἕλληνες. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πιθανότης νὰ γυρίσουμε πίσω. Οἱ τοῦρκοι θὰ μᾶς σφάξουν, διότι ἡ ἀποστολή μας ἐπροδόθη.

—Πῶς συνέβη αὐτό ; ἠρώτησεν ὁ Πρίγκιψ.

—Ἐγράφη χθὲς εἰς τοὺς «Καιρούς» τοῦ Κανελλίδη ὅτι θὰ πᾶμε εἰς Δεδεαγὰτς μὲ αὐτὴν τὴν ἀποστολήν. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀσφαλῶς θὰ μᾶς περιμένουν.

Ὁ δὲ Καραβαγγέλης ὀλίγον πρὶν ἀναχωρήσουν εἶπεν εἰς τὸν Πρίγκιπα, συγκεκινημένος :

—Ὑψηλότατε ἐμεῖς θὰ πᾶμε καὶ θὰ θυσιασθοῦμε γιὰ τὴν Πατρίδα, μὲ ὅλην μας τὴν καρδιά. Ἀλλὰ ἐγὼ ἔχω νὰ σᾶς ὑποβάλω μία θερμὴ παράκλησι. Ὅταν ἀποθάνω νὰ πάρετε τὸν γυιό μου ὑπὸ τὴν προστασίαν σας.

Ὁ Πρίγκιψ τὸ ὑπεσχέθη καὶ ἐτήρησε τὸν λόγον του. Οἱ δύο θαρραλέοι Ἕλληνες συνελήφθησαν πράγματι εὐθὺς ὡς ἀπεβιβάσθησαν εἰς Δεδεαγὰτς καὶ ἐκαρατομήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Πρίγκιψ ἀργότερον ἀνεζήτησε τὸν υἱὸν τοῦ Καραβαγγέλη καὶ τὸν ἐσπούδασε ἐξ ἰδίων του, ὅπως ἔκαμεν ἄλλως τε διὰ τοὺς υἱοὺς καὶ πολλῶν ἄλλων ἐθνικῶν ἀγωνιστῶν.

καὶ ὡς μὴ ἐκτελέσαντα τὰς διαταγὰς τὰς ὁποίας αὐτός, ὡς ὑπουργός, τοῦ ἀπέστελλεν. Μετεχειρίζετο δὲ τὸ τηλεγράφημα τοῦ σημαιοφόρου Κόκκορη, ὡς τὸ κυριώτερον στοιχεῖον διὰ νὰ στηρίξῃ τὴν βαρυτάτην αὐτὴν κατηγορίαν.

Κατόπιν τούτου ἠκολούθησε μία πολύκροτος δίκη, ἡ ὁποία διεξήχθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1898 εἰς τὸ Ναυτοδικεῖον τοῦ Πειραιῶς. Κατὰ τὴν δίκην ἐκείνην διαρκέσασαν 13 ἡμέρας, ἐν μέσῳ ἀσυνήθους κοσμοσυρροῆς παρήλασαν πλεῖστοι μάρτυρες ἀξιωματικοὶ τοῦ Ναυτικοῦ, καθὼς καὶ πολιτικοί. Ἄλλοι ἀπέδωσαν τὴν εὐθύνην τῆς ἀδρανείας τοῦ Στόλου εἰς τὸν πλοίαρχον Κ. Σαχτούρην, ἄλλοι δὲ ἐτόνισαν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας ἔπραξε τὸ καθῆκον του, ὅτι αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς λαμβανομένας διαταγὰς δὲν ἐξετελέσθησαν, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθοῦν καὶ ἀλλοῦ ἔπρεπε ν' ἀναζητηθοῦν αἱ εὐθῦναι.

Ἡ πλέον διαφωτιστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μαρτυρικὴ κατάθεσις ἦτο τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ἡ ὁποία ὑπεβλήθη γραπτῶς, ἐπεῖχε δὲ καὶ θέσιν συντόμου, ἀλλ' ἐναργοῦς ἐξιστορήσεως τῆς καταστάσεως καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ναυτικοῦ μας κατὰ τὸν πόλεμον.

Ἐν μέσῳ βαθυτάτης σιγῆς ὁ γραμματεὺς τοῦ Ναυτοδικείου ἀνέγνωσε τὴν κατάθεσιν τοῦ Πρίγκιπος, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς :

«Ἡ Ἀνατολικὴ μοῖρα, ἐκπλεύσασα τὴν 8ην Ἀπριλίου, κατέπλευσε τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς Τσάγεζι καὶ κατέστρεψε τὰς τροφὰς Λεπτοκαρυᾶς καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο κατὰ διαταγὴν τοῦ ὑπουργείου, ἣν ὁ ἀρχηγὸς κ. Σαχτούρης ἔλαβεν εἰς Ὠρεοὺς πρὸ τοῦ ἀπόπλου καὶ κατόπιν τηλεγραφήματός του, ἂν μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου, θὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ μοῖρα ν' ἀργῇ. Διὰ τῆς διαταγῆς του τὸ ὑπουργεῖον ὁρίζει τοὺς λόγους τῆς διαταγῆς του, ἧς κύριος σκοπὸς εἶναι ὁ ἀντιπερισπασμὸς τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων ἐκ τῶν νώτων.

»Τὴν 8ην Ἀπριλίου τὸ ὑπουργεῖον εἰδοποιεῖ τὸν ἀρχηγόν, ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξέπλευσε τῶν Δαρδανελλίων. Τοιαύτη εἰδοποίησις δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ ν' ἀπασχολήσῃ τὸν κ. ἀρχηγὸν καὶ νὰ κάμῃ αὐτὸν νὰ λάβῃ τὰ δι' ἐνδεχομένην ναυμαχίαν μέτρα του, ἦτο δὲ δυσάρεστος ἡ εἴδησις εἰς τὴν ὥραν ἐκείνην. Ἐξ ὅλων τῶν πλοίων τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας, ἀποτελουμένης ἀπὸ τὰ δύο θωρηκτὰ καὶ τὰ τορπιλλικὰ σκάφη, τὰ δύο θωρηκτὰ εἶχε διαθέσει ὁ ἀρχηγὸς πρὸς ναυμαχίαν, ἡ δύναμις δὲ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καθ' ἃ εἶχε κοινοποιηθῆ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, συνέκειτο ἐκ 5 θωρηκτῶν καὶ 16 τορπιλλοβόλων καὶ ἀντιτορπιλλικῶν. Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου τὸ ὑπουργεῖον εἶχε διαθέσει εἰς τὴν Δυτικὴν μοῖραν τὰς «Σπέτσας» καὶ τοιουτοτρόπως ἐγνωστοποίει καθ' ἑκάστην τὴν συγκέντρωσιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὰ Δαρδανέλλια, ἐξ ἄλλου δὲ ἐξησθένιζε τὴν δύναμιν τῆς Ἀνατο-

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος φέρων στολὴν Δοκίμου τῆς Δανικῆς Ναυτικῆς Σχολῆς, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Διαδόχου Κωνσταντίνου

λικῆς μοίρας ἐπαισθητῶς. Ὁ κ. ἀρχηγὸς ἐζήτησε τὴν ἐπάνοδον τῶν «Σπετσῶν» εἰς τὴν Ἀνατολικὴν μοῖραν διὰ τοῦ τηλεγραφήματος αὐτοῦ τῆς 8ης Ἀπριλίου, δι' οὗ ἀνέφερεν, ὅτι τοῦ ἀφῃρέθη ὁ εἷς βραχίων. Εὑρίσκετο λοιπὸν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς πατρίδος μας καὶ ἔμελλε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ἐν στιγμῇ καθ' ἣν ἡ τιμὴ τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Ναυτικοῦ, ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς δράσεως τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας, ἀντιπροσωπευομένης ὑπὸ δύο μόνον πρὸς ναυμαχίαν καταλλήλων πλοίων ἐναντίον 5 τοιούτων τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ 15 ἀντιτορπιλλικῶν.

»Τὴν 10ην Ἀπριλίου διατάσσει τὸ ὑπουργεῖον τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ Καραμπουρνοῦ. Εἰς τὴν Αἰκατερίνην ὅμως ἀκόμη εὑρίσκοντο ἄφθονα τρόφιμα τοῦ ἐχθροῦ, ὧν τὴν καταστροφὴν ἐθεώρησεν ὁ ἀρχηγὸς προσφορωτέραν ἐπὶ τοῦ παρόντος, καθ' ὅσον ταῦτα μετεφέροντο εἰς τὸ φρούριον Καραμπουρνοῦ.

»Ἡ 10η Ἀπριλίου ἐχρησιμοποιήθη πρὸς πυρπόλησιν τῶν ἄνω ῥηθέντων τροφίμων.

»Γνωρίζων, ὅμως, ὅτι πυρομαχικὰ τῶν τηλεβόλων Καννὲ δὲν ὑπῆρχον παρὰ μόνον τὰ ἐπὶ τῶν θωρηκτῶν εὑρισκόμενα, ταὐτοχρόνως δὲ ὅτι ἡ «Ὕδρα» δὲν ἔφερεν ἅπαντα τὰ πυρομαχικὰ αὐτῆς καὶ ὅτι αἱ «Σπέτσαι» καταπλέουσαι θὰ εἶχον ἠλαττωμένον ἀριθμὸν πυρομαχικῶν κατόπιν τοῦ βομβαρδισμοῦ τῆς Πρεβέζης, ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ζητῶν πυρομαχικὰ καὶ ἀναφέρων, ὅτι ἀνέμενε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ πρὸς τοῦτο εἶχεν ἔκτοτε τορπιλλοβόλα ἀνιχνευτικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρὰ τὸ Ἀκρωτήριον Κασσάνδρας.

»Τὴν ἑσπέραν τῆς 11ης Ἀπριλίου αἱ «Σπέτσαι» κατέπλευσαν καὶ ὁ ἀρχηγὸς ἐκάλεσε πάντας τοὺς κυβερνήτας τῶν πλοίων ἐν συμβουλίῳ περὶ τοῦ πρακτέου, παραθέτων δὲ πρὸ αὐτῶν καὶ τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπουργείου.

»Σημειωτέον ὅτι τὰ διάφορα ἀτμόπλοια θὰ μετέφερον στρατὸν ἢ ἐφόδια, τὰ ὁποῖα θὰ ἀπεβίβαζον μεταξὺ Κασσάνδρας καὶ Θεσσαλονίκης.

»Τὸ ἀπασχολῆσαν τὸ πολεμικὸν συμβούλιον πρῶτον ζήτημα ἦτο ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Καραμπουρνοῦ, ἡ δ' ἀπόφασις περὶ τούτου ἦτο ὅτι δὲν συνέφερε νὰ γίνῃ διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους. Ἀνεμένετο ἡ ἐμφάνισις τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ τὰ πλοῖα ἔπρεπε, κατὰ τὸ ἐφικτόν, νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἕτοιμα πρὸς ἀντιπαράταξιν κατ' αὐτοῦ.

»Γνωστὸν ἐτύγχανε τοῖς κυβερνήταις, ὅτι ὑπῆρχεν ἔλλειψις πυρομαχικῶν καὶ δὲν συνέφερε νὰ καταναλωθῶσιν εἰς τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ Καραμπουρνοῦ, ὅστις θὰ ἐξησθένιζε καὶ τὰ πληρώματα τῆς μοίρας, τῆς ὁποίας ἡ θέσις ἐν περιπτώσει ἐμφανίσεως τοῦ τουρκικοῦ στόλου θὰ ἦτο πλέον ἢ μειονεκτική.

»'Αποτέλεσμα δὲ ὁ βομβαρδισμὸς ἄφευκτον θὰ εἶχε τὴν ὑποχώρησιν, ἔστω καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ φρουρίου, ἐν περιπτώσει δὲ βλάβης ἑνὸς τῶν σκαφῶν ἐξ ἐχθρικῆς σφαίρας, πάλιν ἡ θέσις τοῦ στόλου θὰ ἦτο μειονεκτική, διότι θὰ ἐστερεῖτο οὗτος ἑνὸς πλοίου ἢ καὶ πλειόνων.

»Τέλος, ἀξιοπερίεργον εἶναι, ὅτι μετὰ τὰς διαταγὰς ταύτας περὶ βομβαρδισμοῦ καὶ καταστροφῶν τοῦτ' αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖον συνίστα φειδὼ περὶ τὰ πυρομαχικά. Λαμβανομένων τούτων ὑπ' ὄψει, ἀπεφασίσθη ὅτι δὲν συνέφερεν ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Καραμπουρνοῦ καὶ ἀναφέρω περὶ τούτου παραδείγματα ἱστορικά, ὅπως ἡ ἐνέργεια τοῦ ἰταλικοῦ στόλου κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Λίσσης, ἥτις ἐγένετο, βεβαίου ὄντος τοῦ ναυάρχου Περσάνο ὅτι ὁ αὐστριακὸς στόλος δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ. 'Ενῷ δ' εὑρίσκετο ἐν μέσῳ τῶν ἐπιχειρήσεων παρουσιάσθη ὁ αὐστριακὸς στόλος καὶ ἐπέφερε τὸ γνωστὸν ἀποτέλεσμα, τὴν καταστροφὴν τοῦ ἰταλικοῦ στόλου, μὴ κατορθώσαντος νὰ συγκεντρωθῇ καταλλήλως ὡς ἔχων κεχωρισμένας τὰς δυνάμεις του.

»'Η 'Ανατολικὴ λοιπὸν μοῖρα, εὑρισκομένη εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, δὲν εἶχε νὰ ἐκτελέσῃ, εἰμὴ τὴν παρεμπόδισιν τῆς μεταφορᾶς στρατοῦ, τροφίμων κλπ.

»Περιπολίαι δὲν ἐγένοντο κατὰ τὴν 12ην καὶ 13ην, παρέμεινε δὲ εἰς Τσάγεζι πρὸς ἀνθράκευσιν, διότι οἱ ἄνθρακες ἦσαν χειρίστης ποιότητος καὶ πρὸς ἡσυχίαν τῶν πληρωμάτων τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου, ἅτινα εἶχον καταπονηθῇ».

'Εν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρει διαφόρους διαταγὰς τοῦ ὑπουργείου περὶ τῆς διακοπῆς τῆς συγκοινωνίας Δεδεαγάτς, Δαρδανελλίων καὶ ἄλλας, αἱ ὁποῖαι ἀλληλοσυνεκρούοντο καὶ τονίζει : «Κατ' ἐμὲ διαταγαὶ τοιαῦται δὲν ἠδύναντο νὰ δοθῶσιν εἰμὴ παρ' ἀνθρώπων μὴ ἐχόντων ναυτικὰς γνώσεις.

»Πῶς εἶναι δυνατὸν μοῖρα νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ φρουρίων ὅταν, κατὰ τὸ τηλεγράφημα τοῦ ὑπουργείου, ὑπῆρχεν ἐχθρικὸς στόλος, μεθ' οὗ ἐνδεχόμενον ἦτο νὰ συγκρουσθῇ, αὕτη δ' ἦτο ἀναγκαία πρὸς παρεμπόδισιν μεταφορᾶς τροφίμων, στρατοῦ κλπ. δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἐπεκταθῇ εἰς τοιαύτην εὐρεῖαν γραμμὴν ἐνεργείας ;

»Τοιαῦται διαταγαί, ἡ μία ἀναιροῦσα τὴν ἄλλην, δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ θέσουν πάντα φέροντα τὴν εὐθύνην πρὸ διλήμματος. Πάλιν λοιπὸν ἐκλήθησαν οἱ κυβερνῆται τῶν πλοίων πρὸς σύσκεψιν, καθ' ὅσον τὸ τηλεγράφημα διέγραφεν ὁλόκληρον πρόγραμμα ἐνεργειῶν.

»Τὸ πρόγραμμα τοῦτο κατηρτίσθη κατὰ τὸν ναυτικώτερον τρόπον προταθέντος τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου.

»'Η ἐκ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἀποχώρησις τῆς μοίρας μετὰ τὴν

12ην Ἀπριλίου ἐπεβάλλετο, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ τουρκικοῦ στόλου, διότι ἔπρεπεν ἡ μοῖρα ν' ἀνεύρῃ τὸν ἐχθρόν της ἵνα ἐπιφέρῃ ὅσας βλάβας δύναται καὶ κατόπιν νὰ σκεφθῇ περὶ ἄλλων ἐνεργειῶν.

»Διότι, ποία, παρακαλῶ, θὰ ἦτο ἡ θέσις τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἂν ἐνήργει κατὰ φρουρίου, καταναλίσκουσα πυρομαχικὰ καὶ καταπονοῦσα τοὺς ἄνδρας της, ἐνῷ ἀναμένει ναυμαχίαν μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου ;

»Ἐὰν ὁ ἐχθρικὸς στόλος ἐπετίθετο κατὰ τῶν μεμονωμένων πλοίων μας, ὡς θὰ ἦσαν ταῦτα ἂν ἐξετελοῦντο αἱ διαταγαὶ τοῦ ὑπουργείου, τί θὰ συνέβαινεν ;

»Ἀπεφασίσθη, λοιπόν, ὁ ἀπόπλους τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας, ἵνα διευθυνθῇ διὰ πολεμικὴν ἐνέργειαν ἔξωθι τῶν Δαρδανελλίων· δύο τότε θὰ συνέβαινον : ἢ θ' ἀνεφαίνετο ὁ ἰσχυρότερος στόλος ἢ θὰ ἐβεβαιοῦτο ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, θὰ ἔμενε δειλῶς ὄπισθεν τῶν περιφρουρούντων αὐτὸν φρουρίων τῶν Δαρδανελλίων, μὴ τολμῶν νὰ ἐξέλθῃ πλέον.

»Ἡ ἄπαρσις τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας ἐγένετο τὴν νύκτα τῆς 13ης—14ης Ἀπριλίου. Ὁ καιρὸς ἦτο κατ' ἀρχὰς λίαν εὐνοϊκός, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἤρξατο πνέων ἰσχυρὸς Μέσης, ὅστις κατέστησε τὸν πλοῦν τῶν τορπιλλοβόλων ἀδύνατον, ὥστε διετάχθη ἵνα ἡ τορπιλλικὴ μοῖρα καταπλεύσῃ ὑπὸ συνοδείαν τῆς «Μυκάλης» εἰς Πόρτο—Συκιᾶ.

»Ὁ «Ἀλφειὸς» διετάχθη νὰ καταπλεύσῃ εἰς Σκίαθον, περὶ τὴν 5ην μ.μ. ὅμως ὕψωσε σῆμα ὁ ἀρχηγὸς εἰδοποιῶν ὅτι πρέπει ἡ μοῖρα νὰ παρευρεθῇ εἰς Σκίαθον.

»Κατεπλεύσαμεν τὴν 3ην ὥραν μ.μ. τῆς 15ης Ἀπριλίου μὲ τὴν πρόθεσιν ἅμα καλυτερεύσῃ ὁ καιρὸς νὰ πλεύσωμεν εἰς τὸν σκοπόν μας. Τὴν 8ην μ.μ. ὁ ἀρχηγὸς εἰδοποίησεν ἡμᾶς, ἐπὶ τῆς μοιραρχίδος συγκαλέσας μας, ὅτι ἔλαβε τηλεγράφημα τοῦ ὑπουργείου ἀγγέλλοντος εἰς αὐτόν, ὅτι ἀνακαλεῖται καὶ διορίζεται ἀντ' αὐτοῦ ὁ ὑποναύαρχος Σταματέλος.

»Ὁ ἀρχηγὸς ἐξῆλθε πρὸς στιγμὴν τῆς αἰθούσης, εἷς δ' ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐκεῖ ἀξιωματικῶν, δὲν ἐνθυμοῦμαι καλῶς ποῖος, μᾶς ἀνεκοίνωσε τὸ πρωτάκουστον ἀντιπειθαρχικὸν τόλμημα τοῦ σημαιοφόρου Κόκκορη, ὅστις ἐξελθὼν τῶν «Ψαρῶν» ἐτηλεγράφησε τὸ γνωστὸν τηλεγράφημα, ἔχον ὡς ἑξῆς :

«Σώσατε ἀτίμως προδιδομένην πατρίδα».

»Ἀλλοίμονον εἰς ναυτικὴν δύναμιν, τῆς ὁποίας οἱ ἀξιωματικοὶ δὲν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπαιτουμένης πειθαρχίας, ὑποπίπτοντες

οὕτως εἰς τοιαῦτα βαρέα πταίσματα περὶ τὴν πειθαρχίαν, ὧν ἀποτέλεσμα μόνον εἶναι ἡ ἀποσύνθεσις τῆς δυνάμεως καὶ ἡ μὴ ἐκπλήρωσις τοῦ καθήκοντος πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ Ναυτικοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους.

Ὁ ἐξετασθεὶς
ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Τὸ Ναυτοδικεῖον, στηριχθὲν εἰς τὴν σαφῆ καὶ κατηγορηματικὴν κατάθεσιν τοῦ Πρίγκιπος, ἠθώωσε παμψηφεὶ τὸν Σαχτούρην. Σχετικῶς δὲ μὲ τὴν ἀνωτέρω κατάθεσιν τοῦ Γεωργίου καὶ τὸν ὀρθὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἔβλεπεν ἄνευ προκαταλήψεως τὰ πράγματα, μεταφέρομεν ἕνα χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματα τοῦ ναυάρχου Ραζικότσικα :

«Τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κόκκορη ἐχαρακτήρισεν ὁ Πρίγκιψ ὄχι μόνον ἀντιπειθαρχικὴν ἀλλὰ καὶ τελείως ἄδικον. Καὶ δὲν ἐδέχετο καμμίαν δικαιολογίαν πρὸς ὑπεράσπισίν του. Καὶ ὅταν κατόπιν ἐδικάζετο ὁ Σαχτούρης καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο ἐναντίον του καὶ ἡμεῖς κορδακιζόμενοι προσηρχόμεθα ὡς μάρτυρες ἐν τῷ Ναυτοδικείῳ ἐναντίον του, ἡ εὐθαρσὴς καὶ ἀδέκαστος ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρία τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ἦτο ἐκείνη ἡ ὁποία ἐπέδρασε περισσότερον εἰς τοὺς γηραιοὺς ναυτοδίκας, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πλοιάρχου Κουτσούκου, ἀπετέλεσαν τὸ δικάζον τὸν Σαχτούρην Ναυτοδικεῖον, ὅπερ παμψηφεὶ τὸν ἠθώωσε. Σήμερον, ὅτε αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἐλευκάνθησαν καὶ τὸ σῶμα ἐκυρτώθη ὅλων ἡμῶν, οἱ ὁποῖοι τότε ἐπήγαμεν μάρτυρες κατηγορίας τοῦ Σαχτούρη, ἀντιλαμβανόμεθα, ἐν μετανοίᾳ, πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος τὸν ὑπερήσπισεν».

Καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν θυελλώδη περίοδον τῶν κρισίμων ἐθνικῶν γεγονότων, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἦτο εἰς μεταξὺ τῶν ἐλαχίστων Ἑλλήνων ποὺ διετήρησαν τὴν ψυχραιμίαν των καὶ τὴν ὀρθοφροσύνην των. Προσηλωμένος εἰς τὸ καθῆκον του, καὶ ἔχων πλήρη ἀντίληψιν τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει ὁ στόλος, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἔθνος, δὲν παρεσύρετο ἀπὸ ἀκαίρους ἐνθουσιασμούς, οὔτε ἀπὸ ἀπογοητεύσεις. Ἵστατο ἀκλόνητος ἐν μέσῳ τῆς ἐθνικῆς καταιγίδος, πιστεύων εἰς τὰ ἀθάνατα πεπρωμένα τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος. Συνεμερίσθη τὴν πικρίαν τοῦ Ἔθνους διὰ τὴν ἀτυχίαν ποὺ τὸ ἔπληξε καὶ δὲν ὕψωσε τὴν φωνήν του παρὰ μόνον ὅταν ἐγένετο ἀπόπειρα νὰ θιγῇ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἐνδόξου Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ. Καὶ τότε ὡμίλησεν ὡς πάντοτε τὴν γλῶσσαν τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία εἶχε βαθυτάτην ἀπήχησιν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ τοὺς κυβερνῶντας.

Ἡ φωτεινὴ διέλευσίς του ἀπὸ τὸ Ναυτικόν, τὸ ὁποῖον ἠγάπησε καὶ

ἐξακολουθεῖ ν' ἀγαπᾷ—φέρει μέχρι σήμερον μετὰ δικαίας ὑπερηφανείας τὴν στολὴν τοῦ ναυάρχου—ἄφησε πολύτιμα διδάγματα καὶ ἐδημιούργησεν ὑποθήκας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη μεταγενεστέρως ἡ πολεμικὴ ναυτικὴ Ἑλλὰς καὶ ἐκάλυψε μὲ δάφνας τὰς σημαίας της.

Η ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ΑΤΥΧΗΣ ἔκβασις τοῦ πολέμου τοῦ 1897, εἶχε πολλὰς ὀδυνηρὰς συνεπείας διὰ τὴν Ἑλλάδα, εἶχεν ὅμως καὶ ἕνα ἱκανοποιητικὸν ἐπακόλουθον: Τὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης καὶ τὸν διορισμὸν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς νήσου. Μέχρις ὅτου ὅμως πραγματοποιηθῇ ὁ διορισμὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τὸν ζῶντα ἀρραβῶνα τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἐμεσολάβησαν ὡρισμένα γεγονότα τὰ ὁποῖα θὰ ἀφηγηθῶ ἐν συντομίᾳ.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου τοῦ 97 καὶ τὴν ἀνάκλησιν, κατὰ Μάϊον τοῦ ἰδίου ἔτους, τῶν ὑπὸ τὸν Τιμολέοντα Βάσσον ἑλληνικῶν στρατευμάτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξηναγκάσθη ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἡ λύσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος εἶχε περιέλθει πλέον ἀποκλειστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἡ οὐσιαστικὴ κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν νῆσον ἔβαινε πρὸς τὴν ὁριστικήν της λῆξιν, ὅπως καὶ ἔληξεν ὀλίγον ἀργότερον, ἀφοῦ ἐχρειάσθη ὅμως νὰ χυθῇ ἀκόμη ἀρκετὸν Κρητικὸν αἷμα.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς Κρῆτας τὴν αὐτονομίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποδεχθῆ κατ' ἀρχὴν καὶ ἡ Τουρκία. Ἀλλά, μέχρις ὅτου αἱ Δυνάμεις καταλήξουν εἰς συμφωνίαν, παρῆλθεν ἕνα καὶ ἥμισυ ἔτος, καταναλωθὲν εἰς συζητήσεις, παρελκύσεις καὶ ἀναβολάς, ὀφειλομένας εἰς τὰς ἀντιθέσεις ἀκριβῶς τῶν Δυνάμεων, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἐπεδίωκε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἰδικήν της πολιτικήν.

Σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχικὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις τῶν τεσσάρων εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ἡ αὐτόνομος Κρήτη θὰ ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Εἶχον δὲ ἐκπονηθῆ σχέδια ὀργανισμοῦ τῆς αὐτονόμου πολιτείας, εἰς ἓν τῶν ὁποίων—τιτλοφορούμενον «Σχέδιον προσωρινοῦ Κανονισμοῦ τῆς Κρήτης»—καὶ κατέληξαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων τὴν 18ην Δεκεμβρίου 1897.

Ἀλλ' ἀπέμεινε πρὸς λύσιν μία σοβαρὰ ἐκκρεμότης: Ποῖος θὰ διωρίζετο Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης; Πολλὰ ὀνόματα εἶχον προταθῆ, ἑκάστη δὲ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων εἶχε καὶ τὸν ἰδικόν της ὑποψήφιον, ἐνδιαφερομένη διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐπιρροῆς της.

Οὕτω, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1897 ἡ Γαλλία ἐπρότεινε διὰ τὴν θέσιν τοῦ Διοικητοῦ τὸν Νουμᾶ Ντρόζ, πρόεδρον τῆς Ἑλβετικῆς Ὁμοσπονδίας. Τὸν Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐπροτάθη ὁ Λουξεμβούργιος συνταγματάρχης Σαΐφερ. Ἐπροτάθησαν ἀκόμη ὁ Στέφανος Καραθεοδωρῆς, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐν Βρυξέλλαις, ὁ Μαυρογένης Βέης, πρώην πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐν Οὐασιγκτῶνι καὶ ὁ Βοεβόδας Πέτροβιτς, ἐξάδελφος τοῦ Βασιλέως τοῦ Μαυροβουνίου. Καὶ ἡ μὲν ὑποψηφιότης τῶν δύο πρώτων ἐγκατελείφθη, διότι ἦσαν ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, ἡ δὲ τρίτη, ἡ ὁποία δὲν εὗρεν ἀρχικῶς ἀντιρρήσεις ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων, ἀπεκρούσθη κατηγορηματικῶς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως τοῦ Μαυροβουνίου, ὅστις εἶπε τὴν ἑξῆς χαρακτηριστικὴν φράσιν : «Δὲν πρέπει νὰ παρεντίθεται τρίτος μεταξὺ μητρὸς καὶ κόρης» ὑπονοῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην.

Ὁ Κρητικὸς λαὸς μετὰ δυσφορίας καὶ ἀγανακτήσεως ἐπληροφορεῖτο τὰς ὑποψηφιότητας ταύτας, αἱ ὁποῖαι ἐπροβάλλοντο ἐρήμην αὐτοῦ. Ὅταν δὲ ἐγνώσθη ἡ πράγματι θαρραλέα δήλωσις τοῦ Βασιλέως τοῦ Μαυροβουνίου, ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις ἔσπευσε νὰ τοῦ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

Αἱ δυσχέρειαι περὶ τὴν ἐξεύρεσιν Γενικοῦ Διοικητοῦ εἶχον φθάσει εἰς ἀδιέξοδον, ὅταν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1897 ἤρχισε νὰ γίνεται καὶ πάλιν λόγος διὰ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἐπρόκειτο ὅμως περὶ συγκεχυμένων φημῶν, αἱ ὁποῖαι ἐν τούτοις εἶχον σταθερὰν βάσιν : Τὸ γεγονὸς πρῶτον ὅτι, ὀλίγον πρὸ τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, τὴν ὑποψηφιότητα ταύτην εἶχε προτείνει ἡ Ρωσσία, ἀποκρουσθεῖσαν ἀτυχῶς τότε ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ δεύτερον τὴν θερμὴν φιλίαν ἡ ὁποία ἀπὸ μακροῦ συνέδεε στενῶς τὸν Τσάρον Νικόλαον Β΄ μετὰ τοῦ πρωτεξαδέλφου του πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος. Αἱ φῆμαι περὶ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Γεωργίου ἐνετάθησαν καὶ ἔγιναν σχεδὸν βεβαιότης τὸν Ὀκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους, ὅταν ὁ Πρίγκιψ καὶ ὁ Τσάρος συνηντήθησαν εἰς Κοπεγχάγην, ὅπου εἶχον μεταβῆ διὰ νὰ παραστοῦν εἰς τὴν κηδείαν τῆς βασιλίσσης Λουΐζας τῆς Δανίας. Οἱ «Καιροὶ» δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς σχετικὴν ἀνταπόκρισίν των ἔγραφον μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«Καὶ ἔβλεπον πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Κοπεγχάγης καὶ τῶν πέριξ ἐξοχῶν τὸν Τσάρον διαρκῶς μετὰ τοῦ Γεωργίου, ἐξερχομένους εἰς περιπάτους. Πανταχοῦ οἱ δύο, ἀχώριστοι σύντροφοι, ἀχώριστοι φίλοι. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐβεβαίωσε τὸν ἀγαπητὸν πρωτεξάδελφόν του, ὅτι ἡ ἐκλογή του ὡς Διοικητοῦ τῆς Κρήτης εἶναι βεβαία, ἡ δὲ ἐγκαθίδρυσίς του ζήτημα ὀλίγων ἡμερῶν. «Θὰ ἀπέλθει πρῶτον, τοῦ εἶπεν, ὁ Τουρκικὸς στρατός, θὰ ἐγκατασταθῇ νέα τάξις

πραγμάτων καὶ κατόπιν, Θεοῦ θέλοντος, θὰ μεταβῆς πανηγυρικῶς εἰς τὴν Κρήτην».

Ἡ ἀνεπίσημος αὐτὴ εἴδησις ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ πλημμυρήσῃ μὲ χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν τὰς πικραμένας καρδίας τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ὅταν ὁ Πρίγκιψ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν 7ην Νοεμβρίου 1897, πλήθη ἐνθουσιῶντος λαοῦ ἐπεφύλαξαν θερμοτάτην ὑποδοχὴν εἰς αὐτόν, προεξοφλοῦντος τὸν ὁριστικόν του διορισμόν.

—Ζήτω ἡ ἐλευθέρα Κρήτη !... ἐφώναζαν.

—Ζήτω ὁ ἡγεμὼν τῆς Κρήτης !...

Ἰδιαιτέρως δὲ συγκινητικαὶ ἦσαν αἱ ἐκδηλώσεις, εἰς τὰς ὁποίας προέβαινον οἱ Κρῆτες τοῦ Πειραιῶς μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σύλλογόν των «Ὁμόνοια» καὶ οἱ πρόσφυγες ποὺ εἶχαν ἔλθει προσφάτως εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι ἔρραιναν μὲ ἄνθη τὸν Πρίγκιπα.

Ὁ πανηγυρισμὸς ἦτο πρόωρος ἀκόμη, ἀλλ' ἡ λαϊκὴ διαίσθησις, ὅπως ἔδειξαν ἐν συνεχείᾳ τὰ πράγματα, δὲν ἠπατήθη. Διότι τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1897 ἡ Ρωσσία ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρότασίν της περὶ διορισμοῦ ὡς Γενικοῦ Διοικητοῦ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἡ εἴδησις ἐγνώσθη εἰς Κρήτην τὴν 29ην Δεκεμβρίου διὰ τηλεγραφήματος τοῦ διευθυντοῦ τῆς «Νέας Ἡμέρας» τῆς Τεργέστης, Βυζαντίου. Ἐπροκάλεσε δέ, ὡς ἦτο ἑπόμενον, μεγίστην χαρὰν εἰς τὸν Κρητικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὰς δυσχερεῖς ἐκείνας περιστάσεις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναμένῃ τίποτε καλύτερον.

Ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία ἐδέχθησαν, κατ' ἀρχήν, νὰ συζητήσουν τὴν πρότασιν αὐτήν. Ἠναντιώθησαν ὅμως εὐθὺς ἡ Γερμανία καὶ ἡ Αὐστρία, αἱ ὁποῖαι ὑπεστήριζον ἐμφανῶς τὴν Τουρκίαν. Ὁ δὲ κόμης Goluchowski διεκήρυξε τὴν 28ην Ἰανουαρίου, ὅτι ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Γερμανία δὲν θὰ παύσουν ἐναντιούμεναι εἰς τὴν ὑποψηφιότητα ταύτην, ἥτις θὰ καθίστα τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα ζήτημα χρόνου. Σφοδρὰν ἀντίρρησιν προέβαλεν, ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἥτις δὲν ἔπαυσε νὰ διαμαρτύρεται ζωηρῶς κατὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γεωργίου, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ὡς ἀντιβαίνουσαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους.

Τὸν Μάρτιον ὅμως τοῦ 1898 ἡ Γερμανία καὶ ἡ Αὐστρία πιστεύουσαι ὅτι τὸ Κρητικὸν ζήτημα δὲν ἤθελε λυθῆ ποτέ, ἀπέσυραν τὸ ἐνδιαφέρον των ἀπὸ τὴν Κρήτην, ἀνεκάλεσαν δὲ τὰς ὀλίγας ναυτικὰς καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις, τὰς ὁποίας εἶχον ἀποστείλει μὲ τὴν δήλωσιν, ὅτι ἄφηνον ἐλευθέρας τὰς λοιπὰς Δυνάμεις νὰ ρυθμίσουν τὰ τῆς Κρήτης. Οὕτω, τυπικῶς, οὐδὲν ἐμπόδιον παρουσιάζετο διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἀλλ' αἱ τρεῖς—πλὴν τῆς Ρωσσίας—Δυνάμεις δὲν ἐδείκνυον καὶ πάλιν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν διορισμὸν αὐτόν, διότι ἐξηκο-

λούθει ἑκάστη νὰ φιλοδοξῇ ἐνδομύχως ὅπως ἴδῃ ἰδικόν της ὑποψήφιον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης.

Καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ προσώπου διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀνεβάλλετο συνεχῶς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως αἱ Δυνάμεις εἶχον ὑποχρέωσιν νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τὴν νῆσον προσωρινὴν Κυβέρνησιν διὰ νὰ θέσῃ τὰς βάσεις τοῦ ἐκπονηθέντος ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεων αὐτονόμου πολιτεύματος. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρουσιάσθησαν διαφωνίαι, αἱ ὁποῖαι ἤρθησαν κατόπιν μακρῶν συζητήσεων. Τέλος ἐπῆλθε συμφωνία ὅπως ἐκλεγῇ ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπή, εἰς τὴν ὁποίαν ν' ἀνατεθῇ ἡ προσωρινὴ διοίκησις τῆς Κρήτης, ἐξαιρέσει τῶν περιφερειῶν ἐκείνων αἵτινες εὑρίσκοντο ἐντὸς τῶν στρατιωτικῶν ζωνῶν. Ἐξελέγησαν δέ, περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1898, πέντε μέλη—οἱ Ἐλ. Βενιζέλος, Κ. Φούμης, Ἐμμ. Ζαχαράκης, Ἀντ. Χατζηδάκης καὶ Νικ. Γιαμαλάκης—τὰ ὁποῖα ὤφειλον νὰ συνεδριάζουν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ προέδρου τῆς Συνελεύσεως Ἰω. Σφακιανάκη. Τὰ ἐκλεγέντα μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ οἱ τέσσαρες πρόξενοι συνέταξαν καὶ ἐδημοσίευσαν τὴν 11/25 Αὐγούστου 1898 τὸν κανονισμὸν τοῦ ἐν Κρήτῃ προσωρινοῦ Πολιτεύματος. Διὰ τοῦ κανονισμοῦ τούτου καθωρίζοντο τὰ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, τὰ τῆς Διοικήσεως, τὰ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τὰ τῆς Ὀργανώσεως τῆς Χωροφυλακῆς.

Προϋπόθεσις ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς γαλήνης εἰς τὴν νῆσον καὶ διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κανονισμοῦ, ἐκρίνετο ἡ ἀποχώρησις τοῦ ἐν Κρήτῃ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ ναύαρχοι ἐπανειλημμένως εἶχον ζητήσει τοῦτο, ἀλλ' ἡ Πύλη ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἦτο διατεθειμένη νὰ δεχθῇ ν' ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά της—σημαντικὰ εἰς ἀριθμὸν— διότι ἡ παραμονὴ τούτων εἰς τὴν νῆσον ἦτο τὸ μόνον μέσον διὰ νὰ διατηρῇ τὴν ἐπιρροήν της εἰς αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε λήξει ἡ θητεία τοῦ ἡμίσεος τῶν ἐν Κρήτῃ Τούρκων στρατιωτῶν καὶ ἔπρεπε οὗτοι ν' ἀπολυθοῦν, ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐζήτησε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1898 ὅπως εἰς ἀντικατάστασίν των ἀποσταλῇ ἴσος ἀριθμὸς ἀνδρῶν. Αἱ Δυνάμεις ἐπωφεληθεῖσαι τῆς εὐκαιρίας ἀντετάχθησαν εἰς τὴν ἄφιξιν νέου τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ ναύαρχοι διεκήρυξαν ὅτι δὲν θὰ ἐπέτρεπον τὴν ἀπόβασιν οὔτε ἑνὸς Τούρκου στρατιώτου. Καὶ πρὸ τῆς σθεναρᾶς αὐτῆς στάσεως, ἡ Πύλη ὑπέκυψε καὶ δὲν ἀπέστειλε νέον στρατόν.

Περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου 1898, ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ παρουσιάζετο ὡς ἑξῆς: Ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχε περιορισθῇ εἰς τὸ ἥμισυ τῆς δυνάμεώς του. Ἡ κυβέρνησις εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν ναυάρχων καὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς. Εἶχε δὲ ἐκπονηθῇ καὶ ἕνας ἀτελὴς κανονισμὸς τῆς διοικήσεως τῆς νήσου. Πάντα ταῦτα ὅμως εἶχον τὸν

χαρακτῆρα προσωρινότητος. Ἓν ἔτος καὶ πλέον εἶχε διαρρεύσει ἀπὸ τοῦ τερματισμοῦ τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου καὶ ἡ οριστικὴ λύσις —ὁ διορισμός, δηλαδή, Γενικοῦ Διοικητοῦ—διαρκῶς ἀνεβάλλετο. Οἱ δὲ Κρῆτες ἔζων εἰς ἀτμόσφαιραν δικαιολογημένης νευρικότητος καὶ ἀνησυχίας.

Ἐχρειάσθη νὰ χυθῇ νέον κρητικὸν αἷμα. ἀλλὰ καὶ ἀγγλικόν, ἐχρειάσθησαν νέοι μάρτυρες , νέα πένθη καὶ νέαι καταστροφαί, διὰ νὰ συγκινηθοῦν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις καὶ νὰ ὁλοκληρώσουν τὰς ὑποσχέσεις των. Τὸ ἀπρόοπτον γεγονός, τὸ ὁποῖον ἐπετάχυνε τὴν λύσιν, ἦσαν αἱ σφαγαὶ εἰς τὰς ὁποίας προέβησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸ Ἡράκλειον τὴν 25ην Αὐγούστου 1898.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, οἱ Ἄγγλοι ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν τὰ γραφεῖα τῆς διαχειρίσεως τοῦ φόρου τῆς δεκάτης, διὰ νὰ ἐγκαταστήσουν χριστιανοὺς ὑπαλλήλους. Οἱ ὀθωμανοὶ ἀντέστησαν, ἐπολιόρκησαν τοὺς ἄνδρας τοῦ ἀγγλικοῦ ἀποσπάσματος καὶ τοὺς κατέσφαξαν. Κατόπιν ἔκαυσαν εἰς τὴν οἰκίαν του τὸν Βρεταννὸν ὑποπρόξενον. Ἔπειτα δέ, μεθυσθέντες ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ τὸ πῦρ, οἱ ὀθωμανοί, ἐξεχύθησαν εἰς τὰς χριστιανικὰς συνοικίας, σφάζοντες καὶ πυρπολοῦντες. Ὁ μέχρι τῆς ἑσπέρας ἀπολογισμὸς τῆς φρικαλέας ἐκείνης ἡμέρας, ἦτο πεντακόσιοι σφαγέντες χριστιανοί, Ἄγγλοι δὲ δέκα τρεῖς στρατιῶται καὶ ἕνας ἀξιωματικός, ἐπὶ πλέον τεσσαράκοντα Ἄγγλοι στρατιῶται καὶ δύο ἀξιωματικοι τραυματίαι νοσηλευόμενοι εἰς τὸ νοσοκομεῖον.

Τὰ αἱματηρὰ ἐκεῖνα γεγονότα προεκάλεσαν βαθεῖαν συγκίνησιν καὶ ἀγανάκτησιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Διὰ τὴν τελευταίαν ἐπρόκειτο περὶ ἰσχυροῦ κολάφου θίγοντος τὸ βρεταννικὸν γόητρον. Κατεδείχθη δὲ σαφῶς πλέον ὅτι ἡ εἰρήνευσις τῆς νήσου ἦτο ἀδύνατος, ἄνευ τῆς ἀποχωρήσεως ὁλοκλήρου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην αἱ Μ. Δυνάμεις διὰ τελεσιγράφου των, ἐπιδοθέντος τὴν 5ην Ὀκτωβρίου.

Παραλλήλως αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐνίσχυον τὰ ἐν Κρήτῃ στρατιωτικά των τμήματα. Πράγματι, ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς παρὰ τὰς προβληθείσας ἀντιρρήσεις ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἤρχισεν ἀποχωρῶν τὴν 15/29 Ὀκτωβρίου, ἐπερατώθη δὲ ἡ ἀποχώρησις τὴν 22αν ἰδίου μηνός, ἡμέραν καθ' ἣν ἀνεχώρησαν ἐπίσης καὶ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαί. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης τὴν διοίκησιν τῆς νήσου ἀνέλαβον οἱ ναύαρχοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἐπανηγυρίσθη διὰ κωδωνοκρουσιῶν, δοξολογιῶν καὶ ἐθνικῶν ἐκδηλώσεων ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Ἔφευγε πλέον καὶ ὁ τελευταῖος Τοῦρκος στρατιώτης καὶ ἔληγεν ἡ μακραίων δουλεία ἀπὸ

τὴν ὁποίαν ἐξήρχετο αἱματόβρεκτος καὶ πενθηφοροῦσα, ἀλλὰ ὀρθὴ καὶ ἐλευθέρα, ἡ μαρτυρικὴ Κρήτη.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ παρεμερίζοντο αἱ δυσχέρειαι διὰ τὴν τελικὴν ἀποδοχὴν τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ὡς Διοικητοῦ τῆς Κρήτης. Ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Γαλλία εἶχον συμφωνήσει ἀπὸ τῆς 10ης Ὀκτωβρίου νὰ ἐπαναληφθοῦν αἱ σχετικαὶ διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι αὐτὴν τὴν φορὰν δὲν συνήντησαν ἀντιρρήσεις. Τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Γεωργίου ἀπεδέχθησαν καὶ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἰταλία, ἀγνοήσασαι τὴν διαμαρτυρίαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἡ ὁποία, διὰ τῆς διακοινώσεώς της τῆς 4ης Νοεμβρίου 1898, ὑπενθύμιζε τὴν δρᾶσιν τοῦ Πρίγκιπος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν καὶ διεκήρυττεν, κατὰ τρόπον ρητόν, ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συναινέσῃ εἰς τοῦτο. (Κιτρίνη Βίβλος σ. 32, ἀρ. 37).

Ἡ γαλήνη ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κρήτην. Τὸ Ἐκτελεστικὸν διέταξε τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν Κρητῶν, χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων, οἱ ὁποῖοι ὄντως καὶ παρέδωσαν προθύμως ἀριθμόν τινα ὅπλων εἰς τὰς Ἀρχάς. Οἱ μουσουλμᾶνοι χωρικοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ χωρία των καὶ ἤρχισε νὰ ἀποκαθίσταται ἡ τάξις εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς νήσου.

Καὶ ἀφοῦ αἱ Δυνάμεις συνεφώνησαν, οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταί των ἐπέδωσαν τὴν 14/27 Νοεμβρίου 1898 εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α', διακοίνωσιν, διὰ τῆς ὁποίας προέτειναν τὸν διορισμὸν τοῦ υἱοῦ του πρίγκιπος Γεωργίου ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τοὺς κάτωθι ὅρους :

1ον. Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐκλέγεται διὰ τρία ἔτη, πρὸς εἰρήνευσιν τῆς νήσου καὶ ἐγκατάστασιν τακτικῆς διοικήσεως.

2ον. Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς θέλει ἀναγνωρίσει τὴν Ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν (la haute suveraineté) τοῦ Σουλτάνου καὶ θέλει λάβει μέτρα διὰ τὴν προστασίαν τῆς τουρκικῆς σημαίας, ἡ ὁποία συμφώνως πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, θὰ κυματίζῃ ἐπὶ ἑνὸς τῶν ὠχυρωμένων σημείων τῆς νήσου.

3ον. Πρώτη φροντὶς τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ θὰ εἶναι ὅπως, ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐν ᾗ θὰ ἀντιπροσωπεύωνται πάντα τὰ κρητικὰ στοιχεῖα, ἱδρύσῃ σύστημα αὐτονόμου κυβερνήσεως, ἱκανῆς νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν ἴσῳ μέτρῳ τὰ πρόσωπα καὶ τὰς περιουσίας, ὡς καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν πάντων τῶν θρησκευμάτων. Καί,

4ον. Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς ὀφείλει νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς τὴν ὀργάνωσιν χωροφυλακῆς ἢ πολιτοφυλακῆς ἱκανῆς ν' ἀσφαλίσῃ τὴν τάξιν.

Ἐνῷ οἱ πρεσβευταὶ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων κατὰ τὴν ἐπίσημον

μετάβασίν των εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀνεκοίνουν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ἐκλογὴν τοῦ υἱοῦ του ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀνέμενε παραπλεύρως εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν Ἀγωνιστῶν. Ὁ Βασιλεὺς ἔδωσεν ἀμέσως τὴν συγκατάθεσίν του καὶ ἐξέφρασε τὴν εὐχαρίστησίν του διὰ τὴν ἀπόδειξιν αὐτὴν τῆς εὐνοίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς τὴν οἰκογένειάν του. Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, εἰς τὸν ὁποῖον μετ' ὀλίγα λεπτὰ ἀνεκοινώθη ἡ ἐκλογή του, ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς εἰς τοὺς πρεσβευτάς :

«Δέχομαι τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου ἐν Κρήτῃ Ἁρμοστοῦ ὑπὸ τοὺς ὁρισθέντας ὅρους. Εὐχαριστῶ τὰς Δυνάμεις ἐπὶ τῷ διδομένῳ μοι τεκμηρίῳ ἐμπιστοσύνης, ἐλπίζω δὲ ὅτι θέλουν συνδράμει τὰς προσπαθείας μου διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Κρήτης καὶ διὰ τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον σύμπαντος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ».

Μετὰ τὴν δήλωσιν αὐτὴν τῆς ἀποδοχῆς, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια τῶν ξένων πρεσβευτῶν καὶ τῶν παρισταμένων ἐπισήμων, ἐνῷ πλήθη λαοῦ συγκεντρωμένα ἔξωθι τῶν ἀνακτόρων ἐζητωκραύγαζον.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας, ὁ ἐν Χανίοις πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Γεννάδιος, ἀνήγγειλεν εἰς τὸ προεδρεῖον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τὸν διορισμὸν τοῦ Πρίγκιπος. Ἡ εἴδησις διεδόθη ἀστραπιαίως εἰς ὁλόκληρον τὴν Κρήτην καὶ προεκάλεσεν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, φρενίτιδα χαρᾶς. Οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐκρούοντο χαρμοσύνως ὡς νὰ ἤθελαν νὰ μεταδώσουν εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ ἄγγελμα τῆς κρητικῆς ἀναστάσεως. Εἰς δὲ τὸν ναὸν τῶν Εἰσοδίων εἰς τὰ Χανιά, κατὰ τὴν τελεσθεῖσαν δοξολογίαν, ἐψάλη τὸ πρῶτον Πολυχρόνιον :

«Πολυχρόνιον ποιῆσαι τῷ εὐσεβεστάτῳ κυβερνήτῃ ἡμῶν Γεωργίῳ».

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ Πολυχρονίου θερμὰ δάκρυα συγκινήσεως ἀνέβλυζον ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν χιλιάδων Κρητῶν, ποὺ εἶχον συγκεντρωθῆ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ.

Μετὰ τὰς πικρὰς ἡμέρας, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν τὴν ἧτταν τοῦ 1897, ὁ διορισμὸς τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης, ἦτο ἡ πρώτη εὐτυχὴς ἐθνικὴ εἴδησις, ἡ ὁποία ἐχαροποίει τοὺς Ἕλληνας. Βεβαίως, τοῦτο δὲν ἐσήμαινε καὶ τὴν ἄμεσον ἕνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἦτο ὅμως ἐθνικὴ νίκη, ὀφειλομένη κατὰ κύριον λόγον εἰς τοὺς ποταμοὺς τοῦ αἵματος, τὸ ὁποῖον ἔχυσεν ὁ Κρητικὸς λαὸς κατὰ τοὺς μακροὺς ἀγῶνας του, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Μεγαλόνησος ἀπετίνασσεν ὁριστικῶς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ ὅτι Ἕλλην Βασιλόπαις, θὰ ἐκυβέρνα, ἔστω καὶ ὑπὸ ὅρους, τὴν Κρήτην. Καὶ τοῦτο εἶχε σημασίαν δια το μέλλον, διότι ἀπετέλει σταθμὸν πρὸς τὴν αὐριανὴν ὁλοκλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Θύελλα ἐνθουσιασμοῦ ἐξέσπασε καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν

ἐπίσημον ἀναγγελίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γεωργίου. Αἱ ἐφημερίδες ἀφιέρωναν στήλας ὁλοκλήρους εἰς τὸν πανηγυρισμὸν τοῦ γεγονότος καὶ ἐδημοσίευαν φωτογραφίας τοῦ Πρίγκιπος, ὁ ὁποῖος, ὅπου ἐνεφανίζετο, ἐγίνετο δεκτὸς μὲ ἐκδηλώσεις λατρείας.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης, κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, ἦτο πλῆρες ἀκανθῶν. Διότι ἡ ἡρωικὴ Μεγαλόνησος ἐξήρχετο ἀπὸ τοὺς σκληρούς της ἀγῶνας, μὲ βαρεῖαν κληρονομίαν τὰ πολιτικὰ πάθη, τὰ ὁποῖα εἶχαν λάβει ἔκτασιν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Διότι ἡ Κρήτη εὑρίσκετο ἀκόμη ὑπὸ τὴν τυπικὴν μὲν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, τὴν οὐσιαστικὴν ὅμως τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀντηγωνίζοντο πρὸς ἀλλήλας εἰς τὸ κρίσιμον ἐκεῖνο σημεῖον τῆς Μεσογείου. Διότι ὁ Πρίγκιψ αἰσθανόμενος, σκεπτόμενος καὶ ἀποφασισμένος νὰ κυβερνήσῃ ὡς Ἕλλην, ὡρίζετο εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὡς ἐντολοδόχος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς τὰς ἀπόψεις τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ συμβιβάζῃ τὰ Ἑλληνικὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, τὰ ὁποῖα καὶ μόνον εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Καὶ διότι ἡ Κρήτη ἔκειτο εἰς ἐρείπια, ἐξουθενωμένη οἰκονομικῶς καὶ διοικητικῶς, μὲ ἐξηρθρωμένον τὸ ἐμπόριόν της, μὲ πενομένους κατοίκους, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἦσαν ἄνευ στέγης καὶ ἄνευ πόρων.

Βαρὺ ἀληθῶς ἦτο τὸ ἔργον τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὦμοι τοῦ νεαροῦ πρίγκιπος ἀρκετὰ στιβαροὶ διὰ νὰ τὸ βαστάσουν. Ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία του ἐπετοῦσαν. Καὶ ὑπείκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος δὲν ἐδίστασε νὰ τὸ ἀναλάβῃ μὲ πίστιν καὶ ἐνθουσιασμὸν καὶ παρὰ τὰς ἀναποφεύκτους δυσχερείας ποὺ θὰ συναντοῦσε κατὰ τὴν διεξαγωγήν του.

Ἡμέρα ἀφίξεως τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν Κρήτην, εἶχεν ὁρισθῆ ἡ 9η Δεκεμβρίου 1898. Ἡ ἀναχώρησις ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἔγινε τὴν 7ην Δεκεμβρίου, προσέλαβε δὲ χαρακτῆρα ἐθνικῆς ἑορτῆς. Δεκάδες χιλιάδων λαοῦ εἶχον κατακλύσει τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς τῆς πρωτευούσης, ὁπόθεν θὰ διήρχετο ὁ Πρίγκιψ, διὰ νὰ κατέλθῃ εἰς Πειραιᾶ. Ὁ Γεώργιος, φέρων στολὴν ἀντιναυάρχου καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Βασιλέα, τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τοὺς ἐπισήμους, κατηυθύνθη πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Μητροπόλεως ὅπου ἐψάλη δοξολογία, καθ' ἣν ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος ἀνέπεμψεν εὐχὴν ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς τοῦ Γεωργίου. Τὴν 4ην ἀπογευματινήν, ἡ πομπὴ ἐξεκίνησε διὰ τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν-Πειραιῶς, εἰς τὴν πλατεῖαν Ὁμονοίας.

Προηγεῖτο ἡ βασιλικὴ ἅμαξα, φέρουσα τοὺς Βασιλεῖς καὶ τὸν Πρίγκιπα, ἠκολούθει ἡ ἅμαξα τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου καὶ εἵποντο αἱ ἄλλαι ἅμαξαι τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας, τῶν ἐπισήμων καὶ τοῦ διπλωματικοῦ σώματος. Τὰ πλήθη προέπεμψαν μὲ ἐνθουσιώδεις ζητωκραυγὰς τὸν Πρίγκιπα :

— Στὸ καλὸ καὶ γρήγορα νὰ γυρίσῃς μὲ τὴν Κρήτην!...
— Ζήτω ἡ ἕνωσις!...
— Ζήτω ὁ Πρίγκιπας!...

Εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν ὁ Πρίγκιψ ἀπεχαιρέτισε τοὺς ξένους πρεσβευτὰς καὶ ἠσπάσθη τὴν χεῖρα τοῦ Μητροπολίτου. Ὀλίγον μετὰ τὴν 5ην ἀπογευματινὴν ὁ συρμὸς ἔφθασεν εἰς Πειραιᾶ, ὅπου ἄλλαι χιλιάδες λαοῦ καὶ οἱ Κρῆτες πρόσφυγες ἀνέμενον μὲ συγκίνησιν νὰ προπέμψουν τὸν Ὕπατον Ἁρμοστήν.

Ὅπως εἶχε κανονισθῆ, ὁ Πρίγκιψ θὰ μετέβαινεν εἰς τὴν Μῆλον ἐπιβαίνων τῆς βασιλικῆς θαλαμηγοῦ «Ἀμφιτρίτη», ἐκεῖ δὲ θὰ ἐπεβιβάζετο σκάφους μιᾶς τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων καὶ θὰ συνέχιζε τὸ ταξίδιόν του πρὸς τὴν Κρήτην. Μέχρι τῆς Μήλου θὰ τὸν συνώδευον ὅλα τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας.

Καὶ ἐνῷ αἱ σειρῆνες τῶν πλοίων τῶν ἠγκυροβολημένων εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς ἐσφύριζον δαιμονιωδῶς, ὁ Πρίγκιψ ἀπεχαιρέτισε συγκεκινημένος τοὺς ἐπισήμους ποὺ τὸν εἶχον συνοδεύσει μέχρις ἐκεῖ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπέβη ἀτμακάτου, ἡ ὁποία τὸν μετέφερεν εἰς τὴν «Ἀμφιτρίτην». Ἦσαν ἐξόχως πατριωτικαὶ αἱ στιγμαὶ ἐκεῖναι. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἐδονεῖτο ἀπὸ τοὺς συριγμοὺς τῶν πλοίων, ἀπὸ τὰς κωδωνοκρουσίας καὶ ἀπὸ τὰς κραυγὰς τοῦ λαοῦ :

— Ὁ Θεὸς μαζί σου!...
— Ζήτω ὁ Ἡγεμὼν τῆς Κρήτης!...

Ὁ Πρίγκιψ καὶ ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ἀνῆλθον μαζὶ εἰς τὴν «Ἀμφιτρίτην». Καὶ ἡ ὡραία θαλαμηγός, κατάφωτος, ἀπέπλευσε τὴν Δεκεμβριανὴν ἐκείνην ἑσπέραν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Τὴν 11ην πρωινὴν τῆς ἐπομένης ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Μήλου, ὅπου ἀνέμενε τὸ ρωσσικὸν πολεμικὸν «Ἅγ. Νικόλαος» μὲ τὸν Ρῶσσον ναύαρχον Σκρυντλώφ.

Ἡ «Ἀμφιτρίτη» ἐγένετο δεκτὴ μὲ 21 χαιρετιστηρίους κανονιοβολισμοὺς τοῦ ρωσσικοῦ πλοίου καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν λιμένα. Μετὰ ταῦτα ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀντήλλαξε θερμὸν ἀσπασμὸν μὲ τοὺς οἰκείους του καὶ ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ, ἐνῷ τὰ πληρώματα παρουσίαζον ὅπλα.

Καὶ ὀλίγον κατόπιν, τὸ σκάφος, τὸ φέρον τὸν πρῶτον Ἕλληνα Ὕπατον Ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης, ἀπέπλευσε διὰ τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν ἡρωικὴν Μεγαλόνησον, τὰ ὑψηλὰ καὶ χιονοσκεπῆ ὄρη τῆς ὁποίας μόλις διεκρίνοντο εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ο ΥΠΑΤΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ

Ο ΚΡΗΤΙΚΟΣ ἥλιος, τὴν πρωΐαν ἐκείνην τῆς 9ης Δεκεμβρίου 1898, ἐσκόρπιζε τὰς λαμπροτέρας ἀκτῖνας του εἰς τὴν αἱματοβαμμένην νῆσον. Μὲ νωπὰ ἀκόμη τὰ τραύματα ἀπὸ τὰς διαρκεῖς ἐξεγέρσεις πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας, μὲ καθημαγμένας τὰς χεῖρας ἀπὸ τὰ πολυετῆ δεσμά, ἡ πολυπαθὴς Κρήτη ἀνέμενεν εὐλαβικὰ τὴν ἀνατολὴν τῆς ποθητῆς αὐτῆς ἡμέρας.

Μέσα ἀπὸ τοὺς ἡρωϊσμοὺς καὶ τοὺς θρύλους ὁλοκλήρων αἰώνων, οἱ ὁποῖοι ἐθέρμαιναν τὸ μέγα ἐθνικὸν ὄνειρον τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἐπέπρωτο τὴν ἡλιόλουστον πρωΐαν τῆς 9ης Δεκεμβρίου, ὁ φοῖνιξ νὰ ἀναγεννηθῇ ἐκ τῆς τέφρας του καὶ τὰ ράκη νὰ μεταβληθοῦν εἰς πορφύραν.

Μία χαρμόσυνος εἴδησις ἀπὸ ἑβδομάδος καὶ πλέον εἶχε μεταδοθῆ ἀστραπιαίως εἰς ὁλόκληρον τὴν Μεγαλόνησον, ὁ λαὸς τῆς ὁποίας διετέλει εἰς ἀγωνιώδη ἀναμονὴν : ἡ Α.Β.Υ. ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ἤρχετο ὡς Ὕπατος Ἁρμοστὴς εἰς τὴν Κρήτην καὶ ὡς πρόδρομος τῆς ὁριστικῆς ἑνώσεως τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα.

Μεγαλυτέραν χαρὰν δὲν εἶχεν αἰσθανθῆ μέχρι τότε ὁ κρητικὸς λαός, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ αἷμα τῶν ἡρώων καὶ μαρτύρων του εἶχε γράψει δραματικὰ κεφάλαια εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους. Καὶ ἡ ὑπερήφανος αὐτὴ ἀκρόπολις τῆς Ἑλληνικῆς παλληκαριᾶς, περιεβλήθη τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ φῶς τοῦ ἱστορικοῦ της μεγαλείου καὶ ἀνέμενε μὲ δάκρυα χαρᾶς διὰ νὰ καταθέσῃ πρὸ τοῦ «Ξανθοῦ Πρίγκιπος» ὅλην τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀφοσίωσίν της. Διότι ἡ ἄφιξις τοῦ Πρίγκιπος δὲν ἐσήμαινε μόνον τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου, ἀλλ' εὐηγγελίζετο τὴν ἕνωσίν της μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Μὲ πρωτοφανῆ πυρετὸν ἐργασίας, μὲ ἀληθῆ μέθην ἐνθουσιασμοῦ, οἱ μπαρουτοκαπνισμένοι Κρῆτες εἰργάζοντο ἐπὶ ἡμέρας διὰ τὸν καλύτερον καὶ ἐπιβλητικώτερον στολισμὸν τῆς πόλεως τῶν Χανίων, τῆς ἀποβάθρας

τῆς Σούδας καὶ τῶν ὁδῶν ὁπόθεν θὰ διήρχετο ὁ Πρίγκιψ. Καὶ ὄχι μόνον τὰ Χανιά, ἀλλ' ὁλόκληρος ἡ Κρήτη, ἀπὸ τοὺς ἀποκρήμνους βράχους τῆς Γραμβούσης, μέχρι τοῦ Κάβο—Σίδερο, ἡτοιμάζετο διὰ τὴν ὑποδοχήν.

Ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Σούδας, ἔνθα θὰ ἐγίνετο ἡ ἀποβίβασις καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ὁδοῦ τῶν ἓξ χιλιομέτρων, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὰ Χανιά, ὑπῆρχον κοντοὶ μυρσινόπλεκτοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκυμάτιζον αἱ σημαῖαι τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων καὶ ἡ σημαία τῆς κρητικῆς αὐτονομίας, καὶ εἶχον στηθῆ ἁψῖδες θριαμβευτικαὶ καὶ θυρεοὶ μεγαλοπρεπεῖς μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ Πρίγκιπος.

Χρόνια ὁλόκληρα οἱ Κρῆτες δὲν εἶχαν κοιμηθῆ, ἀγωνιζόμενοι ἐπάνω εἰς τὰ ὑψηλὰ βουνὰ καὶ ἀναμένοντες τὴν μεγάλην ἡμέραν ποὺ θὰ τοὺς ἐχάριζε τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ τώρα διήρχοντο ἄγρυπνοι τὰ τελευταῖα ἡμερονύκτια διὰ νὰ παραστοῦν εἰς τὸ ἀναμενόμενον λυκαυγὲς τῆς νέας ἐθνικῆς ζωῆς.

Γέροντες καὶ παιδιά, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὅλος ὁ κόσμος ποὺ ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ κάτι εἰς τὸν πανηγυρισμὸν τῆς νήσου, εἶχον αὐθορμήτως προσέλθει διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὅπου παρίστατο ἀνάγκη. Ἕνας ἰατρός, μὲ τὴν ἀξίνην ἀνὰ χεῖρας, ἤνοιγε λάκκον εἰς τὸ ἄκρον τοῦ δρόμου διὰ νὰ στήσῃ τὸν κοντὸν καὶ ἕνας δικηγόρος ἀνερριχᾶτο διὰ νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν. Ἔμποροι καὶ ἐπαγγελματίαι βοηθοῦσαν εἰς τὸ καθάρισμα τῶν δρόμων καὶ αἱ γυναῖκες ἔβαφον τὰς οἰκίας των λευκὰς ἢ κυανολεύκους. Ὅλα ἐδείκνυον ὅτι ὁ κόσμος ἐβιάζετο νὰ χαιρετίσῃ τὴν χαρμόσυνον ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἤρχετο ὁ Ὕπατος Ἁρμοστής, ὁ πολυφίλητος υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Ὁλόκληρος ἡ πόλις τῶν Χανίων ἐπανηγύριζεν. Ἡ ὁδὸς τῶν ἐμπορικῶν εἶχε στολισθῆ μὲ συνεχεῖς ἁψῖδας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκυμάτιζον αἱ σημαῖαι τῆς αὐτονομίας καὶ εἶχον ἀναρτηθῆ παντοῦ φωτογραφίαι τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' καὶ τοῦ υἱοῦ του Ἡγεμόνος μὲ ναυτικὴν στολήν. Ἡ πλατεῖα τοῦ Συντριβανίου, τὰ Στιβανάδικα, εἶχον διακοσμηθῆ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἀκόμη καὶ ἡ τουρκικὴ συνοικία ἑώρταζε καὶ αὐτὴ τὴν ἄφιξιν τοῦ Πρίγκιπος. Εἰς τοὺς θόλους τῶν πυλῶν τῆς πόλεως τῶν Χανίων, εἰς τὰς κρήνας τῶν ὁδῶν, εἰς τοὺς ἐξώστας καὶ τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν, παντοῦ ὅπου ἔστρεφε κανεὶς τὸ βλέμμα, ἀντίκρυζε σημαίας καινουργεῖς τῶν τεσσάρων Δυνάμεων καὶ εἰς τὸ μέσον τὴν Κρητικήν, πλαισιουμένην ἀπὸ μυρσίνας, πολλὰς μυρσίνας, ποὺ ἐπλήρουν τὴν ἀτμόσφαιραν μὲ τὸ λεπτὸν ἄρωμά των καὶ προσέδιδον εἰς τὴν πόλιν μίαν ὄψιν ἑορταστικήν, παρθενικῶς ὡραίαν. Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν συνοικίαν πρὸς τὸ Καστέλλι, εἰς τὴν ὁποίαν πρό τινος οἱ μουσουλμᾶνοι εἶχον θέσει πῦρ, ἔβλεπε κανεὶς καὶ αὐτὰ τὰ μαῦρα ἐρείπια στολισμένα μὲ εἰκόνας τοῦ Πρίγκιπος, διὰ νὰ

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος μὲ στολὴν ὑποπλοιάρχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ

χαιρετίσουν τὴν ἀπελευθέρωσιν. Τεράστιαι ἐπιγραφαὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰς κεντρικὰς ὁδοὺς συνεπλήρωναν τὴν λαμπρὰν διακόσμησιν:

«Ἡ πόλις ἐλευθέρα ὑποδέχεταί Σε, Πρίγκιψ!».

Οὕτως ἔγραφε μία ταινία εἰς τὴν παραλιακὴν ὁδόν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο μόνον ἡ πόλις στολισμένη. Οἱ Κρῆτες ἐφοροῦσαν τὰ γραφικὰ ἑορταστικά των ἐνδύματα, ποὺ ἀνεδείκνυον ὅλην τὴν κρητικὴν λεβεντιά. Καὶ αἱ ὡραῖαι Κρητικοποῦλαι, μὲ τὰς τοπικὰς ἐνδυμασίας των, εἶχον καὶ αὐταὶ ἑτοιμασθῆ, διὰ νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν ὑποδοχήν.

Τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ μεγάλου γεγονότος ἐγένετο γενικὴ δοκιμὴ φωταγωγήσεως τῆς πόλεως, μὲ λάμπες πετρελαίου!.. Ὅλαι αἱ οἰκοδέσποιναι εἶχον τοποθετήσει λάμπες, φανοὺς καὶ λύχνους ἀκόμη εἰς τὰ παράθυρά των, διὰ νὰ καταστήσουν τὴν πόλιν ἔτι πλέον λαμπρὰν καὶ γραφικὴν κατὰ τὴν φωταγώγησιν.

Πρὶν ἀκόμη ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα τῆς 9ης Δεκεμβρίου, ἤρχισαν νὰ προσέρχωνται ἀπὸ τὰ πέριξ τῶν Χανίων χωρία κατὰ χιλιάδας οἱ γενναῖοι μαχηταί, οἱ λεοντόκαρδοι πρόμαχοι καὶ δημιουργοὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἡμέρας, διὰ νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν γενικὴν χαρὰν καὶ νὰ προσκυνήσουν τὸν Ἡγεμόνα, τοῦ ὁποίου οἱ ἴδιοι ἔστησαν τὸν θρόνον, μὲ τὸ αἷμα των καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν προγόνων καὶ τῶν συμπολεμιστῶν των.

Εὐσταλεῖς καὶ ὡραῖοι, ζωηροὶ καὶ ἡλιοκαμένοι, μὲ τὴν εὐτυχίαν ἀκτινοβολοῦσαν εἰς τὰ πρόσωπά των, ἐκρατοῦσαν τὰς ἰδιοτύπους σημαίας τῶν ἀγώνων των καὶ ἐτραγουδοῦσαν κρητικὰ τραγούδια, συνοδείᾳ ἐγχωρίων ὀργάνων. Οἱ μουσουλμᾶνοι κάτοικοι τῆς νήσου, οἵτινες εἶχον ἀντιληφθῆ πλέον, ὅτι προσήγγιζε τὸ λυκόφως τῆς ἡμισελήνου εἰς τὴν Κρήτην, ἐφαίνοντο ἢ προσεποιοῦντο καὶ αὐτοὶ τοὺς εὐτυχεῖς. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες ἀγωνισταὶ τοὺς ἠτένιζον τώρα μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ ἀπέφευγον τὰς προκλήσεις. Καὶ ἡ ὡραία ἡμέρα, ἡ εὐλογημένη ἀπὸ τὸν Θεὸν τῆς Ἑλλάδος ἡμέρα, ἀνέτειλεν ἐν μέσῳ τῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν θουρίων τῶν χωρικῶν πολεμιστῶν, οἵτινες ἀπὸ πρωΐας διέτρεχον τὰς ὁδούς. Ὁ ἦχος τῆς λύρας των ἐξυπνοῦσε τοὺς ὀλίγους κουρασμένους, ποὺ εἶχαν ἀποσυρθῆ νὰ κοιμηθοῦν. Ὁ πρωινὸς ἐκεῖνος χαρμόσυνος θόρυβος ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐθνικὸν ἑωθινὸν τῆς ἱστορικῆς ἡμέρας διὰ τὴν Μεγαλόνησον ὁλόκληρον.

Πλέον τῶν 50.000 ἄνθρωποι, εἶχον συρρεύσει ἀπὸ ὅλα τῆς Κρήτης τὰ μέρη εἰς τὰ Χανιὰ καὶ τὴν Σούδαν. Ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν ἔφιπποι.

Μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐπισήμων τοῦ τόπου, περὶ τὴν 8ην π.μ., εἰς τὴν Σούδαν, ἡ παράταξις τῶν ὁπλιτῶν εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ καὶ οἱ ἄνδρες τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, μὲ τὰ ὅπλα παρὰ πόδα, ἀνέμενον τὸ παράγγελμα τοῦ τελετάρχου, διὰ νὰ ἀποδώσουν τιμὰς εἰς τὸν Ὑψηλὸν ἀναμενόμενον.

Μετ' ὀλίγην ὥραν, ἀπὸ τὰ ὁρμοῦντα ὀκτὼ πολεμικὰ τῶν Μεγάλων

Δυνάμεων εἰς τὸν λιμένα τῆς Σούδας, ἠκούσθησαν χαιρετιστήριοι κανονιοβολισμοὶ καὶ εἰς ὅλα τὰ πλοῖα ὑψώνετο συγχρόνως ἡ σημαία τῆς αὐτονόμου Κρήτης. Οὐρανομήκεις ζητωκραυγαὶ τοῦ ἐνθουσιῶντος πλήθους ἐχαιρέτισαν τὴν ὕψωσιν τῆς σημαίας.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος ἤρχισαν νὰ φαίνωνται τέσσαρα εἰσέτι πολεμικὰ τῶν Μ. Δυνάμεων, τὰ ὁποῖα μετ' ὀλίγον ἠγκυροβόλησαν εἰς τὸν ὅρμον.

Ἦσαν αἱ τέσσαρες ναυαρχίδες, ποὺ ἀπεβίβασαν ἀμέσως ἰσάριθμα ἀγήματα ναυτῶν, τὰ ὁποῖα παρετάχθησαν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν μουσικὴν τῆς ρωσσικῆς ναυαρχίδος. Τὴν παράταξιν συνεπλήρωναν δέκα ἕξ ἔφιπποι χωροφύλακες, τέσσαρες ἐξ ἑκάστης Δυνάμεως, ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἐφίππου Ρώσσου ἀξιωματικοῦ.

Περὶ τὰς εἴκοσι ἰδιωτικαὶ λέμβοι, κατάμεστοι ἀπὸ ἐνθουσιῶντας Κρῆτας, εἶχαν προσεγγίσει τὴν ρωσσικὴν ναυαρχίδα, τῆς ὁποίας ἐπέβαινεν ὁ Πρίγκιψ καὶ διαρκεῖς ἐπευφημίαι ἀπηυθύνοντο πρὸς αὐτόν. Τὴν 9ην π.μ. ἤρχισεν ἡ ἀποβίβασις τῶν ναυάρχων. Πρῶτος ἀπεβιβάσθη ὁ Ἰταλὸς καὶ τελευταῖος ὁ Γάλλος ναύαρχος Pottier. Τὴν 9.30΄ ἀκριβῶς ἐδόθη τὸ σῆμα τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ Πρίγκιπος, τὴν ὁποίαν προανήγγειλαν εἰς τὰ πλήθη παρατεταμέναι ζητωκραυγαὶ τῶν Κρητῶν, ποὺ εὑρίσκοντο εἰς τὰς λέμβους. Καὶ ἐνῷ ὁ Πρίγκιψ κατήρχετο τῆς ρωσσικῆς ναυαρχίδος καὶ ἐπεβιβάζετο τῆς λέμβου, ἡ δὲ κρητικὴ σημαία ἀνυψοῦτο ἐπὶ τῶν ἱστῶν τῶν τεσσάρων ναυαρχίδων, ὁμοβροντία κανονιοβολισμῶν ἐχαιρέτιζε τὸ γεγονός. Ἕνα αὐστριακὸν πολεμικόν, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο τυχαίως εἰς τὸν λιμένα, ἀνύψωσε καὶ τοῦτο τὴν κρητικὴν σημαίαν καὶ τὴν ἐχαιρέτισε διὰ κανονιοβολισμῶν.

Μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τὰ πλήθη παρηκολούθουν τὴν λέμβον τοῦ Ἡγεμόνος, ἡ ὁποία προσήγγιζεν εἰς τὴν ἀποβάθραν, ρυμουλκουμένη ὑπὸ ἀτμακάτου. Ὁ Γάλλος ναύαρχος Pottier ἐπλησίασε πρῶτος. Οἱ στρατιῶται καὶ οἱ ναῦται παρουσίαζαν ὅπλα. Οἱ πολῖται ἀπεκαλύπτοντο. Ἦτο ἡ μεγάλη στιγμὴ τῆς Κρήτης. Ὁ Γεώργιος πατοῦσε τὴν κρητικὴν γῆν καὶ ἔκαμνε τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ.

Θύελλα ζητωκραυγῶν ἐξέσπασε καὶ ἐδόνησε τὴν ἀτμόσφαιραν. Τὰ πλήθη ἐσταυροκοποῦντο. Ὀφθαλμοὶ καὶ ψυχαὶ ἔκλαιον ἀπὸ συγκίνησιν. Συγκεκινημένος καὶ ὁ Γάλλος ναύαρχος ἔδωσε τὸ χέρι του εἰς τὸν Γεώργιον. Ἡ μουσικὴ ἀνέκρουσε τοὺς Ὕμνους τῶν τεσσάρων Δυνάμεων.

Ὁ Πρίγκιψ ἦτο ὠχρὸς ἀπὸ τὴν συγκίνησιν, ἀλλ' ἐπιβλητικὸς καὶ μεγαλοπρεπής, μὲ τὴν μεγάλην στολὴν τοῦ ἀντιναυάρχου καὶ ὅλα του νὰ παράσημα. Τὸ ὑψηλὸν καὶ εὐθυτενὲς παράστημα τοῦ προσέδιδεν ἕνα ἰδιαίτερον γόητρον καὶ μεγαλεῖον.

Ὁ Πρίγκιψ, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποβίβασίν του εἰς τὴν ἀποβάθραν τῆς

Σούδας, ἐπεθεώρησε τὰ ἀγήματα, ποὺ παρουσίαζαν ὅπλα, ἀκολούθως δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἄμαξάν του, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν ναύαρχον Pottier. Εἰς τὴν δευτέραν ἄμαξαν ἀνῆλθεν ὁ Ρῶσσος ναύαρχος Skrydloff μὲ τὸν ὑπασπιστήν του, εἰς τὴν τρίτην ὁ Ἄγγλος Noel, εἰς τὴν τετάρτην ὁ Ἰταλός, εἰς τὴν πέμπτην οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Πρίγκιπος καὶ εἰς τὴν ἕκτην ἡ λοιπὴ ἀκολουθία. Ἡ συνοδεία, τῆς ὁποίας προηγεῖτο τμῆμα Γάλλων χωροφυλάκων, κατηυθύνθη πρὸς τὴν πόλιν τῶν Χανίων. Τὴν πομπὴν ἔκλειεν ἀνὰ μία ἴλη ἱππικοῦ Ἰταλῶν, Ρώσσων καὶ Ἄγγλων στρατιωτῶν.

Ἡ διαδρομὴ τῆς πομπῆς ἐγένετο μέσα εἰς ἕνα περιβάλλον ἀποθεώσεως. Αἱ σκηναὶ ποὺ διεδραματίσθησαν ἦσαν συγκινητικαί. Ὄπισθεν τῶν ἁμαξῶν τῆς ἀκολουθίας καὶ παραπλεύρως ἔτρεχον χιλιάδες λαοῦ, ποὺ ἔκλαιον, ἐγελοῦσαν, ἐζητωκραύγαζαν, ἐπανηγύριζαν. Γυναῖκες ἔρραιναν μὲ ἄνθη τὴν ἄμαξαν τοῦ Πρίγκιπος. Γέροι καὶ νέοι, παιδιὰ καὶ γραῖαι, προσεπάθουν νὰ τὴν πλησιάσουν, καθὼς ἔτρεχε μὲ δυσκολίαν εἰς τὸ λιθόστρωτον, διὰ νὰ ἀσπασθοῦν τὴν χεῖρα τοῦ Βασιλόπαιδος. Καὶ ὅλοι ἔσειον σημαίας, μπαρουτοκαπνισμένας σημαίας πολυετῶν ἀγώνων, σύμβολα ἡρωϊσμῶν καὶ θυσιῶν αἵματος ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας, καὶ σημαίας Ἑλληνικάς. Τὰ κρητικὰ στήθη ἐξέβαλλον μὲ ὅλην τὴν δύναμίν των κραυγὰς χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ τὰ βουνὰ ἀπαντοῦσαν ἐν ἠχῷ εἰς αὐτὰς τὰς πατριωτικὰς ἐκδηλώσεις, ποὺ ἐχαιρέτιζον τὴν ἐλευθερίαν.

Ἡ πομπὴ εἰσῆλθε, τέλος, εἰς τὴν σημαιοστόλιστον πόλιν τῶν Χανίων. Οἱ κώδωνες ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν ἐκτυποῦσαν χαρμόσυνα. Ἀπὸ τοὺς κοσμοβριθεῖς ἐξώστας καὶ τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν ἐρρίπτοντο βροχηδὸν τὰ ἄνθη. Καὶ μία ἀδιάκοπος βοὴ ἀπὸ ζητωκραυγὰς καὶ ἀλαλαγμοὺς ἐδόνει τὸν αἰθέρα. Βαθύτατα συγκεκινημένος ὁ Πρίγκιψ ἐχαιρέτιζε τὰ δακρυσμένα ἀπὸ χαρὰ πλήθη, καθὼς διήρχετο διὰ μέσου αὐτῶν. Ἡ πομπὴ ὥδευε διὰ τῶν ἐγκατεσπαρμένων ἐρειπίων, ποὺ ἐμαρτυροῦσαν τοὺς προσφάτους ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας τῶν τέκνων τῆς Μεγαλονήσου, καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναόν. Ὁ Ἡγεμὼν κατῆλθε πρῶτος, κατόπιν δὲ οἱ ναύαρχοι καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς ἀκολουθίας. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ ὑπεδέχθησαν τὸν Πρίγκιπα οἱ ἑπτὰ ἀρχιερεῖς τῆς νήσου. Ἐκεῖ, εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας, τὸν προσεφώνησεν ὁ Ἐπίσκοπος Νικηφόρος. Δάκρυα ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ Ἡγεμόνος, καθὼς ἤκουε τὴν προσφώνησιν. Ἔπειτα ἠσπάσθη τὴν χεῖρα τοῦ Ἐπισκόπου καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναόν, κάμνων τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, ἐνῷ ἐσπόγγιζε τοὺς ὀφθαλμούς του.

Εἰς τὸν ναὸν εἶχε στηθῆ πολυτελὴς θρόνος, διὰ νὰ καθήσῃ ὁ Ἡγεμών. Ὁ Πρίγκιψ παρηκολούθησε μὲ εὐλάβειαν καὶ κατάνυξιν τὴν Δοξολογίαν. Καὶ μὲ τὸ Πολυχρόνιον, τὸ ὁποῖον εἶχε καταλλήλως τροποποιηθῆ, ὥστε νὰ μνημονεύεται ὄχι μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Πρίγκιπος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατρός του, Βασιλέως Γεωργίου Α', ἡ Δοξολογία ἔληξεν. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἡγε-

μῶν ἐξῆλθε τοῦ ναοῦ, ἐπέβη καὶ πάλιν τῆς ἁμάξης του καὶ ἡ πομπὴ ἐξεκίνησε πρὸς τὸ Διοικητήριον. Ἐκεῖ θὰ ἐλάμβανε χώραν ἡ ἐπίσημος τελετὴ τῆς παραδόσεως τῆς Ἀρχῆς.

Εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Διοικητηρίου ἀνέμεναν τὸν Πρίγκιπα τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Καὶ ὁ Γάλλος ἀρχιναύαρχος Pottier, παραδίδων εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, τὸν προσεφώνησεν ὡς ἑξῆς:

«Ὑψηλότατε,

Ἐν ὀνόματι τῶν τεσσάρων Δυνάμεων καὶ κατὰ προσταγὴν αὐτῶν, παραδίδω σήμερον εἰς Ὑμᾶς τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης, τὴν ὁποίαν κατέχομεν ἀπὸ τῆς 4ης Νοεμβρίου 1896. Παραδίδων εἰς Ὑμᾶς τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς ὁποίας εἰλικρινῶς εἰργάσθημεν, Ὑψηλότατε, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς ὑπενθυμίσω, ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ διψᾷ τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Ἐν τῇ συνέσει Ὑμῶν τὸ Συμβούλιον τῶν ναυάρχων καὶ αἱ τέσσαρες εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις διαβλέπουν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου τούτου τοῦ κρητικοῦ λαοῦ».

Ὁ Πρίγκιψ ἀπήντησεν εἰς τὴν προσφώνησιν εὐχαριστήσας τὰς Δυνάμεις διὰ τὸ ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐνδιαφέρον των καὶ ἐτόνισεν, ὅτι πόθος καὶ σκοπός του εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως, τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς καλῆς διοικήσεως, βάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ εὐημερία ἑνὸς εὐνομουμένου λαοῦ.

Ἐπηκολούθησαν αἱ παρουσιάσεις. Ὁ Γάλλος ἀρχιναύαρχος παρουσίασε τοὺς ναυάρχους, τοὺς προξένους, τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὴν ἐπιτροπὴν τῶν «βέηδων» καὶ τοὺς ἀξιωματικούς, ἐνῷ ἐκ τῶν πέριξ τοῦ Διοικητηρίου ὁδῶν ἔφθαναν αἱ οὐρανομήκεις ζητωκραυγαὶ τοῦ ἐνθουσιῶντος καὶ πανηγυρίζοντος πλήθους.

Μετὰ τὴν τελετὴν τῆς παραδόσεως τῆς διοικήσεως, ἐδόθη ἡ διαταγὴ τῆς ἀνυψώσεως τῆς κρητικῆς σημαίας ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ τοῦ Διοικητηρίου. Καὶ ἐκεῖ, ὅπου μέχρι τῆς προτεραίας ἐκυμάτιζεν ἡ τουρκική, ὑψώθη τώρα ἡ σημαία τῆς Αὐτονόμου Κρήτης, τὴν ὁποίαν ἐχαιρέτισαν τὰ ναυλοχοῦντα εἰς τὸν λιμένα Χανίων θωρηκτὰ δι' εἴκοσι ἑνὸς κανονιοβολισμῶν, ἡ μουσική, τὰ στρατιωτικὰ τμήματα, ποὺ παρουσίαζον ὅπλα, καὶ αἱ μυριάδες τῶν Κρητῶν, ποὺ ἐζητωκραύγαζον, ἔκλαιον καὶ ἠσπάζοντο ἀλλήλους.

Ὁ τύπος τῆς κρητικῆς σημαίας ἦτο ὁ ἑξῆς: Ἐχωρίζετο διὰ λευκοῦ σταυροῦ, ὡς ἡ ἑλληνικὴ σημαία, εἰς τέσσαρα μέρη, ἐξ ὧν τὰ τρία κυανᾶ, τὸ δὲ ἄνω, τὸ πρὸς τὸν κοντόν, ἦτο ἐρυθρόν, εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἀστὴρ λευκός. Ὁ ἀστὴρ οὗτος ἐσυμβόλιζε, κατὰ δοθεῖσαν ἑρμηνείαν, τὸν ἀστέρα τῆς Βηθλεέμ. Θὰ παραθέσω ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἕνα τετράστιχον ἀπὸ μακρὸν ποίημα τοῦ Γ. Σουρῆ, ποὺ ἔγραψε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1899 διὰ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον καὶ τὴν σημαίαν τῆς αὐτονόμου Κρήτης:

«...Ἂς μᾶς ἔρχωνται μαντάτα μὲ χιονᾶτο περιστέρι,
Ἄη-Γιώργη, στέκε πάντα στὸ δεξί του τὸ πλευρό,
καὶ τὸ κόκκινο σημάδι τῆς σημαίας μὲ τ' ἀστέρι
ὁλογάλανο καὶ ἐκεῖνο νὰ τὸ κάνῃ μὲ Σταυρό...»

Ἦτο πλέον τετελεσμένον γεγονός, ὅτι εἶχε καταλυθῆ ὁριστικῶς τὸ ἐπὶ τῆς νήσου κράτος τῆς ἡμισελήνου. Χρονογραφικῶς ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθῇ, ὅτι ἐπὶ τῶν Χανίων ἐκυμάτιζεν ἡ τουρκικὴ σημαία ἀπὸ τὰς 20 Αὐγούστου τοῦ 1645, ἤτοι ἐν ὅλῳ ἐπὶ 253 ἔτη· ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου 229 ἔτη· ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Γραμβούσης 195 καὶ ἐπὶ τοῦ πύργου τῆς Σπιναλόγγας 171. Οἱ ἐξ πελέκεις, οἵτινες ἐσώζοντο ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Ἡρακλείου εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐφόδου τῆς 27ης Σεπτεμβρίου 1669, εἶχον καταρριφθῆ. Ἐξηφανίσθησαν δὲ ὅλα τὰ ἐμβλήματα τῆς ἄλλοτε κυριάρχου Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀκόμη καὶ οἱ μαρμάρινοι λέοντες, οἵτινες ἐπισκοποῦσαν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἐνετῶν τὰς ὑπὸ τοὺς πόδας των μεταβολάς, δὲν ἔβλεπον πλέον ἐνόπλους τοὺς μουσουλμάνους, τοὺς πάλαι ποτὲ νικήσαντας τὴν ὑπερήφανον Ἐνετικὴν Δημοκρατίαν. Ὅλα εἶχον γίνει πικρὰ ἀνάμνησις διὰ τοὺς ἐπιζῶντας, παρελθὸν καὶ ἱστορία διὰ τοὺς μεταγενεστέρους.

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐπισήμου τελετῆς τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Ἡγεμόνος, ὁ Πρίγκιψ διέταξε ν' ἀνοιχθοῦν αἱ θύραι τοῦ Διοικητηρίου καὶ ν' ἀφεθῇ ἐλευθέρα ἡ εἴσοδος εἰς τὸν λαόν. Ἀνθρώπινα κύματα εὐθὺς εἰσώρμησαν εἰς τὸν περίβολον. Ἀκτινοβολῶν ἀπὸ χαρὰν καὶ μὲ τὸ μειδίαμα εἰς τὰ χείλη ὁ Ἡγεμὼν ἐνεφανίσθη εἰς τὸν ἐξώστην. Νέαι ζητωκραυγαὶ ὑπεδέχθησαν τὴν ἐμφάνισίν του.

Ἀτενίζων ὁ Πρίγκιψ τὸ παραληροῦν ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν πλῆθος, ἔτεινεν εἰς μίαν στιγμὴν τὰς χεῖρας του πρὸς αὐτὸ καὶ συνέστησε νὰ γίνῃ ἡσυχία. Καὶ ὅταν ἡ θύελλα τῶν ἐκδηλώσεων ἐκόπασε καὶ τὰ πλήθη ἡσύχασαν, διὰ ν' ἀκούσουν τὸν Ἡγεμόνα των, ἐκεῖνος, μὲ φωνὴν βροντώδη καὶ παλλομένην ἀπὸ συγκίνησιν, ἀπήγγειλεν ἀπὸ χειρογράφου τὸ πρῶτον διάγγελμά του πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν :

«Κρῆτες,

Ἀποδεχθεὶς τὸν ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας διορισμόν μου ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς αὐτονόμου πατρίδος σας καὶ τὴν ἐπιθυμίαν σας ἐκπληρῶν, ἀναλαμβάνω τὴν κυβέρνησιν τῆς νήσου. Βαθεῖαν ἔχω τὴν συναίσθησιν τῶν καθηκόντων μου καὶ πλήρη τὴν συνείδησιν τῶν δυσχερειῶν τῆς ἀποστολῆς μου, ἀλλὰ πρωτίστως στηρίζομαι εἰς τὴν φιλοπατρίαν σας, ὅπως δυνηθῶ νὰ ἐκτελέσω τὸ εὐρωπαϊκὸν βούλευμα καὶ ἐκπληρώσω τὰς εὐχάς σας. Θὰ καταβάλω πᾶσαν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας σας, θὰ φροντίσω νὰ διοικηθῆτε καλῶς καὶ ἀμερολήπτως, ν' ἀποκτήσετε ἀνεξαιρέτως ἀσφάλειαν καὶ ἀληθῆ ἐλευθε-

ρίαν, ἣν ἐγγυᾶται μόνον τὸ κράτος τῶν νόμων καὶ θεσμοὶ λυσιτελεῖς.

Πέποιθα, ὅτι θὰ εἶσθε φιλόνομοι, θὰ πειθαρχῆτε εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς ἐπιτετραμμένας τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, θὰ λησμονήσητε τὰς ἐκ τοῦ παρελθόντος διαμάχας σας καί, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, θὰ συμβιώσητε ἐν εἰρήνῃ ὡς τέκνα κοινῆς καὶ φιλοστόργου πατρίδος.

Ἄνευ τῶν ὅρων τούτων, ἄνευ πλήρους ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας καὶ τάξεως, ἄνευ διαλλαγῆς καὶ εἰρήνης, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀργανωθῇ διοίκησις ἀνάλογος πρὸς τὰς ἀνάγκας, τὰ μέσα καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, συνεπῶς νὰ συνταχθῇ καὶ νὰ εὐημερήσῃ ἡ Κρήτη.

Ἐπικαλοῦμαι τὴν συνδρομὴν πάντων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι διὰ τῆς φιλοπατρίας σας θ' ἀποδείξητε τὴν Κρήτην εὐνομουμένην, εὐημεροῦσαν καὶ παράγοντα προόδου καὶ ὅτι θὰ ἐξασφαλίσητε τὴν πολύτιμον ὑποστήριξιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Κρῆτες! Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ εὐλογήσῃ τὰς ὑπὲρ τῆς εὐημερίας σας καὶ τῆς πληρώσεως τῶν δικαίων πόθων σας κοινὰς προσπαθείας μας.

Ἐν Χανίοις, τῇ 9ῃ Δεκεμβρίου 1898.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Τὰ πλήθη ἤκουσαν ἐν μέσῳ βαθείας σιγῆς καὶ μετὰ προσοχῆς τὸ διάγγελμα τοῦ Πρίγκιπος. Τὰ πρόσωπά των ἐδείκνυον, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Ἡγεμόνος εὕρισκον ἀπήχησιν καὶ κατανόησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Καὶ ὅταν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ διαγγέλματος ἐτελείωσε, νέα φρενῖτις ἐνθουσιασμοῦ ἐξέσπασεν. Ὁ Πρίγκιψ τρεῖς φορὰς ἠναγκάσθη νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν ἐξώστην, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πανηγυρίζοντος λαοῦ.

Ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγην ὥραν ὁ Ἡγεμὼν κατῆλθε τοῦ Διοικητηρίου, ἐπέβη καὶ πάλιν τῆς ἁμάξης του καὶ κατηυθύνθη εἰς Χαλέπαν, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ναυάρχων τῶν τεσσάρων Δυνάμεων. Εἰς τὴν Χαλέπαν θὰ ἦτο τὸ ἐνδιαίτημά του. Καὶ ἕως ἐκεῖ τὸν ἠκολούθησε τὸ πλῆθος, τρέχον ὄπισθεν τῆς ἁμάξης του.

Ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα τὰ Χανιὰ ἑώρταζον. Τραγούδια καὶ ἦχοι τῆς κρητικῆς λύρας ἠκούοντο ἀπὸ παντοῦ. Ὅταν συνηντῶντο οἱ Κρῆτες, ἐχαιρέτιζον ἀλλήλους μὲ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη!». Ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν χρόνια νὰ μιλήσουν μεταξύ των, διότι ἐχωρίζοντο ἀπὸ προσωπικὴν ἔχθραν, συνεφιλιώνοντο καὶ ἀλληλοησπάζοντο. Ὅλοι ἐπανηγύριζαν τὴν ἔλευσιν τοῦ Πρίγκιπος ὡς προάγγελον τῆς αὐριανῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, ὄνειρον αἰώνων, ὄνειρον τῶν ὑποδούλων καὶ ἐλευθέρων Ἑλλήνων, τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Πρίγκιπος, ὁ ὁποῖος μὲ αὐτὸν καὶ μόνον τὸν σκοπὸν εἶχε κατέλθει εἰς τὴν μαρτυρικὴν Μεγαλόνησον.

Αἱ ἐκδηλώσεις τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἀρκετὰς ἀκόμη ἡμέρας. Παντοῦ ὅπου ἐνεφανίζετο ὁ Πρίγκιψ, ἐγίνετο ἀντικείμενον λατρείας.

Ἡ λαϊκὴ κρητικὴ μοῦσα, ἡ ἐξυμνήσασα τὴν λεβεντιά, τὴν παλληκαριὰ καὶ ὅλα τὰ εὐγενῆ ἀνθρώπινα αἰσθήματα, τοῦ ἀφιέρωσε πολλὰ δημιουργήματά της. Ἄλλα ἐξ αὐτῶν ἀπηγγέλλοντο μὲ τὴν συνοδείαν τῆς λύρας καὶ ἄλλα ἐδημοσιεύοντο εἰς τὰς ἐφημερίδας. Ἀπὸ τὰ τελευταῖα θὰ σημειώσω ἕνα, τὸ ὁποῖον, μὲ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν ἀφέλειάν του, φανερώνει τὴν ἀγάπην τῆς κρητικῆς ψυχῆς πρὸς τὸν Πρίγκιπα–Ἁρμοστήν:

Ὁ Θεός, ἡ Πατρίς, ἡ Ἐλπίδα,
Τρία ἄστρα μονάχ' ἀπομεῖναν
Κι' ὁδηγοὶ μυστικοὶ μᾶς ἐγίναν
Στὸ σκοτάδι τῆς μαύρης σκλαβιᾶς.

Χαῖρε, χαῖρε, γλυκὺ ὄνειρό μας!
Χίλια χρόνια σὺ ἤσουνα μόνον
Κι' ἡ ψυχὴ λαχταροῦσε μὲ πόνον
Τὸ ξημέρωμα τοῦτο νἄρθῇ.

Τ' ὄνειρό μας ἀλήθευσε τώρα.
Κι' ἦλθες, ἄγγελος Σὺ τῆς εἰρήνης,
Καὶ ξεχύθηκε λάμψις γαλήνης
Στοῦ χειμῶνος τὴ μαύρη ἀρχή.

Γιὰ τ' ἀτίμητα δῶρα ποὺ φέρνεις:
Τὴν χαρά, τὴν τιμή, τὴν εἰρήνη,
Ἡ καρδιά μας μονάχα Σοῦ δίνει
Τὴν ἀγάπη της ὅλη, θερμή.

Ἡ ἀγάπη ἡ γλυκειὰ τοῦ λαοῦ
Καὶ τῆς Κρήτης ἡ δόξα
Καὶ οἱ πόθοι μας πάντα δικοί Σου
Κι' ἡ εὐχή μας δικὴ Σου εὐχή.

Τοὺς στίχους αὐτοὺς δὲν τοὺς ὑπέγραψεν ὁ ποιητής. Ἀλλὰ θὰ ἠμποροῦσε ὅλη ἡ Κρήτη νὰ τοὺς εἶχεν ὑπογράψει...

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΚΑΙ ΕΥΘΥΝΑΙ

ΔΕΝ εἶχεν ἀκόμη κοπάσει τὸ πολύβοον κῦμα τῶν πανηγυρισμῶν καὶ τῶν ἐνθουσιασμῶν, ὅταν ὁ Πρίγκιψ ἐτέθη ἐπὶ τὸ ἔργον. Καὶ τὸν ἀνέμενεν ἔργον σοβαρόν, καθήκοντα μεγάλα, εὐθῦναι τεράστιαι. Ἕνα νέον καθεστὼς ἐγκαινιάζετο τώρα, ἕνα καθεστὼς ποὺ εἰς ὅλων τὴν σκέψιν ἐκρίνετο ὡς μεταβατικόν: ἀπὸ τῆς δουλείας εἰς τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀπὸ τῆς αὐτονομίας εἰς τὸν τελικὸν σταθμὸν—τὴν ἕνωσιν. Μὲ αὐτὴν τὴν προοπτικήν, ἄλλως τε, εἶχε κατέλθει εἰς τὴν Κρήτην ὁ Πρίγκιψ. Σκοπός του ἐνδόμυχος ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἕνωσιν ἐντὸς τριετίας. Δι' αὐτὴν θὰ εἰργάζετο. Καὶ εἰς αὐτὴν θὰ ἔτεινον αἱ σκέψεις του καὶ αἱ πράξεις του.

Εἴκοσι ἐννέα ἐτῶν ἦτο ὁ Γεώργιος, ὅταν ἐκλήθη ν' ἀναλάβῃ αὐτὸ τὸ ἔργον. Καὶ ἦτο ναυτικός. Ἀλλ' εἶχε πολιτικὸν νοῦν, ὀρθὴν κρίσιν, σαφῆ ἐπίγνωσιν τῶν δυσχερειῶν, ποὺ ἐπρόκειτο ν' ἀντιμετωπίσῃ, ἐντιμότητα χαρακτῆρος καὶ σωφροσύνην. Καί, πρὸ παντός, ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀγάπην πρὸς τὴν Κρήτην, ἡ ὁποία διατηρεῖται ἀκόμη καὶ θὰ διατηρῆται μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς φλογερὰ εἰς τὴν καρδίαν του.

Ἡ περίπτωσίς του, μὲ τὸν βαρὺν φόρτον τῶν εὐθυνῶν καὶ τῶν ὑποχρεώσεων, ὡμοίαζε μὲ τὴν περίπτωσιν τοῦ Καποδίστρια. Ὁ μέγας ἐκεῖνος πολιτικὸς καὶ πατριώτης εἶχε κατέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ κυβερνήσῃ ἕνα Τόπον, ὁ ὁποῖος μόλις εἶχεν ἀποτινάξει τὸν μακραίωνα ζυγὸν τῆς σκλαβιᾶς, μίαν χώραν καθημαγμένην ἀπὸ τοὺς πολυετεῖς ἀγῶνας, ἠρειπωμένην ἀπὸ τὰς φλόγας τοῦ πολέμου, παραδεδομένην εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἐμφυλίους ἔριδας.

Ὁμοία ἦτο καὶ ἡ κατάστασις εἰς τὴν Κρήτην. Μακραίων δουλεία. Διαρκεῖς ἀγῶνες. Ἕνας τόπος, ποὺ ἐξήρχετο ἀπὸ ἐπανάστασιν, τέφραν, ἐρείπια καὶ καπνούς. Δυστυχία ἀπέραντος καὶ πτώχεια. Καὶ ἐσωτερικαὶ ἔριδες. Οἱ Κρῆτες, ἀγωνιζόμενοι συνεχῶς μὲ τὸ τουφέκι ἀνὰ χεῖρας, μοιραίως εἶχαν καταστῆ δυσπειθάρχητοι, ἡ δὲ φιλοπρωτία τοὺς εἶχε διαιρέσει εἰς μερίδας ἀλληλομισουμένας. Ἀλλά, μαζὶ μὲ τὰ παλαιὰ αὐτὰ ἐλαττώματα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ὁ κρητικὸς λαὸς εἶχε καὶ τὰ προτερήματά του: ἁγνὸν πατριωτισμόν, ἄδολον καρδίαν καὶ φιλοτιμίαν, ἡ ὁποία, καταλλήλως θερμαινομένη, ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ θαύματα.

Καὶ τὸ θαῦμα, ἀληθῶς, συνετελέσθη. Τὸ θαῦμα, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὁποίου ἀμφέβαλλον οἱ ξένοι καὶ περισσότερον ἀκόμη ἐκεῖνοι ποὺ ἤλπιζαν, ὅτι οἱ Κρῆτες, συνεχίζοντες τὰς παλαιάς των ἔριδας, θὰ ἀπεδείκνυον, ὅτι δὲν ἦσαν ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας καὶ θὰ ἔδιδαν ὅπλα εἰς τοὺς ἐχθρούς των. Ἤρκεσεν, ὅμως, ἡ ἔκκλησις τοῦ Πρίγκιπος, ἡ διὰ τοῦ πρώτου διαγγέλματος ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τοὺς Κρῆτας, διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀπίστευτος, διὰ τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, ἀλλαγή. Οἱ Κρῆτες οἱ μέχρι χθὲς ὀρεσίβιοι πολεμισταὶ καὶ ἀναρχούμενοι πολῖται, ἡμιλλῶντο τώρα εἰς ἐκδηλώσεις πολιτικῆς συνειδήσεως καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς νόμους, τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα πολιτῶν εὐνομουμένης χώρας.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ δὲν ἦτο τυχαία. Ὁ Πρίγκιψ ἠγρύπνει διὰ νὰ ἐπιτύχῃ. Ἤθελε ἀπὸ τὰ ράκη νὰ κατασκευάσῃ πορφύραν. Καὶ ἤρχισε τὴν ἐργασίαν. Ἐρρίφθη εἰς αὐτὴν ἀκαταπόνητος καὶ ἀκατάβλητος. Δὲν ἐγνώριζεν ὑποχωρήσεις καὶ ἀντιδράσεις καὶ δισταγμούς. Πολλάκις συνέβαινε νὰ θορυβοῦν μερικοὶ φλύαροι καὶ προχειρολόγοι περὶ τὰ σχέδιά του. Ἀκόμη καὶ τὰ πολιτικὰ καὶ διπλωματικὰ παρασκήνια δὲν ἤργησαν νὰ κινηθοῦν. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἰργάζετο ἀκλόνητος. Ἐκαλεῖτο ἀπὸ τὸν προορισμόν του εἰς δρᾶσιν. Δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ὑποχωρήσῃ. Καὶ οὕτω συνετελεῖτο μία τεραστία ἐργασία εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ ἐπίπεδα τῆς Κρήτης.

Μία φιλότιμος ἅμιλλα ἤρχισε νὰ κυριαρχῇ εἰς τὰς ψυχὰς ὅλων· ἅμιλλα, ἡ ὁποία μετέβαλε ἐξ ὁλοκλήρου τὴν εἰκόνα τῆς Κρήτης. Ἁπλοῖ πολῖται καὶ ἀγρόται ἐτάχθησαν φρουροὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας εἰς τὰς πόλεις καὶ τὴν ὕπαιθρον. Τὰ κοινὰ ἀδικήματα ἐμειώθησαν εἰς τὸ ἐλάχιστον, σχεδὸν ἐξηφανίσθησαν. Καὶ ὁ κρητικὸς λαὸς παρουσίαζε τὸ θέαμα λαοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ὑποδειγματικῆς συμπεριφορᾶς του διέψευδε τὴν σωρείαν τῶν ὕβρεων καὶ τῶν συκοφαντιῶν, ποὺ ἐξετόξευον ἐναντίον του οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀπελευθερωτικῆς του ὑποθέσεως.

Ἡ τάξις εἶχεν ἀποκατασταθῆ ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, κατὰ τρόπον ποὺ προεκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Εὐρωπαῖοι πρόξενοι ἔσπευσαν διὰ τῶν ἐκθέσεών των νὰ τονίσουν εἰς τὰς κυβερνήσεις των τὴν ἐπελθοῦσαν ἀπίστευτον μεταβολὴν καὶ νὰ ὑπογραμμίσουν ὅτι, ἐνῶ προηγουμένως ἐσημειοῦντο καθημερινῶς κλοπαί, συμπλοκαί, λῃστεῖαι καὶ φόνοι, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ποὺ ἦλθεν ὁ Πρίγκιψ οὔτε ἕνα παρόμοιον κροῦσμα ἐσημειώθη. Ἀπεσταλμένος ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδος ἐτηλεγράφει ἀπὸ τὰ Χανιά: «Τώρα διέρχεται ἡ νὺξ χωρὶς νὰ συμβῇ οὔτε μία ζωοκλοπή, οὔτε ἕνας φόνος, οὔτε μία δολοφονία. Ὅλοι οἱ Κρῆτες, ἀνεξαρτήτως θρησκεύματος, ἐπεδόθησαν εἰς τὰς ἐργασίας των».

᾿Ακόμη καὶ ἡ συμβίωσις τῶν μέχρι χθὲς θανασίμων φυλετικῶς ἐχθρῶν, τῶν ῾Ελλήνων μὲ τοὺς ᾿Οθωμανούς, ἤρχισε νὰ γίνεται ἁρμονική. Οἱ ῞Ελληνες τῆς Κρήτης ἐπεδείκνυον εὐγένειαν καὶ γενναιοφροσύνην ἀπέναντι τῶν Μωαμεθανῶν. Οἱ χριστιανοὶ ἀπέφευγαν τὰς προκλήσεις καὶ τὰς παρεξηγήσεις μετ᾿ αὐτῶν, διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ συμφιλιωτικοῦ διαγγέλματος τοῦ Πρίγκιπος.

Οἱ ὀθωμανοί, ὅμως, παρ᾿ ὅλα ταῦτα ἐφοβοῦντο ἀντεκδικήσεις δι᾿ ὅσα εἶχαν ἕως τότε πράξει ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ἀρκετοὶ δὲ εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου, κατόπιν μυστικῆς διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου. Κυρίως οἱ ὀθωμανοὶ τοῦ ῾Ηρακλείου, ὄχι μόνον εἶχαν φύγει, ἀλλὰ καὶ διεμήνυον, ὅτι δὲν θὰ ἐπανήρχοντο καὶ θὰ παρέμενον εἰς τὰ ὄρη, φοβούμενοι ὅτι οἱ χριστιανοὶ θὰ τοὺς ἐτιμωροῦσαν διὰ τὰς ἀγρίας σφαγὰς καὶ τὰς πυρπολήσεις οἰκιῶν, ποὺ εἶχαν διαπράξει μόλις πρὸ ὀλίγων μηνῶν, τὸν Αὔγουστον τοῦ 1898, εἰς τὸ ῾Ηράκλειον.

Οἱ φόβοι ὅμως αὐτοὶ ἦσαν ἀδικαιολόγητοι. Διότι ἡ μεγαλοψυχία τῶν Κρητῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου οἱ χριστιανοὶ νὰ καλλιεργοῦν τὰ ἐγκαταλελειμμένα κτήματα τῶν ὀθωμανῶν καὶ νὰ ἀποστέλλουν εἰς αὐτοὺς τὰ εἰσοδήματά των.

Διὰ νὰ καθησυχάσῃ τοὺς φυγάδας αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς πείσῃ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς ἑστίας των, ὁ Πρίγκιψ τοὺς ἀπηύθυνε τὴν κατωτέρω προκήρυξιν :

«Πρὸς τοὺς ἐν ῾Ηρακλείῳ ᾿Οθωμανούς,

᾿Επιθυμῶν ὅπως συντελεσθῇ ἡ ἐντελὴς παλιννόστησις τῶν κατοίκων τῆς νήσου, προσκαλῶ ὑμᾶς ὅπως ἐπανέλθητε εἰς τὰς ἑστίας ὑμῶν καὶ φροντίσητε πρὸς περισυλλογὴν τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν περιουσιῶν ὑμῶν.

Οἱ χριστιανοὶ τῶν ἐπαρχιῶν θέλουσι δεχθῇ ὑμᾶς κατὰ τρόπον ἐνδεικνύοντα τὰ φιλειρηνικὰ καὶ φιλάδελφα αἰσθήματα αὐτῶν. Οἱ δὲ στρατοὶ τῆς κατοχῆς θέλουσι φροντίσει περὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας καὶ ἰδίως τῶν παλιννοστούντων.

῾Ημεῖς, ὁ ῞Υπατος ῾Αρμοστὴς Κρήτης, ὅπως καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν ἄφιξιν ῾Ημῶν προκηρύξει ἐδηλώσαμεν, θέλομεν φροντίσει, ὅπως ἡ νῆσος διοικηθῇ ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἀμεροληψίᾳ, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος. ῞Οθεν προσκαλοῦμεν ὑμᾶς, ὅπως παραμείνητε ἐν τῇ πατρῴᾳ νήσῳ ὑμῶν, ἀπολαμβάνοντες ἰσότητος καὶ εὐνομίας.

Εἰδοποιοῦμεν, ἐν τούτοις, ὑμᾶς, ὅτι συμφώνως πρὸς τὰ ἐπικρατοῦντα ἐν παντὶ πεπολιτισμένῳ τόπῳ, εἶσθε ἐλεύθεροι νὰ διαμείνητε ἐν τῇ νήσῳ ἢ νὰ ἀπέλθητε κατὰ βούλησιν.

Προτιμῶντες τὸ τελευταῖον, δὲν ἔχετε ἢ νὰ εἰδοποιήσητε τὸν στρα-

τιωτικὸν διοικητὴν τοῦ οἰκείου ὑμῶν τμήματος, ὅστις ἄνευ ὅρων θέλει ἐφοδιάσει ὑμᾶς διὰ διαβατηρίων.

Ἐν Χανίοις, τῇ 29ῃ Δεκεμβρίου 1898.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Ἡ προκήρυξις αὕτη τοῦ Πρίγκιπος, ἀλλὰ καὶ ἡ συμπεριφορὰ τῶν χριστιανῶν εἰς ὅλην τὴν Κρήτην πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν στοιχεῖον, ἔπεισε τοὺς φυγάδας τοῦ Ἡρακλείου, ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς δισταγμούς, νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς ἑστίας των. Πάντοτε, ὅμως, ἐφοβοῦντο τὰς ἀντεκδικήσεις. Ἐπὶ πλέον ἦσαν βέβαιοι, ὅτι θὰ ἐγίνοντο καὶ σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐφοβοῦντο, ὅτι τότε θὰ ἐξεδηλώνετο ἡ δικαία ἀγανάκτησις τῶν Κρητῶν ἐναντίον των. Μὲ αὐτούς, λοιπόν, τοὺς φόβους, διὰ ν' ἀποφύγουν ἐνδεχομένας ἀντεκδικήσεις, οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἡρακλείου ἀπεφάσισαν νὰ ἐκπατρισθοῦν καὶ νὰ μεταναστεύσουν εἰς τὴν Τουρκίαν, πρᾶγμα ποὺ ἔγινε μερικοὺς μῆνας ἀργότερον.

Μετὰ πάροδον ὀλίγων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς Χαλέπαν ὁ Πρίγκιψ ἤρχισε τὰς περιοδείας του εἰς τὴν νῆσον. Ἤθελε νὰ ἔλθῃ εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἐφλέγετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ τὸν ἴδῃ καὶ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἀγάπην του καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του πρὸς αὐτόν. Καὶ ἤθελεν, ἐπίσης, ὁ Ἡγεμὼν νὰ ἐξετάσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ τοπικὰ ζητήματα. Μὲ τὰς σκέψεις αὐτὰς ἤρχισε τὴν περιοδείαν του μὲ πρῶτον σταθμὸν τὸ Ρέθυμνον, ὅπου ἀφίχθη τὴν 10ην Ἰανουαρίου 1899, ἐπιβαίνων τοῦ ρωσσικοῦ πολεμικοῦ «Νικόλαος Α». Ἡ ὑποδοχή, ποὺ τοῦ ἐπεφυλάχθη ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὑπῆρξεν ἀποθεωτική. Σχετικὴ περιγραφή, δημοσιευθεῖσα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς ἐφημερίδα τῶν Χανίων, ἀναγράφει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«. . . Ὅτε ὁ « Νικόλαος ὁ Α'» ἔρριψεν ἄγκυραν, χωρικός τις ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ὑποβληθεὶς εἰς ἀκούσιον λουτρὸν ἐκ χαρᾶς. Εἰς τὸ Διοικητήριον ἀνυψώθη ἡ σημαία τῆς Αὐτονομίας εὐθὺς ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ Πρίγκιπος. Συνέπεσε δὲ νὰ σχισθῇ τὸ ἐρυθρὸν τετράγωνον, ὅπου εἶναι ὁ ἀστήρ. Χωρικός τις ἰδὼν τοῦτο ἀνεφώνησε :

—Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ οὖλο τὸ τετράγωνο νὰ σκιστῇ γρήγορα καὶ νὰ γενῇ σὰν τ'ἄλλα».

Ἡ σημαία τῆς Αὐτονομίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἐγκριθῇ ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διὰ τὴν Κρήτην, ἦτο μία σύνθεσις ἱκανοποιοῦσα κατὰ τὰ τρία τέταρτα τὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τὸ ἓν τὴν Τουρκίαν. Ἡ παράδοξος αὐτὴ συνύπαρξις τῶν τουρκικῶν χρωμάτων εἰς τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐσυμβόλιζε τὰ ἐναπομείναντα ἐλάχιστα δικαιώματα τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῆς νήσου. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες, βαρέως φέροντες τὸ σύμβολον τοῦτο, ὕψωναν εἰς

τοὺς ἐξώστας τῶν οἰκιῶν των τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Αὐτό, ὅμως, προεκάλει τὰς ἐπεμβάσεις τῆς διεθνοῦς ἀστυνομίας, ἡ ὁποία κατεβίβαζε πολλάκις τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Συμμετέχων εἰς τὰ αἰσθήματα ταῦτα ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ἔδωσεν ἀργότερον διαταγὴν νὰ καταβιβασθῇ ἡ τουρκικὴ σημαία ἀπὸ τὸν ὅρμον τῆς Σούδας, ὅπου ἐκυμάτιζε, διὰ νὰ ἐνθυμίζῃ τὰ ὠχρὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου, καὶ νὰ μεταφερθῇ εἰς τὴν νησῖδα τοῦ Ἁγ. Νικολάου, εἰς ἕνα ἔρημον σχεδὸν μέρος, ὅπου οὐδεὶς τὴν ἔβλεπεν.

Τὴν χαρὰν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Κρητῶν ἐτόνωσε κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην καὶ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡγεμόνος, πρίγκιπος Νικολάου, ὁ ὁποῖος ἦλθεν ἀπροόπτως εἰς τὰ Χανιὰ τὴν 29ην Ἰανουαρίου 1899, δηλαδὴ 59 ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Γεωργίου. Ὁ πρίγκιψ Νικόλαος ἔφθασεν «ἰνκόγνιτο» εἰς Χανιὰ μὲ τὸ ἀτμόπλοιον «Θεσσαλία». Ὅπως ἦτο ἑπόμενον, ὁ λαός, ὅστις ἐπληροφορήθη τὴν ἄφιξίν του, κατέκλυσε τὴν παραλίαν καὶ ἐζητωκραύγασε τὸν πρίγκιπα Νικόλαον. Πολλοὶ ἐφώναζαν:

—Καὶ τὸν Μπαμπᾶ σου νὰ ἰδοῦμε μὲ τὸ καλό!....

Τὸν Νικόλαον ὑπεδέχθη εἰς τὴν ἀποβάθραν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ Ρεθύμνου, καὶ τὸν συνώδευσεν εἰς τὸ Διοικητήριον, ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὴν Χαλέπαν. Ὁ πρίγκιψ Νικόλαος ἔμεινεν εἰς τὴν Κρήτην ἕνα μῆνα περίπου, εἰς ἑκάστην δὲ ἔξοδόν του ἀνὰ τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ προάστεια τῶν Χανίων ἐδέχετο συνεχῶς τὰς ζωηρὰς ἐκδηλώσεις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Η ΚΑΤΑΡΤΙΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ΥΠΟ τὴν θερμουργὸν πνοὴν τοῦ Πρίγκιπος μία συστηματικὴ ἐργασία συνετελεῖτο εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς ἐν Κρήτῃ. Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ δὲν εἶχε κατέλθει εἰς τὴν νῆσον, διὰ νὰ ἀσκήσῃ προσωπικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ διοικήσῃ αὐταρχικῶς. Τοῦτο δὲν ἦτο σύμφωνον οὔτε πρὸς τὴν ἀποστολήν του, οὔτε πρὸς τὴν ἐντολὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πολὺ περισσότερον δὲ πρὸς τὸν χαρακτῆρα του. Ἔπρεπε ν' ἀποκατασταθοῦν κοινοβουλευτικοὶ θεσμοί. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας οὐδεμία ἄλλη ὑπῆρχεν ἀρχή, πλὴν τοῦ Πρίγκιπος καὶ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων. Τὸ Ἐκτελεστικὸν εἶχεν ἤδη παραιτηθῆ καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ καταρτισθῇ ὑπεύθυνος Κυβέρνησις ἀπολαμβάνουσα τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Μεταξὺ τῶν ὀνομάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγίνετο λόγος ὡς καταλλήλων νὰ μετάσχουν εἰς τὴν σχηματισθησομένην Κυβέρνησιν, δύο προεξῆρχον : τοῦ Ι. Σφακιανάκη καὶ τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου.

Ὁ Πρίγκιψ ἐκάλεσε καὶ τοὺς δύο ἀμέσως μετὰ τὴν ἄφιξίν του καὶ τοὺς ἠρώτησεν :

— Πῶς λέτε ν' ἀρχίσωμεν τώρα ;

—Νὰ σχηματίσετε Κυβέρνησιν, Ὑψηλότατε.

— Ποῖον πρακτικὸν σκοπὸν θὰ ἔχῃ ἐδῶ μία Κυβέρνησις; παρετήρησεν ὁ Πρίγκιψ. Καί, πρὸ παντός, πῶς θὰ καταρτισθῇ ; Μὴ λησμονῆτε, ὅτι ἐδῶ οὔτε Σύνταγμα ὑπάρχει, οὔτε θεσμοὶ προβλέποντες τὸν τρόπον σχηματισμοῦ κανονικῆς Κυβερνήσεως. Ὥστε μία Κυβέρνησις, ὡς αὐτὴ τὴν ὁποίαν ὑποδεικνύετε, θὰ εἶναι ὑπεύθυνος μόνον ἀπέναντι ἐμοῦ καὶ οὐδενὸς ἄλλου. Ἀλλ' ἐγώ, ὡς Ὕπατος Ἁρμοστὴς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ δέχωμαι τὰς ὑποδείξεις των ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς διοικήσεως τῆς νήσου. Κατόπιν τούτου, νομίζω, ὅτι ἡ ὀρθὴ ὁδὸς εἶναι νὰ διορίσω πρῶτον μίαν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ προσχέδιον τοῦ Συντάγματος. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἔγκρισίν του ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων θὰ δυνηθῶμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν κανονικὴν συνταγματικὴν ὁδόν.

Ἡ ἐπιτροπή, ἡ ὁποία θὰ προέβαινεν εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κρη-

τικοῦ Συντάγματος, ὤφειλε νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς κόλπους της καὶ τὴν πολιτικὴν μερίδα τὴν ἀντιτιθεμένην εἰς τὴν μερίδα Σφακιανάκη–Βενιζέλου, τυπικὸς ἀρχηγὸς τῆς ὁποίας ἐνεφανίζετο μὲν ὁ Ἰωάν. Σφακιανάκης, οὐσιαστικὸς ὅμως ἦτο ὁ Ἐλ. Βενιζέλος. Ἡ ἀντίθετος μερίς, σοβαρὰ καὶ πολυάριθμος, εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Μανοῦσον Κούνδουρον, ἄνδρα μὲ κῦρος καὶ ἰσχυρὰν ἐπιρροήν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἶχε διατελέσει Πρόεδρος τῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ εἶχε σπουδαίως συντελέσει εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἡ συμμετοχή του λοιπὸν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἦτο ἀπαραίτητος καὶ ἐπιβεβλημένη. Ἐν τούτοις, παρὰ τὸν σφοδρὸν ἀνταγωνισμὸν ὁ ὁποῖος τοῦ ἐγένετο, ὁ ὑποβληθεὶς εἰς τὸν Πρίγκιπα κατάλογος τῶν μελῶν τῆς δεκαεξαμελοῦς Ἐπιτροπῆς περιελάμβανε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μαν.Κουνδούρου. Ἡ Ἐπιτροπὴ κατηρτίσθη, συμφώνως πρὸς τὴν ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ κατὰ τὰς ἀναληφθείσας ἀπέναντι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὑποχρεώσεις, ἀπὸ δώδεκα χριστιανοὺς καὶ τέσσαρας μουσουλμάνους. Καὶ τὴν 25ην Δεκεμβρίου 1898 ἐδημοσιεύθη ὁ διορισμὸς τῆς Ἐπιτροπῆς, διὰ τοῦ πρώτου Ἡγεμονικοῦ Διατάγματος, ἔχοντος ὡς ἑξῆς :

«Ἡμεῖς, Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ,

»Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν ὑπὸ τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων διατυπωθεῖσαν ἐπιθυμίαν, ὅπως πρώτη φροντὶς ἡμῶν ᾖ ἡ ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Συνελεύσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ θὰ ἀντιπροσωπεύωνται πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ κρητικοῦ πληθυσμοῦ, ἵδρυσις συστήματος Κυβερνήσεως αὐτονόμου, ἱκανῆς νὰ ἀσφαλίσῃ ἐν ἴσῳ μέτρῳ τά τε πρόσωπα καὶ τὰς περιουσίας, καθὼς καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν πάντων τῶν θρησκευμάτων,

»Ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

»Διορίζομεν Ἐπιτροπεῖαν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν Ἰωάν. Σφακιανάκη ὡς προέδρου καὶ τῶν μελῶν Ἐλ. Βενιζέλου, Κ. Φούμη, Ἡσυχάκη, Μεχμὲτ Πετεινάκη, Νεσ. Φαρφουράκη, Χ. Πολογεώργη, Φ. Φρατζεσκάκη, Μ. Κουνδούρου, Ἐμ. Ζαχαράκη, Στ. Φωτάκη, Ἀλ. Βεϊσάκη, Ἀντ. Χατζιδάκη, Δ. Ξανθουδίδου, Χ. Σκυλιανάκη καὶ Ν. Γιαμαλάκη, εἰς οὓς

»Ἐντελλόμεθα νὰ ἐκπονήσωσιν, ἐν συνεννοήσει μεθ' Ἡμῶν, τὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ ἀναγκαῖα νομοσχέδια, ὅπως ταῦτα εἰσαχθῶσι πρὸς συζήτησιν καὶ ἐπιψήφισιν ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦτο συγκληθησομένης Συνελεύσεως.

»Ἐν τῷ μεταξύ, Ἡμεῖς θέλομεν μεριμνήσει διὰ τῆς ἀρωγῆς τῶν Διεθνῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν, πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως, συμπλήρωσιν τοῦ

αἰσίως χωροῦντος ἀφοπλισμοῦ, παλιννόστησιν τῶν προσφύγων καὶ διοργάνωσιν χωροφυλακῆς, ἱκανῆς νὰ ἀναλάβῃ τὴν φρούρησιν τοῦ τόπου καὶ τῆς ἡσυχίας αὐτοῦ.

Ἐν Χανίοις, τῇ 25ῃ Δεκεμβρίου 1898

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Ἡ δεκαεξαμελὴς αὕτη ἐπιτροπὴ συνεκλήθη εἰς πρώτην ἐπίσημον συνεδρίασιν ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος, ὁ ὁποῖος ἔκαμε πρὸς αὐτὴν τὴν κατωτέρω προσφώνησιν, δίδουσαν τὰς κατευθυντηρίους γραμμὰς καὶ ἐπέχουσαν καὶ θέσιν διαγγέλματος πρὸς τὸν λαόν. Εἰς τὴν προσφώνησιν ταύτην διεγράφετο σαφῶς ἡ ἐπιθυμία τοῦ Πρίγκιπος νὰ σταθῇ μακρὰν τῶν πολιτικῶν καὶ προσωπικῶν ἐρίδων καὶ νὰ διοικήσῃ τὴν νῆσον μὲ πνεῦμα ἐντελῶς ἀμερόληπτον καὶ ἀκομμάτιστον.

«Κύριοι,

Συμφώνως τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων, ὅπως φροντίσω περὶ ἱδρύσεως Κυβερνήσεως αὐτονόμου, ἥτις ἐξ ἴσου ν' ἀσφαλίζῃ τά τε πρόσωπα καὶ τὰς περιουσίας, καθὼς καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν πάντων τῶν θρησκευμάτων, διώρισα ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἐξ ὑμῶν, κύριοι, εἰς ἣν ἀναθέτω τὴν ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου τοῦ Πολιτεύματος, τῇ συνεννοήσει μεθ' Ἡμῶν, ὅπως εἰσαχθῇ κατόπιν πρὸς συζήτησιν καὶ ἐπιψήφισιν ἐνώπιον τῆς πρὸς τοῦτο συγκληθησομένης Συνελεύσεως, ἐν ᾗ θὰ ἀντιπροσωπεύωνται ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τοῦ κρητικοῦ πληθυσμοῦ.

»Κύριοι, μεγάλη εἶναι ἡ σημασία καὶ ἡ εὐθύνη τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀναθέτω ὑμῖν, καθ' ὅσον ἡ τύχη καὶ τὸ μέλλον τῆς Πατρίδος νῦν ἀπὸ ὑμᾶς ἐξαρτᾶται.

»Ἐπικαλοῦμαι τὰ πατριωτικά σας αἰσθήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἡρωικοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ τόσα ἔτη ταλαιπωρηθέντος λαοῦ, ὅπως καταβάλητε πᾶσαν προσπάθειαν καί, λησμονοῦντες πᾶν προσωπικὸν συμφέρον, ἐργασθῆτε ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τῆς ἡρωικῆς καὶ ἀγαπητῆς ἡμῶν Κρήτης. Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ εὐλογήσῃ καὶ ἐμπνεύσῃ ὑμᾶς εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκοντος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Ἡ οὕτω καταρτισθεῖσα ἐπιτροπὴ ἤρχισεν ἀμέσως τὴν ἐκπόνησιν τοῦ Συντάγματος.

Ἄλλο ἔργον, ἐξ ἴσου ἐπεῖγον, ἦτο καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς Δικαιοσύνης, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς ἀξιοθρήνητον σημεῖον. Μέχρι τῆς καθόδου τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὴν Κρήτην, ἡ Δικαιοσύνη εὑρίσκετο εἰς χεῖρας ξένων δικαστῶν, ὑπηκόων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐκτός, ὅμως, τοῦ μειονεκτήματος τούτου, οἱ δικασταὶ οὗτοι ἠγνόουν τὴν κατάστασιν, τὰ ἤθη, τὰ

ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου. Ἑτέρα πληγή, ἐξ ἄλλου, ἦσαν οἱ διερμηνεῖς τῶν Δικαστηρίων. Διὰ τοῦτο οἱ διάδικοι ἐξέθετον ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων προφορικῶς, συνήθως, τὰ δίκαιά των καὶ τὰς ἀπαιτήσεις των καί, ἐνώπιον τῶν ποινικῶν, κατηγόρουν τὸν ἀντίδικον ἢ ὑπερήσπιζον οἱ κατηγορούμενοι τὸν ἑαυτόν των ὅπως ἤθελον. Οἱ διερμηνεῖς, ὅμως, ἦσαν πρόσωπα ἐξαγοραζόμενα μὲ ὀλίγα χρήματα. Καὶ οὕτω διέστρεφον πολλάκις τὰς ἀπόψεις τῶν διαδίκων καὶ τῶν μαρτύρων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε οὐχὶ ἅπαξ συνέβη νὰ συλληφθοῦν ἐντὸς τοῦ δικαστηρίου μηνυταὶ ζητοῦντες τὴν ἐπανόρθωσιν ἀδικήματος ποὺ τοὺς προσεγένετο καὶ νὰ ὁδηγηθῶσιν εἰς τὰς φυλακάς, ἀντιθέτως δὲ ἐγκληματίαι νὰ ἀθωώνωνται πανηγυρικῶς.

Ἐπιτακτικὴ ἐπιθυμία τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἦτο νὰ καταργηθῇ τὸ ὑπάρχον καθεστὼς τῆς Δικαιοσύνης καὶ ν' ἀντικατασταθῇ μὲ νόμους, οἱ ὁποῖοι θ' ἀπένεμον πραγματικῶς τὸ δίκαιον. Τὴν ἀνάγκην αὐτὴν κατεῖδεν εὐθὺς ἀμέσως ὁ Πρίγκιψ. Καὶ τὴν 31ην Δεκεμβρίου ἐδημοσιεύθη τὸ δεύτερον διάταγμα ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του, διὰ τοῦ ὁποίου διωρίζετο ἡ προπαρασκευαστικὴ τῶν νόμων ἐπιτροπεία, ἔχον οὕτως :

«Ἡμεῖς, Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ,

»Ἔχοντες ὑπ' ὄψει, ὅτι πάσης καλῶς συντεταγμένης Πολιτείας θεμελιώδης βάσις εἶναι ἡ Δικαιοσύνη καὶ τὴν λειτουργίαν αὐτῆς θεωροῦντες ὡς μίαν τῶν μᾶλλον ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν,

»Ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

»Διορίζομεν εἰδικὴν Ἐπιτροπεῖαν ἐκ τῶν Ἰωάν. Σκαλτσούνη ὡς προέδρου καὶ τῶν μελῶν Γ. Πλουμίδου, Πέτρου Φούμη, Νεσ. Φαρφουράκη καὶ Ἐμμ. Πολυχρονίδου, οἵτινες, ἀφοῦ ἐκπονήσωσι τὰ σχέδια τῶν δικαστικῶν νόμων, θέλουσιν ὑποβάλει ταῦτα Ἡμῖν μετὰ τῶν αἰτιολογικῶν ἐκθέσεών των.

Ἐν Χανίοις, τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1898

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Καὶ αἱ δύο Ἐπιτροπαὶ ἤρχισαν τὸ ἔργον των ἀμέσως καὶ μετὰ ζήλου, εἰργάζοντο καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἡμέραν. Καὶ καθ' ἑκάστην ἑσπέραν τὰ πρακτικὰ ὑπεβάλλοντο εἰς τὸν Πρίγκιπα, συνοδευόμενα ἀπὸ τὰς ἀναγκαίας παρατηρήσεις, πληροφορίας καὶ ἐπεξηγήσεις. Ὁ Πρίγκιψ ἐλάμβανε σημείωσιν καὶ προέβαινεν εἰς συστάσεις, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως τὸ Σύνταγμα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας καταστῇ ὄργανον σαφὲς καὶ πλῆρες, διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμόν του. Μοναδικὸς δὲ προορισμὸς τούτου ἦτο ἡ ὁμαλὴ διακυβέρνησις τῆς νήσου. Οὕτως, εἰς τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος ἐπῆλθον μερικαὶ ὀρθαὶ τροποποιήσεις.

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος φέρων στολὴν Ἀντιναυάρχου

Ὁ Συνταγματικὸς Χάρτης κατηρτίσθη ἐντὸς μηνός, ἀπετελεῖτο δὲ ἐν συνόλῳ ἀπὸ 108 ἄρθρα, διῃρημένα εἰς 9 κεφάλαια. Εἰς τὰ ἐννέα ταῦτα κεφάλαια καθωρίζοντο τὰ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, τῆς κρητικῆς ἰθαγενείας, διεκηρύσσετο ἡ ἐλευθέρα ἄσκησις παντὸς θρησκεύματος,ἀνεγνωρίζετο ὡς ἐπίσημος γλῶσσα ἡ ἑλληνική, ἀπηγορεύετο ὁ προσηλυτισμός, καθιεροῦτο τὸ ἀπαραβίαστον τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, ἐτίθεντο δὲ καὶ θεμελιώδεις διατάξεις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Τύπου, καθωρίζοντο τὰ δικαιώματα τοῦ Πρίγκιπος καὶ ὡρίζετο ἡ Ἡγεμονικὴ χορηγία.

Ἡ Βουλὴ θ' ἀπετελεῖτο ἐκ μελῶν αἱρετῶν, ἐκλεγομένων διὰ ψηφοδελτίων ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἐκτὸς δέκα προσθέτων μελῶν διοριζομένων παρὰ τοῦ Ἡγεμόνος, καὶ ἐκ μελῶν αὐτοδικαίως μετεχόντων αὐτῆς, ἀλλὰ μὴ ἐχόντων δικαίωμα ψήφου. Τοιαῦτα δὲ μέλη τῆς Βουλῆς ἦσαν οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἡγεμόνος.

Ἡ Δικαιοσύνη θ' ἀπενέμετο ἐν ὀνόματι τοῦ Ἡγεμόνος ὑπὸ δικαστῶν διοριζομένων ὑπὸ τούτου, συμφώνως πρὸς τὸν δικαστικὸν ὀργανισμόν, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐθεσπίζετο ἡ σύστασις Συμβουλίου τῆς Δικαιοσύνης. Μετὰ τὴν σύστασιν τούτου οὐδεὶς δικαστὴς ἢ εἰσαγγελεὺς ἠδύνατο νὰ διορισθῇ ἄνευ γνωμοδοτήσεως, οὐδὲ νὰ παύεται, προσωρινῶς ἢ ὁριστικῶς, χωρὶς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Συμβουλίου.

Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον περιελάμβανε μεταβατικὰς διατάξεις, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἐπὶ διετίαν πᾶσα νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνετίθετο εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ὁ ὁποῖος ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Συντάγματος ἤθελε καταρτίσει καὶ θέσει εἰς ἐφαρμογὴν πάντας τοὺς ἀναγκαίους διοικητικούς, δικαστικούς, οἰκονομικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς νόμους, καθὼς καὶ πάντα νόμον χρήσιμον εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Αὐτονόμου Πολιτείας.

Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὰς διατάξεις, αἱ ὁποῖαι ἔδιδον ὡρισμένα δικαιώματα εἰς τὸν Ἡγεμόνα, τὰς συνέταξεν ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος, ὅστις, ἄλλως τε, ἦτο καὶ ὁ κύριος συντάκτης τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος. Ὁ ἴδιος ἐπλειοδότησεν εἰς τὴν χορήγησιν προνομίων τινῶν εἰς τὸν Πρίγκιπα, κρίνων ὅτι τοῦτο ἦτο ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον ἄσκησιν τῶν καθηκόντων τῆς διακυβερνήσεως τοῦ τόπου κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἁρμοστίας.

Καὶ κατὰ τὰς συζητήσεις ἐπὶ τῶν ἄρθρων αὐτῶν τοῦ Συντάγματος εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος ὑπερημύνθη τῶν προνομίων τοῦ Ἡγεμόνος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς Ἐπιτροπῆς. Ὁ ἴδιος, ἐπίσης, ὑπέβαλε πρότασιν, κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ Συντάγματος, νὰ ὁπλισθῇ ὁ Ἡγεμὼν μὲ τὸ δικαίωμα ν' ἀπελαύνῃ ἰθαγενεῖς Κρῆτας. (Ἴδε Ἐφημερίδα Κρητικῆς Πολιτείας, ἀρ. 21, τῆς 10ης Μαρτίου 1899, ἀριθ. πρακτικῶν 19, σελ. 37). Ἡ διατύπωσις δὲ τοῦ ἄρθρου 69, κεφ. Δ', διὰ τοῦ ὁποίου «οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἡγεμόνος διορίζονται καὶ παύονται παρ' αὐτοῦ κατ' ἀρέσκειαν» ἀνήκει ἐπίσης εἰς τὸν Βενιζέλον.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

ΜΕΤΑ τὸν καταρτισμὸν τοῦ σχεδίου Συντάγματος ἐδημοσιεύθη, τὴν 9ην Ἰανουαρίου 1899, τὸ διάταγμα περὶ συγκροτήσεως Συνελεύσεως. Αἱ ἐκλογαὶ ὡρίσθησαν διὰ τὴν 24ην Ἰανουαρίου. Καὶ διεξήχθησαν, καθ' ὅλην τὴν Κρήτην, μὲ ὑποδειγματικὴν τάξιν. Ἐξελέγησαν 138 χριστιανοὶ βουλευταὶ καὶ 50 μουσουλμᾶνοι, κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, ὡς προέβλεπε τὸ Σύνταγμα. Καὶ ἡ Ἐθνικὴ τῶν Κρητῶν Συνέλευσις, κύριον ἔργον τῆς ὁποίας ἦτο ἡ ψήφισις τοῦ Συντάγματος, συνεκλήθη τὴν 10ην π.μ. τῆς 8ης Φεβρουαρίου 1899 εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ διασκευασθὲν οἴκημα τοῦ δημοτικοῦ κήπου Χανίων.

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο ἱστορικὴ διὰ τὴν Κρήτην. Συνήρχετο ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν, προϊὸν τῆς ἐλευθέρας λαϊκῆς θελήσεως. Ὁ κρητικὸς λαός, ἔπειτα ἀπὸ δουλείαν αἰώνων καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας, εἰσήρχετο εἰς τὸν ἐλεύθερον βίον. Οἱ πληρεξούσιοι εἶχον ἀπὸ ἐνωρὶς καταλάβει τὰς θέσεις των καὶ ἀνέμενον τὸν Πρίγκιπα νὰ κηρύξῃ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν. Τὴν ἕδραν τοῦ Προέδρου κατέλαβεν ὁ γηραιότερος τῶν πληρεξουσίων, ὁ Ἀναγνώστης Γογονῆς, ὑπερογδοηκοντούτης σεβάσμιος γέρων, πληρεξούσιος Ἀποκορώνου. Ὅλοι ἀνέμενον ἐναγωνίως τὸν Ἕλληνα Βασιλόπαιδα, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο νὰ εἴπῃ λόγους ὑπαγορευομένους ἀπὸ τὴν πολιτικὴν φρόνησιν, ἀλλὰ ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ διαφαίνεται τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ ἐθνικὸν αἴσθημα.

Ὑπῆρξε δὲ ἐξαιρετικῶς λεπτὸν ἔργον ἡ σύνταξις τῆς προσφωνήσεως τοῦ Πρίγκιπος, ἡ ὁποία εἶχεν ἑτοιμασθῆ ἀπὸ ἡμερῶν μὲ πατριωτικὸν παλμόν, ἀλλὰ καὶ μὲ περίσκεψιν. Αἱ μετὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συμφωνίαι ἐπέβαλον εἰς τὸν Πρίγκιπα νὰ εἴπῃ τι καὶ διὰ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, τὴν ὁποίαν, ψιλῷ ὀνόματι, ἀνεγνώριζον ἀκόμη αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις εἰςαὐτόν. Κατεβλήθη, ὅμως, προσπάθεια, κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς προσφωνήσεως, ὥστε τὰ τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου ν' ἀναφερθοῦν μᾶλλον ἱστορικῶς καὶ ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις, ὄχι δὲ ὡς ἄμεσος ὁμολογία τοῦ Πρίγκιπος. Καὶ ἦτο ὁ Πρίγκιψ τοσοῦτον μᾶλλον ἠναγκασμένος, παρὰ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν του, νὰ μὴ παρέλθῃ ἐντελῶς ἐν σιγῇ τὸ ζήτημα τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου,

καθ' ὅσον ἡ προπαρασκευάσασα τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος δεκαεξαμελὴς ἐπιτροπὴ εἶχεν ὁρίσει εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον : «Τὴν Νῆσον Αὐτόνομον ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου», τὴν δὲ φράσιν ταύτην εἶχε διαγράψει ἰδιοχείρως ὁ Πρίγκιψ παρ' ὅλους τοὺς δισταγμοὺς τοῦ 'Ιω. Σφακιανάκη,φοβουμένου παρατηρήσεις ἐκ μέρους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἢ διαμαρτυρίας τῶν ὀθωμανῶν. Διὰ ν' ἀποφευχθῇ ἡ ἐνδεχομένη αὕτη διαμαρτυρία τῶν ὀθωμανῶν, λόγῳ τῆς ἀπαλείψεως τῆς φράσεως αὐτῆς, παρεστάθη εἰς τὰ μουσουλμανικὰ μέλη τῆς 'Επιτροπείας, ὅτι εἰς τὴν τροποποίησιν ταύτην προέβαινεν ὁ Πρίγκιψ, διότι ἐθεώρει ὅτι τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἦτο καλύτερον νὰ γνωρίσῃ ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως. Καὶ εὐτυχῶς διὰ τοῦ εὐφυοῦς τούτου τεχνάσματος, οὔτε τὸ Σύνταγμα περιέλαβέ τι περὶ ἐπικυριαρχίας, οὔτε διαμαρτυρία διετυπώθη διὰ τοῦτο.

Καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν εἶχον προετοιμάσει τόσαι ἱεραὶ θυσίαι μαρτύρων, τόσα δάκρυα καὶ πένθη, τόσοι πόθοι καὶ τόσαι εὐχαί, ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν 'Ελλήνων εἰσήρχετο εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Συνελεύσεως τῆς ἐλευθέρας πλέον Κρήτης. 'Ο λαός, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκεντρωθῆ ἔξω καὶ οἱ πληρεξούσιοι ὄρθιοι καὶ συγκεκινημένοι ἐζητωκραύγαζον τὸν 'Ηγεμόνα των, ὁ ὁποῖος εἰσῆλθεν ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του πρίγκιπα Νικόλαον, εὑρισκόμενον εἰσέτι ἐν Κρήτῃ, τοὺς δύο ὑπασπιστάς του Καρβούνην καὶ Λεμπέσην καὶ τὸν γραμματέα του 'Ανδρ. Παπαδιαμαντόπουλον. Βαθύτατα συγκεκινημένος ὁ Πρίγκιψ ἐπροχώρησεν εἰς τὸ βῆμα. Καὶ ἐκεῖ, ἐν μέσῳ τελείας σιγῆς, ἀπήγγειλε διὰ φωνῆς βροντώδους τὴν προσφώνησίν του :

«Κύριοι Πληρεξούσιοι,

Αἱ τέσσαρες Μεγάλαι Δυνάμεις, καταστήσασαι Αὐτόνομον Πολιτείαν τὴν Κρήτην, ἀπεφάσισαν ἵνα ὁ Ὕπατος αὐτῆς 'Αρμοστής, ἀναγνωρίζων τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Α.Μ. τοῦ Σουλτάνου καὶ τὰ κατάλληλα λαμβάνων μέτρα πρὸς φρούρησιν τῆς πρὸς ἔνδειξιν αὐτῆς ὑψουμένης ἐπὶ ἑνὸς τῶν ὠχυρωμένων μερῶν τῆς νήσου ὀθωμανικῆς σημαίας, μεριμνήσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρηνεύσεως τοῦ τόπου καὶ τῆς ἱδρύσεως διοικήσεως ἀσφαλοῦς, προκαλῶν ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Συνελεύσεως, περιλαμβανούσης τοὺς ἀντιπροσώπους πάντων τῶν στοιχείων τῆς Κρήτης, τὴν ἐπιψήφισιν Πολιτεύματος αὐτονόμου, ἀσφαλίζοντος ἐξ ἴσου τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν της καὶ τὴν ἐλευθέραν τῶν θρησκευμάτων ἐξάσκησιν.

»Διορισθεὶς ὑπὸ τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων Ὕπατος 'Αρμοστής, ἀνέλαβον τὴν ὑπὸ τοὺς διατυπωθέντας ὑπ' αὐτῶν ὅρους ἐντολὴν πεποιθώς, ὅτι διὰ τῆς προθύμου ἀρωγῆς καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοπατρίας πάντων τῶν Κρητῶν, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, θὰ ἠδυνάμην νὰ

ἐκπληρώσω τὴν δυσχερῆ μέν, ἀλλὰ καὶ ἱεράν, ἀποστολήν μου καὶ ἱκανοποιήσω τὴν εὐγενῆ καὶ πολύτιμον ὑπὲρ τῆς νήσου μέριμναν τῶν Δυνάμεων.

»Καὶ ἡ πεποίθησίς μου αὕτη ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα καθόδου μου, διότι ἡ ἐνθουσιώδης ὑποδοχή, ἧς πανταχοῦ καὶ ὑπὸ πάντων ἀδιακρίτως ἔτυχον, μαρτυρεῖ τὴν εἰλικρινῆ καὶ θερμὴν ὅλων ἐπιθυμίαν, ἵνα ριφθῇ εἰς λήθην πᾶσα προηγουμένη διαμάχη καὶ διάκρισις, ἵνα ἐν ἑνὶ πνεύματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ πάντες μὲ συνδράμωσιν εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου ἀγαθοῦ σκοποῦ τῆς εἰρηνεύσεως, τουτέστι τῆς ἀδελφοποιήσεως πάντων τῶν κατοίκων τῆς νήσου, τῆς εὐημερίας καὶ τῆς προόδου αὐτῆς.

»Ἐπὶ τῇ ἐκδηλώσει τῶν τόσον σημαντικῶν αἰσθημάτων τούτων, θεωρῶ καθῆκον νὰ ἐκφράσω τὴν χαρὰν καὶ τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς ὑμᾶς, κύριοι πληρεξούσιοι, καὶ δι' ὑμῶν πρὸς τὸν λαόν, ὃν ἀντιπροσωπεύετε.

»Τῆς αὐτῆς πολυτίμου προθυμίας δὲν ὑστέρησαν καὶ οἱ ἀναλαβόντες, τῇ ἐντολῇ μου, τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου τοῦ πολιτεύματος, ἀποδείξαντες σύμπνοιαν ἀξιόλογον καὶ περίσκεψιν οὐχὶ τὴν τυχοῦσαν.

»Ἡ ἐκπονηθεῖσα ἐργασία ὑποβάλλεται σήμερον εἰς τὴν ὑμετέραν ἐπισταμένην μελέτην καὶ ἐλευθέραν συζήτησιν ἵνα μετ' αὐτὰς καὶ κατόπιν συνεννοήσεως μετ' ἐμοῦ καταστῇ ὁ θεμελιώδης τῆς νήσου νόμος.

»Πέποιθα, Κύριοι, ὅτι ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ σπουδαίου καθήκοντος, ὅπερ ἀνατίθεται ὑμῖν, θέλουσι πρυτανεύσει ἡ ὀρθὴ κρίσις, ἡ ἀγαθὴ πάντων θέλησις καὶ ἡ δέουσα φιλοπατρία, ἵνα ἐπιψηφισθῇ οὕτω πολίτευμα ἄξιον τῶν κοινῶν εὐχῶν καὶ τῶν προσδοκιῶν τῶν Δυνάμεων, ἱκανὸν δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐημερίαν πάντων καὶ τὴν πρόοδον τοῦ τόπου.

»Ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ εὔχομαι ἵνα ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης σκέπῃ ὑπὸ τὴν κραταιὰν καὶ ἁγίαν Αὐτοῦ χεῖρα τὴν φιλτάτην Κρήτην».

Μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς προσφωνήσεώς του, τὸ τέλος τῆς ὁποίας ὑπεδέχθησαν ζητωκραυγαὶ καὶ χειροκροτήματα, ὁ Πρίγκιψ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἐν Χαλέπα ἐνδιαίτημά του, διὰ μέσου τῶν παρατεταγμένων διεθνῶν στρατευμάτων, συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν συνταγματάρχου Spitgert ἐφίππου παρὰ τὴν ἅμαξάν του.

Ἡ Συνέλευσις, συγκροτηθεῖσα εἰς Σῶμα καὶ ἐκλέξασα τακτικὸν πρόεδρον αὐτῆς τὸν Ἰωάν. Σφακιανάκην, ἐπεδόθη τὴν μεθεπομένην εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ Κρητικοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον καὶ ἐψήφισεν εἰς πρώτην ἀνάγνωσιν κατὰ τὴν διάρκειαν ὀκτὼ συνεδριάσεων.

Διὰ νὰ κριθῇ ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ του πλαισίου τὸ Σύνταγμα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, πρέπει νὰ συνδεθῇ τοῦτο πρὸς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι. Τὰ τελευταῖα ἀτυχῆ διὰ τὴν χώραν γεγονότα, αἱ θλιβεραὶ συνέπειαί των, ὁ μοιραίως ἐπακολουθήσας σάλος, εἶχον ἀπὸ πολλοῦ προκαλέσει διαφόρους κρίσεις περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς καὶ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν διὰ νὰ ὀρθοποδήσῃ ἡ Ἑλλάς. Ὑπὸ πολλῶν ἐθεωρήθη καὶ ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἓν ἐκ τῶν σοβαρῶν αἰτίων τῆς ὀλεθρίας ἐκβάσεως τῶν ἐθνικῶν μας πραγμάτων ἦτο ἡ κοινοβουλευτικὴ ἀκολασία καὶ τὸ λίαν φιλελεύθερον πνεῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν παρομοίων κρίσεων εὑρισκόμενοι καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν δεκαεξαμελῆ Ἐπιτροπείαν καὶ οἱ πληρεξούσιοι, περιέλαβον ἐν τῷ Κρητικῷ Συντάγματι διατάξεις παρεχούσας εἰς τὸν Ἡγεμένα, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀνεφέρθη, ἐξουσίαν μεγίστην, δυναμένην, ἰδίᾳ κατὰ τὴν πρώτην διετίαν, νὰ προλαμβάνῃ πᾶσαν παρεκτροπήν. Εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἡγεμόνος ἐπρυτάνευε, βεβαίως, ἡ σκέψις ὅτι ἦτο οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Διότι ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἄλλου τινός, οἱ Κρῆτες θὰ ἐδεικνύοντο λίαν φειδωλοί.

Καὶ ἦτο εὐτύχημα, ἀληθῶς, ὅτι ὑπερίσχυσαν αἱ σκέψεις αὗται, διότι διὰ τὴν Κρήτην, εἰσερχομένην εἰς τὸ στάδιον περισυλλογῆς καὶ ἀνορθώσεως, εἰθισμένης δὲ εἰς ἀπαύστους ἀνωμαλίας καὶ διαβαλλομένην ἐνώπιον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὡς μὴ ἀνεχομένην δῆθεν οὐδεμίαν ἀρχήν, θὰ ἦτο καταστρεπτικὸν ἐὰν ἀφίετο εἰς ἀχαλίνωτον κοινοβουλευτισμὸν καὶ εἰς ἀπεριορίστους κομματικοὺς ἀνταγωνισμούς.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως Ἰω. Σφακιανάκης ὑποβάλλων μετά τινας ἡμέρας εἰς τὸν Πρίγκιπα τὸ κείμενον τοῦ ψηφισθέντος Συντάγματος, συνώδευσεν αὐτὸ διὰ τοῦ ἑξῆς ἐγγράφου, ἐν τῷ ὁποίῳ διαφαίνεται κρυφία τις ἐπιφύλαξις ἐπὶ τῇ παροχῇ τόσων προνομίων :

«Ὑψηλότατε,

Εὐσεβάστως καταθέτω εἰς χεῖρας τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τὸ κείμενον τοῦ Συντάγματος τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ὡς ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν.

»Ἡ Ὑμετέρα Βασιλικὴ Ὑψηλότης θὰ παρατηρήσῃ, ὅτι τὸ σχέδιον, τὸ ὑποβληθὲν ἐντολῇ τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ὑψηλότητος εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὑπέστη μεταβολὰς καὶ ταύτας λίαν ἐπουσιώδεις.

»Καὶ οἱ ἐκπονήσαντες τὸ ἀρχικὸν σχέδιον καὶ οἱ ψηφίσαντες τὸ οριστικὸν κείμενον πληρεξούσιοι τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἀποβλέψαντες εἰς τὴν ἰδέαν, ἣν ἡ Ὑμετέρα Βασιλικὴ Ὑψηλότης ἐκπροσωπεῖ, δὲν ἐδίστασαν

νὰ συγκεντρώσωσιν εἰς χεῖρας Αὐτῆς ἐξουσίαν μικρὸν ὑπολειπομένην τῆς ἀπεριορίστου.

»Ἡ Ὑμετέρα Βασιλικὴ Ὑψηλότης θὰ ἐκτιμήσῃ ὀρθῶς τὴν σημασίαν τοῦ γεγονότος τούτου, ὅταν ἀναλογισθῇ μάλιστα, ὅτι πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἱ Κρῆτες διετήρησαν τὰς δημοκρατικὰς ροπὰς τῆς φυλῆς καὶ ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀποφασίζωσιν ἐλευθέρως περὶ τῶν καθ' ἑαυτοὺς πραγμάτων, ἀπέκτησαν διὰ μακρῶν καὶ χαλεπῶν ἀγώνων.

»Διὰ τοῦτο εὐλόγως ἀπεκδέχονται παρὰ τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ὑψηλότητος εἰς ἀντάλλαγμα, ὅτι θὰ ἀσκῇ τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἀεὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πολιτείας, ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων καὶ τῶν χρηστῶν, κατὰ τῶν φαύλων καὶ ἀδικούντων.

»Εἴθε τὸ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἐγκαινιαζόμενον νέον καθεστὼς νὰ δικαιώσῃ τὰς ἐλπίδας, αἵτινες συνεδέθησαν πρὸς αὐτὸ καὶ ὁ Χάρτης οὗτος ν' ἀποβῇ εἰς χεῖρας τῆς Ὑμετέρας Βασιλικῆς Ὑψηλότητος ὄργανον εἰρήνης καὶ συνδιαλλαγῆς ἐν τῷ παρόντι, κοινωνικῆς ἀναπτύξεως καὶ εὐημερίας ἐν τῷ μέλλοντι».

Ὑπὸ τὰς γραμμὰς τοῦ ἐγγράφου τούτου, διακρίνεται ἡ ὑποφώσκουσα δυσαρέσκεια τοῦ Σφακιανάκη πρὸς τὸν Πρίγκιπα, μία δυσαρέσκεια τὴν ὁποίαν ἕως τότε μετὰ δυσκολίας ἀπέκρυπτεν ὁ Κρὴς πολιτικός. Ὠφείλετο δὲ ἡ δυσαρέσκεια αὐτὴ εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασεν ὁ Σφακιανάκης, ὁ ὁποῖος, βασιζόμενος εἰς τὸ γόητρον ποὺ εἶχε μέχρι πρό τινος ὡς πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὡς καὶ εἰς τὰ εὔφημα σχόλια τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, εἶχεν ἐλπίσει ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ κηδεμονεύσῃ τὸν Πρίγκιπα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ υἱοθετοῦνται ἀσυζητητὶ αἱ γνῶμαι του. Ἐκ τῆς ὅλης ὅμως στάσεως, τόσον τοῦ Σφακιανάκη ὅσον καὶ τοῦ Βενιζέλου, ὁ Γεώργιος εἶχε σχηματίσει ἤδη γνώμην περὶ αὐτῶν καὶ εἶχε διαγνώσει τοὺς σκοποὺς εἰς τοὺς ὁποίους ἀπέβλεπον.

Καὶ ὡμίλησε πρὸς αὐτοὺς μετ' αὐστηρότητος, εὐκαιρίας δοθείσης, τονίσας εἰς ἀμφοτέρους, ὅτι, διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν του, οὐδένα ἔκρινεν ἀποκλειστικῶς ἀπαραίτητον. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Πρίγκιπος, νὰ μὴ ἀνεχθῇ οὐδεμίαν πολιτικὴν κηδεμονίαν, εἶχε δυσαρεστήσει τοὺς δύο Κρῆτας πολιτευτάς, οἱ ὁποῖοι διέβλεπον ὅτι τὰ σχέδιά των ἐματαιοῦντο. Ὁ δὲ Σφακιανάκης, ὁ ὁποῖος ἔφερε βαρέως καὶ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν πρὸς αὐτὸν δυσπιστίαν μεγάλου ἀριθμοῦ χριστιανῶν πληρεξουσίων, ἐξ ἧς ἐκινδύνευε νὰ μὴ ἐκλεγῇ πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, σωθείς, ὡς ἀπεκάλυψαν οἱ περὶ τὸν ὑποψήφιον τῆς ἀντιπολιτεύσεως Ἀντ. Μιχελιδάκην, διὰ τῶν ὀθωμανικῶν ψήφων, εὗρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν πικρίαν του, μέσῳ τῶν γραμμῶν τοῦ ἐγγράφου τῆς Συνελεύσεως.

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν συνεδριάσεων τῆς κρητικῆς Συνελεύσεως, αἱ σχέσεις καὶ ἡ ἀβρότης μεταξὺ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ὀθωμανῶν πληρεξουσίων διετηρήθησαν ἄμεμπτοι, ἀλλὰ κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Συντάγματος ἀνάγνωσιν, παροτρυνόμενοι πολλοὶ τῶν ὀθωμανῶν ὑπὸ τῶν ἐν Ἡρακλείῳ φανατικῶν ὁμοθρήσκων των, ἀπεφάσισαν νὰ προβάλωσιν ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τῆς ὑποχρεωτικῆς ὑπηρεσίας ἐν τῇ πολιτοφυλακῇ καὶ τινας ἄλλας δευτερευούσας, νὰ ζητήσωσι δὲ τὴν διαγραφὴν τοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, καθ' ὃ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν διεθνῶν στρατευμάτων «δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραμείνῃ ἢ διέλθῃ διὰ τῆς νήσου ξένος στρατός, ἄνευ νόμου».

Τὸ ἀναφυὲν ζήτημα ἦτο ἐκτάκτως λεπτόν. Διότι οἱ μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι, ἐὰν ἀπερρίπτοντο αἱ προτάσεις των, εἶχον σκεφθῆ νὰ προκαλέσουν σκάνδαλον καὶ νὰ ζητήσουν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Προξένων, ἀφοῦ μάλιστα εἶχον πληροφορηθῆ, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Συντάγματος θὰ ὑπεβάλετο εἰς τὴν κρίσιν τῶν ἐν Ρώμῃ ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων Δυνάμεων. Κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Πρίγκιπος οἱ μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως του Α. Παπαδιαμαντοπούλου, ὁ ὁποῖος καὶ κατώρθωσε νὰ τοὺς πείσῃ ν' ἀλλάξουν γνώμην καὶ νὰ δεχθοῦν τὰ διαμφισβητούμενα ἄρθρα τοῦ Συντάγματος. Οὕτως ὁ ἐπικίνδυνος αὐτὸς σκόπελος, ὁ ὁποῖος ἠπείλει νὰ δημιουργήσῃ σοβαρὸν ζήτημα, παρεκάμφθη διὰ τοῦ ἐπιτυχοῦς τούτου χειρισμοῦ.

Τὸ Σύνταγμα, λοιπόν, ἐψηφίσθη καὶ ὑπεβλήθη εἰς τοὺς ἐν Ρώμῃ ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων. Μέχρις ὅτου δὲ ληφθῇ ἡ ἀπάντησις τούτων, αἱ ἐργασίαι τῆς Συνελεύσεως διεκόπησαν. Ἐπὶ ὁλόκληρον μῆνα ἀνεμένετο ἡ ἀπάντησις. Ἐν τῷ μεταξὺ διάφοροι διαδόσεις περὶ οὐσιωδῶν τροποποιήσεων τοῦ Συντάγματος ἐκράτουν ἐν ἀνησυχίᾳ τοὺς χριστιανούς, ἐνῷ ὁ Πρίγκιψ ἐδυσφόρει μὴ δυνάμενος νὰ σχηματίσῃ Κυβέρνησιν. Τέλος, τὴν 14ην Ἀπριλίου 1899, ἐλήφθη εἰς τὴν Κρήτην ἡ ἀπάντησις τῆς πρεσβευτικῆς Διασκέψεως τῆς Ρώμης ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος. Αἱ τροποποιήσεις περιωρίζοντο εἰς δύο : α) Εἰς τὴν ἀπάλειψιν ὁλοκλήρου τοῦ ἄρθρου 38, ἔχοντος ὡς ἑξῆς :

«Ἄρθρον 38.—Καθ' ἣν περίπτωσιν τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα μείνῃ ἄνευ κατόχου, τὴν ἡγεμονικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ τὸ Συμβούλιον τοῦ Ἡγεμόνος, ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην, συγκαλεῖ δὲ ἐντὸς δύο μηνῶν τὸ βραδύτερον τὴν Συνέλευσιν, ὅπως αὕτη ἀποφασίσῃ περὶ τοῦ τε προσώπου τοῦ Ἡγεμόνος καὶ περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὅσαι ἤθελον κριθῆ ἀναθεωρητέαι, ἕνεκα τῆς μεταβολῆς ταύτης.

Πᾶσα ἀπόφασις τῆς Συνελεύσεως, ἀφορῶσα τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡγε-

μόνος, λαμβάνεται διὰ πλειοψηφίας τῶν δύο τρίτων καὶ διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας».

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐπεφύλασσον τοῦτ' ἔστιν εἰς ἑαυτὰς τὸ δικαίωμα νὰ ὁρίσουν τὸν ἀντικαταστάτην τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ἐὰν ἐχήρευεν ἡ θέσις. Καὶ

β) εἰς τὴν τροποποίησιν τοῦ ἄρθρου 10 περὶ ἀπαγορεύσεως τοῦ προσηλυτισμοῦ.

Εὐθὺς μετὰ τὴν λῆψιν τῆς ἀπαντήσεως τῶν Πρεσβευτῶν, συνῆλθεν ἡ Συνέλευσις καὶ ἀπεδέχθη ταύτας διὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἑξῆς πρακτικοῦ:

«Ἡ Συνέλευσις, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνακοινωθείσας παρατηρήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων, ἐπὶ τοῦ ψηφισθέντος σχεδίου τοῦ Συντάγματος ἀποφαίνεται :

1) Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἄρθρον 10, περὶ ἀπαγορεύσεως τοῦ προσηλυτισμοῦ, ἀποδέχεται τὴν προτεινομένην ἑρμηνείαν, καθ' ἣν ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ προσηλυτισμοῦ δὲν πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρόφασις ὅπως περιορίζηται παρανόμως ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία ἀτόμων ὁμολογούντων δημοσίᾳ οἱονδήποτε θρήσκευμα.

2) Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἄρθρον 38 περὶ τοῦ πρακτέου, καθ' ἣν περίπτωσιν τὸ Ἡγεμονικὸν ἀξίωμα ἤθελε μείνει ἄνευ κατόχου, ἡ Συνέλευσις συναινεῖ εἰς τὴν διαγραφὴν τοῦ ἄρθρου τούτου, ἐπαναλαμβάνουσα ταὐτοχρόνως τὴν ἐκφρασθεῖσαν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις ὑπὸ τῆς ἐν Μελιδονίῳ Συνελεύσεως τὴν 16]28 Ὀκτωβρίου 1897, ὅπως, κατὰ τὸν διορισμὸν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Πολιτείας, λαμβάνεται ἡ γνώμη τῶν Κρητῶν».

Ἡ Κρήτη εἶχε πλέον ἀποκτήσει Σύνταγμα.

Καὶ αἱ ἐργασίαι τῆς Συνελεύσεως ἔληξαν, ἀφοῦ αὕτη ἀπεδέχθη τὰς ὑποβληθείσας προτάσεις. Ἡ μόνη πρότασις ἡ ὁποία δὲν ἐγένετο δεκτή, ἦτο ἡ σύναψις δανείου διὰ τὴν ἐκτέλεσιν δημοσίων ἔργων ὑπὲρ τοῦ ὁποίου θερμῶς εἶχε συνηγορήσει ὁ Πρίγκιψ. Ἀρχικῶς ἡ ἐπιτροπὴ πρὸς μελέτην τοῦ ζητήματος εἶχεν ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν. Ἀλλ' ἀντέδρασεν ὁ Μιχελιδάκης, ὁ ὁποῖος ἐνῷ τὴν πρωΐαν εἶχε συμφωνήσει, τὴν ἑσπέραν μετέβαλε γνώμην μὲ τὴν δικαιολογίαν, ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ παρεξηγῆτο ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ὡς ἐπιβάλλουσα οἰκονομικὰ βάρη. Κατώρθωσε δὲ νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ τὴν Ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία καὶ ἀπέρριψε τὴν πρότασιν. Ἡ δικαιολογία δὲν ἦτο ἀστήρικτος. Διότι ἡ ἐν Ἑλλάδι θλιβερὰ οἰκονομικὴ κατάστασις καὶ τὰ ἐπανειλημμένως συναφθέντα καὶ ἐξανεμισθέντα δάνεια εἶχον ἐκφοβίσει εἰς ὑπερβολικὸν βαθμὸν τοὺς Κρῆτας, οἱ ὁποῖοι ἐδοκίμαζον τρόμον καὶ εἰς μόνον τὸ ἄκουσμα τῆς λέξεως δάνειον.

Η ΠΡΩΤΗ ΚΡΗΤΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ

ΑΦΟΥ, λοιπόν, τὸ Σύνταγμα ἐψηφίσθη καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρῶτον ἔργον τοῦ Πρίγκιπος ἦτο ὁ σχηματισμὸς Κυβερνήσεως. Διὰ τὸν καταρτισμόν της ὁ Πρίγκιψ εἰργάζετο ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ὑποβολῆς τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπήτει σκέψιν καὶ φρόνησιν. Ἔπρεπε νὰ ἐκλεγοῦν πρόσωπα καὶ ἀπὸ τὰς δύο πολιτικὰς μερίδας. Ἀπὸ τὴν μερίδα Σφακιανάκη—Βενιζέλου καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίθετον, ἐκ τῆς ὁποίας προεξῆρχον ὁ Κούνδουρος, ὁ Μιχελιδάκης, ὁ Φούμης καὶ ὁ Πωλογεώργης. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦτο καθόλου εὐχερὲς ἔργον. Διότι ὑπῆρχον πολλοὶ διεκδικοῦντες τὰ πρωτεῖα καὶ διότι οὐδεμία ἐκ τῶν δύο πολιτικῶν μερίδων θὰ ἐδέχετο νὰ καταστῇ, ἔστω καὶ ἐλαφρῶς, ἰσχυροτέρα ἡ ἄλλη.

Κατόπιν τούτου ἦτο μοιραῖον ν' ἀρχίσουν μακραὶ συζητήσεις καὶ ἀδιάκοποι πολιτικοὶ ἑλιγμοί, διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ πολιτευόμενοι Κρῆτες, ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμουν ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις, νὰ περιορίσουν τὰς ἐγωιστικὰς φιλοδοξίας των καὶ νὰ προσαρμοσθοῦν μὲ τὴν διαγραφομένην νέαν κατάστασιν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος.

Οὕτως ὁ Πρίγκιψ, ὅστις ἀπέβλεπε εἰς τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέραν ἰσορροπίαν εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ συσταθῇ μικτὴν Κυβέρνησιν, διὰ τῆς συνεργασίας τῶν δύο πολιτικῶν μερίδων, κατέβαλεν ἐνδελεχεῖς προσπαθείας διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Καὶ ἀρχικῶς, κατ' ἐντολήν του, ὁ ἰδιαίτερος γραμματεύς του Ἀνδρέας Παπαδιαμαντόπουλος ἐπεσκέφθη τὴν 10ην Μαρτίου ἐν Ἡρακλείῳ τὸν Σφακιανάκην, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπρότεινεν ἐκ μέρους τοῦ Πρίγκιπος νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Οὗτος, ὅμως, ἠρνήθη προβάλλων διαφόρους προφάσεις καὶ οἰκογενειακοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἔλεγε, δὲν τοῦ ἐπέτρεπαν ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ Ἡρακλείου.

Ἡ ἄρνησις τοῦ Σφακιανάκη νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐδυσχέρανε τὰ πράγματα ἐπειδὴ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀγνοηθῇ οὗτος κυρίως διότι ἡ ἑτέρα πολιτικὴ μερὶς εἶχε δηλώσει ὅτι εἰς μίαν τοιαύτην περίπτωσιν δὲν θὰ συμμετεῖχε τῆς Κυβερνήσεως. Κατόπιν τούτου ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁπωσδήποτε καὶ προετάθη εἰς αὐτὸν ἡ Νομαρχία

Ἡρακλείου, τὴν ὁποίαν οὗτος ἀπεδέχθη κατ' ἀρχὴν ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ συμμετεῖχεν ὁ Βενιζέλος εἰς τὴν σχηματιζομένην Κυβέρνησιν. Παραδόξως, ὅμως, μετ' ὀλίγον ἠρνήθη καὶ τὴν πρότασιν ταύτην ὁ Σφακιανάκης καὶ ἀπέστειλε σχετικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πρίγκιπα.

Μετὰ τὸ ναυάγιον τῶν συζητήσεων μὲ τὸν Σφακιανάκην ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ἀπηυθύνθη εἰς τὸν Βενιζέλον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐζήτησε νὰ μετάσχῃ τῆς Κυβερνήσεως. Ἐκεῖνος δὲ τοῦ ἀπήντησεν ἐπὶ λέξει, ὅτι : «ἔπρεπε νὰ ἔχῃ θάρρος ἅμα καὶ θράσος ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς Κυβέρνησιν μὴ ἔχουσαν τὸν Σφακιανάκην». Τότε ὁ Παπαδιαμαντόπουλος πρὸ τοῦ ἀδιεξόδου αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ τοῦ παρατηρήσῃ μετὰ πικρίας, ὅτι πολλοὶ τὸν χαρακτηρίζουν ὡς ἐμπαθῆ καὶ πεισμονα καὶ ὅτι ἀδικεῖ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν πατρίδα του, ἀρνούμενος νὰ παράσχῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς μίαν στιγμὴν κρίσιμον. «Νομίζω, τοῦ εἶπεν, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸν ν' ἀποβλέπετε μόνον εἰς τὰς προσωπικὰς μετὰ τοῦ Σφακιανάκη σχέσεις σας καὶ νὰ παραβλέπετε αὐτὸ ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον». Ὁ Βενιζέλος, ὅστις δὲν ἦτο εἰθισμένος νὰ δέχεται παρατηρήσεις καὶ μάλιστα εἰς τοιοῦτον τόνον, ἐχολώθη προφανῶς καὶ ἠρκέσθη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐκ νέου τὴν ἔμμονον ἄρνησίν του νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἄνευ τοῦ Σφακιανάκη. Διὰ τῆς τροπῆς, ὅμως, αὐτῆς, τὴν ὁποίαν ἐλάμβανον αἱ συζητήσεις, ἐδημιουργοῦντο σοβαραὶ δυσχέρειαι εἰς τὸν σχηματισμὸν Κυβερνήσεως τῆς νήσου, δεδομένου ὅτι ὁ εἷς προέβαλλε τὴν ἀνάγκην ἵνα λάβῃ καὶ ὁ ἕτερος μέρος, βέβαιος περὶ τῆς ἀρνήσεως τοῦ ἑτέρου ἐκ τῶν προτέρων. Πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς ὁ Παπαδιαμαντόπουλος προέβη εἰς τὴν ὑστάτην προσπάθειάν του καὶ ἐπρότεινεν εἰς τὸν Βενιζέλον νὰ ἴδῃ προσωπικῶς τὸν Πρίγκιπα καὶ νὰ συνεννοηθῇ ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτοῦ. Ὁ Βενιζέλος ἐδέχθη τὴν λύσιν καὶ τὴν ἐπομένην παρουσιάσθη εἰς τὸν Ἡγεμόνα πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπανέλαβε τὰ αὐτά, ἀφήνων νὰ ὑπονοηθῇ ἡ ἀξίωσίς του περὶ πρωθυπουργίας Σφακιανάκη. Ταύτην, ὅμως, ἠρνήθη ὁ Πρίγκιψ καὶ ὁ Βενιζέλος ἀπεχώρησεν.

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἤρχισε νέα μέθοδος ἐνεργειῶν ἐκ μέρους τῶν φίλων τοῦ Σφακιανάκη καὶ τοῦ Βενιζέλου. Τρὶς καὶ τετράκις τῆς ἡμέρας ἀπεστέλλοντο πρὸς τὸν Πρίγκιπα διάφοροι ἐπιτροπαί, αἱ ὁποῖαι ἐτόνιζον ὅτι ἡ ἀποχὴ τῶν δύο πολιτευομένων ἀπὸ τῆς Κυβερνήσεως θὰ ἐπέφερε μοιραίως τὴν ἀποτυχίαν της, ὅτι ἡ ἐντύπωσις θὰ ἦτο φοβερὰ κλπ. Τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἠγνόουν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπληροφοροῦντο λεπτομερῶς καί, ἀποχωροῦντα, ἠναγκάζοντο νὰ ὁμολογήσουν ὅτι τὸ σφάλμα ἐβάρυνε τοὺς μὴ ἀποδεχθέντας τὴν πρόσκλησιν τοῦ Πρίγκιπος. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐξηκολούθησεν ἐπί τινας ἡμέρας, ὁπότε ὁ Βενιζέλος ἐνεφανίσθη

αἰφνιδίως μεταστρεφόμενος καὶ ἔδειξε διαθέσεις πρὸς νέας συνεννοήσεις, εἴτε διότι εἶχεν ἐπικρατήσει παρ' αὐτῷ ὀρθοτέρα σκέψις, εἴτε διότι εἶχεν ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὰς διαμαρτυρίας τῶν φίλων του. Κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Πρίγκιπος, ὁ Παπαδιαμαντόπουλος εἶχε νέαν συνάντησιν μετὰ τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐδήλωσεν αὐτὴν τὴν φοράν, ὅτι θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ ὅτι θὰ ἔπειθε καὶ τὸν Σφακιανάκην νὰ συμμετάσχῃ. Καὶ ὄντως οὕτω συνέβη.

Κατόπιν τῆς εὐοδώσεως τῶν διαπραγματεύσεων, ἐδημοσιεύθη μετά τινας ἡμέρας τὸ ἑξῆς διάταγμα :

«Ἡμεῖς, Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ.

»Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἄρθρα 65 καὶ 113 τοῦΣ υντάγματος τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

»Διορίζομεν Συμβούλους Ἡμῶν τοὺς Ἰω. Σφακιανάκην, Μανοῦσον Κούνδουρον, Χασὰν Σκυλιανάκην, Ἐλευθέριον Βενιζέλον καὶ Κωνσταντῖνον Φούμην.

»Ἰδιαίτερος νόμος θέλει κανονίσει τὰ τῆς διαιρέσεως τῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Συμβουλίου.

Ἐν Χανίοις τῇ 17ῃ Ἀπριλίου 1899».

«Εἰκοσιτέσσαρας ὥρας μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἀνωτέρω διατάγματος—γράφει ἐπὶ λέξει ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εἰς τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του— ὁ Σφακιανάκης, μοῦ ἀπέστειλεν ἐπιστολὴν δι' ἧς μὲ ηὐχαρίστει θερμῶς διὰ τὴν τιμὴν τῆς ἐκλογῆς του, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως μὲ παρεκάλει νὰ τὸν ἀπαλλάξω τῶν καθηκόντων του, προβάλλων ὡς δικαιολογίαν τὴν κατάστασιν τῆς ὑγείας τῆς θυγατρός του, ἡ ὁποία δὲν τοῦ ἐπέτρεπε ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον.

Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Βενιζέλος κατεπλάγη ἀπὸ τὴν ἀπροσδόκητον αὐτὴν παραίτησιν τοῦ Σφακιανάκη, τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις εἶχα προβλέψει.

Τὴν 20ὴν Ἀπριλίου, διὰ νέου διατάγματος, ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ παραίτησις τοῦ Σφακιανάκη καὶ διωρίζετο εἰς ἀντικατάστασίν του ὁ Ν. Γιαμαλάκης».

Ἀπὸ τῆς 9ης Δεκεμβρίου 1898 μέχρι τῆς 20ῆς Ἀπριλίου 1899, ὁπότε κατηρτίσθη ἡ Κυβέρνησις, ἡ ἐξουσία τῆς νήσου εὑρίσκετο ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πρίγκιπος. Ἦτο μία δύναμις ἀπεριόριστος τὴν ὁποίαν, ὅμως, ὁ Ἡγεμών, μετὰ σταθερότητος καὶ σωφροσύνης διεχειρίσθη ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς νήσου. Καὶ τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τῶν πρώτων μηνῶν ἐξησφάλισαν τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὅλου ἔργου.

Κατόρθωμα μέγα καὶ δυσχερὲς ὑπῆρξεν ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν Κρητῶν, ὁ ὁποῖος ἐπετεύχθη κατὰ μέγα μέρος διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπιβολῆς καὶ

τῆς διπλωματικότητος τοῦ Πρίγκιπος. Οἱ Κρῆτες παρέδωκαν προθύμως τὰ ὅπλα των, τὰ ὁποῖα συνολικῶς ἀνῆλθον εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας. Ἂς σημειωθῇ δέ, ὅτι τὰ ὅπλα διὰ τοὺς Κρῆτας ἦσαν οἱ ἀχώριστοι αὐτῶν σύντροφοι καὶ προστάται των. Τοὺς ὑπενθύμιζον ἡρωικὰ κατορθώματα, ἡμέρας σκληρῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγώνων, ἡμέρας θριάμβου, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῶν ἀπογοητεύσεων. Καὶ ὅμως τὰ παρέδιδον, διότι τὰ ἐζήτησεν ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλέως. Ἠσθάνοντο, ὅτι τὰ ἐνεπιστεύοντο εἰς αὐτὸν ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην. Μετὰ δὲ τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων των, ἤρχισαν μεταξύ των τὴν εὐγενῆ ἅμιλλαν, διὰ νὰ δειχθοῦν φιλόνομοι καὶ εἰρηνικοὶ πολῖται, ἄξιοι τοῦ ἐλευθέρου πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ν' ἀνατέλλῃ.

Χαρακτηριστικὸν τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἤσκει ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ ὁ Πρίγκιψ, καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης, μεθ' ἧς περιεβάλλετο εἶναι καὶ τὸ ἀκόλουθον, ἐν προκειμένῳ, περιστατικόν : Πρὸ τῆς καθόδου του εἰς Κρήτην, οἱ ναύαρχοι τῶν Δυνάμεων ἐπανειλημμένως εἶχον διατάξει τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων. Ἀλλ' αἱ διαταγαὶ αὐταὶ οὐδὲν σχεδὸν ἀποτέλεσμα εἶχον. Ἐλάχιστοι ἦσαν ἐκεῖνοι, ποὺ ἀπεχωρίζοντο τῶν ὅπλων των. Συγκεκριμένως, ἕνα μικρὸν χωρίον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἀποκρήμνους πλαγιὰς τῶν Λευκῶν Ὀρέων, οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποίου ἀνεξαιρέτως ἔφερον ὅπλα, εἰς τὰς διαταγὰς τῶν Δυνάμεων ὅπως τὰ παραδώσουν ἠρνοῦντο νὰ ὑπακούσουν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὀρεσιβίους ἐκείνους ὁπλαρχηγοὺς τοὺς εἶχον διαμηνύσει τὰ ἑξῆς :

—Ἂν μποροῦν, ἂς ἔρθουν νὰ τὰ πάρουν μόνοι τους οἱ Φράγκοι!..

Τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἦτο τὸ Θέρισσον. Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Πρίγκιπος οἱ Θερισσιανοὶ καὶ πάλιν δὲν ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ ὑπακούσουν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς παραδόσεως. Ἔσπευσαν νὰ τοποθετήσουν τὰ ὅπλα των εἰς ἀσφαλεῖς κρύπτας καὶ νὰ σιγήσουν εἰς τὰ κελεύσματα τῶν Ἀρχῶν. Ὁ Πρίγκιψ ὅταν ἐπληροφορήθη ὅτι μόνον αὐτοὶ ἐδυστρόπουν εἰς τὰς ἐντολάς του, ἐκάλεσεν ἀμέσως τὸν ἀρχηγόν των Πέτρον Φαιδρίδην, ἰατρόν, καὶ τοῦ εἶπεν ὅτι θὰ θεωρήσῃ ὡς ἱκανοποίησιν προσωπικῆς του ἐπιθυμίας τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων ὑπὸ τῶν Θερισσιανῶν. Αὐτὸ ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ γίνῃ τὸ θαῦμα. Μετὰ τριήμερον περισσότεροι ἀπὸ ἑκατὸν πολεμοχαρεῖς κάτοικοι τοῦ Θερίσσου, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀρχηγόν των, κατῆλθον ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς βράχους τοῦ χωρίου των εἰς τὰ Χανιὰ πάνοπλοι καὶ παρουσιάσθησαν ἐνώπιον τοῦ Πρίγκιπος καὶ τοῦ παρέδωσαν τὰ ὅπλα των, μὲ τὰ ὁποῖα ἠγωνίζοντο ἐπὶ τόσα ἔτη. Οἱ Θερισσιανοὶ δὲν ἤθελον νὰ παρακούσουν τὰς συστάσεις τοῦ Ἡγεμόνος των. Καὶ πολλοὶ ἔλεγαν :

—Γιὰ τὸ χατῆρι τοῦ Πρίντσιπά μας δίνω σύντεκνε τ' ὅπλο μου καὶ τὴ ζωή μου ἀκόμα!...

Ἄλλο κατόρθωμα τοῦ Πρίγκιπος ὑπῆρξεν ἡ ὑποδειγματικὴ συμπεριφορὰ τῶν Κρητῶν ἀπέναντι τῶν Ὀθωμανῶν. Οὐδεὶς ποτέ, οὔτε οἱ Κρῆτες, οὔτε οἱ ξένοι, οὔτε οἱ Ὀθωμανοί, ἔθεσαν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν στοργικὴν μέριμναν τοῦ Πρίγκιπος, ἵνα δειχθῇ ἴσος πρὸς τὰ δύο στοιχεῖα τῶν κατοίκων καὶ ἐξασφαλίσῃ ἰσονομίαν καὶ ἰσοπολιτείαν. Χάρις εἰς τὸ ἀδιάλειπτον αὐτὸ ἐνδιαφέρον του κατωρθώθη ἡ ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος ἀξιοθαύμαστος εἰρήνευσις τῆς νήσου καὶ ἡ ἐκπληκτικὴ παγίωσις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας.

Ὁ Πρίγκιψ, ἐν συνεχείᾳ, ἐμερίμνησε καὶ διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Χωροφυλακῆς, ἀποκρούσας μετ' ἐπιμονῆς πᾶσαν ἀνάμιξιν τῆς Κυβερνήσεως εἰς αὐτήν. Ἐπὶ πλέον διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ἀποφάσεώς του, ὅπως διορισθῇ ἡ πρὸς ἐκπόνησιν τοῦ σχεδίου τοῦ Πολιτεύματος δεκαεξαμελὴς ἐπιτροπεία, ὡς καὶ διὰ τῆς προσλήψεως μετέπειτα ἐν τῇ Κυβερνήσει προσώπων ἐκ τῶν δύο πολιτικῶν ἀποχρώσεων τοῦ τόπου, ἐπετεύχθη ἡ καταπράϋνσις τῶν κομματικῶν παθῶν καὶ ἡ πρόληψις πιθανῆς ἀντιδράσεως κατὰ τὴν περίοδον τοῦ συντελουμένου ἔργου, ἀντιδράσεως εἰς τὴν ὁποίαν πολλὰς ἐλπίδας ἐβάσιζον καὶ οἱ ἐν τῷ Γιλδὶζ καὶ οἱ ἄλλοι ἐχθροὶ τῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς Κυβερνήσεως ἠγείρετο τὸ ζήτημα τῆς διανομῆς τῶν διαφόρων «ἀνωτέρων διευθύνσεων», ὡς ἐκλήθησαν τὰ πέντε ὑπουργεῖα, κατὰ τρόπον ὥστε νὰ μὴ προκύψουν διαφωνίαι, δυνάμεναι νὰ ἔχουν δυσαρέστους συνεπείας. Καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐρρυθμίσθη κατὰ τρόπον εὐνοϊκὸν διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου. Οὕτω τὴν 27ην Ἀπριλίου ἐδημοσιεύθη τὸ περὶ Ὀργανισμοῦ τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἡγέμονος διάταγμα καὶ τὴν 28ην τὸ περὶ διορισμοῦ τῶν διαφόρων Συμβούλων, ὡς ὠνομάζοντο κατὰ τὸ κρητικὸν Σύνταγμα οἱ ὑπουργοί, ἔχον ὡς ἑξῆς :

«Ἡμεῖς, Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ.

»Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἄρθρα 65 καὶ 3 τοῦ Συντάγματος καὶ τὸ ἀπὸ 27ης Ἀπριλίου 1899 διάταγμα περὶ Ὀργανισμοῦ τοῦ Συμβουλίου Ἡμῶν, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

»Διορίζομεν Σύμβουλον ἐπὶ τῆς Ἀνωτέρας Διευθύνσεως τῆς Δικαιοσύνης τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον, ἐπὶ τῆς τῶν Ἐσωτερικῶν τὸν Μανοῦσον Κούνδουρον, ἐπὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν Θρησκευμάτων τὸν Ν. Γιαμαλάκην, ἐπὶ τῆς τῶν Οἰκονομικῶν τὸν Κωνσταντῖνον Φούμην καὶ ἐπὶ τῶν τῆς Συγκοινωνίας καὶ Δημοσίας Ἀσφαλείας τὸν Χασὰν Σκυλιανάκην.

Ἐν Χανίοις, τῇ 28ῃ Ἀπριλίου 1899.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Ἡ κατάστασις εἰς τὴν νῆσον ἦτο ὑφ' ὅλας τὰς ἀπόψεις εὐχάριστος. Ὑπελείπετο, ὅμως, ἡ διευθέτησις ἑνὸς ζητήματος, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ θέσῃ ὑπὸ κρίσιν τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Πρίγκιπος. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο ἡ παλιννόστησις τῶν ὀθωμανῶν, ἢ μᾶλλον ἡ ἐπανεγκατάστασις αὐτῶν εἰς τὰ χωρία των. Ἡ περίπτωσις αὐτὴ ἦτο λίαν κρίσιμος εἰς Ἡράκλειον, ὅπου εἶχον συρρεύσει ἀθρόως οἱ ὀθωμανοί, ἐνθαρρυνόμενοι ποικιλοτρόπως ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου στρατηγοῦ Chermside εὐμενῶς διακειμένου πρὸς αὐτοὺς καὶ δυσμενῶς πρὸς τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον.

Ὁ Πρίγκιψ εἶχεν ἤδη παραγγείλει τὴν ἀναγκαίαν ξυλείαν πρὸς ἀνέγερσιν τῶν καταστραφεισῶν οἰκιῶν εἰς ὡρισμένα χωρία, εἰδοποίησε δὲ τοὺς ὀθωμανοὺς ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροι ἢ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς αὐτὰ ἢ ν' ἀπέλθουν τῆς νήσου, ἐὰν ἐπεθύμουν. Τὴν σχετικὴν προκήρυξιν—ὑπὸ ἡμερομηνίαν 29ης Δεκεμβρίου 1898—ἀπέστειλεν ὁ Ἡγεμὼν εἰς τὸν Ἄγγλον στρατηγόν, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν τὴν ἐδημοσίευσεν ἐγκαίρως. Ἀλλ' ἀντιθέτως ἐνίσχυε τοὺς ὀθωμανοὺς νὰ φρονοῦν ὅτι τὸ Ἡράκλειον θὰ ἦτο τὸ μόνον τμῆμα τῆς Κρήτης, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἀπέβαλλε τὴν χροιὰν τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας καὶ τὸ ὁποῖον ἢ δὲν θὰ ἐτόλμα ἢ μετὰ δέους θὰ ἐπεσκέπτετο ὁ Πρίγκιψ. Ἐπὶ πλέον δέ, ὅτι «ἀφομοίωσις» τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τῆς λοιπῆς νήσου οὐδέποτε θὰ ἐτελεῖτο. Διὰ τῆς ἐν γένει πολιτικῆς του ὁ στρατηγὸς Chermside ἐφαίνετο ἐνεργῶν ὅλως ἀνεξαρτήτως τῆς ἐξουσίας τοῦ Πρίγκιπος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐβεβαίωνε διὰ τῆς ἀπὸ 15/29 Ἰανουαρίου 1899 ἐκθέσεώς του καὶ αὐτὸς ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Γαλλίας P. Blanc πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Πρίγκιψ δὲν ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὰς πληροφορίας αὐτὰς καὶ πλὴν τῆς ἀγορᾶς τῆς ξυλείας διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκιῶν τῶν μωαμεθανῶν, ἐσκέφθη καὶ περὶ ἐξευρέσεως δανείου, ἐπὶ ἐλαχίστῳ τόκῳ, ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς χορήγησιν μικρῶν δανείων πρὸς τοὺς ἀκτήμονας. Ἐξ ἄλλου ἐπρότεινεν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ καταβάλουν ἑκάστη 600.000 φράγκα μὲ τόκον 1,25% καὶ τὸ συγκεντρωθησόμενον ποσὸν τῶν 2.400.000 φράγκων νὰ θεωρηθῇ ὡς δάνειον ὄχι πρὸς τὴν κρητικὴν Κυβέρνησιν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀπόρους χωρικούς, τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἀναλαμβάνοντος νὰ εἰσπράττῃ τὸν τόκον καὶ τὸ χρεωλύσιον.

Ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης ἡ Ἰταλία ἀπήντησεν διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ της Cannevaro, ὅτι ἕνεκεν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν παροχὴν τοῦ δανείου αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐδεμίαν θὰ προέβαλλεν ἀντίρρησιν ἐὰν αἱ λοιπαὶ τρεῖς Δυνάμεις συνωμολογουν τοῦτο. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ δὲ πνεῦμα ἐξεφράσθη ὁ ναύαρχος Cannevaro καὶ εἰς τοὺς ἐν Ρώμῃ τρεῖς Πρεσβευτάς. Μετὰ τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἰταλικῆς Κυβερνήσεως, ἐπανερχόμενος ἐπὶ τῆς προτάσεώς του, ὁ

Πρίγκιψ ἐξέθεσεν εἰς τὸν κόμητα Mouravief ὅτι ἡ ἀποχὴ τῆς Ἰταλίας δὲν ἔπρεπε νὰ μεταβάλῃ τὴν ἀπόφασιν τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ Ἰταλία ὑφίστατο τὴν δαπάνην τῶν μισθῶν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀποστείλει πρὸς ὀργάνωσιν τῆς Χωροφυλακῆς καὶ εἰς τοὺς ὁποίους μόνον ἐπιμίσθιον κατέβαλλεν ἡ κρητικὴ Κυβέρνησις. «Παρακαλῶ, ἐτηλεγράφει ὁ Ἡγεμὼν εἰς τὸν κόμητα Mouravief νὰ λάβητε σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν πρότασίν μου, διότι διὰ τῆς ἀποδοχῆς αὐτῆς πρόκειται νὰ προληφθῇ ὁ ἐκπατρισμὸς πλείστων καλλιεργητῶν ἰδία ὀθωμανῶν, ὅπερ μεγάλως συνδέεται μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς εὐημερίας τῆς νήσου».

Κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου ὁ Πρίγκιψ πληροφορηθεὶς διάδοσίν τινα, καθ' ἣν φανατικοὶ ὀθωμανοὶ εἶχον δῆθεν συνωμόσει διὰ νὰ τὸν δολοφονήσουν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν θὰ ἐπεσκέπτετο τὸ Ἡράκλειον, ἐσκέφθη νὰ μεταβῇ ἐκεῖ ἄνευ ἀναβολῆς. Τὴν πληροφορίαν ταύτην εἶχε σπεύσει νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς ὑπασπιστὰς τοῦ Πρίγκιπος ὁ Βενιζέλος.

Ἡ εἴδησις θίγουσα, ὡς ἦτο εὐνόητον, τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἡγεμόνος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν εἰς Ἡράκλειον μετάβασίν του.

Τὸ ταξίδιον ἐπραγματοποιήθη τὴν 17ην Ἀπριλίου, ὁπότε ὁ Πρίγκιψ συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ὑπασπιστῶν του καὶ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως του Παπαδιαμαντοπούλου ἐπεβιβάσθη εἰς Σούδαν ἐπὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ «Διδώ», τὸ ὁποῖον κατέπλευσε τὴν ἐπομένην εἰς Ἡράκλειον. Περὶ τὴν 10ην π.μ. ὁ Πρίγκιψ ἀπεβιβάσθη ἐν μέσῳ τῶν ζητωκραυγῶν τοῦ κατακλύσαντος τὰ πέριξ τοῦ λιμένος πλήθους, ἀμέσως δὲ ἤρξατο ἡ πρὸς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν ἱστορικὴ ἐκείνη πορεία, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε πρωτοφανὲς θέαμα. Πεντήκοντα χιλιάδες στόματα ἐζητωκραύγαζον. Ὑπελογίσθησαν εἰς 40 χιλιάδας οἱ Κρῆτες οἱ συρρεύσαντες εἰς Ἡράκλειον ἐκ τῶν πέριξ χωρίων. Ὅταν ἡ ἡγεμονικὴ ἀκολουθία εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὁδόν, ὅπου εἶχον διαδραματισθῆ αἱ φοβεραὶ σκηναὶ τοῦ παρελθόντος Αὐγούστου καὶ ὅπου εὑρίσκοντο εἰσέτι τὰ ἐρείπια, οἱ ἡμίκαυστοι τοῖχοι τῶν πυρποληθεισῶν οἰκιῶν τόσων μαρτύρων, ἱερὰ συγκίνησις κατέλαβε πάντας καὶ αἱ φωναὶ τῆς χαρᾶς ἐσίγησαν πρὸ τῶν τραγικῶν ἀναμνήσεων.

Μετὰ ἡμισείας ὥρας πορείαν διὰ μέσου τῶν χιλιάδων τοῦ συνωστιζομένου λαοῦ, ἡ συνοδεία ἔφθασεν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Μετὰ τὴν δοξολογίαν ὁ μητροπολίτης Εὐγένιος προσεφώνησε διὰ συγκινητικῆς προσλαλιᾶς τὸν Πρίγκιπα καὶ ἀκολούθως ὁ Ἡγεμὼν κατέλυσεν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Οἶκον. Μετὰ μικρὰν ἀνάπαυσιν ὁ Πρίγκιψ καὶ ἡ ἀκολουθία του μετέβησαν εἰς τὸ Μέγα Τζαμί, ὅπου παρέμειναν ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν. Τὴν ἑσπέραν ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς Chermside παρέθεσε γεῦμα πρὸς τιμὴν τοῦ Πρίγκιπος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἤγειρεν ἐνθουσιώδη πρόποσιν, πλήρη φιλοφρονήσεων πρὸς τὸν Ἡγεμόνα

τονίσας, ἰδιαιτέρως τὸ ἱστορικὸν τῶν συγγενικῶν δεσμῶν τοῦ Πρίγκιπος μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας.

Αἱ ἑορταὶ διήρκεσαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, καθ' ἃς πᾶσα ἔξοδος τοῦ Πρίγκιπος ἐπευφημεῖτο ἐνθουσιωδῶς καὶ ἐλάμβανον χώραν σκηναὶ συγκινητικαί. «Ἔβλεπέ τις—ὡς γράφουν αἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς— ἐδῶ Κρῆτας εὐσταλεῖς ριπτομένους πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἡγεμόνος ἵνα διέλθῃ ἐπ' αὐτῶν, ἐκεῖ Κρήσσας κραυγαζούσας: «Ἄξιζε νὰ χυθῇ τὸ αἷμα τῶν παιδιῶν μας». «Σὲ εἴδαμε καὶ τώρα ἂς πεθάνουμε». Ἄλλοι ἐφώναζον: «Νὰ ζήσῃ ὁ πατέρας σου, νὰ ζήσῃ ἡ μητέρα σου».

Τὴν ἑπομένην ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του ὁ Πρίγκιψ ἐπεθεώρησε τὸν ἀγγλικὸν στρατόν, αἱ δὲ ἀποδοθεῖσαι εἰς αὐτὸν τιμαὶ ἀπήλπισαν τοὺς προκρίτους τῶν ὀθωμανῶν, οἵτινες δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσουν πῶς ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπονέμῃ, ὡς πρὸς ἀνώτερον, τοιαύτας τιμὰς εἰς τὸν Πρίγκιπα.

«Ὅταν εἶδα, ἔλεγε μετά τινας ἡμέρας ἕνας μπέης τοῦ Ἡρακλείου, τὸν Ἄγγλον στρατηγὸν νὰ κλίνῃ ὡς ἁπλοῦς ἀξιωματικὸς τὴν κεφαλήν του πρὸ τοῦ Πρίγκιπος καὶ νὰ χαιρετᾷ αὐτὸν μετὰ σεβασμοῦ, ἠννόησα ὅτι ἐνεπαίχθημεν». Καὶ δὲν ἦσαν παράδοξοι, ἀληθῶς, οἱ μετὰ πικρίας ἀναφερόμενοι οὗτοι λόγοι τοῦ ὀθωμανοῦ προκρίτου, διότι ἀφήνοντο οἱ Τοῦρκοι νὰ πιστεύουν, ὅτι ὁ Πρίγκιψ δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐξουσίαν του μέχρι τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὅτι τὸν Ἄγγλον στρατηγὸν θὰ τὸν διεδέχετο ὁ τουρκικὸς στρατός.

Τὴν νύκτα τῆς δευτέρας ἡμέρας, μετὰ τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον παρέθεσαν πρὸς τιμήν του οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἀγγλικοῦ συντάγματος, ἐδέχθη ὁ Πρίγκιψ ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν ἐγκριτωτέρων ὀθωμανῶν, πρὸς τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἐνέπτυξε διὰ μακρῶν τὰς ὑπὲρ τῶν ὁμοθρήσκων των ἀγαθάς του διαθέσεις, τονίσας τὴν δυστυχίαν εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐξετίθεντο οὗτοι ἐὰν ἐξεπατρίζοντο, ὑπακούοντες εἰς καταστρεπτικὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰσηγήσεις. Ἀλλ' οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Πρίγκιπος, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ἀπέβησαν μάταιοι καὶ οὐδόλως ἴσχυσαν νὰ μεταπείσουν τοὺς ὀθωμανούς.

Τὴν ἐπιθυμίαν των νὰ φύγουν καὶ νὰ μεταβοῦν εἰς Τουρκίαν οἱ ὀθωμανοὶ ἐστήριζον ἀρχικῶς εἰς τὴν πρόφασιν, ὅτι δὲν ἤθελον νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὴν κρητικὴν Πολιτοφυλακήν. Ἀλλ' ἡ πρόφασις αὐτὴ εἶχε καταπέσει, διότι ταὐτοχρόνως μὲ τὴν μετάβασιν τοῦ Πρίγκιπος εἰς Ἡράκλειον εἶχε δημοσιευθῆ διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηλλάσσοντο τῆς ὑποχρεώσεως αὐτῆς οἱ ὀθωμανοὶ ἐπὶ μίαν πενταετίαν.

Οὕτως ὅμως ἢ ἄλλως οἱ ὀθωμανοὶ τῆς Κρήτης ἐπεθύμουν ν' ἀναχωρήσουν. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχον συνηθίσει ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν νὰ καταδυναστεύουν, νὰ τυραννοῦν, ν' ἀδικοῦν καὶ νὰ διαπράττουν ἐλευ-

θέρως πᾶν ὅ,τι ἔκρινον συμφέρον εἰς αὐτούς, χωρὶς νὰ ὑφίστανται κανένα περιορισμὸν ἢ ἔλεγχον. Ἡ κακὴ καὶ τυραννικὴ πολιτεία των ἀπέναντι τοῦ ὑπερτεροῦντος χριστιανικοῦ στοιχείου τοῦ πραγματικοῦ, δηλαδή, καὶ αὐτόχθονος κρητικοῦ λαοῦ - ἠσκεῖτο μὲ τὴν ἀνοχὴν καὶ τὴν συνεργασίαν πολλάκις τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν.

Εἰς ἔδαφος τοσοῦτον πρόσφορον ἤρκει νὰ ριφθῇ ὀλίγος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σπόρος διὰ νὰ καρποφορήσουν οἱ ἀναμενόμενοι καρποί. Ὁ Σουλτᾶνος, ἐφ' ὅσον ἤλπιζεν ὅτι ἠδύνατο ἀκόμη νὰ ἰσχύῃ ἐν Κρήτῃ, εἶχε συμφέρον νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἐν αὐτῇ ὀθωμανοὺς νὰ παραμείνουν. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἠννόησεν ὅτι ἡ νῆσος ἐξέφευγε τῶν χειρῶν του, ἐνόμισεν ὅτι ὤφειλε νὰ παροτρύνῃ αὐτοὺς πρὸς ἀναχώρησιν. Συγχρόνως δὲ ἐγκατέλειψε τοὺς ἐκπατριζομένους ἄνευ προστασίας εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς ἐπικρατείας του, ὅπου κατέφευγον, ἐλπίζων ἴσως, ὅτι ὁ δῆθεν κίνδυνος τὸν ὁποῖον ἐσκηνοθέτει, ὅτι διέτρεχον οἱ περιπλανώμενοι αὐτοὶ ὑπήκοοί του ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν καὶ ἡ ἀθλιότης αὐτῶν, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμβάλουν τὰς Δυνάμεις εἰς σκέψεις σοβαρὰς καὶ ἀνησυχίας, αἱ ὁποῖαι θὰ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μεταβάλουν τὰς περὶ τῆς Κρήτης ἀποφάσεις των.

Οἱ ὀθωμανοὶ τῆς Κρήτης, βαρέως φέροντες τὴν ἰδέαν τῆς ἰσοπολιτείας, καὶ φοβούμενοι ἀντεκδικήσεις τῶν Χριστιανῶν, ἦτο ἀδύνατον ν' ἀντιστοῦν εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ ἐκπατρισμοῦ.

Τοῦτο ὁ Πρίγκιψ πάντοτε ἐπίστευεν, ὅτι θὰ συνέβαινεν. Ἔκρινεν, ὅμως, ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀφεθῇ τὸ παραμικρὸν ἔδαφος διὰ τὴν δημιουργίαν ἀνυποστάτων παραπόνων, ὅτι δῆθεν αὐτὸς καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲν προσηνέχθησαν εὐμενῶς πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς κατοίκους τῆς νήσου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐλήφθησαν ὅλα τὰ μέτρα ποὺ συνέτειναν ὥστε, οὐδὲ ἡ ἐλαφροτέρα μομφὴ παρομοίας φύσεως νὰ προβληθῇ, οὔτε ἀκόμη καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν περισσότερον προκατειλημμένων κατὰ τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκαραδόκουν καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀφορμήν, διὰ νὰ προβοῦν εἰς διαμαρτυρίας. Διότι οἱ μὲν Χριστιανοί, κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων τῶν ξένων καὶ κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐκθέσεις τῶν ἐν Κρήτῃ προξένων, ἔδειξαν ἀξιοθαύμαστον γενναιοφροσύνην πρὸς τοὺς συμπατριώτας των μουσουλμάνους, ὁ Πρίγκιψ δὲ ὑπερέβη πολλάκις τὸ ὅριον τῆς ὀφειλομένης εὐμενείας ἐπιδείξας διὰ παντὸς τρόπου ὑπερβάλλουσαν μέριμναν ὑπὲρ αὐτῶν.

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐπέστρεψεν εἰς Χανιὰ δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐπετείου τῆς ὀνομαστικῆς του ἑορτῆς, ἤτοι τὴν 21ην Ἀπριλίου 1899. Ἡ πόλις προητοιμάζετο ἤδη διὰ τὸν λαμπρὸν καὶ πάνδημον πανηγυρισμὸν τῆς ἡγεμονικῆς ἑορτῆς. Καὶ ὅταν ἀνέτειλεν ἡ ἡμέρα τῆς 23ης Ἀ-

πριλίου, τὰ Χανιὰ εὑρέθησαν ἐπὶ ποδός. Εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναὸν ἐψάλη δοξολογία εἰς ἣν παρέστη ὁ Πρίγκιψ καὶ χιλιάδες λαοῦ, καὶ ἐξεφωνήθησαν λόγοι πλήρεις πατριωτικῆς ἐξάρσεως καὶ διαπύρων εὐχῶν ὑπὲρ τῆς ὑγείας καὶ μακροημερεύσεως τοῦ Ἡγεμόνος καὶ ἐν ταὐτῷ, ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα.

Οὕτως, ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἑορτασμὸς τοῦ ὀνόματος τοῦ Πρίγκιπος ἔλαβε χαρακτῆρα καθαρῶς ἐθνικόν, ὡς ἄλλως τε ἥρμοζε, δεδομένου ὅτι ὁ Πρίγκιψ δὲν ἦτο μόνον ὁ λαοφιλὴς βλαστὸς τῆς ἐθνικῆς μας Δυναστείας, ἀλλὰ καὶ κραταιὸς βλαστὸς τοῦ δένδρου τῆς ἐθνικῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης, τὸ ὁποῖον χάρις εἰς τὴν φροντίδα τοῦ Ἡγεμόνος, θ' ἀπέδιδε τοὺς ἀναμενομένους καρπούς, συμφώνως πρὸς τοὺς πόθους τῶν Κρητῶν.

Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὰ Χανιά, ἀλλὰ εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Μεγαλονήσου, ἡ ὀνομαστικὴ ἑορτὴ τοῦ Πρίγκιπος εἶχε συναγείρει τὰς καρδίας τῶν κατοίκων, οἱ ὁποῖοι ἐπανηγύριζον εὐχόμενοι εἰς ἀλλήλους τὰ ἑξῆς:

— Νὰ μᾶς ζήσῃ ὁ Πρίντζιπάς μας...

— Καὶ τοῦ χρόνου, σύντεκνε, νὰ μᾶς φέρῃ τὴν ἕνωσι!...

— Ἀμήν, ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ!..

Ἐξ ἴσου μεγαλοπρεπὴς ὑπῆρξεν ὁ ἑορτασμὸς τῆς ἡγεμονικῆς ἑορτῆς καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου πρωτοβουλίᾳ τῆς Κρητικῆς Ἀδελφότητος Ἡρακλειωτῶν ἐδόθη πανηγυρικὴ ἑσπερὶς εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς Μουσικῆς Ἑταιρίας, παρουσίᾳ τῶν ἐπισήμων καὶ πλήθους κόσμου. Κατ' αὐτὴν ὡμίλησαν πολλοὶ ῥήτορες μετὰ σχετικὴν εἰσήγησιν ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς Ἀδελφότητος Ι. Δαμβέργη. Μεταξὺ ἄλλων ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἐνεποίησαν αἱ ὁμιλίαι τοῦ Γ. Σωτηριάδου καὶ τοῦ Σπ. Λάμπρου. Ὁ τελευταῖος μάλιστα–ὁ σοφὸς αὐτὸς Ἕλλην ἱστορικὸς–ἐτόνισεν τὰ ἑξῆς, σκορπίσας ῥίγη ἐθνικῆς συγκινήσεως εἰς τὸ πυκνὸν ἀκροατήριον:

«Ἀπὸ τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἀπέσπασεν ἡ Εὐρωπαϊκὴ δικαιοσύνη δίκην νικητοῦ τὸν αἱρετόν, εἰς οὗ τὰς χεῖρας παρέδωκε τὴν σημαίαν, ἀφ' ἧς ἀκτινοβολοῦνται αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἀστέρος τῆς Βηθλεέμ. Καὶ ἡ Κρητικὴ γῆ ἀνεσκίρτησεν ὅτε ἐπάτησεν εἰς αὐτὴν στιβαρὸν τὸν πόδα τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ὁ υἱὸς καὶ τὰ κρητικὰ στήθη ἀνέπαλλον, ὅτε ἡ Κρήτη περιερράντισε μὲ τὰ τελευταῖα δι' αἵματος βεβαμμένα τῶν λειμώνων της ἄνθη τὸν Ἐλευθερωτήν».

Ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων λογοτεχνῶν καὶ ἱστοριογράφων, οἵτινες ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ὡραίαν ἐκείνην ἑσπερίδα πρὸς τιμὴν τοῦ ἑορτάζοντος Πρίγκιπος, ἀπήγγειλαν ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐστιχούργησαν ἐπὶ τούτῳ καὶ οἱ ποιηταί μας Κ. Παλαμᾶς, Α. Προβελέγγιος, Ι. Πολέμης καὶ ὁ

Γ. Σουρῆς. Ἀπὸ τὸ ἐμπνευσμένον ποίημα τοῦ Προβελεγγίου μεταφέρω ἐδῶ δύο χαρακτηριστικὰ τετράστιχα.

«Δόξα μαζὶ καὶ Εἰρήνη, οὐράνια ταίρια,
προσφέρουν τὴν ἀτίμητη κορώνα,
ποὺ σφυροκόπησαν ἡρώων χέρια
στὸν ὑπερήφανον τῆς Κρήτης Ἡγεμόνα.

Σὺ τώρα τοὔγινες (*) γλυκειὰ Πατρίδα,
σὺ δόξα του, στοργή του, καύχημά του,
τῶν ἱερῶν σου πόθων ἡ ἐλπίδα
καίει σὰν ἅγιο φῶς μεσ' τὴν καρδιά του».

Ἐπίσης ὡραιότατο ἦτο καὶ τὸ ποίημα τοῦ Πολέμη, τὸ ἀφιερωμένο εἰς τὸν Ἡγέμονα. Ἰδοὺ μερικοὶ στίχοι του:

«Χρόνια καὶ χρόνια καὶ καιροὺς σὲ καρτεροῦσε ἡ Κρήτη,
Σὲ καρτεροῦσε κι' ἔχυνε τῆς παντεχιᾶς τὸ δάκρυ
Κι' ἄναβεν ἀνυπόμονη φωτιὲς ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη
Κ' ἐνῶ ἀψηφοῦσε ἀκούραστη τὴ γύμνια καὶ τὴ φτώχια
Ὡσὰν τὴ τίγρι ἐπάλευε μεσ' στῆς σκλαβιᾶς τὰ βρόχια
Κ' ἔτρωγε μὲ τὰ δόντια της τὴν τρίδιπλη ἀλυσίδα
ὥς ποὺ μιὰ μέρα ἐξύπνησεν ἡ κοιμισμένη ἐλπίδα
Κ' ἡ σκλάβα ἡ ἀνυπόταχτη, λαχανιασμένη ἀκόμα
σὰν εἶδε πῶς ἐπάτησες τὸ ἐλεύθερό της χῶμα,
ἔκραξε μὲ βαρειὰ φωνὴ ποὺ ἀκούσθη ὥς ἐδῶ χάμου:
— Καλῶς το βασιλόπουλο, καλὸ στὸ βασιλιά μου!...»

Τέλος τὸ κάτωθι ἀπαγγελθὲν ὑπὸ τοῦ Γ. Σουρῆ ποίημα, ἐχειροκροτήθη ἐξ ἴσου ζωηρῶς διὰ τὴν ἁπλῆν καὶ πηγαίαν ἔμπνευσίν του:

«Πέστε το μὲ τὰ λαγοῦτα, πέστε το μὲ τὰ βιολιά,
ὅτι σήμερα γιορτάζει τὸ παιδὶ τοῦ Βασιλιᾶ.
Ἅη—Γιώργη καβαλλάρη
φώτισε τὸ παλληκάρι,
Δός του θάρρος νὰ φουκτώση
τὴν αὐτόνομη παντιέρα,
κι' ἡ ψυχή του νὰ φτερώση
μὲ τῆς Κρήτης τὸν ἀέρα.

(*) Ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τὴν Κρήτην.

Πάνε πίκρες μας πολλὲς
καὶ φαρμάκια καὶ χολὲς
Περασμένα, ξεχασμένα, τώρα γελαστὰ περνοῦμε,
πάντα μιὰ χαρὰ μᾶς κάνει χίλιες λύπες νὰ ξεχνοῦμε
Χίλια χρόνια νὰ μᾶς ζήσης, Ὕπατέ μας ζηλευτέ,
μόνη μας παρηγοριά,
Μάτια, ποὺ μέσ' τὴ σκλαβιά των δὲν ἐκλάψανε ποτὲ
κλαῖνε γιὰ τὴν λευτεριά».

Οὕτω ἡ πρώτη ἐπέτειος τῆς ὀνομαστικῆς ἑορτῆς τοῦ Πρίγκιπος, ὡς Ἡγεμόνος τῆς Κρήτης, ἐπανηγυρίσθη ἀνὰ τὸ πανελλήνιον μὲ ἰδιαίτερον ἐνθουσιασμὸν καὶ χαράν. Περισσότερον δὲ οἱ Κρῆτες εὗρον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλώσουν τὰ αἰσθήματα ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης των πρὸς τὸν Πρίγκιπα, τὸν συμβολίζοντα τὴν ἐθνικὴν των ἀποκατάστασιν.

Τέσσαρες μῆνες εἶχον παρέλθει ἀπὸ τὴν ἄφιξιν τοῦ «Ξανθοῦ Πρίγκιπος», ἡ ὁποία εὐηγγέλιζε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς ὑποδούλους νησιώτας καὶ αὐτοὶ μὲ ἐπουλωμένας εἰς τὴν ψυχὴν τὰς βαθυτάτας πληγάς των, μὲ ἀνεπτερωμένον τὸ ἐθνικόν των φρόνημα καὶ ἀναζωπυρημένην τὴν χριστιανικήν των πίστιν προητοιμάζοντο νὰ ἑορτάσουν μαζί του τὸ Πάσχα τοῦ 1899, τὸ πρῶτον ἐλεύθερον κρητικὸν Πάσχα, τὸ ὁποῖον δι' αὐτοὺς καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν ὁλόκληρον, μὲ τὸ θαῦμα τῆς Ἀναστάσεως, ἐλάμβανε διπλῆν ἔννοιαν καὶ ὑπόστασιν.

Πυρετὸς ἑορταστικὸς εἶχε καταλάβει τοὺς κατοίκους τῆς νήσου ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Ἀπὸ τὴν Κίσσαμον ἕως τὴν Σητείαν, ἀπὸ τὰ ὀρεινὰ Σφακιὰ μέχρι τῶν χιονισμένων κορυφῶν τῆς Ἴδης καὶ ἀπὸ τῶν κάμπων τοῦ Ἡρακλείου ἕως τὴν εὔφορον πεδιάδα τῶν Κυδωνιῶν, ἡ Κρήτη σύσσωμος ἡτοιμάζετο νὰ πανηγυρίσῃ μὲ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Θείου Λόγου καὶ τὴν ἰδικήν της ἀνάστασιν.

Αἱ ἐκκλησίαι μὲ σπουδὴν ηὐπρεπίζοντο. Ὁ κλῆρος ἐσυντόνιζε τὰς ἐνεργείας του μὲ τοὺς προὔχοντας τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων διὰ τὸν λαμπρότερον ἑορτασμόν. Οἱ σημαντικώτεροι ὁπλαρχηγοί, κατερχόμενοι ἐκ τῶν πέριξ μετὰ τῶν ἀνδρῶν των, εἶχον κατακλύσει τὰ Χανιὰ καὶ τὸ μέγαρον τοῦ Πρίγκιπος—Ἁρμοστοῦ εἰς τὴν Χαλέπαν, εἰς τὸ ὁποῖον μία ἀτελείωτος σειρὰ ἐπισκεπτῶν—προσκυνητῶν, ἀνήρχετο καὶ κατήρχετο χωρὶς καμμίαν ἀνακτορικὴν ἐθιμοτυπίαν.

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος κατέβαλε κάθε προσπάθειαν διὰ νὰ προσδώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν μεγαλοπρεπέστερον τόνον εἰς τὴν ἑορτήν. Ἦτο ἀκούραστος καὶ ἀεικίνητος ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς Μ. Δευτέρας. Ἐδέχετο ἀνεξαιρέτως καθ' ὅλας τὰς ὥρας ὅλον τὸν κόσμον, ἐνῷ συγχρόνως ἔδιδε

τὰς καταλλήλους ὁδηγίας διὰ τὴν ἐπίσημον τελετὴν τῆς Ἀναστάσεως. Οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἐκρούοντο συνεχῶς, ἐνῷ ὁ λαὸς ἀπὸ πρωίας μέχρι βαθείας ἑσπέρας εὐλαβῶς κατέκλυζεν αὐτοὺς καὶ τὸν πρὸ αὐτῶν χῶρον.

Τὸ «Κρητικὸ Βασιλόπουλο», ὅπως ἐπωνομάσθη ἀπὸ τὴν λαϊκὴν ψυχὴν ὁ γιγαντόσωμος Ναύτης —Ἁρμοστής, ἦτο γεμᾶτος συγκίνησιν διὰ τὸν προσεγγίζοντα ἑορτασμὸν τοῦ πρώτου ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ Πάσχα εἰς τὴν Μεγαλόνησον. Μὲ πραγματικὴν πριγκιπικὴν ἁπλότητα καὶ ἑλληνικὴν χρηστοήθειαν, περιβαλλόμενος ἀπὸ τοὺς ἡρωικοὺς ἄνδρας τῶν κρητικῶν ἀγώνων, ἐφρόντιζε προσωπικῶς πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιβλητικῆς ἑορτῆς.

Ὁ Ι. Κριάρης, ὁ Γ. Δασκαλογιάννης, ὁ Κ. Διγενάκης, ὁ Ν. Παπαδάκης, ὁ Ἀντ. Μιχελιδάκης, ὁ Ε. Παπαδερὸς καὶ ὅλη ἡ πλειονότης τῶν παλαιμάχων ὀρεσιβίων πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον πρωτοστατήσει εἰς τὴν μακρὰν ἐποποιΐαν τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων, τὸν ἐβοηθοῦσαν εἰς τὸ ἔργον του.

Καὶ ἡ ἑβδομὰς τῶν Παθῶν τοῦ Κυρίου διήρχετο ἐν κατανυκτικῇ εὐλαβείᾳ καὶ πατριωτικῇ ἐξάρσει, ἐνῷ πολὺς κόσμος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀντικρύσει τὸ θεοπρόβλητο Βασιλόπουλο, ἐπερίμενε μὲ ἀνυπομονησίαν τὴν νύκτα τοῦ Μ. Σαββάτου, ὅπου εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς Τριμάρτυρος, θὰ ἤκουε τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ Πρίγκιπος - Ἐλευθερωτοῦ.

Τέλος ἡ μεγάλη στιγμὴ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἔφθασεν. Τὰ πλήθη ἀσφυκτικῶς εἶχον κατακλύσει ὄχι μόνον τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ τὰς πέριξ ὁδούς. Κατὰ προτίμησιν εἶχον παραμείνει ἔξωθεν οἱ φέροντες βαρελότα καὶ τρομπόνια, διότι ἄνευ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἡ Πύλη τόσον αὐστηρῶς ἀπηγόρευε, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσουν οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες τὴν νεωστὶ κτηθεῖσαν ἐλευθερίαν των.

Μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁ Ὕπατος Ἁρμοστής, φέρων μεγάλην στολὴν ναυάρχου, ἦτο πλήρης χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως. Οἱ ὀφθαλμοί του ἔλαμπον καὶ ἡ καρδία του ἐπάλλετο ἀπὸ αἰσθήματα ὑπερηφανείας διὰ τὴν ἐνσάρκωσιν τῶν ἰδανικῶν τοῦ Ἔθνους.

Τὸ μεσονύκτιον ὁ ἱερεὺς ἔψαλλε τὸ πρῶτον «Χριστὸς Ἀνέστη». Ἕνα πανδαιμόνιον κρότων ἐδόνησεν εὐθὺς τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ ὁ κόσμος μὲ ἔκδηλον χαρὰν ἔδιδε τὸν ἀσπασμὸν τῆς Ἀγάπης καὶ ἀντήλλασεν ἐγκαρδίους εὐχάς:

—Χριστὸς Ἀνέστη σύντεκνε!..

—Ἀληθῶς Ἀνέστη Μανώλη.

—Καὶ σ' ἀνώτερα μὲ τὸν Πρίτζιπά μας!..

Τὰ πέριξ τοῦ Πρίγκιπος πλήθη διηγκωνίζοντο διὰ νὰ τοῦ φιλήσουν

τὰς χεῖρας. Ἕνας αἰωνόβιος γέρων, ποὺ κατώρθωσε νὰ πλησιάσῃ, τοῦ εἶπε μὲ τρέμουσαν φωνὴν καὶ μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν προφοράν του:

—Ἔ, δὰ μπιὸ ἂς ποθάνω, μιὰ κεῖδανε τὰ μάθια μου τὸν Μαρμαρωμένο!..

Αἱ συγκινητικαὶ αὐταὶ ἐκδηλώσεις τοῦ πλήθους, ποὺ ἑώρταζε τὸ πρῶτον ἐλεύθερον ἑλληνικὸν Πάσχα, μέσα εἰς ἕνα παραλήρημα χαρᾶς καὶ ἀδελφοσύνης, ἔκαμαν τὸν πρίγκιπα Γεώργιον νὰ δακρύσῃ...

Ἡ Κρήτη εἶχε πλέον ἀναστηθῇ!..

Τὸ πρῶτον ἐκεῖνο ἐλεύθερον Πάσχα, τὸ ὁποῖον ἑωρτάσθη μὲ ὅλην τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν μεγαλοπρέπειαν, συνεκίνησε μαζὶ μὲ τοὺς κατοίκους τῆς μεγαλονήσου καὶ ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν. Καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἡ μοῦσα τοῦ Γ. Σουρῆ ἔδωσε τὴν ἔμπνευσίν της διὰ νὰ ὑμνηθῇ δι' ὡραίων στίχων τὸ γεγονός. Ἰδοὺ μερικοί:

«Γειά σου Κρήτη τιμημένη, ποὺ γιορτάζεις Πασχαλιά,
ὄχι μ' ἄρματα σὰν πρῶτα, σήμερα μὲ τὰ φιλιά.
Σήμερα χωρὶς τουφέκι, σήμερα μὲ τὴν ἐληά.
Καὶ ξαπλώνει τὰ κλαδιά της ἡ χρυσῆ πορτοκαλιὰ
καὶ ξαρμάτωτη διαβαίνεις μὲ τὸν γυιὸ τοῦ Βασιλιᾶ».

Η ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

Η ΠΡΩΤΗ Κυβέρνησις τῆς Κρήτης ἐπεδόθη μετὰ ζήλου εἰς τὸ ἔργον της. Ἦτο δὲ δύσκολον, βαρὺ καὶ λεπτὸν τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ ἐπιτελέσῃ. Μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια, τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἀπωτέρου, ἀλλὰ καὶ προσφάτου παρελθόντος καὶ τὰς διαμάχας, ἔπρεπε νὰ προβάλῃ ἡ Κρητικὴ Πολιτεία. Μία πολιτεία συγκεκροτημένη, εὐνομουμένη καὶ πλήρως κατηρτισμένη εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κρατικῆς ζωῆς. Τὸ ἔργον τοῦτο ἔπρεπε νὰ περατωθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν συντομώτερον. Διότι ὁ κρητικὸς λαός, εὐλόγως καὶ δικαίως, ἐβιάζετο ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ πέλμα τῆς «προστασίας» τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἐφήρμοζεν ἰδικάς της ἀρχάς, οἱ δὲ ὑπεύθυνοι στρατιωτικοὶ ἀντιπρόσωποί των ἐπεδείκνυον πολλάκις εἰς τὰς ἐνεργείας των καὶ πνεῦμα αὐθαιρεσίας.

Ἡ σύντομος διοργάνωσις τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἐσήμαινεν, ἄλλως τε, καὶ ἐπιτάχυνσιν τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα. Μὲ παραδειγματικὴν πειθαρχίαν οἱ Κρῆτες συνεσπειρώθησαν πέριξ τοῦ Ἡγεμόνος των, διὰ νὰ τὸν διευκολύνουν εἰς τὸ ἔργον του καὶ ν' ἀποδείξουν ὅτι τὸ μόνον, διὰ τὸ ὁποῖον ἐνδιεφέροντο, ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐνομίας εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ Σύμβουλοι ἐπελήφθησαν ἀμέσως τῶν καθηκόντων των, μὲ πλήρη συνείδησιν τῆς εὐθύνης των καὶ τοῦ ὄγκου τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν εἶχον νὰ ἐπιτελέσουν. Ἐντὸς δὲ βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος ἤρχισαν νὰ διοργανοῦνται ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς πολιτείας.

Δι' Ἡγεμονικοῦ διατάγματος τῆς 10ης Μαΐου διωρίσθη γενικὸς Εἰσαγγελεὺς Ἐφετῶν ὁ Κ. Μπένσης. Τὴν 27ην Μαΐου ὑπεγράφη νόμος ἱδρύων θέσιν Δικαστικοῦ Συμβούλου, ἰσόβαθμον ὡς πρὸς τὴν ἱεραρχίαν καὶ τὰς ἀποδοχάς, μὲ τὴν θέσιν τοῦ προέδρου Ἐφετῶν. Τὴν 31ην Μαΐου διωρίσθη Δικαστικὸς Σύμβουλος ὁ Ἰωάνης Σκαλτσούνης, ὁ ὁποῖος, χάρις εἰς τὴν νομικὴν εὐρυμάθειάν του, προσέφερε πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν Κρήτην. Τὴν 3ην Ἰουνίου διωρίσθη Πρόεδρος Ἐφετῶν ὁ Προκόπιος Σκαλιστήρης. Τὴν 5ην Ἰουνίου ὑπεγράφη διάταγμα περὶ διορισμοῦ ὀργανωτοῦ τῶν οἰκονομικῶν.

Τὸ οἰκονομικὸν ἦτο ἓν ἐκ τῶν σοβαρωτέρων προβλημάτων, ἅτινα εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ ὁ Πρίγκιψ.

Αἱ σύμμαχοι καὶ προστάτιδες Δυνάμεις, σὺν τῇ διακοινώσει των, ἡ ὁποία ἐπεδόθη εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιον τὴν 26ην Νοεμβρίου 1898, ἀνελάμβανον ὅπως ἑκάστη τούτων προκαταβάλῃ εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον ἓν ἑκατομμύριον φράγκων, ἤτοι ἐν συνόλῳ τέσσαρα ἑκατομμύρια, ὑπὸ τύπον δανείου, ἅτινα καὶ τελικῶς ἐχορηγήθησαν, ἀλλὰ μετὰ πάροδον τριῶν ἐτῶν, πλὴν τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου τὸ ὁποῖον ἡ Ἰταλία κατέβαλεν ἀμέσως.

Ἀλλὰ τὸ ποσὸν τοῦτο ἦτο πολὺ μικρὸν καί, πρὸ τῶν τεραστίων οἰκονομικῶν ἀναγκῶν τῆς νήσου, ἦτο φυσικὸν νὰ καταναλωθῇ ταχέως. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1899 ὁ Πρίγκιψ ὑπέβαλε πρὸς τὰς Δυνάμεις ἔκθεσιν περὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς νήσου καὶ ἐζήτησε τὴν ἐξουσιοδότησιν διὰ τὴν σύναψιν δανείου 6 1)2 ἑκατομμυρίων φράγκων διὰ νὰ δυνηθῇ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς δαπάνας τῆς νέας διοικήσεως. Ἐξ ἄλλου μετὰ δίμηνον ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις ἐψήφισε πρότασιν περὶ συνάψεως δανείου 9 ἑκατομμυρίων φράγκων, πλὴν ὅμως αἱ Δυνάμεις δὲν συνῄνεσαν, ἀπαντήσασαι ἀορίστως εἰς τὰ μέλη των ὅτι μελετῶσι τὴν λῆψιν μέτρων διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πίστεως τῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰς Εὐρωπαικὰς ἀγοράς.

Παραλλήλως ὁ Πρίγκιψ ἀντεμετώπισε τὸ πρόβλημα τῆς χορηγήσεως ἀποζημιώσεων εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας τῶν οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον πυρποληθῆ κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις. Ἡ ἐκ τῶν μηδαμινῶν πόρων τῆς νήσου καταβολὴ ἀποζημιώσεως ἦτο ἀδύνατος. Κατόπιν τούτου ὁ Πρίγκιψ ᾐτήσατο παρὰ τῶν Δυνάμεων νέον δάνειον.

Τὸ ἐν Ρώμῃ Συμβούλιον τῶν πρέσβεων, πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Πρίγκιπος, συνῄνεσε καὶ οὕτως ἑκάστη τῶν Δυνάμεων (πλὴν τῆς Ἰταλίας, ἥτις ἦτο ἐπιβεβαρημένη μὲ τὴν χρηματοδότησιν τῆς ἐν Κρήτῃ ἀποστολῆς ἀξιωματικῶν τῆς χωροφυλα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐγχωρίου χωροφυλακῆς) ἐχορήγησε δάνειον 800.000 φράγκων, μὲ τόκον 1 ο)ο καὶ τοκοχρεωλύσιον 2 ο)ο.

Ἐξ ἄλλου ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ἐξουσιοδοτήθη ὅπως ἱδρύσῃ ὑποκατάστημα εἰς Χανιὰ καὶ ἐγκαθιδρύσῃ πρακτορεῖα εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Κρήτης. Τὴν 10ην Μαΐου ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος περὶ συστάσεως τῆς Τραπέζης Κρήτης καὶ κατὰ τὸν Ἰούνιον συνήφθη σύμβασις μεταξὺ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης καὶ τῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν ἵδρυσιν εἰς Κρήτην τοῦ ἐν λόγῳ πιστωτικοῦ ἱδρύματος, ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Τράπεζα Κρήτης» μὲ κεφάλαια 10.000.000 φράγκων, τὰ ὁποῖα θὰ διῃροῦντο εἰς 4.000 μετοχάς.

Εἰς διάστημα μηνὸς περίπου διωργανώθη ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου, ὡς ἁρμοδίου Συμβούλου καὶ ἡ Δικαιοσύνη. Συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς συσταθείσης εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς, ἱδρύθησαν εἰς τὴν νῆσον πέντε Πρωτοδικεῖα (ἕνα κατὰ Νομὸν) πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Διεθνοῦς Δικαστηρίου. Προσέτι, ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Δικαστηρίων, ἐθεσπίσθη τὸ Συμβούλιον Δικαιοσύνης, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τοῦ Προέδρου καὶ τριῶν μελῶν τοῦ Ἐφετείου διοριζομένων ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος. Νομικὸς σύμβουλος δὲ τῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως διωρίσθη ὁ Σ. Παπαφράγκος.

Πλὴν τῶν πέντε Πρωτοδικείων συνεστήθη καὶ ἓν Ἐφετεῖον, ὡς καὶ ἓν Ἀναθεωρητικὸν Δικαστήριον, λειτουργοῦντα ἀμφότερα εἰς Χανιά. Ἱδρύθησαν ἐπίσης 22 Εἰρηνοδικεῖα καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον. Διετηρήθησαν τὰ μουσουλμανικὰ θρησκευτικὰ δικαστήρια εἰς Χανιά, Ἡράκλειον, Ρέθυμνον καὶ Λασήθιον, συντηρούμενα ὑπὸ τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς νήσου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνεγράφετο εἰδικὸν κονδύλιον διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῶν Καδήδων, τῶν Μουφτήδων καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἱεροδικείων.

Ὁ ὀργανισμὸς τῶν δικαστηρίων συγκείμενος ἐκ 218 ἄρθρων ὡς καὶ 9 μεταβατικῶν διατάξεων, ψηφισθεὶς ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου καὶ κυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας τῆς 10ης Μαΐου 1899.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀστικὸς κῶδιξ, ὁ ποινικὸς κῶδιξ, ὁ ἐμπορικὸς νόμος καὶ ἡ πολιτικὴ δικονομία συνεχρονίσθησαν καὶ προσηρμόσθησαν πρὸς τὸ νέον καθεστὼς τῆς νήσου.

Οὕτως ἡ ἐπικρατοῦσα χαώδης κατάστασις εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀπονομῆς τῆς Δικαιοσύνης, λόγῳ ἰδίως τῆς ἀσκήσεως αὐτῆς ὑπὸ ξένων δικαστῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐδίκαζε συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον τῆς πολιτείας του, διὰ τῆς ἀνασυντάξεως τῶν νόμων καὶ τῆς ὀργανώσεως τῶν δικαστηρίων, ἔληξεν ὁριστικῶς. Οἱ Ἕλληνες δικασταὶ εἰλικρινῶς πονοῦντες τὸν τόπον καὶ κατανοοῦντες τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας διεβιοῦσεν ὁ λαός, ἀπένεμον τὸ δίκαιον εἰς τοὺς πολίτας συμφώνως πρὸς τοὺς κειμένους καὶ εἰς ὅλην τὴν νῆσον ἰσχύοντας νόμους.

Ἐψηφίσθη ἐπίσης ὁ περὶ τύπου νόμος, ὁ ὁποῖος καθώριζε τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ τύπου. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι μέχρι τότε αἱ ἐφημερίδες τῆς Κρήτης ἐξεδίδοντο κατόπιν λογοκρισίας, ἡ ὁποία ἠσκεῖτο ὑπὸ τῶν ξένων Δυνάμεων καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τρόπον αὐθαίρετον.

Μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ σχετικοῦ νόμου ἀφέθη πλήρης ἐλευθερία εἰς τὸν τύπον καὶ οἱ συντάκται ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τὸν ἐφιάλτην τῆς λογοκρισίας.

Συντόμως ἐπίσης ὠργανώθη ὑπὸ τοῦ συμβούλου ἐπὶ τῆς Παιδείας Γιαμαλάκη ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις τῆς Κρήτης. Ἱδρύθησαν δημοτικὰ σχο-

λεῖα, ἑλληνικὰ καὶ γυμνάσια, καθὼς καὶ σχολεῖα τῆς τουρκικῆς μειονότητος, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκετο ὑποχρεωτικῶς καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ἰδιαιτέρα προσοχή, ἐξ ἄλλου, ἐδόθη εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν τῶν μαθητῶν.

Ἐν συνεχείᾳ ὠργανώθησαν κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν τὰ τῆς συγκοινωνίας, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Ἱδρύθησαν ταχυδρομεῖα καὶ οὕτως ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν ἀποκατεστάθη πλήρως. Διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Ταχυδρομείου εἶχε κληθῆ ἐξ Ἑλλάδος ὁ Κ. Μαρῖνος, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Κρήτης καθ' ὅλα εὐρωπαϊκήν.

Ἔχει ἀφήσει πράγματι ἐποχὴν ἡ λειτουργία τῶν Κρητικῶν Ταχυδρομείων διὰ τὴν εὐρυθμίαν καὶ τὴν τάξιν ποὺ τὰ διέκρινε καὶ ὅλοι ὡμίλουν διὰ τὴν συντελεσθεῖσαν αὐτὴν πρόοδον.

Διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς γεωργίας, τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ κλάδου τῆς οἰκονομίας τῆς νήσου, ἐλήφθησαν ὅλα τὰ ἐνδεδειγμένα μέτρα. Μετὰ τὴν κατάρτισιν ἑνὸς ἀρτίου προγράμματος καλλιεργείας καὶ παραγωγῆς, ἐν συνδυασμῷ μὲ παροχὴν μικρῶν δανείων, σπόρων καὶ καλλιεργητικῶν εἰδῶν εἰς τοὺς ἀγρότας, μετεκλήθησαν εἰδικοὶ γεωπόνοι διὰ νὰ μελετήσουν τὰς συνθήκας καὶ νὰ παράσχουν τὰ φῶτα των εἰς τοὺς γεωργούς.

Παραλλήλως ὁ Πρίγκιψ ἐπελήφθη τῆς διοικητικῆς ὀργανώσεως τῆς νήσου. Διώρισε δὲ 5 νομάρχας, 14 ἐπάρχους καὶ 86 κοινοτικὰς ἐπιτροπάς. Ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν ἦτο εὐχερής. Ἀντιθέτως, διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν καταλλήλων προσώπων ἔπρεπε νὰ τηρηθῇ ἡ ἰδία ἀρχή, ἡ ὁποία ἠκολούθει καὶ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν Συμβούλων. Καὶ τοῦτο πράγματι ἐγένετο μετὰ πολλῆς προσοχῆς, διὰ νὰ μὴ προκληθοῦν δυσαρέσκειαι.

Ἐν τούτοις ὁ Βενιζέλος πληροφορηθεὶς ὅτι νομάρχης Χανίων διωρίσθη ὁ Σταθάκης, προσκείμενος μᾶλλον πρὸς τὸν Κούνδουρον, ἔσπευσε νὰ διατυπώσῃ παράπονα, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ Πρίγκιπος ἐμεροληπτησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν νομαρχῶν. Ἀκούσας τὰ παράπονά του ὁ Πρίγκιψ προσεπάθησε νὰ τοῦ διαλύσῃ τοὺς ἰσχυρισμούς του περὶ μεροληψίας καὶ τοῦ ἐτόνισεν ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς:

—Ἡ ἐκλογὴ τῶν νομαρχῶν δὲν εἶναι ἔργον τοῦ γραμματέως μου. Ἀπησχόλησε ἐμὲ προσωπικῶς καὶ προέβην εἰς τοὺς διορισμούς των, κατόπιν μακρᾶς σκέψεως, ἀκριβῶς διὰ νὰ τηρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀμεροληψίας».

Μετὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτὴν ὁ Βενιζέλος, καίτοι ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἐπείσθη, δεν προέβαλεν ἄλλας ἀντιρρήσεις. Καὶ τὰ πράγματα ἔμειναν ὡς ἀρχικῶς εἶχον καθορισθῆ.

Μετὰ τινας ἡμέρας ὁ Πρίγκιψ ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐν Ἀκρωτηρίῳ Μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του δὲ ἀπηύ-

θυνε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεξηγοῦσε τὴν σημασίαν τοῦ διορισμοῦ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν :

«Κρῆτες,

Μετὰ τὸν διορισμὸν τῶν νομαρχῶν, ἡ πολιτικὴ διοίκησις τῆς νήσου παρεδόθη εἰς τὰς νέας 'Αρχάς.

»'Η ἀρχομένη τοῦ ἐλευθέρου ὑμῶν βίου νέα περίοδος, εἶναι μεγίστης σημασίας διότι πρόκειται νὰ δειχθῇ διὰ πραγμάτων ὅτι ἔχετε ὄντως τὰς ἀρετὰς λαοῦ φιλονόμου, δυναμένου ν' αὐτονομηθῇ καὶ καταλάβῃ διαπρεπῆ, μεταξὺ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ,θέσιν. Καὶ θὰ δικαιώσετε,βε βαίως, τὴν ἀγαθὴν περὶ ὑμῶν ἰδέαν καὶ τὸ εὐγενὲς τῶν προστατίδων Δυνάμεων ἐνδιαφέρον, ἐὰν ἔχετε πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι πρώτη τοῦ ἐλευθέρου πολίτου ἀρετὴ εἶναι τὸ σέβας πρὸς τὰς 'Αρχὰς καὶ ἡ τελεία ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους.

»'Η διαίρεσις καταστρέφει καὶ τοὺς οἴκους καὶ τὰς πολιτείας. Μακρὰν ἀφ' ὑμῶν πᾶσα σκέψις κομματισμοῦ, πᾶς πολιτικὸς ἀνταγωνισμός, πᾶν φυλετικὸν μῖσος, ἐὰν ἐπιθυμῆτε τὸ ἀγαθὸν τῆς Πατρίδος. 'Ενθυμούμενοι μόνον ὅτι εἴσθε ἅπαντες ἀδελφοὶ καὶ ὅτι ὀφείλετε νὰ ἐπιδιώκετε τὴν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐννόμῳ τάξει ἀνάπτυξιν καὶ εὐημερίαν ὑμῶν, δείξατε διὰ πραγμάτων ὅτι ἔχετε τελείαν συνείδησιν τῶν καθηκόντων ἐλευθέρου πολίτου, ἁμιλλώμενοι ἐν τῇ ἐκπληρώσει αὐτῶν, ζητοῦντες δὲ ἐν ἀνάγκῃ παρὰ τῶν 'Αρχῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ οὐχὶ δι' αὐτοδικίας, τὴν προστασίαν τῶν δικαίων ὑμῶν. Πέποιθα ὅτι ἀφοῦ διὰ τοσούτων διήλθατε δοκιμασιῶν ἵνα ἀποκτήσετε τὴν ἐλευθερίαν, θὰ καταβάλητε προθύμως πᾶσαν μέριμναν πρὸς περιφρούρησιν αὐτῆς καὶ ἀπόλαυσιν τῶν καρπῶν της, διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἐπιβάλλει. 'Απὸ τῆς καθόδου μου εἰς τὴν ἀγαπητὴν Κρήτην ἐδώσατε τόσα τρανὰ δείγματα, σεβασμοῦ πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν τάξιν, ὥστε, ἐκφράζων καὶ αὖθις πρὸς ὑμᾶς τὴν εὐαρέσκειάν μου, ἀδιστάκτως πιστεύω ὅτι τὴν αὐτὴν θὰ συνεχίσετε ἀξιέπαινον διαγωγὴν καὶ ὑπὸ τὰς νέας τοιαύτας.

'Εν Χανίοις, τῇ 17η 'Ιουνίου 1899

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

'Ο πληθυσμός, καίτοι ἐκ παραδόσεως εἶχε συνηθίσει νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ ὡς ἄρχοντας εἰμὴ μόνον τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγομένους καὶ τοὺς διοριζομένους τῇ ἐγκρίσει του, ἀπεδέχθη καὶ ἐσεβάσθη τοὺς ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου 'Αρμοστοῦ διορισθέντας. Εἶναι καὶ τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῆς λεπτότητος, μεθ' ἧς ἐχειρίσθη τὸ ζήτημα ὁ Ὕπατος 'Αρμοστής, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπολύτου ἐπιτυχίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν καταλλήλων προσώπων. Οὕτως ὅλος ὁ Διοικητικὸς 'Οργανισμός, συμπεριλαμβανομέ-

νων τῶν ὑπηρεσιῶν δημοσίας ὑγείας, λιμενικῶν ἀρχῶν, ὑπηρεσιῶν δημοσίων ἔργων κλπ. ἀνασυνεστήθη ἐπὶ νέων βάσεων κατόπιν ἐνδελεχοῦς μελέτης καὶ ὀρθῆς σκέψεως, διὰ ν' ἀποδώσῃ τοὺς ἀναμενομένους καρπούς. Καὶ πράγματι αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη. Ἡ Κρήτη εἶχε καταστῇ ἐντὸς μικροῦ διαστήματος πρότυπον εὐνομίας καὶ τάξεως, προκαλέσασα τὸν θαυμασμὸν ὄχι μόνον ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ξένων, οἱ ὁποῖοι μὲ ποιάν τινα δικαιολογημένην ἔκπληξιν παρηκολούθουν τὴν συντελουμένην κοσμογονίαν ἐν τῇ νήσῳ.

Τὴν 12ην Ἰουλίου 1899 παρέλαβον ὑπηρεσίαν καὶ οἱ νομάρχαι Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου παρὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ οὕτως ἤρξατο ἡ πλήρης αὐτοδιοίκησις τῆς νήσου, διαλυθέντων καὶ τῶν φόβων πολλῶν ὀθωμανῶν, ὅτι αἱ Ἀγγλικαὶ Ἀρχαὶ δὲν θὰ ἔστεργον δῆθεν νὰ καταλίπουν τὴν διοίκησιν τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὰς τοπικὰς τοιαύτας.

Ἐν τῇ ὀργανώσει τῆς νήσου ἐπεκράτησεν ἡ σκέψις, ὅτι ἔπρεπε νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει τὰ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντα μετὰ τῶν τροποποιήσεων ἐκείνων ἐννοεῖται, τὰς ὁποίας ἡ πεῖρα καὶ τὰ παθήματα ἀπεδείκνυον ὡς ἀναγκαίας.

Διὰ τοῦτο εἰσήχθη καὶ ὁ ἑλληνικὸς Ποινικὸς Νόμος, παρὰ τὰς ἀπηρχαιωμένας ἐν πολλοῖς διατάξεις του. Τὰ ἐμβλήματα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας καὶ ἡ σφραγὶς αὐτῆς, ὡς καὶ αἱ σφραγῖδες τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχῶν, ἐγένοντο κατὰ τὸν τύπον τῶν ἑλληνικῶν τοιούτων, μὲ ἐλαχίστας διαφοράς.

Μεταξὺ τῶν δημοσιευθέντων νόμων, σπουδαίαν σημασίαν διὰ τὰ θαυμαστὰ ἀποτελέσματά του εἶχε καὶ ὁ περὶ ὁπλοφορίας.

Ἡ προκήρυξις τοῦ Πρίγκιπος ἡ συνοδεύουσα τὸν νόμον τοῦτον ἦτο ἡ ἑξῆς:

«Κρῆτες,

Ἡ ἀξιέπαινος προθυμία, μεθ' ἧς ἀπεδέχθητε τὴν περὶ ἀφοπλισμοῦ πρόσκλησιν ἀπὸ τῆς καθόδου μου εἰς τὴν Κρήτην, ὑπῆρξε τρανὴ ἀπόδειξις τῆς θερμῆς ὑμῶν ἐπιθυμίας, ἵνα ζήσητε ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐνομίᾳ καὶ τῆς ἀκραδάντου πεποιθήσεως, ὅτι τὸ νέον καθεστὼς ἦτο ἀρκοῦσα πλέον τῆς δημοσίας ἀσφαλείας ἐγγύησις. Καὶ ἀληθῶς ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, ὑπὸ διοίκησιν ἄγρυπνον, αὐστηρὰν καὶ δικαίαν ὁ κρητικὸς λαὸς ἔδειξεν ἀρετὰς νομιμότητος καὶ εὐκοσμίας καὶ τάξεως ἀξιοθαυμάστους, ἡ δὲ δημοσία ἀσφάλεια καθ' ὅλην τὴν νῆσον εἵλκυσε δικαίως τὴν κοινὴν ἐκτίμησιν. Ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει, ἀδικαιολόγητοι θὰ εἶναι οἱ διατηροῦντες τυχὸν ὅπλα, διότι τὸ ὁπλοφορεῖν ἰδιάζει μόνον εἰς πολιτείας εὑρισκομένας ἐν ἐκρύθμῳ καταστάσει καὶ στερουμένας ἀσφαλείας, ἐν εὐνομουμένῃ δὲ Πολιτείᾳ ἡ Ἀρχὴ εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἡ μόνη τῶν

πολιτῶν προστάτις καὶ ὁ ἄγρυπνος τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν φρουρός.

»Ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι ἐὰν ὑπάρχουσί τινες μεταξὺ ὑμῶν οἱ διατηροῦντες ἔτι ὅπλα, οὗτοι ὑστέρησαν ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν καθηκόντων των ἐξ ἐσφαλμένων προλήψεων, ἐξ ἀγνοίας καὶ οὐχὶ ἐκ κακῆς προθέσεως, προσκαλῶ αὐτοὺς ἵνα παραδώσωσι ταῦτα ἐντὸς μηνός, ὡς ὁρίζει ὁ περὶ ὁπλοφορίας νόμος, συμμορφωθῶσι δὲ ἀπαρεγκλίτως πρὸς αὐτόν, βέβαιοι ὄντες ὅτι παραδίδοντες τὰ ὅπλα θὰ δειχθῶσι νομοταγεῖς πολῖται, ἀπειθοῦντες δὲ θὰ ἐπισύρωσι βαρεῖαν καὶ ἀμείλικτον τήν, ἐκ τοῦ μετὰ παρέλευσιν ἑνὸς μηνὸς ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου, τιμωρίαν.

Ἐν Χαλέπᾳ, τῇ 24ῃ Αὐγούστου 1899.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Πρίγκιπος ἦτο ν' ἀφεθῇ ἑνὸς μηνὸς διάστημα ἵνα κατὰ τοῦτο φιλοτιμηθοῦν οἱ τυχὸν κρύπτοντες εἰσέτι ὅπλα ἐκ φόβου μήπως τιμωρηθοῦν καὶ παραδώσουν ταῦτα. Καὶ πράγματι μετὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ Ἡγεμόνος ἀρκετοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ προσέλθουν καὶ παραδώσουν εἰς τὰς Ἀρχὰς τὰ ὅπλα των.

Διὰ τὴν πλήρη ἐμπέδωσιν τῆς τάξεως ὁ Πρίγκιψ ἐπεδόθη εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Χωροφυλακῆς, συνεργαζόμενος καθημερινῶς μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν διεθνῶν στρατευμάτων καὶ μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Graveri, τὸν ὁποῖον εἶχον ὑποδείξει οἱ ναύαρχοι ὡς ἀρχηγὸν τῆς κρητικῆς χωροφυλακῆς. Τὸ νομοσχέδιον περὶ χωροφυλακῆς ἐπεξειργάσθη προσωπικῶς ὁ Πρίγκιψ μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Graveri, μετὰ δὲ τὴν συγκρότησιν τῆς Κυβερνήσεως (Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου) ἐνεκρίθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος τῆς Πολιτείας, ὁ ἀφορῶν τὴν χωροφυλακήν, ὑπ' αὔξοντα ἀριθμὸν 60 τὴν 8-8-1899.

Αἱ προσπάθειαι, ὅμως, τοῦ Πρίγκιπος διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς χωροφυλακῆς δὲν ἐτερματίσθησαν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Κατόπιν ἐνεργειῶν του ἡ Ἰταλία—τῆς ὁποίας ἡ χωροφυλακὴ ἐθεωρεῖτο διὰ τὴν ἐποχήν της ὑποδειγματικὴ—ἔστειλεν εἰς τὴν νῆσον, ἀνεξαρτήτως τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, καὶ σῶμα ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ χωροφυλάκων διὰ νὰ διδάξουν καὶ προπαρασκευάσουν τὴν ἐπιτόπιον χωροφυλακήν, καταβάλλουσα κατ' ἔτος 150.000 φράγκα διὰ τὰς δαπάνας αὐτῆς. Οὕτω περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1899 ἀφίχθησαν εἰς Κρήτην εἷς λοχαγός, γενικὸς διευθυντὴς τῆς χωροφυλακῆς, πέντε ὑπολοχαγοί, δώδεκα λοχίαι καὶ ἑκατὸν εἴκοσι δεκανεῖς.

Ἐκ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Γεωργίου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν προέκυψαν ἀνέλπιστα ἀποτελέσματα. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ ἴδιος ὁ Πρίγκιψ εἰς τὸ ὑποβληθὲν ὑπόμνημά του κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1902—πολὺ

πρὸ τῆς ἐκπνοῆς τῆς τριετίας δι' ἣν εἶχεν ὁρισθῆ Ὕπατος Ἁρμοστὴς Κρήτης—εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. :

« Ἡ ὀργάνωσις τῆς Χωροφυλακῆς ἀνετέθη εἰς Ἰταλοὺς ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν, ἐπέτυχον ἄριστα ἀποτελέσματα. Οἱ Κρῆτες χωρικοὶ ἐδιδάχθησαν καὶ ἐνεστερνίσθησαν τὴν πειθαρχίαν μὲ μίαν εὐκολίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατό τις νὰ ἀναμένῃ ἀπὸ ἀνθρώπους ἐθισμένους ἀπὸ τῆς παιδικῆς των ἡλικίας νὰ ζοῦν εἰς μίαν κατάστασιν διαρκοῦς ἀνταρσίας κατὰ τῆς Ἀρχῆς. Ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ἀντελήφθη τόσον καλῶς, ὅτι μία νέα κατάστασις ἐδημιουργήθη ἐν Κρήτῃ, ὥστε, ἡ περιφρόνησις, τὴν ὁποίαν ἐπεδείκνυε πρὸς τὴν παλαιὰν χωροφυλακήν, ἣν οὐδέποτε ὑπελόγισε καὶ ἡ ὁποία εἶχε περιέλθει εἰς πλήρη ἀνικανότητα, μετεβλήθη σήμερον ὁλοσχερῶς. Ὁ κρητικὸς λαὸς σήμερον ἀγαπᾶ, σέβεται καὶ ὑπολογίζει τὴν νέαν χωροφυλακὴν καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐν τῇ νήσῳ εἶναι τοιαύτη, ὥστε, οἱ μουσουλμᾶνοι, οἱ ὁποῖοι πρότερον δὲν ἐτόλμων νὰ ριψοκινδυνεύσουν ἔξοδον ἐκτὸς τῆς ἀκτῖνος τῶν μεγάλων πόλεων καὶ νὰ κυκλοφορήσουν εἰς τὰς ἐσωτερικὰς περιφερείας, ὅπου δὲν ἔχουν τὴν ἀριθμητικὴν ὑπεροχήν, δύνανται σήμερον νὰ διασχίσουν τὴν νῆσον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο χωρὶς νὰ φοβοῦνται τὴν παραμικρὰν δυσάρεστον περιπέτειαν».

Ἡ σύστασις τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἡ ἀναδιοργάνωσις ἐν γένει τῆς νέας διοικήσεως εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἐν Κρήτῃ συμμαχικῶν στρατευμάτων, ἅτινα ἐτήρουν τὴν τάξιν, ὥστε ἐν τέλει νὰ παραμείνουν ἐν τῇ νήσῳ 500 ἄνδρες ἐξ ἑκάστης δυνάμεως, ἤτοι ἐν συνόλῳ δύναμις ἐκ 2.000 ἀνδρῶν, ἡ δὲ διοίκησις, τὴν ὁποίαν ἤσκουν πρὸ τῆς καθόδου τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ οἱ ναύαρχοι τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, περιῆλθεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν Ἡγεμόνα καὶ εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγέντα διοικητικὰ ὄργανα.

Χαρμόσυνον καὶ φέρον καλοὺς οἰωνοὺς διὰ τὴν Κρήτην γεγονός, ὑπῆρξεν ἡ ἔλευσις τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας εἰς τὰ Χανιά, τὸν Αὔγουστον τοῦ 1899. Ἡ ἀφιξίς την ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διατρανωθοῦν ἀκόμη μίαν φορὰν τὰ κατακλύζοντα τὰς καρδίας τῶν Κρητῶν αἰσθήματα ἀφοσιώσεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Δυναστείαν. «Εἰς τὰ ὄμματα πάντων—γράφει ἐφημερὶς τῆς ἐποχῆς—ἔβλεπέ τις ἀπαστράπτουσαν τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι πολὺ γρήγορα θὰ ἀφικνεῖτο εἰς τὴν Κρήτην μίαν πρωΐαν καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α'».

Ἡ ὀρθόδοξος Βασίλισσα, μὲ τὴν χριστιανικὴν καὶ φιλάνθρωπον ψυχήν, ἡ ὁποία τόσους Κρῆτας εἶχε περιθάλψει εἰς τὸ νοσοκομεῖον «Εὐαγγελισμός», προσείλκυσε παντοῦ τὴν εἰλικρινῆ ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμόν. Συγκινητικὸν ἦτο, ἐξ ἄλλου, τὸ γεγονός, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ὀθωμανοὶ ἐξεδήλωσαν αἰσθήματα χαρᾶς καὶ σεβασμοῦ ἐπὶ τῇ ἐλεύσει

της. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὀλιγοημέρου παρομονῆς τῆς Βασιλίσσης εἰς Χανιά, ἐπέδειξεν αὐτη ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ἵνα ἐνημερωθῇ μὲ τὸ ἔργον τῆς φιλανθρωπίας ἐν Κρήτῃ, τὸν τρόπον τῆς ἀσκήσεως τῆς φιλαλληλίας καί, γενικῶς, τὴν περίθαλψιν τῶν ἀπόρων τάξεων.

Οὕτως, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀφίξεως τῆς Βασιλίσσης, ἐγένετο μακρὰ σύσκεψις, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον ἐπίλεκτα μέλη τῆς κοινωνίας τῶν Χανίων διὰ νὰ λάβουν ὁριστικὰς ἀποφάσεις ἐπὶ τοῦ πρακτέου, συμφώνως μὲ τὰς ὑποδείξεις καὶ ὁδηγίας της. Ἡ ἀγαθοποιὸς ψυχὴ τῆς μητρὸς τοῦ Ἁρμοστοῦ εἶχε βαθύτατα συγκινηθῇ ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς δυστυχίας, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τοὺς ταλαιπωρηθέντας ἐπὶ μακρὰ ἔτη Κρῆτας, καὶ παρὰ τὸ ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς της εἰς τὴν νῆσον εἶχεν ἰδιωτικὸν μᾶλλον χαρακτῆρα, ἐπέδειξεν ὅλην τὴν στοργικήν της μέριμναν, διὰ τὴν ἀνακούφισιν τῶν πασχόντων. Αἱ συστάσεις της ἐγένοντο ἀμέσως δεκταὶ παρ' ὅλων καὶ τῆς ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις ὅτι θὰ τὰς ἀκολουθήσουν πιστῶς διὰ νὰ φέρουν εἰς πέρας τὸ ἀρξάμενον φιλανθρωπικὸν ἔργον εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα τῆς Κρήτης, ὅπου αἱ ὑπάρχουσαι συνθῆκαι καθίστων ἐπιτακτικὴν τὴν ἄμεσον ἄσκησίν του.

Ἐν συνεχείᾳ κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους μῆνας τῆς λήξεως τοῦ πρώτου ἔτους τῆς Ἁρμοστίας ἐξηκολούθησε μὲ τὸν ἴδιον παλμὸν ἡ ἐργώδης προσπάθεια πρὸς ὀργάνωσιν τῆς Κρητικῆς Πολιτείας.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΑΡΜΟΣΤΙΑΣ

ΤΗΝ 9ην Δεκεμβρίου 1899 συνεπληροῦτο ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς καθόδου τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὴν νῆσον. Τὸ γεγονὸς ἑωρτάσθη πανηγυρικῶς μὲ ζωηρὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ σεμνὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατὰ τὸν ἑορτασμὸν ἐπίσης ἐγένετο καὶ παρέλασις τμημάτων τῶν διεθνῶν στρατευμάτων. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ Πρίγκιψ ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν :

«Κρῆτες,

Κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς εἰς τὴν ἀγαπητὴν Κρήτην καθόδου μου, χαίρω δυνάμενος νὰ ἐκφράσω εἰς πάντας ὑμᾶς τὴν εὐαρέσκειάν μου ἐπὶ τῇ πατριωτικῇ καὶ ἀξιεπαίνῳ συνδρομῇ, τὴν ὁποίαν μοὶ παρέσχετε πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς μου. Συναισθανόμενοι ὅτι βάσις καὶ κρηπὶς πάσης πολιτείας εἶναι ἡ εἰς τοὺς Νόμους καὶ εἰς τὰς Ἀρχὰς ὑπακοή, οὐ μόνον ἐδείχθητε φιλόνομοι καὶ εὐπειθεῖς πολῖται, ἀλλὰ καὶ φιλοτίμως μεριμνῶντες ὑπὲρ τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, ἥτις ἐπαγιώθη εἰς βαθμὸν δικαίως ἀποσπῶντα τὸν γενικὸν ἔπαινον, ἐπεδείξατε εἰς τοὺς τυχὸν ἀποπειραθέντας νὰ ζήσωσιν ἀτάκτως, ὅτι ὑμᾶς πρώτους θὰ εὕρισκον τοὺς μᾶλλον ἀμειλίκτους διώκτας καὶ τοὺς ἀσφαλεστέρους τῶν Ἀρχῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης βοηθούς.

»Ἀλλὰ καὶ ὁ ζῆλος ὑμῶν, πρὸς ἐπίτευξιν ἀδελφικῆς καὶ εἰρηνικῆς πάντων τῶν κατοίκων τῆς νήσου συμβιώσεως καὶ ἀποχὴν ἀπὸ παντὸς κομματισμοῦ καὶ προσωπικῶν διαιρέσεων, εἶναι ἄξιος ἐπίσης ἰδιαιτέρας εὐφήμου μνείας. Ἡ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ μέριμνα, ἡ πιστὴ καὶ αὐστηρὰ τῶν καθηκόντων τοῦ πολίτου ἐκπλήρωσις καὶ τελεία ἀφοσίωσις καὶ ἐπίδοσις εἰς τὴν ἐργασίαν, πέποιθα ὅτι θὰ προφυλάξῃ ὑμᾶς καὶ εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ τὰς φθοροποιοὺς συνεπείας πολιτικῶν ἀνταγωνισμῶν καὶ ὀργίλων συζητήσεων.

»Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἀρετὰς ταύτας τοῦ λαοῦ, εὐάρεστον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπέδειξαν ἅμιλλαν καὶ οἱ εἰς τὰ δημόσια λειτουργήματα κληθέντες. Ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῶν ὡς μόνον θὰ ἔχωσι προστάτην τὴν εὐσυνείδητον καὶ ἀκριβῆ τοῦ καθήκοντος αὐτῶν ἐκπλήρωσιν, ἀμεί-

Οἱ Ναύαρχοι τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων ὅτε ὑποδέχθησαν εἰς Σούδαν εὐθὺς ἅμα τῇ ἀποβιβάσει του τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν Κρήτης πρίγκιπα Γεώργιον, τὴν 9-12-1898

λικτον δὲ τιμωρὸν εἰς τὴν παράβασιν αὐτοῦ ἢ τὴν ἀσύγγνωστον ἀμέλειαν θὰ εὕρωσι τὴν ἐπιβολὴν τοῦ νόμου.

»Ἡ Κρήτη σήμερον καὶ ἀπὸ κοινωνικῆς καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς καταστάσεως εὑρίσκεται ἐν εὐαρέστῳ θέσει. Ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίᾳ τῶν ἀγροτικῶν τάξεων, θὰ μεριμνήσῃ μετὰ τῆς ὀφειλομένης ἐπιμελείας ἡ Κυβέρνησίς μου.

»Πεποιθὼς ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς θὰ δειχθῇ ἄξιος τῶν κοινῶν προσδοκιῶν καὶ εἰς τὸ μέλλον, εὔχομαι ἵνα ὁ Ὕψιστος φυλάττῃ ὑπὸ τὴν ἁγίαν Αὐτοῦ σκέπην τὴν ἀγαπητὴν Κρήτην.

Ἐν Χανίοις, τῇ 9ῃ Δεκεμβρίου 1899.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Ἡ προκήρυξις αὕτη, περιέχουσα ἀληθείας ἀναμφισβητήτους, προεκάλεσεν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὰς Ἀρχὰς καὶ τοὺς ἰδιώτας. Ὁ Πρίγκιψ, διὰ τῆς γνώμης ἣν διετύπωσε περὶ τῆς θέσεως τῶν ὑπαλλήλων, ἐδήλωσε καὶ εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, ὅτι οὐδένα δύναται νὰ φοβηθῇ ὁ ἐκπληρῶν τὸ καθῆκον του, ἀλλὰ καὶ οὐδένα δύναται νὰ ἔχῃ προστάτην ὁ παραβαίνων τοῦτο. Καὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐσεβάσθη καὶ ἐφήρμοσε πιστῶς ὁ Ἡγεμών. Ἐὰν δὲ ὑπῆρξαν καί τινες ὑπάλληλοι κατώτεροι τῆς ἀποστολῆς των, τοῦτο ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς κακὰς ἕξεις τοῦ παρελθόντος καὶ εἰς τὰς κομματικὰς συμπαθείας, τῶν ὁποίων ὅλοι δυστυχῶς δὲν δύνανται νὰ φανῶσιν ἀνώτεροι. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Πρίγκιψ οὐδέποτε ἔθεσε τὴν ὑπογραφήν του εἰς ἀπόλυσιν, μετάθεσιν ἢ ἀποδοχὴν παραιτήσεως ὑπαλλήλου, χωρὶς νὰ ζητήσῃ νὰ ἐξετάσῃ λεπτομερῶς τοὺς λόγους αὐτῶν, ὁσάκις δὲ ἀνεκάλυπτεν ἀδικίαν τινὰ ἢ εἶχεν ὑπονοίας περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἀναφερομένων, προέτασσε σταθερὰν ἄρνησιν.

Οὕτως ἔληξε τὸ πρῶτον καρποφόρον ἔτος τῆς Ἁρμοστίας μὲ πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, μὲ τὴν διοργάνωσιν ὅλων τῶν κρατικῶν λειτουργιῶν καὶ μὲ τὴν αἰσιωτέραν τῶν προοπτικῶν διὰ τὸ μέλλον. Καὶ οἱ Κρῆτες, χάρις εἰς τὰς ἀόκνους προσπαθείας καὶ τὰς ἐπιτυχεῖς ἐνεργείας τοῦ Πρίγκιπος, ἐγένοντο ἐπὶ τέλους κύριοι ἑαυτῶν καὶ τοῦ οἴκου των.

Λήγοντος τοῦ πρώτου ἔτους τῆς Ἁρμοστίας, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1899, μετέβη εἰς Ἀθήνας, διὰ νὰ διέλθῃ μετὰ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων. Κατὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς τοῦ ἐπεφύλαξε θερμοτάτην ὑποδοχήν, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε

τὴν ἔκφρασιν τῶν λαϊκῶν αἰσθημάτων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του εἰς Κρήτην.

Κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις παραμονήν του, ὁ Πρίγκιψ συνεζήτησε μετὰ τοῦ οἰκονομικοῦ συμβούλου τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας Law τὰ ἐκκρεμῆ ζητήματα τοῦ ὀθωμανικοῦ δημοσίου χρέους, ἐκάλεσε δὲ τηλεγραφικῶς πρὸς τοῦτο τὸν ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν σύμβουλον Κ. Φούμην διὰ νὰ μετάσχῃ εἰς τὰς συζητήσεις. Κατὰ τὰς γενομένας συνεργασίας, ὁ Law παρουσίασεν ἕνα σχέδιον διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων. Τὸ σχέδιον ὅμως ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἐφαρμόσιμον. Καὶ οὕτως ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἀφέθη, κατ' ἀνάγκην, ἐκκρεμὴς μέχρις ὅτου ρυθμισθῇ τοῦτο διὰ διαιτησίας.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Πρίγκιψ παρέμεινε μέχρι τῶν μέσων Ἰανουαρίου, ὁπότε καὶ ἀνεχώρησε διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κρήτην. Ἡ σφοδρὰ ὅμως τρικυμία, ἡ ὁποία ἐμαίνετο εἰς τὸ πέλαγος, ἠνάγκασε τὸ πλοῖον νὰ ποδίσῃ ἐπί τινας ἡμέρας εἰς τὴν Μῆλον. Ἡ ἀκουσία αὐτὴ βραδύτης τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Πρίγκιπος εἰς Χανιά, ἔδωσεν ἀφορμὴν πρὸς δημιουργίαν διαφόρων μύθων καὶ εἰς τὴν διάδοσιν, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, διαφόρων φημῶν.

Μερικοὶ χριστιανοὶ διετείνοντο ὅτι δὲν θὰ ἐπανήρχετο ὁ Ἡγεμὼν ἐὰν αἱ Δυνάμεις δὲν ἔλυον ὁριστικῶς τὸ Κρητικὸν ζήτημα. Οἱ ὀθωμανοί, ἐξ ἄλλου, ἰσχυρίζοντο ὅτι ὁ Σουλτᾶνος παρεκώλυε σκοπίμως τὸν Πρίγκιπα εἰς τὴν ἐπάνοδόν του καὶ ὅτι ἐπρόκειτο μετ' οὐ πολὺ νὰ κατέλθῃ καὶ πάλιν τουρκικὸς στρατὸς εἰς τὴν νῆσον. Ἄλλοι τέλος διέδιδον, ὅτι ὁ Ἡγεμὼν ἀνέμενε τὴν ἄδειαν τῶν Μ. Δυνάμεων ἵνα φθάσῃ εἰς Σούδαν μετὰ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου Α', προκειμένου νὰ προσαρτήσῃ ἐπισήμως τὴν νῆσον ἡ Ἑλλάς!..

Αἱ κυκλοφοροῦσαι ἀλληλοδιαδόχως φῆμαι ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἔλλειψις εἰδήσεων περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἐλεύσεως τοῦ Πρίγκιπος ἀφ' ἑτέρου, ἤρχισαν νὰ ἐμβάλουν εἰς ἀνησυχίας καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Συμβούλους τοῦ Ἡγεμόνος, οἵτινες ἐπεσκέπτοντο διαρκῶς τὸν Παπαδιαμαντόπουλον διὰ νὰ τοῦ ὑποδείξουν τὴν ἀνάγκην νὰ τηλεγραφήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ νεωτέρας πληροφορίας περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Πρίγκιπος, παριστῶντες δυσχερῆ τὴν θέσιν τῆς Κυβερνήσεως, στερουμένης σαφῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰδήσεων.

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ μόνον ἐδίδετο εὔλογος ἀφορμὴ νὰ πεισθῇ τις πόσον ἡ παρουσία τοῦ Πρίγκιπος ἤσκει τεραστίαν δύναμιν εἰς τὸν λαόν. Ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, κατόπιν τῶν διαβημάτων αὐτῶν τῶν Συμβούλων, ἐτηλεγράφησεν εἰς τὴν Μῆλον. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπάντησις ἐβράδυνεν, ὁ Βενιζέλος τὸν ἐπεσκέφθη τὴν νύκτα καὶ τοῦ ἐδήλωσεν ἐν καταφανεῖ ἀνησυχίᾳ ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ ἠναγκάζετο νὰ παραιτηθῇ, ἐὰν δὲν ἐλαμβάνετο μέχρι τῆς πρωΐας ἡ ἀπάντησις τοῦ Πρίγκιπος.

Τέλος ἡ ἀναμενομένη ἀπάντησις ἦλθεν, ἔστω καὶ τὴν δωδεκάτην. Τὸ μεσονύκτιον ἐλήφθη τηλεγράφημα τοῦ Πρίγκιπος διὰ τοῦ ὁποίου ἐγνώριζεν εἰς τὸν Παπαδιαμαντόπουλον ὅτι θὰ ἀφικνεῖτο τὴν ἐπομένην εἰς Χανιά. Οὕτως οἱ φόβοι, αἱ ἀνησυχίαι, καὶ αἱ ποικίλαι διαδόσεις διελύθησαν ἀμέσως καὶ τὴν θέσιν των ἔλαβον αἱ ἐκδηλώσεις τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἀγαλλιάσεως τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπεφύλαξε θερμὴν καὶ ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴν εἰς τὸν ἀφιχθέντα τὴν μεσημβρίαν Ἡγεμόνα του.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΝΑ σοβαρὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον εἶχε μείνει ἐκκρεμὲς ἀπὸ τῆς καθόδου τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὴν νῆσον, ἦτο τὸ τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης.

Ὅτε, τὸ 1897, ἀπεβίωσεν ὁ μητροπολίτης Κρήτης Τιμόθεος, ἡ Πύλη ἀνέθεσε τὸν διορισμὸν τοῦ διαδόχου του, ὡς πάντοτε, εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξηρτᾶτο καὶ ἡ κρητικὴ ἐκκλησία. Τὸ Πατριαρχεῖον, ὅμως, εὑρέθη, ὑπὸ τὰς ὑφισταμένας νέας πολιτικὰς συνθήκας, εἰς δύσκολον θέσιν. Διότι τὸ μὲν ἐθεώρει τὴν Κρήτην ὡς ἀπαλλαγεῖσαν τοῦ ζυγοῦ τοῦ Σουλτάνου, καὶ θὰ ἔπρεπε συνεπῶς ἡ ἐκκλησία της νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ, δὲν ἠδύνατο νὰ παρακούσῃ τὴν Πύλην καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀντεγκλήσεις, αἵτινες θὰ ἐδυσχέραινον ἔτι πλέον τὰ πράγματα.

Κατόπιν τούτου τὸ Πατριαρχεῖον ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν Πύλην καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του συγχρόνως νὰ μὴ ψυχράνῃ καὶ τοὺς Κρῆτας, προέβη εἰς τὸν διορισμὸν ὡς Μητροπολίτου τοῦ θεοφιλεστάτου Εὐμενίου Ξυρουδάκη, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε Ἐπίσκοπος Σφακίων καὶ Ἁγ. Βασιλείου, ἀπολαύων μεγάλου κύρους καὶ σεβασμοῦ παρὰ τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες, καίτοι δὲν διεφώνουν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ προσώπου τοῦ Μητροπολίτου, ἠρνοῦντο ν' ἀναγνωρίσουν αὐτὸν κατ' ἀρχήν, ὑποστηρίζοντες ὅτι ἡ νῆσος δὲν ὑπάγεται πλέον εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ὡς ἄλλοτε, καὶ συνεπῶς ἡ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὡς ἄνω διορισμόν, δὲν ἐπεξετείνετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κρήτης. Αὐτὴ ἦτο, ἐξ ἄλλου, καὶ ἡ ἄποψις τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸ ὁποῖον ἠρνεῖτο ἐπίσης ν' ἀναγνωρίσῃ Μητροπολίτην διωρισμένον διὰ «βερατίου».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς ἐκκρεμότητος παρέμενε τὸ ζήτημα τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης, ὅτε ὁ Πρίγκιψ κατῆλθεν εἰς τὴν νῆσον ὡς Ὕπατος Ἁρμοστής.

Εὐθύς, ὅμως, μετὰ ταῦτα, τὰ πράγματα ἔλαβον ἄλλην τροπήν. Ὁ Εὐμένιος κατῆλθεν εἰς Ἡράκλειον καὶ ἀνέλαβεν αὐτοβούλως τὰ καθήκοντα τοῦ Μητροπολίτου. Τοῦτο ἀπήρεσκεν εἰς τοὺς Κρῆτας, δεδομένου μά-

λιστα ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Εὐμένιος εἶχε δηλώσει πρό τινος ὅτι δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ ἐγκαθιδρυθῇ διὰ «βερατίου». Κατόπιν τούτου ἡ ἄνοδός του εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν θρόνον, γενομένη μὲ τὸν αἰφνίδιον αὐτὸν τρόπον, ὄχι μόνον ἐξένισε πολλούς, ἀλλὰ καὶ τὰ πνεύματα τῶν χριστιανῶν εἶχεν ἐρεθίσει. Ἰδιαιτέρως, ἐπὶ πλέον, εἶχε προκαλέσει τὴν μῆνιν τοῦ Σφακιανάκη καὶ τοῦ Βενιζέλου, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἐδήλωσαν, θὰ προετίμων, ἐὰν ἦτο δυνατὸν, νὰ ἐλύετο τοιουτοτρόπως τὸ ζήτημα : Νὰ ἔβλεπον Μητροπολίτην Κρήτης τὸν Ἐπίσκοπον Ρεθύμνης Διονύσιον, ἀδελφὸν τοῦ ἀποθανόντος, ὁ ὁποῖος μάλιστα προσέκειτο καὶ εἰς τὸ κόμμα των.

Τὸ ζήτημα πλέον ἤρχισε νὰ λαμβάνη διαστάσεις καὶ κυρίως νὰ χρησιμοποιῆται ὡς μέσον πολιτικῆς συναλλαγῆς, ἡ ὁποία ἠπείλει νὰ διαιρέση ἐπικινδύνως τὸν τόπον. Κατόπιν τούτου ἐπεβάλλετο νὰ λυθῇ μὲ ἰδιαιτέραν προσοχήν, φρόνησιν καί, πρὸ παντός, ταχέως.

Ἀτυχῶς, διάβημα ἀδικαιολόγητον τοῦ Μητροπολίτου ἤγειρε νέαν θύελλαν κατ' αὐτοῦ. Δυσηρέστησε καὶ τὸν Πρίγκιπα καὶ ἐπεδείνωσε καὶ τὴν θέσιν τοῦ ὅλου ζητήματος. Ἐν τῇ σπουδῇ του ἵνα τὸ ταχύτερον ἀναγνωρισθῇ ὡς Μητροπολίτης, ὁ Εὐμένιος διέπραξε τὸ σφάλμα νὰ ἀπευθύνῃ αἴτησιν πρὸς τοὺς Προξένους τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων ὅπως μὴ κυρωθοῦν αἱ ὑποβληθεῖσαι πρὸς ἔγκρισιν διατάξεις τοῦ Συντάγματος, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μητροπολίτου καί τινες ἄλλαι συναφεῖς. Τὸ ἄστοχον τοῦτο διάβημα προεκάλεσε τὴν ὀργὴν καὶ αὐτῶν τῶν φίλων τοῦ Εὐμενίου, ὁ ὁποῖος, ἀκαίρως πλέον κατιδὼν τοῦτο, ἔσπευσεν ἐξ Ἡρακλείου νὰ ἐκφράσῃ διὰ τηλεγραφήματος τὴν λύπην του πρὸς τὸν Πρίγκιπα.

Οὕτω, ὁ καιρὸς παρήρχετο καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς Κρήτης εὑρίσκετο ἐν ἐκρύθμῳ καταστάσει. Παραλλήλως, ἡ ἀμηχανία τοῦ Πατριαρχείου ηὔξανεν ἔτι πλέον, διότι τοῦτο οὔτε ἐπεθύμει, οὔτε ἠδύνατο νὰ τοποθετήσῃ ἀλλαχοῦ τὸν Εὐμένιον. Ἀφ' ἑτέρου, ὅμως, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἡ διαγωγὴ τοῦ ἐν λόγῳ ἱεράρχου, παρὰ τὸν προκληθέντα ἐρεθισμὸν ὡς ἐκ τῆς ἀναφερθείσης ἐνεργείας του, ἤρχισε νὰ προσελκύῃ τὰς συμπαθείας τοῦ κοινοῦ.

Τοιουτοτρόπως ἐξηγεῖται τὸ γεγονὸς πῶς ἑβδομήκοντα περίπου πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν ἐν συνεχείᾳ ἀναφορὰν ζητοῦντες παρὰ τοῦ Πρίγκιπος τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ καὶ ἐξυμνοῦντες τὴν δραστηριότητά του καὶ τὴν ἐν γένει μέριμνάν του ὑπὲρ τῶν πτωχῶν ἀμφοτέρων τῶν θρησκευμάτων.

Διὰ νὰ λυθῇ τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ζήτημα διὰ τὴν νῆσον, ὁ Πρίγκιψ δι' ἐγγράφου του προέτεινε τότε εἰς τὸν Πατριάρχην ν' ἀποστείλῃ εἰς Κρήτην Ἐπιτροπὴν ἐξ Ἱεραρχῶν πρὸς ἐξέτασιν καὶ ρύθμισίν του. Οὕτω θ' ἀπεφεύγετο καὶ ἡ πιθανὴ δημιουργία ζητήματος μὲ τὴν Πύλην. Ὁ Πατριάρχης ἀποδεχθεὶς τὴν πρότασιν κατ' ἀρχήν, παρὰ τὰς

ἐπιφυλάξεις του, διετύπωσε τὴν ἀπόφασιν καὶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ὅπως τὴν ἔρευναν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τῆς Κρήτης ἀναλάβη ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνης. Τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἀπεδέχθησαν προθύμως ὁ Πρίγκιψ καὶ τὸ Ἡγεμονικὸν Συμβούλιον, δεδομένου ὅτι ὁ Ἰω. Σκαλτσούνης ἦτο ἄνθρωπος ἐξαιρετικῆς μορφώσεως καὶ εἰδικῆς νομικῆς καταρτίσεως. Αὐτὸς λοιπὸν ἀνέλαβε τὴν σύνταξιν τοῦ ἐπὶ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων τῆς Κρήτης προσχεδίου, διὰ νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν Βουλὴν πρὸς ἔγκρισιν καὶ γίνῃ νόμος τῆς Πολιτείας.

Ἀλλ' ἐκ τῶν ὑστέρων τόσον ὁ Βενιζέλος, ὅσον καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ρεθύμνης, ὅστις ἐφιλοδόξει τὴν Μητροπολιτικὴν ἕδραν, δὲν ἐνέκριναν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Σκαλτσούνη ὡς διαιτητοῦ τρόπον τινὰ ἐξουσιοδοτημένου καὶ μὲ τὴν κατάρτισιν τοῦ σχετικοῦ νόμου. Δι' ὃ καὶ κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου, ἐπῆλθε διαφωνία ἐπὶ πολλῶν συναφῶν ζητημάτων, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῆς διαδικασίας τῶν διαζυγίων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς μεταξὺ Πατριάρχου καὶ Ἡγεμόνος συμβάσεως. Πρὸ τῶν τοιούτων δυσχερειῶν, αἵτινες προέκυψαν ἀπροόπτως καὶ διὰ νὰ δοθῇ μία ὤθησις εἰς τὸ ζήτημα, ὁ Βενιζέλος προέβη εἰς τὴν ἑξῆς πρότασιν: Ὅτι «προτιμότερον θὰ ἦτο πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ γίνῃ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Μητροπολίτου Εὐμενίου καὶ ἡ ὑπὸ τούτου ἐν συνεχείᾳ σύγκλησις τοπικῆς Συνόδου». Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην συνεφώνησαν προθύμως καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς χριστιανοὶ Σύμβουλοι. Καὶ ἤδη τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἔβαινεν ἐπὶ τέλους πρὸς τὴν λύσιν του.

Ὁ Πρίγκιψ, ἐν τούτοις, ἔκρινεν ὅτι ἐπεβάλλετο ὅπως ἡ ἀναγνώρισις ἀναβληθῇ ἐπί τινας ἑβδομάδας, ἵνα ἐπέλθῃ ὡς συνέπεια ἀπ' εὐθείας συνεννοήσεως τοῦ Ἡγεμόνος μετὰ τοῦ Πατριάρχου, οὐχὶ δὲ ὡς ἁπλῆ ἀπόφασις τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου. Ὁ Βενιζέλος, ὅμως, προέβαλεν ἀντιρρήσεις. Ἐξέφρασε τὸν φόβον μήπως τυχὸν δὲν ἀπαντήσῃ ὁ Πατριάρχης καὶ ἐπέμεινεν ὅπως ἡ ἀναγνώρισις γίνῃ τὸ ταχύτερον. Οὕτως, αὐτὸς ὁ ὁποῖος μέχρι πρό τινος διεμαρτύρετο κατὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Μητροπολίτου Εὐμενίου, ἀνησυχοῦσεν ἤδη μὴ τυχὸν καὶ ἀποτύχῃ αὐτή!

Ἀλλ' ὁ φόβος του αὐτὸς ἦτο ἀβάσιμος. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐλήφθησαν πράγματι τ' ἀναγκαῖα ἐγκριτικὰ ἔγγραφα ἐκ μέρους τοῦ Πατριάρχου περὶ τῆς συγκλήσεως τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς Συνόδου καὶ εὐθὺς ἐπηκολούθησεν ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ Μητροπολίτου, ἡ ὁποία ἐγένετο τὴν 14ην Μαΐου τοῦ 1900.

Μετὰ δύο μῆνας συνῆλθεν ἐν Ἡρακλείῳ ἡ Ἐπισκοπικὴ Σύνοδος εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς συνεδρίασιν καὶ ἤρχισε καταρτίζουσα τὸν Καταστατικὸν χάρτην τῆς ἐν Κρήτῃ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος μετά τινας τροποποιήσεις, ἐπενεχθείσας ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ὑπεβλήθη πρὸς ἔγκρισιν, ἐκυρώθη τελικῶς τὴν 20ὴν Δεκεμβρίου 1900.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'·

Η ΔΙΑΦΩΝΙΑ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ–ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΤΟ έτος 1900 έληγεν ήδη μέ τήν συμπλήρωσιν μιάς διετίας άπό της καθόδου τοΰ Πρίγκιπος είς Κρήτην. Κατά τήν διετίαν αύτήν λαμπρόν έργον είχε συντελεσθή, ύπερβαίνον τάς προβλέψεις καί τών πλέον αισιοδόξων.

'Από τοΰ θέρους ήδη ό Πρίγκιψ είχεν άποφασίσει, όπως κατά τό φθινόπωρον τοΰ έτους έκείνου έπιχειρήση ταξίδιον άνά τάς πρωτευούσας τών τεσσάρων Δυνάμεων πρός τόν σκοπόν όπως άφ' ενός μέν έκθέση τό έπιτελεσθέν κατά τήν διετίαν έργον, άφ' ετέρου δέ κατορθώση νά πείση τάς Δυνάμεις, ότι μοναδική λύσις τοΰ Κρητικοΰ ζητήματος δέν ήδύνατο νά είναι άλλη, παρά ή ένωσις της νήσου μέ τήν Ελλάδα. 'Εν τώ μεταξύ κατήρτιζε τό ύπόμνημα, τό όποιον θά ύπέβαλλεν είς τάς ξένας Κυβερνήσεις καί έν τώ όποίω έκαμνε λόγον διά μακρών περί της καταβληθείσης προσπαθείας, διατυπώνων τελικώς τό φλέγον αίτημα της ένώσεως.

Παραδόξως όμως ό 'Ελ. Βενιζέλος άλλα είχε κατά νοΰν. Ούτος, παρ' όλον ότι έγνώριζε τάς άδιαλλάκτους άπόψεις τοΰ Πρίγκιπος έπί τοΰ ζητήματος της ένώσεως μέ τήν Ελλάδα, έθεώρησε σκόπιμον νά έπισκεφθή τόν γραμματέα τοΰ Ύπάτου Άρμοστοΰ 'Ανδρ. Παπαδιαμαντόπουλον, τήν παραμονήν της άναχωρήσεώς του διά τάς 'Αθήνας, όπου μετέβαινεν έπ' άδεία καί νά τοΰ άναπτύξη τήν πεποίθησίν του ότι θά ήτο αδύνατος ή άμεσος μετά τήν λήξιν της τριετίας ένωσις της νήσου, χωρίς νά διέλθη αύτη πρότερον έκ τοΰ σταθμοΰ της άνεξαρτήτου ηγεμονίας. Τόν παρεκάλεσε δέ όπως, έπί τή εύκαιρία της έν 'Αθήναις μεταβάσεώς του, ζητήση τάς περί τούτου γνώμας τοΰ Βασιλέως, της Κυβερνήσεως καί τών έξεχόντων πολιτικών προσώπων της χώρας.

Ό γραμματεύς τοΰ Πρίγκιπος ύπενθύμισε τότε είς τόν Βενιζέλον, ότι τήν ιδέαν αύτήν τήν άποκρούει ό Πρίγκιψ άπολύτως καί τόν έπληροφόρησεν, έπί πλέον, ότι ούδείς έν Ελλάδι τήν άπεδέχετο. Ό Βενιζέλος, όμως, έπέμεινεν είς τήν άποψίν του καί ό Παπαδιαμαντόπουλος ύπεσχέθη τελικώς νά ίκανοποιήση τήν έπιθυμίαν του. 'Ελθών είς τάς 'Αθήνας

ἐζήτησε πράγματι τὴν γνώμην τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Βενιζέλου καὶ ὁ Ἄναξ τοῦ ἀπήντησε κατηγορηματικῶς διὰ τῶν ἑξῆς:

—Ἐὰν δὲν ἐπιτευχθῇ ἡ ἕνωσις κατὰ τὴν λῆξιν τῆς τριετίας, πρέπει νὰ παραταθῇ ἡ νῦν προσωρινὴ κατάστασις.

—Ὁ Βενιζέλος, προσέθεσεν ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, νομίζει ὅτι ἂν δὲν ἐπιτευχθῇ ἡ ἕνωσις, θὰ ἦτο ὠφέλιμον διὰ τὴν Κρήτην νὰ ζητηθῇ νὰ κηρυχθῇ αὕτη αὐτόνομος ἡγεμονία.

—Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, ἀπήντησεν ὁ Βασιλεύς. Ὀρθῶς ὁ Πρίγκιψ, ὅπως γνωρίζω, ἀποκρούει μίαν τοιαύτην λύσιν καὶ συμφωνῶ τελείως μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐτόνισεν ἐπὶ λέξει ὁ Βασιλεύς, ὡς ἀναγράφει εἰς τὰ ἀνέκδοτα ἀπομνημονεύματά του ὁ Παπαδιαμαντόπουλος: «Ἡ ἡγεμονία ὄχι μόνον δὲν μᾶς φέρει ἐγγύτερον τοῦ σκοποῦ μας, ἀλλὰ δύναται καὶ νὰ δημιουργήσῃ σοβαρὰς ταραχὰς καὶ ἐδῶ καὶ ἐν Κρήτῃ».

Ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ὑπέβαλε τὴν γνώμην ὅτι ἡ αὐτονομία τότε θὰ ἦτο ἴσως ἀποδεκτή, ὅταν αἱ Δυνάμεις, μὴ ἐπιθυμοῦσαι νὰ κηρυχθῇ ἡ ἕνωσις διὰ τοῦ Ὑπάτου αὐτῶν Ἁρμοστοῦ, θὰ ἐξουσιοδοτήσουν τὸν Πρίγκιπα νὰ τὸ πράξῃ μόλις ἀνεγνωρίζετο ὡς Ἡγεμὼν τῆς αὐτονόμου Κρήτης.

— Τότε δὲν θὰ πρόκειται περὶ αὐτονομίας, παρετήρησεν ὁ Βασιλεύς, ἀλλὰ περὶ τοῦ τύπου δι' οὗ θὰ ἐγίνετο ἡ ἕνωσις.

Τὴν αὐτὴν γνώμην εἶχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Θεοτόκης καὶ ὅλοι οἱ πολιτευόμενοι τῆς χώρας.

Ἐπιστρέψας εἰς Κρήτην ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου, ἔσπευσε νὰ γνωρίσῃ τ' ἀνωτέρω εἰς τὸν Βενιζέλον, ὅστις ἐδήλωσε, μετὰ προσποιητῆς ἀδιαφορίας, ὅτι πρὸ τοιαύτης ὁμοφωνίας, μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἄποψίν του, ηὔχετο ὑπὲρ τῆς καλλιτέρας λύσεως.

Παρὰ ταῦτα ὅμως, ὁ Βενιζέλος δὲν ἐγκατέλειψε τὴν ἔμμονον ἰδέαν τῆς ἡγεμονίας. Ἐκ χαρακτῆρος ἰσχυρογνώμων, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ ἐπανέλθῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐκθέτων τὰς ἀπόψεις του ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Πρίγκιπα αὐτὴν τὴν φοράν. Καὶ περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου, ἐζήτησεν ἀκρόασιν διὰ νὰ ἐκθέσῃ τὰς γνώμας του ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.

Κατὰ τὴν ἀκρόασιν ἐκείνην ἐπανέλαβε τὴν πρότασίν του, ὅπως ζητήσῃ ὁ Πρίγκιψ ἀπὸ τὰς Δυνάμεις ν' ἀναγνωρίσουν εἰς τὴν Κρήτην τὸ δικαίωμα νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος ἡγεμονία, ἡ Κρητικὴ δὲ Συνέλευσις νὰ ἐκλέξῃ ἡγεμόνα τῆς ἀρεσκείας της. Ἀκολούθως κατὰ τὴν συζήτησιν, ὁ Βενιζέλος ἔδωκεν ἐπιτηδείως εἰς τὸν Πρίγκιπα νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὁ ἐκλεγόμενος ἡγεμὼν δὲν θὰ ἦτο ἄλλος ἀπὸ αὐτόν. Ὁ Γεώργιος ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν πρότασίν του. Ἀπαντῶν δὲ τοῦ εἶπεν:

— Σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴ ἐπιμείνητε εἰς τὴν πρότασίν σας. Δὲν ἔχω καμμίαν ἐπιθυμίαν νὰ γίνω Πρίγκιψ τῆς Κρήτης. (*)

— Ἐὰν δὲν σᾶς ἀρέσῃ ὁ τίτλος τοῦ ἡγεμόνος, τότε νὰ ὀνομασθῆτε Κυβερνήτης τῆς Κρήτης, ἐπέμεινεν ὁ Βενιζέλος.

— Ὄχι, τοῦ εἶπε κατηγορηματικῶς ὁ Γεώργιος.

— Καὶ ἂν οἱ Κρῆτες τὸ ζητήσουν ; προσέθεσεν ὁ Βενιζέλος.

— Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ζητήσουν. Τόσον ἡ Κρήτη, ὅσον καὶ ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρος, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ θ' ἀντιταχθῶμεν σύσσωμοι εἰς μίαν τοιαύτην λύσιν, ἡ ὁποία εἶναι φανερὸν ὅτι ἀπομακρύνει τὴν ἕνωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη κατορθωθῇ ὥστε ὅλαι αἱ Δυνάμεις νὰ δώσουν τὴν συγκατάθεσίν των ἐπ' αὐτῆς, οἱ δὲ Κρῆτες μὲ ἐκλέξουν Πρίγκιπά των, τότε θὰ ἀπαντήσω εἰς ὅλους : Δὲν εἶμαι προδότης τῆς Πατρίδος μου ! Καὶ ἂν σεῖς θέλετε νὰ φανῆτε τοιοῦτοι, δὲν μοῦ μένει παρὰ νὰ ἐγκαταλείψω τὴν νῆσον. Ἐξ ἄλλου, ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ὑπεύθυνος Κυβέρνησις εἶναι οἱ μόνοι ἐνδεδειγμένοι νὰ ἔχουν γνώμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, ζητήματος τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν. Καὶ δὲν ἐννοῶ νὰ κάμνω προτάσεις ὄπισθεν τῶν νώτων των.

Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ Πρίγκιπος, ὁ Βενιζέλος ἐξακολουθῶν νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἀποκρουσθεῖσαν πρότασίν του, ἀπήντησεν :

—Νομίζω ὅμως, Ὑψηλότατε, πῶς ἡ Κρήτη ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κανονίζῃ αὐτὴ τὰ ζητήματα ποὺ τὴν ἀφοροῦν.

—Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆτε, ὅτι ἡ ρύθμισις τῶν ζητημάτων ποὺ τὴν ἀφοροῦν δέον ἀπαραιτήτως νὰ εὑρίσκεται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος καὶ ὄχι τοῦ στενοῦ τοπικοῦ πνεύματος, προσέθεσεν ἐντόνως ὁ Πρίγκιψ.

—Ἔστω. Ἀλλ' εἶσθε ἀπολύτως βέβαιος, ἠρώτησεν ὁ Βενιζέλος, ὅτι ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησις δὲν θὰ ἐνέκριναν τὴν πρότασίν μου ;

Ὁ Βενιζέλος ἐγνώριζεν ἤδη, ὡς ἀναφέρω ἀνωτέρω, τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην τοῦ Βασιλέως. Ἀλλά, εἴτε λόγῳ δυσπιστίας πρὸς τὸν Παπαδιαμαντόπουλον, εἴτε λόγῳ ἰσχυρογνωμοσύνης, ἐξηκολούθει νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἄποψίν του, προβάλλων αὐτὴν εἰς ἑκάστην εὐκαιρίαν.

Παραλλήλως καὶ ὁ Πρίγκιψ ἦτο ἐνήμερος ὅτι ὁ Βενιζέλος ἐγνώριζε τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τοῦ Βασιλέως. Ἐν τούτοις ἤθελε νὰ ἐξαντλήσῃ κάθε ὅριον ἀνεκτικότητος καὶ τοῦ εἶπεν :

—Δὲν ἔχω τὴν παραμικρὰν ἀμφιβολίαν. Ἐν τούτοις, ὅμως, διὰ νὰ μὴ μείνῃ καὶ εἰς ὑμᾶς οὐδεμία ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, θὰ γράψω καὶ θὰ ζητήσω τὴν γνώμην των.

(*) Τὴν στιχομυθίαν μεταξὺ Πρίγκιπος-Βενιζέλου, τὴν ἔχω μεταφέρει ἐπὶ λέξει ὅπως ἀναγράφεται εἰς τὰ ἐπίσημα στοιχεῖα τοῦ ἀρχείου τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

Πράγματι ὁ Πρίγκιψ ἔγραψεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἡ ἀπάντησις ἦτο αὐτὴ τὴν ὁποίαν ἀνέμενεν: «Οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ περὶ μιᾶς τοιαύτης λύσεως».

—Ὅπως βλέπετε, τοῦ εἶπε, τόσον ὁ Βασιλεύς, ὅσον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀποκρούουν ἀσυζητητὶ τὰς ἀπόψεις σας. Μόνον ἡ ἕνωσις ἀποτελεῖ λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Καὶ αὐτήν, ὅπως γνωρίζετε, θὰ ζητήσω ἀπὸ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις κατὰ τὸ ταξίδιόν μου. Ἐὰν δὲ δὲν τὴν ἐπιτύχω, τότε θὰ προτιμήσω τὴν παράτασιν τῆς Ἁρμοστίας, μέχρι τῆς ἐντελοῦς λύσεως.

Ὁ Πρίγκιψ θὰ ἤρχιζε τὸ ταξίδιόν του ἐπισκεπτόμενος πρῶτον τὴν Ρωσσίαν. Καὶ πρὸς τοῦτο ἀνέμενε τηλεγραφικὴν εἰδοποίησιν τοῦ Τσάρου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βενιζέλος, ὁμιλῶν εἰς κύκλον φίλων του, ἔλεγεν ὅτι δὲν ἦτο κατάλληλος ἡ περίστασις διὰ τὸ ταξίδιον τοῦτο, διότι ἡ Εὐρώπη, ἀπησχολημένη μὲ τὴν ἐν Κίνᾳ κατάστασιν καὶ τὸν πόλεμον τοῦ Τράνσβααλ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀνωμαλίας, δὲν θὰ ἦτο διατεθειμένη νὰ δεχθῇ τὴν δημιουργίαν νέου ζητήματος.

Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἦτο διαφορετική. Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου τοῦ Πρίγκιπος ἦτο ἀναμφισβήτητος καὶ πανθομολογουμένη. Ἡ προσωρινὴ καὶ μεταβατικὴ περίοδος, τὴν ὁποίαν διήρχετο ἡ νῆσος, ἔπρεπε νὰ θεωρῆται ὡς τοιαύτη καὶ ὄχι νὰ ἀναβάλλεται ἢ νὰ λησμονῆται ὁ τελικὸς σκοπός.

Μετ' ὀλίγους μῆνας θὰ συνήρχετο ἡ πρώτη Κρητικὴ Βουλὴ καὶ θὰ ἦτο θλιβερὸν σύμπτωμα, ἐὰν δὲν ἐπανελαμβάνετο πρωτίστως ἡ φλογερὰ εὐχὴ ὑπὲρ τῆς ταχυτέρας ἐκπληρώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Τὸ ταξίδιον κατὰ συνέπειαν ἦτο ἐπιβεβλημένον ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων.

Διὰ τῶν προξένων ὁ Πρίγκιψ ἐζήτησεν ἀπὸ τὰς Κυβερνήσεις τῶν Δυνάμεων τὴν ἄδειαν νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς ἡγήτορας αὐτῶν εἰς τὰς ἕδράς των. Καὶ ἡ ἄδεια ἐδόθη εὐχαρίστως ὑπὸ τῶν ξένων Κυβερνήσεων. Ἐνῷ, ὅμως, ὁ Πρίγκιψ ἡτοιμάζετο διὰ τὸ ταξίδιόν του, ἀπὸ τὸ ὁποῖον πολλὰ ἤλπιζεν, ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐδημιουργήθη ἕνα σοβαρὸν ἐνδοκυβερνητικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ὀλίγου δεῖν νὰ εἶχε δυσάρεστα ἀποτελέσματα. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐδημιουργήθη ὡς ἑξῆς:

Ὁ Βενιζέλος, βαρέως φέρων ὅτι εἰς ἕνα ἔγγραφον, δοθὲν εἰς τὸν Ἀντώνιον Ρικάκην, ἀνεφέρετο ὁ Μ. Κούνδουρος ὡς πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῆς ἀπελευθερωτικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπήτησε νὰ τροποποιηθῇ τοῦτο, ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θ' ἀπεχώρει τῆς ἀρχῆς. Ἠπειλήθη,

οὕτως, ὑπουργικὴ κρίσις εἰς στιγμὰς ἐκτάκτως κρισίμους διὰ τὴν νῆσον: Εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ ταξιδίου τοῦ Πρίγκιπος τοῦ ἐπιδιώκοντος ἐθνικὸν σκοπόν. Εὐτυχῶς ὁ Κούνδουρος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Βενιζέλου. Ὁ τελευταῖος δέ, θελήσας νὰ συντάξῃ τὴν τροποποίησιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγγράφου, ἐν τῇ συγχύσει του δὲν ἀντελήφθη ὅτι, διὰ τῆς νέας ἰδιοχείρου διατυπώσεως, οὐδόλως μετέβαλλε τὴν οὐσίαν, διότι προέκυπτε πάλιν ὅτι ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1895 καὶ τῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦτο ὁ Κούνδουρος, ἀπέρρευσεν ὁ ἀγὼν τοῦ 1897.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἐπεισοδίου τούτου, ἐπῆλθε σχετικὴ γαλήνη μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, καίτοι ὁ Βενιζέλος δὲν ἀπέκρυπτε τὴν ἐπιθυμίαν του ὅπως, μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Πρίγκιπος καὶ πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Βουλῆς, ἀποχωρήσῃ τῆς Κυβερνήσεως.

Τὸ σχέδιόν του τοῦτο ἐνέπνεεν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ πεποίθησις ὅτι ἡ κυβέρνησις ἦτο ἤδη, ὡς ἰσχυρίζετο, ἀντιδημοτικὴ καὶ ἡ ἐλπὶς ἐφ' ἑτέρου ὅτι, ἐὰν ἀπεχώρει ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Βουλῆς, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ θριαμβευτής.

Τέλος, τὴν 9ην Σεπτεμβρίου ὁ Πρίγκιψ ἀνεχώρησεν, ἀφοῦ ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Συμβούλους του τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν:

«Κύριοι Σύμβουλοι,

»Γνωρίζω ὑμῖν ὅτι τὴν προσεχῆ ἑβδομάδα ἀπέρχομαι εἰς Εὐρώπην, ἔνθα θὰ παραμείνω ἐπὶ δύο περίπου μῆνας.

»Ὁ ἀποκλειστικὸς τοῦ ταξιδίου μου τούτου σκοπὸς εἶναι νὰ ἐκθέσω προφορικῶς εἰς τὰς Δυνάμεις τὴν ἀπὸ τῆς καθόδου μου εἰς τὴν ἀγαπητὴν νῆσον τελεσθεῖσαν ἐργασίαν, τὰ ἐπιτευχθέντα εὐάρεστα ἀποτελέσματα καὶ τοὺς τίτλους, οὓς ἀπέκτησεν ἐπὶ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου διὰ τῆς θαυμασίας του διαγωγῆς ὁ κρητικὸς λαός, νὰ ζητήσω δὲ τὴν τελείαν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ πόθων καὶ νὰ ἐργασθῶ πάσῃ δυνάμει ὑπὲρ τῆς ταχυτέρας ἐπιτεύξεως αὐτῆς.

»Καὶ ἐγὼ μετὰ θάρρους καὶ χαρᾶς ἱερᾶς ἀναλαμβάνω τοιοῦτο ἔργον, πεποιθὼς εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου, ὑμεῖς δέ, κύριοι Σύμβουλοι, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι, εἰς μόνην τὴν φωνὴν τῆς Πατρίδος τὸ οὖς τείνοντες, θὰ μοὶ παράσχητε προθύμως τὴν ὑμετέραν συνδρομήν, ἐκπληροῦντες ἐν ὁμονοίᾳ καὶ πλήρει ἁρμονίᾳ κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου τὰ σπουδαῖα ὑμῶν καθήκοντα, ἀγρύπνως δὲ μεριμνῶντες ἵνα ὁ κρητικὸς λαὸς ἐνισχύῃ πατριωτικῶς τὰς ἐνεργείας μου διὰ τῆς παραδειγματικῆς τηρήσεως τῆς τάξεως, τῆς τελείας εἰς τοὺς Νόμους ὑπακοῆς καὶ τῆς καθ' ὅλα ἀμέμπτου ἐκτελέσεως τῶν καθηκόντων ἐλευθέρου πολίτου.

Ἐν Χαλέπα, τῇ 8ῃ Σεμπτεμβρίου 1900.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΠΕΡΙ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ὑπέβαλε τὸ πρῶτον ὑπόμνημά του εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, εἰς τὸ ὁποῖον περιελάμβανε συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης πρὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῆς Ἁρμοστίας καὶ ἀνέλυε τὸ κατὰ τὴν διετίαν ἐπιτελεσθὲν ἔργον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εὐρυθμίας εἰς τὴν νῆσον καὶ τὴν καθόλου πρόοδον αὐτῆς.

Ἐν ἀρχῇ ὁ Πρίγκιψ εἰς τὸ ἐμπεριστατωμένον ὑπόμνημά του ὑπενθύμιζε τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀναρχίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο βυθισμένη ἡ Κρήτη μετὰ τὰς ταραχὰς τοῦ Μαΐου τοῦ 1896, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὴν σωτηρίαν ἐπέμβασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διὰ νὰ θέσουν τέρμα εἰς τοὺς αἱματηροὺς ἀγῶνας καὶ ὁδηγήσουν τὴν νῆσον εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πολιτικῆς χειραφετήσεως.

«Ἀλλὰ τὸ πολίτευμα τοῦτο—ἔλεγεν ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ εἰς τὸ ὑπόμνημά του—προωρισμένον ἁπλῶς εἰς τὸ νὰ διευθετήσῃ τὰς ἐπειγούσας ἀνάγκας καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ παρὰ μίαν διάρκειαν χρονικῶς περιωρισμένην, ἄφινεν ἀπαράσκευον τὴν νέαν Κυβέρνησιν τῆς Κρήτης ἐνώπιον τοῦ τόσον σημαντικοῦ ἔργου τῆς διοικητικῆς, δικαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς διοργανώσεως τῆς χώρας. Ἀλλὰ πρὶν ἀχθῇ εἰς πέρας ἕνα τόσον δύσκολον ἔργον, ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν εἰρήνευσιν τῶν πνευμάτων καὶ τὸν ἀφοπλισμὸν τοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς τὴν πρόσκλησίν μου οἱ Κρῆτες ἀπήντησαν μὲ μίαν ἀπροσδόκητον προθυμίαν, ἀξίαν παντὸς ἐπαίνου. Αὐτοὶ οἱ τόσον ὑπερήφανοι διὰ τὸ προνόμιον, τοῦ ὁποίου ἀπελάμβανον, νὰ κρατοῦν τὰ ὅπλα των, ἐγκατέλειψαν τοὺς παλαιοὺς αὐτοὺς συντρόφους των, καὶ παρέδωσαν εἰς χεῖρας τῶν ἀρχῶν τὰ τόσον προσφιλῆ των ὅπλα.

»Τὸ μέτρον τοῦτο καὶ αἱ ὑποσχέσεις τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, ἔναντι τῶν μουσουλμάνων, ἔδωσαν εἰς τοὺς τελευταίους θάρρος καὶ ἐμπιστοσύνην. Ἠννόησαν ἀμέσως ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ἔζων ὑπὸ μίαν κυβέρνησιν ἀποφασισμένην νὰ προστατεύσῃ πραγματικῶς πλέον τὴν ζωήν των, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν των.

»Ὑπ' αὐτοὺς τοὺς αἰσίους καὶ ἐνθαρρυντικοὺς οἰωνοὺς προσῆλθον

εἰς τὰς ἐκλογὰς τῶν βουλευτῶν των, οἱ ὁποῖοι προωρίζοντο ν' ἀντιπροσωπεύσουν εἰς τὴν 'Εθνικὴν Συνέλευσιν τὸ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον. Καὶ αὐτοὶ — οἱ ὀθωμανοὶ — μόλις συνηντήθησαν μὲ τοὺς χριστιανοὺς βουλευτάς, κατεννόησαν ἀμέσως τὰ αἰσθήματα δικαιοσύνης καὶ εὐμενείας τῆς χριστιανικῆς πλειοψηφίας.

»Εὐνόητον εἶναι, λοιπόν, ὅτι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας αἱ συνεδριάσεις τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως διεξήχθησαν χωρὶς κανένα λυπηρὸν συμβάν».

'Ακολούθως ὁ Πρίγκιψ ἀνεφέρετο εἰς τὸ ἐπιτελεσθὲν ἔργον τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς Δικαιοσύνης, ἡ ὁποία ἐπὶ δύο καὶ πλέον ἔτη ἦτο ἀνύπαρκτος καὶ ἐτόνιζε τὴν ἀμεροληψίαν καὶ τὴν τιμιότητα τῶν νέων δικαστικῶν ἀρχῶν τῆς Κρήτης.

Περαιτέρω ὁ 'Ηγεμὼν ἐξέθετε διὰ μακρῶν τὰ τῆς διοργανώσεως τῆς χωροφυλακῆς καὶ τὰ ἄριστα ἀποτελέσματα, ἅτινα κατήγαγεν. 'Ερχόμενος, ἀκολούθως, εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν διοικητικῶν ἐν γένει ὑπηρεσιῶν, ἀνέπτυξε τὸν τρόπον τῆς λειτουργίας των καὶ ἐχαρακτήρισεν ὡς εὐλαβῆ τὴν ὑποδοχὴν αὐτῶν παρὰ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

'Εν συνεχείᾳ ὁ Γεώργιος ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν τῶν Κρητῶν,οἱ ὁποῖοι ἐδείκνυον ὑποδειγματικὴν πειθαρχίαν καὶ σεβασμὸν πρὸς τοὺς νόμους, ἐτόνιζεν :

«Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειώσω εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις τὴν μεταμόρφωσιν ἡ ὁποία ἐπῆλθε καὶ εἰς τοὺς Κρῆτας καὶ ἡ ὁποία ἀποδεικνύει ὅτι τὰ ἄγρια ἤθη των δὲν ἦσαν παρὰ ἡ συνέπεια τῶν σκληρῶν ἀγώνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐξηναγκάζοντο νὰ κατέρχωνται διὰ νὰ κατακτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των ἀπὸ τὴν κακὴν διοίκησιν ἡ ὁποία τοὺς εἶχεν ἐπιβληθῆ. 'Ενῶ κατὰ τὴν σχετικῶς ἤρεμον περίοδον ἠριθμοῦντο κατὰ μέσον ὅρον 150 φόνοι ἐτησίως, διεπιστώθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους 12 μῆνας, μόνον 4. 'Η ζωοκλοπή, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ μόνιμος πληγὴ τῆς νήσου, σχεδὸν ἐξηφανίσθη καὶ τὸ ἔργον τῶν δικαστηρίων θὰ ἦτο σήμερον πολὺ εὔκολον ἐὰν δὲν εἶχον ταῦτα ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν ὑποθέσεων τῶν παρελθόντων ἐτῶν».

Καὶ ἐτόνιζε χαρακτηριστικώτατα ὁ Πρίγκιψ, ἐπεξηγῶν τὴν θαυμαστὴν αὐτὴν μεταβολὴν τῶν Κρητῶν καὶ διερμηνεύων τὸν φλογερὸν πόθον των διὰ τὴν ἕνωσιν μὲ τὴν 'Ελλάδα :

«...Μία τόσον βαθεῖα ἐπανάστασις εἰς τὰ δημόσια ἤθη, μία ἀνασύστασις τόσον πλήρης καὶ τόσον ταχεῖα τῶν Δικαστικῶν, Διοικητικῶν καὶ Οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν, μία εἰρήνευσις πνευμάτων πλήρης, ὁ ἀφοπλισμὸς τοῦ πληθυσμοῦ καί, ἐν μιᾷ λέξει, ἡ εἰλικρινὴς καὶ νόμιμος εἴσοδος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθοῦν, ἐὰν ὁ λαὸς αὐτὸς δὲν ὑπεβοη-

θεῖτο ἀπὸ φλογερὸν πατριωτισμὸν καὶ ἀπὸ τὴν πίστιν ὅτι εὑρίσκεται εἰς τὴν ὁδὸν τὴν προσεχοῦς πραγματοποιήσεως τῶν προαιωνίων πόθων του. Εἶναι γνωστὸν ὅτι, ἡ ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἀποδοχὴ τῆς προσφερθείσης αὐτονομίας, ἐγένετο εἰς ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, τῶν ὁποίων ἡ γενναιόφρων ἐπέμβασις ἠγγυᾶτο τὴν ἀνεξαρτησίαν του, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, τὴν μητέρα Πατρίδα, θὰ ἐπραγματοποιεῖτο μεταγενεστέρως. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἱερὸς σκοπός, τὸν ὁποῖον οἱ Κρῆτες ἔχουν ὁρκισθῆ νὰ ἐπιτύχουν, αὐτὴ εἶναι ἡ Ἐθνικὴ ἰδέα, ἡ ὁποία τοὺς ἔταξε τὴν κολοσσιαίαν προσπάθειαν τῆς ἐπιβολῆς εἰς τὸν ἑαυτόν των καὶ ἡ ὁποία ἤρκεσε διὰ νὰ πραγματοποιήσω τὴν μεγαλειώδη μεταμόρφωσιν μιᾶς χώρας κλονισμένης προηγουμένως ἀπὸ διαρκεῖς ἐπαναστάσεις, ζώσης διαρκῶς ἐν μέσῳ ἀποχαλινώσεως τῶν παθῶν εἰς μίαν ἀξιοθρήνητον ἀταξίαν, εἰς μίαν χώραν ἥσυχον, εἰρηνευμένην καὶ ζητοῦσαν νὰ ἀπολαύσῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς διαρκοῦς εἰρήνης.

»Ἀλλ' ἡ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς αὐτὸς ἀναμένει τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων, ἐγγίζει. Ἀπὸ σοβαρωτάτων πηγῶν πληροφορίας ἐξάγεται ὅτι ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις, ἡ ὁποία θὰ συγκληθῆ κατὰ τὸν προσεχῆ Ἀπρίλιον, θὰ ἐθεώρει ἑαυτὴν παραβαίνουσαν τὸ καθῆκον της καὶ τὰς ὑποσχέσεις της πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, ἐὰν δὲν ἐψήφιζε τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ μουσουλμᾶνοι βουλευταί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀντιπροσωπεύουν σήμερον παρὰ τὸ δέκατον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου, θὰ συγκατετίθεντο πιθανῶς εἰς μίαν πρότασιν, ἡ ὁποία θὰ ἐξησφάλιζε διὰ τὸ μέλλον τὴν ἠρεμίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν των, ἐφ' ὅσον πᾶσα ἄλλη ἐναντία λύσις, δὲν θὰ τοὺς ἐπεφύλασσε παρὰ ἀβεβαιότητα καὶ κινδύνους.

»Ἐν ὄψει ἑνὸς ψηφίσματος ἑνωτικοῦ παρὰ τῆς Κρητικῆς Συνελεύσεως, ποίαν θέσιν θὰ ἐλάμβανεν ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς τῶν Δυνάμεων; Ἐὰν αἱ Δυνάμεις, ἀγνοοῦσαι τὴν ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐκφρασθεῖσαν εὐχήν, ἀπέρριπτον τὴν αἴτησίν του, δὲν εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ τόσον ἱκανοποιητικὴ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκεται ἡ Κρήτη, θὰ ἀνετρέπετο ἐκ θεμελίων; Τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πατριωτικὴν χαράν, ἡ ὁποία βασιλεύει εἰς ὅλας τὰς καρδίας, θὰ διεδέχετο ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ δυσαρέσκεια. Ἡ δημαγωγία θὰ εὕρισκεν ἔδαφος πρόσφορον διὰ νὰ δράσῃ καὶ ὁ λαὸς ἐν ἀμηχανίᾳ καὶ ἀνήσυχος διὰ τὸ μέλλον του, θὰ ἔτεινεν εὐήκοον οὖς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους καὶ εἰς στασιαστικὰς ἐξεγέρσεις.

»Συγκεντρώσεις θὰ ἐσχηματίζοντο εἰς κάθε σημεῖον τῆς νήσου, ἐπιδείξεις καὶ ἴσως καὶ στάσεις θὰ ἐτάρασσον τὴν ὑποδειγματικὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑφίσταται. Καὶ θὰ ἦτο ὁ Ὕπα-

τος Ἁρμοστὴς ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἀνετίθετο ἡ ἀποστολὴ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν πληθυσμὸν καὶ νὰ καταστείλῃ αὐτὰς τὰς ἐκδηλώσεις. Δὲν θὰ ἦτο πολὺ σκληρὸν νὰ ζητηθῇ ἀπὸ αὐτὸν νὰ λησμονήσῃ ὅτι εἶναι Πρίγκιψ τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ νὰ ὑποχρεωθῇ νὰ θυσιάσῃ τὸ γόητρον καὶ τὸ κῦρος τοῦ Πρίγκιπος, τὸ ὁποῖον ἀσκεῖ σήμερον εἰς ὅλους τοὺς Κρῆτας, ἐνεργῶν ἐναντίον τῆς Ἐθνικῆς Ἰδέας; Θὰ ἀνέθετον τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ τοῦ κολασμοῦ εἰς διεθνῆ στρατεύματα; Ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο ἱεροσυλία νὰ ὁδηγηθοῦν χριστιανοὶ στρατιῶται ἐναντίον ἑνὸς χριστιανικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ζητεῖ παρὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν του πόθων;

»Θὰ ἐπεφόρτιζον τὴν κρητικὴν χωροφυλακήν;

»Ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι, λόγῳ τοῦ βεβαρημένου προϋπολογισμοῦ, εἶναι ὀλιγάριθμος, μὴ περιλαμβάνουσα πλέον τῆς μιᾶς χιλιάδος ἀνδρῶν, θὰ ἠδύναντο νὰ ζητήσουν αἱ Δυνάμεις ἀπὸ τοὺς νέους αὐτοὺς στρατιώτας, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπαναλαμβάνουν καθημερινῶς ὅτι τὸ καθῆκον των εἶναι νὰ ἐπιβάλλουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰς Ἀρχάς, νὰ παρακολουθοῦν καὶ νὰ συλλαμβάνουν τοὺς κακούργους καὶ νὰ προστατεύουν τοὺς τιμίους, θὰ ἠδύναντο νὰ ζητήσουν τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων των ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν των, οἱ ὁποῖοι μάχονται διὰ μίαν δικαίαν καὶ ἱερὰν δι' ὅλους τοὺς Κρῆτας ὑπόθεσιν; Ὅλαι αὐταὶ αἱ παρατηρήσεις εἶναι ἀρκούντως ἀξιόλογοι καὶ σοβαραὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτάς, ὥστε νὰ ἑλκύσουν τὴν προσοχὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἀλλὰ δὲν εἶναι αἱ μόναι, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὑποβληθῇ εἰς τόσας θυσίας διὰ τὴν Κρήτην, θὰ ἠδύναντο νὰ συνεχίσουν ἐπὶ πολὺ εἰσέτι διατηροῦσαι ἐκεῖ διεθνῆ τμήματα, τῶν ὁποίων ἡ συντήρησις εἶναι δι' αὐτοὺς μία ἀρκετὰ σοβαρὰ ἐπιβάρυνσις; Πρέπει, λοιπόν, νὰ προβλέψωμεν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἀντικαταστάσεως τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων».

Καὶ περαιτέρω ὁ Πρίγκιψ ἐτόνιζε τὰ ἑξῆς:

«Ἡ δημιουργία ὅθεν Κρητικῆς Πολιτοφυλακῆς ἐπιφορτισμένης μὲ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, ἀποτελεῖ πρωτίστην ἀνάγκην. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ διανοηθῇ τις τὴν δημιουργίαν της, λόγῳ τῆς ἐπισφαλοῦς θέσεως τοῦ κρητικοῦ θησαυροφυλακίου.

»Διὰ πληθυσμὸν 300.000, ἤδη κατεστραμμένον, καὶ ἐξηντλημένον ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας αἱ ὁποῖαι ἐτυράννησαν τὸν τόπον, θὰ ἦτο ἐπιβάρυνσις ὑπὲρ τὰς δυνάμεις του τὸ νὰ συντηρήσῃ ἐθνικὴν πολιτοφυλακήν, ἐνῷ ἐὰν προκηρυχθῇ ἡ ἕνωσις, θ' ἀρκέσῃ ἡ παρουσία ἑνὸς μόνου τάγματος Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς ἀντιμετώπισιν πασῶν τῶν ἀναγκῶν.

»Νομίζω ὅτι εἶναι ἀνωφελὲς νὰ ἐπιμείνω περισσότερον ἐπὶ τῶν λόγων, οἵτινες ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ Κρήτη δὲν δύναται νὰ μείνῃ ἀποκεχωρισμένη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν ὑπάρχει, λοιπόν, εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν εἰμὴ μόνον μία λύσις, ἡ ὁποία εἶναι: «Ἕνωσις τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα». Εἶναι ἡ λύσις τὴν ὁποίαν, ἄλλως τε, ἀφῆκαν αἱ ἴδιαι Μεγάλαι Δυνάμεις νὰ διαφανῇ εἰς τὸν κρητικὸν λαόν, ἐμπιστευόμεναι εἰς ἕνα πρίγκιπα τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐντολὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ.

»Εἶναι, προσέτι, ἡ μόνη λύσις, τὴν ὁποίαν ὁ κρητικὸς λαὸς θὰ ἠδύνατο νὰ δεχθῇ, ἡ μόνη τὴν ὁποίαν ὁ ἀνθρωπισμός, ἡ δικαιοσύνη, οἱ ἱστορικοὶ νόμοι καὶ τὸ συμφέρον τῶν δύο στοιχείων, χριστιανικοῦ καὶ ὀθωμανικοῦ, ἐπιβάλλει εἰς τὴν συνείδησιν τῶν χριστιανικῶν καὶ εὐεργετίδων Δυνάμεων.

»Ἐξ ἄλλου, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, αἱ Δυνάμεις θὰ ἠδύναντο ἤδη νὰ ἐκτελέσωσι τὸ σχέδιον ὅπερ εἶχεν ἐξετασθῇ παρ' αὐτῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως, σχέδιον τοῦ ὁποίου ἡ ἐπικαιρότης, συζητήσιμος τότε, σήμερον εἶναι καταφανὴς καὶ τοῦ ὁποίου ἡ πραγματοποίησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἐλάχιστον κίνδυνον.

»Ἂς διατάξωσι τὴν σύγκλησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὰς κοινότητάς του καὶ ἂς καλέσωσιν ὑπὸ τὴν μορφὴν δημοψηφίσματος ἐλευθέρου ἀπὸ πάσης πιέσεως καὶ πάσης ἐπιδράσεως νὰ καταστήσῃ γνωστὰς τὰς πραγματικὰς ἐπιθυμίας του καὶ τὰς ἀποφάσεις του ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέλλον τοῦ τόπου του.

»Αὐτὴ ἡ ἐπίσημος καὶ εἰρηνικὴ ἔρευνα τῆς γνώμης τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, θὰ προσέφερε τοιαῦτα ἐχέγγυα εἰλικρινείας καὶ ἀνεξαρτησίας, ὥστε θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τὰς εὐεργετίδας Δυνάμεις νὰ φέρουν εἰς πέρας, ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τοῦ δικαίου, τὸ ἀναληφθὲν ὑπ' αὐτῶν ἐν Κρήτῃ ἔργον καί, προσφέρουσαι πλήρη καὶ ὁλοσχερῆ ἱκανοποίησιν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, νὰ τερματίσουν ὁριστικῶς μίαν ἀπὸ αἰώνων σύγκρουσιν, ἡ ὁποία συχνότατα ἐτάραξε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς Εὐρώπης».

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ὑπόμνημα εἶναι ἔκδηλος ἡ ἔμμονος προσπάθεια τοῦ Πρίγκιπος νὰ ἐκβιάσῃ μίαν λύσιν ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος σύμφωνον πρὸς τὴν θέλησιν τόσον τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ὅσον καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ὁποία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ἄλλη εἰμὴ ἡ ἕνωσις. Ὁ Πρίγκιψ μετέρχεται ὅλα τὰ μέσα: Παρακλήσεις, ἱκεσίας, ὑποδείξεις αὐτοῦ τούτου τοῦ συμφέροντος τῶν Δυνάμεων, ἀκόμη καὶ συγκεκαλυμμένας

Κρὴς ὁπλαρχηγὸς εἰς τὸ Καστέλλι παραδίδει τὰς κλεῖδας τῆς πόλεως εἰς τὸν νεοαφιχθέντα Ὕπατον Ἁρμοστὴν Κρήτης πρίγκιπα Γεώργιον

ἀπειλὰς καὶ εἰς αὐτὸ τὸ εἰς Εὐρώπην ταξίδιόν του, προσθέτει τὴν προσωπικήν του ἐπιρροήν, χρησιμοποιῶν γνωριμίας, φιλίας καὶ συγγενικοὺς δεσμούς, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν κοινῶν πόθων τοῦ κρητικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καὶ ἰδικοί του πόθοι καὶ ὁ κύριος σκοπὸς ὅταν ἀνελάμβανε τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν Ἁρμοστίαν.

Τὸ ὑπόμνημα καὶ μόνον, ἀπὸ ἑκάστην φράσιν τοῦ ὁποίου ἀναπηδᾷ ἀνάγλυφος ἡ φλογερὰ ἐπιθυμία τοῦ Πρίγκιπος διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἦτο ἀρκετὸν ν' ἀποστομώσῃ ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐτόλμησαν ἀργότερον ν' ἀποδώσουν εἰς αὐτὸν ὅτι ἀπέβλεπε δῆθεν εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Κρήτης εἰς αὐτοτελῆ ἡγεμονίαν μὲ ἡγεμόνα τὸν ἴδιον.

Ὁ Πρίγκιψ μετέβη πρῶτον εἰς Ρωσσίαν καὶ συνηντήθη εἰς Λειβάδιαν μὲ τὸν Τσάρον Νικόλαον καὶ τὸν ἐπίσης κατελθόντα ἐκεῖ ἐκ Πετρουπόλεως Ρῶσσον ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν Lamsdorf. Κατὰ τὴν συνάντησιν ἐκείνην συνεζητήθη ἐν πλάτει τὸ Κρητικὸν ζήτημα. Ἡ περὶ ἑνώσεως, ὅμως, πρότασις δὲν ἐγένετο, ἀτυχῶς, ἀποδεκτή, διότι, λόγῳ τῆς διεθνοῦς καταστάσεως, ἐκρίθη ὅτι ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ περιπλοκάς. Ἡ Ρωσσικὴ Κυβέρνησις, ὅμως, προετίθετο νὰ προτείνῃ εἰς τὰς λοιπὰς Δυνάμεις ὅπως, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς τριετίας, ἀποσυρθοῦν τὰ διεθνῆ στρατεύματα ἐκ τῆς νήσου καὶ ἐφαρμοσθῇ σύστημα ὅμοιον μὲ τὸ ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ ἰσχῦον, κληθῇ δὲ ὁ Βασιλεὺς νὰ καταλάβῃ τὴν Κρήτην δι' ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ διοικῇ ταύτην, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἡ λύσις αὕτη ὀλίγον ἀπεῖχεν ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἕνωσιν.

Ὁ Τσάρος, λόγῳ τῶν συγγενικῶν δεσμῶν του μετὰ τοῦ Πρίγκιπος, ἔβλεπε τὸ Κρητικὸν ζήτημα μετὰ συμπαθείας. Συνεπείᾳ τούτου, δὲν ἠρκέσθη εἰς προφορικὰς φιλοφρονήσεις πρὸς τὸν Ἡγεμόνα, ἀλλὰ ἐνεχείρισεν εἰς αὐτὸν καὶ σχετικὸν ὑπόμνημα μὲ τὰς ρωσσικὰς προτάσεις ἵνα ὁ Πρίγκιψ ἀνακοινώσῃ τοῦτο καὶ εἰς τὰς λοιπὰς κυβερνήσεις τῶν προστάτιδων Δυνάμεων, τὰς ὁποίας ἐν συνεχείᾳ θὰ ἐπεσκέπτετο. Τὸ κείμενον τῶν προτάσεων τοῦ Τσάρου ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Ἐν ὄψει τοῦ προσεχοῦς τερματισμοῦ τῆς ἐντολῆς τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος, ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ, θὰ ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, ἀπαραίτητον νὰ προβῶμεν ἀπὸ τοῦδε εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καταλλήλων μέσων τὰ ὁποῖα θὰ ἐξασφαλίσουν εἰς τὴν νῆσον σταθερὰν διοίκησιν.

»Βάσει ἀξιοπίστων πληροφοριῶν δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ μέλλουσα νὰ συγκληθῇ κατ' Ἀπρίλιον 1901 Κρητικὴ Βουλή, θὰ θεωρήσῃ παρά-

λειψιν τῶν ὑποχρεώσεων καὶ καθηκόντων της ἔναντι τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐὰν δὲν ψηφίσῃ τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

»Ἐὰν ἤθελον πραγματοποιηθῆ αἱ ἀνησυχητικαὶ αὗται προβλέψεις, εἰς ποίαν θέσιν μέλλει νὰ εὑρεθῇ ὁ Ὕπατος Ἁρμοστής, καὶ ποῖαι θὰ εἶναι αἱ ὁδηγίαι τὰς ὁποίας αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δώσουν εἰς τὴν Α.Β.Υ. ;

»Ἡ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις νομίζει ὅτι, ἐὰν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν λάβουν ὑπ' ὄψιν τὰς ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐκφραζομένας εὐχὰς καὶ ἀπορρίψουν τὸ αἴτημά του, θὰ ἦτο λίαν δύσκολον νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς θὰ συνενέσῃ, ἐν περιπτώσει ταραχῶν ἢ διαδηλώσεων, νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Διεθνῶν Στρατευμάτων πρὸς καταστολὴν τῶν ἀταξιῶν καὶ νὰ περιφρονήσῃ τὴν Ἐθνικὴν Ἰδέαν.

»Οὕτως, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ συνεννόησις, τὸ δυνατὸν ταχύτερον, ἐπὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς πρόληψιν πάσης πιθανότητος ἱκανῆς νὰ διαταράξῃ τὴν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν ἐν Κρήτῃ.

»Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ μᾶλλον ἐπιθυμητὸν θὰ ἦτο νὰ διατηρηθῇ τὸ «Status quo», διὰ παρατάσεως ἐπὶ νέαν περίοδον τῆς ἐξουσίας τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν βραχεῖ χρονικῷ διαστήματι ἐπέτυχε, διὰ τῆς εὐεργετικῆς διοικήσεώς του, νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Κρήτην ἡσυχίαν καὶ εὐεξίαν τὴν ὁποίαν οὐδέποτε εἶχε γνωρίσει.

»Ἐὰν ὅμως ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εὑρίσκετο ἐν ἀδυναμίᾳ ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς ἐντολῆς ταύτης ἂν δὲν τροποποιηθοῦν πολιτικοί τινες ὅροι τῆς νήσου, θ' ἀπέμενε πρὸς ἀναζήτησιν ἄλλος τρόπος λύσεως. Ἐν τοιαύτῃ τάξει ἰδεῶν, δὲν θὰ ἦτο ἴσως πρόσφορον ν' ἀποσυρθοῦν τὰ διεθνῆ στρατεύματα, κατὰ παράδειγμα δὲ τοῦ ὡς προσωρινοῦ μέτρου καθορισθέντος ὑπὸ τοῦ Βερολινείου Συνεδρίου διὰ τὴν Αὐστροουγγαρίαν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἐρζεγοβίνῃ, νὰ προσκληθῇ ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων νὰ καταλάβῃ διὰ στρατευμάτων του τὴν νῆσον καὶ νὰ τὴν διοικήσῃ ;

»Ἐὰν ὅλαι αἱ Δυνάμεις συνεφώνουν ἐπὶ τοῦ τρόπου τούτου τῆς λύσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἡ Ρωσσία ἐκ μέρους της οὐδὲν ἐμπόδιον θὰ ἔβλεπε, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ, ἐνεργοῦσαι τοιουτοτρόπως αἱ Δυνάμεις, οὐδαμῶς θὰ ἔθιγον τὰ ὑψηλὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου, συμφώνως πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν τὴν διατυπωθεῖσαν ἐν τῇ συλλογικῇ Διακοινώσει τῆς 19]11—1]12]1898, ἥτις ἐπεδόθη εἰς τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν ὅταν διωρίσθη ὁ Πρίγκιψ Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ».

Ἡ προώθησις αὕτη τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος ἐκ μέρους τῆς Ρωσσίας, ἦτο ὁμολογουμένως σημαντικὴ ἐὰν ἐπραγματοποιεῖτο. Ἀλλ' ἀτυχῶς συνήντησε σθεναρὰν ἄρνησιν ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι οὐδὲ κἂν ἤθελον ν' ἀκούσουν τὴν προτεινομένην λύσιν.

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ

Ο ΠΡΙΓΚΙΨ, ἀφοῦ παρέμεινεν ἐπί τινας ἡμέρας εἰς Λειβάδιαν, συνέχισε τὸ ταξίδιόν του ἀνὰ τὰς πρωτευούσας τῶν λοιπῶν προστατίδων Δυνάμεων. Ἐπεσκέφθη τὸ Λονδῖνον, τοὺς Παρισίους καὶ τὴν Ρώμην καὶ ἐπέδωκεν εἰς τὰς Κυβερνήσεις των τὸ ὑπόμνημά του, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπεστήριξε θερμῶς καὶ διὰ ζώσης, εἰς ἐπανειλημμένα διαβήματά του. Ἐν τούτοις, παρ' ὅλον ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα ἐκρίνετο ὡς ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ δικαία λύσις, ἡ διεθνὴς κατάστασις καὶ τὰ ἀντικρουόμενα συμφέροντα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν ἐπέτρεπον νὰ πραγματοποιηθῇ αὐτη. Αἱ ὑπόλοιποι τρεῖς Μεγάλαι Δυνάμεις ἀπέκρουον, ἐπίσης, καὶ τὴν ρωσσικὴν ὑπόδειξιν ἀσυζητητί. Συγκεκριμένως, ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Μ. Βρεταννίας ἀπήντησε πρὸς τὸν Πρίγκιπα μὲ τὴν ἑξῆς χαρακτηριστικὴν φράσιν εἰς τὸ διαβημά του : «Ἡ Α.Β. Ὑψηλότης κάμνει τὸν δικηγόρον μὲ πολλὴν δύναμιν καὶ πειστικότητα».

Παρὰ ταῦτα, ὁ Ἄγγλος διπλωμάτης ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις διετύπωσεν ἐπισήμως τὴν ἀπόλυτον ἐπιφύλαξίν του ἐπὶ τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης. Ὁμοίως καὶ ἡ Γαλλικὴ πολιτικὴ ἐδείκνυεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καταφανεῖς δισταγμούς. Τέλος ἡ ἰταλικὴ διπλωματία ἀντετίθετο ἀποκαρδιωτικῶς εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ Πρίγκιπος, ὅπως φέρῃ εἰς αἴσιον πέρας τὸν σκοπὸν τοῦ ταξιδίου του.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀπουσίας τοῦ Πρίγκιπος, εἰς τὰ καθήκοντά του τὸν ἀνεπλήρωνε, συμφώνως πρὸς τὸ Σύνταγμα, τὸ ἡγεμονικὸν Συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον, ὅμως, ἐπανειλημμένως ἀνεφύησαν διαφωνίαι καὶ προσωπικαὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν μελῶν του.

«Ὁ Βενιζέλος—γράφει ὁ Πρίγκιψ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του—ἐπωφελούμενος τῆς ἀπουσίας μου, εἰργάζετο παρασκηνιακῶς διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του. Μὴ κατορθώσας νὰ πείσῃ οὐδένα ν' ἀσπασθῇ τὰς περὶ ἡγεμονίας ἰδέας του, ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς προξένους τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἰδιαιτέρως δὲ μετὰ τοῦ Γάλλου προξένου Blanc. Διὰ τῶν ἐπαφῶν αὐτῶν ἐπεδίωκε νὰ καλλιεργήσῃ τὸ ἔδαφος συμφώνως μὲ τὰς ἀπόψεις του, ἐρήμην τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἐμοῦ, τῶν συναδέλφων του καὶ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Αἱ συνεννοήσεις του,

ὅμως, ὅσον καὶ ἂν διεξήγοντο μυστικῶς μετὰ τῶν προξένων, δὲν παρῆλθον ἀπαρατήρητοι. Ὅταν, μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐκ Ρωσσίας, εὑρισκόμην εἰς Λονδῖνον, ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ ἰδιαιτέρου μου γραμματέως, ὁ ὁποῖος μὲ προειδοποίει περὶ τῶν τεκταινομένων κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου, ἐν τῇ ὁποίᾳ, σὺν τοῖς ἄλλοις, ἔγραφε καὶ τὰ ἑξῆς :

«Ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας ἐπανελθὼν ἐσχάτως ἐκεῖ ἐκ Ρώμης, εἶπεν ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν Ρικάκην, ὅτι εἰς τὴν Κυβέρνησίν του ἐστάλη ἔκθεσις ἐκ Χανίων καθ' ἣν δῆθεν ἡ πλειοτέρα μερὶς τῶν Κρητῶν προτιμᾷ τῆς ἑνώσεως τὴν ἡγεμονίαν καὶ ὅτι τὴν ἰδέαν ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Βενιζέλος, ὅστις τυγχάνει τῆς ἐξαιρετικῆς εὐνοίας τῆς Ὑμετέρας Β. Ὑψηλότητος. Ὁ Ρικάκης, ὡς μοὶ γράφει, ἔσπευσε νὰ ἐξαγάγῃ τῆς πλάνης τὸν πρεσβευτήν, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι τὰ αἰσθήματα τῶν Κρητῶν γνωρίζει ὅλος ὁ κόσμος, ὅτι δὲ ταῦτα διερμηνεύει ἡ Ὑμετέρα Β. Ὑψηλότης καὶ οὐδεὶς ἄλλος.

»Πλὴν τούτου ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Blanc ἀντελήφθην ὅτι, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τοῦ Βενιζέλου, φρονεῖ ἢ προσποιεῖται ὅτι φρονεῖ καὶ οὗτος ὠφέλιμον δῆθεν τὴν διὰ τῆς ἡγεμονίας λύσιν. Οὐδὲν λοιπὸν ἀπίθανον, μεταγγίζων ἐπιτηδείως εἰς τὸν νοῦν τοῦ Mentana τὴν τοιαύτην γνώμην, νὰ προεκάλεσεν ἔκθεσιν τούτου, πολὺ δὲ πιθανὸν νὰ ἔγραψε καὶ ὁ ἴδιος ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, μεθ' ὅλας τὰς ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως αἰσθηματικὰς ἐκχύσεις του, διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἡ ἡγεμονία ἐπιφέρει προαγωγὴν τῶν γενικῶν προξένων εἰς πολιτικοὺς πράκτορας καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν ἀρχῶν τῶν δύο προξένων δὲν πιστεύω νὰ περιέχῃ ὡς πρῶτον ἄρθρον τὴν αὐταπάρνησιν. Ἄλλως τε ἀφοῦ ὁ Βενιζέλος, παραχαράττων τὰ αἰσθήματα τῶν Κρητῶν, ὀνειρεύεται θέσιν Stampoulof ἀδιαφορῶν καὶ περὶ ἑλληνικῶν συμφερόντων καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς Δυναστείας, ὡς τὸ ἔδειξεν ἄλλοτε καὶ ἀφοῦ μεθ' ὅσα γνωρίζει περὶ τῆς γνώμης τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Ὑμετέρας Β. Ὑψηλότητος, ἐξακολουθεῖ ἐπιθυμῶν τὴν ἡγεμονίαν, διατὶ νὰ μὴ σκέπτωνται ὑπὲρ τοῦ ἀτομικοῦ των συμφέροντος καὶ οἱ δύο πρόξενοι ; Τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας ἐθεώρησα καθῆκον νὰ γνωρίσω ἐγκαίρως τῇ Ὑμετέρᾳ Β. Ὑψηλότητι, ἵνα μὴ τυχὸν βασιζομένη εἰς ὅσα ἔλεγεν ὁ Blanc πρότερον, εὑρεθῇ ἀνέτοιμος».

»Τοιουτοτρόπως —καταλήγει ὁ Πρίγκιψ— ἐραδιούργει ὁ Βενιζέλος εἰς Κρήτην τορπιλλίζων τὸ ἐθνικὸν ἔργον, δηλονότι τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, χάριν τοῦ ὁποίου κατέβαλον ὅλας μου τὰς δυνάμεις».

Μετὰ τρίμηνον ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ὁ Πρίγκιψ, περατώσας τὴν περιοδείαν του, ἐπέστρεψεν εἰς Χανιὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1900, κομίζων

τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῶν Δυνάμεων εἰς τὴν πρότασίν του περὶ ἐνώσεως. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκάλεσεν ἕνα ἕκαστον τῶν Συμβούλων του, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐξέθεσεν ἐν λεπτομερείᾳ ὅλας τὰς ἐνεργείας του καθὼς καὶ τὴν ρωσσικὴν ἄποψιν ὅπως τροποποιηθῇ τὸ σύστημα διακυβερνήσεως τῆς Κρήτης κατὰ τὸ ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ ἰσχῦον.

Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ διεξήχθη ὀξυτάτη συζήτησις μεταξὺ τοῦ Πρίγκιπος καὶ τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος ἀπέκρουεν ὁλοσχερῶς μίαν τοιαύτην λύσιν, τὴν ὁποίαν ὁ Πρίγκιψ εἶχε δεχθῆ ὡς ἀποτελοῦσαν ἕνα βῆμα ἀκόμη εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἑνώσεως, δεδομένου ὅτι τὴν ἐξουσίαν θὰ ἤσκει οὐσιαστικῶς, ἐὰν ἐφηρμόζετο, αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α'. Ὁ Βενιζέλος ἔφερεν ἀντιρρήσεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἡ συζήτησις ἐξηκολούθησεν ἐπ' ὀλίγον ζωηρά, μέχρις οὗ ὁ Πρίγκιψ ἔθεσε τέρμα εἰς αὐτὴν λέγων :

—Δὲν βλέπω τὸν λόγον νὰ ἐρίζωμεν περὶ πράγματος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τέλους κανεὶς δὲν ἔχει ὄρεξιν νὰ μᾶς δώσῃ.

Μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του, ὁ Πρίγκιψ συνεκάλεσεν ὁλόκληρον τὸ Συμβούλιον εἰς συνεδρίασιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν του καὶ ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπάντησιν τῶν Δυνάμεων.

Ἐξ ἄλλου ὀλίγον βραδύτερον, τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1901, οἱ ἐν Κρήτῃ πρόξενοι ἐπέδωσαν καὶ ἐπισήμως τὴν ἀπάντησιν τῶν Μ. Δυνάμεων διὰ τῆς ἑξῆς διακοινώσεως :

«Αἱ τέσσαρες προστάτιδες τῆς Κρήτης Δυνάμεις, μελετήσασαι σοβαρῶς τόσον τὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς ἐν Κρήτῃ καταστάσεως, τὴν ὑποβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ὅσον καὶ τὰς πολιτικὰς καὶ διοικητικὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς εὑρίσκεται ἡ νῆσος, καίπερ οὖσαι διατεθειμέναι νὰ ἐξετάσουν μετὰ συμπαθείας πᾶσαν πρότασιν, ἥτις θὰ ἐσκόπει τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς νήσου, φρονοῦσιν ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν, ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις, νὰ συντελέσωσιν εἰς τροποποίησίν τινα τῆς πολιτικῆς καταστάσεως κατὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐνδεικνυόμενον ἐν τῇ ὑποβληθείσῃ ἐκθέσει τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἑλλάδος Γεωργίου. Διαπνεόμεναι ὑπὸ τῆς εἰλικρινοῦς ἐπιθυμίας νὰ τηρῶσιν ὑπὸ σημείωσιν τοὺς νομίμους πόθους τῶν Κρητῶν, ὡς καὶ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα αὐτῶν καὶ νὰ προφυλάξωσι τήν τε Ἑλλάδα καὶ τὴν Κρήτην ἀπὸ πάσης παρακεκινδυνευμένης ἀποπείρας, αἱ Δυνάμεις ζητοῦσιν, ὅπως ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἑνώσῃ τὰς προσπαθείας του εἰς τὰς ἰδικάς των, ὅπως προληφθῇ πᾶσα ἄκαιρος ἐκδήλωσις, δυναμένη νὰ βλάψῃ τὴν κανονικὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἣν αἱ Δυνάμεις, μεριμνῶσαι ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν.

»Ἐλπίζουν προσέτι, ὅτι ἡ Α. Β. Ὑψηλότης, ἔχουσα συναίσθησιν τῶν πολλαπλῶν συμφερόντων, ἅτινα συνδέονται πρὸς τὴν διαμονήν

της ἐν Κρήτῃ, θὰ ἐξακολουθήσῃ ν' ἀσκῇ τὴν ἐντολήν, ἣν τῇ ἐνεπιστεύθησαν καὶ ἣν ἐπιθυμοῦσι νὰ ἴδωσιν ἀνανεουμένην εἰς τὴν λῆξιν της».

Ἦτο προφανὲς ὅτι τὰ συμφέροντα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν ἐπέτρεπον νὰ δοθῇ ἡ δικαία λύσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Αἱ τέσσαρες Δυνάμεις εἶχον συγκατατεθῇ εἰς τὸν προσωρινὸν τύπον τῆς διακυβερνήσεως τῆς νήσου διὰ τῆς Ἁρμοστίας, ὑπὸ τὴν προστασίαν των, ἐπεφυλάσσοντο δὲ εἰς ὁριστικὰς ἀποφάσεις διὰ τὸ ἀπώτερον μέλλον καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν γενικωτέρων αὐτῶν συμφερόντων εἰς Τουρκίαν καὶ ἀνατολικὴν Μεσόγειον.

Ἡ διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων, διὰ τῆς ὁποίας αὗται ἠρνοῦντο ἀπολύτως νὰ συγκατατεθοῦν εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης, διαρκούσης τῆς τριετοῦς Ἁρμοστίας ἢ κατὰ τὴν λῆξιν αὐτῆς, προεκάλεσε τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐλπίδων του ἀπομεμακρυσμένην.

Ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἡ διακοίνωσις αὕτη εἶχε καὶ ἕνα ἄλλο ἀποτέλεσμα. Ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ ἐκδηλωθῇ καταφανῶς ἡ ἀπὸ μακροῦ ὑποβόσκουσα διαφωνία τοῦ Πρίγκιπος μὲ τὸν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Σύμβουλόν του Ἐλ. Βενιζέλον καὶ νὰ μεταβληθῇ, ἐντὸς ὀλίγου, εἰς ὁριστικὴν ῥῆξιν.

Ἐπειδὴ ἡ ῥῆξις αὕτη εἶχε δραματικὰς συνεπείας διὰ τὴν Κρήτην, προεκάλεσε νέας ἀνωμαλίας καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἀνακοπὴν τοῦ συντελουμένου ἀνορθωτικοῦ ἔργου τοῦ Πρίγκιπος, νομίζω ἀναγκαῖον ὅπως, πρὶν ἔλθω εἰς τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, ὁμιλήσω διὰ μίαν ἄγνωστον ἐν πολλοῖς πτυχὴν τῆς ζωῆς τοῦ Κρητὸς πολιτικοῦ, ἡ ὁποία εἶναι λίαν ἐνδεικτικὴ τοῦ χαρακτῆρος του. Ἂς σημειωθῇ δὲ ὅτι τὸ περὶ οὗ πρόκειται περιστατικὸν εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμένον καὶ συνεπῶς ἀδιάβλητον.

Βεβαίως, ὁ Βενιζέλος συνέδεσε τὸ ὄνομά του καὶ τὴν πολιτικήν του σταδιοδρομίαν μὲ τὰς κρισιμωτέρας περιόδους τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου. Ἀλλ' ἡ σταδιοδρομία του αὕτη εἶναι πλήρης ἀντιφάσεων, βιαιοτήτων, καὶ ἐπαναστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας προέβαινε διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ συναίσθημα τῆς φιλαρχίας του. Καὶ τὸν βαρύνει ἀκόμη ἡ μεγάλη ἱστορικὴ εὐθύνη τῆς δημιουργίας τοῦ φθοροποιοῦ διχασμοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος τόσας συμφορὰς ἐπεσώρευσεν εἰς τὴν Χώραν. Οἱ κατὰ καιροὺς ἀσχοληθέντες μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου, εἴτε σκοπίμως, εἴτε ἐξ ἀγνοίας, παρεσιώπησαν ὡρισμένα γεγονότα, τὰ ὁποῖα κυρίως χαρακτηρίζουν τὰ πρῶτα βήματα τῆς πολιτικῆς του δράσεως.

Συγκεκριμένως θὰ παραθέσω ἕνα ἐκπληκτικὸν ὅσον καὶ ἀκριβὲς γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Μανοῦσος Ρ. Κούνδουρος εἰς τὸ βιβλίον του «Ἱστορικαὶ καὶ διπλωματικαὶ ἀποκαλύψεις». Ὁ Μανοῦσος Κούν-

δουρος, ὡς ἀνεφέρθη ἤδη, ἦτο πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Μεταπολιτεύσεως, ἡ ὁποία συνεστήθη τὴν 3-9-1895.

Τὸν Αὔγουστον τοῦ 1896 συνῆλθον εἰς τοὺς Κάμπους περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας Κρῆτες ὁπλοφόροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ ἐκλεγέντες πληρεξούσιοι ἐξ ὅλων τῶν διαμερισμάτων τῆς νήσου. Μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων ἦτο καὶ ὁ Ἐλ. Βενιζέλος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Κούνδουρος γράφει τὰ ἑξῆς: «Προσωπικὸν ζήτημα ἐγερθὲν ἐναντίον ἑνὸς πληρεξουσίου παρ' ὀλίγον νὰ διαταράξῃ τὴν Συνέλευσιν. Ὁ Ἐλ. Βενιζέλος, ὅστις μέχρι τῆς χθὲς ἦτο ἐκ τῶν ἐν Χανίοις ἐχθρῶν τῆς ἐπαναστάσεως, παρουσιάσθη ὡς πληρεξούσιος τῆς περιοχῆς ἐκείνης. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἀπεκρούσθη ἡ ἐκλογή του. Ἀλλ' εἶτα ἐγένετο δεκτὸς ἐκ μέρους τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς, διότι καὶ ἐγὼ ἐδέχθην, ἐπειδὴ δὲν ἔπρεπε ν' ἀποκλεισθῇ οὐδὲ ἄλλος τις, διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν εὐχερέστερον τὴν ἕνωσιν ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Κρητῶν εἰς τὸ πρόγραμμά μας. Ἐνῷ δὲ διέμενεν ἐδῶ, μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων, μοὶ ἀναγγέλλεται ὅτι ἐπρόκειτο νὰ φονευθῇ ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῶν ἀπαγχονισθέντων ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως δύο χριστιανῶν, ὡς ὑπαίτιος τοῦ ἀπαγχονισμοῦ ἐκείνων. Διεμήνυσα εἰς αὐτούς, ὅτι, ἀτιμωρητί, δὲν θὰ ἐπιτρέψω τὴν διάπραξιν φόνου ἐν τῷ μέσῳ τῆς Συνελεύσεως καὶ ὅτι δύνανται νὰ τὸν συναντήσουν ἀλλοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ πρὸς αὐτὸν ἀποστροφὴ τῶν ἐπαναστατῶν τοὺς ἐνεθάρρυνεν, ἐκεῖνοι ἐπέμενον. Ὁπλαρχηγοὶ δέ τινες μοὶ ἐπρότειναν νὰ συστήσω πολεμικὸν δικαστήριον καὶ δι' ἀποφάσεως τούτου ν' ἀπαγχονισθῇ ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως. Δὲν ἐνέκρινα τὴν πρότασίν των δι' ὃν λόγον ἐδέχθην καὶ τὴν ἐκλογήν του».

Ἤδη θ' ἀναφέρω πῶς ἀκριβῶς ἔχει ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τῶν δύο Κρητῶν ὑπαιτιότητι τοῦ Βενιζέλου, ὡς γίνεται μνεία ἀνωτέρω. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βενιζέλος ἐδικηγόρει ἐν Χανίοις. Ἦτο τὸ ἔτος 1893.

Ἡ Κρήτη ἐτέλει τότε ὑπὸ τὴν τυραννικὴν διοίκησιν τοῦ Μαχμοὺτ Πασσᾶ. Τὴν περίοδον ἐκείνην δύο Κρῆτες, οἱ Γεώργιος Παπαδάκης καὶ Ἀντώνιος Λορεντζάκης, ἀπὸ τὸ χωρίον Λουτράκι τῆς Κυδωνίας, εἶχον συλληφθῇ καὶ ἐπρόκειτο νὰ δικασθοῦν μὲ τὴν κατηγορίαν, ὅτι εἶχον φονεύσει εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον τὸν ὀθωμανὸν Τεφὴκ βέην Μπάντρην. Ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος διεκρίνετο διὰ τὴν δικηγορικήν του ἱκανότητα, ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δύο κατηγορουμένων συμπατριωτῶν του, οἱ ὁποῖοι ἦσαν παντελῶς ἀθῶοι τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς κατηγορίας. Καὶ τοῦτο, φυσικά, ἐγνώριζε καλλίτερον παντὸς ἄλλου ὁ συνήγορός των Βενιζέλος. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ, ὅτι οὐδεὶς χριστιανὸς δικηγόρος ἐδέχετο νὰ παραστῇ ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πολιτικοῦ ἐνάγοντος

ὀθωμανοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ δολοφονηθέντος. Καὶ τοῦτο διὰ δύο λόγους: Πρῶτον διότι οἱ κατηγορούμενοι ἦσαν γνωστοὶ φιλήσυχοι καὶ νομοταγεῖς χωρικοὶ καὶ ἑπομένως ἀνίκανοι νὰ διαπράξουν ἔγκλημα καὶ δεύτερον διότι καὶ ἔνοχοι νὰ ἦσαν, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοὺς ἠθώωνε, κατόπιν τῶν τόσων βιαιοπραγιῶν τὰς ὁποίας εἶχον διαπράξει οἱ ὀθωμανοὶ εἰς βάρος τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὁπότε ὅλως αἰφνιδίως, δύο ἡμέρας πρὸ τῆς δίκης, ὁ Βενιζέλος εἰδοποίησε τοὺς κατηγορουμένους ὅτι παρῃτεῖτο τῆς ὑπερασπίσεώς των. Τί εἶχε συμβῆ; Ἐλαφρᾷ τῇ καρδίᾳ εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἐκπροσώπησιν τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς καὶ θὰ ἐνεφανίζετο τώρα εἰς τὸ δικαστήριον ἐναντίον τῶν δύο ὑποδίκων. Εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς πολιτικῆς ἀγωγῆς δὲν ὤθησε τὸν Βενιζέλον μόνον τὸ ὑλικὸν συμφέρον, ἀλλὰ καὶ τὸ γενικώτερον δικηγορικόν του τοιοῦτον, ὡς ἀργότερον ἐγνώσθη. Διότι ὁ ἀδελφὸς τοῦ δολοφονηθέντος Χουσεῒν βέη Μπάντρης, ἦτο πανίσχυρος τότε ἐν Κρήτῃ. Δι' αὐτοῦ δὲ ὁ Βενιζέλος θὰ κατώρθωνε νὰ ἐπηρεάζῃ τοὺς ὀθωμανοὺς ἐφέτας, κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ Ἐφετείου Κρήτης ἐκδίκασιν τῶν πολιτικῶν καὶ ποινικῶν ὑποθέσεων, τὰς ὁποίας ἑκάστοτε ἀνελάμβανεν, ἄλλοτε ὁ ἴδιος προσωπικῶς καὶ ἄλλοτε οἱ πολιτικοί του φίλοι. Ἀκόμη καὶ οἱ γνωρίζοντες τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βενιζέλου κατεπλάγησαν ἐκ τοῦ διαβήματός του αὐτοῦ.

Τέλος ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῆς δίκης, ὁπότε χάρις εἰς τὴν ρητορικὴν δεινότητα τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος ἀγορεύσας ἐπὶ ὥραν ὑπεστήριξε μὲ θερμὸν ζῆλον τὴν κατηγορίαν καὶ ἐζήτησε τὴν κεφαλὴν τῶν κατηγορουμένων, τὸ Δικαστήριον, πρωτοστατούντων τῶν ὀθωμανῶν δικαστῶν, ἐξέδωσε τὴν ἀπόφασίν του, διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάσθησαν οἱ δύο Κρῆτες εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ὑποβληθεῖσαν ἔφεσιν ὁ Βενιζέλος συνέχισε τὰς ἐνεργείας του διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταδίκης, ἡ ὁποία ὑπῆρχε πιθανότης, ἐὰν δὲν ἐπενέβαινε, νὰ μετετρέπετο εἰς ἰσόβια δεσμά. Ἀλλ' ἐκίνησε πάντα λίθον διὰ νὰ τὴν ἐπιτύχῃ. Καὶ τὴν ἐπέτυχε. Τὴν 7ην Ἰανουαρίου 1894, οἱ δύο ἀθῷοι Κρῆτες ἀπηγχονίσθησαν εἰς τὴν Πύλην τῶν Χανίων.

Τὸ γεγονός, ὡς ἦτο ἑπόμενον, ἐπροξένησεν ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν, ὄχι μόνον εἰς τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς σώφρονας μωαμεθανούς. Διὰ ν' ἀποφύγῃ δὲ τὰς ἐκδηλώσεις περιφρονήσεως, ὁ Βενιζέλος ἐπί τινα χρόνον δὲν ἐνεφανίζετο δημοσίᾳ. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τότε πολλοὶ Κρῆτες ἔπαυσαν νὰ τὸν χαιρετοῦν καὶ ἔγιναν ἄσπονδοι ἐχθροί του. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τοῦ συγχωρήσουν ποτὲ τὴν πρᾶξιν αὐτήν.

Ὁ Βενιζέλος εἶχεν εἰσέλθει νέος εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνήν, τὸν Μάρ-

τιον τοῦ 1889, ὅτε ἐξελέγη τὸ πρῶτον βουλευτὴς Κυδωνίας κατὰ τὰς ἐκλογὰς διὰ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, ὡς ἐκαλεῖτο ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς νήσου, κατὰ τὸ ἰσχῦον τότε πολίτευμα. Εὐθὺς δὲ ἀπὸ τῆς εἰσόδου του εἰς τὴν πολιτικήν, ἐπέδειξεν ἄμετρον φιλοδοξίαν. Διὰ τοῦ πείσματός του καὶ τῆς τραχύτητος τῶν ἀγώνων του ἐγένετο ὁ κύριος αἴτιος ὥστε νὰ ὀξυνθοῦν τὰ πολιτικὰ πάθη εἰς τὴν Κρήτην. Ἦτο φανερὸν ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν, ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος πολιτευτὴς διεπνέετο ὑπὸ τῆς ἐγωιστικῆς ἐπιθυμίας νὰ καταστῇ πολιτικὸς ἀρχηγός, εἰ δυνατὸν ἀμέσως. Τοῦτο δὲ κατέστη καταφανὲς ὅταν, ἐκλεγεὶς ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ πλειοψηφοῦντος κόμματος τῶν Φιλελευθέρων—οἱ ὁποῖοι τότε ἐκαλοῦντο καὶ ξυπόλητοι—ἵδρυσεν εὐθὺς ἰδικήν του ὁμάδα, μὲ ἄλλους ἑπτὰ φίλους του τοῦ αὐτοῦ κόμματος, τὴν ὁποίαν καὶ ὠνόμασε ὁμάδα τῶν «μετριοπαθῶν φιλελευθέρων», ὡς ἂν ὁ ἡγέτης αὐτῆς νὰ διεκρίνετο διὰ μετριοπάθειαν! Χάρις εἰς τὴν εὐγλωττίαν του, τὴν νεανικὴν ζωηρότητά του, τὰς διαρκεῖς ἐπεμβάσεις καὶ ἀντιγνωμίας του εἰς ὅλα τὰ δημιουργούμενα ζητήματα, κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ θέσιν προέχουσαν εἰς τὸν δικηγορικὸν κόσμον τῶν Χανίων καὶ νὰ θεωρῆται ὡς εἷς ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς πολιτευτὰς τοῦ τόπου.

Ὅτε ὁ Πρίγκιψ κατῆλθεν εἰς Κρήτην, ὡς Ὕπατος Ἁρμοστής, ὁ Βενιζέλος ἦτο, οὕτως εἰπεῖν, ὑπαρχηγὸς τοῦ ὑπὸ τὸν γηραιὸν Ἰωάννην Σφακιανάκην κόμματος. Οὐσιαστικῶς, ὅμως, αὐτὸς κατηύθυνε καὶ τὸ κόμμα καὶ τὸν ἀρχηγόν.

Ὁ Ἰωάννης Σφακιανάκης ἦτο Κρὴς ἰατρός, ἐγκατεστημένος ἀπὸ ἐτῶν εἰς Ἀθήνας. Τοῦτον ὁ Βενιζέλος, εἰδικῶς μεταβὰς εἰς τὴν ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, ἔπεισε νὰ κατέλθῃ εἰς Κρήτην τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1897 καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως. Οὕτω καὶ ἐγένετο. Ὁ Σφακιανάκης κατῆλθεν εἰς Κρήτην καὶ ἐξελέγη παμψηφεὶ πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως. Ἐνῷ ὅμως ὤφειλε νὰ ἵσταται ὑπεράνω παρατάξεων, ταχέως, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Βενιζέλου, ἐγένετο ἀρχηγὸς ἰδίας πολιτικῆς μερίδος. Ἀρχηγὸς κατὰ τύπους, διότι οὐδεμίαν πρωτοβουλίαν εἶχεν, ἤγετο δὲ καὶ ἐφέρετο ὑπὸ τοῦ νεαροῦ πολιτευτοῦ μὲ τὸ εὐρὺ μέλλον.

Ὁ Πρίγκιψ, ὡς ἀνέφερα εἰς προηγηθὲν κεφάλαιον, ἀπετάθη καὶ εἰς τοὺς δύο διὰ νὰ μετάσχουν εἰς τὴν πρώτην κυβέρνησίν του. Καὶ ἐξετέθη ἤδη πῶς, κατόπιν πλείστων παλινῳδιῶν, ὁ μὲν Σφακιανάκης ἠρνήθη τελικῶς, ὁ δὲ Βενιζέλος ἀπεδέχθη τὸν διορισμόν του ὡς Συμβούλου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης. Καί, ἐν συνεχείᾳ, ὁ Σφακιανάκης ἀντὶ νὰ κατατριβῇ εἰς τὸ δυσχερὲς καὶ βαρὺ ἔργον τῆς διακυβερνήσεως τοῦ τόπου, προετίμησε τὴν θέσιν διευθυντοῦ ὑποκαταστήματος τῆς Τραπέζης Κρήτης εἰς Ἡράκλειον, ὑποδείξας συγχρόνως ὡς διάδοχόν του εἰς τὸ κόμμα του τὸν

Βενιζέλον. Καὶ οὕτως ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος οὐδένα σχεδὸν προσωπικὸν ὀπαδὸν εἶχεν ἕως τότε ἐκτὸς τῶν Χανίων, εὑρέθη ἐπὶ κεφαλῆς πολυαρίθμων φίλων, γενόμενος διὰ πρώτην φορὰν ἀρχηγὸς κόμματος. Καὶ ἔκτοτε ἐπεδόθη μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τούτου διὰ παντὸς μέσου.

Γνωρίζων, ὅτι τοὺς συνδετικοὺς κρίκους τοῦ κόμματος ἰσχυροποιοῦν τὰ συμφέροντα τῶν ὀπαδῶν του, ἐπωφελήθη τῆς μοναδικῆς εὐκαιρίας ποὺ τοῦ παρεῖχε τὸ ὑπούργημά του, νὰ δημιουργήσῃ φίλους τυφλῶς ἀφωσιωμένους εἰς αὐτὸν προσωπικῶς καὶ καταλλήλους νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ ἐν καιρῷ ὡς πειθήνια ὄργανα εἰς τοὺς σκοποὺς του. Εἰς τοῦτο εἶχε βοηθοὺς τὸν ἐπὶ τῆς Παιδείας Σύμβουλον Ν. Γιαμαλάκην καὶ τὸν ἐπὶ τῆς Ἀσφαλείας ὀθωμανὸν Χουσεῒν Γεννιτσαράκην. Οὕτως οἱ πλεῖστοι τῶν διορισθέντων εἰς διαφόρους θέσεις ἦσαν πολιτικοί του φίλοι, ἡ δὲ Τράπεζα Κρήτης εἶχε καταστῆ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀκρόπολις τοῦ βενιζελισμοῦ. Παραλλήλως, οἱ μὴ θέλοντες νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸν Βενιζέλον, κατεπιέζοντο ποικιλοτρόπως. Ἀλλὰ καὶ νόμοι ἀκόμη, μὲ προσωπικὰς ὑπὲρ τῶν φίλων του διατάξεις, εἶχε κατορθώσει νὰ ψηφισθοῦν ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ δημοσίου ταμείου.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς Ἁρμοστίας, ἡ ὑπολανθάνουσα πρόθεσις τοῦ Βενιζέλου, νὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας του πᾶσαν ἐξουσίαν, ἐπιβληθῇ δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὄχι μόνον εἰς τοὺς συναδέλφους του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πρίγκιπα, ἐγένετο καταφανεστέρα.

Πολλοὶ Κρῆτες ἐφρόνουν καὶ διεκήρυττον τότε ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς θὰ ἐδημιούργει πολλὰς δυσχερείας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Πρίγκιπος.

Παραλλήλως ἡ ἐν τῷ Ἡγεμονικῷ Συμβουλίῳ ἐπιρροή του ηὔξανε καθ' ἑκάστην, διότι ὁ Φούμης, ὁ ὁποῖος ἐθεωρεῖτο πρότερον ὡς ἀνήκων εἰς τὴν ἑτέραν πολιτικὴν παράταξιν, τῆς ὁποίας ἡγεῖτο ὁ Μ. Κούνδουρος, εἶχεν ἀπὸ καιροῦ προσδεθῆ εἰς τὸ ἅρμα τοῦ Βενιζέλου.

Ἡ ἔπαρσις, ἡ ὁποία ἠλέκτριζε τὸν Βενιζέλον, τὸν ὤθησεν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἑνὸς τολμηροῦ σχεδίου : Νὰ γίνῃ ὁ οὐσιαστικὸς ἄρχων τῆς νήσου. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐκινεῖτο ἤδη μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις. Τὸ σχέδιόν του τοῦτο ἐφαντάζετο ἀρχικῶς, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐφαρμόσῃ διὰ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἐπίστευεν, ὅτι θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸν ἐπηρεάσῃ καὶ νὰ τὸν κατευθύνῃ, συμφώνως πρὸς τὰς προσωπικάς του ἐπιδιώξεις. Ἐφαντάζετο, δηλαδή, ὅτι ὁ Πρίγκιψ θὰ ἐγίνετο ἄβουλον ὄργανόν του. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτόν, κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ Συντάγματος τῆς νήσου, ἐπρωτοστάτησεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν χορήγησιν εἰδικῶν προνομίων εἰς τὸν Πρίγκιπα, διὰ τὴν ψήφισιν τῶν ὁποίων ὑπερημύνθη μετὰ φανατισμοῦ κατὰ τὰς συζητήσεις εἰς τὴν 16μελῆ Ἐπιτροπὴν καὶ τὴν Συνέλευσιν.

Ταχύτατα όμως αἱ προσδοκίαι του διεψεύσθησαν. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Πρίγκιπος δὲν εὗρε τὸ ἄβουλον ὄργανον, τὸ ὁποῖον ἐπεζήτει. Ἀντιθέτως, συνήντησεν ἄνδρα μὲ ὥριμον σκέψιν, μὲ διορατικότητα, μὲ ὀξύνοιαν καὶ μὲ ἀκαταμάχητον θέλησιν. Τὰ σχέδιά του δὲ ἐναυάγησαν ὁλοσχερῶς, εὐθὺς ὡς προέβη εἰς τὴν πρώτην ἀπόπειραν νὰ τὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογήν.

Καὶ τότε ἐστράφη πρὸς ἄλλην κατεύθυνσιν.

Πρὸς ἀνακήρυξιν τῆς Κρήτης εἰς αὐτοτελῆ Ἡγεμονίαν, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Περιφρονῶν τὸν κοινὸν πόθον τῶν Κρητῶν διὰ τὴν ἕνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς κατάπληξιν πάντων, προέβη εἰς τὴν διακήρυξιν τῆς γνώμης του αὐτῆς, ἡ ἐπικράτησις τῆς ὁποίας θὰ εἶχεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα διὰ τὴν νῆσον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀκόμη.

Τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἦτο νέον. Ἀπὸ καιροῦ ὑπέθαλπον τὴν πραγματοποίησίν του οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Εὐλόγως δὲ τὸ ηὐνόει καὶ ὁ Σουλτάνος, ὅστις θὰ ἐδέχετο οἱονδήποτε ἡγεμόνα διὰ τὴν Κρήτην, ξένον ἢ ἐντόπιον, ἀρκεῖ οὗτος νὰ μὴ ἦτο Ἕλλην πρίγκιψ.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ κάμω μίαν μικρὰν ἱστορικὴν ἀναδρομήν, τὴν ὁποίαν κρίνω ἀπαραίτητον πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τριετοῦς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης 1866–69, ὅτε ἀκόμη ἡ Τουρκία ἦτο ἰσχυροτάτη Αὐτοκρατορία, ὁ ἐν Κρήτῃ στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς διοικητής, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου, διεκήρυξεν εἰς τοὺς Κρῆτας, ὅτι παρέχει ἡ «μεγαλοψυχία» τοῦ Πατισὰχ πᾶν ὅ,τι ζητήσουν, ἀκόμη καὶ ἡγεμονίαν, πλὴν μόνον τῆς ἑνώσεως. Ἐπὶ πλέον προσέθεσεν, ὅτι παρέχει τεσσαρακονθήμερον ἀνακωχὴν ἵνα ἐλευθέρως ἐπικοινωνήσουν οἱ Κρῆτες μεταξύ των καὶ μὲ τοὺς ἐν τοῖς φρουρίοις κατοικοῦντας, ἀκόμη δὲ καὶ νὰ στείλουν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀντιπροσωπείαν, ἡ ὁποία νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴν κυβέρνησιν καὶ μὲ τοὺς ἐκεῖ Κρῆτας καὶ θέσει ὑπ' ὄψει αὐτῶν τὰς προτάσεις του. Οἱ ἐπαναστάται ἐδέχθησαν τὴν ἀνακωχήν, ὑποσχεθέντες νὰ δώσουν ἀπάντησιν ἐπὶ τῶν προτάσεων μέχρι τῆς παραμονῆς τῆς λήξεως τῆς χορηγηθείσης προθεσμίας.

Κατηρτίσθη πράγματι μία Ἐπιτροπὴ ἐκ Κρητῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ γνωστοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μαλικούτη, μὲ γραμματέα τὸν Χ. Παπαδάκην, ἡ ὁποία ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α'. Ἐπεκοινώνησε δὲ καὶ μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐπιφανῶν Κρητῶν καὶ ἄλλων ἐγκρίτων πατριωτῶν.

Πάντες ἐνεθάρρυναν τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοὺς ὑπεσχέθησαν σοβαρὰν ἐνίσχυσιν, τοὺς συνέστησαν δὲ ἐμμονὴν καὶ συνέχισιν μόνον τοῦ

ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἀγῶνος, δεδομένου ὅτι ἐκ τῆς παραχωρουμένης ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἡγεμονίας κατεφαίνετο ὅτι ἀπεμακρύνετο αὕτη. Καὶ ὄντως αὕτη ἦτο ἡ ἀλήθεια. Ἐὰν τυχὸν τότε ἡ Κρήτη ἐγίνετο ἀνεξάρτητος ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, θὰ εὑρίσκετο ἐκτεθειμένη εἰς τὸν κίνδυνον ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τῆς Κύπρου. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ φράσις τοῦ Βασιλέως πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς. Ὁ Ἄναξ ἐνθαρρύνων τοὺς Κρῆτας νὰ ἐμμείνουν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἀγῶνα, τοὺς εἶπεν:

— Ἐγὼ καὶ τὶς καρέκλες τοῦ Παλατιοῦ μου θὰ πωλήσω χάριν τῆς Κρήτης.

Ἐκ τῶν Κρητῶν ποὺ διέμενον εἰς Ἀθήνας κατηρτίσθη τότε καὶ ἑτέρα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Φ. Λιμπρίτου, ἡ ὁποία συνώδευσε τὴν ἐκ Κρήτης ἀφιχθεῖσαν Ἐπιτροπὴν εἰς τὴν μεγαλόνησον. Ἡ κοινὴ αὐτὴ Ἐπιτροπὴ διῆλθεν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὰ στρατόπεδα τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς μαχητὰς πρὸς συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἕνωσιν καὶ μόνον.

Αὐτὴν τὴν στάσιν καὶ μὲ τὸν κίνδυνον πιθανῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως ὑπηγόρευσεν ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς, φοβουμένη μέχρι τέλους τὸ ἐνδεχόμενον τῆς αἰφνιδίας καταλήψεως τῆς νήσου, ἐφ' ὅσον θὰ ἔμενεν ἀνεξάρτητος, ὑπὸ ἰσχυρᾶς Μεγάλης Δυνάμεως.

Κατόπιν τούτων ἡ ἀπάντησις τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Σουλτάνου ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου ἀρνητική, δι' οἱανδήποτε παραχώρησιν πλὴν τῆς ἑνώσεως.

Ἐξ ἄλλου αἱ προτάσεις αὐταὶ τῆς Τουρκίας εἶχον γνωσθῆ πολὺ πρότερον ἀνεπισήμως εἰς τὴν Ρωσσίαν, γεγονὸς τὸ ὁποῖον παρεκίνησε τὸν Τσάρον ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν μὲ τὸν ὑπουργόν του ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Gortschakoff, νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους καὶ νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γαλλίας, παρασύρων αὐτὸν πρὸς τὰς ἰδέας του, νὰ ἑνωθῇ ἡ Κρήτη μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἔπεισε δὲ ἀκόμη καὶ τὸν Βίσμαρκ, ὡς καὶ τὸν Βίκτορα Ἐμμανουὴλ εἰς τὰς ἀπόψεις του αὐτάς. Μόνον ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία ἠρνήθησαν καὶ ἀντέδρασαν, ὡς ἀντέδρασαν καὶ βραδύτερον μέχρι τῶν Βαλκανικῶν Πολέμων.

Ἐκ τῆς κινήσεως ταύτης τῆς Ρωσσίας, φοβηθεῖσα ἡ Τουρκία τὴν ἐπικειμένην ἕνωσιν καὶ παροτρυνωμένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, προέβη καὶ ἐπισήμως, διὰ νὰ «θολώσῃ τὰ νερά», εἰς τὴν ἀναφερθεῖσαν «γενναιόδωρον» παραχώρησιν.

Τὴν περὶ ἡγεμονίας παραχώρησιν πρὸς τοὺς Κρῆτας ἀναφέρει καὶ ὁ Ἐπαμ. Δεληγιώργης εἰς σφοδρὰν ἐπίθεσίν του εἰς τὴν βουλήν, ἐλέγχων τὴν πολιτικὴν τοῦ Χαρ. Τρικούπη, ὡς ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν κατὰ

τὴν περίοδον τῆς κυβερνήσεως Κουμουνδούρου, ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.

Κατὰ ταῦτα, ἐν συνεχείᾳ ἡ ὅλη ἡ προσπάθεια τοῦ Πρίγκιπος ἐστρέφετο πρὸς τὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε χαράξει ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς καὶ τὴν ἠκολούθει ὅλον τὸ Ἔθνος. Καὶ ἡ γραμμὴ αὕτη ἀπέκλειε τὴν ἡγεμονίαν.

Εἰς τὴν προσωρινὴν Κρητικὴν Πολιτείαν, ὁ Ἁρμοστὴς ἦτο τύποις ἐντολοδόχος τῶν Δυνάμεων, οὐσίᾳ δὲ ἦτο ἐντολοδόχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς καθόδου του εἰς τὴν Κρήτην, ὁ Πρίγκιψ ἐγκατέστησε διοίκησιν Ἑλληνικὴν πλήρη καὶ τὴν Κρητικὴν Πολιτείαν ἐν τῇ πραγματικότητι ἀποκατέστησεν εἰς «προτεκτοράτον» τῆς Ἑλλάδος.

Μὴ θέλων δὲ νὰ λάβῃ μορφὴν ἡ Κρήτη χωριστοῦ Κράτους, ἐμερίμνησεν, ὅπως οἱ Σύμβουλοί του μὴ τιτλοφοροῦνται ὑπουργοί, οὐδὲ αἱ ὑπηρεσίαι των ὑπουργεῖα. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ δὲν καθιέρωσε τὸν θεσμὸν τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἐν συμφωνίᾳ καὶ μετὰ τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως. Ἐντεῦθεν καθιερώθη ἡ μηνιαία ἐναλλαγὴ τῆς προεδρίας τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου μεταξὺ τῶν Συμβούλων, τελούντων ἐν ἀπολύτῳ ἰσοτιμίᾳ.

Κατ' ἀκολουθίαν, ἡ διαφωνία Πρίγκιπος—Βενιζέλου δὲν ἦτο προϊὸν παρεξηγήσεως, ἀλλὰ πλήρους ἐξηγήσεως, προελθούσης ἐξ ἄκρας ἀντιθέσεως κατευθύνσεως διὰ τὴν ὁριστικὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, τὴν ἕνωσιν.

Καὶ ἤδη ἐπανέρχομαι εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν προσπαθειῶν τοῦ Βενιζέλου διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἀπόψεών του.

Προβλέψας οὗτος καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, ὅτι διὰ τοῦ Πρίγκιπος πιθανὸν νὰ μὴ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοπούς του, τοὺς ὁποίους ἀπὸ μακροῦ ἐπεδίωκε, κατὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ Συντάγματος εἶχε συμπεριλάβει εἰδικὸν ἄρθρον, ὑπ' ἀριθμ. 38, τὸ ὁποῖον καθώριζε τὰ ἑξῆς :

«Καθ' ἣν περίπτωσιν τὸ ἡγεμονικὸν ἀξίωμα μείνῃ ἄνευ κατόχου, τὴν ἡγεμονικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ τὸ Συμβούλιον τοῦ Ἡγεμόνος, ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην, συγκαλεῖ δὲ ἐντὸς δύο μηνῶν τὸ βραδύτερον τὴν Συνέλευσιν, ὅπως αὕτη ἀποφασίσῃ περί τε τοῦ προσώπου τοῦ Ἡγεμόνος καὶ περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὅσαι ἤθελον κριθῆ ἀναθεωρητέαι, ἕνεκα τῆς μεταβολῆς ταύτης».

Οὐδεὶς κατώρθωσε τότε νὰ μαντεύσῃ ποίους σκοποὺς ἀπέβλεπε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν ἄρθρον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου συνταχθῆ καὶ τὸ ὁποῖον ἀπηλείφθη ἀργότερον ὑπὸ τῆς Διασκέψεως ἐν Ρώμῃ δι' ἄλλους λόγους. Οἱ σκοποὶ ὅμως αὐτοὶ κατεφάνησαν ἀργότερον ἀπὸ τὴν μετέπειτα πολιτείαν τοῦ Βενιζέλου.

Κατὰ τὸ ἄρθρον 38, ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἡγεμόνος δὲν προεβλέπετο νὰ γίνῃ ἀπ' εὐθείας διὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς Συνελεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Βενιζέλος ὑπέθετεν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ὅτι θὰ διέθετε τὴν πλειοψηφίαν. Ὅλα αὐτὰ θὰ συνέβαινον βεβαίως ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι θὰ ἐπετύγχανεν ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ Βενιζέλου: Νὰ προκαλέσῃ, δηλαδή, τὴν καθ' οἱονδήποτε τρόπον ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πρίγκιπος ἀπὸ τὴν Κρήτην.

Παραλλήλως ἐγνώριζεν ὁ Βενιζέλος, ὅτι οἱ ἐν Κρήτῃ πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ηὐνόουν ἐπίσης τὴν αὐτοτελῆ ἡγεμονίαν, διότι διὰ τῆς καθόδου τοῦ Πρίγκιπος ἡ ἐπιρροή των εἶχεν ἐκμηδενισθῆ, ἐνῷ, διὰ τοῦ σχεδίου τῆς ἡγεμονίας, θ' ἀποκαθίστατο ἰσχυροτέρα ἢ πρίν. Διότι ἡ θέσις των ἀπὸ ἁπλῶν προξένων, θὰ προήγετο εἰς θέσιν διπλωματικῶν πρακτόρων. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, οἱ πρόξενοι ἐτήρουν συνεχῆ ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Βενιζέλου, ὑποβοηθοῦντες ἐκ τῶν παρασκηνίων τὰ σχέδιά του. Ἦτο ἐπίσης γνωστὸν εἰς τὸν Βενιζέλον ὅτι μία ἐκ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων -ἡ Ἀγγλία- ἐπεδίωκε συστηματικῶς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σχεδίου του, διὰ νὰ ἔχῃ ὑποχείριον τὴν Κρήτην, κατέχουσάν σπουδαιοτάτην ναυτικὴν θέσιν εἰς τὴν Μεσόγειον.

Ἡ κίνησις καὶ ἡ δραστηριότης τοῦ Βενιζέλου διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, διεξήγετο ἕως τότε ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ὀπαδῶν του, περιοριζομένη εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῶν προξένων. Ἐπεθύμει νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ σχέδιόν του ἐπὶ διεθνοῦς πεδίου πρῶτον, ὥστε νὰ ἔχῃ συμφώνους ἂν ὄχι ὅλους, τὰς τρεῖς τοὐλάχιστον ἐκ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, δεδομένου ὅτι ἡ Ρωσσία, ὡς ἐκ τῶν συγγενικῶν δεσμῶν τῆς Δυναστείας της μὲ τὴν Ἑλληνικὴν τοιαύτην, δὲν θὰ συνεφώνει νὰ ὑποσκάψῃ τὴν θέσιν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Πρίγκιπος.

Εἰς τὴν Εὐρώπην ἤρχισε πλέον νὰ ἐνισχύεται ἡ φήμη ὅτι ἐν Κρήτῃ ἐδημιουργεῖτο ἰσχυρὸν ρεῦμα ὑπὲρ μιᾶς νέας ἡγεμονίας διαφορετικοῦ τύπου. Περὶ τούτου εἶχεν ὁ Βενιζέλος πείσει τοὺς προξένους νὰ τὸν ἐνισχύσουν, βεβαιώνων συγχρόνως αὐτοὺς ὅτι εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν πλειοψηφίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Αἱ φῆμαι ἔφθασαν, ὡς ἦτο ἑπόμενον, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡ ἐν Χανίοις δὲ ἐκδιδομένη ἐφημερὶς «Πατρίς», ἔγραφεν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 296 φύλλον της:

«Ἓν τῶν ἐκεῖ (ἐν Ἀθήναις) ἐπισήμων διπλωματικῶν προσώπων ἐπιστρέφον ἐκ τῆς πρωτευούσης μιᾶς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ λόγον ποιούμενον περὶ τοῦ εἰς Εὐρώπην ταξιδίου τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος (κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1900) πρός τινα πολιτευτὴν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, προσέθεσε ρητῶς ὅτι εἶχε γνῶσιν ἐκθέσεως σταλείσης ἐκ Χανίων, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀνεφέρετο ὅτι ἡ πλειονότης τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, τελοῦσα ὑπὸ τὴν

ἡγεσίαν ἑνὸς εὐνοουμένου Συμβούλου τοῦ Ἡγεμόνος, εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς ἀνιδρύσεως νέας ἐν Κρήτῃ Ἡγεμονίας».

Καὶ περαιτέρω :

«Ἀλλὰ ταὐτοχρόνως σχεδὸν πρὸς τὴν εἴδησιν ταύτην, ἔν τινι γνωστοτάτῃ αἰθούσῃ τῆς Χαλέπας καὶ ἐν ἰδίᾳ ὁμιλίᾳ, τινὲς τῶν ἐπισήμων ἐκείνων ξένων (ἐννοεῖ τοὺς προξένους), μεθ' ὧν ὁ Σύμβουλος τοῦ Ἡγεμόνος Βενιζέλος ὁμολογεῖ ὅτι ἦλθεν πράγματι εἰς τινας συνεννοήσεις ἐπὶ τῶν πολιτικῶν φρονημάτων, τινές, λέγομεν, τῶν ἐπισήμων ξένων, ἀναφανδὸν ὡμίλησαν περὶ τῆς γνώμης ἣν ἐσχημάτισαν, ὅτι ἐπικρατεῖ ἐν Κρήτῃ μεγάλη μερὶς λαοῦ, ἥτις ἐπιθυμεῖ καὶ προκρίνει τὴν αὐτονομίαν».

Τὴν μετὰ τῶν Προξένων μυστικὴν συνεννόησιν τοῦ Βενιζέλου περὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἐδημοσίευσε καὶ ἡ ἐφημερὶς «Κῆρυξ» εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 5 τῆς 4ης Ἰανουαρίου 1902 φύλλον (Σελὶς πρώτη, στήλη Δ'). Ἀφηγούμενος ὁ συντάκτης τοῦ «Κήρυκος» τὴν ἐν τῷ Συμβουλίῳ τοῦ Ἡγεμόνος γενομένην συζήτησιν τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1901 γράφει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν φράσιν :«Ὁ κ. Βενιζέλος, παρετήρησεν ὅτι ὁ κ. Giers (Ρῶσσος πρόξενος) ἐξέφραζεν ἀτομικὴν ὅλως γνώμην ἐπὶ τῆς ἐννοίας τῆς διακοινώσεως καὶ συνεπῶς δὲν δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὴν ἀτομικὴν ταύτην γνώμην, τόσον μᾶλλον, καθ' ὅσον διάφορος εἶναι ἡ ἀτομικὴ γνώμη τῶν ἄλλων προξένων, νομιζόντων ὅτι δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὰς Δυνάμεις πᾶσα ἄλλη πρότασις, μὴ περιεχομένη ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῶν ὑπὸ τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος ὑποβληθεισῶν προτάσεων».

Πρέπει ἐπίσης νὰ σημειωθῇ, ὅτι, ὅτε διεξήγοντο αἱ συνεννοήσεις αὗται, τὰς ὁποίας ὁμολογεῖ ὁ Βενιζέλος, οὐδεμία ἀπόφασις τῆς Κυβερνήσεως περὶ τοιούτων συνεννοήσεων ὑπῆρχε. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ οὐδὲ γνῶσιν κἂν αὐτῶν εἶχεν, ἔστω καὶ εἷς τῶν Συμβούλων. Δι' ὃ καὶ κατελήφθησαν ὅλοι ἐξ ἀπροόπτου. Ἀποδεικνύεται, δηλαδή, ὅτι, ἐνῷ ὁ Πρίγκιψ ἐταξίδευεν εἰς Εὐρώπην διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἕνωσιν, ὁ Βενιζέλος συνεννοεῖτο μυστικῶς μετὰ τῶν προξένων, ἐπὶ ἄλλης βάσεως, ὑποσκάπτων τὸν σκοπὸν τοῦ ταξιδίου τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ. Αἱ συνεννοήσεις δὲ αὗται διεξήγοντο καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πρίγκιπος, ὡς καταφαίνεται ἀπὸ τὴν στιχομυθίαν Βενιζέλου—Παπαδιαμαντοπούλου, ὅτε ὁ τελευταῖος ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Ἀθήνας, ὡς ἀνέφερα ἐν τοῖς προηγουμένοις. Ἀπὸ τότε ὁ Βενιζέλος καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν τῆς συχνοτέρας ἐπικοινωνίας του μετὰ τῶν ξένων, ὅπως ἐπιτύχῃ τὰς προσωπικάς του βλέψεις.

Ἀγωνιζόμενος οὕτως ὁ Βενιζέλος, ἐξυπηρέτει ἐν γνώσει του, κατὰ πρῶτον λόγον, τὰ σχέδια τῶν ξένων Δυνάμεων. Διότι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἔχουσαι συμφέρον νὰ μὴ ἴδουν τὴν Κρήτην ἡνωμένην μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπιθυμοῦσαι νὰ δικαιολογήσουν τὰς ἀρνήσεις, τὰς ὁποίας προέ-

βαλλον εἰς τὸν Πρίγκιπα, ἐπιμόνως ζητοῦντα τὴν ἕνωσιν, ἐθεώρησαν σκόπιμον νὰ δημιουργήσουν, ὡς ἀντιπερισπασμόν, ἀντίθετον πολιτικὴν κίνησιν ἐν τῇ νήσῳ. Νὰ ἐμφανίσουν, δηλαδή, μερίδα Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἤθελον τὴν ἕνωσιν, ἀλλὰ τὴν παγίωσιν καθεστῶτος αὐτονομίας. Πρὸς τοῦτο οἱ ἐν Χανίοις ἀντιπρόσωποί των ἀπετάθησαν ἰδιαιτέρως εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν Συμβούλων τοῦ Ἡγεμόνος, διὰ νὰ τοὺς παρασύρουν εἰς τὴν πολιτικήν των. Πάντες ἠρνήθησαν πλὴν τοῦ Βενιζέλου.

Αἱ σχετικαὶ συνεννοήσεις διεξήχθησαν, ἐν συνεχείᾳ, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πρυτάνεως τοῦ προξενικοῦ σώματος Γάλλου προξένου Blanc, μεθ' οὗ ὁ Βενιζέλος κατέστρωσε τὸ σχέδιον ἐνεργείας. Εἰς τὰς συνεννοήσεις αὐτὰς σημαντικόν, ἐξ ἄλλου, ρόλον ἔπαιξε καὶ ὁ Ἰταλὸς πρόξενος Mentana. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ἡ ἀκόλουθος φράσις τοῦ Βενιζέλου, τὴν ὁποίαν ἐξεστόμισεν ὅταν ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ φανερὰ πλέον κατὰ τῆς ἑνώσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην-Μάϊος τοῦ 1902-ἠγέρθησαν μικροζητήματά τινα περὶ τῆς διαβιώσεως τῶν ἐν Ρουμανίᾳ Κρητῶν. Ὁ Βενιζέλος τότε εἰς εὐρύτατον κύκλον προσώπων ἀνέκραξεν :

—Ἰδοὺ ζητήματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Α.Β. Ὑψηλότης ὁ Πρίγκιψ ἠδύνατο ταξιδεύων ἐν Εὐρώπῃ ν' ἀσχοληθῇ καὶ οὐχὶ μὲ σχέδια ἀνέφικτα.

Ἦσαν δὲ τὰ ἀνέφικτα αὐτὰ σχέδια, ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις τῆς Κρήτης!..

Καὶ ἀφοῦ ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Σύμβουλος εἶχε καταστρώσει τὸ σχέδιόν του, ἀφοῦ εἶχεν-ὡς ἐνόμιζε-καλλιεργήσει τὸ ἔδαφος διὰ τῶν μυστικῶν συνεννοήσεών του μὲ τοὺς προξένους καὶ ἤλπιζεν ὅτι θὰ εἶχε συμμάχους ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς τὰς τρεῖς ἐκ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἀνέμενεν ἀνυπομόνως τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλώσῃ τοὺς σκοπούς του. Καὶ ἡ εὐκαιρία αὐτὴ δὲν ἤργησε νὰ ἐμφανισθῇ. Τοῦ ἐδόθη μὲ τὴν Διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, τὴν ἐπιδοθεῖσαν τὴν 12ην Φεβρουαρίου 1901, εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπομνήματος, τὸ ὁποῖον τοὺς ὑπέβαλε κατὰ τὸ ταξίδιόν του ὁ Πρίγκιψ.

Ὁ Βενιζέλος πληροφορηθεὶς τὸ περιεχόμενον τῆς Διακοινώσεως αὐτῆς ἀνεφώνησεν :

—Ἡ Διακοίνωσις αὐτὴ εἶναι ὁ δάκτυλος τῆς Θείας Προνοίας!...

Ἡ φράσις αὐτὴ προεκάλεσε, καὶ ἦτο φυσικόν, βαθεῖαν αἴσθησιν. Εἰς ἐρώτησιν δὲ τοῦ Κ. Φούμη «πόθεν ἐξάγει τὸ συμπέρασμα τοῦτο» ἠρνήθη νὰ δώσῃ σαφεῖς ἐξηγήσεις, περιορισθεὶς μόνον νὰ τονίσῃ ὅτι, «ἐντὸς ὀλίγου θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαφωτίσῃ πάντας, τόσον ἐν Κρήτῃ, ὅσον καὶ ἐν Ἑλλάδι, περὶ τῶν ἐνεργειῶν του καὶ τῶν σχεδίων του, ποὺ ἀφοροῦν τὸ μέλλον τῆς Κρήτης».

Αἱ Δυνάμεις, ὡς ἀνεφέρθη, ἀπέρριπτον τὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως.

Ἀριστερά: Ὁ πριγκιπικὸς θυρεός, ἀπεικονίζων τὴν Σημαίαν τῆς Κρητικῆς πολιτείας, μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ πρίγκιπος. Δεξιά: Ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Γεωργίου εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ἕλληνες καὶ Ὀθωμανοὶ πρόκριτοι κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ

Μετὰ τὴν λῆψιν τῆς Διακοινώσεως, τὴν 15ην Φεβρουαρίου ὁ Πρίγκιψ συνεκάλεσε τὸ Ἡγεμονικὸν Συμβούλιον ὑπὸ τὴν Προεδρίαν του καὶ προέβη εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ἐγγράφου τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν Διακοίνωσιν ἐδηλοῦτο ὅτι αἱ Δυνάμεις «εἶναι διατεθειμέναι νὰ ἐξετάσουν μετ' εὐμενείας πᾶσαν πρότασιν, ἥτις θὰ ἐσκόπει τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς νήσου», ὁ Πρίγκιψ ἔδωσεν ἐντολὴν εἰς τοὺς Συμβούλους του νὰ ἑτοιμάσουν, ἰδιαιτέρως ἕκαστος, ὑπόμνημα περὶ τῶν νέων προτάσεων αἱ ὁποῖαι, συμφώνως πρὸς τὴν Διακοίνωσιν ταύτην, ἠδύναντο νὰ ὑποβληθοῦν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου. Ὁ Πρίγκιψ, ἐπὶ πλέον, ἐδήλωσεν ὅτι ἐπεφυλάσσετο, ἀφοῦ μελετήσῃ τὰ ὑπομνήματα τῶν Συμβούλων του, νὰ συγκαλέσῃ αὐτοὺς εἰς νέον συμβούλιον ὑπὸ τὴν Προεδρίαν του, κατὰ τὸ ὁποῖον θὰ συνεζητοῦντο αἱ γνῶμαι των καὶ θ' ἀπεφασίζετο ὁριστικῶς ποῖαι ἀπόψεις ἔπρεπε νὰ ὑποβληθοῦν τελικῶς εἰς τὰς Δυνάμεις.

Ἦτο ἤδη ἡ κατάλληλος στιγμὴ διὰ νὰ προβῇ ὁ Βενιζέλος εἰς πλήρη ἀποκάλυψιν τῶν ἐπιδιώξεών του. Δύο προτάσεις ἐπρόκειτο νὰ ὑποβάλῃ: Πρῶτον, ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα ἔπρεπε νὰ διαχειρίζηται οὐχὶ ὁ Πρίγκιψ, ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις καὶ δεύτερον ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἔδει νὰ ὑποβάλῃ αἴτησιν εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅπως ἀνακηρυχθῇ ἡ Κρήτη αὐτόνομος πολιτεία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, νὰ ἔχῃ δὲ ἡγεμόνα κληρονομικόν, τὸν ὁποῖον θὰ ἐξέλεγεν ὁ λαὸς διὰ τῆς Συνελεύσεως, καὶ ἰδίαν στρατιωτικὴν δύναμιν. Τὰς προτάσεις αὐτὰς ὁ Βενιζέλος ἀνεκοίνωσε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς 22 Φεβρουαρίου 1901. Τὸ κύριον θέμα τῆς συνεδριάσεως αὐτῆς ἦτο ἡ συζήτησις διὰ τὸν προϋπολογισμόν.

Ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Σύμβουλος Κ. Φούμης, ὁμιλῶν ἐπὶ τῶν ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ προσεχοῦς ἔτους, εἶπεν ὅτι εἶναι αἰσιόδοξος διὰ τοὺς μέλλοντας προϋπολογισμούς, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐλπίζει νὰ λυθῇ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων τὸ ζήτημα τῶν φαρικῶν, τηλεγραφικῶν καὶ τηλεφωνικῶν τελῶν. Προσέθεσε δὲ ὁ Φούμης, ὅτι διὰ τοῦ πρὸς τὸν Πρίγκιπα ὑπομνήματός του, θὰ συνίστα ὅτι ἔπρεπε πρὸς τὸ παρὸν νὰ ζητήσουν τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων παρὰ τῶν Δυνάμεων εἰς ἀπάντησιν τῆς Διακοινώσεως αὐτῶν.

Τότε ὁ Βενιζέλος, ἐπιληφθεὶς τῆς εὐκαιρίας εἶπεν, ἀπαντῶν εἰς τὸν Φούμην, ὅτι καὶ αὐτὸς εἶχε μελετήσει τὸ ζήτημα τῶν αἰτημάτων, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ διατυπωθοῦν πρὸς τὰς Δυνάμεις. Ἐνόμιζε δὲ ὅτι, ἀντὶ νὰ ζητηθῇ ἀπὸ αὐτὰς ἡ ἐπίλυσις παρομοίων ζητημάτων, θὰ ἦτο προτιμώτερον νὰ ζητηθῇ ἡ παραχώρησις αὐτονομίας εἰς τὴν νῆσον, μετὰ τὴν λῆξιν τῆς τριετοῦς Ἁρμοστείας.

«'Εφαρμοζομένης τῆς αὐτονομίας—εἶπεν ὁ Βενιζέλος—ἡ Κρήτη διεθνῶς θὰ ἐτέλει εἰς θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν θέσιν τῆς Βουλγαρίας».

Συναισθανόμενος τὸ μέγεθος τῆς σημασίας τῆς προτάσεώς του καὶ τὴν ἀπήχησιν τὴν ὁποίαν θὰ εἶχεν εἰς τὸν λαόν, ὁ Βενιζέλος δὲν παρέλειψε τότε νὰ τονίσῃ ὅτι: «δὲν παραγνωρίζει ὅτι ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἰδέας ταύτης ἠδύνατο νὰ προσκρούσῃ εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς πεπαλαιωμένης ἐκείνης ἐν Ἑλλάδι προλήψεως, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἡ Κρήτη, ἐφ' ὅσον θ' ἀπέκτα πληρεστέραν αὐτονομίαν, ἠδύνατο νὰ μὴ ἔχεται τοῦ λοιποῦ τόσον στερρῶς τὰς ἰδέας τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως». Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐτόνισεν ὅτι: «Ἦτο δυνατὸν νὰ ληφθῇ πᾶσα πρόνοια ὥστε ν' ἀποφευχθῇ πᾶσα παρεξήγησις, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠδύνατο νὰ ὁρισθῇ, ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος δὲν θὰ ἦτο ἰσόβιος, οὔτε μακροχρόνιος, ἀλλὰ διὰ περίοδον χρόνου, ἀναλόγου πρὸς τὴν τῆς πρώτης ἁρμοστίας».

Ἐπ' αὐτοῦ παραθέτω κατωτέρω ἀπόσπασμα συνεντεύξεως τοῦ Βενιζέλου, δημοσιευθείσης εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 5 φύλλον τῆς ἐφημερίδος «Κῆρυξ» τῆς 4ης Ἰανουαρίου 1902 ἕνδεκα περίπου μῆνας ἀργότερον ἀπὸ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐξέθεσε δημοσίᾳ τὴν πρότασίν του, διὰ νὰ καταστῇ σαφεστέρα ἡ ἐμμονή του εἰς τὴν ἰδέαν του περὶ μονίμου ἡγεμονίας καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ διευκρινίζει ὁ ἴδιος ἀρκούντως τὴν ὡς ἄνω πρότασίν του. Ἰδοὺ τί ἀκριβῶς λέγει:

«Τὴν ἐφαρμογὴν τῆς αὐτονομίας, ὁ κ. Βενιζέλος διατείνεται ὅτι πρέπει νὰ ἐπιδιώξωμεν ζητοῦντες ἀπὸ τὰς Δυνάμεις ἵνα, κατὰ τὸ τέλος τῆς τριετοῦς ἁρμοστίας, πρῶτον μὲν παύσῃ ἡ Α.Β. Ὑψηλότης νὰ κυβερνᾷ τὸν τόπον ἐξ ὀνόματος τῶν Δυνάμεων, ὡς ἐντολοδόχος αὐτῶν, ἐπιτραπῇ δὲ εἰς τὴν Συνέλευσιν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος, συμφώνως πρὸς τὸ ἀρχικὸν ἄρθρον 39 τοῦ σχεδίου τοῦ Συντάγματος, τὸ ἀπαλειφθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Ρώμῃ Πρεσβευτικῆς Διασκέψεως». Καὶ κατωτέρω: «Κατὰ τὸν κ. Βενιζέλον, ἐφαρμοζομένης πραγματικῶς τῆς αὐτονομίας εἰς τὸ τέλος τῆς τριετοῦς Ἁρμοστίας, ἡ Κρήτη διεθνῶς θὰ ἐτέλει εἰς θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς Βουλγαρίας». Εἶναι γνωστὸν δὲ ὅτι τότε ἡ Βουλγαρία ἦτο Ἡγεμονία κληρονομική, φόρου ὑποτελὴς εἰς τὴν Τουρκίαν. Κατέληξε δὲ τονίσας, ὅτι «τὰς ἰδέας του αὐτὰς προετίθετο νὰ διατυπώσῃ εἰς τὸ ὑπόμνημά του καὶ νὰ τὰς ὑποστηρίξῃ ἐν εἰδικῇ συνεδριάσει, ἡ ὁποία θὰ ἐγίνετο ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος».

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν συνεδρίασιν τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1901.

Αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Βενιζέλου κατέπληξαν ὅλους τοὺς Συμβούλους,

διότι ἀπὸ οὐδενὸς τὸν ἐγκέφαλον εἶχον διέλθει ποτὲ παρόμοιαι σκέψεις. Ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Σύμβουλος Κ. Φούμης, διερμηνεύων τὴν γνώμην καὶ τῶν ἄλλων συμβούλων, παρετήρησεν ὅτι: «Αἱ ἰδέαι αὗται δὲν δύνανται νὰ ὑποστηριχθοῦν. Πρῶτον διότι τὰς ἀποκρούει, ὡς εἶναι γνωστόν, κατηγορηματικῶς ὁ Πρίγκιψ καὶ δεύτερον, διότι τὰ ἐθνικὰ ζητήματα ρυθμίζονται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς ὑπευθύνου ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἐπὶ πλέον τῶν ἀνωτέρω λόγων, προσέθεσεν ὁ Φούμης, κατὰ τὴν γνώμην ἑνὸς τῶν Προξένων, τοιαύτη πρότασις ἀπεκλείετο καὶ ὑπὸ τῆς Διακοινώσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἐπίσης ὁ ἐν τῷ Συμβουλίῳ φίλος τοῦ Βενιζέλου Νικόλαος Γιαμαλάκις, σύμβουλος ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ τῶν Θρησκευμάτων, ἀπέφυγε νὰ ἐκφράσῃ οἱανδήποτε γνώμην ἐπὶ τῆς προτάσεως, περιορισθεὶς μόνον νὰ εἴπῃ ὅτι «τὸ ζήτημα χρήζει πολλῆς μελέτης».

Ἐπειδὴ ἡ συζήτησις ἐκείνη ἦτο ἐκτὸς τῆς ἡμερησίας διατάξεως, ἐγένετο δὲ κατὰ παρέκβασιν, κανονικῶς δὲν ἔπρεπε τὰ λεχθέντα νὰ γραφοῦν εἰς τὰ πρακτικά. Ἀλλ' ὁ Μαν. Κούνδουρος διεμαρτυρήθη ἐντόνως καὶ ἐτόνισεν ὅτι ἡ γνώμη τὴν ὁποίαν ἐξέφρασεν ὁ Βενιζέλος, ἐνεῖχε τοιαύτην σοβαρότητα, ὥστε ὤφειλε ν' ἀναγραφῇ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνεδριάσεως. Ὁ Βενιζέλος, ὅμως, ἐν μέσῳ τοῦ δημιουργηθέντος θορύβου καὶ τῶν διαμαρτυριῶν, ἠγέρθη καὶ παρεκάλεσε νὰ μὴ γραφῇ τίποτε σχετικόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Τοῦτο δὲν ἠμπόδισε νὰ γνωσθῇ εὐρύτατα τὸ γεγονὸς καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀληθῆ σάλον.

Ἡ καταπληκτικὴ αὐτὴ πρότασις τοῦ Βενιζέλου, ἐρχομένη εἰς πλήρη ἀντίθεσιν μὲ τοὺς προαιωνίους πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, προεκάλεσε δικαίαν ἀγανάκτησιν ὄχι μόνον ἐν Κρήτῃ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἑλλάδα.

Οὐδεὶς ἦτο δυνατὸν νὰ φαντασθῇ, ὅτι θὰ εὑρίσκετο Κρὴς σκεπτόμενος οὕτω καὶ διατυπώνων δημοσίᾳ ἐπιθυμίαν, τὴν ὁποίαν ἀπέκρουε, μαζὶ μὲ τὴν ἐπίσημον ἐθνικὴν πολιτικήν, καὶ πᾶσα ἑλληνικὴ καρδία.

Ὁ ἑλληνικὸς τύπος ἀφιέρωσε πολλὰς στήλας ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν διὰ νὰ καυτηριάσῃ τὴν ἐνέργειαν ταύτην. Ὑπῆρξε δὲ γενικὴ ἡ κατακραυγή. Οὕτως εἰς τὸ «Ἄστυ» τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὸ φύλλον τῆς 6ης Μαρτίου 1901, ἐδημοσιεύετο ἀνταπόκρισις ἐκ Χανίων, εἰς τὴν ὁποίαν, μεταξὺ ἄλλων, ἀνεγράφετο ὅτι: «Τὰ περὶ ἱδρύσεως μονίμου ἐν Κρήτῃ ἡγεμονίας ἐπιτείνονται, ἤρξατο δὲ σπουδαία καὶ συστηματικὴ πρὸς τοῦτο ἐνέργεια. Τὰ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συνεζητήθησαν καὶ εἰς τὸ Συμβούλιον τοῦ Ἡγεμόνος, ἀλλ' ἕνεκεν ἐγερθείσης διαφωνίας ἀπεφασίσθη νὰ μὴ γίνῃ λόγος εἰς τὰ πρακτικά. Ὁ Πρίγκιψ εἰς τὰς ὁμιλίας του ἀποκρούει τὰς περὶ διαρκοῦς Ἡγεμονίας προτάσεις καὶ ἐνεργείας. Ὁ Σκαλ-

τσούνης, ἐπίσης, δημοσίᾳ ἀντεπεξέρχεται καὶ πολεμᾷ πᾶσαν πρότασιν μεταβολῆς τῆς παρούσης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἐπὶ σκοπῷ μονιμοποιήσεως αὐτῆς ἢ πρὸς εἰσαγωγὴν οἱουδήποτε πολιτεύματος, πλὴν τοῦ προσωρινοῦ».

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν—6 Μαρτίου—ἡ «Ἑστία» ἔγραφε :

«Διάφορα ἀγγέλματα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον περίεργα, ἔφθασαν χθὲς τὴν ἑσπέραν ἐκ Κρήτης, παριστῶντα ἕνα τῶν Συμβούλων τοῦ Πρίγκιπος κηρυχθέντα ἐν Συμβουλίῳ ὑπὲρ ἀνεξαρτήτου ἡγεμονίας καὶ ζητοῦντα νὰ πείσῃ τοὺς συναδέλφους του, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ προτιμωτέρα καὶ μᾶλλον συμφέρουσα διὰ τὴν Κρήτην λύσις.

»Δὲν ἔχομεν, βεβαίως, καμμίαν πληρεξουσιότητα νὰ διαψεύσωμεν ἢ καὶ ν' ἀμφισβητήσωμεν ἔστω τὴν ἀκρίβειαν τῆς εἰδήσεως. Ὁ κ. Σύμβουλος τῆς Κρητικῆς Πολιτείας δύναται νὰ ἔχῃ οἱανδήποτε γνώμην θέλει περὶ τῆς ὁριστικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Κρήτης, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ τὰ πράγματα.

Καὶ δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν, ἄνευ οὐδενὸς φόβου διαψεύσεων, ὅτι τὰ πράγματα ἔλαβον ἤδη ἐντελῶς διάφορον τροπήν».

Τὴν ἑπομένην, 7ην Μαρτίου, ὑπὸ τὸν τίτλον «Μόνον ἕνωσις» ἔγραφε καὶ πάλιν τὸ «Ἄστυ».

«Αἱ εἰδήσεις ἐκτάκτου ἐκ Χανίων ἀνταποκριτοῦ μας, τὰς ὁποίας ἐδημοσιεύσαμεν χθές, ἐτάραξαν καὶ συνεκίνησαν. Κανεὶς δὲν ἐπίστευεν ὅτι εἰς τὸ Ἡγεμονικὸν Συμβούλιον ἦτο δυνατὸν νὰ συζητηθῇ πρότασις περὶ ἐκλογῆς μεταξὺ διαρκοῦς Ἡγεμονίας καὶ ἑνώσεως. Εἶναι ἀληθῶς περίεργον ὅτι αἱ φῆμαι, τὰς ὁποίας ἀπὸ καιροῦ ἐρχομένας μέχρις ἡμῶν, κανεὶς δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ, τὰς βλέπομεν ἐνσαρκουμένας εἰς συζητήσεις ἐπισήμους.

»Δὲν γνωρίζομεν ποῖος τῶν κυρίων Συμβούλων τῆς Κρήτης εἶναι ὁ τολμήσας νὰ ὑψώσῃ φωνὴν ὑπὲρ λύσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι περισσότερον ἴσως ἀπεχθεῖς εἰς τὴν Κρήτην, ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι κατὰ τοῦ Συμβούλου τούτου ἔπρεπε ταχέως νὰ ἐφαρμοσθῇ τὸ ἀνεξέλεγκτον Ἡγεμονικὸν δικαίωμα τῆς παύσεως καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν ὑπουργῶν.

»Ἡ ἐπιφύλαξις τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Ἑλλάδι ἀπέναντι τῆς Κρητικῆς πολιτείας ὑπῆρξεν, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς αὐτονομίας, ἀδιατάρακτος. Δὲν ἠγέρθη ποτὲ μία φωνὴ ζητοῦσα νὰ ταράξῃ τὸ ἔργον τοῦ πρώτου κρητικοῦ ὑπουργείου, ὅλαι δὲ αἱ ἐκ Κρήτης ἐπικλήσεις πατριωτῶν, πονούντων τὴν Κρήτην καὶ ἀγωνισθέντων ὑπὲρ αὐτῆς τοὐλάχιστον ὅσον καὶ οἱ κ.κ. Σύμβουλοι, εὗρον ἐνταῦθα ἄκαμπτον τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων δημοσιογράφων, ν' ἀγνοῶσιν ἐντελῶς τὸν ἐσωτερικὴν θέσιν τῶν

πραγμάτων τῆς Μεγαλονήσου, ἐφ' ὅσον τὸ μέγα ὄνειρον τῆς ἑνώσεως μένει ἀπραγματοποίητον.

»'Ακόμη ἐσχάτως, ὅτε, παρὰ τὰς ματαίας ἐλπίδας, διὰ τῶν ὁποίων ἐβαυκαλίσθη ἡ κοινὴ γνώμη κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας, ἡ Εὐρώπη ἀπήντησεν ἀρνητικῶς εἰς τὰς περὶ ἑνώσεως προτάσεις, ὁ Τύπος ἀπὸ κοινοῦ συνεβούλευσε τοὺς Κρῆτας ψυχραίμως ν' ἀποδεχθοῦν τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων καὶ νὰ ὁπλισθοῦν διὰ στερρᾶς ὑπομονῆς.»

Καὶ τὸ «Ἄστυ» συνέχιζεν ὡς ἑξῆς:

«'Αλλὰ δὲν πρέπει καὶ νὰ παρεξηγῆται ὑπό τινων ἐν Κρήτῃ ἡ στάσις αὐτή, οὔτε νὰ ἐκλαμβάνεται ὡς ἀδυναμία. 'Ο τύπος τῆς ἐλευθέρας 'Ελλάδος, ἐκπροσωπῶν τὸ αἴσθημα καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ Ἔθνους ὅλου, ἔχει τὴν δύναμιν, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ παλλομένου πατριωτισμοῦ τῶν Κρητῶν, νὰ συντρίψῃ ἐντὸς ὡρῶν ἐκεῖνον, ὅστις θὰ συνελάμβανε τὸ τερατῶδες σχέδιον τῆς ἀνιδρύσεως ἀνεξαρτήτου ἡγεμονίας, ἕνα ἔχον σκοπόν: ν' ἀποξενώσῃ ἀπὸ τῆς 'Ελλάδος τὴν Κρήτην καὶ νὰ χαλαρώσῃ τοὺς ἀρρήκτους δεσμοὺς τῶν αἱμάτων, τῶν δακρύων, τῶν στεναγμῶν καὶ τῶν πόθων μεταξὺ τῆς μητρὸς καὶ τῆς κόρης.

»Καθ' ὅλην τὴν Κρήτην μία φλογερὰ πνοὴ διαπνέει πάντας: ἡ πνοὴ τῆς ἑνώσεως. 'Υπὲρ αὐτῆς εἰργάσθη καὶ αἱματοκυλίσθη ἡ Κρήτη, ὑπὲρ αὐτῆς ἐθυσιάσθη, ἐσύρθη μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ Σταυροῦ, κατασυνετρίβη ἡ 'Ελλάς. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ἡ Εὐρώπη δὲν συγκατατίθεται ἀκόμη εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὀνείρου τόσων γενεῶν, ἀλλὰ τὰ ἔθνη γνωρίζουν νὰ ὑπομένουν ἐν τῇ ἐκκρεμότητι, ἐργαζόμενα ὑπὲρ τοῦ αἰωνίου καὶ τοῦ διαρκοῦς.

»Σχέδια ὅμως ἱδρύσεως ἀνεξαρτήτου ἡγεμονίας, τὰ ὁποῖα ἀποροῦμεν πῶς ἔγινε δυνατὸν Ἕλληνες νὰ προτείνουν πρὸς Ἕλληνας, χωρὶς νὰ σηκωθοῦν ἐκ φρίκης καὶ αὐτοὶ τῶν Χανίων οἱ λίθοι, ἀποτελοῦν τι τὸ τόσον τερατῶδες, ὥστε δὲν θέλομεν σχεδὸν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι διετυπώθησαν, καὶ θὰ τὰ ῥίψωμεν εἰς τὴν λήθην, ἐὰν καὶ οἱ προβάλλοντες αὐτὰ δὲν ἐπανέλθωσι πλέον εἰς τὸ νοσηρὸν σχέδιον, τὸ ὁποῖον συνέλαβον εἰς στιγμὴν πνευματικῆς ἀνισορροπίας».

Οἱ ἐν Χανίοις ἀνταποκριταὶ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων ἀπέστελλον συνεχῶς τηλεγραφήματα, παρέχοντα νέας λεπτομερείας ἐπὶ τοῦ δημιουργηθέντος ζητήματος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀπετέλει τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας διὰ τὸν 'Ελληνικὸν λαόν. Οὕτως, οἱ «Καιροὶ» τῆς 10ης Μαρτίου 1901, ἐδημοσίευον τὰ ἑξῆς:

«'Ο ἐν 'Ηρακλείῳ ἀνταποκριτὴς ἡμῶν, ὅστις εἶναι πάντοτε καλῶς πληροφορημένος, μᾶς ἐπιστέλλει ἐκεῖθεν τὴν ἑξῆς σπουδαιοτάτην εἴδησιν:

»Καθ' ἃ ἐκ Χανίων πληροφοροῦμαι ἐκ λίαν θετικῆς πηγῆς, κατὰ τὴν

συνεδρίασιν τῆς παρελθούσης Πέμπτης τοῦ Συμβουλίου τοῦ Ἡγεμόνος, ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης κ. Βενιζέλος ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸ πρότασιν, ὅπως τὸ Συμβούλιον, διὰ ψηφίσματος αὐτοῦ, κηρύξῃ τὴν νῆσον ἀνεξάρτητον ἡγεμονίαν.

»Οἱ λοιποὶ Σύμβουλοι ἔμειναν ἐμβρόντητοι ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης, ἡ δὲ Α.Β. Ὑψηλότης ὁ Πρίγκιψ, πληροφορηθεὶς περὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ κ. Συμβούλου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, ἐξέφρασε τὴν λύπην του δι' αὐτὸ εἰς τοὺς λοιποὺς συμβούλους. Ἡ Α.Β. Υ. ὁ Πρίγκιψ ἐξηγεῖ, ὅπως τοὐλάχιστον λέγεται καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν Χανίοις μεταξὺ τῶν πολιτευομένων, τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ κ. Βενιζέλου ὡς ἀντίθετον καὶ πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα καὶ πρὸς τὰ τοῦ μεγαλείου τῆς ἁπανταχοῦ φυλῆς, τῆς ὁποίας, ὡς Ἔθνους, ἡ ἑνότης διασπᾶται, διὰ τῆς ἱδρύσεως ἐν Κρήτῃ ἡγεμονίας ἀνεξαρτήτου».

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, εἰς τὰς 15 Μαρτίου, ἡ αὐτὴ ἐφημερὶς «Καιροὶ» ἐδημοσίευσεν ἐξ Ἡρακλείου καὶ ἑτέραν ἀνταπόκρισιν ἐκ τῆς ὁποίας παραθέτω τὰ χαρακτηριστικώτερα ἀποσπάσματα :

«Ἡράκλειον 14 Μαρτίου.—Ἡ εἴδησις περὶ τῆς προτάσεως τοῦ κ. Βενιζέλου νὰ κηρυχθῇ ἡ Κρήτη ἀνεξάρτητος ἡγεμονία, τὴν ὁποίαν διεβίβασα ὑμῖν, λαβὼν ἐν Χανίοις, ἐκ πηγῆς ἀσφαλοῦς, εἶναι πλέον ἢ ἀσφαλής, εἶναι πλέον ἢ ἀληθής. Μὴ δίδετε προσοχὴν εἰς τὴν διάψευσιν τῆς ἐφημερίδος «Πατρίς», ἥτις διαψεύδει κατ' ἐντολὴν φαεινοτάτην ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν οἱ λοιποὶ συνάδελφοι τοῦ κ. Βενιζέλου ἐν τῷ διοικητικῷ συμβουλίῳ, Κούνδουρος, Φούμης καὶ Γιαμαλάκης ὁμολογοῦσιν ἀπροκαλύπτως εἰς πάντας τοὺς φίλους των, διότι δὲν ἐπιτρέπει αὐτοῖς τὸ ψεῦδος ἡ συνείδησις. Νὰ εἶσθε βέβαιοι ὅτι οὐδέποτε θὰ καταδεχθῶ νὰ μεταδώσω εἰς τοὺς «Καιροὺς» εἰδήσεις ψευδεῖς, ὅταν μάλιστα ἀφορῶσιν εἰς μέγιστα τοῦ Ἔθνους συμφέροντα. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι καὶ ἀλλαχόθεν θέλετε πεισθῇ περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν πληροφοριῶν μου καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρότασιν τοῦ κ. Βενιζέλου.

»Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ἀληθῶς νοήμων, εὐπαίδευτος, ρήτωρ ἐκ τῶν πρώτων τῆς νήσου, ἀλλ' ἐμπαθὴς καὶ πείσμων μέχρις ἐκμηδενισμοῦ εἰς τὸ ἐθνικὸν αὐτοῦ φρόνημα. Τὰς ἀρετάς του ἐπισκοτίζει κομματικὸς φανατισμός, ἀσυμβίβαστος πρὸς ἄνδρα τῆς ἀναπτύξεώς του, κενοδοξία ἄπειρος καὶ μὴ ἐθνωφελής. Τάχιον δὲ ἢ βράδιον θὰ αἱματοκυλίσῃ εἰς ἐμφύλιον σπαραγμὸν τὸν κρητικὸν λαόν, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Ἔθνους. Αὕτη ἡ πεποίθησις κρατεῖ περὶ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ κρίνω τὰ πράγματα ὡς ἀπαθὴς θεατής, οὐδένα λόγον προσωπικὸν ἔχων κατὰ τοῦ κ. Βενιζέλου. Ἰδοὺ πῶς ὑπεβλήθη ἡ πρότασίς του εἰς τὸ Συμβούλιον :

»Ὁ κ. Βενιζέλος, ἐξηγῶν τὴν ἀπάντησιν τῶν Δυνάμεων εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Ἁρμοστοῦ, κατὰ τὸ εἰς Εὐρώπην ταξίδιόν του, εἶπεν, «ὅτι

αἱ Δυνάμεις λέγουσαι βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς νήσου, δὲν ἐννοοῦν ἁπλῶς τὴν βελτίωσιν διὰ τῶν «καπιτουλασιὸν» καὶ λοιπῶν προνομίων, ἀλλὰ κάτι περισσότερον, τουτέστιν ἀνεξάρτητον διὰ τὴν Κρήτην ἡγεμονίαν, ἂν δὲ τὸ Συμβούλιον τοιαύτην τινὰ εὐχὴν πρὸς τὰς προστάτιδας Δυνάμεις ψηφίσῃ, αὗται θὰ κηρύξωσιν ἄνευ δυσκολίας τὴν Κρήτην ἀνεξάρτητον ἡγεμονίαν. Περὶ τῆς ἑνώσεως μὲ τὸ ἐλεύθερον Βασίλειον οὐδὲ λόγος πρέπει νὰ γίνεται, διότι δὲν θὰ γίνῃ ἕνωσις.».

»Στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς ἐξηγήσεώς του, ὁ κ. Βενιζέλος ὑπέβαλε τὴν πασίγνωστον πρότασιν, ἥτις κατετάραξε τοὺς λοιποὺς Συμβούλους, πλὴν τοῦ κ. Φούμη, προστατευομένου ὑπὸ τοῦ Ρώσσου προξένου, ὑποδειχθέντος δὲ τῷ Ἁρμοστῇ διὰ τὴν θέσιν τοῦ Συμβούλου ὑπὸ τοῦ Ρώσσου ναυάρχου Σκρύδλωφ, καὶ συνετάραξεν ἔτι μᾶλλον τὸν κρητικὸν λαόν.

»Ὁ Βασιλόπαις, πληροφορηθεὶς παρὰ τοῦ κ. Κουνδούρου τὰ τῆς προτάσεως τοῦ κ. Βενιζέλου, κατελήφθη εὐλόγως ὑπὸ ὀργῆς.

»Μεθ' ὅλα ταῦτα ἐνεφυσήθη καρδιοβόρος δυσπιστία εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, φανταζομένου ἤδη ἕνεκα τῶν λόγων τοῦ κ. Βενιζέλου, ὅτι κάτι τεκταίνεται. Ἔργον εὐχῆς θὰ ἔπραττεν ὁ Βασιλόπαις, ἐάν, ποιούμενος χρῆσιν τῶν συνταγματικῶν δικαιωμάτων του, ἀπεμάκρυνε τῆς ἀρχῆς τὸν ἀνοσίως παρεκτραπέντα Σύμβουλον, τὸν ἐπιβουλεύοντα διὰ τοιούτων προτάσεων τὰ συμφέροντα τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Δυναστείας, ἵνα καθησυχάσῃ τὴν ἐξεγερθεῖσαν συνείδησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἄρῃ δὲ τὸ καχύποπτόν του. Σκανδαλίζεται, ὡς ἐννοεῖται, βλέπων ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τῆς Χαλέπας, ἔχοντα ἔτι τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν, τὸν κ. Βενιζέλον, ὅστις θρασὺς ὢν ἐν τῇ γνώμῃ, δὲν ἐδίστασεν ἐν Ἀθήναις, ὡς γινώσκω ἐκ πηγῆς ἀσφαλοῦς, νὰ ἐκφράσῃ πρὸς τὸν κ. Ράλλην, πρωθυπουργὸν ὄντα, φρονήματα ἀπάδοντα πρὸς τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

»Ὁ ἀνεξάρτητος Τύπος ἐν Ἑλλάδι ἔχει καθῆκον νὰ ἐπιδείξῃ μέγιστον ἐνδιαφέρον πρὸς τὰ ἐνταῦθα τελούμενα, ἵνα ἐπιδράσῃ εἰς τὸ φρόνημα τῶν Κρητῶν ἐκλογέων, ὅπως ἀναδειχθῶσιν ἐπιτυχόντες οἱ αἰσθανόμενοι ἀληθῆ ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν καὶ οὐχὶ καθ' ὑπόκρισιν».

Ἀλλὰ καὶ ὁ ξένος τύπος ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας, ἐξυπηρετῶν τὴν πολιτικὴν τῶν κυβερνήσεών του, νὰ γράψῃ ὑπὸ τύπον ἀνταποκρίσεων, ὅτι εἰς τὴν Κρήτην ὑπάρχει «ἰσχυρὰ ἀνθενωτικὴ μερίς», ἡ ὁποία ἀντιτίθεται εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Πρίγκιπος καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ὄχι δὲ μόνον οἱ ἐν Εὐρώπῃ ἀντίπαλοι τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπωφελήθησαν τῆς ἀπροόπτου αὐτῆς εὐκαιρίας, ἡ ὁποία τοῖς παρείχετο, διὰ νὰ ὑποστηρίζουν μετ' ἐμμονῆς, ὅτι ὑπῆρχε κόμμα ἀνθενωτικὸν ἐν τῇ νήσῳ, καὶ πρὸς αὐτὸ ἐπεζήτουν νὰ στηρίξουν τὴν πολιτικήν των.

Εὑρεθεὶς ὁ Βενιζέλος ἐν μέσῳ βαρείας ἀτμοσφαίρας ἐκ τῆς πανελλη-

νίου δυσφορίας καὶ ἀγανακτήσεως, τὴν ὁποίαν προεκάλεσε διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ σχεδίου του, κατενόησεν ὅτι διέπραξεν ἀσύγγνωστον σφάλμα. Ἀντελήφθη, ὅτι ἡ ἐνέργειά του ἦτο παράτολμος καὶ παρακεκινδυνευμένη καὶ ἠθέλησεν, ὄχι ν' ἀναιρέσῃ τὴν πρότασίν του, ἀλλὰ νὰ συσκοτίσῃ ἐπὶ πλέον τὰ πράγματα, καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ παρουσιασθῇ ὡς δῆθεν ἀδίκως παρεξηγηθείς. Καὶ πρῶτον ἔσπευσε ν' ἀποστείλῃ σωρείαν τηλεγραφημάτων εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας, διὰ τῶν ὁποίων προσεπάθει ν' ἀλλοιώσῃ τὴν παραχθεῖσαν ἐντύπωσιν καὶ νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι διεστράφησαν τὰ παρ' αὐτοῦ λεχθέντα. Παραλλήλως, διὰ τοῦ φίλου του Συμβούλου Ν. Γιαμαλάκη ἐξελιπάρησε τοὺς λοιποὺς Συμβούλους νὰ ἐκδώσουν ἐπίσημον ἀνακοινωθὲν διαψεῦδον «ὅτι ἐπροτάθη ὑπό τινος τῶν Συμβούλων ἡγεμονία ἀνεξάρτητος ἐπὶ σκοπῷ μονιμοποιήσεως αὐτῆς». Τὴν παράκλησιν δὲ ταύτην ἀνέθεσεν εἰς τὸν Γιαμαλάκην νὰ διαβιβάσῃ, διότι ὁ ἴδιος, ἀπὸ τῆς 6ης Μαρτίου, δὲν ἐτόλμα ὄχι μόνον εἰς τὰς συνεδριάσεις τοῦ Συμβουλίου νὰ παρίσταται, ἀλλ' οὐδὲ τῆς οἰκίας του νὰ ἐξέλθῃ. Οἱ Σύμβουλοι ὅμως ἠρνήθησαν νὰ ἐκδώσουν παρόμοιον ἀνακοινωθέν, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Κατόπιν τούτου ὁ Βενιζέλος ὑπέβαλε νέαν πρότασιν: Ν' ἀπευθύνουν οἱ Σύμβουλοι ἐπιστολὴν πρὸς αὐτόν, διὰ τῆς ὁποίας νὰ διαμαρτύρωνται κατὰ τῶν δημοσιευμάτων τῶν ἐφημερίδων, νὰ ἐκφράζουν δὲ τὴν λύπην των διότι «οὕτως ἐλεεινῶς διεστρέφοντο αἱ ἰδέαι τοῦ Βενιζέλου». Ἀλλὰ καὶ τὴν πρότασιν ταύτην ἀπέρριψαν οἱ Σύμβουλοι, δηλώσαντες ὅτι, ἐὰν ὁ Βενιζέλος ἐπεκαλεῖτο τὴν μαρτυρίαν τῶν συναδέλφων του περὶ τῶν λεχθέντων, οὗτοι θ' ἀπήντων ἐκθέτοντες τί ἀκριβῶς εἶχε λεχθῇ.

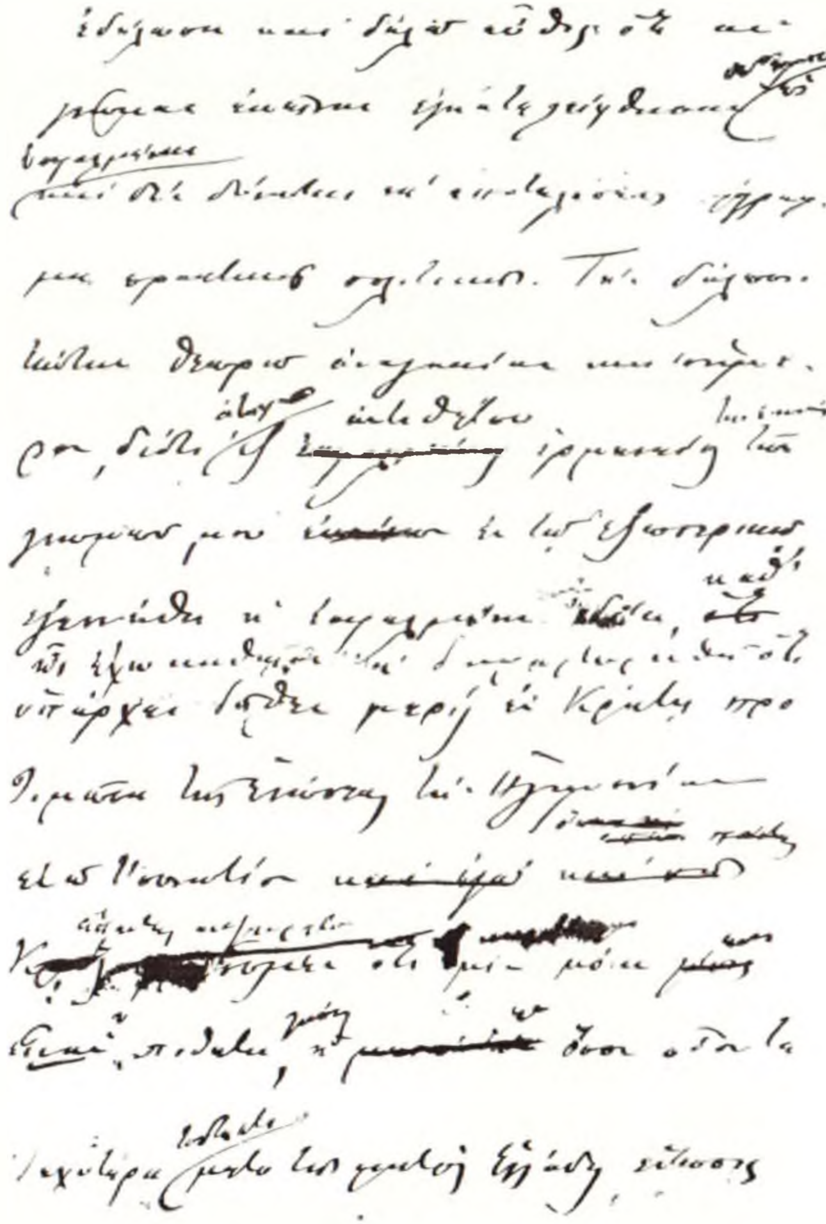
Ἐνώπιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ὁ Βενιζέλος ἠναγκάσθη νὰ συντάξῃ καὶ νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Ἀκρόπολις» μακρὰν συνέντευξιν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ φύλλον τῆς 17ης Μαρτίου 1901, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεστήριζεν ὅτι ἐσυκοφαντεῖτο καὶ ὅτι, προτείνων τὴν αὐτονομίαν, δὲν τὴν ἐθεώρει ὡς τελικὸν σκοπόν, ἀλλ' ὡς ἀποτελοῦσαν ἕνα βῆμα πρὸς τὴν ἕνωσιν.

Σχέδιον σημειώματος, ὅπερ δὲν [illegible] [illegible] [illegible]

Ἀποχωρῶν [illegible] ἀγωνιστικῆς ἀπὸ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ἰσχυρότερα [illegible] [illegible] [illegible].

Διὰ τῶν γραμμάτων μου αὐτῶν ἐξε- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] διὰ [illegible] ἰσχυρότερα καὶ [illegible] ἡ [illegible] πολιτικὴ [illegible] [illegible] καὶ ὑπὸ τῆς Λ.Δ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ἐμπρόθεσμοι [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] τοῦτο

(Συνέχεια, ὅρα ὄπισθεν)

Φωτοτυπία τοῦ σχεδίου τῆς δηλώσεως τὴν ὁποίαν δὲν ἐδέχθη νὰ ὑπογράψῃ ὁ Βενιζέλος. (Τὸ κείμενον παρατίθεται εἰς τὴν σελίδα 187)

Η ΑΠΟΛΥΣΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ κατενόει πλέον ὅτι οὐδεμίαν εἶχε θέσιν εἰς τὸ Ἡγεμονικὸν Συμβούλιον, ἐφ' ὅσον εὑρίσκετο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Πρίγκιπος. Ἀφ' ἑτέρου καὶ πολλοὶ ὀπαδοί του, οἱ ὁποῖοι ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς αὐτόν, τὸν ἠκολούθουν ὡς κεκηρυγμένον ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ἤρχισαν νὰ τὸν ἐγκαταλείπουν.

Ἤδη δὲν τοῦ ἔμενε παρὰ νὰ παραιτηθῇ. Ὄντως δὲ τὴν 6ην Μαρτίου, ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον ἀνεγράφη εἰς τὸν τύπον ἡ εἴδησις ὅτι εἶχε προτείνει τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Κρήτης εἰς αὐτοτελῆ ἡγεμονίαν, παρουσιάσθη εἰς τὸν Πρίγκιπα καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, τονίσας ὅτι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν, εὑρισκόμενος εἰς συνεχεῖς διαφωνίας μὲ τοὺς συναδέλφους του καὶ εἰς πλήρη διαφορὰν γνώμης μὲ τὸν Ὕπατον Ἁρμοστήν. Ἐπὶ πλέον, προέβαλε καὶ λόγους ὑγείας, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ὁ ἰατρὸς τοῦ συνέστησε ν' ἀπομακρυνθῇ τῶν συγκινήσεων, τὰς ὁποίας τοῦ ἐπροξένει ἡ ἄσκησις τῆς ἀρχῆς, προσέτι δὲ εἶπεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του, ὀρφανῶν ἤδη μητρός, τῶν ὁποίων τὴν μέριμναν εἶχε παραμελήσει λόγῳ τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν.

Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ ἠρνήθη νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησίν του, συστήσας εἰς αὐτὸν νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν θέσιν του. Ὁ Βενιζέλος, ὅμως, ἐπανῆλθε μετά τινας ἡμέρας εἰς τὴν αἴτησιν τῆς παραιτήσεώς του. Ἦτο 17 Μαρτίου 1901, ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδημοσιεύετο εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» ἡ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσα συνέντευξις. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Βενιζέλος παρουσιάσθη εἰς τὸν Πρίγκιπα καὶ τοῦ ὑπέβαλε μακρὰν ἀναφοράν, ἐξ ἀφορμῆς ἄρθρου δημοσιευθέντος εἰς τὴν ἐν Χανίοις ἐκδιδομένην ἐφημερίδα «Πατρίς», τὸ ὁποῖον ἐθεώρει ὅτι ἐστρέφετο ἐναντίον του. Ὑπεστήριξεν ἐπίσης ὅτι τόσον τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, ὅσον καὶ τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὰς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας, ἦσαν ἐκδήλωσις συκοφαντικῆς ἐκστρατείας ἐξυφανθείσης ἐναντίον του ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ. Ἐν τέλει δὲ ἐζήτει ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα νὰ προβῇ ὁ ἴδιος εἰς ἀποδοκιμασίαν τῶν γενομένων.

Ὁ Πρίγκιψ ἐδήλωσεν ἀδυναμίαν νὰ διαψεύσῃ πράγματα τὰ ὁποῖα, ὡς εἶπεν, ἦσαν γνωστὰ καὶ ἀληθῆ. Τότε ὁ Βενιζέλος ὑπέβαλε καὶ πάλιν τὴν παραίτησίν του, τονίσας ὅτι κατόπιν τούτου ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀμυνθῇ τῆς προσβεβλημένης τιμῆς του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ προθεσμία διὰ τὴν ὑποβολὴν ὑποψηφιότητος κατὰ τὰς ἐπικειμένας τότε ἐκλογὰς (αἱ ὁποῖαι εἶχον προκηρυχθῆ διὰ τὴν 15ην Ἀπριλίου) εἶχε λήξει, εἶπεν εἰς τὸν Ἡγεμόνα ὅτι θὰ παρεκάλει ἕνα βουλευτὴν ἐκ τῶν φίλων του—εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸν Μαντάκην—νὰ παραιτηθῇ μετὰ τὰς ἐκλογάς, ὥστε νὰ δημιουργήσῃ θέμα ἐπαναληπτικῆς ἐκλογῆς, ὁπότε θὰ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ θέσῃ ὑποψηφιότητα. Εἰσερχόμενος δὲ εἰς τὴν Βουλήν, κατέληξε, θὰ ἠγωνίζετο δι' ὅλων του τῶν δυνάμεων ἐναντίον ὅλων ἐκείνων, οἵτινες τὸν ἐσυκοφάντουν.

Κατὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀκροάσεως ὁ Βενιζέλος, ἀποχαιρετῶν τὸν Πρίγκιπα καὶ ἐξερχόμενος τῆς αἰθούσης, προσέθεσεν ὅτι, ἐπεθύμει νὰ γνωρίζῃ ἐὰν ἐξηκολούθει νὰ εἶναι Σύμβουλος ἢ ὄχι. Εἰς τὴν ἐρώτησίν του αὐτὴν ὁ Πρίγκιψ τοῦ εἶπεν ὅτι θὰ ἐσκέπτετο καὶ θὰ ἀπήντα τὴν ἐπομένην.

Ὄντως τὴν ἐπομένην ἐδόθη ἡ ἀπάντησις τοῦ Πρίγκιπος διὰ τοῦ ἑξῆς διαγγέλματος :

«Ἡμεῖς, Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ. Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ἄρθρον 65 τοῦ Συντάγματος, ἐπειδὴ ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Σύμβουλος Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὅλως ἀναρμοδίως ὑπεστήριξε καὶ ἐξέθηκε γνώμας ἀντιθέτους πρὸς τὸ ἡμέτερον φρόνημα καὶ τὴν ἐντολὴν ἡμῶν, ἀπολύομεν αὐτὸν τοῦ ἀξιώματος τοῦ Συμβούλου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης.

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 18ῃ Μαρτίου 1901

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Γεννᾶται, ὅμως τὸ ἐρώτημα : Διατὶ ὁ Πρίγκιψ δὲν ἔκαμε δεκτὴν τὴν παραίτησιν, τὴν ὁποίαν δὶς τοῦ εἶχεν ὑποβάλει ὁ Βενιζέλος, ἀλλὰ προετίμησε ν' ἀπαλλαγῇ τούτου διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπολύσεως ; Εἰς τοῦτο ὑπάρχει ἀπάντησις : Ὁ Πρίγκιψ ἐσκέφθη ἀρχικῶς, πρὶν ἀκόμη κάμῃ σχετικὸν λόγον ὁ Βενιζέλος, νὰ τοῦ συστήσῃ ὁ ἴδιος νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, κατόπιν τῶν ὅσων ὑπεστήριξεν εἰς τὸ Συμβούλιον. Ἀλλὰ δὲν τὸ ἔκαμε διότι προετίμησε νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως περὶ τοῦ τὶ ἔπρεπε νὰ πράξῃ. Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διὰ τηλεγραφήματός της ἀπήντησεν ἐπὶ λέξει : «Ὁ Βενιζέλος πρέπει ν' απομακρυνθῇ τὸ ταχύτερον». Τότε ὁ Πρίγκιψ, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπίσημον αὐτὴν ὑπόδειξιν τῶν Ἀθηνῶν, εἶπεν εἰς τὸν ἰδιαίτερον γραμματέα του Παπαδιαμαντόπουλον :

—Εὐγενὲς θὰ ἦτο ἐκ μέρους μου νὰ δεχθῶ τὴν παραίτησίν του. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι πολιτικόν. Πρέπει νὰ τὸν παύσω διὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι πρόκειται περὶ συμπαιγνίας.

Ἡ ἄποψις αὐτὴ τοῦ Πρίγκιπος ἐστηρίζετο εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τῆς Ἑλλάδος, τὴν περίοδον ἰδίως ἐκείνην, ἦτο ἄκρως ἐθνικιστική, ἡ δὲ ξένη προπαγάνδα ὠργίαζε μὲ ἀνακριβεῖς πληροφορίας. Οὕτω διεδίδετο ὑπὸ τῶν ξένων πρακτόρων καὶ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Στέμματος, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α΄ ἐπεδίωκε νὰ διαιρέσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς πριγκιπᾶτα καὶ νὰ προσφέρῃ ἀνὰ ἓν εἰς κάθε υἱόν του !

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἐὰν ὁ Πρίγκιψ περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Βενιζέλον ἁπλῶς μόνον νὰ παραιτηθῇ, ἡ ἤδη ἐξημμένη κοινὴ γνώμη ἠδύνατο νὰ νομίσῃ ὅτι ὁ Πρίγκιψ συνεργάζεται μυστικὰ μὲ τὸν Βενιζέλον διὰ νὰ λάβῃ τὸ πρῶτον πριγκιπᾶτον καὶ ὅτι ἁπλῶς ἀνέβαλε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του δι᾽ εὐθετώτερον χρόνον, πρὸ τοῦ ἐγερθέντος θορύβου. Θὰ τὸν ἐθεώρει, δηλαδή, συμμεριζόμενον τὰς ἰδέας τοῦ Βενιζέλου καὶ ὡς μετέχοντα συμπαιγνίας εἰς βάρος τῆς ἐθνικῆς ὑποθέσεως. Ἐνῷ ἂν τὸν ἀπέλυεν-ὡς ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως-πᾶσα παρεξήγησις μοιραίως ἀπεφεύγετο. Διότι θ᾽ ἀπεδεικνύετο, ὅτι μεταξὺ τοῦ Πρίγκιπος καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Συμβούλου του, ὑπῆρχε ριζικὴ διαφορὰ γνώμης, φθάνουσα μέχρις ἀπομακρύνσεως τοῦ τελευταίου. Αὐτὴν τὴν ἀποφασιστικὴν λύσιν ἔκρινε τότε ὁ Πρίγκιψ ὡς ἐπιβαλλομένην καὶ αὐτὴν ἠκολούθησε, ποιούμενος χρῆσιν τοῦ δικαιώματος ποὺ τοῦ ἔδιδε τὸ ἄρθρον 65 τοῦ Συντάγματος, ὅπερ εἶχε συνταχθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Βενιζέλου. Οὕτω ἐτέθη τέρμα εἰς τὸ ζήτημα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν - 19 Μαρτίου - ὁ ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Σύμβουλος Ν. Γιαμαλάκης, φίλος τοῦ Βενιζέλου, ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸ Ἡγεμονικὸν Συμβούλιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐζήτει νὰ προβῇ εἰς δημοσίευσιν ἀνακοινωθέντος, διαψεύδοντος τὰ λεχθέντα κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 22ας Φεβρουαρίου. Χαρακτηριστικὸν σημεῖον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἶναι ἡ περικοπή : «Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου δὲν ἐγένετο συζήτησις διὰ νὰ ληφθῇ ἀπόφασις, ἀλλ᾽ ἐγένετο λόγος ὅλως παρεμπιπτόντως».

Ἡ ἀπόλυσις τοῦ Βενιζέλου ἔγινε δεκτὴ μὲ αἴσθημα ἐπιδοκιμασίας καθ᾽ ὅλην τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἐδημιουργήθη δὲ ζωηρότατον ρεῦμα ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Τὸ γενικὸν αἴσθημα ἱκανοποιήσεως διηρμήνευσεν ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς Τύπος ὁ ὁποῖος, εἰς ἄρθρα, σχόλια καὶ κρίσεις, ἐπεδοκίμασεν ἀπολύτως τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἡγεμόνος. Ἰδοὺ μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς :

Ἡ «Ἑστία» τῆς 21ης Μαρτίου 1901, ὑπὸ τὸν τίτλον «Εὖγε» ἔγραφε τὰ ἑξῆς:

«Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν χάριτας εἰς τὴν συνάδελφον «Πατρίδα» τῶν Χανίων, διὰ τὸ σπουδαῖον γεγονὸς ὅπερ ἀνήγγειλε χθὲς εἰς τὴν «Ἑστίαν» καὶ δι' ἡμῶν πρώτων εἰς τὸ Πανελλήνιον. Χάριτας εἰς αὐτὴν διὰ τὴν ἀναγγελίαν καὶ χάριτας εἰς τὴν Α.Υ. τὸν Ἁρμοστήν, διὰ τὴν ἀνδρικὴν καὶ ἀξιομίμητον πρᾶξίν του μὲ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Βενιζέλου.

»Τὸ πόσον ἐπλανήθη ὁ τέως σύμβουλος τοῦ Ἡγεμόνος εἰς τὰς νέας ἰδέας του, δὲν εἶναι καιρὸς τώρα νὰ συζητήσωμεν. Ἀρκεῖ μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν πρώτην περὶ τῆς προτάσεώς του εἴδησιν, ὁμόφωνος ὁ ἀθηναϊκὸς Τύπος ἔρριψε κραυγὴν διαμαρτυρίας. Καὶ ὅταν αὐτὸς οὗτος ὁ Βενιζέλος ἠθέλησεν ἀργότερα νὰ ἐκθέσῃ ἐν πλάτει τὰς περὶ ταύτης ἰδέας του, πάντες ἐπεφυλάχθησαν νὰ συζητήσουν τὰς δικανικὰς δικαιολογίας του.

»Ἀλλ' ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἔχῃ ἡ ὑπόθεσις, ὁ ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς ἀνεφάνη κατὰ τὴν στιγμὴν τὴν κρίσιμον ἐπὶ τῆς σκηνῆς, καὶ διὰ τῆς στιβαρᾶς χειρός του ὁ Πρίγκιψ ἀνέτρεψε διὰ μιᾶς ὅλους τοὺς ὑπολογισμοὺς καὶ τὰς βλέψεις τὰς ἀντεθνικάς. Εἶναι λυπηρὸν τοῦτο διὰ τὸν κ. Βενιζέλον. Ἀλλ' εἶναι εὐχάριστον διὰ τὴν Κρήτην καὶ τὸ Ἔθνος ὁλόκληρον».

Ἡ ἐφημερὶς «Ἐμπρὸς» τὴν ἰδίαν ἡμέραν-21Μαρτίου 1901-ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ ἀπόλυσις» ἀνέγραφεν:

«Ἦτο ἑπόμενον, ὅτι ὁ αὐθάδης σύμβουλος τοῦ Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης ἤθελεν ἀπολυθῇ ἀμέσως. Καὶ τὴν ἀπόλυσιν ταύτην ἐθεωροῦμεν ἀναγκαίαν οὐχὶ μόνον πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν τῇ ἐν γένει Ἑλλάδι ἐξεγερθέντος δημοσίου φρονήματος, ἀλλὰ καὶ ὅπως κανονισθῇ σαφέστερον ἡ θέσις τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου ἀπέναντι τῆς προτάσεως ταύτης. Διότι ἡ ἀνοχὴ πρὸς αὐτὴν καὶ πρὸς τὸν ὑποβαλόντα αὐτήν, θ' ἀπετέλει ἐπίσημον ἔγκρισιν τῆς πολιτικῆς τοῦ κ. Βενιζέλου.Τὸ δὲ κακὸν τοῦτο δὲν θὰ εἶχε συνεπείας δυσαρέστους μόνον διὰ τὸν ὑπεύθυνον τῆς ἀνοχῆς ταύτης, ἀλλ' ἤθελε ρίψει τὰ πρῶτα τῆς δυσπιστίας σπέρματα μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης.

»Ἡ Ἑλλὰς ἐστὶν ἑνιαία καὶ ἀδιαίρετος. Εἴτε ἐλευθέρα, εἴτε δούλη, εἴτε ἡμιανεξάρτητος, εἴτε αὐτόνομος, πανταχοῦ τὸ αὐτὸ ἔχει καὶ θὰ ἔχῃ πάντοτε φρόνημα. Ἡ δὲ ταὐτότης τῶν αἰσθημάτων τούτων δὲν ἔχει ἀνάγκην βοηθείας ὅπως ἐκδηλωθῇ, οὔτε προτροπῶν, ὅπως παραμείνῃ ἀκλόνητος. Ἀρκεῖ νὰ προσβληθῇ εἰς τὸ μέγα ἰδανικὸν αὐτῆς, διὰ νὰ ἐξεγερθῇ ὡς εἷς ἄνθρωπος ἐναντίον τοιαύτης τινὸς ἀποπείρας. Ὁ δὲ κ. Βενιζέλος προσέβαλε τὸ ἰδανικὸν τοῦτο. Εἴτε ἐξ ἐπιπολαιότητος, εἴτε ἐκ προθέσεως, εἴτε ἐκ κακῆς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων, εἴτε ἐκ τύχης, κατέστη ἔνοχος βαρυτάτου κατὰ τοῦ Ἔθνους ἐγκλήματος, καὶ ἔπρεπε νὰ πέσῃ.

»Ὁ λαὸς τῆς Κρήτης, ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς ἀπεδέχθη τὴν ἀπόλυσιν τοῦ κ. Βενιζέλου, ὡς τηλεγραφοῦσιν ἤδη ἐκ Χανίων. Τὴν δὲ χαρὰν ταύτην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ συμμερίζεται ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἐν γένει Ἑλληνισμοῦ, διότι ἀνευρίσκει ἐν αὐτῇ τὴν ὑπερτάτην ἐκδήλωσιν τοῦ ἐξόχου πατριωτισμοῦ, ὅστις διακρίνει τοὺς ἡρωικοὺς ἀδελφούς μας. Οὔτε ἡ Ἑλλάς, οὔτε ἡ Κρήτη ἔχυσαν τόσους ποταμοὺς αἱμάτων καὶ δακρύων, ὅπως ἀποχωρισθῶσιν ἀλλήλων. Ἐπολέμησαν, ἐμόχθησαν, ἐξηντλήθησαν, κατεστράφησαν, ὅπως ἴδωσιν ἑαυτὰς ἐνηγκαλισμένας ὑπὸ τὴν σκιὰν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σημαίας. Φρονοῦμεν δὲ ὅτι ἐκφράζομεν τὴν πάγκοινον ἐπιθυμίαν τοῦ Ἔθνους, συγχαίροντες ἐγκαρδίως τὸν Βασιλόπαιδα Ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης διὰ τὸν πατριωτισμόν, τὴν σύνεσιν καὶ τὸ σθένος, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξεν ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει. Ἡ χθεσινὴ πρᾶξις Του ἀποτελεῖ ἐπίσημον κήρυγμα τῆς ἀκλονήτου ὁμοφωνίας καὶ ἑνότητος τοῦ Ἔθνους, θέλει δὲ διεγείρει παλμοὺς συγκινήσεως καὶ χαρᾶς εἰς τὴν ψυχὴν παντὸς Ἕλληνος. Ναί ! Δὲν ὑπάρχει Κρήτη καὶ Πελοπόννησος καὶ Στερεὰ καὶ Ἤπειρος καὶ Νῆσοι καὶ Θεσσαλία καὶ Θράκη καὶ Μακεδονία. Ὑπάρχει Ἑλλάς, μία καὶ μόνη, μὲ μίαν ἐπιθυμίαν καὶ τὸ αὐτὸ αἴσθημα. Ὅταν δε Βασιλόπαις τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας ἔχῃ τὸ σθένος νὰ μετέλθῃ τόσον πατριωτικὴν πολιτικήν, ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ ἐλπίσῃ ὅτι θὰ ἰδῇ καλυτέρας ἡμέρας».

Καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ «Ἀκρόπολις», ἡ ὁποία μόλις πρὸ τετραημέρου εἶχε δημοσιεύσει τὴν ἀπολογητικὴν συνέντευξιν τοῦ Βενιζέλου, ἔγραφε :

«Δὲν εἶναι ἀπροσδόκητον τὸ ἄγγελμα τῆς παύσεως τοῦ συμβούλου ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης ἐν Κρήτῃ κ. Βενιζέλου. Θελήσαντες νὰ ἐξακριβώσωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ ἀορίστως λεγόμενα καὶ δημοσιευόμενα, ἐζητήσαμεν συνέντευξιν παρὰ τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ ἐδημοσιεύσαμεν αὐτὴν πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν ἐντελῶς ἀσχολίαστον, ἀναμείναντες ὅπως ἐπ' αὐτῆς ἐπιφέρῃ τὴν γνώμην του ὁ Ἡγεμὼν τῆς Κρήτης καὶ ὁ κρητικὸς λαός. Καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἐξεδηλώθη εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν γνωμῶν τοῦ κ. Βενιζέλου, διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ διατάγματος τῆς ἀπολύσεώς του, δι' οὓς λόγους ἀναφέρει τοῦτο.

»Τοιαύτη λύσις ἦτο καὶ ἡ ἀναμενομένη, ἀποδεικνύει δὲ ὅτι περιττὴ ἦτο ἡ σπουδὴ εἰς κρίσεις καὶ σχόλια διὰ τὰ ἐν Κρήτῃ γινόμενα, καθ' ὅσον ὑπάρχουν οἱ διευθύνοντες τὰς τύχας τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ παρ' αὐτοὺς ὁ κρητικὸς λαός, ἄγρυπνος τῶν ἐλευθεριῶν του καὶ τοῦ ἐθνικοῦ του ἰδεώδους φύλαξ».

Τὸ «Ἄστυ», ἐξ ἄλλου, εἰς ἄρθρον του : «Ἡ παῦσις τοῦ Βενιζέλου», ἔγραφεν :

«Ἡ ὑπὸ τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης γενομένη, χωρὶς πολλὰς διατυπώσεις, ἀπόλυσις τοῦ συμβούλου τῆς Δικαιοσύνης κ. Βενι-

ζέλου, ὑπῆρξεν ὁ φυσικὸς ἐπίλογος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακινηθέντος ἐπεισοδίου. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ὑπεδείξαμεν τὴν λύσιν ταύτην ζητήσαντες νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ πρίγκιψ Γεώργιος κατὰ τοῦ συμβούλου αὐτοῦ τὸ ἀνεξέλεγκτον δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ καὶ τῆς παύσεως τῶν ὑπουργῶν.

»Ἔκτοτε πέριξ τοῦ ἐπεισοδίου, ἐξυφάνθη τόσον πυκνὸς ὁ ἱστὸς τῶν δυσμενῶν σχολίων καὶ ἡ ἐν Κρήτῃ ἐξέγερσις ἔλαβε τόσον αἰσθητὸν χαρακτῆρα, ὥστε ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἐκ προσωπικῆς ἐπιεικείας ἤθελε νὰ φανῇ ὀλιγώτερον σκληρὸς πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον, δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ πράξῃ, χωρὶς νὰ ζημιώσῃ σπουδαιότατα συμφέροντα. Τὸ ἐπεισόδιον Βενιζέλου ἔληξεν ὡς ἔπρεπε νὰ λήξῃ, διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ κ. Βενιζέλου ἀπὸ τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν.

»Προσωπικῶς λυπούμεθα, ὅτι ἀνὴρ νοήμων καὶ ἱκανὸς ἐξετέθη εἰς τόσον δεινὸν κτύπημα καὶ ἔπεσεν ὑπὸ τὴν βοὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ αἴσθημα τοῦ ὁποίου ἐξεπροσώπησεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος μετ' ἀποφάσεως καὶ τόλμης, ἥτις τιμᾷ τόσον τὴν φιλοπατρίαν του, ὅσον καὶ τὸ πολιτικόν του θάρρος. Ἀλλὰ τὸ σφάλμα, τὸ διαπραχθὲν ὑπὸ τοῦ συμβούλου τῆς Δικαιοσύνης, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξιλεωθῇ δι' ἐξιλασμοῦ ἐλαφροτέρου. Ἄνευ γνώσεως τοῦ ἡγεμόνος, ἐκπροσωποῦντος ἐν Κρήτῃ τὰ διαρκέστερα καὶ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ ὅλου Ἔθνους, πρὶν ἢ βολιδοσκοπήσῃ κἂν τὰς διαθέσεις αὐτοῦ, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν τοῦ ἡγεμόνος αἱ ἐνέργειαι ἐστρέφοντο πρὸς ἄλλην ὅλως διεύθυνσιν, ἡ πρότασις δὲ τοῦ κ. Βενιζέλου, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι ἀνέτρεπεν ὁλόκληρον τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἁρμοστοῦ, χωρὶς νὰ ζητήσῃ νὰ μάθῃ τοὐλάχιστον ποίαν γνώμην ἔχει ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς,—δὲν λέγομεν ἡ κοινὴ γνώμη, διότι πρὸς αὐτὴν καὶ τὸν ἑρμηνέα της, τὸν τύπον, ὁ κ. Βενιζέλος, ὅπως πολλοὶ καὶ εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἐδῶ, τρέφουν ἀκατανίκητον περιφρόνησιν, ὅταν δὲν συμφωνῇ μὲ τὴν γνώμην των —, ὑποβάλλει πρότασιν περὶ ἀνακηρύξεως τῆς Κρήτης εἰς ἀνεξάρτητον ἡγεμονίαν, ἁπλῶς διὰ νὰ εἶναι εὐχάριστος πρός τινας τῶν κ.κ. προξένων, δικαίως ἴσως ὀνειρευομένους νὰ προαχθῶσιν εἰς διπλωματικοὺς πράκτορας, ἀλλὰ δυναμένους νὰ εὕρωσιν ἐλευθερώτερον στάδιον ἱκανοποιήσεως τῶν ἀτομικῶν φιλοδοξιῶν των ἀλλαχοῦ, ἐκτὸς τῆς Κρήτης.

»Ἀναθεωρῶν τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων σήμερον ὁ κ. Βενιζέλος, βλέπων εἰς ποῖον σφάλμα παρέσυρον αὐτὸν ἀπερίσκεπτοι ἀποφάσεις, μανθάνων, ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τῆς πολιτικῆς του βλάβη τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ μεταμελῆται πικρῶς, θὰ προσπαθήσῃ δὲ διὰ τῆς ὑστέρας αὐτοῦ διαγωγῆς, τῆς ἐπιμελοῦς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης ἀντιδράσεως, τῆς κατασβέσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος τῆς φιλοτιμίας, τὸ ὁποῖον θὰ διεγείρῃ ἐν αὐτῷ ὁ τρόπος τῆς ἀπολύσεώς

του, νὰ ρίψῃ εἰς λήθην ἐπεισόδιον λυπηρόν, δυσκόλως δυνάμενον νὰ διαγραφῇ ἐκ τοῦ βίου πολιτικοῦ ἀνδρός».

Τέλος, οἱ «Καιροὶ» τῆς 22ας Μαρτίου ἔγραφον εἰς τὴν πρώτην σελίδα των:

«Ἡ ἀπόλυσις τοῦ συμβούλου κ. Βενιζέλου ἦρεν ἐφιάλτην ἀπὸ τοῦ στήθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐλευθέρου καὶ δούλου, ἐνεφύσησε δὲ εἰς τὴν ψυχήν του τὴν πεποίθησιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, ὑπερόχως δὲ τιμᾷ αὕτη τὴν ἄδολον φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἀφιλοκερδῆ πολιτικὴν σύνεσιν τοῦ βασιλόπαιδος Ἁρμοστοῦ. Εὐτυχῶς ὁ κ. Βενιζέλος, διὰ τῆς πολιτικῶς ἀπερισκέπτου προτάσεώς του, ἐξήγειρε τὸ περίφοβον ἐθνικὸν φρόνημα καὶ παρέσχεν ἀρίστην εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλωθῶσι λαμπρῶς ἡ ψυχικὴ εὐγένεια καὶ ἡ θερμὴ φιλοπατρία τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου, τοῦ θυσιάσαντος τὸ ἴδιον συμφέρον εἰς τὸ ἐθνικόν.

»Ἤδη πλέον, μετὰ τὰς δηλώσεις τοῦ βασιλόπαιδος Ἁρμοστοῦ, τὰς ἀναγραφείσας ἐν τῇ πράξει τῆς ἀπολύσεως τοῦ κ. Βενιζέλου, ἡ πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνη τοῦ Ἔθνους ἀπηλλάγη ἐντελῶς παντὸς καρδιοβόρου δισταγμοῦ καὶ ἡ θερμὴ ἀγάπη του θὰ περιβάλλῃ τὸν εὐγενῆ βασιλόπαιδα, τὸν προωρισμένον ὑπὸ τῆς Προνοίας νὰ παραδώσῃ τὴν πολυπαθῆ θυγατέρα εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς καὶ νὰ ἐπιτείνῃ ἔτι μᾶλλον τὴν ἀφοσίωσιν παντὸς Ἕλληνος πρὸς τὴν Βασιλικήν του Δυναστείαν, ἡγουμένην ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι τῆς πολιτικῆς ἑνώσεως τῶν ἀπεσπασμένων ἔτι ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ τῶν δούλων ἑλληνικῶν χωρῶν. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τὸν Ἕλληνα βασιλόπαιδα καὶ θερμὴ εὐχὴ εὐδαιμονίας διηνεκοῦς εἰς τὴν Βασιλικήν μας Δυναστείαν!».

Ἐπίσης καὶ εἰς τὸν ξένον Τύπον εὗρεν εὐμενῆ ἀπήχησιν ἡ ἀπόλυσις τοῦ Βενιζέλου. Οὕτως αἱ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης ἔγραφον:

«Ἡ στάσις τοῦ Πρίγκιπος ἔναντι τοῦ Βενιζέλου ἱκανοποιεῖ τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν πλειοψηφίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.»

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀγγλικὴ ἐφημερὶς «Pall Mall» ἔγραφεν: «Ἐὰν τὸ διάβημα τοῦ συμβούλου τῆς Κρήτης ἔμενεν ἀτιμώρητον, θὰ ἐκλόνιζε τὴν πρὸς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον πεποίθησιν τῶν Δυνάμεων. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Ἡγεμόνος, ἀπολύσαντος τὸν κ. Βενιζέλον, ἐπικροτεῖται γενικῶς».

Ἀνάλογα σχόλια ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας.

Τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον ἀντικατέστησεν ἀμέσως ὡς σύμβουλος ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης ὁ Νομάρχης Ρεθύμνης Ἀντ. Βορεάδης, καὶ ἡ Κυβέρνησις συνέχισεν ἀπροσκόπτως τὰς ἐργασίας της. Ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς ἐν Κρήτῃ εἶχε συσπειρωθῇ πέριξ τοῦ Ἡγεμόνος του, πρὸς τὸν

ὁποῖον μετ' ἐμπιστοσύνης ἀπέβλεπεν ὅλος ὁ ἑλληνικὸς λαός, παρακολουθῶν καὶ ἐκτιμῶν τὸ ἔργον του.

Μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἑβδομάδων, κατὰ τὰς ἐκλογὰς ποὺ διενηργήθησαν τὸν 'Απρίλιον πρὸς ἀνάδειξιν τῆς Α' Κρητικῆς Βουλῆς τὸ κόμμα τοῦ Βενιζέλου ὑπέστη ἧτταν. Μόλις κατώρθωσε νὰ φέρῃ δέκα ἐν συνόλῳ βουλευτάς. 'Ο ἴδιος βεβαίως, ὡς ἤδη ἐλέχθη, δὲν εἶχεν ἐκτεθῆ ὡς ὑποψήφιος εἰς τὰς ἐκλογάς.

Τὴν 19ην Μαΐου συνῆλθεν εἰς πρώτην αὐτῆς συνεδρίαν ἡ Α' Κρητικὴ Βουλή, ἀποστολὴ τῆς ὁποίας ἦτο ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ὁριστικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Τόπου. 'Η ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν ὑπῆρξε πανηγυρική. Τὴν ἕδραν τοῦ Προέδρου κατέλαβεν, ὡς γηραιότερος, ὁ 'Εμμανουὴλ Σκαλίδης, βουλευτὴς Χανίων, παρίσταντο δὲ καὶ ὅλοι οἱ σύμβουλοι τοῦ 'Ηγεμόνος. Μετὰ τὴν δοξολογίαν προσῆλθεν ὁ Ὕπατος 'Αρμοστής, ὁ ὁποῖος ἐγένετο δεκτὸς μὲ θερμοτάτας ἐκδηλώσεις. 'Ακολούθως ὁ Πρίγκιψ ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἕδραν τοῦ προεδρείου καὶ ἐξεφώνησε τὸν 'Ηγεμονικὸν λόγον, ἔχοντα ὡς ἑξῆς :

«Κύριοι Βουλευταί,

Μετ' ἀληθοῦς χαρᾶς βλέπω τὴν πρώτην Κρητικὴν Βουλήν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἡ κραταιὰ τοῦ 'Υψίστου χεὶρ ἔθηκε τέρμα εἰς τὰς μακρὰς καὶ ἀδιαλείπτους τῆς νήσου δοκιμασίας. Τὸ κατὰ τὴν διαρρεύσασαν διετίαν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Συντάγματος ἔργον, ἦτο ὁμολογουμένως δυσχερὲς καὶ ἐπίμοχθον, διότι, μετὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἀνωμαλίας, ἐπεβάλλετο γενικὴ ὀργάνωσις καὶ ἐν πολλοῖς ἀληθὴς ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργία. Εἰς τὰς παρομαρτούσας δὲ εἰς τὴν ἵδρυσιν πάσης νεοπαγοῦς πολιτείας δυσχερείας, προσετίθεντο καὶ δύο σοβαρὰ ζητήματα : τὸ τῆς παλιννοστήσεως τῶν 'Οθωμανῶν ἀγροτῶν καὶ τὸ τοῦ ἀφοπλισμοῦ.

»Καὶ ὑπὲρ τῆς λύσεως μὲν τοῦ πρώτου, πᾶσα ἐφικτὴ κατεβλήθη ἐνέργεια καὶ πᾶσα δυνατὴ ἐγένετο θυσία, καίτοι δὲ ἡ ἀγαθὴ 'Ημῶν πρόθεσις προσέκρουσε κατ' ἀτυχῶν προλήψεων, ἐπὶ ταῖς ὁποίαις πολλοὶ μετεμελήθησαν ἤδη, κατωρθώθη οὐχ ἧττον ἡ παραμονὴ ἐν τῇ νήσῳ τῶν ὀρθῶς σκεπτομένων 'Οθωμανῶν, οἵτινες ἐν ζηλευτῇ συζῶντες νῦν ὁμονοίᾳ μετὰ τῶν συμπατριωτῶν αὐτῶν Χριστιανῶν, ἀπολαύουσι τελείως τῶν ἀγαθῶν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσοπολιτείας καὶ τῆς ἀσφαλοῦς προστασίας τῶν νόμων. 'Ως πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ἀφοπλισμοῦ, εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ὑπερέβη πᾶσαν προσδοκίαν, διότι εἰς τὴν φωνὴν τοῦ νόμου καὶ τὴν προκήρυξιν 'Ημῶν, ὁ λαὸς ἀνταπεκρίθη διὰ προθυμίας, ἣν ἀτελῶς θὰ κατώρθου νὰ ἐξάρῃ πᾶς ἔπαινος. 'Υπὸ εὐφροσύνου κατέχομαι αἰσθήματος βεβαιῶν τὴν ἅμιλλαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐν τῷ πρὸς τοὺς νόμους σεβασμῷ, τῇ ἀόκνῳ φιλεργίᾳ, τῇ ὑπακοῇ καὶ προ-

‘Ο πρίγκιψ Γεώργιος ἐπιθεωρεῖ ἔφιππος τμήματα τῆς Κρητικῆς Χωροφυλακῆς εἰς τὰ Χανιά

θύμῳ παροχῇ τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ εἰς τὰς 'Αρχάς, ἅμιλλαν εὐγενῆ δι' ἧς ἐπαγιώθη ἡ δημοσία ἀσφάλεια εἰς βαθμὸν δικαίως προκαλοῦντα τὴν γενικὴν ἐκτίμησιν.

»Εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἀξιοθαυμάστου τούτου ἀποτελέσματος συνετέλεσε, προσέτι, οὐκ ὀλίγον ἡ εὐγενὴς καὶ ἐνδελεχὴς μέριμνα τῶν ἀναλαβόντων κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τὴν τήρησιν τῆς τάξεως διεθνῶν στρατευμάτων, ὡς καὶ ἡ ἐπιτυχὴς εἶτα ὀργάνωσις τῆς χωροφυλακῆς, ἡ ὀφειλομένη εἰς τὸν ἀξιέπαινον ζῆλον καὶ τοὺς ἀτρύτους κόπους τῶν διοικητῶν, ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν τοῦ εὐλόγως πεφημισμένου σώματος τῶν 'Ιταλῶν Βασιλικῶν Καραβινοφόρων.

»Αἱ κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς ὀργανώσεως τῶν διαφόρων κλάδων τῆς ὑπηρεσίας δυσχέρειαι εἰσὶ βεβαίως εὐνόητοι. Κατὰ τὸ λῆξαν διετὲς διάστημα κατηρτίσθησαν καὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογήν, ὡς ὥρισε τὸ Σύνταγμα, οἱ πρὸς λειτουργίαν τοῦ Πολιτεύματος κριθέντες ἀναγκαῖοι νόμοι, ἕτεροι δὲ παρασκευασθέντες θὰ εἰσαχθῶσιν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς. Οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι δὲν φέρουσιν ἀναμφισβητήτως, ὡς οἱ θεῖοι, τὴν σφραγῖδα τοῦ τελείου, ἡ ἐπανειλημμένη δὲ μελέτη, ὁ χρόνος καὶ ἡ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν πεῖρα εἰσὶν ἐφόδια πολύτιμα εἰς νομοθέτας συνετοὺς καὶ πεπειραμένους πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἀναγκαίων διορθώσεων καὶ βελτιώσεων, ἐὰν πράγματι ἐνδείκνυνται τοιαῦται.'Εν τῇ ἐξασκήσει τοῦ ὑψίστου τούτου δικαιώματος καὶ καθήκοντος ἅμα, πέποιθα ὅτι θὰ δειχθῆτε, κύριοι, ἄξιοι τῆς ἐμπιστοσύνης, δι' ἧς περιέβαλεν ὑμᾶς ἡ ἁγνὴ τοῦ λαοῦ ψῆφος, μελετῶντες, συζητοῦντες, προτείνοντες καὶ ἀποφασίζοντες ἐλευθέρως καὶ πεφωτισμένως τὰ βέλτιστα.

»'Η κατάστασις χώρας ὑποστάσης ἐπανειλημμένας καταστροφὰς καὶ ἐρημώσεις, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ προμηνύῃ ταχεῖαν οἰκονομικὴν εὐεξίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ἡ Συνέλευσις προεῖδε περὶ συνομολογήσεως δανείου μέχρι 4.000.000 φρ. πρὸς ἀπόδοσιν τῶν προκαταβολῶν, ἃς ἡ εὐγενὴς μέριμνα τῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἤθελε παράσχει διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς νέας ὀργανώσεως καὶ τὴν κάλυψιν ἐνδεχομένων ἐλλειμμάτων τῶν προϋπολογισμῶν τῶν πρώτων ἐτῶν.

»Τοιοῦτον δάνειον δὲν εὑρέθημεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συνομολογήσωμεν, διότι ἐκ τῆς μερικῆς προκαταβολῆς τῶν Δυνάμεων, πλὴν τοῦ ποσοῦ τοῦ διατεθέντος ὑπὸ τῶν Ναυάρχων καὶ εἶτα ὑφ' 'Ημῶν ὑπὲρ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ἀστέγων, μόνον 500.000 φρ. ἐδαπανήθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ταῦτα ὑπὲρ τῶν γενομένων δημοσίων ἔργων καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν 'Αρχῶν, τῶν προσόδων ἐπαρκεσασῶν διὰ τὰς τακτικὰς δαπάνας τῆς νήσου.

»'Αλλ' ἡ κατασκευὴ ἀπαραιτήτων δημοσίων ἔργων καὶ ἡ ἐμψύχωσις τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας, ὡς καὶ ἡ παροχὴ τῆς δεούσης συνδρομῆς

εἰς τοὺς ἀγρότας, χρήζουσι χρηματικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ὀφείλομεν νὰ ἐξεύρωμεν, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν εὐημεροῦσαν καὶ προοδεύουσαν τὴν νῆσον. Ἡ θεραπεία τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ εἵλκυσε πάντοτε ἰδιαιτέρως τὰς σκέψεις μου. Καὶ ἐπῆλθεν ἀληθῶς ἐπίκουρος ἡ ἱδρυθεῖσα Κρητικὴ Τράπεζα, διαθέσασα πλέον τῶν 2/5 τῶν κεφαλαίων της ὑπὲρ τῆς κτηματικῆς πίστεως. Ἀλλὰ σπουδαίαν ἀρωγὴν θὰ παράσχῃ ἐπίσης σὺν τῷ χρόνῳ τὸ Κοινωφελὲς Ταμεῖον, περὶ οὗ ἰδιαίτερον νόμον θὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Βουλὴν ἡ Κυβέρνησίς μου, καὶ τὸ ὁποῖον, ἀπαλλαγὲν ἤδη τῆς ὑποχρεώσεως νὰ διαθέτῃ τὰ κέρδη ὑπὲρ τῆς παιδείας καὶ ὁδοποιίας, θὰ καταστῇ διὰ τῆς κεφαλαιοποιήσεως αὐτῶν, ἰδίᾳ δὲ διὰ τοῦ πλουτισμοῦ, ὃν μελετῶ, ἀληθὴς Γεωργικὴ Τράπεζα. Λίαν εὐφρόσυνον γεγονὸς συνετελέσθη κατὰ τὴν παρελθοῦσαν διετίαν, ἡ ἐν πλήρει συνεννοήσει μετὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διαρρύθμισις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἣν ἀπῄτει ἡ νέα πολιτειακὴ τοῦ τόπου κατάστασις.

»Ἐπανειλημμένως ἐπισκεφθεὶς τὰ διάφορα τῆς νήσου μέρη καὶ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀκούσας τὰς ζωηρὰς τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εὐχάς, ὑπὲρ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν νομίμων αὐτοῦ πόθων, ἐθεώρησα καθῆκον ἀπαράβατον νὰ διερμηνεύσω πιστῶς τούτους σὺν τῇ ἀδιαπτώτῳ αὐτοῦ εὐγνωμοσύνῃ εἰς τὰς εὐεργέτιδας Δυνάμεις. Ἐν τῇ ἀπαύστῳ δὲ εὐμενείᾳ αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Κρήτης, σπουδαίως μελετήσασαι τὸ ὑποβληθὲν ὑπόμνημα, ἀπήντησαν ὅτι προθύμως θὰ ἐξετάσωσι μετὰ συμπαθείας πᾶσαν πρότασιν ἀφορῶσαν τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς νήσου, ἀλλ' ὅτι ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι ἀδυνατοῦσι νὰ κυρώσωσιν ὁποιανδήποτε τροποποίησιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῇ ὑποδειχθείσῃ ὑφ' Ἡμῶν. Διαπνεόμεναι ὑπὸ τῆς εἰλικρινοῦς ἐπιθυμίας νὰ τηρήσωσιν ὑπὸ σημείωσιν τοὺς νομίμους πόθους τῶν Κρητῶν καὶ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα αὐτῶν, μεριμνῶσαι δὲ ἵνα μὴ διακινδυνευθῇ τὸ μέλλον καί, ἐπιθυμοῦσαι ν' ἀποσοβηθῇ πᾶς κίνδυνος ἐξ ἀποπείρας κατὰ τῆς παρούσης καταστάσεως, συνέστησαν τὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἀκαίρου καὶ ἀσκόπου διαδηλώσεως.

»Ὁ κρητικὸς λαός, ὅστις ὑπὸ ζωηρᾶς διαφλέγεται πάντοτε εὐγνωμοσύνης πρὸς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, θὰ ἐκτιμήσῃ βεβαίως καὶ πάλιν τὸ εὐγενὲς Αὐτῶν ἐνδιαφέρον.

»Πεποιθώς, κύριοι Βουλευταί, ὅτι ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν σοβαρῶν ὑμῶν καθηκόντων θὰ διερμηνεύσητε τὴν ἀληθῆ ἐντολὴν τοῦ λαοῦ, ὅστις πάντοτε, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὰς τελευταίας ἐκλογάς, ἔδωκε δείγματα ἀρετῶν τόσων ἐπιζήλων, καὶ ὅτι τὴν ἐργασίαν, τὰς σκέψεις καὶ τὰς ἀποφάσεις ὑμῶν θὰ διακρίνωσιν ἡ ἐμβρίθεια, ἡ πρακτικὴ σύνεσις καὶ ἡ ἀληθὴς φιλοπατρία, κηρύττω τὴν ἔναρξιν τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς καὶ εὐ-

χομαι ἵνα ὁ Ὕψιστος χειραγωγῇ ὑμᾶς καὶ τηρῇ ὑπὸ τὴν Ἁγίαν Αὐτοῦ σκέπην τὴν ἀγαπητὴν Κρήτην».

Τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι διαφορετικόν. Ὑπὸ τὰς παραινέσεις πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ ἀναδημιουργικοῦ ἔργου ὑπεκρύπτετο βεβαίως ὁ πόθος τοῦ Γεωργίου διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ Κρήτη, ἡ Ἑλλὰς καὶ ἐκεῖνος ἀπέβλεπον. Ἀλλ' ὡς ἐντολοδόχος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ πλαίσιον τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν, κατὰ τὸν ἐπίσημον λόγον του τοὐλάχιστον, ἐπιφυλασσόμενος νὰ συνεχίσῃ τὰς ἐνεργείας του δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον πάντοτε εἶχεν εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν: τὴν ἕνωσιν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πρίγκιπος ἐκ τῆς Βουλῆς, εὐθὺς ἀμέσως ἠκολούθησεν ἡ ὁρκωμοσία τῶν βουλευτῶν καὶ ἡ Κρητικὴ Βουλὴ ἐθεώρησεν ὡς πρῶτον αὐτῆς καθῆκον νὰ διερμηνεύσῃ τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐμμονὴν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐξέδωκε τὸ ἑξῆς ψήφισμα:

«Ἡ Βουλὴ τῶν Κρητῶν, ἐξ ἱεροῦ καὶ ἐπιβεβλημένου καθήκοντος εἰς τὴν πρώτην συνεδρίασιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ προσωρινοῦ Προέδρου ψηφίζει:

1) Ἐκφράζει τὴν ἀΐδιον εὐγνωμοσύνην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις, διότι τὸν ἀπήλλαξαν ἀπὸ τὰ προαιώνια δεινά του καὶ τοῦ ἀπέδωσαν τὴν ἐλευθερίαν, ἐξακολουθοῦν δὲ ἀκόμη νὰ τὸν ἔχουν ὑπὸ τὴν ὑψηλήν των Προστασίαν.

2) Τὰς ἱκετεύει νὰ συμπληρώσουν τὸ φιλάνθρωπον καὶ εὐγενὲς ἔργον των, ἐπιταχύνουσαι τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν μονίμων αὐτοῦ πόθων τῆς μετὰ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνώσεώς του, ἡ ὁποία θὰ εἶναι τὸ τέρμα τῶν ἀγώνων καὶ τῶν δυστυχιῶν πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Κρητῶν.

3) Ἀναθέτει εἰς τὸ προεδρεῖον τῆς Βουλῆς ὅπως ἀνακοινώσῃ τὸ παρὸν ψήφισμα εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν τεσσάρων Μεγάλων Δυνάμεων καὶ εἰς τὴν Α.Β.Υ. τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης.

Ὁ προσωρινὸς Πρόεδρος
ΕΜ. ΣΚΑΛΙΔΗΣ»

Ἡ Κρητικὴ Βουλὴ διηρμήνευσε, κατὰ συγκεκαλυμμένον τρόπον, τὴν ἀπογοήτευσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυσφορίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἡ διακοίνωσις τῆς 15ης Φεβρουαρίου. Παρόμοια ψηφίσματα εἶχον ἐκδώσει προηγουμένως ὅλα τὰ δημοτικὰ συμβούλια τῆς νήσου. Ἐπίσης εἶχον ὀργανωθῇ καὶ πολυάριθμοι λαϊκαὶ συγκεντρώσεις, εἰς τὰς ὁποίας συνέρρευσε σύμπας ὁ κρητικὸς λαὸς διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὸν

διακαῆ του πόθον. Διὰ τῶν ἐκδηλώσεων τούτων οἱ Κρῆτες ἐσκόπουν νὰ διαλύσουν πᾶσαν πλάνην, ἡ ὁποία ἦτο δυνατὸν τυχὸν νὰ ὑπάρχῃ ὡς πρὸς τὴν ἀκμαιότητα τῶν φρονημάτων των, συναισθανόμενοι ὅτι πᾶσα τοιαύτη πλάνη ἠδύνατο ν' ἀσκήσῃ εἰς τὸ μέλλον ὀλεθρίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐθνικῆς των ἀποκαταστάσεως.

Τὸ ψήφισμα τῆς Κρητικῆς Βουλῆς ἐπέδωσαν τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς τὸν Πρίγκιπα τὰ μέλη τοῦ Προεδρείου της καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ τὸ διαβιβάσῃ εἰς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις. Ὄντως ὁ Πρίγκιψ διεβίβασεν ἀμέσως τὸ ψήφισμα εἰς τοὺς προξένους, οἱ ὁποῖοι ὅμως τὸ ἐπέστρεψαν τὴν ἐπομένην εἰς αὐτὸν μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των δὲν ἠδύναντο νὰ δεχθοῦν τοῦτο. Ἡ πρᾶξις αὕτη τῶν προξένων προεκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Πρίγκιπος, ὁ ὁποῖος ἀπέστειλεν αὐθημερὸν τὴν κατωτέρω ἐπιστολὴν πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, μὲ τὴν ὁποίαν συνώδευε τὸ ψήφισμα τῆς Κρητικῆς Βουλῆς:

«Ἐξοχώτατε,

Ὁ πρόεδρος τῆς Κρητικῆς Βουλῆς κατὰ τὴν ἐπίσημον παρουσίασίν του, μοῦ ἐνεχείρισε τὸ παρὸν ψήφισμα μὲ τὴν παράκλησιν νὰ τὸ διαβιβάσω εἰς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις. Ἐθεώρησα καθῆκον μου νὰ τὸ γνωστοποιήσω εἰς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις τὴν ἰδίαν ἡμέραν, μέσῳ τῶν κ.κ. Γενικῶν Προξένων μὲ μίαν ἰδιόχειρον ἐπιστολήν μου. Πρὸς μεγάλην μου ἔκπληξιν μοῦ τὸ ἀπέστειλαν τὴν ἐπομένην μὲ τὴν ἐξήγησιν, ὅτι αἱ ὁδηγίαι τὰς ὁποίας ἔχουν, δὲν τοῖς ἐπιτρέπουν νὰ εἰσακούσουν τὴν ἐπιθυμίαν μου.

»Οἱ κύριοι Πρόξενοι, πρὸς τοὺς ὁποίους πάντοτε προσηνέχθην προσηνῶς, ὤφειλον, νομίζω, νὰ ἔλθουν νὰ μοῦ ἐξηγήσουν προφορικῶς ὅτι αἱ ὁδηγίαι των δὲν τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ μεταδώσουν τὸ ψήφισμα ὅπως τοὺς παρεκάλεσα, ἀντὶ νὰ μοῦ τὸ ἐπιστρέψουν τόσον ἀπρεπῶς. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ μὲ θέσουν ὡς Ὕπατον Ἁρμοστὴν ἐν γνώσει αὐτῶν τῶν ὁδηγιῶν τῶν ἀφορωσῶν τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας καὶ νὰ μὴ μοῦ τὰς ἀποκρύψουν ἕως σήμερον, ἰδίως μετὰ τὸ ψήφισμα τῆς Βουλῆς. Ἐλπίζω ὅτι αἱ τέσσαρες Κυβερνήσεις θὰ κρίνουν ὡς δίκαια τὰ παράπονά μου ἐναντίον τῶν Γενικῶν Προξένων καὶ θὰ θελήσουν νὰ δώσουν εἰς τὸ ἑξῆς τὰς καταλλήλους διαταγάς. Ἐν τούτοις, μὴ ἔχων γνῶσιν τῶν διαταγῶν των, δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω τὴν ἔννοιαν αὐτῶν, ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι ἀφοροῦν ψηφίσματα διακηρύττοντα τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων. Τὸ ἐσωκλειόμενον ψήφισμα ὅπως θὰ ἴδητε, Ἐξοχώτατε, ἐκφράζει μόνον τὴν ἀΐδιον εὐγνωμοσύνην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις. διὰ τὸ εὐεργετικόν των ἔργον καὶ τὰς παρακαλεῖ νὰ ἐπισπεύσουν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν προαιωνίων πόθων του.

»Ἐπειδὴ δὲν εἶμαι ἐξουσιοδοτημένος ν' ἀρνηθῶ τὴν μεταβίβασιν τοιούτου ψηφίσματος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἠρέθιζεν εὐλόγως τὰ πνεύματα, θεωρῶ καθῆκον μου νὰ σᾶς τὸ ἀποστείλω, ἔστω καὶ ὑπὸ τύπον πληροφορίας.

»Ὁ κρητικὸς λαὸς ἔδειξεν ἀκόμη μίαν φορὰν τὴν εὐγνωμοσύνην του καὶ τὸ σέβας του πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις. Ἐὰν ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ εἰς τὴν καρδίαν του, ἐὰν προέβη εἰς ἐκδηλώσεις ἐπιβλητικάς, ἐὰν δὲν ἔπνιξε τὰ ἀληθῆ αἰσθήματά του, εἶναι διότι παρωτρύνθη ὑπὸ μερικῶν προξένων καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ κ. Blanc, οἱ ὁποῖοι ἀντὶ νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Δυνάμεων καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ προβλέπουν κάθε ἐκδήλωσιν, ἔθεσαν μεγάλα προσκόμματα εἰς τὰς προσπαθείας μου, συνεννοηθέντες μὲ ἕνα ἀπολυθέντα σύμβουλον, ἐνθαρρύνοντες αὐτὸν εἰς τὰς ἰδέας του, αὐξάνοντες τὸν ἐρεθισμὸν τοῦ λαοῦ καὶ προκαλοῦντες τοιουτοτρόπως τὰς διαμαρτυρίας του. Εἶμαι πρόθυμος ἐπ' αὐτοῦ νὰ δώσω τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας καὶ λεπτομερείας εἰς τὰς τέσσαρας Δυνάμεις, ἐὰν τὸ ἐπιθυμοῦν.

»Δράττομαι τῆς εὐκαιρίας, Ἐξοχώτατε, νὰ σᾶς ἐκφράσω ὅλην μου τὴν ἐκτίμησιν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Πρίγκιψ τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ».

Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολήν, ἐν τῇ ὁποίᾳ διαφαίνεται ὅλη ἡ πατριωτικὴ στάσις τοῦ Πρίγκιπος καὶ ὁ ἐπιτυχὴς χειρισμὸς τῆς ἐθνικῆς ὑποθέσεως, γίνεται καὶ σαφὴς μνεία τῶν συνεννοήσεων τοῦ Βενιζέλου μετὰ τῶν προξένων.

ΟΙ ΕΛΙΓΜΟΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

ΑΙ συνεχιζόμεναι αὐθόρμητοι ἐκδηλώσεις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἀνησύχησαν τὰς τέσσαρας Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἔβλεπον ὅτι ὁ ἐθνικὸς πόθος τῶν Κρητῶν ἦτο ἀνώτερος τῶν διπλωματικῶν των σχεδίων. Ἐν τῷ μεταξὺ συνεκλήθη ἡ διάσκεψις τῶν Δυνάμεων εἰς Ρώμην καί, μετὰ μακρὰν συζήτησιν, ἀπεφασίσθη ν' ἀποσταλῇ εἰς Κρήτην νέα διακοίνωσις τὴν 5/18 Ἰουνίου 1901, ἔχουσα ὡς ἑξῆς :

«Αἱ 4 προστάτιδες τῆς Κρήτης Δυνάμεις, πρὸ τῶν ἐκφρασθεισῶν ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Βουλῆς εὐχῶν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ λαμβάνουσαι ὑπ' ὄψιν τὴν γενικὴν πολιτικὴν κατάστασιν καὶ τὴν ἰδιαιτέραν τῆς Κρήτης, ὡς καὶ τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς συνωμολόγησαν πρὸς τὸν Σουλτάνον, ἔχουσι στερρὰν ἀπόφασιν, ἵνα διατηρήσωσιν ἐν Κρήτῃ τὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν ἱδρυθὲν καθεστώς.

»Αἱ Δυνάμεις κρίνουσιν ὅτι τὸ καθεστὼς τοῦτο εἶναι τὸ κάλλιον, ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τοῦ τόπου, οὗτινος ἡ κατάστασις, μὲ ὅλας τὰς συντελεσθείσας ἤδη προόδους, ἀπέχει ἀκόμη τοῦ νὰ εἶναι κανονική.

»Πιστεύουσι λοιπὸν ὅτι ὀφείλουσι νὰ ποιήσωνται ἔκκλησιν εἰς τὰ πεφωτισμένα αἰσθήματα τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος, ἵνα εὐαρεστηθῇ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀσκοῦσα τὴν ἀνατεθεῖσαν Αὐτῇ ὑπ' αὐτῶν ἐντολὴν καὶ ἐκφράζουσι τὴν ἐπιθυμίαν, ἕνεκα τῆς σοβαρότητος τῶν ὑπὸ κρίσιν συμφερόντων, νὰ μάθωσιν, ὅσον οἷόν τε τὸ ταχύτερον, τὰς διαθέσεις τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος».

Εἰς τὴν διακοίνωσιν τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων ὁ Πρίγκιψ ἀπήντησε διὰ τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς, ἀπευθυνθείσης καὶ πάλιν πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν :

«Ἐξοχώτατε,

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, διὰ λόγους γενικοῦ συμφέροντος, ἀπεφάσισαν νὰ διατηρήσουν τὸ καθεστὼς τῆς Κρήτης καὶ μοὶ ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ὑψηλὴν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν μοὶ ἐνεπιστεύθησαν. Φρονῶ ὅτι ὀφείλω ν' ἀπαντήσω εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην των,

δηλῶν ὅτι εἶμαι διατεθειμένος νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ἐντολήν, μὲ τὴν ὁποίαν μὲ ἐξουσιοδότησαν, βέβαιος ὅτι εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς μου θὰ στηριχθῶ ἐπὶ τῆς εὐμενείας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τῶν ὁποίων εἶμαι ὁ ἐντολοδόχος εἰς τὴν Κρήτην.

»Ἐπιφυλασσόμενος νὰ στείλω, μὲ τὸ προσεχὲς ταχυδρομεῖον, τὰς προτάσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν γνώμην μου πρέπει νὰ γίνουν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῆς νήσου καὶ τὰς ὁποίας ἐλπίζω ὅτι αἱ Δυνάμεις θὰ θελήσουν νὰ μελετήσουν εὐμενῶς διὰ τὴν Κρήτην, ὡς ἐδήλωσαν εἰς τὴν διακοίνωσιν τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1901, δράττομαι τῆς εὐκαιρίας ὅπως ἐκφράσω πρὸς ὑμᾶς, ἐξοχώτατε, τὴν διαβεβαίωσιν ὅλης μου τῆς ἐκτιμήσεως.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Πρίγκιψ τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ»

Μετά τινας ἡμέρας—τὴν 10ην Ἰουλίου 1901—ὁ Πρίγκιψ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς ὑπουργοὺς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ νέαν μακρὰν ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεδείκνυε τὰ κατάλληλα μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Κρήτην, ἐφ' ὅσον ἡ ἱκανοποίησις τοῦ γενικοῦ πόθου τῆς ἑνώσεως δὲν ἐφαίνετο ἀκόμη ἐφικτή.

Τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐζήτει ὁ Πρίγκιψ νὰ ληφθοῦν, ἦσαν τὰ ἑξῆς :

1) Ἡ προστασία τῶν Κρητῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἰδίως εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς σημαίας τῆς αὐτονόμου Κρήτης, ἡ ὁποία, ἂν καὶ καθορισθεῖσα ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, δὲν ἀνεγνωρίζετο ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπὸ τῆς Τουρκίας.

2) Ἡ κατάστασις ὡς Κρητῶν πολιτῶν, τῶν Κρητῶν ἐκείνων οἵτινες κρατοῦνται εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὸ καθεστὼς τῆς Αὐτονομίας, πρέπει νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὰς κρητικὰς φυλακάς.

3) Ἡ ἀναγνώρισις τῶν λιμενικῶν δικαιωμάτων εἰσόδου καὶ ἐξόδου τῶν πλοίων, τῆς ἀγκυροβολήσεως καὶ τῶν φαρικῶν. Οἱ πόροι οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὴν εἴσπραξιν αὐτῶν τῶν δικαιωμάτων, θὰ ἐπέτρεπον τὴν κατασκευὴν λιμένων καὶ ὁδῶν, τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα σημαντικὴν αὔξησιν τοῦ ἐμπορίου.

4) Ἡ ἐπιβολὴ καὶ εἰς τοὺς ξένους τοῦ φόρου ἐπιτηδεύματος.

5) Ἡ ἀντικατάστασις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν δικαιωμάτων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν μεταβίβασιν τῶν τηλεγραφημάτων τῆς Ἥστερν Τέλεγκραφ τῶν διερχομένων ἀπὸ τὴν νῆσον.

6) Ὁ οριστικὸς διακανονισμὸς παντὸς σχετικοῦ μὲ τὰ δικαστικὰ

ἔγγραφα καὶ μὲ διαδίκους κατοικοῦντας ἢ εὑρισκομένους πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὴν Τουρκίαν.

7) Ἡ συμμετοχὴ τῶν κρητικῶν ταχυδρομείων εἰς τὴν παγκόσμιον ταχυδρομικὴν σύμβασιν τῆς Οὐασιγκτῶνος καὶ εἰς τὴν τηλεγραφικὴν διεθνῆ σύμβασιν, τὴν ἀναθεωρηθεῖσαν εἰς Βουδαπέστην.

8) Ἡ κατάθεσις τῶν προκαταβολῶν, τὰς ὁποίας αἱ προστάτιδες Δυνάμεις εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ παράσχουν εἰς τὴν νῆσον. Αἱπροκαταβολαὶ αὗται ἦσαν ἀπαραίτητοι διὰ τὴν παροχὴν βοηθείας εἰς τοὺς ἀγροτικοὺς πληθυσμούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταστραφῆ.

Ἐξ ἴσου σημαντικόν, ὅμως ἦτο τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἡγεμόνος, τὸ ὁποῖον παραθέτω ἐπὶ λέξει :

«Ἐπὶ πλέον αὐτῶν τῶν ζητημάτων ὑπάρχει ἀκόμη ἓν ἀρκετὰ σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον διὰ νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Εἶναι παραδεδεγμένον ὅτι ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπός των εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ εὐεργετικοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον εἰς τὴνΚρήτην.Διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἕνα ἔργον τόσον λεπτὸν καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν δύσκολον ἐντολήν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνεπιστεύθησαν, ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς ὀφείλει νὰ ἔχῃ πεποίθησιν εἰς τὴν καλὴν θέλησιν τῆς χώρας καὶ εἰς τὴν εἰλικρινῆ συνδρομὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ πολύτιμος συνδρομὴ δὲν θὰ λείψῃ νὰ δώσῃ λαβὴν εἰς σύγχυσιν καὶ παρεξηγήσεις, ἂν οἱ κ.κ. Γενικοὶ Πρόξενοι ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας καὶ ἰδίως δεικνύουν τάσεις προσωπικῆς πολιτικῆς. Κατὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰς Κρήτην μοῦ ἐλέχθη ὅτι οἱ κ.κ. Γενικοὶ Πρόξενοι θ' ἀπετέλουν τὴν ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσω διὰ νὰ συνεννοοῦμαι μὲ τὰς Κυβερνήσεις τῶν Τεσσάρων Δυνάμεων. Αἱ Κυβερνήσεις εἶχον οὕτω τὸ δικαίωμα νὰ δεχθῶσι, ἢ νὰ μὴ ἐγκρίνωσι προτάσεις, ἢ πᾶσαν ἄλλην πρᾶξιν ἀφορῶσαν τὴν νῆσον, ἀλλ' οὐδέποτε ἐσκέφθην ὅτι τοιαύτη ἄρνησις ἦτο δυνατὴ ἐκ μέρους τῶν Γενικῶν Προξένων. Αὐτὸ ἐν τούτοις ἔγινε, δυστυχῶς, πρὸ ὀλίγου καιροῦ, ὅπως τὸ ἐξέθεσα εἰς τὴν ἀνακοίνωσίν μου τῆς 21ης Ἰουνίου.

»Γνωρίζων κατὰ βάθος τὴν κατάστασιν τῶν πνευμάτων εἰς τὴν Κρήτην,ἐθεώρησα καθῆκον μου κατὰ τὸ τελευταῖον ταξίδιόν μου εἰς Εὐρώπην, νὰ ἐκθέσω εἰς τὰς τέσσσαρας Μεγάλας Δυνάμεις τὴν ἀληθῆ κατάστασιν καὶ νὰ τὰς προειδοποιήσω περὶ τῶν γεγονότων ἅτινα προέβλεπον ὅτι θὰ λάβουν χώραν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς. Διὰ τῆς Διακηρύξεώς των τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1901 καὶ ἀπὸ εὐμένειαν πρὸς τὴν νῆσον, αἱ Δυνάμεις ἐξέφρασαν τὴν σταθερὰν ἐπιθυμίαν νὰ ἑνώσω τὴν προσπάθειάν μου μὲ τὰς ἰδικάς των ὅπως ἐμποδισθῇ καὶ σταματήσῃ κάθε ἄτοπος ἐκδήλωσις, τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο ἡ διακοπὴ τῆς τακτικῆς

πορείας τῶν ἐργασιῶν εἰς τὴν Κρήτην. Ἀλλ' ἐνῷ ἐγὼ συνεμορφώθην μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Δυνάμεων, προσπαθῶν νὰ συγκρατήσω ἐν γαλήνῃ τὸν κρητικὸν λαόν, ὅπερ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν παραδειγματικὴν τάξιν ἥτις δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπικρατῇ καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐκλογῶν, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τοὐναντίον, ὄχι μόνον δὲν περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ μὴ συσκέπτωνται μετ' ἐμοῦ, ἀλλὰ μοῦ ἀπέκρυψαν ἀπολύτως τὰς ληφθείσας ὁδηγίας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος. Καὶ ἀκόμη εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀποφανθεὶς καὶ ἐνεργήσας διὰ τὴν σύστασιν εἰς τὴν νῆσον αὐτονόμου Πριγκιπάτου, ἠρέθισε τὸν λαὸν καὶ προεκάλεσε τὰς διαμαρτυρίας του ἔναντι τοιαύτης λύσεως, ἡ ὁποία ὁμοφώνως ἀπερρίφθη.

»Ἐὰν αἱ διαδηλώσεις δὲν ἔσχον ποτὲ τρομοκρατικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐὰν αἱ γενόμεναι δὲν ἔσχον λυπηρὰ ἀποτελέσματα, ἐὰν τὰ πνεύματα κατηυνάσθησαν ἀμέσως, αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ κῦρος μου καὶ εἰς τὴν ἐπιρροήν μου. Τίποτε ἀνώμαλον δὲν θὰ ἐγίνετο, ἐὰν μερικοὶ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων δὲν ἐναντιοῦντο εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν θέλησιν τῶν Κυβερνήσεών των, εὐνοοῦντες πρόσωπα καὶ ἰδέας, τὰς ὁποίας ἡ χώρα ἀποδοκιμάζει καὶ παροξύνοντες - ὡς ἀπὸ σκοποῦ - τὴν κοινὴν γνώμην.

»Μία τοιαύτη κατάστασις τῶν πραγμάτων δὲν δύναται νὰ παραταθῇ χωρὶς νὰ φέρῃ μεγάλα ἐμπόδια εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐμπιστευθείσης εἰς ἐμὲ ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὑψηλῆς ἀποστολῆς.

»Βέβαιος ὢν περὶ τῆς ἐμπιστοσύνης των, ἐλπίζω ὅτι θὰ θελήσουν νὰ ἐλαττώσουν ὅσον τὸ δυνατὸν τὸ δύσκολον καὶ τὸ λεπτὸν τῆς θέσεώς μου, προσδιορίζουσαι ὄχι μόνον τὴν ἔκτασιν τῶν δικαιοδοσιῶν τῶν ἀντιπροσώπων των εἰς Χανιά, ἀλλὰ καὶ δεχόμεναι ὅπως πᾶσα σοβαρὰ ἀνακοίνωσις, ἀφορῶσα τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς χώρας, περιέρχεται εἰς γνῶσιν μου. Ὁ λόγος, ὁ ὁποῖος μὲ ἀναγκάζει νὰ διατυπώσω αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν, εἶναι ὅτι εἰς τὴν Διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, τῆς ὁποίας μοὶ ἐδόθη ἀντίγραφον, περιλαμβάνεται ἡ φράσις: «ἡ κατάστασις ἀπέχει τοῦ νὰ εἶναι ὁμαλή.» Προκύπτει ἀπὸ τὸ προοίμιον αὐτῆς τῆς Διακοινώσεως, τὴν ὁποίαν μοῦ ἀνέγνωσαν καὶ δὲν μοῦ παρέδωσαν(*) γραπτῶς, ὅτι αἱ πληροφορίαι αἱ ἀφορῶσαι τὰ ζητήματα τῆς νήσου πηγάζουν ἀπὸ τὰ Χανιά. Αὐτὴ ἡ παραδοχὴ τῆς καταστάσεως εἶναι ἰδιαιτέρως θλιβερὰ δι' ἐμέ, κατόπιν τῆς ἐντατικῆς ἐργασίας μου ἐπὶ δύομισυ ἔτη καὶ ἀποθαρρυντικὴ διὰ τὸν κρητικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἐπίστευσεν ὅτι ἐκέρδισεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

(*) Πρόκειται περὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς ἀνακοινώσεως, ἡ ὁποία συνώδευε τὴν διακοίνωσιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη εἰς τὸν Πρίγκιπα ὑπὸ τοῦ Πρυτάνεως τοῦ προξενικοῦ Σώματος Blanc, χωρὶς νὰ τοῦ δοθῇ γραπτῶς, τὴν 18)6)1901.

»Ἡ ριζικὴ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν πνευμάτων τοῦ λαοῦ, ἡ διαρρύθμισις τοῦ διοικητικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ συστήματος, ὁ ἀφοπλισμὸς τοῦ λαοῦ, ἡ ἁρμονία μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ μουσουλμανικοῦ στοιχείου καὶ ἡ ἀπόλυτος ἀσφάλεια, ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὴν νῆσον, εἶναι ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἐπέτυχον ἐντὸς δυόμισυ ἐτῶν. Αὐτὰ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα διήγειρον τὸν θαυμασμὸν ὅλων ὅσων ἐπεσκέφθησαν τὴν Κρήτην, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἕως σήμερον, κατὰ πληροφορίας μου, τὰ ἐξετίμησαν. Ἐν τούτοις θὰ ἤμην εὐτυχὴς ἐὰν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἤθελον νὰ μοῦ ὑποδείξουν τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διπλασιάσω τὰς προσπαθείας μου διὰ νὰ καταστήσω ὁμαλὴν τὴν κατάστασιν τῆς νήσου.

»Δέχομαι νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἐντολῆς των καὶ δὲν παραγνωρίζω τὰς δυσκολίας, ἐναντίον τῶν ὁποίων ὀφείλω νὰ παλαίσω, διότι γνωρίζω μὲ ποίαν ἀνυπομονησίαν ὁ κρητικὸς λαὸς περιμένει τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν του πόθων. Παρ' ὅλα ταῦτα θὰ ἐπιδοθῶ μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις μου εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ζωτικῶν συμφερόντων τῆς χώρας καὶ εἶμαι βέβαιος διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι, ἀφοῦ ἀνεγνώρισαν τὸ δίκαιον τῶν πόθων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, θὰ ἐπωφεληθῶσι, ἐλπίζω, τῆς πρώτης εὐκαιρίας, ὅπως ὁλοκληρώσωσι τὸ εὐεργετικὸν ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον.

»Δράττομαι αὐτῆς τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ σᾶς ἐκφράσω, Ἐξοχώτατε, τὴν διαβεβαίωσιν ὅλης μου τῆς ἐκτιμήσεως.

Τῇ 10 Ἰουλίου 1901

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Πρίγκιψ τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης»

Ἐνῷ ἡ Κρητικὴ Βουλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐξηκολούθουν τὸ νομοθετικόν των ἔργον καὶ τὸ ἔργον τῆς προόδου τῆς νήσου, ὁ Βενιζέλος ἐσιώπα, δεδομένου ὅτι τὸν ἐβάρυνεν ἡ γενικὴ ἀποδοκιμασία τοῦ λαοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ μερικαὶ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες ἐξηκολούθουν νὰ δημοσιεύουν ἄρθρα καὶ σχόλια ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς αὐτονομίας. Αἱ Δυνάμεις ἐξ ἄλλου, αἱ ὁποῖαι δὲν ἤθελον, πρὸς τὸ παρόν, νὰ ἴδουν τὴν ἕνωσιν, διετείνοντο ἤδη ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Κρήτῃ ἰσχυρὰ ἀνθενωτικὴ μερίς.

Πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ διὰ νὰ σταματήσῃ ὁ δυσφημιστικὸς τῆς κρητικῆς ἰδέας θόρυβος, ὁ Πρίγκιψ ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ ἔλθῃ εἰς μίαν συνεννόησιν μὲ τὸν Βενιζέλον καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκφράσῃ τὴν μεταμέλειάν του. Οὕτω θὰ ἀφῃροῦντο καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ξένου τύπου καὶ τῶν ξένων Κυβερνήσεων περὶ ἀνθενωτικῆς μερίδος.

Ἡ ἀπόπειρα αὕτη συνεννοήσεως ἐγένετο μὲ τὴν μεσολάβησιν τοῦ

Μητροπολίτου Διονυσίου καὶ τῶν βουλευτῶν Β. Σκουλᾶ καὶ Ἐμμ. Πολυχρονίδου, τοὺς ὁποίους ἐδέχθη ὁ Πρίγκιψ καὶ συνωμίλησε σχετικῶς διὰ μακρῶν μαζί των. Ὁ Πολυχρονίδης εἰς μίαν στιγμὴν εἶπεν εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ὅτι ὁ Βενιζέλος κακῶς εἶχεν ἐκληφθῆ ὡς ἀνθενωτικός.

—Τότε, τοῦ ἀπήντησεν ὁ Γεώργιος, διατὶ ὁ Βενιζέλος δὲν δημοσιεύει σχετικὴν δήλωσιν, διὰ τῆς ὁποίας νὰ διατυπώνῃ τὰς περὶ ἑνώσεως ἰδέας του ;

Τὴν πρότασιν ταύτην μετεβίβασεν ὁ Πολυχρονίδης εἰς τὸν Βενιζέλον. Πράγματι δὲ οὗτος συνέταξε μίαν δήλωσιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεφέρετο περισσότερον πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι, κατ' αὐτόν, ἔδωσαν εἰς τὴν δημοσιότητα τὰς περὶ Ἡγεμονίας γνώμας του, παρὰ εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς πίστεώς του εἰς τὴν ἕνωσιν. Κατόπιν τούτου καὶ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ Πρίγκιπος ὅπως δοθῇ μία ἐθνικῶς συμφέρουσα λύσις εἰς τὸ ἀναφυὲν ζήτημα, ἐγράφη καθ' ὑπαγόρευσίν του μία νέα δήλωσις διὰ νὰ τὴν δώσουν τοῦ Βενιζέλου νὰ τὴν ὑπογράψῃ.

Τὴν δήλωσιν αὐτὴν παραθέτω κατωτέρω ἐπὶ λέξει ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν πρωτότυπον χειρόγραφόν της :

«Ἀπαρασαλεύτως ἀφωσιωμένος εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν, εἶμαι βαθύτατα πεπεισμένος ὅτι μόνην ριζικὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος θ' ἀποτελέσῃ ἡ ταχυτέρα μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις.

»Διὰ τῶν γνωμῶν μου, ἃς ἐξέθηκα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐνώπιον τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου, ἐφρόνουν ὅτι θὰ ἐπετυγχάνετο ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον ὁ εἰρημένος ποθητὸς σκοπός. Ἀλλ' ἀφοῦ καὶ ὑπὸ τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος καὶ ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐκρίθησαν αὗται μὴ λυσιτελεῖς πρὸς τοῦτο, ἐδήλωσα καὶ δηλῶ αὖθις, ὅτι αἱ γνῶμαι ἐκεῖναι ἐγκατελείφθησαν ὑπ' ἐμοῦ ὡς ἐσφαλμέναι καὶ δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσουν πρόγραμμα πρακτικῆς πολιτικῆς. Τὴν δήλωσιν ταύτην θεωρῶ ἀναγκαίαν καὶ σήμερον, διότι, ἀτυχῶς, ἐξ ἀντιθέτου ἑρμηνείας τῆς ἐννοίας τῶν γνωμῶν μου ἐκείνων ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ἐγεννήθη ἡ ἐσφαλμένη ἰδέα, καθ' ἧς ἔχω καθῆκον νὰ διαμαρτυρηθῶ, ὅτι ὑπάρχει δῆθεν μερὶς ἐν Κρήτῃ προτιμῶσα τῆς Ἑνώσεως τὴν Ἡγεμονίαν, ἐνῷ τοὐναντίον ἅπαντες ἀνεξαιρέτως φρονοῦμεν ὅτι μία καὶ μόνη εἶναι ἡ ποθητὴ λύσις καὶ ὅσον οἷόν τε ταχυτέρα, τουτέστιν ἡ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνωσις».

Ἀλλ' ὁ Βενιζέλος ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν σαφῆ αὐτὴν δήλωσιν, δεδομένου ὅτι ὡς ἦτο συντεταγμένη εἰς ὕφος κατηγορηματικόν, δὲν ἐξυπηρέτει ἴσως τὸν σκοπόν του. Ἡ ἄρνησίς του αὐτή, ὡς ἦτο φυσικόν, προεκάλεσε κατάπληξιν ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον του, πολλοὶ δὲ τῶν φίλων του ἐχολώθησαν ἀπὸ τὴν ἐπιμονήν του, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξηγήσουν.

ΤΑ ΒΕΛΗ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ

ΜΕΤΑ τὴν ματαίωσιν τῆς προσπαθείας αὐτῆς, ὁ Βενιζέλος ἤρχισε πλέον περισσότερον ἔντονον ἀγῶνα κατὰ τοῦ Πρίγκιπος. Πρὸς τοῦτο ἐσκέφθη, ὅτι διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν ἐναντίον τοῦ Πρίγκιπος ἀγῶνα, τοῦ ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ἔκδοσις ἑνὸς δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου. Οὕτω, τὸν Δεκέμβριον 1901, δηλαδὴ ἐννέα μῆνας μετὰ τὴν παῦσιν του ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ συμβούλου, ἐξέδωσε τὴν ἐφημερίδα «Κῆρυξ», ἀπὸ τῶν στηλῶν τῆς ὁποίας, ὑπὸ τύπον κυρίων ἄρθρων, ἐδημοσίευσε πλῆθος σχολίων εἰς βάρος τοῦ Πρίγκιπος, τοῦ περιβάλλοντός του καὶ τῶν συμβούλων του. Εἰς τὰ πρῶτα ἄρθρα του ὑπὸ τὸν τίτλον : «Γεννηθήτω Φῶς», ὁ Βενιζέλος παρουσίασε τὴν γενικῶς ἀποκρουσθεῖσαν πρότασίν του περὶ ἡγεμονίας, ὡς ἀποσκοποῦσαν εἰς τὴν ταχυτέραν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν τῆς Κρήτης.

Συνεπείᾳ τούτου ἡ Ἁρμοστεία ἔκρινεν ὅτι ἐπεβάλλετο νὰ προβῇ εἰς ἐπίσημον ἀνακοίνωσιν, διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα. Ἡ ἀπάντησις ἐδόθη διὰ λακωνικῆς ἀνακοινώσεως δημοσιευθείσης εἰς ὅλας τὰς ἐφημερίδας τῆς Κρήτης, τὴν 19ην Ἰανουαρίου 1902, καὶ ἐχούσης οὕτω :

«Καθ' ὑψηλὴν ἐπιταγὴν δηλοῦται ὑμῖν, ὅτι αἱ ἐν τῷ «Κήρυκι» δημοσιευθεῖσαι συνομιλίαι τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ καὶ τοῦ κ. Βενιζέλου, εἰσὶν ἐλλιπεῖς καὶ διεστραμμέναι, ἐνιαχοῦ δὲ δὲν διερμηνεύουσι τὴν ἀλήθειαν».

(Ἐκ τοῦ Ὑπασπιστηρίου τῆς Α.Β. Ὑψηλότητος).

Ὁ Πρίγκιψ δὲν ἠθέλησε ν' ἀπαγορεύσῃ τὴν δημοσίευσιν τῆς συνεχείας τῶν ἄρθρων, διότι εἶχεν ἐμπιστοσύνην, ὡς ἐτόνιζεν, εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Κρητῶν. Ἐν τούτοις ἡ ὀλιγόλογος αὐτὴ ἀνακοίνωσις εἶχε τοιοῦτον ἀντίκτυπον εἰς τὴν Κοινὴν Γνώμην, ὥστε ὁ Βενιζέλος εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διακόψῃ τὴν σειρὰν τῶν ἀποκαλύψεων—ὡς τὰς ἐχαρακτήριζε, μὲ τὴν ἑξῆς δήλωσιν, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν «Κήρυκα» τῆς 25ης Ἰανουαρίου 1902 :

«Μετὰ τὸ ἀνακοινωθὲν τοῦ ὑπασπιστηρίου κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ διακόψωμεν τὴν περαιτέρω σειρὰν τῶν ἀποκαλύψεων».

Ἡ δήλωσις αὐτὴ ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος ὡς ἔμμεσος ὁμολογία τοῦ σφάλματός του.

Ὡς τόσον, ὁ δημιουργηθεὶς θόρυβος ἐκ τῶν ἄρθρων τοῦ Βενιζέλου ἔφθασε καὶ μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς. Κατὰ τήν συνεδρίασιν τῆς 27ης Ἰανουαρίου, ὁ βουλευτὴς Ἀττικοβοιωτίας Ν. Λεβίδης, παρασυρθεὶς ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Βενιζέλου, ἐπεχείρησε νὰ ἐπικρίνῃ τὴν Πολιτείαν τοῦ Πρίγκιπος, ἐν μέσῳ ζωηροτάτων ἀποδοκιμασιῶν. Κατόπιν τούτου οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἡγεμόνος ἔσπευσαν ν' ἀποστείλουν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν τὴν κατωτέρω τηλεγραφικὴν διαμαρτυρίαν, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 30ῆς Ἰανουαρίου:

«Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων

Ἀθήνας

Κύριε Πρόεδρε,

»Ἀλγεινοτάτην ἐντύπωσιν ἐνεποίησαν αἱ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 21ης τρέχοντος ἐκσφενδονισθεῖσαι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ ἀσεβεῖς καὶ πάντως ἀναληθεῖς ἰδέαι περὶ τῆς παρ' ἡμῖν Ἡγεμονικῆς Αὐλῆς. Ἂν καὶ πιστεύομεν ὅτι, πλὴν τοῦ ἐκστομίσαντος ταύτας ἐξ Ἀττικῆς Βουλευτοῦ κ. Λεβίδου, οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἀξιοτίμων ἀντιπροσώπων τοῦ Ἔθνους ἦτο δυνατὸν νὰ συλλάβῃ, πολὺ δὲ πλειότερον νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ τοῦ διαφύγωσι τοιαῦται ἰδέαι, αἵτινες καὶ ἀναληθεῖς ὡς εἶναι, ἐξωτερικευόμεναι οὑτωσί, καταφέρουσι τραῦμα κατὰ τῶν τιμαλφῶν συμφερόντων τῆς Κρήτης καὶ τοῦ ὅλου Ἔθνους, οὐχ ἧττον θὰ παρεβαίνομεν ἐπιβεβλημένην ὑποχρέωσιν καὶ ἱερὸν καθῆκον ἂν μὴ διαμαρτυρόμεθα διὰ τοῦ μᾶλλον ἐπισήμου τρόπου ἐξ ὀνόματος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ κατὰ τῆς εἰς τὸν λατρευτὸν αὐτοῦ Ἄρχοντα καὶ εἰς αὐτὸν καὶ τὴν Ἱστορίαν του ἀντανακλώσης δεινῆς ὕβρεως, καὶ δὲν ἐσπεύδομεν ὅπως παρακαλέσωμεν ὑμᾶς ἵνα ἐν ὀνόματι τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐνεργήσητε ν' ἀντηχήσῃ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τοῦ ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου ἡ σφοδρὰ αὕτη, ἀλλὰ πατριωτική, τῆς διαμαρτυρίας ἡμῶν φωνή.

»Ὁ λαοφιλὴς καὶ ὄντως πατριώτης Βασιλόπαις, κύριε Πρόεδρε, πρὸς ὃν πάντων τῶν Κρητῶν τὰ ὄμματα δικαίως εἶναι ἐστραμμένα ὡς πρὸς ἄγκυραν ἐθνικῆς ἡμῶν ἰσχύος, καὶ ὃν ἐν στιγμῇ φοβερᾶς ἐθνικῆς κρίσεως ἀπέστειλεν ἡμῖν ἡ Θεία Πρόνοια, ἵνα θέσῃ τέρμα εἰς αἰωνίας καταστροφὰς καὶ δεινὰ καὶ ὁδηγήσῃ τέλος τὴν νῆσον εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἑλλάδος, πιστὸς μέχρι θρησκευτικῆς εὐλαβείας καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἱερὰν ἀποστολήν του, δὲν ἔπαυσεν ἐργαζόμενος ἀόκνως πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῆς, πιστῶς διερμηνεύων παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς τ' ἀληθῆ φρονήματα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

»Τελευτῶντες, κύριε Πρόεδρε, βεβαιοῦμεν τὸ ἑλληνικὸν Κοινοβούλιον ὅτι ἡ ἀθορύβως τελουμένη ἐθνικὴ ἐργασία καὶ ἡ δημοσία τάξις ἡ ἐπανειλημμένως ἐπισπάσασα τὸν θαυμασμὸν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, εἰσὶ τοσοῦτον τοῖς πᾶσι γνωσταί, ὥστε ἀληθῶς ἄπορον εἶναι πῶς εὑρέθη Ἕλλην βουλευτὴς παρέχων πίστιν εἰς πληροφορίας σφαλεράς, ἀποφεύγων δὲ τὴν μελέτην ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ αδικῶν ἐθνικὴν ἐργασίαν Ἡγεμόνος λατρευτοῦ καὶ λαὸν ἐκτιμῶντα δεόντως τὴν ἐργασίαν ταύτην καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ ἐθνοπρεπῶς ὑπηρετοῦντας.

»Δέξασθε, κύριε Πρόεδρε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξόχου ὑπολήψεως ἡμῶν μεθ' ἧς διατελοῦμεν.

Οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἡγεμόνος
Τσουδερός, Βορεάδης, Κούνδουρος».

Ἡ διαμαρτυρία τῆς κρητικῆς Κυβερνήσεως προεκάλεσε θυελλώδη συζήτησιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλήν. Πολλοὶ βουλευταὶ καὶ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἔλαβον τὸν λόγον καὶ ἀπεδοκίμασαν τὴν ἐν προκειμένῳ πολιτικὴν τοῦ Βενιζέλου.

Μετά τινας ἡμέρας — τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1902 — ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὁ διευθυντὴς τῆς ἐν Χανίοις ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «Πατρὶς» Ἀνδρέας Μοσχονᾶς, ὁ ὁποῖος παρουσιάσθη εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον καὶ ἐζήτησε τὴν γνώμην του περὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ὁ σώφρων καὶ μεμετρημένος εἰς τὰς ἐκφράσεις του Βασιλεύς, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ ἐπὶ λέξει :

— Αἱ ἰδέαι τοῦ κ. Βενιζέλου ἀπέβησαν ἐπιβλαβέσταται εἰς τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α' διὰ τῆς κατηγορηματικῆς αὐτῆς δηλώσεως, διηρμήνευε τὴν κοινὴν συνείδησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦτο ὑπῆρξε καταπέλτης διὰ τὸν Βενιζέλον, ὁ ὁποῖος, δι' ἄρθρου του εἰς τὸν «Κήρυκα», ἀπεπειράθη νὰ διαψεύσῃ τὴν γνησιότητα τῶν δηλώσεων τοῦ Βασιλέως, χαρακτηρίζων ταύτας ὡς πλαστάς!

Ὑπὸ τοιούτους ὅρους αἱ προσπάθειαι τοῦ Βενιζέλου νὰ μειώσῃ τὸ κῦρος τῆς Ἁρμοστίας, δὲν εὕρισκον ἀπήχησιν. Ὁ δημοσιογραφικὸς ἀγὼν διεξήγετο κυρίως μεταξὺ τοῦ «Κήρυκος» (τοῦ Βενιζέλου) καὶ τῆς ἐφημερίδος «Πατρίς», ἡ ὁποία διηρμήνευε τὴν κοινὴν γνώμην.

Οὕτω, μὲ τὴν δημιουργηθεῖσαν ἀτμόσφαιραν τῆς δυσαρεσκείας τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐναντίον του, ὁ Βενιζέλος ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε νὰ τοῦ δοθῇ ἕνα διάλειμμα μέχρις ὅτου ἐξεύρῃ νέαν ἀφορμήν. Πρὸς τοῦτο ἔπεμψεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπιτροπὴν ἐκ πέντε φίλων του — τὸν Β. Σκουλᾶν, τὸν Ἐμμ. Παπαδερόν, τὸν Ν. Γιαμαλάκιν, τὸν Ἀνδ. Κακούρην καὶ

τὸν Ἐμμ. Μαρκαντωνάκιν — ἡ ὁποία, περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1902, παρουσιάσθη εἰς τὸν τότε πρωθυπουργὸν Ἀλ. Ζαΐμην διὰ νὰ ζητήση τὴν παρέμβασίν του πρὸς ρύθμισιν τῆς «ἔριδος», ὡς τὴν ἐχαρακτήριζον, μεταξὺ τοῦ ἀρχηγοῦ των καὶ τοῦ Πρίγκιπος. Ὁ Ἀλ. Ζαΐμης ἀπήντησεν ὅτι, πρὸ παντὸς ἄλλου, ἔπρεπεν ὁ Βενιζέλος ν' ἀπευθύνῃ ἐπιστολὴν διὰ τῆς ὁποίας ν' ἀποδοκιμάζῃ τὴν ἀνθενωτικὴν πολιτικήν του. Ἡ Ἐπιτροπὴ συνεφώνησε μὲ τὴν ἄποψιν τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ μετά τινας ἡμέρας ἡ ζητηθεῖσα ἐπιστολὴ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Ζαΐμην. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενόν της δὲν ἐκρίθη ἱκανοποιητικὸν καὶ ἀπερρίφθη.

Εἰς τὴν νέαν αὐτὴν ἀποτυχίαν ἀπεδόθη τότε ἡ διατυπωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου σκέψις πρὸς φίλους του ὅπως μεταβῇ εἰς Αἴγυπτον διὰ νὰ δικηγορήσῃ. Οἱ φίλοι του ὅμως τὸν ἀπέτρεψαν καὶ οὕτως ὁ Βενιζέλος συνέχισε τὸν ἀγῶνα του ἐναντίον τοῦ Πρίγκιπος, τὸν ὁποῖον ἐχαρακτήριζεν εἰς τὰ ἄρθρα του ὡς «Τύραννον»!

Ὑπὸ τὸν τίτλον «Μολὼν Λαβὲ» ὁ Βενιζέλος ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν «Κήρυκα» τῆς 7ης Ἰουνίου 1902 ἄρθρον, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίσθη ὡς πρόκλησις πρὸς ἐπανάστασιν, διότι ἐγίνετο σαφὴς λόγος περὶ «πραξικοπήματος» καὶ «νομίμου ὁδοῦ τῶν ἐπαναστάσεων».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Πρίγκιψ, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1902, ἀνεχώρει εἰς νέαν περιοδείαν ἀνὰ τὰς πρωτευούσας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, διὰ νὰ συνηγορήσῃ καὶ πάλιν ὑπὲρ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἑνώσεως. Ἀτυχῶς αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐπέμειναν ἐκ νέου εἰς τὴν πολιτικήν των τῆς διατηρήσεως τῆς Ἁρμοστείας.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Πρίγκιπος, ὁ Βενιζέλος ὤξυνε τὴν ἐναντίον του ἐπίθεσιν, καλῶν τὸν λαὸν εἰς «ἄμυναν ὑπὲρ τῶν διὰ τοῦ Συντάγματος ἠγγυημένων ἐλευθεριῶν του».

Τὴν πολιτικὴν αὐτὴν τοῦ Βενιζέλου ἀντέκρουσαν πολλοὶ ἐπιφανεῖς ἀγωνισταὶ τῆς Κρήτης, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναλώσει τὴν ζωήν των εἰς τὴν ἀέναον πάλην διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των. Δι' ἑνὸς ἐγγράφου ἀποκηρύξεως, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν οἱ περισσότεροι ὁπλαρχηγοὶ τῆς νήσου, ἐτόνιζον ὅτι «ἀποδοκιμάζονται αἱ καινοφανεῖς θεωρίαι καὶ ἡ πορεία τοῦ κ. Βενιζέλου καὶ ὅτι εἶναι ἀξιοκατάκριτος καὶ ἀντιπατριωτικὴ ἡ διὰ τοῦ «Κήρυκος» πολιτεία του, ὡς ζημιοῦσα τὴν κρητικὴν ὑπόθεσιν».

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχε δημιουργηθῇ καὶ εὑρίσκετο ἐν ὀξύτητι τὸ μακεδονικὸν ζήτημα. Οἱ Βούλγαροι εἶχον κατακλύσει μὲ πολυμελεῖς συμμορίας κομιτατζήδων τὴν Μακεδονίαν—ὑπὸ τὴν διοίκησιν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ—καὶ εἶχον ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Καθημερινῶς ἐπυρπόλουν χωρία καὶ κατέσφαζον ὁλοκλήρους οἰκογενείας. Ὁ ἑλληνικὸς μακεδονικὸς

πληθυσμὸς διετέλει ὑπὸ τὴν βουλγαρικὴν τρομοκρατίαν καὶ ἀντεμετώπιζε τὸν κίνδυνον τῆς ἐξαλείψεώς του ἢ τῆς βιαίας βουλγαροποιήσεώς του. Ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, συνεκινήθη βαθύτατα καὶ ὁ λαὸς ἐζήτει νὰ ληφθοῦν ἀνάλογα μέτρα ἀντιμετωπίσεως τῶν βουλγαρικῶν βιαιοτήτων. Ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες ἀφιέρωναν συνεχῶς τὰς στήλας των εἰς τὸ μακεδονικὸν ζήτημα, ἀλλὰ καὶ ὁ εὐρωπαϊκὸς τύπος ἠσχολεῖτο μὲ αὐτὸ καὶ κατέκρινε μὲ δριμυτάτην γλῶσσαν τὰς βουλγαρικὰς θηριωδίας.

Καὶ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἡ ἀντίθεσις δὲν εἶχε κοπάσει εἰς τὴν Κρήτην. Τὸ γεγονὸς δὲν παρῆλθεν ἀπαρατήρητον καὶ αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες τὸ ἐκαυτηρίασαν μὲ βαρυτάτας φράσεις, ἡ δὲ «Νέα Ἔρευνα» τῶν Χανίων ἔγραψεν ὅτι: «ἐνῷ ὅλος ὁ ἑλληνικὸς τύπος ἀσχολεῖται μὲ τὰ φλέγοντα ἐθνικὰ ζητήματα ἐν Μακεδονίᾳ, ὁ «Κῆρυξ» ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν, μὴ χαράξας οὐδὲ λέξιν».

Εἰς τὴν παρατήρησιν ἐκείνην ὁ Βενιζέλος ἀπήντησεν: «Ὁ «Κῆρυξ» ἔχει πολὺ μᾶλλον περιωρισμένην φιλοδοξίαν».

Ὀλίγον ἀργότερον, ὅταν ἠρνήθη ὁ Πρίγκιψ νὰ δώσῃ τὴν ἔγκρισίν του πρὸς ἔκδοσιν νέων ἐφημερίδων, ὁ Βενιζέλος εἶπεν εἰς τὸν Χ. Πωλογεώργην: «Συνεπείᾳ τούτου οἱ πολιτευόμενοι ἔχουσι τὸ δικαίωμα ν' ἀποταθῶσι πρὸς τὰς Δυνάμεις παραπονούμενοι διὰ τὰ συμβαίνοντα καὶ καταγγέλλοντες τὰς παραβάσεις ταύτας». Ὁ Πωλογεώργης τότε παρετήρησεν ὅτι τοιοῦτον διάβημα θὰ ἐσήμαινεν ἀποδοκιμασίαν τοῦ Ἡγεμόνος, ἡ ὁποία θὰ ἐγέννα τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ Κρῆτες δὲν εἶναι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὸν Ἕλληνα Βασιλόπαιδα καὶ θὰ εἶχε, πιθανῶς, ὡς συνέπειαν τὸν κίνδυνον νὰ προβοῦν αἱ Δυνάμεις εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Γεωργίου διὰ ξένου ἡγεμόνος.

Ἡ συνομιλία ἐκείνη,γνωσθεῖσα,ἐδημιούργησε νέαν ἔξαψιν. Αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες ἤρχισαν τότε νέαν δριμυτάτην ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Βενιζέλου.

Οὕτω τὸ «Ἄστυ» ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἀδιόρθωτος Κρής» ἔγραφεν:

«Δὲν ἐννοοῦμεν τί ζητεῖ τέλος πάντων διὰ τῶν ἀντικρητικῶν καὶ ἀνθηγεμονικῶν σκανδάλων, τὰ ὁποῖα ἑκάστοτε δημιουργεῖ ἐν Κρήτῃ νοήμων ἄλλως καὶ εὐπαίδευτος Κρής, ὁ κ. Ἐλ. Βενιζέλος. Ἡ ἐπιμονή του εἰς τὸ νὰ φρονῇ ὅτι ὁ Ἡγεμὼν ἐπιβουλεύεται τὴν πολιτικήν του ὑπόστασιν καὶ ὅτι ζητεῖ διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐξόντωσιν αὐτοῦ, προέρχεται, ὑποθέτομεν, ἢ ἐξ ἐγκεφαλικῆς παρακρούσεως ἢ ἐκ μανίας καταδιώξεως.

»Ἀλλ' ὁ κ. Βενιζέλος εὑρίσκεται, εὐτυχῶς, πολὺ καλὰ εἰς τὴν ὑγείαν του, δὲν ὑπάρχει δὲ φόβος νὰ στερηθοῦν οἱ Κρῆτες τοιούτου πολιτευτοῦ. Δὲν ἐννοεῖ, ὅμως, ποίας ζημίας πρόξενος καθίσταται εἰς τὴν αἱματοποτισμένην νῆσον ἡ πορεία, τὴν ὁποίαν τηρεῖ ἐφ' ὅλων τῶν ζητημάτων. Νομίζει κανείς, ὅτι ἐργάζεται ἐν Κρήτῃ ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐχθρῶν μας,

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος καὶ ἡ πριγκίπισσα Μαρία κατὰ φωτογραφίαν ληφθεῖσαν τὴν ἐποχὴν τῶν γάμων των

διότι ἄλλως δὲν ἐξηγοῦνται οἱ λόγοι του, ἰδίως δὲ αἱ πρὸς Κρῆτας ἐπιστολαί του.

»Ὁ βασιλόπαις Γεώργιος ἀποτελεῖ σήμερον τὸ ἴνδαλμα ὁλοκλήρου τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἀπολαύων ἀμερίστου τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων.

»Ἡ πολιτεία του κατὰ τὸ ὀλιγοχρόνιον διάστημα, καθ' ὃ κυβερνᾷ τὴν Κρήτην, δὲν ἀποβλέπει εἰς ἄλλο παρὰ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς νήσου, τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν Κρητῶν, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόρων τῆς νήσου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων εἰς πάντας τοὺς κλάδους. Τὰς προσπαθείας δ' αὐτοῦ ταύτας ἀναγνωρίζουν ὄχι μόνον οἱ Κρῆτες πάντες μεθ' ὅλου τοῦ ἐλευθέρου καὶ δούλου Ἔθνους, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ Δυνάμεις, αἵτινες ἐξετίμησαν ἐπαρκῶς τὴν ζωηρὰν μέριμνάν του ὑπὲρ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς νήσου. Μόνον δὲ οἱ τυφλοὶ ἢ κακόπιστοι δύνανται νὰ ἰσχυρίζωνται τὰ ἐναντία καὶ ν' ἀποπειρῶνται νὰ δημιουργήσουν ζητήματα.

»Ἡ ἐπιμονὴ τοῦ κ. Βενιζέλου νὰ σπείρῃ ζιζάνια κατὰ τοῦ σημερινοῦ καθεστῶτος ἐν Κρήτῃ, ἐκ προσωπικῶν ἀφορμῶν κατὰ τοῦ Πρίγκιπος καὶ κατά τινων αὐλικῶν του, ἂς μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ τοῦ εἴπωμεν , ὅτι δὲν εἶναι διόλου πατριωτική, ἂς μὴ νομίσῃ δέ, ὅτι δίδουν σημασίαν αἱ Δυνάμεις εἰς τὰ σπερμολογήματα ταῦτα, τῶν ὁποίων γνωστὰ εἶναι τὰ ἐλατήρια, ἀλλ' οὔτε οἱ Κρῆτες θὰ χάσουν καιρὸν νὰ σχολιάζουν τὰ ἄρθρα τοῦ «Κήρυκος» ἢ δὲν γνωρίζομεν ποίας ἄλλης ἐφημερίδος.

»Συμβουλεύομεν τὸν κατὰ τ' ἄλλα εὐπαίδευτον Κρῆτα νὰ παύσῃ δημιουργῶν σκάνδαλα ἀστήρικτα, διότι ἐπὶ τέλους θὰ ὑπάρχῃ δικαιοσύνη ἐν Κρήτῃ - ὁ Ραδάμανθυς καὶ ὁ Αἰακός, νομίζομεν, ὅτι Κρῆτες ἦσαν - ἥτις νὰ ἐπιληφθῇ αὐστηρῶν ἀνακρίσεων κατὰ τῶν ὑποκινητῶν τοιούτων ἀντικρητικῶν διαδόσεων, αἵτινες, μακρὰν βέβαια τοῦ νὰ πιστευθοῦν, βλάπτουν ὅμως τὴν ὑπόθεσιν τῆς Κρήτης, ἥτις εὑρίσκεται ἤδη εἰς πολὺ καλὸν σημεῖον, ἐμπνέον τὴν ἐλπίδα, ὅτι πολὺ ταχέως θὰ πληρωθοῦν οἱ πανελλήνιοι πόθοι».

Τὸ «Σκρίπ» ἐξ ἄλλου ἔγραφε σχετικῶς :

«...Ἐὰν ὁ κ. Βενιζέλος κατώρθωνε ν' ἀπευθυνθῇ εἰς τὰς Δυνάμεις, αὗται δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ παρέλθουν ἀπαρατήρητον τὴν διαμαρτυρίαν του. Καὶ ὅταν ἐπείθοντο ὅτι κατεπατήθη τόσον αὐθαδῶς τὸ Σύνταγμα, θὰ εἶχον ἐπιτακτικὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὁμολογήσουν, ὅτι ἐπλανήθησαν ἀναθέσασαι τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον. Ἀφοῦ αὐτὸς παραβιάζει τοὺς θεσμοὺς καὶ γίνεται ἀφορμὴ ἐμφυλίων ἐρίδων, εἶναι βεβαίως ἀνάξιος τῆς ἐμπιστοσύνης των. Ἀλλ' ἐν σφάλμα, τόσον ὀλιγώτερον κακὰ ἀποτελέσματα φέρει, ὅσον ταχύτερον διορθωθῇ. Καὶ ἡ εὐρω-

παϊκὴ διπλωματία, τίλλουσα τὴν κόμην της, διότι διέπραξε ἓν χονδροειδὲς σφάλμα, θὰ ἔσπευδε νὰ τὸ διορθώσῃ ἀποδιώκουσα ἐκ Κρήτης τὸν πρίγκιπα Γεώργιον.

»Διὰ τὸν ἀντικαταστάτην αὐτοῦ δὲν εἶχε νὰ σκεφθῇ καὶ πολύ. Ὁ πρίγκιψ Μίρκος τοῦ Μαυροβουνίου καὶ ὁ Πέτροβιτς τῆς Σερβίας θὰ ἐθεώρουν μεγάλην εὐτυχίαν νὰ διοικήσωσι τὴν ἡρωϊκὴν νῆσον. Ἀλλ' ἴσως καταλληλότερος ἐξ ὅλων θὰ ἐκρίνετο εἷς Βούλγαρος. Αὐτὸς δὲν θὰ εἶχε κανὲν συμφέρον ν' ἀπαγορεύσῃ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Νέου Κέντρου» ἢ οἱασδήποτε ἄλλης ἐφημερίδος. Θὰ ἠδύνατο μάλιστα νὰ εἰσαγάγῃ τὴν καινοτομίαν ὅπως ὅλοι οἱ ὑπήκοοί του φέρουν Βουλγαρικὸν καλπάκι, τὸ ὁποῖον εὐκόλως ὁ κ. Βενιζέλος θ' ἀφήρει ἐκ τῆς κεφαλῆς του ὁσάκις εἶχε τὴν ὄρεξιν νὰ βροντοφωνήσῃ :

— Ζήτωσαν οἱ θεσμοί».

Ἐπίσης καὶ τὸ «Ἐμπρός», τὸ ὁποῖον προσέκειτο περισσότερον πρὸς τὸν Βενιζέλον, δὲν παρέλειψε νὰ γράψῃ μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«...Διότι ἀνεξαρτήτως τῆς ἀφορμῆς, ἡ ἀπειλὴ προσφυγῆς εἰς τὰς Δυνάμεις δὲν εἶναι πρᾶξις παρὰ πολὺ ἑλληνική. Ὅ,τι θ' ἀποδείξῃ τὴν Κρήτην ὥριμον πρὸς τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν πλήρη αὐτοδιοίκησιν, εἶναι ἡ ἀπρόσκοπτος καὶ ὁμαλὴ λειτουργία τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς, ἥτις δὲν προκαλεῖ διαμαρτυρίας καὶ παράπονα. Τοῦτο θὰ πείσῃ τὰς Δυνάμεις ὅτι ἡ προστασία αὐτῶν εἶναι περιττή. Ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι τοιαύτη δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ προσφύγωμεν εἰς αὐτήν, οὔτε νὰ τὴν ἐπικαλεσθῶμεν αὐθόρμητον δι' οὐδεμίαν αἰτίαν.

»Ἐν Κρήτῃ δὲν δοκιμάζεται ἤδη μόνον ἡ ἱκανότης τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Δοκιμάζεται ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐν γένει ἑλληνικῆς διοικήσεως, τὸν ὁποῖον περιεβλήθη ἡ Κρητικὴ Πολιτεία. Εἶναι τοῦτο πείραμα τὸ ὁποῖον ἴσως ἡ Εὐρώπη θὰ εὑρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπαναλάβῃ αὔριον ἀλλαχοῦ, ἀποτελεῖ δὲ λύσιν λίαν παρήγορον δι' ἡμᾶς ἤδη, ὅτε ἀπωλέσαμεν τὴν ἐλπίδα ὅτι δυνάμεθα νὰ στηριχθῶμεν εἰς τὴν δύναμιν τῆς σπάθης. Δὲν ἐπιτρέπεται, λοιπόν, νὰ παραστήσωμεν τὴν διοίκησιν ταύτην ἀποτυγχάνουσαν καὶ ἐκεῖ μάλιστα ἔνθα δὲν εἶναι ἀληθὲς τοῦτο. Καὶ ὅμως οὐδὲν ἀνεχαίτισε τοὺς φίλους τοῦ κ. Βενιζέλου νὰ ἀποστείλωσιν εἰς τὸν «Ἡμερήσιον Χρονογράφον» τοῦ Λονδίνου ἀνταποκρίσεις, παριστώσας τὴν Κρήτην ἐν τελείᾳ καταστροφῇ καὶ ἀπογνώσει...»

Τέλος, ἡ ἐφημερὶς «Ἑστία» ἔγραφεν :

«Νέα ἐπεισόδια καὶ νέα σκάνδαλα καὶ προσωπικαὶ ἀντεγκλήσεις δίδουν τροφὴν εἰς τοὺς πολιτικολόγους τῶν Χανίων. Ἐπεισόδια εἰς τὰ ὁποῖα ἔπαιξε πρωταγωνιστοῦντα ρόλον τὸ ὄνομα τοῦ κ. Βενιζέλου.

»Τὸ προκαλέσαν πάντα ταῦτα ἐπεισόδιον δὲν ἦτο ξένον πρὸς τοὺς περι-

βοήτους θεσμούς, τοὺς προφανῶς προωρισμένους νὰ σκάψουν τὸν λάκκον καὶ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος».

Καὶ συνέχιζεν ἡ «Ἑστία» ἐξιστοροῦσα τὸ ἐπεισόδιον τῆς μὴ χορηγήσεως ἀδείας διὰ τὴν ἔκδοσιν νέας ἐφημερίδος ἐν Κρήτῃ, ἀναγράφουσα τὰ ἑξῆς :

«Ὁ πολιτευόμενος κ. Πωλογεώργης, συνεφώνησε μὲ τὴν ἄποψιν περὶ καταπατήσεως τοῦ Συντάγματος διὰ τῆς μὴ χορηγήσεως ἀδείας ἐκδόσεως ἐφημερίδος, ἐθεώρησεν ὅμως τὸ ὑποδεικνυόμενον διάβημα ὡς ἐπικίνδυνον, διότι - εἶπεν - ἂν καταγγείλωμεν τὸν Πρίγκιπα πρὸς τὰς Δυνάμεις, θὰ ἐκινδυνεύαμεν νὰ θεωρηθῶμεν ἀνοικονόμητοι, καὶ ὅτι οὐδ' Ἕλλην Πρίγκιψ δύναται νὰ μᾶς εὐχαριστήσῃ, ἂν δ' ἰσχύσουν οἱ καλοθεληταί μας, διατρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ ἴδωμεν ἐν Κρήτῃ κανένα Μίρκον ἢ Γερμανόν τινα πρίγκιπα».

Καὶ ἡ «Ἑστία» κατέληγεν:

«Κύριοι Κρῆτες πολιτευόμενοι, τὸ εἴπατε μόνοι καὶ μᾶς ἀπηλλάξατε ὡς ἐκ τούτου τῆς δυσκόλου θέσεως νὰ σᾶς τὰ εἴπωμεν οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀδελφοί σας. Μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι δὲν κινδυνεύετε νὰ θεωρηθῆτε ἀνοικονόμητοι, ἀλλὰ κατηντήσατε πρὸ καιροῦ τοιοῦτοι. Πιστεύσατέ μας καὶ περιορισθῆτε, ἐφ' ὅσον ὑπάρχῃ ἀκόμη καιρός,δὲν εἶναι πολὺ ἀργά».

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς δημιουργηθείσης ὀξύτητος καὶ τῶν πολιτικῶν παθῶν καὶ τῆς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων, παρενεβλήθη μία μικρὰ παρένθεσις : Τὴν 17ην Δεκεμβρίου 1902 ἀφικνεῖτο εἰς Χανιὰ τὸ Διαδοχικὸν Ζεῦγος τῆς Ἑλλάδος, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Σοφία. Τὸ ἄγγελμα ὑπῆρξεν ἀπροσδόκητον, δεδομένου ὅτι οὐδεμία σχετικὴ εἴδησις εἶχε προηγουμένως ἐνημερώσει τὸ κοινὸν ἐπὶ τοῦ γεγονότος. Οὕτως, ἐντὸς ἐλαχίστης ὥρας, ἀφ' ἧς διεδόθη ὅτι ὁ Διάδοχος μετὰ τῆς συζύγου του θὰ ἔφθανον τὴν μεσημβρίαν διὰ τῆς «Σφακτηρίας», ἡ κίνησις εἰς τὴν πόλιν τῶν Χανίων ἐγένετο ζωηροτάτη. Τὰ καταστήματα καὶ αἱ οἰκίαι ἐσημαιοστολίσθησαν οἱ δὲ κάτοικοι ἤρχισαν νὰ κατευθύνωνται κατὰ πυκνὰς ὁμάδας πρὸς τὴν Σούδαν, διὰ νὰ ὑποδεχθοῦν τοὺς ὑψηλοὺς ἐπισκέπτας. Εἰς τὴν ἀποβάθραν κατῆλθεν ἐπίσης ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, τὰ μέλη τοῦ Ἡγεμονικοῦ Συμβουλίου καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι τοῦ τόπου.

Ἡ «Σφακτηρία» ἠγκυροβόλησε περὶ τὴν 3ην μ.μ. καὶ ὁ Γεώργιος διεπεραιώθη δι' ἀτμακάτου εἰς τὸ σκάφος. Μετ' ὀλίγον ἀπεβιβάσθη συνοδεύων τὸ Διαδοχικὸν Ζεῦγος.

Ἡ ὑποδοχή, ἥτις τοὺς ἐπεφυλάσσετο, ὑπῆρξε λίαν ἐνθουσιώδης. Τὴν ἄφιξιν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Σοφίας ὁ κρητικὸς λαὸς ἐθεώρησεν ὡς προάγγελον τῆς ἑνώσεως. Εὗρε δὲ τὴν εὐκαιρίαν ὁ λαὸς τῶν Χανίων νὰ διαδηλώσῃ διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν ἀγάπην του καὶ τὴν ἀφο-

σίωσίν του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Δυναστείαν. Ὁ Διάδοχος καὶ ἡ Σοφία ἐχαιρέτων συγκεκινημένοι τὰ πλήθη, τὰ ὁποῖα ἠκολούθουν τὴν ἅμαξάν των ζητωκραυγάζοντα.

Τὸ ἀπόγευμα ἐψάλη δοξολογία, τὴν δ' ἑσπέραν διωργανώθη ἐπιβλητικὴ λαμπαδηδρομία, ἡ ὁποία διέσχισεν ὁλόκληρον τὴν πόλιν καὶ τέλος διῆλθε πρὸ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Χαλέπας. Τὸ Διαδοχικὸν Ζεῦγος καὶ ὁ Πρίγκιψ, εἶχον κατέλθει εἰς τὸ κιγκλίδωμα τοῦ περιβόλου, ὅπου ἐγένοντο ἀντικείμενον θερμῶν ἐκδηλώσεων τοῦ παρελαύνοντος πλήθους. Ἐπίσης ἐδέχθησαν τὴν ἰδίαν ἑσπέραν καὶ ψήφισμα τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Χανίων, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξεδηλοῦτο ἡ χαρὰ καὶ ἡ συγκίνησις τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ Διαδοχικοῦ Ζεύγους.

Ὁ Διάδοχος καὶ ἡ Σοφία παρέμειναν ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ Διάδοχος ἐπεθεώρησε τὴν χωροφυλακήν, ἡ ὁποία παρήλασεν ἐνώπιόν του καὶ ἐξέφρασε τὴν εὐαρέσκειάν του διὰ τὴν θαυμασίαν της ὀργάνωσιν. Κάθε ἐμφάνισις τοῦ Διαδοχικοῦ Ζεύγους εἰς τὰς ὁδοὺς ἦτο καὶ μία ἀποθέωσις. Διότι ὁ μὲν ἄδολος κρητικὸς λαὸς ὡραματίζετο μὲ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτὴν τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐθνικοῦ ἰδεώδους, ἡ δ' Ἑλληνικὴ Δυναστεία διεκήρυσσε διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, ὅτι ἐθεώρει οὐσιαστικῶς τὴν Κρήτην τμῆμα τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν ἀπέμενεν εἰμὴ ἡ τυπικὴ ἐπικύρωσις τοῦ γεγονότος.

ΑΙ ΝΕΑΙ ΕΚΛΟΓΑΙ

ΤΟΝ Ἰανουάριον τοῦ 1903 προεκηρύχθησαν ἐκλογαὶ πρὸς ἀνάδειξιν τῆς νέας Κρητικῆς Βουλῆς, αἱ ὁποῖαι ὡρίσθησαν νὰ διενεργηθοῦν τὴν 17ην Μαρτίου.

Ἡ προκήρυξις τῶν ἐκλογῶν αὐτῶν διέψευσε τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Βενιζέλου,ὁ ὁποῖος ὑπεστήριζεν ὅτι ὁ Πρίγκιψ, καταπατῶν τὸ Σύνταγμα, δὲν θὰ ἔκαμνεν ἐκλογάς, ἀλλὰ θὰ ἐκυβέρνα δικτατορικῶς τὴν νῆσον.

Κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν ὁ Βενιζέλος ἐνήργησε πολιτικὴν περιοδείαν, καθ' ἥν, ὁμιλῶν πρὸς τὸν λαόν, ὑπερημύνθη τοῦ πατριωτισμοῦ του καὶ κατηγόρει τοὺς συμβούλους τοῦ Ἡγεμόνος, τὸ περιβάλλον του καὶ τὴν ἐν γένει πολιτείαν τοῦ Πρίγκιπος.

Συνεχίζων τὴν ἐπίθεσίν του, ὁ Βενιζέλος ἐπετέθη καὶ κατὰ τοῦ Μητροπολίτου Εὐμενίου, ὅστις προΐστατο τῆς ἐκκλησίας τῆς Κρήτης. Τὸν Μητροπολίτην αὐτὸν ὁ Βενιζέλος, ἀπεκάλει εἰς τὸν «Κήρυκα» «ἀνάξιον λειτουργὸν τῆς θρησκείας». Κατόπιν τούτου ὁ Εὐμένιος κατήγγειλε τὸν Βενιζέλον καὶ τὸ Πλημμελειοδικεῖον Χανίων τὸν κατεδίκασεν εἰς δεκαπενθήμερον φυλάκισιν. Τὴν ἐπιβληθεῖσαν ποινὴν ἐξέτισεν ὁ Βενιζέλος εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ἰτζεδδίν. Ταὐτοχρόνως δέ, διὰ τῆς δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐπεβάλλετο καὶ μηνιαία παῦσις εἰς τὸν «Κήρυκα».

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐγένοντο αἱ ἐκλογαί, αἵτινες διεξήχθησαν μὲ τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ διέψευσε τὰς προεκλογικὰς διαδόσεις, καθ' ἃς θὰ συνέβαινον αἱματηραὶ σκηναί. Τῶν διαδόσεων τούτων εἶχον πέσει θῦμα καὶ αὐτοὶ οἱ «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου, ὁ ἐν Ἑλλάδι ἀνταποκριτὴς τῶν ὁποίων, ὁ διαπρεπὴς Ἄγγλος δημοσιογράφος Μπάουτσερ, εἶχε τηλεγραφήσει ὅτι «ἐν Κρήτῃ θὰ ἐλάμβανον χώραν θύελλαι καὶ ἐπαναστάσεις ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν κρητικῶν ἐκλογῶν» καὶ ὅτι «ὅλη ἡ νῆσος εὑρίσκετο ἐν ἐξάψει».

Ἐξ ὅλων ὅμως αὐτῶν οὐδὲ ἴχνος ἐπηλήθευσεν. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁλόκληρος ὁ Εὐρωπαϊκὸς τύπος ἀνεγνώρισεν ὅτι αἱ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καὶ τάξει.

Ὁ κρητικὸς λαὸς προσῆλθεν ἠρέμως εἰς τὰς κάλπας καὶ ἐξέλεξε μόνον τέσσαρας ἐκ τοῦ κόμματος τοῦ Βενιζέλου ἐπὶ συνόλου 64 βουλευτῶν.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἐθεωρήθη συντριπτικόν, διότι εἰς τὴν προηγουμένην Βουλὴν ἠρίθμει ὁ Βενιζέλος δέκα ὀπαδούς.

Ἐφημερίδες δὲ τῶν Χανίων καὶ Ἀθηνῶν ἀνέγραψαν ὅτι : «ὁ κρητικὸς λαὸς διὰ τῆς ἐτυμηγορίας του, διεδήλωσε τὴν πεποίθησίν του, ὅτι κάθε ἐχθρὸς τοῦ Πρίγκιπος ἦτο καὶ ἰδικός του ἐχθρός».

Ὁ Βενιζέλος, ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ τῶν ἐκλογῶν, ὡς ἦτο φυσικόν,δὲν ἱκανοποιήθη καὶ ἀπεφάσισεν ὅπως αὐτὸς καὶ οἱ τέσσαρες φίλοι του βουλευταὶ μὴ μετάσχουν τῶν ἐργασιῶν τῆς Βουλῆς. Ὡς δικαιολογητικὸν δὲ προέβαλε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι αἱ ἐκλογαὶ δὲν ἐξεπροσώπευον τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῆς λαϊκῆς θελήσεως.

Ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τῆς Β' Συνόδου τῆς κρητικῆς Βουλῆς ἐγένετο τὴν 21ην Ἀπριλίου 1903. Τὴν ἔναρξιν ἐκήρυξεν ὁ Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος ἀνελθὼν ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῶν Βουλευτῶν καὶ τοῦ πλήθους εἰς τὸ προεδρεῖον, ἐξεφώνησε τὸν ἑξῆς λόγον :

«Κύριοι βουλευταί,

»Μετ' εἰλικρινοῦς χαρᾶς βλέπω συνηγμένους ἐνταῦθα τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς νήσου. Αἰσθάνομαι,πρωτίστως,τὴν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσω τὸν πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν ὀφειλόμενον δίκαιον ἔπαινον ἐπὶ τῇ πολιτικῇ εὐκοσμίᾳ καὶ τάξει, μεθ' ὧν ἐξήσκησε καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἐκλογὰς τὸ ὕψιστον αὐτοῦ δικαίωμα. Λαός, τοιαῦτα παρέχων δείγματα ἀρετῶν ἐπιζήλων καὶ πολιτικῆς ἀγωγῆς, δικαιοῦται βεβαίως ν' ἀποβλέπῃ μετὰ πεποιθήσεως εἰς τὸ ποθητὸν τῆς ἐλευθέρας σταδιοδρομίας του γέρας, καὶ ὁ κρητικὸς λαός, ἀφ' ὅτου ἠδυνήθη νὰ κινηθῇ ἐλευθέρως, οὐδὲν παρέλιπεν ὁμολογουμένως ἵνα ἀποκτήσῃ ἀρτίαν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὴν ἐκτίμησιν.

»Πρὸς τὰς τοιαύτας, τοιούτου λαοῦ, ἀρετάς, παράλληλος δέον νὰ βαίνῃ καὶ ἡ ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς εὐημερίας αὐτοῦ μέριμνα τῶν τε κυβερνώντων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ καθώρισε διὰ τοῦ λόγου του τὰ κύρια θέματα, μὲ τὰ ὁποῖα ὤφειλε ν' ἀσχοληθῇ ἡ Βουλή, μελετῶσα καὶ συζητοῦσα τὰ νομοθετήματα τὰ εἰσαγόμενα ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Ἀπέβλεπον δὲ τὰ νομοθετήματα ταῦτα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Κοινωφελοῦς Ταμείου πρὸς ἀνακούφισιν τῶν γεωργικῶν πληθυσμῶν, εἰς τὴν κατασκευὴν δημοσίων ὁδῶν καὶ ἔργων, εἰς τὴν κατασκευὴν λιμένων, τὴν συμπλήρωσιν τῆς δικαστικῆς ὀργανώσεως καὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς χωροφυλακῆς καὶ τὴν ἀναθεώρησιν ὡρισμένων νόμων, ἰδίως τῶν ἀφορώντων τὸ ἀστικὸν δίκαιον.

Ὁ Πρίγκιψ ὑπεδείκνυεν ἕνα σαφὲς πρόγραμμα ἐργασιῶν, χωρὶς βεβαίως νὰ παραλείψῃ νὰ κάμῃ μνείαν καὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, πρὸς

τὸν ὁποῖον ἔτεινον ὅλαι του αἱ προσπάθειαι, καταλήξας διὰ τῆς κάτωθι ἀποστροφῆς:

«Ἐπικαλούμενος τὴν ἀντίληψιν του Ὑψίστου ἐπὶ τοῦ ἔργου πάντων ἡμῶν καὶ τὴν προστασίαν Του ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς Κρήτης, τὴν πλήρωσιν τῶν νομίμων πόθων τῆς ὁποίας δὲν παύω συνιστῶν εἰς τοὺς Ὑψηλοὺς αὐτῆς προστάτας, κηρύττω τὴν ἔναρξιν τῆς Β' Βουλευτικῆς Συνόδου».

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ἡγεμόνος, ἡ Β' Κρητικὴ Βουλὴ ἔκαμεν ὁμοφώνως δεκτὸν ψήφισμα πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, πρὸς τὰς ὁποίας διεδήλωνε καὶ πάλιν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἑνώσεως.

ΕΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

ΚΑΙ ἐνῷ ἡ Β' κρητικὴ Βουλὴ ἐπεδόθη ἠρέμως εἰς τὸ ἔργον της, ὁ Βενιζέλος ἐξηκολούθησε τὴν δρᾶσιν του, παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ φανατικὸν ἀντιπριγκιπικὸν πάθος του.

Τὸν Μάϊον τοῦ 1904 συνέταξεν ἓν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον, πενταμελὴς ἐκ φίλων τοῦ Βενιζέλου ἐπιτροπή, ἐπέδωσεν εἰς τὸν Πρίγκιπα. Δι' αὐτοῦ ὁ Βενιζέλος διεμαρτύρετο ἐναντίον τῆς «ἀπολυταρχικῆς» δῆθεν πολιτικῆς τοῦ Ἡγεμόνος, ἐστρέφετο δὲ κυρίως ἐναντίον τοῦ περιβάλλοντός του, εἰς τὸ ὁποῖον, ἔλεγεν, εἶχε συγκεντρωθῆ ὅλη ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία «ἐπὶ μεγίστῃ βλάβῃ τοῦ γοήτρου τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος». Δὲν ἦτο ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν ὁ Βενιζέλος ἐστρέφετο ἐναντίον τοῦ περιφήμου αὐτοῦ «περιβάλλοντος», τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Πρίγκιπος καὶ τοὺς ὑπασπιστάς του.

Τὸ «ἐξ ὀνόματος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ» ὑποβληθὲν ὑπόμνημα, ἔφερε μόνον ἐλαχίστας ὑπογραφὰς μερικῶν ὀπαδῶν τοῦ Βενιζέλου. Διὰ νὰ δικαιολογηθῇ δὲ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν ὑπογραφῶν, οἱ ὑποβαλόντες τὸ ὑπόμνημα ἐχαρακτήρισαν τοῦτο ὡς ἔχον δῆθεν «ἐμπιστευτικὸν χαρακτῆρα».

Πρὸς τὴν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία ἐπέδωσε τὸ ὑπόμνημα, ὁ Πρίγκιψ ὡμίλησε μὲ τὴν γλῶσσαν τῆς αὐστηρᾶς λογικῆς. Ἐτόνισε, δηλαδή, εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Βενιζέλου, μὲ τὸν πλέον κατηγορηματικὸν τρόπον, ὅτι ἡ πολιτεία του ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων τῶν ψηφισθέντων ὑπὸ τῆς Βουλῆς. Καὶ ἂν ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐνόμιζον ὅτι οἱ νόμοι ἔπρεπε νὰ τροποποιηθοῦν, δὲν εἶχον παρὰ νὰ ἐμφανισθοῦν εἰς τὴν Βουλὴν καὶ νὰ πείσουν τοὺς Βουλευτὰς νὰ τοὺς τροποποιήσουν, ἀντὶ νὰ καταφεύγουν εἰς μέσα πλάγια καὶ αὐθαίρετα καὶ νὰ θέλουν, ὀλίγοι αὐτοί, νὰ ἐπιβάλουν τὴν θέλησίν των εἰς τοὺς πολλούς.

Μετὰ τὴν συνέντευξιν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεδόθη τὸ ὑπόμνημα, οἱ παρουσιασθέντες εἰς τὸν Πρίγκιπα διέδωσαν ὅτι τοὺς ὡμίλησε μὲ βαρείας φράσεις. Ἡ νοσηρὰ δὲ φαντασία των, τοὺς ὡδήγησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ σοφισθοῦν τὴν ἑξῆς ψευδεστάτην φράσιν καὶ νὰ τὴν θέσουν εἰς τὰ χείλη τοῦ Ἡγεμόνος: Ὅτι, δῆθεν, τοὺς εἶπε, πὼς τὴν ἐλευθερίαν

εἰς τὸν κρητικὸν λαόν, οὔτε οἱ ἀγῶνες αὐτοῦ, οὔτε αἱ θυσίαι του ἔδωκαν, ἀλλ' ὀφείλεται αὕτη εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς μετὰ τοὺς Τσάρου συγγενικοὺς δεσμούς του !..

Τὴν συκοφαντικὴν αὐτὴν διάδοσιν τὴν ἐκυκλοφόρησαν μετά τινας ἡμέρας, ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Πρίγκιπος κατὰ μίαν περιοδείαν του εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου. Ἐπὶ πλέον δέ, διὰ νὰ κάμουν τὸ πρᾶγμα πιστευτόν, ἀπέστειλον ἀνταπόκρισιν καὶ εἰς τὸ «Νέον Ἄστυ» τῶν Ἀθηνῶν, περιέχουσαν τὰς ἀνωτέρω ψευδολογίας. Ὁ Πρίγκιψ μόλις ἐπληροφορήθη τὸ γεγονός, ἠγανάκτησε, διότι οὔτε εἶπεν, οὔτε διενοήθη νὰ εἴπῃ ὅσα ἰσχυρίζοντο ὡς λεχθέντα παρ' αὐτοῦ. Καὶ ἔσπευσεν ἀμέσως ν' ἀποστομώσῃ τοὺς συκοφάντας διὰ τοῦ ἑξῆς ἀνακοινωθέντος, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐκοινοποίησεν ὁ ὑπασπιστής του :

«Ἐν Ἁγίᾳ Εἰρήνῃ Σελίνου, τῇ 21ῃ Μαΐου 1904.

Πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς ἐφημερίδος «Πατρίς».

»Καθ' Ὑψηλὴν ἐπιταγὴν δηλῶ ὅτι ἡ Α. Β. Ὑψηλότης ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, περιοδεύων εἰς Σέλινον, ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἐν τῷ «Νέῳ Ἄστει» τῆς 17ης Μαΐου δημοσιευθείσης δῆθεν συνομιλίας του μετὰ τῶν μελῶν τῆς παρουσιασθείσης ἐπιτροπῆς πρὸς ἐπίδοσιν ἀναφορᾶς.

»Ἡ Α. Β. Ὑψηλότης μετὰ σφοδρᾶς ἀγανακτήσεως διαψεύδει τὰ δῆθεν ὑπ' Αὐτῆς λεχθέντα, ὡς ἐδημοσιεύθησαν, χαρακτηρίζουσα τὴν δημοσίευσιν ταύτην ὡς κακόβουλον, καθαρῶς συκοφαντικὴν καὶ ἀσυστόλως ψευδῆ.

Ὁ Ὑπασπιστὴς τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος Κ. Λεμπέσης, ἀντιπλοίαρχος».

Ὁ Πρίγκιψ ἦτο ἤδη ἕτοιμος διὰ τὸ δεύτερον ταξίδιόν του εἰς τὰς πρωτευούσας τῆς Εὐρώπης. Μόνη του ἐπιδίωξις ἦτο καὶ πάλιν ἡ ἕνωσις. Διὰ νὰ ἔχῃ δὲ ἕνα πρόσφατον ζωντανὸν ἐπιχείρημα νὰ προβάλῃ καὶ νὰ πείσῃ τὰς Δυνάμεις ὅτι εἶχεν ἐπιστῆ πλέον ὁ καιρὸς νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ἐναπομένον βῆμα πρὸς τὴν ὁριστικὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἔδωσεν ἐμπιστευτικὴν ἐντολὴν νὰ διοργανωθοῦν λαϊκαὶ συγκεντρώσεις καθ' ἅπασαν τὴν Κρήτην. Βεβαίως ὁ κρητικὸς λαὸς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔπαυσε νὰ διαδηλώνῃ τὴν θέλησίν του διὰ τὴν ἕνωσιν, ἀλλὰ τὰ συλλαλητήρια ἐκεῖνα τῆς 6ης Αὐγούστου ὑπῆρξαν ζωηρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς Κρήτης, συνέρρευσεν ὁ λαὸς καὶ συνέταξε ψηφίσματα ζητῶν τὴν ἕνωσιν. Εἰς τὰς συγκεντρώσεις αὐτὰς μετέσχον καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τὸν Βενιζέλον. Διὰ τῶν ψηφισμάτων ἐτονίζετο μεταξὺ ἄλλων :

«. . .Ὁ κρητικὸς λαὸς εὐελπιστῶν ὅτι καὶ αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀναγνωρίζουσι τὸ νόμιμον καὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἱεροῦ πόθου τῆς ἑνώσεως, θεωρεῖ καθῆκον του νὰ διακηρύξῃ καὶ πάλιν ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ προβῇ

ἀδιστάκτως εἰς πᾶσαν θυσίαν, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν πλήρη ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀποκατάστασιν, ἣν πάντοτε ἔθετεν ὡς τὸν μόνον ὅρον τῆς ὑπάρξεώς του, νὰ παρακαλέσῃ δὲ τὸν σεπτὸν Ἡγεμόνα του νὰ γνωρίσῃ τὴν στερεὰν ταύτην ἀπόφασιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, μὲ τὴν θερμὴν ἱκεσίαν νὰ μὴ ἀναβάλωσι πλέον τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ἥτις οὐ μόνον ἀποτελεῖ τὸ μόνον δίκαιον καὶ ἀποδεκτὸν ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ τέρμα τῶν μακρῶν αὐτοῦ ἀγώνων, ἀλλ' εἶναι καὶ τὸ μόνον μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου δύνανται ν' ἀρθῶσιν αἱ συμφυεῖς πρὸς τὴν παροῦσαν μεταβατικὴν κατάστασιν δυσχέρειαι».

Εἰς τὰ ψηφίσματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα αἱ λαϊκαὶ ἐπιτροπαὶ ἐπέδωσαν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα, ἀπήντησεν οὗτος διὰ τῆς κάτωθι ἐμπνευσμένης προκηρύξεως, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Κρῆτας τὴν 11 Αὐγούστου 1904.

«Κρῆτες,

Εὐχαρίστως ἔλαβον τὰ ψηφίσματα, δι' ὧν, εἰς πανδήμους συνελθόντες καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον συναθροίσεις, ἐξεδηλώσατε καὶ πάλιν τόσον διακαῶς τὸν ἀναλλοίωτον ὑπὲρ τῆς τελείας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ὑμῶν πόθον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἀφ' ἧς ἐδέχθην τὴν ἱερὰν ἀποστολήν Μου, δὲν ἔπαυσα ἐκθέτων τὴν ἀνάγκην τῆς πληρώσεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιστάσει, μετὰ τῆς αὐτῆς ὡς πάντοτε θέρμης, θὰ διερμηνεύσω τὰ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος αἰσθήματα ὑμῶν καὶ θὰ συνηγορήσω ὑπὲρ τῆς πλήρους ἱκανοποιήσεως αὐτῶν ἐνώπιον ἐκείνων, οἵτινες ἀνεγνώρισαν ἤδη ὡς νομίμους τοὺς ὑμετέρους πόθους καὶ οἱ ὁποῖοι διὰ τοσαύτης περιέβαλον τὴν Κρήτην εὐμενείας. Ἀλλ' ἵνα ἑλκύσητε τὰς συμπαθείας τῶν Δυνάμεων, διευκολύνητε τὸ ἔργον Μου καὶ ἐπιτύχητε τοῦ ποθητοῦ σκοποῦ, εἶναι ἀνάγκη νὰ δειχθῆτε ἄξιοι τῆς κεκτημένης ὑμῶν ὑπολήψεως, ἐξακολουθοῦντες ἀπαρεγκλίτως, κατὰ τὴν ἀπουσίαν Μου, τὴν αὐτὴν νομοταγῆ πορείαν, ἐφ' ᾗ μέχρι σήμερον διεκρίθητε καὶ ἀναμένοντες ἐν παραδειγματικῇ τάξει καὶ ὁμονοίᾳ τὴν ἀπόφασιν τῶν ὑψηλῶν τῆς νήσου προστατῶν.

»Πέποιθα ὅτι ὁ ἀκραιφνὴς πατριωτισμός σας καὶ ὁ ἱερὸς σκοπὸς ὃν ἐπιδιώκετε, θὰ σᾶς τηρήσωσιν ἀδιασείστους ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ ὑψίστου τούτου καθήκοντος.

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 11ῃ Αὐγούστου 1904

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὰ συλλαλητήρια, ὁ Βενιζέλος συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς φίλους του Κ. Φούμην καὶ Κ. Μᾶνον, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως «πρὸς βελτίωσιν τῆς ἐν τῇ νήσῳ καταστάσεως».

'Αλλά τὸ ἔργον τοῦ Πρίγκιπος ἦτο γνωστὸν εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ οὐδεμία διαβολὴ ἦτο δυνατὸν νὰ εὕρῃ πρόσφορον ἔδαφος καὶ νὰ τὸ κλονίσῃ. Ἐξ ἄλλου ὁ κρητικὸς λαὸς ἐπανειλημμένως εἶχεν ἐκδηλώσει τὴν πλήρη διαφωνίαν του πρὸς τὸν Βενιζέλον. Ἡ Ἐπιτροπή, ὡς ἦτο ἑπόμενον, εὗρε κλειστὰς τὰς θύρας τοῦ πρωθυπουργοῦ Γ. Θεοτόκη καὶ τῶν ἄλλων πολιτικῶν ἀρχηγῶν καὶ κλειστὰ τὰ ὦτα τῆς κοινῆς γνώμης. Καὶ ὁ Βενιζέλος, μάτην ἀγωνιζόμενος νὰ σπείρῃ ζιζάνια καὶ νὰ προκαλέσῃ ζητήματα, περιωρίσθη εἰς μίαν συνέντευξιν πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Καιροὶ» τῆς 22ας Αὐγούστου 1904. Ἡ συνέντευξις ἐκείνη δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο παρὰ μία ἐπανάληψις τῶν γνωστῶν ἀπόψεων τοῦ Βενιζέλου, διὰ τὰ αἴτια τῆς πρὸ τριετίας ἀποπομπῆς του καὶ μία διατύπωσις κατηγοριῶν κατὰ τοῦ Πρίγκιπος καὶ τοῦ περιβάλλοντός του.

Ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς χώρας, ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ὁλόκληρος ὁ ἀθηναϊκὸς τύπος ἀνεξαιρέτως, ἀπεδοκίμασαν διὰ βαρυτάτων φράσεων τὴν πολιτικὴν τοῦ Βενιζέλου. Παραλλήλως, ὅλοι ἀνεγνώρισαν ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ πατριωτικὴ πολιτικὴ ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος ἀκολουθουμένη, ἡ ὁποία ἄλλωστε κατευθύνετο, ἐν τῷ γενικωτέρῳ της πλαισίῳ, ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Τὴν θέσιν τοῦ Βενιζέλου ἐν Ἀθήναις ἐδυσχέραινον καὶ ὡρισμένα δημοσιεύματα ξένων ἐφημερίδων, ἐμπνευσμένα ἀπὸ τοὺς φίλους του. Ἐπρόκειτο κυρίως περὶ ἀνταποκρίσεων αἱ ὁποῖαι εἶχον σταλῆ ἀπὸ τὰ Χανιά, γραφεῖσαι ἀπὸ τὸν τέως καθηγητὴν Ἀντώνιον Γιάνναρην. Μία ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἀνταποκρίσεις ἔφερε τὸν τίτλον : «Prince George : Outisultanig the Sultan» : (Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος : Σουλτανικώτερος τοῦ Σουλτάνου).

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Πρίγκιπος ἐπεδίωκαν νὰ ἐμφανίσουν αὐτὸν μὲν ὡς ἀποτυχόντα εἰς τὸ ἔργον του, τὴν δὲ Κρήτην ἀπειλουμένην μὲ ἐσωτερικὰς ταραχάς,διὰ τὴν πρόληψιν τῶν ὁποίων ἐπεβάλλετο ἡ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων.

Βεβαίως ὑπῆρχον ἀρκεταὶ δυσχέρειαι εἰς τὴν Κρήτην, οἰκονομικῆς φύσεως κυρίως. Θὰ ἦτο, ὅμως, ἄδικον, ν' ἀποδοθοῦν αὗται εἰς τὴν ἀσκουμένην δῆθεν «κακοδιοίκησιν» τοῦ Πρίγκιπος. Αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι ἦσαν ἀναπόφευκτοι εἰς μίαν νῆσον, μόλις ἐξελθοῦσαν μακρᾶς ὑποδουλώσεως, κατόπιν σειρᾶς αἱματηρῶν ἀγώνων καὶ ὑποστάσης τόσας καταστροφὰς εἰς ἀγαθά, δημόσια ἔργα καὶ κτίρια. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου εἶχεν ἀναστατωθῆ, προβλήματα νέα προέβαλλον, μία δὲ περιωρισμένη εἰς στενώτατα ὅρια οἰκονομία δὲν ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ ὀρθοποδήσῃ. Μόνον ἡ ἕνωσις μὲ τὴν Ἑλλάδα, συνδέουσα τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Κρήτης μὲ τὴν εὐρυτέραν οἰκονομίαν ταύτης, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς νήσου. Οἱ ἐχθροὶ ὅμως τῆς Κρήτης

καὶ τοῦ Πρίγκιπος, διὰ τοῦ τόνου τὸν ὁποῖον ἔδιδον εἰς τὰ δημοσιεύματά των, προσεπάθουν νὰ πείσουν τὰς Δυνάμεις ὅτι δὲν ἦτο ἀνάγκη μεταβολῆς τοῦ καθεστῶτος, ἂν ἀντικαθίστατο ὁ πρίγκιψ Γεώργιος.

Οὕτως εἰς ἀνταπόκρισιν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν «'Ημερήσιον Χρονογράφον» τοῦ Λονδίνου καὶ προερχομένην δῆθεν ἐξ 'Αθηνῶν, ὁ ἀναφερθεὶς Α. Γιάνναρης ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς ἐξ ὁλοκλήρου συκοφαντικά :

«'Ο πρίγκιψ Γεώργιος κατενόησε πρὸ πολλοῦ τὰς συνεπείας τῆς μακρᾶς κακοδιοικήσεώς του καὶ παρεδέχθη ἀπεριφράστως ὅτι τὸ Κρητικὸν πολίτευμα ἀπέτυχεν.

»'Αφοῦ ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα διὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἁρμοστείας του κατὰ τὸ προσεχὲς φθινόπωρον, ἐσκέφθη, ὅπως ἐξέλθη τῆς ἀμηχάνου θέσεώς του, νὰ προσεταιρισθῆ τὰς ἐγγυητρίας Δυνάμεις, μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως τὰς παραπείσῃ καὶ συναινέσουν εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς 'Ελλάδος.

»'Εὰν ἡ ἕνωσις εἶναι ἐκτὸς πάσης συζητήσεως, τότε αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν πρέπει νὰ χάνουν οὔτε στιγμὴν ὅπως ἐπέμβουν καὶ ἀποκαταστήσουν τὴν ἐξουσίαν των εἰς τὴν νῆσον, διὰ νὰ προλάβουν οὕτω τὴν σύγχυσιν καὶ τὰς ταραχάς, αἵτινες θὰ ἐπακολουθήσουν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πρίγκιπος.

»'Η καλυτέρα, λοιπόν, λύσις θὰ ἦτο ἴσως ἡ δημιουργία ἀνεξαρτήτου καὶ οὐδετέρας πολιτείας ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων.

»Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπαίτησις τῆς κρητικῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἀποτελουμένης ἐκ τῶν σωφρονεστέρων πολιτικῶν ἀρχηγῶν τῆς νήσου».

Οἱ δὲ «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου προέτεινον ἐξ ἰδίων των μετά τινας ἡμέρας τὰ ἑξῆς : «Πρὸς πρόληψιν ἐνδεχομένων ἀνωμαλιῶν ἐν τῇ νήσῳ νὰ διορισθῇ εὐρωπαῖος πολιτικὸς Πρόεδρος». Παρομοίας γνώμας διετύπωναν καὶ αὐστριακαί, γερμανικαί, γαλλικαὶ καὶ ἰταλικαὶ ἐφημερίδες.

Αἱ ἀθηναϊκαὶ ἐφημερίδες ἐσχολίασαν μὲ θλῖψιν καὶ ἀγανάκτησιν τὰ δημοσιεύματα αὐτὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων. Οὕτως, ἡ «'Εστία» τῆς 21ης Αὐγούστου 1904 ἔγραφεν εἰς κύριον ἄρθρον της, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Αἶσχος!».

«Ἔχει πλέον πάντα λόγον νὰ εἶναι εὐχαριστημένη ἡ ἐπιτροπὴ τῆς κρητικῆς ἀντιπολιτεύσεως. 'Ο ἀγὼν αὐτῆς εὐοδοῦται. 'Αγὼν κατὰ τῆς Κρήτης καὶ κατὰ τῆς 'Ελλάδος. 'Αγών, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τέλους ὀφείλομεν νὰ ὀνομάσωμεν μὲ τὸ ἀληθινόν του ὄνομα : Αἶσχος. 'Αγών, τὸν ὁποῖον δὲν θὰ ὑπάρξῃ Ἕλλην, ὅστις νὰ μὴ τὸν στιγματίσῃ καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς δράστας του.

»'Εφαντάζετο κανεὶς ὅτι Κρῆτες, ναί, Κρῆτες Ἕλληνες, θὰ ἦσαν ἱκανοὶ νὰ γράφουν εἰς ἀγγλικὰ φύλλα ῥαδιουργοῦντες καὶ ψευδολογοῦντες ἐναντίον τῆς Κρήτης καὶ τῆς 'Ελλάδος; Ὅτι θὰ ἀπέδιδον τὰ ὑπὲρ τῆς

ἑνώσεως ψηφίσματα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς προσωπικὰς ἐνεργείας τοῦ Πρίγκιπος διὰ νὰ ἐλαττώσουν τὴν σημασίαν τῆς προελεύσεώς των; Ὅτι θὰ ἐπεζήτουν ὄχι τὴν ἕνωσιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἕλληνος πρίγκιπος καὶ ἂς γίνῃ ὅ,τι γίνῃ; Ὅτι τὸν ἀγῶνα, τὸν τίμιον καὶ πατριωτικὸν ἀγῶνα τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ υἱοῦ Του Ἡγεμόνος τῆς Κρήτης ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως θὰ ἐχαρακτήριζον, εἰς εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας, ὡς ψευδῆ καὶ ἀνειλικρινῆ, γράφοντες ὅτι ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ζητεῖ τὴν ἕνωσιν οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διότι «κατέστη ἀφόρητος ἡ θέσις του ἐν Κρήτῃ» καὶ ὅτι «ἀφοῦ ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα διὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ἁρμοστίας του κατὰ τὸ προσεχὲς φθινόπωρον ἐσκέφθη, ὅπως ἐξέλθῃ τῆς ἀμηχάνου θέσεώς του, νὰ προσεταιρισθῇ τὰς ἐγγυητρίας Δυνάμεις μὲ τὸν σκοπὸν ὅπως τὰς παραπείσῃ καὶ συναινέσουν εἰς τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος!». Ἐφαντάζετο κανεὶς ὅτι αὐτὰ καὶ χειρότερα καὶ ὑπουλότερα καὶ ἀτιμώτερα θὰ ἐγράφοντο ἀπὸ Ἕλληνας Κρῆτας;».

Εἰς τοιαύτην ἀτμοσφαίραν εὑρεθέντες ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ φίλοι του, ἀνεχώρησαν ἄπρακτοι ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρήτην.

Καὶ ἐνῷ αὐτὰ συνέβαινον ἐν Ἀθήναις καὶ πλεῖσται ξέναι ἐφημερίδες ἤντλουν ἀπροσδόκητα ἐπιχειρήματα ἀπὸ τοὺς κύκλους τῆς κρητικῆς ἀντιπολιτεύσεως διὰ ν' ἀντιταχθοῦν εἰς τὴν ἕνωσιν, ὁ Πρίγκιψ ἐταξίδευεν εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν μεγάλων χωρῶν διὰ νὰ διερμηνεύσῃ διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὸν πόθον τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, μὲ θέλησιν καὶ ἐπιμονὴν ἀκαταπόνητον.

ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

Ο ΠΡΙΓΚΙΨ Γεώργιος, εἰς τὸ δεύτερον ὑπόμνημά του πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων, ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἐντολῆς του κατὰ τὸ 1904, ἐτόνιζεν :

«Ὅτε εἰς τὸ ὑπόμνημά μου τοῦ Σεπτεμβρίου 1900, ἐξέθεσα εἰς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις τῆς Κρήτης τὴν κατάστασιν τῆς νήσου καὶ τὴν ἀνάγκην νὰ δώσουν πλήρη ἱκανοποίησιν εἰς τὰς ἐπιθυμίας τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, προσέθεσα τὰς ἑξῆς παρατηρήσεις: «Γνωρίζουν ὅλοι ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς δὲν ἐδέχθη τὴν αὐτονομίαν, ἡ ὁποία τοῦ προσεφέρθη, παρὰ μόνον εἰς ἐκδήλωσιν τῆς εὐγνωμοσύνης του πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, τῶν ὁποίων ἡ γενναιόφρων ἐπέμβασις, ἠγγυᾶτο εἰς τὴν Κρήτην τὴν αὐτονομίαν της μὲ τὴν ἐπιφύλαξιν, ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα, τὴν μητέρα πατρίδα, θὰ ἐγίνετο βραδύτερον». Αὐτὸς ὁ ἱερὸς σκοπός, τὸν ὁποῖον οἱ Κρῆτες προσεπάθουν νὰ ἐπιτύχουν, αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ἡ ὁποία τοὺς ἐπέβαλλε κολοσσιαίας προσπαθείας ἤρκεσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν θαυμασίαν μεταμόρφωσιν μιᾶς χώρας, σειομένης πρότερον ἀπὸ ἀτελειώτους ἐπαναστάσεις καὶ ζώσης διηνεκῶς ἐν μέσῳ τῆς παραφορᾶς τῶν παθῶν καὶ τῶν οἰκτροτέρων διαταραχῶν, εἰς μίαν χώραν ἤρεμον, εἰρηνικὴν καὶ μὴ ἐπιθυμοῦσαν ἄλλο, εἰμὴ ν' ἀπολαμβάνῃ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς διαρκοῦς εἰρήνης. Διηρωτώμην, κατόπιν, τί θὰ ἐγίνετο ἐὰν αἱ Δυνάμεις ἀπέκρουον τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀποθάρρυνσις, ἐσκέφθην, καὶ ἡ δυσαρέσκεια θὰ διεδέχοντο τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πατριωτικὴν χαράν, ποὺ ἐβασίλευον εἰς τὰς καρδίας ὅλων. Ἡ δημαγωγία θὰ εὕρισκεν ἕνα ἔδαφος ἕτοιμον διὰ νὰ δράσῃ καὶ ὁ λαός, συνταρασσόμενος καὶ ἀνησυχῶν διὰ τὸ μέλλον του, θὰ ἦτο ἕτοιμος ν' ἀκούσῃ τὰς ἀφρόνους συμβουλὰς καὶ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ὑποκινήσεις τῶν ὀχλαγωγῶν. Συλλαλητήρια θὰ ἐγίνοντο εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς νήσου, διαδηλώσεις καὶ ἴσως ἐπαναστάσεις θὰ ἐτάρασσον τὴν παραδειγματικὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν σήμερον.

»Ἐὰν αὐταὶ αἱ ἀνήσυχοι προβλέψεις δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, μετὰ τὴν Διακοίνωσιν τῶν προστατίδων Δυνάμεων τῆς 22ας Φεβρουαρίου 1901, εἶναι διότι, μὲ κίνδυνον νὰ ἴδω τὸ γόητρόν μου μειούμενον, ἐχρη-

σιμοποίησα ὅλην μου τὴν ἐπιρροὴν διὰ νὰ ἐπαναφέρω τὴν ἡσυχίαν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, καθησυχάζων αὐτὸν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αἱ Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεγνώρισαν τὸ δίκαιον τῶν πόθων τῶν Κρητῶν, θὰ ἐπωφελοῦντο τῆς πρώτης εὐνοϊκῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ ὁλοκληρώσουν τὸ σωτήριον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον εἰς τὴν Κρήτην, ἀποφασίζουσαι τὴν ἕνωσίν της μὲ τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν δὶς ἐψήφισεν ἡ Βουλὴ καὶ ὑπεστήριξαν αἱ ἐπιβλητικαὶ καὶ ὁμόφωνοι ἐκδηλώσεις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

»Ἀλλ' ὁ χρόνος παρέρχεται καὶ οἱ Κρῆτες, οἱ ὁποῖοι ἐφάνησαν τόσον ἥσυχοι καὶ ἐσημείωσαν τεραστίας προόδους, στηριζόμενοι εἰς τὴν ἐλπίδα τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ ἐθνικοῦ ὀνείρου, διὰ τὸ ὁποῖον τόσαι θυσίαι ἔγινον, ἀνυπομονοῦν. Καὶ ἡ κατάστασις τῶν πνευμάτων τοῦ κοινοῦ εἶναι τόσον ἐρεθισμένη, ὥστε νέαι δυστυχίαι ἀπειλοῦν τὸν πτωχὸν λαόν, τὸν τόσον δοκιμασθέντα κατὰ τὸ παρελθόν, ἐὰν τὸ ψήφισμα τῆς 6/19 Αὐγούστου τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ὁλοκλήρου τῆς νήσου, μὲ τὸ ὁποῖον μ' ἐπεφόρτισαν νὰ ἱκετεύσω τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ μὴ βραδύνουν πλέον τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου μὲ τὴν μητέρα πατρίδα, ἀπερρίπτετο ἐκ νέου. Θὰ ἔσφαλλον εἰς τὸ καθῆκον μου πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις καὶ πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, ἐὰν δὲν ἐπανελάμβανον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἤδη ἐξέθεσα εἰς τὸ πρῶτον μου ὑπόμνημα, ὅτι διὰ ν' ἀποφευχθοῦν δυσχέρειαι ὁλονὲν αὐξανόμεναι καὶ αἱ ὁποῖαι ταχέως θὰ καταστοῦν ἀνυπέρβλητοι, δὲν ὑπάρχει παρὰ μία μόνον λύσις: Ἡ ἕνωσις τῆς νήσου μὲ τὴν Ἑλλάδα.

»Εἶναι ἡ λύσις, τὴν ὁποίαν αἱ Δυνάμεις διήνοιξαν εἰς τοὺς Κρῆτας, ὅταν ἐνεπιστεύθησαν εἰς ἕνα Πρίγκιπα τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τῆς Ἑλλάδος τὴν Ὑπάτην Ἁρμοστίαν τῆς Κρήτης. Εἶναι ἡ μόνη λύσις, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμεῖ ὁ κρητικὸς λαός, ἡ μόνη τὴν ὁποίαν ζητεῖ, ἡ μόνη τὴν ὁποίαν ἐκλιπαρεῖ ἀπὸ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἀφοῦ τοῦ ἔδωσαν τὴν ἐλευθερίαν, δὲν θὰ θελήσουν νὰ τὸν ἴδουν νὰ βυθίζεται ἐκ νέου εἰς τὰς ἀτελευτήτους διχονοίας καὶ δυσχερείας τοῦ παρελθόντος».

Ὁ Πρίγκιψ συνηντήθη κατὰ τὴν περιοδείαν του μὲ τοὺς τέσσαρας ὑπουργοὺς τῶν ἐξωτερικῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ ἀνέπτυξε τὴν ἀνάγκην τῆς ὁριστικῆς λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Οἱ ξένοι ὑπουργοὶ ἐπεφυλάχθησαν, βεβαίως, ν' ἀπαντήσουν, δὲν παρέλειψαν, ὅμως, προεξοφλοῦντες τὴν ἐπίσημον ἀπάντησιν, ἡ ὁποία θὰ ἐδίδετο βραδύτερον κατόπιν κοινῆς συνεννοήσεως, νὰ τονίσουν εἰς τὸν Πρίγκιπα τὴν ὕπαρξιν καὶ μερίδος Κρητῶν ἀντιτιθεμένης εἰς τὴν ἕνωσιν.

Τὰ δημοσιεύματα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν δῆθεν ἀνώμαλον ἐν Κρήτῃ κατάστασιν καὶ τὴν

«ἀποτυχίαν» τῆς Ἡγεμονικῆς διοικήσεως, συνέπεσαν κατὰ τὸ ταξίδιον τοῦ Πρίγκιπος.

Παρ' ὅλην δὲ τὴν πικρίαν τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζεν, ὁ Πρίγκιψ ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα του διὰ νὰ πείσῃ τὰς Δυνάμεις, ὅτι τὸ μόνον οριστικὸν τέρμα τοῦ κρητικοῦ ζητήματος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἄλλο πλὴν τῆς ἑνώσεως.

Ἡ θέσις τοῦ Πρίγκιπος ἦτο πράγματι δύσκολος. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀντεμετώπιζε τὴν ἀνυπόμονον θέλησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ὅπως τερματισθοῦν αἱ περιπέτειαί του διὰ τῆς ποθητῆς λύσεως , διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ὁ ἴδιος ἀόκνως ἐπὶ ἔτη εἰργάζετο, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν πείσμονα καὶ ἐπίμονον ἄρνησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Γνωρίζων τὴν ἐν Κρήτῃ κατάστασιν, κατενόει ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν νῆσον μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, χωρὶς τοῦτο νὰ ὀξύνῃ περισσότερον τὰ πνεύματα.

Ἀλλὰ τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ ἐνώπιον τόσων δυσχερειῶν ; Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ κάμψῃ τὴν σκληροτράχηλον ἐμμονὴν τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔστεργον εἰς τὰς αἰτήσεις καὶ παρακλήσεις του; Ὅλαι του αἱ προσπάθειαι ἐὰν δὲν εἶχον τὸ ἀναμενόμενον ἀποτέλεσμα, εἶχον ὡς ἐπακόλουθον τὸ γεγονός, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἔδωσαν τελικῶς εἰς τὸν Πρίγκιπα τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι διὰ τῆς νέας ἐπισήμου διακοινώσεώς των θὰ διετύπωνον τὰς απόψεις των κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα αἰσθητῶς τὴν πρόοδον τοῦ ὅλου ζητήματος. Καὶ ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐξελίξεως τῶν πραγμάτων εἰς τὴν συνερχομένην μετ' οὐ πολὺ σύσκεψιν τῆς διεθνοῦς διπλωματίας, ὁ Πρίγκιψ ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν.

Εἰς τὴν Κρήτην ὁ Ἡγεμὼν ἐπανῆλθε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1904 καὶ ἀπηύθυνεν ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ του τὸ ἑξῆς διάγγελμα πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν :

«Κρῆτες,

Ἐπανελθὼν ἐξ Εὐρώπης, σπεύδω νὰ ἐκφράσω εὐχαρίστως πρὸς ὑμᾶς τὴν ἄκραν εὐαρέσκειάν Μου ἐπὶ τῇ ἀξιοζήλῳ εὐνομίᾳ καὶ τάξει, τὰς ὁποίας φιλοτίμως καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ 11ης Αὐγούστου ἑ. ἔ. προκήρυξίν Μου, ἐπεδείξατε καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς απουσίας Μου, νὰ καταστήσω δ' ἐπίσης γνωστὸν ὅτι τοὺς ἀείποτε ζωηρῶς ἐκδηλωθέντας ὑπὲρ τῆς τελείας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ὑμῶν νομίμους πόθους, οὓς καὶ διὰ τῶν τελευταίων λαοψηφισμάτων διετυπώσατε, ἐξέθηκα καὶ ὑπεστήριξα μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς θερμότητος ἐνώπιον τῶν Μεγάλων τῆς νήσου προστατῶν.

»Τὴν ἐπὶ τούτων ὑψηλὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων ἀναμένω ἵνα καλέσω ἀμέσως τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ γνωρίσω αὐτοῖς ἐπισήμως ταύτην.

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 26ῃ Νοεμβρίου 1904.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Ἡ πριγκίπισσα Μαρία κατὰ φωτογραφίαν τῆς ἐποχῆς τῶν γάμων της

Ἐν ἀναμονῇ τῆς ἀπαντήσεως τῶν Δυνάμεων, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔπρεπε νὰ ἐπικρατῇ ἦτο ἡ πλήρης ἠρεμία καὶ τάξις ἐν τῇ νήσῳ. Αὐταὶ ἦσαν αἱ ἀπαραίτητοι προϋποθέσεις, τὰς ὁποίας πάντοτε ἠξίουν αἱ Δυνάμεις διὰ τὴν εὐμενῆ κρίσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Ἀντίθετος τακτική, διὰ τῆς προκλήσεως ταραχῶν, ὀχλαγωγιῶν καὶ ἀναστατώσεων, ὄχι μόνον δὲν θὰ ἦτο ἐπωφελὴς διὰ τὴν Κρήτην, ἀλλά, τοὐναντίον θὰ ἔδιδε πρόσχημα διὰ τὴν καταβαράθρωσιν τῶν δικαίων πόθων τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Καὶ ἡ μὲν μεγίστη πλειοψηφία τῶν Κρητῶν, συγκρατοῦσα τὴν ἀνυπομονησίαν της, ἐτήρησεν αὐτὴν τὴν ὀρθὴν στάσιν. Ἀλλ' ἡ μειοψηφία, ἄλλα διελογίζετο καὶ ἔθετεν εἰς ἐφαρμογὴν μετ' ὀλίγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΘΕΡΙΣΣΟΥ

Τὸ ἔτος 1905 ὑπῆρξε τὸ πλέον θυελλῶδες ἔτος τῆς Ἁρμοστίας τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἰς τὴν Κρήτην. Ὑπῆρξεν ἔτος ἀναταραχῆς, δεδομένου ὅτι ἡ Κρήτη συνεκλονίσθη ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Θερίσσου, ποὺ ἐδημιούργησαν πανελλήνιον ἀναστάτωσιν καὶ κίνδυνον γενικωτέρου ἐμφυλίου σπαραγμοῦ.

Τὴν 17ην Ἰανουαρίου 1905 εἶχον προκηρυχθῆ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ ὁρισθεῖσαι διὰ τὴν 20ὴν Μαρτίου. Ὑπῆρχον πολλοὶ οἱ ὁποῖοι ὑπεστήριζον, ὅτι, τὸ κόμμα τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου θὰ συνετρίβετο καὶ κατὰ τὰς ἐκλογὰς αὐτὰς ὅπως εἶχε συντριβῆ καὶ κατὰ τὰς προηγουμένας δύο ἐκλογάς. Προφανῶς, πρὸ τοῦ κινδύνου αὐτοῦ, ὁ Βενιζέλος ἀπεφάσισε ν' ἀπόσχῃ τῶν ἐκλογῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ δέ, κινούμενος πάντοτε δραστηρίως, ἐδημιούργησε περὶ αὐτόν, μίαν ἰσχυρὰν ὁμάδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωσε τὸν τίτλον «Ἡνωμένη Ἀντιπολίτευσις». Πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐπαναστατικὴν ἐκδήλωσιν, ὑπῆρξεν ἕνα πρακτικόν, τὸ ὁποῖον εἶχον διατυπώσει τὴν 26ην Φεβρουαρίου. Τὸ πρακτικὸν εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἀποτελοῦντες τὴν ἡνωμένην ἐν Κρήτῃ ἀντιπολίτευσιν, συνελθόντες ἐν Χανίοις τῇ 26ῃ Φεβρουαρίου 1905, καὶ ἀποσκοποῦντες εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ Ἐθνικοῦ προγράμματος, ἀποφασίζομεν :

α) Πρῶτον καὶ κύριον μέλημα ἡμῶν ἔσται ἡ ἐπίτευξις τοῦ ἀπὸ αἰῶνος ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

β) Ἀδυνάτου ἀποβαίνοντος τοῦ σκοποῦ τούτου, θέλομεν ἐπιδιώξει τὴν πολιτικὴν προσέγγισιν τῆς πατρίδος μας πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, μεταβαλλομένης ἀπὸ διεθνοῦς ἀπόψεως τῆς σημερινῆς καταστάσεως.

γ) Μὴ ἐκπληρουμένου μηδὲ τοῦ σκοποῦ τούτου, θέλομεν ἐπιδιώξει τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ ἡμετέρου Συντάγματος κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἑλληνικοῦ, ὅπως ἀπαλλαγῇ ὁ τόπος τοῦ δεσποτισμοῦ.

Τοῦ προγράμματος τούτου τὴν πραγμάτωσιν θέλομεν ἐπιδιώξει καὶ δι' ἐνόπλων λαϊκῶν συναθροίσεων.

Ἐν ταῖς ἐνεργείαις ἡμῶν δὲν θέλομεν ἐπιδιώξει προσωπικὴν μεταβολήν, ἀλλ' ἐπελθούσης τοιαύτης, θέλομεν ἀποκρούσει παντὶ σθένει καὶ διὰ τῶν ὅπλων ἔτι πάντα μὴ Ἕλληνα κυβερνήτην.

Ἐλευθέριος Βενιζέλος, Κ. Μάνος, Β. Σκουλᾶς, Ν. Πιστολάκης, Ἐμμ. Παπαδερός, Κων. Φούμης, Ἐμμ. Μουντάκης, Γεώργ. Φούμης, Στυλ. Α. Κολοκυθᾶς, Ἐμμ. Μαρκαντωνάκης, Μιχ. Σαχλαμπανάκης, Γ. Πλουμίδης, Παν. Φιωτάκης, Ἀνδρ. Κακούρης, Κυριάκος Μπιράκης, Ἰω. Παπαδογιάννης, Ἰω. Καλογερῆς».

Τὴν 10ην Μαρτίου ὁ Βενιζέλος μετὰ τῶν ὑπαρχηγῶν Κων. Φούμη καὶ Κων. Μάνου καὶ τῶν ἐνόπλων φίλων του, ἀνήρχετο εἰς τὸ παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Λευκῶν ὀρέων χωρίον Θέρισσον, ὅπου ἐκήρυττε τὴν ἐπανάστασιν.

Ὡς σημαία τῆς στάσεως ὑψοῦτο τὸ γενικὸν αἴτημα τῆς ἑνώσεως, ἐγκαταλειφθείσης οὕτως ἐμπραγμάτως κάθε προηγουμένης ἐκδηλώσεως περὶ ἡγεμονίας.

Ὁ Βενιζέλος, εἰς τὸν Θέρισσον, εἶχεν ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφεθῇ κατὰ μέρος πᾶν πρόσχημα καὶ νὰ δηλωθῇ ἀπροκαλύπτως ὅτι ὁ ἀγὼν ἐστρέφετο καὶ κατὰ τοῦ «δεσποτισμοῦ» τοῦ Πρίγκιπος. Ὁ Κων. Φούμης ὅμως, ἐπέμεινεν, ὅτι ὡς πρῶτος ὅρος ἔπρεπε νὰ τεθῇ ἡ ἕνωσις καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἄνευ τοῦ ὅρου τούτου δὲν θὰ μετεῖχε τοῦ ἐνόπλου κινήματος. Καὶ ὁ Βενιζέλος, τελικῶς, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἄποψιν τοῦ συνεργάτου του.

Τὸ κίνημα ἐξερράγη εἰς ἐποχὴν ἐκτάκτως κρίσιμον, διότι, ἀφ' ἑνὸς τὸ Κρητικὸν ζήτημα εἶχεν ἤδη τεθῇ ἐκ νέου ὑπ' ὄψιν τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀπήτουν ὁμόνοιαν καὶ ἠρεμίαν ἐν Κρήτῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν εἰσήρχετο εἰς ὀξύτατον στάδιον. Εἰς τὰς σχετικὰς δὲ παρατηρήσεις μερικῶν συνεργατῶν του, ὁ Βενιζέλος ὑπεστήριξεν ἀδιστάκτως, ὅτι ἀκριβῶς ἐκείνη ἦτο ἡ καταλληλοτέρα περίστασις διὰ νὰ λυθῇ τὸ Κρητικὸν ζήτημα.

Τὴν ἑπομένην τῆς ἐκρήξεως τοῦ κινήματος (11ην Μαρτίου), οἱ στασιασταὶ τοῦ Θερίσσου συνήρχοντο εἰς Ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν καὶ ἐξέδιδον ψήφισμα κηρῦττον τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Κατηρτίσθη ἀμέσως προσωρινὸν προεδρεῖον, ὅπερ καὶ συνέταξεν ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον ἐπέδωσεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὴν 13ην Μαρτίου. Διὰ τοῦ ὑπομνήματος, ἐδηλοῦτο εἰς τοὺς προξένους, ὅτι οἱ ἐπαναστάται κηρύττοντες τὴν ἕνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἠννόουν ὅτι ἡ ἕνωσις ἐπεξετείνετο καὶ εἰς τὰ μέρη τὰ κατεχόμενα ὑπὸ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, ἀλλ' εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς ζώνης ταύτης κείμενα·

῾Η εἴδησις τῆς ἐκρήξεως τοῦ κινήματος συνετάραξε τὴν ῾Ελλάδα. ῾Ολόκληρος ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ὁ τύπος κατεφέροντο ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργουν ἕνα τόσον σοβαρὸν ζήτημα, ἀπειλοῦντες νὰ βυθίσουν τὴν Κρήτην εἰς τὸ αἷμα, ἀπομακρύνοντες συγχρόνως ἐπ' ἀόριστον τὴν ποθητὴν λύσιν.

Εἰς τὰς ᾿Αθήνας συνῆλθεν ἀμέσως ἔκτακτον ῾Υπουργικὸν Συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισε τὴν λῆψιν μέτρων πρὸς παρεμπόδισιν οἱασδήποτε ἐκδηλώσεως τῶν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους εὑρισκομένων Κρητῶν, εἴτε ὑπέρ, εἴτε κατὰ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. ῾Ο ὑπουργὸς τῶν ᾿Εξωτερικῶν Σκουζές, γενόμενος δεκτὸς εἰς τὰ ᾿Ανάκτορα, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Βασιλέα τὰς ἐκ Κρήτης πληροφορίας. Κατόπιν ἐκλήθη ὁ πρωθυπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ συνειργάσθη μετ' αὐτοῦ ἐπὶ μακρόν. Μετὰ τὴν συνεργασίαν ταύτην ὁ πρωθυπουργός, διερμηνεύων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ᾿Ανωτάτου ῎Αρχοντος, ὡμίλησε πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ τύπου, ἐπικρίνας δριμύτατα τὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία, ὡς εἶπε, «διακυβεύει ὕψιστα συμφέροντα τοῦ ῎Εθνους».

Εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ἡ στάσις, εἰς τὰ Χανιὰ ἐλήφθησαν ἔκτακτα μέτρα. Οἱ ἄνδρες τῆς χωροφυλακῆς ἐτέθησαν ἐν ἐπιφυλακῇ εἰς τοὺς στρατῶνας των, εἰς τὰς ἐξόδους τῆς πόλεως ἐτοποθετήθησαν φρουραὶ καὶ ἀπηγορεύθη ἡ ἀναχώρησις πολιτῶν.

Τὴν πρωΐαν, ὅμως, τῆς 11ης Μαρτίου ἐχύνετο τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν αἷμα. Μικρὰ δύναμις χωροφυλάκων καὶ καραμπινιέρων ἐξελθοῦσα εἰς Θέρισσον, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἰταλοῦ μοιράρχου Μπιεμόντε, ἐκ τοῦ χωρίου Λάκκοι ὅπου εὑρίσκετο, ἐβλήθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Δύο χωροφύλακες ἐτραυματίσθησαν, ἐξ ὧν ὁ εἷς μετὰ τετραήμερον ὑπέκυψεν εἰς τὰ τραύματά του. ᾿Ολίγην ὥραν μετὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ τραυματίου χωροφύλακος εἰς Χανιά, ἡ Βασίλισσα ῎Ολγα, ἡ ὁποία ἀπὸ 10ημέρου εὑρίσκετο εἰς Κρήτην, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος ἐπεσκέφθη τοῦτον καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν θεραπεῖαν του. ῾Ο ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς Ε. Μονάκο καὶ ὁ συναρχηγὸς Ε. Μανταδάκης, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς Βασιλικῆς ἐπισκέψεως, ἐξέδωκαν τὴν 12ην Μαρτίου, τὴν ἑξῆς ἡμερησίαν διαταγὴν πρὸς τοὺς ἄνδρας τοῦ Σώματος :

«᾿Ασμένως φέρω εἰς γνῶσιν τῆς χωροφυλακῆς, ὅτι σήμερον ἡ Α.Μ. ἡ Βασίλισσα τῆς ῾Ελλάδος συνοδευομένη ὑπὸ τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ῾Υπάτου ῾Αρμοστοῦ τῆς νήσου ηὐδόκησε νὰ προσέλθῃ εἰς τὸ παρὰ τῷ ᾿Αρχηγείῳ θεραπευτήριον ὅπως ἐπισκεφθῇ τὸν ἔφιππον χωροφύλακα Μυλωγιαννάκην ᾿Ιωάννην, ἀθῷον θῦμα τοῦ καθήκοντος.

῾Η Α.Μ. ἤθελε διὰ τῆς Σεπτῆς παρουσίας Αὐτῆς νὰ παραμυθήσῃ ὁμοίως τὸν πεζὸν χωροφύλακα Σερβελάκην Δημήτριον πλὴν δυστυχῶς οὗτος εὑρίσκεται ἐν Θερίσσῳ, ἀδυνάτου οὔσης τῆς μετακομίσεώς του

ἐνταῦθα, συνεπεία σοβαροῦ τραυματισμοῦ του ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν. Ἡ Α.Μ. πρὶν καταλίπῃ τὸ Ἀρχηγεῖον, ἀπηύθυνε λόγους λίαν ἐπαινετικοὺς ὑπὲρ τῆς χωροφυλακῆς, ὑπὲρ τῆς παραδειγματικῆς στάσεως καὶ τῶν ἀποδείξεων τῆς ἀφοσιώσεως ἃς παρέχει ἀδιαλείπτως, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς πατρίδος καὶ τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

Ὑπαξιωματικοὶ καὶ χωροφύλακες.

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι πιστοὶ ἐμμένοντες εἰς τὴν ἡμετέραν ἐντολήν, θέλετε δυνηθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἀνωτέρων σας, ἐν δοθησομένῃ στιγμῇ ἐνεργείας, διὰ τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς συνοχῆς νὰ καταδείξητε τίνες στρατιωτικαὶ ἀρεταὶ ἐνοικοῦσιν ἐντὸς τῶν στέρνων σας.

Ἡ παροῦσα κοινοποιηθήτω πρὸς πάσας τὰς ὑφισταμένας διοικήσεις».

Ἐκφράζοντες τὴν λύπην των διὰ τὸ χυθὲν ἀδελφικὸν αἷμα, οἱ ἐπαναστάται τοῦ Θερίσσου, ἀπηύθυναν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν εἰς Χανιὰ ἔγγραφον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐτόνιζον :

«Οἱ ἔχοντες τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κινήματος τούτου παρέχουσιν ἐκ τοῦ παρελθόντος αὐτῶν πᾶσαν ἐγγύησιν, ὅτι τὴν διεξαγωγὴν τοῦ κινήματος ἐννοοῦσι νὰ συνδέσωσι πρὸς τὴν ἀδιατάρακτον τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως».

Ὁ Πρίγκιψ μὲ βαρεῖαν ἐκ θλίψεως τὴν καρδίαν, ἀλλὰ μὲ ἥρεμον τὴν συνείδησιν ἀντεμετώπιζε τὴν κατάστασιν. Ἡ δύναμις τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσσου ἦτο μικρά, ἡ δὲ χωροφυλακὴ συντριπτικῶς ἀνωτέρα.

Πλεῖστοι Κρῆτες ὁπλαρχηγοί, ἀλλὰ καὶ ἁπλοῖ πολῖται ἐζήτησαν τότε τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα νὰ ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ ἀπέτρεψε κάθε σκέψιν ἢ κίνησιν, ἡ ὁποία θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ στρέψῃ τοὺς Κρῆτας ἐναντίον τῶν Κρητῶν. Καὶ τὴν 12ην Μαρτίου ἀπαντῶν εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον τῶν ἐπαναστατῶν, ὁ Πρίγκιψ ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν πρὸς τὸν Κρητικὸν λαόν:

«Κ ρ ῆ τ ε ς ,

»Τὸ ἔκνομον κίνημα εἰς ὃ τινὲς τῶν συμπατριωτῶν ὑμῶν προέβησαν τὴν 10ην Μαρτίου καὶ οὗτινος ἄμεσον ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὁ ἄδικος τραυματισμὸς τῶν δύο ἀθώων στρατιωτῶν του καθήκοντος, ἐπλήρωσε βαθείας θλίψεως τὴν ψυχήν μου καὶ τὴν ψυχὴν παντὸς εἰλικρινῶς πονοῦντος τὸν τόπον καὶ τελείως ἀφωσιωμένου εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα ταύτης, οἱ πρωτουργοὶ τοῦ κινήματος παρεπλάνησαν ἱκανοὺς ἀθώους. Διὰ τοῦτο σπεύδω νὰ συστήσω, πρὸς πάντας μὲν ὑμᾶς νὰ ἐμμείνητε τῇ φιλονομίᾳ, τῆς ὁποίας τόσα παρέσχετε τρανὰ μέχρι σήμερον δείγματα. Εἰς τοὺς παραπλανηθέντας δέ, νὰ ἐπανέλθωσιν ἡσύχως εἰς τὰς ἑστίας των.

»Ἡ ἐθνικὴ ὑπόθεσις, ἀντὶ νὰ ὑπηρετῆται, ζημιοῦται σοβαρῶς διὰ κινημάτων ἀτάκτων καὶ ἐκνόμων, τῶν ὁποίων αἱ συνέπειαι δύνανται ν' ἀποβῶσιν οὐ μόνον θλιβεραί, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιαι εἰς τὴν πατρίδα καὶ πολυτρόπως καταστρεπτικαὶ εἰς τὸν τόπον.

»Ποιούμενος ἔκκλησιν εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὰ νομοταγῆ αἰσθήματα ὑμῶν, πέποιθα ὅτι θ' ἀκούσητε τῆς φωνῆς Μου καὶ θὰ δειχθῆτε ἄξιοι τῆς ὑπολήψεως ἣν ἐκτήσασθε ἐνώπιον τῶν Δυνάμεων καὶ τοῦ πεπολιτισμένου ἐν γένει κόσμου.

Χαλέπα, τῇ 12ῃ Μαρτίου 1905.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πρόξενοι ἐπεσκέπτοντο τὸν Πρίγκιπα καὶ προέτειναν τὴν λῆψιν στρατιωτικῶν μέτρων ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ Γεώργιος, ὅμως, ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ταύτην, δηλώσας ὅτι ἀσκεῖ πίεσιν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αἱματοχυσίας. Ὡς Ἕλλην ἐπεθύμει ν' ἀποφύγῃ ἐνδεχομένην σύρραξιν καὶ νὰ δώσῃ διὰ μιᾶς ἐκκλήσεώς του τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς παραπλανηθέντας νὰ συναισθανθοῦν τὸ καθῆκον των καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς ἑστίας των.

Τὴν 16ην Μαρτίου 1905 ὁ Πρίγκιψ ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς στασιαστὰς τοῦ Θερίσσου τὴν κατωτέρω ἔκκλησιν :

«Κ ρ ῆ τ ε ς,

»Αἱ Δυνάμεις διέταξαν ἀπ' εὐθείας τὰ στρατεύματα τῆς κατοχῆς νὰ παρέμβωσι καὶ ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν ἐν τῇ νήσῳ. Λαβὼν ὑπ' ὄψει τὸ σοβαρὸν τοῦ μέτρου τούτου, παρεκάλεσα Αὐτάς, ὅπως ἀναβάλωσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ἐπὶ 36 ὥρας, ἵνα γνωστοποιήσω τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ προτρέψω καὶ πάλιν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἑστίας των τοὺς ἐξ ὑμῶν παραπλανηθέντας εἰς κίνημα ἔκτροπον καὶ ζημιοῦν τὴν Ἐθνικὴν ὑπόθεσιν.

»Κ ρ ῆ τ ε ς,

»Τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων γνωρίζων πρὸς ὑμᾶς, ἐπικαλοῦμαι ὁλοψύχως τὰ γνωστὰ εἰς Ἐμὲ ἀληθῆ καὶ ἁγνὰ πατριωτικὰ αἰσθήματά σας, ἐλπίζων ὅτι θὰ σκεφθῆτε ὁποίας ὀλεθρίας συνεπείας δύναται νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἐν Θερίσσῳ ἀπεγνωσμένον κίνημα οὐ μόνον διὰ τὴν Κρήτην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ Ἔθνος. Ἡ Πατρὶς καὶ ἡ ἕνωσις ὑπῆρξαν πάντοτε τὰ ἱερὰ ἰδεώδη παντὸς Κρητός, ἰδεώδη ἀποτελοῦντα τὴν πολύτιμον τῶν πατέρων ὑμῶν κληρονομίαν. Ἐὰν δὲν θέλητε νὰ λησμονήσητε ταύτην καὶ νὰ κηλιδώσητε τὴν ἔνδοξον τῆς Κρήτης ἱστορίαν, μὴ παραπλανηθῆτε ὑπ' ὀλίγων τινῶν, οἵτινες σᾶς ἐκκλίνουσι τῆς εὐθείας ὁδοῦ, δι' ἧς δύνανται νὰ ἐπιτευχθῶσιν οἱ δίκαιοι πόθοι.

»Κρῆτες,

»Ἐπικαλούμενος τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, προσκαλῶ ὑμᾶς τοὺς ἐν Θερίσσῳ, ἵνα καταθέτοντες τὰ ὅπλα, ἐπανέλθητε εἰς τὰς ἑστίας σας. Ἐννοήσατε πόσον ἡ στάσις ὑμῶν προσβάλλει τὴν κυανόλευκον σημαίαν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πάντοτε ἔνδοξος, λάβαρον σεμνὸν καὶ οὐχὶ σύμβολον ἀτάκτων κινημάτων.

»Ἡ ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων, ἵνα ἐπιβάλωσι τὴν τάξιν εἶναι ἀμετάκλητος. Ἀναλογισθῆτε τὰς συνεπείας.

»Εἴθε ὁ Ὕψιστος νὰ εὐδοκήσῃ ὅπως οἱ δίκαιοι πόθοι ἡμῶν πληρωθῶσι τάχιστα, ἀλλ' ἵνα κατορθωθῇ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποκτηθῶσι διὰ φρονήσεως καὶ νομοταγοῦς διαγωγῆς αἱ συμπάθειαι τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, παρ' ὧν ἐξαρτᾶται ἡ ποθητὴ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος λύσις, καὶ οὐχὶ δι' ἐκνόμων καὶ ἀτάκτων κινημάτων.

»Καὶ πάλιν, ἐπαναλαμβάνω, ἀκούσατε τῆς πατριωτικῆς καὶ ἐξ ἀδόλου ἀγάπης ἐμπνεομένης φωνῆς Μου.

Ἐν Χαλέπᾳ, τῇ 16ῃ Μαρτίου 1905

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Ἡ ἔκκλησις αὐτη, εἰς μὲν τοὺς ἐπαναστάτας δὲν εἶχεν ἀπήχησιν. Ἡ πλειονότης ὅμως τῶν Κρητῶν, παρέμεινε παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Πρίγκιπος καθ' ὅλην τὴν δραματικὴν περίοδον τοῦ 1905–1906. Ἐπὶ πληθυσμοῦ 300 χιλιάδων Κρητῶν, ἐν τῷ Θερίσσῳ συνεκεντρώθησαν ἀρχικῶς 300 ἔνοπλοι, οἱ ὁποῖοι κατόπιν ηὐξήθησαν εἰς 600. Κατὰ τὰς πρώτας δὲ ἡμέρας ἡ σύγχυσις μεταξὺ τῶν Κρητῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε εὑρέθησαν μερικοί, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν εἰς τὸν Θέρισσον νομίζοντες ὅτι θὰ συνήντων ἐκεῖ ἐν μέσῳ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον !

Ἐπίσης τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου ἐχαροποίησεν ἰδιαιτέρως τοὺς Τουρκοκρῆτας οἱ ὁποῖοι διέβλεπον ὅτι ἡ πρόκλησις ἀνωμαλιῶν εἰς τὴν Κρήτην συνέφερε τὴν Τουρκίαν. Καὶ ὑπήκοντες εἰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐντολὰς ἔσπευσαν νὰ συντρέξουν προθύμως τὴν στάσιν δι' ὅσων ἠδύνατο ἕκαστος μέσον.

Τὴν πρωΐαν τῆς 18ης Μαρτίου ἐγένετο ἡ ἐκκίνησις γαλλικῶν καὶ ἰταλικῶν τμημάτων ἐναντίον τῶν στασιαστῶν κατὰ τὴν ἑξῆς διάταξιν : Προεπορεύετο ἔφιππος ὁ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς μὲ 50 ἄνδρας. Ἠκολούθει λόχος Ἰταλῶν στρατιωτῶν ἐξ 80 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Benenoti, ὅστις κατόπιν ἐπέστρεψε, μετ' αὐτοὺς δὲ δύο λόχοι Γάλλων στρατιωτῶν ἐξ 190 ἀνδρῶν.

Καίτοι ἡ ἡμερησία διαταγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων ἀνέφερεν ὅτι θὰ συμμετεῖχον καὶ ἀγγλικὰ στρατεύματα, ἐν τούτοις οὐδεὶς

μετέσχε στρατιώτης Ἄγγλος. Ἄλλωστε δὲν ὑπῆρχον ἀγγλικὰ στρατεύματα εἰς Χανιά.

Ἐξ ἄλλου, συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας, τὰς ὁποίας ἔλαβε σχετικῶς ὁ Ἄγγλος πρόξενος ἀπὸ τὸν Ἄγγλον ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, λόρδον Lansdowen, τὰ ἀγγλικὰ στρατεύματα δὲν ἔπρεπε νὰ δράσουν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ λόρδος Lansdowen εἰς σχετικὸν τηλεγράφημα τοῦ Ἄγγλου προξένου, ἐρωτῶντος περὶ τοῦ πρακτέου, ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς :

«Ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις συγκατατίθεται μὲν ὅπως τὰ στρατεύματά της συμπράξουν μὲ τὴν Κρητικὴν χωροφυλακήν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ Δυνάμεις θὰ ἐγκρίνουν ὁμοφώνως τὴν πρότασιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς χωροφυλακῆς. Ἀλλ' ἡ σύμπραξις, παρ' ὅλα ταῦτα καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, δέον νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς καὶ τῶν περιουσιῶν εἰς τὰ κέντρα τοῦ πληθυσμοῦ». (Κιτρίνη Βίβλος, σελὶς 43).

Οὕτως εἰς τὸ ἐκστρατεῦσαν σῶμα, ἔλαβον μέρος μόνον Γάλλοι καὶ Ἰταλοί. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δὲν εἶχαν ἐντολὴν νὰ κτυπήσουν τοὺς ἐπαναστάτας. Ἐπρόκειτο μᾶλλον περὶ εἰρηνικῆς θεαματικῆς ἐκστρατείας, ἤτοι περὶ ἐκδρομῆς. Ἄλλως τε τοῦτο ἀποκαλύπτεται σαφῶς καὶ ἀπὸ ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλεν ὁ Βενιζέλος πρὸς φίλον του καὶ εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων ἔγραφεν :

«Θέρισσον Παρασκευὴ πρωΐα.

Φίλτατε,

»Καθ' ἃς ἐλάβομεν πληροφορίας, σήμερον ἐξέρχεται ὁ στρατὸς ὁ εὐρωπαϊκός. Πιστεύομεν ὅτι πρόκειται περὶ ἁπλῆς ἐπιδείξεως, δηλ. στρατιωτικοῦ περιπάτου».

Καὶ περὶ αὐτοῦ ἐπρόκειτο. Τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα, μετὰ βραδεῖαν πορείαν μιᾶς ἡμέρας, ἀφίχθη καὶ ἐστάθμευσεν εἰς τὸ χωρίον Ἀλικιανόν. Ἀπὸ ἐκεῖ, ὁ ἀντισυνταγματάρχης Lubanski ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν, τοὺς ὁποίους ἐκάλει εἰς συνάντησιν. Ἡ συνάντησις ἐπραγματοποιήθη εἰς τὸ χωρίον Φουρνέ, ὅπου μετέβησαν ὁ Lubanski καὶ οἱ ὑπαρχηγοὶ τοῦ Βενιζέλου, Κ. Φούμης καὶ Κ. Μάνος. Περὶ τῆς συναντήσεως αὐτῆς ὁμιλεῖ καλύτερον ὁ ἴδιος ὁ Lubanski εἰς τὴν σχετικὴν ἔκθεσίν του πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Διεθνῶν Στρατευμάτων.

«Οἱ δύο ἀρχηγοὶ — γράφει — κ.κ. Φούμης καὶ Μᾶνος, ἀφοῦ μοῦ ἐδήλωσαν ὅτι δὲν ἔχουν ἐντολὴν νὰ προχωρήσουν εἰς διαπραγματεύσεις, ἐζήτησαν νὰ μάθουν ποῖαι εἶναι αἱ προθέσεις τῶν Δυνάμεων, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐγὼ δὲ ἀπήντησα

ὅτι ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐπισκέψεώς μου ἦτο ἀνεπίσημος, ἓν εἶδος ὀρεκτικοῦ ἐντελῶς πλατωνικοῦ». (Κιτρίνη Βίβλος, σελὶς 63).

Οὕτως ἡ διακηρυχθεῖσα παρέμβασις παρέμεινεν εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς αὐτό, ἄνευ ἄλλης ἐκδηλώσεως. Πάντως, ἡ ἀρχὴ τῶν δεινῶν εἶχε γίνει.

Τὴν 20ὴν Μαρτίου διεξήχθησαν ἐκλογαὶ καθ' ὅλην τὴν Κρήτην. Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Θερίσσου εἶχον συστήσει ἀποχήν, ἀλλ' ὁ Κρητικὸς λαὸς προσῆλθεν ἀθρόως εἰς τὰς κάλπας. Ἐπὶ 54.766 ποὺ εἶχον ψηφίσει κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1903, μόνον 9.322 δὲν ἐψήφισαν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 6.246 εἰς τὸν νομὸν Χανίων καὶ οἱ 2.031 εἰς τὸν νομὸν Ἡρακλείου.

Εἰς τινα χωρία ἐπαναστατικὰ ἀποσπάσματα εἰσῆλθον καὶ ἀλλοῦ μὲν ἐματαίωσαν τὰς ἐκλογάς, ἀλλοῦ δὲ ἀνέτρεψαν τὰς κάλπας. Εἰς τὸ χωρίον Κῆπος τοῦ Ἀποκορώνου, πολλοὶ ἔνοπλοι στασιασταὶ ἐπυροβόλησαν ἐναντίον χωροφυλάκων, οἱ ὁποῖοι ἀπεπειράθησαν νὰ τοὺς ἐμποδίσουν ὅπως ἀνατρέψουν τὰς κάλπας. Πάντως οἱ προσελθόντες εἰς τὰς κάλπας, ἤτοι τὰ 85 ο)ο τῶν Κρητῶν ψηφοφόρων ἐξέλεξαν τοὺς βουλευτὰς τῆς νέας Βουλῆς.

Τὴν 22αν Μαρτίου) 3ην Ἀπριλίου ἐπεδόθη ἡ ἀπάντησις τῶν Δυνάμεων εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ὑπόμνημα τοῦ Πρίγκιπος, τὴν ὁποίαν οὗτος ἐκοινοποίησεν αὐθημερὸν πρὸς τὸν Κρητικὸν λαόν. Ἡ ἀπάντησις ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Ὁμοθύμως διατεθειμέναι αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις νὰ παράσχωσι νέον δεῖγμα τῆς συμπαθείας αὐτῶν πρὸς τὸν Κρητικὸν λαὸν καὶ ἐπιθυμοῦσαι νὰ διευκολύνωσι, κατὰ τὸ δυνατόν, τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐμπεπιστευμένης ἐντολῆς εἰς τὴν Αὐτοῦ Βασιλικὴν Ὑψηλότητα τὸν πρίγκιπα Γεώργιον τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατον αὐτῶν Ἁρμοστὴν ἐν Κρήτῃ, ἐξήτασαν μετὰ μεγίστης εὐμενείας τὰς ἐκτεθείσας ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος παρατηρήσεις κατὰ τὸ πρόσφατον αὐτοῦ ταξίδιον εἰς Εὐρώπην.

»Ὅπως δὲ προλάβωσι πᾶσαν σφαλερὰν ἑρμηνείαν τῶν παρουσῶν διατάξεων, ἔκριναν ἀπὸ κοινοῦ λυσιτελὲς νὰ γνωρίσωσιν ἐπακριβῶς ταύτας τῇ Αὐτοῦ Βασιλικῇ Ὑψηλότητι.

»Θεωροῦσιν, ἐν πρώτοις, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς τὰς ἐνεστώσας περιστάσεις νὰ μεταβάλωσι τὸ πολιτικὸν καθεστὼς τῆς Κρήτης. Οὐχ ἧττον αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ὑπόσχονται διὰ τῆς παρούσης δηλώσεως νὰ μὴ προσαρτήσουν εἰς ἑαυτὰς τὴν νῆσον καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψωσι τὴν παρ' ἄλλης Δυνάμεως προσάρτησιν ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν κατοίκων.

»Ἡ Αὐστρουγγαρία ἐγνώρισεν ὅτι προσχωρεῖ καὶ αὕτη εἰς τὴν συμ-

φωνίαν ταύτην, ἡ δὲ Γερμανία, εἰς ἣν ἀνεκοινώθη τὸ κείμενον τοῦ παρόντος, ἐδήλωσεν ὅτι παραμένει, ὡς κατὰ τὸ παρελθόν, Δύναμις ἀδιάφορος εἰς τὰ πράγματα τῆς Κρήτης.

»Δι' ἣν ἡμέραν ἡ τάξις θέλει ἀποκατασταθῆ ἐν Κρήτῃ, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις συνεφωνήσαμεν ἐπὶ τοῦ σχεδίου ὅπως ἐλαττώσωσιν ἑκάστη κατὰ τὸ ἥμισυ τὴν δύναμιν τῶν στρατευμάτων, ἅτινα διατηροῦσιν ἐν τῇ νήσῳ.

»Θεωροῦσιν ὅμως ἀναγκαῖον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐνδεχομένην ταύτην περίπτωσιν, νὰ σημειώσωσι τὸ συμφέρον τῆς αὐξήσεως, κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης, τῆς δυνάμεως τῆς χωροφυλακῆς, ὅπως μὴ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ξένων στρατευμάτων διακινδυνεύσῃ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ δημοσία ἡσυχία.

»Πρὸς θεραπείαν οἰκονομικῆς καταστάσεως, χαρακτηριζομένης ὡς ὀλίγον εὐαρέστου, εὐκταῖον εἶναι ὅπως οἱ Κρῆτες συγκεντρώσωσι κυρίως τὰς προσπαθείας αὐτῶν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου.

»Αἱ Δυνάμεις προτείνουσι ν' ἀποστείλωσι δύο ἐμπείρους οἰκονομολόγους ὅπως μελετήσωσι τοὺς οἰκονομικοὺς ὅρους τῆς Κρήτης, ὡς καὶ τὸ ἐν ἰσχύι φορολογικὸν σύστημα. Τὰ συμπεράσματα τῶν πρακτόρων τούτων θὰ διηυκόλυνον τὴν συνομολόγησιν δανείου δυναμένου ν' ἀσφαλισθῇ διὰ τοῦ προσθέτου τελωνειακοῦ φόρου, παρατεινομένου ἐπὶ τὸν ἀναγκαῖον ἀριθμὸν ἐτῶν, καὶ διά τινων λιμενικῶν δικαιωμάτων, προσορμίσεως καὶ ἀπόπλου, ἀγκυροβολίας καὶ ἕρματος, τεθησομένων κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τῶν κυβερνήσεων.

»Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις θεωροῦσιν ὡσαύτως εὔκαιρον νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν εὐμένειαν αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης, ὑπομιμνήσκουσαι τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ τὰς αἰτήσεις τὰς ἐκτεθείσας ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῇ 9ῃ Ἰουλίου 1901 καὶ αἵτινες μέχρι τοῦδε δὲν εἰσηκούσθησαν. Θὰ ἐπιμείνωσι κατὰ συνέπειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅπως ἐπιτύχωσιν :

»α) Τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κρητικῆς σημαίας.

»β) Τὴν παράδοσιν εἰς τὴν Κρητικὴν κυβέρνησιν τῶν Κρητῶν καταδίκων, τῶν κρατουμένων εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

»γ) Τὴν κοινοποίησιν τῶν κρητικῶν δικαστικῶν ἐγγράφων ἐν Τουρκίᾳ.

»Φέρουσαι τ' ἀνωτέρω εἰς γνῶσιν τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ Πρίγκιπος Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἀναγκαῖον θεωροῦσι νὰ τονίσωσιν ὅτι αἱ παραχωρήσεις αὗται δέον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποτελοῦσαι τὸ ἀνώτατον μέτρον, εἰς ὃ δύνανται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ συναινέσωσιν».

Διὰ τῆς ἀπαντήσεως τῶν Δυνάμεων, ἀπεδεικνύετο ὅτι τὸ πρόσφατον ταξίδιον τοῦ Πρίγκιπος εἰς Εὐρώπην καὶ οἱ ἀγῶνες του εἶχον προωθήσει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Αἰτήματα ἀπὸ μακροῦ ὑποβληθέντα, ἐγίνοντο δεκτά, ἐπὶ πλέον δὲ αἱ Δυνάμεις ἐξεδήλουν σαφῶς τὴν ἀπόφασίν των ν' ἀποσύρουν τὸ ἥμισυ τῶν στρατευμάτων των, ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν ὅτι θ' ἀποκαθίστατο ἡ τάξις.

Τὴν διακοίνωσιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἔσπευσαν οἱ πρόξενοι ν' ἀνακοινώσουν καὶ εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Θερίσσου, μεταβάντος πρὸς τοῦτο τοῦ Γάλλου ἀντισυνταγματάρχου Lubanski, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐξουσιοδοτηθῆ νὰ λάβῃ παρὰ τῶν στασιαστῶν σημείωμα τῶν μεταρρυθμίσεων, τὰς ὁποίας τυχὸν ἠξίουν. Ὁ Βενιζέλος ὅμως ἐπεφυλάχθη ν' ἀπαντήσῃ, δηλώσας ὅτι θὰ συνεκάλει τὴν ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν διὰ νὰ τῆς γνωρίσῃ τὰς γενομένας ἀνακοινώσεις. Εἰς σχετικὴν δὲ πρὸς φίλον του ἐπιστολὴν ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἐσκέπτετο ν' ἀπευθυνθῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ αὐτὴν νὰ μεταβάλῃ τὴν ἔναντι τοῦ κινήματος πολιτικήν της, διὰ νὰ γενικευθῇ τοιουτοτρόπως τὸ κίνημα διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ ἄλλων Κρητῶν! Διότι ἐφρόνει ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἠδύνατο ν' ἀναγκάσῃ τὰς Δυνάμεις ν' ἀναθεωρήσουν τὰς ἀποφάσεις των.

Μόλις ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τοῦ Θερίσσου αἱ ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν εἶχον ἀποστείλει τότε εἰς Κρήτην, τοὺς ἱκανωτέρους τῶν συνεργατῶν των, διὰ νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως καὶ νὰ διαφωτίσουν τὴν ἀγωνιῶσαν κοινὴν γνώμην. Ἐκ μέρους τῆς «Ἀκροπόλεως» κατῆλθεν ὁ ἴδιος ὁ διευθυντής της Βλ. Γαβριηλίδης, ὁ ὁποῖος ἐγένετο ἀμέσως δεκτὸς ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα. Μὲ τὴν εὐφυΐαν, τὸ θάρρος καὶ τὴν εἰλικρίνειαν ἡ ὁποία ἐχαρακτήριζε τὸν Γαβριηλίδην ὑπέβαλεν οὗτος ἐρωτήσεις ἐφ' ὅλων τῶν πλευρῶν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ὁ δὲ Πρίγκιψ τοῦ ἀπήντησε σαφῶς ἐπὶ ὅλων τῶν ἐρωτήσεών του. Τὰς ἐντυπώσεις του, τὰς κρίσεις του, τὰ συμπεράσματά του καὶ τὴν συνέντευξίν του, ὁ Γαβριηλίδης ἐδημοσίευσεν εἰς δύο συνεχείας καταχωρισθείσας εἰς τὰ φύλλα τῆς «Ἀκροπόλεως» τὴν 21ην καὶ 22αν Μαρτίου 1905. Ἰδοὺ αὗται:

«Χανιά, 18 Μαρτίου 1905.—Ἐὰν εἰς τὰς ἐκτάκτους μάλιστα περιστάσεις ἡ ψυχὴ ἀντανακλᾶται ἐπὶ τοῦ προσώπου, εὗρον τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης μὲ φυσιογνωμίαν δηλοῦσαν ὅτι οὐδὲν ἔπραξε διὰ νὰ δημιουργηθῇ ἡ παροῦσα ἀνώμαλος τῆς Κρήτης κατάστασις.

»Ὀλίγα λεπτὰ μετὰ τὴν εἰς τὸ ὑπασπιστήριον ἐπίσκεψίν μου, χωρὶς νὰ εἶμαι παρεσκευασμένος πρὸς τοιαύτην τιμήν, μὲ ἐδέχθη ἄνευ οὐδεμιᾶς διατυπώσεως καὶ μὲ ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν.

»Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ τὸν λόγον εἶχεν ὁ Ἡγεμών. Μερικαὶ ἐρωτή-

σεις ἰδικαί μου, μερικαὶ παρατηρήσεις μου ἐχάνοντο εἰς τὸν χειμαρρώδη ροῦν τῆς ζωηρᾶς καὶ θερμῆς ὁμιλίας του.

»Δύο δὲ μεγάλας ἐντυπώσεις ἀπεκόμισα ἐκ τῆς συνεντεύξεως. Ἐντυπώσεις ἀνταποκρινομένας, συμφώνως μὲ τὴν ἐνδόμυχον πεποίθησίν μου, πρὸς τὴν πλήρη ἀλήθειαν καὶ πρὸς τὴν πλήρη πραγματικότητα. Ἡ πρώτη : Ὅτι ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις τῆς Κρήτης οὐδένα θερμότερον, εἰλικρινέστερον καὶ δυνατώτερον ἔχει συνήγορον καὶ ἀντιπρόσωπον καὶ ἀγωνιστὴν ἀπὸ τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης. Ἡ δευτέρα : Ὅτι τὰ περὶ ἀπολυταρχίας καὶ τυραννικῶν ὁρμῶν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ διαδιδόμενα ἀπὸ τῶν στηλῶν μερικῶν ἀθηναϊκῶν φύλλων ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἐπιρροὴν τοῦ κ. Ε. Βενιζέλου διατελούντων, οὐδεμίαν ἔχουν ὑπόστασιν οὔτε ἀνταποκρίνονται τὸ παράπαν καὶ εἰς τὸ παραμικρὸν γεγονός.

»Περὶ τούτου θὰ γίνῃ βραδύτερον λόγος. Σήμερον θέλω θίξει τὰ κυριώτερα σημεῖα τῆς ἐκ μέρους τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἀκροάσεώς μου, ἐπιστέλλων πρὸς δημοσίευσιν ἐκεῖνα μόνον, τὰ ὁποῖα ἀπετείνοντο πρὸς τὸν δημοσιογράφον καὶ παραλείπων τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐλέχθησαν μόνον ἀπὸ Ἕλληνα πρὸς Ἕλληνα.

»Πρέπει ἐκ τῶν προτέρων ὄντως νὰ πασιγνωσθῇ καὶ νὰ πανσαλπισθῇ, εἶμαι δὲ ἐφωδιασμένος μὲ ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὑπὸ τοῦ Ζολᾶ εἰς τὴν πειραματικὴν ψυχολογίαν τῶν μεγάλων κοινωνιολογικῶν ἔργων του ὀνομασθέντα ἀνθρώπινα ἔγγραφα, διὰ ν' ἀποδείξω ὅτι διὰ ταύτης καὶ τῶν ἑπομένων μου θέλω ὑποστηρίξει αὐτόχρημα μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σίγμα, ὅτι ἐὰν τὸ Κρητικὸν πολίτευμα, ἐὰν οἱ τοῦτο συμπληρώσαντες ὀργανικοὶ νόμοι ἔχουν τὶ τὸ πολὺ συντηρητικὸν ἢ τὸ ὀλίγον συγκεντρωτικὸν ἢ δίδουν ἀφορμὴν πρὸς ἀπολυταρχικήν τινα τῶν κυβερνητικῶν πράξεων ἀπόχρωσιν, αἴτιος ἔνοχος ἢ δημιουργὸς πάντων τούτων εἶναι ὁ ἐπὶ τῶν λόφων τοῦ Θερίσσου ἀναρριχηθεὶς κ. Ε. Βενιζέλος, διὰ νὰ διαμαρτυρηθῇ μὲν ἐνόπλως, καθ' ἃ λέγει αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ὡς τῆς μόνης λύσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, διὰ νὰ διαμαρτυρηθῇ δέ, καθ' ἃ λέγουν τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ συνηγοροῦντα ἀθηναϊκὰ φύλλα, κατὰ τῶν ἀπολυταρχικῶν τάσεων τοῦ Κρητικοῦ πολιτεύματος.

»Πρέπει κατὰ δεύτερον λόγον νὰ ἐννοηθῇ ὅτι εἰς τὴν Κρήτην ὑφίσταται, πρῶτον : Ἀπόλυτος, ἀμερόληπτος, ἀχρωμάτιστος καὶ ἀσυνάλλακτος ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης, ὄχι μόνον τῆς ἀστικῆς καὶ ποινικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀφορώσης τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα, καὶ περὶ τούτου δὲ θὰ γίνῃ εὐρύτατος λόγος εἰς μεταγενεστέρας ἀνταποκρίσεις μου. Δεύτερον : Ἀπόλυτος ἐλευθερία εἰς τὰς ἐκλογάς, χωρὶς φυγοδίκους καὶ θαλασσώματα χωρὶς καλπονοθεύσεις καὶ πυριτιδοσφαιρίδια, χωρὶς ψηφοφορίαν νεκρῶν

ἢ μεταναστῶν τοῦ Νέου Κόσμου, χωρὶς μεροληπτούσας ἐπιτροπὰς ἢ ἀλλοῦ κοιτάζοντας δικαστικοὺς ἀντιπροσώπους.

»Οἱ κύριοι Κρεστενῖται ἢ οἱ ἀποτυχόντες ὑποψήφιοι τῆς Καρυστίας ἢ τῆς Σάμης θὰ ἐτίναζον τὰ καπέλλα τους εἰς τὰ ὕψη πρὸ τοιαύτης ἐκλογικῆς παρθενικότητος. Καὶ ὅτι τῶν δύο τούτων πραγμάτων, ἀσφαλείας δικαιοσύνης καὶ ἀσφαλείας ἐλευθερίας ἐκλογῶν ὑφισταμένων, τυραννία ἢ αὐταρχία ἢ ἀπολυταρχία δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ὑπάρξουν, πολὺ ὀλιγώτερον νὰ σταθοῦν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ πανσαλπισθῇ καὶ τὸ τρίτον αὐτὸ τὸ ὁποῖον, ὅταν μοὶ ἀνεκοινώθη ἀπὸ τὸν Ὕπατον Ἁρμοστήν, μοῦ ἐφάνη ὡς ἀληθὴς ἀποκάλυψις.

»Οἱ ἐρχόμενοι αὐτόθι καὶ δηλητηριάζοντες ἐναντίον τῆς Κρητικῆς Πολιτείας τὸν τύπον, τὴν κοινὴν γνώμην, τὴν Βουλήν, τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας τῶν διαφόρων κομμάτων μὲ τὰς εἰσηγήσεις ἀπομουζικώσεως τῆς Κρήτης ἐλησμόνησαν κατὰ τὸν μεταξὺ Σούδας—Πειραιῶς πλοῦν ὅτι ὁ Πρίγκιψ ἔχει ὑπογράψει τρεῖς—ἀριθμὸς 3— ἀδείας Βενιζελικῶν ἐφημερίδων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐξεδόθησαν. Δὲν πιστεύομεν ὅτι διὰ νὰ ὑπάρχῃ ἐλευθεροτυπία εἰς τὴν Κρήτην ἐχρειάζοντο περισσότεραι ἀπὸ τρεῖς ἐφημερίδες διὰ τὸ τρίτον (ἢ τέταρτον ;) τῶν ὑφισταμένων κομμάτων, τὸ Βενιζελικόν, οὔτε ὅτι ὁ Πρίγκιψ πλὴν τῶν ἀδειῶν ὤφειλε νὰ προκαταβάλῃ καὶ χρήματα διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐφημερίδων αὐτῶν, διὰ νὰ μὴ ἔχουν παράπονον οἱ Βενιζελικοὶ κατὰ τοῦ Ἡγεμόνος ὡς πολεμοῦντος τὸν τύπον.

»Μετὰ τὴν διατύπωσιν τῶν γεγονότων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνω δὲν εἶναι οὔτε θεωρίαι οὔτε πομφόλυγες, ἀλλὰ πράγματα στηριζόμενα ἐπὶ δοκουμέντων, ἐπὶ ἀποδείξεων, θὰ ἐξηγήσουν οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν διατὶ συνήντησα τὸν Ἡγέμονα εἰς τοιαύτην ἀταραξίαν ψυχῆς καὶ γαλήνην ἤθους, μολονότι τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν μ' ἐτίμα διὰ τῶν ἀνακοινώσεων καὶ τῶν ἀποκαλύψεών του, τὰ Διεθνῆ στρατεύματα ἐβάδιζον ἐναντίον τῶν συναθροισθέντων τοῦ Θερίσσου.

»Διότι ὁ Ἡγεμὼν ἠξεύρει καὶ διαγιγνώσκει κάλλιστα, ὅτι ἡ συνάθροισις αὐτὴ ὄπισθεν τῆς ἱερᾶς, ὡς τὴν ὠνόμασε, κινήσεως τῆς ἑνώσεως, κρύπτει ἁπλούστατα πολιτικὰ συμφέροντα.

»Καὶ τὸ τοιοῦτον δὲν εἶναι πεποίθησις μόνον τοῦ Ἡγέμονος, οὔτε πεποίθησις τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ πεποίθησις μέρους αὐτῶν τῶν ἰδίων συναθροισθέντων εἰς τὸ Θέρισσον καὶ τοῦτο, ὡς ἐπληροφορήθην σήμερον, 40 Σελινιῶται ἀποκαλύψαντες ὅτι ὄχι περὶ ἑνώσεως, ἀλλ' ὅτι ὁ καυγὰς διὰ τὸ πάπλωμα, τὸ πολιτικὸν ἐννοεῖται, παραλαβόντες ἑαυτοὺς καὶ τὰ ὅπλα των ἀπῆλθον.

— Εἶναι εὐχάριστον — ἔλεγεν ὁ Ἡγεμὼν — ὅτι οὐδεὶς τῶν γέρων ὁπλαρχηγῶν ἔχει προσχωρήσει εἰς τὸ κίνημα. Καὶ αὐτὸς ὁ Καλογερᾶς, τὸ πρῶτο παλληκάρι τῆς Κρήτης, ὡς μ' ἐπληροφόρησαν, προτοῦ

συνενωθῇ μετὰ τῶν ἐν Θερίσσῳ ἔλαβεν ἔγγραφον διαβεβαίωσιν, ὅτι μόνον τὴν ἕνωσιν σκοπὸν ἔχει ἡ συνάθροισις. Δυστυχῶς πολλάκις ἡ παλληκαρωσύνη καὶ ὁ πατριωτισμὸς παραπείθονται ἀπὸ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτευτάς.

»Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πλεῖστοι τῶν συναθροισθέντων εἰς τὸ Θέρισσον, προσέθεσεν ὁ Πρίγκιψ;, δὲν θὰ προσήρχοντο ἐὰν ἐπιτηδείως δὲν διεδίδετο ὅτι καὶ ὁ Βασιλεὺς κι' ἐγὼ καὶ οἱ σύμβουλοί μου εἴμεθα ὑπὲρ τῶν ἐνόπλων αὐτῶν συναθροίσεων, διὰ νὰ ἐξαναγκάσωμεν τὰς Δυνάμεις νὰ μᾶς ἑνώσουν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μας δὲν δυνάμεθα νὰ τὸ κηρύττωμεν ἀπροκαλύπτως.

»Μειδιῶν δὲ μοὶ ἀνέφερε τὸ εὐφυολόγημα τὸ ὁποῖον σχετικῶς μὲ τὴν συνάθροισιν τοῦ Θερίσσου καὶ ἐπειδὴ ἡ κομματικὴ δύναμις τοῦ κ. Ε. Βενιζέλου κυρίως συγκεντροῦται εἰς τὸν νομὸν Χανίων, ἐσφενδόνισαν οἱ Ἡρακλειῶται εἰπόντες προσφορώτατα :

— Αὐτὸ τὸ ζήτημα εἶναι Χανιώτικο, δὲν εἶναι Κρητικό.

»Καὶ ἐπανερχόμενος εἰς τὴν σοβαρὰν ἀλλὰ διαρκῶς ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως θερμῶς ἐμπνευσμένην στάσιν του μοὶ λέγει :

— Μεθ' ὅλα ταῦτα ἐγὼ ἐδήλωσα, ὅτι οὐδέποτε θέλω ζητήσει ὥστε τὰ διεθνῆ ἀγήματα ν' ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῆς συγκεντρώσεως τοῦ Θερίσσου. Ἀλλ' αἱ Δυνάμεις, ὡς ἔλεγον εἰς τὴν πρὸς τοὺς Θερισσιώτας προκήρυξίν μου, διέταξαν ἀπ' εὐθείας τὰ στρατεύματα νὰ παρέμβωσι καὶ νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν τάξιν εἰς τὴν νῆσον.

»Περιττὸν νὰ προσθέσω ἐνταῦθα ὅτι ἐξ ὅσων ἐπληροφορήθην παρὰ προσώπων ἁρμοδιοτάτων, ὁ Πρίγκιψ καταβάλλει δεινοὺς ἀγῶνας ὥστε ἡ ἐπαναφορὰ τῆς τάξεως νὰ ἐπέλθῃ χωρὶς βίαν καὶ χωρὶς δυστυχήματα.

»Ἀλλ' ἡ συνάθροισις τοῦ Θερίσσου εἶναι ἓν ἐπεισόδιον. Τὸ κύριον θέμα ἦτο :

»Ὑπῆρχον λόγοι ἐκ μέρους ἢ τοῦ Πρίγκιπος ἢ τῆς Κυβερνήσεώς του ἢ τῆς ἐν γένει Κρητικῆς Πολιτείας διὰ νὰ ἐπέλθῃ τὸ δυσάρεστον αὐτὸ ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ὁ Πρίγκιψ μοῦ ἐχαρακτήρισε μὲ τὰς αὐτὰς περίπου λέξεις καὶ τὸν αὐτὸν τόνον τῆς φωνῆς ὡς ὀλεθριώτατα δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος, μὲ τὰ ὁποῖα τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἐξ Ἀθηνῶν μοῦ εἶχε χρωματίσει ἐπιφανέστατος πολιτικὸς ἀνήρ, ὅστις σημειωτέον εἶναι διατεθειμένος ὑπερβολικὰ ἴσως εὐμενῶς πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ κινήματος ;

»Εἰς τοῦτο ἐστράφησαν τὰ κυριώτερα μέρη τῆς ἐκ μέρους τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ἀκροάσεώς μου καὶ περὶ τούτων θέλω κάμει λόγον εἰς τὴν δευτέραν μου ἀνταπόκρισιν».

Ἤδη παραθέτω τὴν δευτέραν ἱστορικὴν ἀνταπόκρισιν τοῦ Γαβριηλίδου, ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» τὴν ἰδίαν ἡμέραν καὶ εἰς τὸ αὐτὸ φύλλον.

«Χανιά, 18 Μαρτίου. Αὐτός, ὁ ὡς αὐταρχικὸς καὶ ἀπολυταρχικὸς νομιζόμενος Πρίγκιψ, μοῦ ἐφάνη ὅτι κατὰ τοῦτο ἴσως δὲν εἶναι ἀρκετὰ συνταγματικὸς ἡγεμών, ὅπως ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς ἄλλα ἴσως Κράτη ἐσυνειθίσαμεν νὰ χαρακτηρίζωμεν ἢ νὰ θέλωμεν τὸν συνταγματικὸν ἄνακτα, ὅτι ἀναγνωρίζει ὄχι μόνον εἰς τὰ πολιτικὰ κόμματα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐπιβαλλόμενα καθήκοντα, ὄχι μόνον ὡς προϊσταμένου μιᾶς ἐλευθέρας Πολιτείας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐντολοδόχου τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς φυλῆς ὅλης, ὅπως τὴν πολιτείαν αὐτήν, τὸν μέγαν τοῦτον ἀδάμαντα τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ, δυνηθῇ μίαν ἡμέραν νὰ τὸν συγκολλήσῃ ἐπὶ τοῦ ἀνεκτιμήτου ἱστορικῆς ἀξίας Ἑλληνικοῦ Στέμματος.

»Εἰς τὰς Ἀθήνας κυκλοφορεῖ-καὶ μοὶ τὸ ἐπανέλαβον δύο τοὐλάχιστον ἔξοχοι πολιτικοὶ ἄνδρες τοὺς ὁποίους ἐπεσκέφθην τὴν παραμονὴν τῆς ἀναχωρήσεώς μου, μὴ εὑρισκόμενοι δὲ εἰς προσωπικὰς σχέσεις-ἡ διάδοσις, ὅτι ὁ πρίγκιψ Γεώργιος πρὸ ἐτῶν ἐδήλωσεν αὐτό :

«Ἐγὼ ἐννοῶ νὰ διοικήσω τὴν Κρήτην ὡς ὁ Μέγας Πέτρος».

»Ἀληθὴς ἢ ἀνυπόστατος, ἤρκεσεν ἡ διάδοσις αὐτὴ νὰ ἐπιθέσῃ τὴν σφραγῖδα τοῦ αὐταρχικοῦ ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ.

»Καὶ ὅμως καθ' ὅλην τὴν μακρὰν μετ' ἐμοῦ διάλεξίν του ὁ Πρίγκιψ μοῦ ἐφάνη ὅτι δὲν ἐννοεῖ οὐδὲν νὰ παρεμβάλῃ πρόσκομμα εἰς τὴν δρᾶσιν ἢ τὴν προσωπικὴν ἢ τὴν νομοθετικὴν τῶν κομμάτων. Ἀπὸ μακρὰν κρίνοντες καὶ ἀπὸ πληροφορίας ἐνδιαφερομένων προσώπων ἐμπνεομένας, σχηματίζομεν ἰδέας καὶ πεποιθήσεις ἐντελῶς ἀντιφασκούσας πρὸς τὰ πράγματα.

»Ἐγὼ αὐτὸς κατῆλθεν εἰς τὴν Κρήτην μὲ ἀπόλυτον μὲν ἀποδοκιμασίαν τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιαν ὑποψίαν, ὅτι κάτι τι τὸ αὐταρχικὸν ἔχει εἰσδύσει εἰς τὰς μετὰ τῶν πολιτῶν σχέσεις τῆς Κρητικῆς Πολιτείας. Ἐνόμιζα τὸ ὀλιγώτερον ὅτι θὰ γίνω χρονογράφος τῶν ἔργων καὶ τῶν ἡμερῶν νέου τινὸς Ἕλληνος Βάμβα τῆς Νεαπόλεως.

»Καὶ ὅμως ἀπὸ τοῦ ἀτμοπλοίου ἀκόμη ἐντυχὼν μέ τινας Κρῆτας ἐπρόβαλλα εἰς αὐτοὺς τὸ ἐρώτημα :

»Ἐὰν ὁ κ. Ε. Βενιζέλος ἀντὶ νὰ πάρῃ τὰ βουνὰ προτιμοῦσε τοὺς κάμπους καὶ περιερχόμενος ὅλην τὴν Κρήτην, χωρὶς νὰ παραλείψῃ καὶ τοὺς ὀρεινοὺς πληθυσμούς, ἐκήρυττε τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἑνώσεως ἀφ' ἑνός, τὸ Εὐαγγέλιον τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν ἀφ' ἑτέρου, αὐτὸς ὁ ἀπὸ Σαύλου γενόμενος Παῦλος ἢ ἀπὸ Παύλου Σαῦλος, καὶ ἀπὸ ἔξοχος συντηρητικὸς εἰς ἐξόχως φιλελεύθερον μετασχηματισθεὶς καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ

ἔργον Κρητικὸν Σύνταγμα κατατρέχων, ἠγωνίζετο δὲ νὰ ἐπιθέσῃ εἰς κάθε βουλευτὴν ποῦ θὰ ἐκλεχθῇ τὴν προσεχῆ Κυριακὴν τὴν βενιζελικήν του βούλα, θὰ τὸν ἐμπόδιζε κανείς ;

»Ἡ ἀπάντησις ἦτο ὁμόφωνος :

—Κανείς !

»Δὲν ἐξεπλάγην δὲ ὅταν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας, ὄχι δὲ μόνον ἀπὸ τῆς μετὰ τοῦ Πρίγκιπος συνεντεύξεώς μου, ἤρχισα νὰ πείθωμαι ὅτι ἡ Πριγκιπικὴ ἀπολυταρχία καὶ τὰ παραμύθια τῆς Χαλιμᾶς ἐὰν δὲν εἶναι ἀδέλφια, εἶναι ὅμως πρῶτα ἐξαδέλφια.

—Αὐτοὺς τοὺς βουλευτὰς τοὺς δέκα, τοὺς ὁποίους διορίζω ἐγώ, μοῦ ἔλεγεν ὁ Πρίγκιψ, μήπως τοὺς λέγω τὶ νὰ ψηφίσουν ; Τοὺς ἀφίνω ἐντελῶς ἐλευθέρους. Ἐγὼ ἐζήτησα τὸ δικαίωμα αὐτὸ διὰ ν' ἀπολαμβάνουν τῶν βουλευτικῶν τιμῶν μερικαὶ τοῦ τόπου ἐξοχότητες, αἱ ὁποῖαι μόναι των ἴσως δὲν θὰ κατήρχοντο εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα.

»Καὶ μοῦ διηγήθη ὁ Πρίγκιψ πῶς ἐγένετο εἰς αὐτὸν πρότασις παρ' ἀνθρώπων εὑρισκομένων τώρα εἰς τὸ Θέρισσον νὰ διορίσῃ ἀρχηγὸν κόμματος. Ἐγέλα δὲ μὲ ὅλην του τὴν καρδιὰν διὰ τὸ παράδοξον καὶ τὸ ἀντισυνταγματικὸν τῆς προτάσεως.

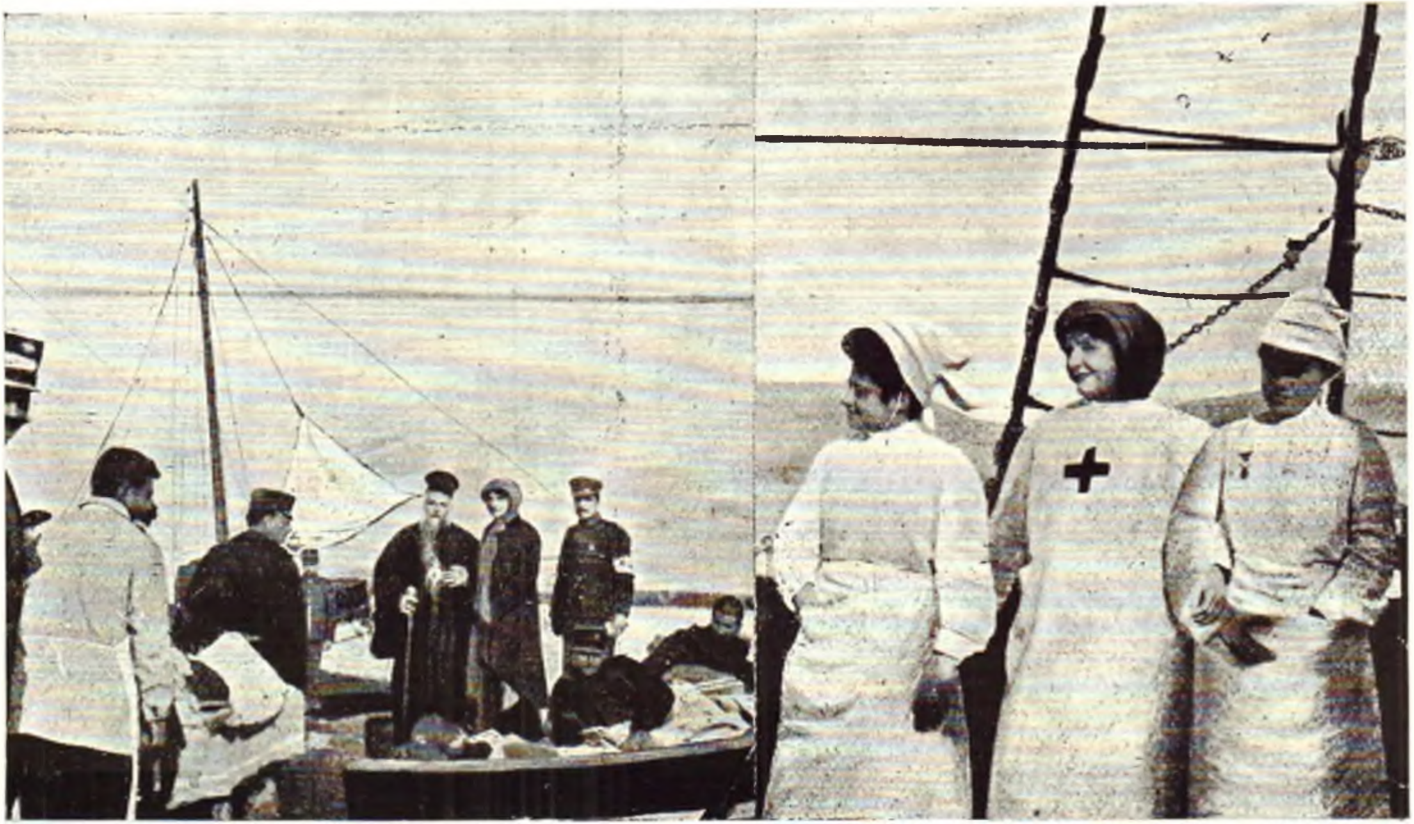
»Καὶ μοῦ διετύπωσε τὴν ἑξῆς συνταγματικωτάτην σκέψιν, ἡ ὁποία ἐὰν ἐπραγματοποιεῖτο καὶ εἰς τὸ ἰδικόν μας Κοινοβούλιον, θὰ ἐκαθαρίζοντο πολὺ τὰ πολιτειακά μας πράγματα.

—Ἐγὼ πολεμῶν ἐδῶ τὴν συναλλαγήν, μὴ θίξας τοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ Βενιζέλος εἶχε διορίσει, πλὴν ἐκείνων, οἵτινες ἔχουν περιπέσει εἰς παραπτώματα, οἱ ἡμίσεις δὲ τῶν ὑπαλλήλων πρέπει νὰ γνωρίζετε ὅτι ἔχουν διορισθῇ ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ κ. Βενιζέλος ἦτο Σύμβουλος, προσπαθῶν ἀφ' ἑτέρου ν' ἀντιπροσωπεύωνται εἰς τὰ ἑκάστοτε σχηματιζόμενα ὑπουργεῖα ὅλα τὰ κόμματα, ἐπιδιώκω ὥστε ἡ Βουλὴ νὰ δύναται, ἐλευθέρα παντὸς ἐπηρεασμοῦ καὶ παντὸς περὶ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας πολέμου, νὰ πράττῃ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πρόοδον τῆς νήσου καὶ ἀναλόγως νὰ νομοθετῇ.

»Οὕτως εἰς τὸ πρῶτον ὑπουργεῖον ὅπου εἶχα τὸν Βενιζέλον εἶχα προσλάβει καὶ ἕνα τοῦρκον διὰ ν' ἀντιπροσωπεύωνται καὶ οἱ τοῦρκοι εἰς τὴν κυβέρνησίν μου.

»Τοῦ εἶπον : Ὑψηλότατε, ἓν ἐκ τῶν ὀγκωδεστέρων παραπόνων τῶν Βενιζελικῶν εἶναι, ὅτι διὰ τῶν ἐκλογικῶν περιοδειῶν σας τοὺς ἐκμηδενίζετε καὶ οὕτω διατελοῦν πάντοτε εἰς μειοψηφίαν.

»Ὁ Πρίγκιψ δὲν ἀποκρύπτει τίποτε. Φαίνεται νὰ ἔχῃ ὡς πάθος ἱερὸν τὴν φιλαλήθειαν.

'Από τούς πολέμους 1912—13. 'Αριστερά: 'Η πριγκίπισσα Μαρία μετά τοῦ Μητροπολίτου 'Αθηνῶν Θεοκλήτου ἐπὶ λέμβου μεταφερούσης τραυματίας. Δεξιά: 'Η πριγκίπισσα Μαρία (εἰς τὸ μέσον) μὲ στολὴν ἀδελφῆς τοῦ 'Ερυθροῦ Σταυροῦ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ νοσοκομειακοῦ πλοίου «'Αλβανία»

»Μίαν φορὰν εἰς ζητήματα διεθνῆ εἶχε σκεφθῆ κάτι τι, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ἐντελῶς νόμιμον. Εἰς τὴν μετ' εὐλαβείας ὑποβληθεῖσαν ἕνεκα τούτου παρατήρησιν ἐκ μέρους τινὸς τῶν προξένων, ὁ Πρίγκιψ τοῦ παρετήρησε μετὰ Βισμαρκείου παρρησίας :

— Κύριε Πρόξενε, εἶναι ἡ πρώτη, ἀλλὰ δὲν θὰ εἶναι ἴσως ἡ τελευταία ἀπροσεξία τὴν ὁποίαν κάνω.

»Καὶ εἰς τὴν ἰδικήν μου παρατήρησιν ὁ Πρίγκιψ ἀπήντησε :

— Μάλιστα. Συνήθως τὸν Φεβρουάριον κάμνει καλοκαιρίαν εἰς τὴν Κρήτην. Καὶ κατὰ τὸν μῆνα αὐτὸν τὴν περιοδεύω. Πρὸ διετίας εἶχον συμπέσει τὸν μῆνα ἐκεῖνον ἐκλογικαὶ προπαρασκευαί.

»'Αλλ' εἶχε προηγηθῆ ἓν σοβαρώτατον γεγονός, τοῦ ὁποίου τὰς λεπτομερείας, ὡς σχέσιν ἐχούσας μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν 'Εξωτερικῶν ὑπουργείου τῆς 'Ελλάδος, παρακαλῶ νὰ μὴ δημοσιεύσητε. Τὸ γεγονὸς ἦτο ὅτι εἰς τὴν Εὐρώπην, ἕνεκα τοῦ Βενιζελικοῦ κινήματος εἶχε πιστευθῆ ὅτι ὑπάρχει κόμμα ἀνθενωτικὸν εἰς τὴν Κρήτην καὶ ὅτι ἐγὼ ἄρα, ὅστις συνηγόρησα πλησίον τῶν διαφόρων ἀνακτοβουλίων καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως , ὡς τοῦ διαπύρου πόθου ὅλων τῶν κρητῶν, ὅτι δὲν ἔλεγον τὴν ἀλήθειαν.

»'Αλλ' ἐγώ, συνέχισεν ὁ Πρίγκιψ, ὅστις δὲν εἶμαι ἐδῶ παρὰ διὰ νὰ προβιβάσω δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων καὶ ἐπιτύχω τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν 'Ελλάδα, ἐθεώρησα καθῆκον μου περιοδεύων τὴν Κρήτην νὰ λέγω εἰς ὅλους νὰ ψηφίζουν οὕτως ,ὥστε ἐκ τῆς ἐκλεχθησομένης Βουλῆς νὰ ἐννοήσῃ ἡ Εὐρώπη ὅτι ἡ Κρήτη ὁμοφώνως θέλει τὴν ἕνωσιν, ἂν δὲ τὸ Βενιζελικὸν κόμμα ἐδεκατίσθη ἕνεκα τούτου, δὲν πταίω βεβαίως ἐγώ, ἀλλ' ὁ ἀρχηγός του, ὅστις καλῶς ἢ κακῶς εἶχεν ἀναπτύξει ἄλλας ἰδέας, ὅταν διετέλεσε Σύμβουλός μου.

— 'Ελέχθη ἐπίσης, 'Υψηλότατε, ὅτι καὶ τώρα ἡτοιμάζεσθε νὰ περιοδεύσητε τὴν νῆσον χάριν ἐκλογικῶν σκοπῶν.

— Τὸ ἤκουσα καὶ ἐγώ. 'Απόδειξις, ὅτι ἡ διάδοσις ἦτο ἐντελῶς ἀνυπόστατος, ἂς θεωρηθῆ τὸ ὅτι ἐξιφουλκίσθη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὅτι ἡτοιμαζόμην νὰ περιοδεύσω, ἐνῶ αἱ ἐκλογαὶ γίνονται μεθαύριον».

Καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν ἀνταπόκρισιν τοῦ Γαβριηλίδου, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὰς 22 Μαρτίου :

«Χανιά, 20 Μαρτίου, 1905.— Πρέπει πρώτιστα πάντων ν' ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας, τοὺς πλανωμένους ἀπὸ τὰ δημεγερτικὰ ἄρθρα τῶν φιλοβενιζελικῶν ἐφημερίδων, ὅτι καὶ οἱ φανατικώτεροι ὀπαδοὶ τῆς Κρητικῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν ἀρνοῦνται τὴν θερμήν, τὴν διάπυρον, τὴν μέχρι ψυχώσεως φθάνουσαν φιλοπατρίαν τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης.

»Ὁ ὑποφαινόμενος ἠρώτα τὸν εἰς Ἀθήνας ἐλθόντα εἰδικὸν ἀπεσταλμένον τοῦ κ. Ε. Βενιζέλου πρό τινων ἡμερῶν.

—Νομίζετε, ὅτι ὅταν ὁ Ἡγεμὼν ἐνεχείριζε τὸ περὶ ἑνώσεως ὑπόμνημά του ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸν κ. Delcassé τοῦ ἔκλεισε τὸ μάτι καὶ τοῦ εἶπε : τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν, τὸ ἔχω συντάξει διὰ νὰ γελάσω τοὺς Κρῆτας, νὰ μὴ μὲ φορτώνωνται, ἡ ἐπιθυμία ἡ ἐμὴ καὶ τοῦ πατρός μου εἶναι νὰ παγιωθῇ τὸ παρὸν καθεστώς;

»Καὶ ὁ ἀξιότιμος ἀπεσταλμένος διεμαρτυρήθη κατὰ τοιαύτης ἐκ μέρους μου παρεξηγήσεως τῶν φρονημάτων αὐτῶν, διαβεβαιώσας με ὅτι, τὸ κόμμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει πιστεύει εἰς τὴν εἰλικρινεστάτην ἐκ μέρους τοῦ Πρίγκιπος ἐπιδίωξιν τῆς ἑνώσεως καὶ τοὺς ὑπὲρ ἐπιτυχίας αὐτῆς ἐνδελεχεῖς ἀγῶνας του.

»Ἀπὸ τὸν φλογερὸν αὐτὸν πόθον τοῦ Ἡγεμόνος διαπνέεται ὅλη ἡ ἐσωτερικὴ πολιτική του. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Πρίγκιψ ὅταν συνετάσσετο τὸ Πολίτευμα δὲν ἀπέκρουσε τὰ πολιτικὰ φρονήματα ὅλων τῶν πολιτευομένων Κρητῶν καὶ τῶν δύο πολιτικῶν ἀρχηγῶν των, τοῦ Σφακιανάκη καὶ τοῦ Βενιζέλου, οἵτινες ἤθελον νὰ καταρτίσουν Πολίτευμα συντηρητικόν, τὸ ὁποῖον νὰ παρέχῃ πλήρη δρᾶσιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡγέμονος.

»Ἡ συντηρητικὴ αὐτὴ τάσις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἐκδηλουμένη διὰ τῶν ἑκάστοτε ἀντιπροσώπων του, ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη ἂν ὄχι μέχρι σήμερον, ἀλλὰ μέχρι χθές.

»Τί κατηγοροῦσιν οἱ ἐν Ἀθήναις δημοσιογράφοι καὶ πολιτευταὶ τοῦ Πρίγκιπος κυριώτερον;

»Ὅτι κατήργησε καὶ αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ νὰ ἐκλέγουν οἱ κρῆτες τὰ δημοτικά των συμβούλια.

»Καὶ ὁ Πρίγκιψ μοῦ διηγήθη ἀφελέστατα πῶς συνέβη μετὰ φανατισμοῦ, μετ' ἐνθουσιασμοῦ, βεβαίως παιδαριώδους, βεβαίως ἀνοήτου, καὶ ἐζήτησεν ἡ Κρητικὴ Βουλὴ νὰ διορίζωνται καὶ οἱ Δήμαρχοι. Οἱ ὀλίγοι Βενιζελικοὶ τῆς Βουλῆς ἐκείνης ἐζήτουν νὰ ἐκλέγωνται καὶ οἱ Δήμαρχοι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν λαόν.

»Ἡ πλειοψηφία ὅμως, ἐπειδὴ οἱ κρητικοὶ ἀποφεύγουν ἢ φοβοῦνται τὰς ἐκλογάς, ἀντετάσσετο. Ὅταν ὅμως οἱ Βενιζελικοὶ ἐξετράπησαν εἰς ὕβρεις τοιαύτας ὥστε ἐκτὸς τῆς Βουλῆς νὰ πέσῃ καὶ ξύλο ἕνεκα τοῦ ζητήματος, ὅλα τὰ ἄλλα κόμματα πεισμώσαντα ὡς ἀντιπροσωπεύοντα λαὸν πρώτην φορὰν μὲ πλήρη ἐλευθερίαν πολιτευόμενον, ἄπειρον, ἑπομένως εὐέξαπτον, εἶπον, ὡς νὰ ἦσαν παιδιά :

—Ἔτσι εἶσθε; Δημάρχους μοῦ θέλετε νὰ ἐκλέγητε ; Νὰ μὴ ἐκλέγητε λοιπὸν οὔτε Συμβούλους.

»Καὶ διὰ παμψηφίας σχεδὸν ἐψήφισαν νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ἡγεμὼν νὰ διορίζῃ καὶ τοὺς συμβούλους.

»Τώρα βεβαίως ἐννόησαν, ὅτι τὰ πείσματα δροσίζουν μὲν πρὸς στιγμὴν τὰς ὀργίλας ψυχάς, ἀλλ' οὐδέποτε εἶναι σύμβουλοι ψυχροὶ καὶ ἀσφαλεῖς. Τώρα ἂν τὸ θέλουν αὐτοὶ ἕνα, νὰ ἐκλέγωνται τὰ Δημοτικὰ συμβούλια, ὁ Ἡγεμών, ὡς μοὶ εἶπε, τὸ θέλει δέκα.

»Εἶναι λοιπὸν ἢ δὲν εἶναι καταγέλαστον, ἀλλὰ καὶ ἐγκληματικὸν νὰ ἐκθέτωμεν μαζὶ μὲ τὸν ἀρχίμωρον Γιάνναρην οἱ ἐν Ἀθήναις δημοσιογράφοι τὸν Ἡγεμόνα ὡς αὐταρχίζοντα, ὡς Μεγαλοδουκίζοντα, προκειμένου περὶ ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν αὐτοβουλότατα ἐστερήθησαν οἱ κρῆτες;

»Αὐταῖς λέξεσι μοῦ εἶπεν ὁ Ἡγεμών ;

— Ὅταν συνέλθῃ ἡ Βουλή, εἶπα εἰς τοὺς Συμβούλους μου, νὰ μὴ περιμένουν οἱ βουλευταὶ νὰ ζητήσουν νόμον διὰ τοῦ ὁποίου τὰ Δημοτικὰ συμβούλια νὰ ἐκλέγωνται, ἀλλ' ἡμεῖς νὰ προτείνωμεν τὸ νομοσχέδιον αὐτό.

»Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὰς ἐφημερίδας. Ὅταν ἤρχισεν ὁ τύπος νὰ θίγῃ εἰς τὰς ἀμετροεπεῖς συζητήσεις του καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ κινδυνεύσῃ τὸ ἄχραντον τῆς μεγάλης Ἰδέας, Ἡγεμών, κόμματα καὶ πολιτευταὶ καὶ ἀρχηγοὶ καὶ κοινὴ γνώμη ἤρχισαν νὰ ταράσσωνται ποῦ ἠδύναντο νὰ παραφέρουν τοὺς συζητοῦντας τοιοῦτοι δημοσιογραφικοὶ πόλεμοι καὶ ἀποτέλεσμα τῆς συγκινήσεως αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ μεγαλειτέρα συνοχὴ τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας.

»Καὶ ὁ Πρίγκιψ, ὁ κατεχόμενος ὅλος ὑπὸ τῆς πλημμυρούσης τὸν ὀργανισμὸν αὐτοῦ καὶ ὡς ἀτόμου καὶ ὡς ἡγεμόνος ἰδέας, ὅτι ἡ ἀποστολή του ὡς Ἁρμοστοῦ εἶναι μία καὶ μόνη : νὰ ἑνώσῃ τὴν Κρήτην μὲ τὴν Ἑλλάδα, εἰς μίαν ἀπὸ ἐκείνας τὰς στιγμάς, ποὺ περνοῦν ἀπὸ τὸ ἐξωτερικῶς τόσον γαλήνιον πρόσωπόν του ὡς ἀστραπαὶ τῆς ψυχῆς του, μοῦ εἶπε μὲ τόνον φωνῆς ἐκφαινούσης ἱερὰν συγκίνησιν :

— Ὅταν νομίζω, ὅτι ἕνα Ἡγεμονικὸν Διάταγμα θὰ βλάψῃ τὸν τόπον, δέκα ἑπτὰ συντάγματα ἂν τὸ λένε, ἐγὼ δὲν τὸ ὑπογράφω.

»Αὐτὸς εἶναι ὅλος ὁ Πρίγκιψ μὲ τὰ φωτεινά του καὶ τὰ σκιερά του μέρη. Τὰ σκιερά του μέρη τὰ τονίζω ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀκράτου κοινοβουλευτισμοῦ. Ὅταν ἡ Κρήτη ἀποτελέσῃ μέρος τῆς Ἑλλάδος ὁ Πρίγκιψ φρονεῖ ὅτι καὶ ἡ Κρήτη θ' ἀκολουθήσῃ τὰς τύχας καὶ τοὺς νόμους καὶ τὴν πολιτικὴν ἐξέλιξιν τῆς ὅλης μας πατρίδος. Ἀλλ' ὡς ὅτου πραγματοποιηθῇ τὸ τοιοῦτο, ὁ Πρίγκιψ νομίζει ὅτι Κρῆτες καὶ Ἡγεμὼν ὀφείλουν ν' ἀγωνίζωνται ὥστε ἡ Κρήτη νὰ παρέχῃ ὅσω τὸ δυνατὸν θέαμα σεμνῶς πολιτευομένου λαοῦ.

»Καὶ μετὰ βαθείας πατριωτικῆς εὐγενείας καὶ αὐτόχρημα Ἑλληνικῆς ὑπερηφανείας μοῦ προσέθεσεν:

—Ἐγὼ δὲν ἦλθα νὰ κάμω τὴν Κρήτην ρωμαίϊκο, ἀλλὰ Ἑλληνικήν.

»Καὶ πάλιν ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθεροτυπίας, διὰ νὰ μοῦ διαψεύση ὅσα τοῦ καταμαρτυροῦν, ὅτι δὲν θέλει νὰ ἐκφράζουν οἱ Κρῆτες διὰ τοῦ τύπου ἐλευθέρως τὰ φρονήματά των, μοῦ ἐπανέλαβεν ἅπαξ καὶ δίς:

—Ἔχω δώσει τρεῖς ἀδείας εἰς Βενιζελικὰς ἐφημερίδας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐξεδόθησαν.

»Καὶ νομίζει μὲν ὁ Πρίγκιψ, ὡς ἔλεγεν, ὅτι ἡ περὶ ἐκδόσεως ἐφημερίδων διάταξις τοῦ Κρητικοῦ Συντάγματος μὴ ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν ἀνάλογον τοῦ ἰδικοῦ μας, ἀφοῦ κάμνει λόγον περὶ τῆς ἀνάγκης ἐκδόσεως ἡγεμονικοῦ διατάγματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὑποχρεωτικὴ δι' αὐτόν. ὅτι δηλαδὴ τὸ διάταγμα δύναται νὰ ἐκδοθῇ, ἀλλὰ δύναται καὶ νὰ μὴ ἐκδοθῇ, ἀλλ' ἐξ ὅλης τῆς συνεντεύξεώς του ἠννόησα ὅτι ἐὰν ἡ νέα κρητικὴ Βουλὴ ζητήση νὰ ψηφίση νέον περὶ τύπου νόμον, μᾶλλον φιλελεύθερον, ὁ Πρίγκιψ καὶ τοῦτον προθυμότατα θὰ τὸν ἐπικυρώση.

»Ὥστε βλέπετε, ὅτι ἂν ἀντὶ νὰ ἀνέλθη εἰς τὰ βουνὰ ὁ κ. Ε. Βενιζέλος ἀκολουθῶν ὡς Σάγχος Πάνσας τὸν Δὸν Κιχώτην συναρχηγόν του καὶ ὁμοῦ φίλτατον—ἀλλὰ ὅλη αὐτὴ ἡ Θερισσιανὴ ἐκστρατεία δὲν μοῦ φαίνεται ἀπέχουσα πολὺ ἀπὸ τὰ ἀθάνατα βασίλεια τοῦ Θερβάντες—κατήρχετο εἰς τὰς ἐκλογὰς καὶ διετύπωνε τοὺς φλογεροὺς του πόθους εἰς ψυχρὰ νομοσχέδια, ὁ πρῶτος ποὺ θὰ ἔδιδε τὴν λευκήν του εἰς αὐτὰ ψῆφον, θὰ ἦτο ὁ Ἡγεμών.

»Ὅσα ὁ κ.Ε. Βενιζέλος θέλει νὰ γίνουν νόμοι, τόσα θέλει καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τρίτου κόμματος κ.Πωλογεώργης, τόσα θέλει καὶ ὁ ἰδεώδης πράγματι ἀρχηγὸς Μιχελιδάκης, τόσα περίπου ἴσως καὶ ὁ νῦν Σύμβουλος τοῦ Ἡγεμόνος Κούνδουρος, μεῖον τῶν ἀκράτων κοινοβουλευτικῶν κυβερνήσεων, οἱ τρεῖς δὲ αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν τὰ ὀκτὼ ἢ τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, καὶ ὅμως δὲν βγῆκαν στὰ βουνά, δὲν ἐζώσθηκαν φυσεκλίκια, δὲν κατέλυσαν τὰς Ἀρχάς, δὲν ἀπειλοῦν τὴν Εὐρώπην, δὲν ἐδημιούργησαν Κράτος ἐν Κράτει, δὲν ἔγιναν στασιασταί, δὲν ἐκηρύχθησαν ἑωσφόροι, δὲν ὑπέλαβον τὸν Ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος πρίγκιπα Γεώργιον ὡς ἕνα εἶδος Σαρδίνσκη πασσᾶ, ἀλλὰ ὡς πλήρεις πολῖται καὶ ὡς πλήρεις πολιτευόμενοι ἐπιδιώκουν τὴν μεταβολὴν διὰ τῆς νομίμου ἀντιπροσωπείας τοῦ Τόπου, διὰ τῆς πλήρους ἐφαρμογῆς τοῦ κρητικοῦ Συντάγματος.

»Ποῖοι ἀντιπροσωπεύουν λοιπὸν τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἐλευθερίαν; Ποῖοι τὴν παρανομίαν καὶ τὴν τυραννίδα; Ὁ κ. Βενιζέλος καὶ ὁ κ. Κ. Μάνος,

θέλοντες καὶ μὴ ὀφείλουν νὰ ὁμολογήσουν, ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ τύραννοι καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ Μεγάλοι Δοῦκες τῆς Κρήτης καὶ τῶν κρητῶν. Καὶ ὅτι αὐτοὶ θέλουν τὸν Πρίγκιπα ὄχι Ἡγεμόνα των, ἀλλὰ δοῦλον των, καὶ τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Κρήτης ὄχι τοιούτους, ἀλλὰ κοπέλια των.

»Καὶ ἐπειδὴ μία πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐξοχότης μοὶ συνέστησεν, ἀναχωροῦντος εἰς Κρήτην, ἐν τῷ ἀποδοκιμάζειν ἐντονώτατα τὸν Θερισσινὸ κίνημα νὰ συστήσω εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὸν σχηματισμὸν ἑνὸς εἴδους Οἰκουμενικῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως, ὑπέβαλον καὶ τὴν εὐχὴν αὐτὴν εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ὁ δὲ Ἡγεμών, ὡς ὑπηνίχθην καὶ εἰς τὴν πρώτην μου ἀνταπόκρισιν, ἀλλὰ εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ ἐπαναλάβω καὶ διὰ τῆς παρούσης, διὰ νὰ διαλυθοῦν τὰ ὑφιστάμενα περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων παχυλὰ σκότη, μοῦ εἶπεν :

»Ἀλλ' αἱ μέχρι τοῦδε κυβερνήσεις μου ἀκριβῶς ἔχουν τοιοῦτον χαρακτῆρα οἰκουμενικότητος. Ὅλα τὰ κόμματα καὶ τὰ τρία, πλὴν τοῦ Βενιζελικοῦ, ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὴν παροῦσαν κυβέρνησιν.

»Τὸ ὄνομα τοῦ κ. Ε. Βενιζέλου παρέσυρε τὸν Πρίγκιπα εἰς τὸ νὰ μοὶ διηγηθῇ ὅλην τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῶν μετ' αὐτοῦ σχέσεών του.

»Τὰ διηγεῖτο οὕτω πως, ὥστε εἰς τὴν διήγησίν του διεφαίνετο ὅλη ἡ ἀγαθότης τῆς ψυχῆς του, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ ἐπαναστατικότης ἐναντίον πάσης ἀποπείρας παγιώσεως τοῦ προσωρινοῦ καθεστῶτος τῆς Κρήτης καὶ ἐναντίον παντὸς εἰς τὴν ἕνωσιν ἐμποδίου.

»Καὶ ὁ κ. Ε. Βενιζέλος, ὅστις ἔφθασεν ἅπαξ νὰ προτείνῃ ἐξ ἀγαθῆς συνειδήσεως ἄλλην παρὰ τὴν τῆς ἑνώσεως λύσιν, ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος, ἀφοῦ τὸν εἶδεν ἐμμένοντα εἰς τὰς ἰδέας αὐτάς, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι πλέον Σύμβουλός του.

»Ἀλλ' ἔκτοτε ποσάκις δὲν ἐζήτησε νὰ τοῦ τείνῃ τὴν χεῖρα, ν' ἀρθοῦν αἱ παρεξηγήσεις, καὶ νὰ τείνῃ ἕνα καὶ μόνον μέτωπον πρὸς τὴν Εὐρώπην ἡ Κρήτη, μέτωπον μιᾶς ὅλης ἡνωμένης εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἑνώσεως χώρας;

»Τί ἐζήτει; Νὰ ὑπογράψῃ δήλωσιν ὅτι δὲν ἐμμένει εἰς τὰς πρώτας ἰδέας του, δήλωσιν, ἥτις ὄχι μόνον οὐδὲν τὸ ταπεινωτικὸν θὰ εἶχε δι' αὐτόν, ἀλλὰ τοὐναντίον θὰ ἐξῆρε τὴν φιλοπατρίαν του πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Πανελληνίου.

»Καὶ ὁ Πρίγκιψ εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἐγχειρίσῃ τὸ χειρόγραφον τῆς δηλώσεως, τὴν ὁποίαν ἐπρόκειτο νὰ ὑπογράψῃ ὁ κ. Ε. Βενιζέλος.

»Διατί δὲν τὴν ὑπέγραψε δὲ ὁ κ. Ε. Βενιζέλος, ὁπότε δὲν θὰ εἴχαμε σήμερα ὠρθωμένον τὸν ΜανοΒενιζελικὸν Θέρισσον μεταξὺ Κρήτης καὶ τῆς ἰδέας τῆς ἑνώσεως; Διότι ἐζήτει νὰ διαγραφῇ ἡ λέξις «ταχυτέρα» μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις εἰς τὴν πρώτην παράγραφον. Ὁ δὲ Πρίγκιψ ἀντέ-

τεινε. Διότι επίσης δὲν τοῦ ἤρεσεν ἡ λέξις «ποτὲ» ἀπὸ τὴν φράσιν «καὶ δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσωσι ποτὲ πρόγραμμα πρακτικῆς πολιτικῆς» (δηλ. αἱ ἰδέαι του). Ἐπίσης καὶ αἱ πρὸ τῆς φράσεως αὐτῆς λέξεις, «Ὡς ἐσφαλμέναι» (δηλ. αἱ γνῶμαι του).

»Δὲν ἀποδεικνύεται μέγας κινεζολόγος ὁ κ. Ε. Βενιζέλος; Ἄνθρωπος, ὅστις θέλει νὰ ἐπιδράσῃ καὶ νὰ μεγαλοδράσῃ ὑπὲρ τῆς Κρήτης χάνεται εἰς λεξίδια καὶ φρασίδια διὰ νὰ γεφυρώσῃ τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἡγεμόνος ἢ μᾶλλον τῆς Κρήτης —διότι ὁ Ἡγεμών, ὡς ὁ ἐπίσημος σημαιοφόρος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, εἶναι αὐτὴ ἡ Κρήτη— ἀνοιχθὲν χάσμα.

»Κρίνατε οἱ ταχθέντες παρὰ τὸ στασιαστικὸν πλευρόν του, κρίνατε οἱ κύψαντες πρὸ τῆς ἑνωτικανθενωτικῆς σημαίας του, διότι ἡ σημαία ὅλων τῶν Κρητῶν εἶνε μία, ἡ τῆς ἑνώσεως, καὶ ὅταν ὁ κ. Ε. Βενιζέλος θέλει νὰ ὑψώσῃ ἰδικήν του σημαίαν, αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ πολεμῇ τὴν ἄλλην, ὁσονδήποτε μέγας εἶναι ὁ πατριωτισμός του. Διότι πατριωτισμὸς ὠθούμενος ὑπὸ τῶν παθῶν καὶ ὄχι ὑπὸ τοῦ νοῦ, τυφλὸς τουτέστιν πατριωτισμός, ἔχει πάντοτε φύσιν πονηρὰν καὶ ἀποτελέσματα δυστυχῶς πονηρότερα.

»Ὑπῆρξε δὲ ἡ πρώτη καὶ ἡ τελευταία ἡ δήλωσις αὐτὴ τὴν ὁποίαν ὁ Ἡγεμὼν προέτεινε, προτείνας καὶ τὴν τιμίαν χεῖρα του, αὐτὸς πολὺ δίκαια ὡς ἀνώτερος ποιῶν τὰ διαβήματα τῆς συμφιλιώσεως; Ὄχι ἀλλ' ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη. Ἀλλ' ὁ κ. Ε. Βενιζέλος, ὅστις κατ' ἀρχὴν ἐδέχετο νὰ τὰς ὑπογράψῃ, ἐκ τῶν ὑστέρων πάντοτε διὰ λεξίδια καὶ φρασίδια ἀπέφευγε νὰ τὸ πράξῃ».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ κάμω μίαν παρένθεσιν. Ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν τὸ γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Γαβριηλίδης εἰς τὴν συνέντευξίν του μετὰ τοῦ Πρίγκιπος, ὅτι δηλαδὴ τετράκις ἐγένοντο διάφορα σχέδια δηλώσεων, διὰ νὰ ὑπογράψῃ ἕνα ἐξ αὐτῶν ὁ Βενιζέλος, ὥστε νὰ φαίνεται σαφῶς ὅτι οὗτος ἐγκαταλείπει ὁριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως τὰς περὶ αὐτονομίας ἰδέας του. Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ σχεδίων, τὰ ὁποῖα ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ ὁ Βενιζέλος, ἕνα μόνον εὑρίσκεται εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Πρίγκιπος καὶ τὸ ὁποῖον παραθέτω ἐν φωτοτυπίᾳ εἰς τὰς ἑπομένας σελίδας.

Καὶ ὁ Γαβριηλίδης συνεχίζει:

«Περιττόν, νὰ προσθέσω ὅτι ὁ Ἡγεμὼν οὔτε τὴν ἰδέαν τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ἀποκρούει, ἀρκεῖ νὰ γίνῃ αὐτὴ διὰ νομίμου ὁδοῦ. Ἂν καὶ μοῦ προσέθεσε:

—Καὶ Ἐθνοσυνέλευσις ἐὰν συγκληθῇ, καθ' ἃ μὲ διαβεβαιοῦν ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων κομμάτων, ὁ κ. Ε. Βενιζέλος ἀπὸ 128 μέλη μόλις θὰ ἔχῃ τοὺς εἰκοσιοκτὼ φίλους του.

»Καὶ τελειώνω μὲ αὐτὸν τὸν ἐπίλογον :

»Ὁ μέγας τύραννος καὶ ὁ μέγας Ἰβὰν τῆς Κρήτης, σύμφωνα μὲ τὸ φαντασμαγορικὸ κοντὰκ τῶν Ἀθηναίων φιλελευθέρων δημοσιογράφων μοὶ διηγήθη ἀφελέστατα, ὅτι κάποιος ἐκ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἔστειλεν αὐθαδέστατον ἔγγραφον πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν, δι' οὗ ἐζήτει παρ' αὐτοῦ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Θερισσιώτας ὁ ἐλεύθερος ἐπισιτισμός των, διότι αὐτὸς ὁ ὑπάλληλος καὶ φίλοι του τινὲς μέσα στὰ Χανιὰ ὑποστηρίζουν ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς τὴν συνάθροισιν τοῦ Θερίσσου.

»Οἱ φιλελεύθεροι δημοσιογράφοι τῶν Ἀθηνῶν θὰ περιμένουν νὰ μάθουν παρ' ἐμοῦ, ὅτι τὸν πρωτότυπον αὐτὸν ὑπάλληλον, πολὺ δικαίως κατ' αὐτούς, ἀφοῦ τόσον πολὺ τὸ εἶχε «παραξεκοντακιάση», ὁ Ἡγεμὼν τὸν ἔπαυσεν.

»Ὄχι, κύριοι, ἄνευ λόγου Ἀριστογείτονες. Ὁ Ἡγεμὼν μόνον ἐγέλασε μὲ τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ὑπαλλήλου. Εἶναι δὲ ὁ ὑπάλληλος, ἂν θέλετε καὶ τ' ὄνομά του, ὁ διευθυντὴς τοῦ γεωργικοῦ τμήματος, ὀνομάζεται Φούμης καὶ εἶναι ἀδελφὸς τοῦ τρίτου τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἡνωμένης ἀντιπολιτεύσεως, τῆς λιμεριαζούσης εἰς τὸ Θέρισσον».

Εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς συνεντεύξεις, τὰς ὁποίας ἔδωσεν ὁ Πρίγκιψ πρὸς τὸν Γαβριηλίδην, ἀπεικονίζονται ἐν συνόψει μέν, ἀλλ' ἐν πλήρει σαφηνείᾳ ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἡ καθαρὰ καὶ ἀνεπίληπτος πολιτικὴ τοῦ Πρίγκιπος καὶ οἱ ἐγωϊστικοὶ σκοποί, τοὺς ὁποίους ἐπεδίωκον οἱ ἐπαναστάται τοῦ Θερίσσου.

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΒΟΥΛΗ ΚΗΡΥΤΤΕΙ ΤΗΝ ΕΝΩΣΙΝ

ΤΗΝ 7ην Ἀπριλίου 1905 συνῆλθεν ἡ νέα Βουλή. Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο μία ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας τῆς ἱστορίας τῆς Μεγαλονήσου, διότι κατ' αὐτὴν ἡ Κρητικὴ Βουλὴ δὲν περιωρίσθη εἰς ἁπλοῦν ψήφισμα ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ὅπως αἱ προηγούμεναι, ἀλλ' ἐκήρυττεν αὐτὴν ταύτην τὴν ἕνωσιν.

Συγκινητικὰ γεγονότα ἐξετυλίχθησαν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην. Ἰδιαιτέρως ὁ λαὸς τῶν Χανίων ἐγνώριζεν ὅτι ἡ Βουλὴ ἐπρόκειτο νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτὴν πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν αἱ καρδίαι ὅλων τῶν κρητῶν ἀνέμενον ἀπὸ αἰώνων. Καὶ ἐξεχύθη εἰς τὰς ὁδοὺς διὰ νὰ πανηγυρίσῃ τὸ γεγονός. Ἀλλὰ θὰ δώσω τὸν λόγον εἰς δημοσιογράφον τῆς ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ἡμέραν καὶ τὴν περιέγραψε μὲ ζωηρὰ χρώματα εἰς τὴν ἐφημερίδα του:

«Οὐδέποτε ἄλλοτε ἴσως συνεκινήθην τόσον, ἐνεθουσιάσθην τόσον, ἐρρίγησα τόσον, ὅσον σήμερον–σήμερον, ὁπότε εἶδα ἕνα ὁλόκληρον λαὸν κλαίοντα ἐκ χαρᾶς, παραφρονοῦντα ἐκ πατριωτισμοῦ, ἀδελφούμενον ἐν τῇ Ἰδέᾳ. Ἦτο μεγάλη, ἦτο ἁγία ἡ σημερινὴ ἡμέρα. Ἡ Κρήτη σύμπασα συνεκλονίζετο, ἡφαίστειον ἐνθουσιασμοῦ ἐξερρήγνυτο εἰς τὴν πρωτεύουσάν της. Ἐδάκρυον ὅλοι. Ὁ ἐθνικὸς ὕμνος ἀντήχει ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῶν Χανίων. Ὁμοβροντίαι πυροβολισμῶν ἀνήγγελλον τὸ μέγα γεγονὸς τῆς κηρύξεως τῆς ἑνώσεως. Αἱ σημαῖαι μας ἐκυμάτιζαν εἰς πᾶσαν οἰκίαν ἀπὸ τῆς Βουλῆς μέχρι τῆς τελευταίας καλύβης. Αὐτὸς ὁ γαλανὸς οὐρανὸς ἐσχημάτιζε μὲ τὰ χιονισμένα Λευκὰ Ὄρη μίαν ἀπέραντον κυανόλευκον, μὲ τὴν ὁποίαν ἐστέφετο ἡ πόλις τῆς Ἰδέας.

»Πανταχοῦ, εἰς πᾶσαν θύραν, εἰς πάντα ἐξώστην, μία ἐπιγραφὴ ἀναγινώσκεται: «Ζήτω ἡ ἕνωσις». Εἰς τὰς ὁδοὺς μυρμυκιᾶ τὸ ἐκ πάσης κρητικῆς πολίχνης συρρεῦσαν πλῆθος, ὅπερ μὲ μίαν φωνὴν ἀναφωνεῖ: «Ζήτω ἡ ἕνωσις!».

»Ἀπὸ τῆς 6ης πρωινῆς ἄρχεται ἡ συγκέντρωσις εἰς τὴν Βουλήν. Πρῶτοι–πρῶτοι φθάνουν καὶ καταλαμβάνουν τὴν πρὸ αὐτῆς πλατεῖαν οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, μετὰ ὁδοιπορίαν μακρὰν προσελθόντες, ὅπως αἰσθανθοῦν τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν νὰ κηρύξουν ἐπισήμως ἐνώπιον τῶν

ἰσχυρῶν τὴν ἕνωσιν. Καὶ βλέπει κανεὶς λεβεντόκορμους βρακοφόρους ἐν νευρικῇ ὑπερδιεγέρσει, ἐρωτῶντας διὰ τὴν ὥραν, ἀνυπομονοῦντας νὰ φθάσῃ ἡ στιγμὴ καθ' ἥν, ἐνώπιον τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλέως των, θὰ βροντοφωνήσουν τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως. Καὶ γηραιοὶ ὁπλαρχηγοί, κύπτοντες ἤδη ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ἐτῶν, μὲ δάκρυα διηγοῦνται εἰς τοὺς νεωτέρους τὰ ἀναρίθμητα καὶ ἀτελεύτητα αἱματοκυλίσματα τῆς Κρήτης διὰ τὴν ἐλευθερίαν της. Ἕκαστος ἐκ τῶν παρόντων ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ δεκάδας τοὐλάχιστον προγόνων σφαγιασθέντων ὑπὲρ τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἐπεισόδια συγκινητικὰ γίνονται. Ὅμιλοι πολυπληθεῖς ψάλλουν τὸν ἐθνικὸν ὕμνον. Ὁπλαρχηγοὶ ἀσπάζονται εὐλαβῶς τὴν κυανόλευκον. Χοροὶ ἑλληνικοὶ στήνονται.

»Περὶ τὴν 8 1]2 προσέρχονται εἰς τὴν Βουλὴν οἱ βουλευταὶ καὶ μόνοι κλειόμενοι ἐντὸς αὐτῆς, συσκέπτονται διὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ψηφίσματος τῆς ἑνώσεως. Ἦτο δὲ περὶ τὸ πέρας της ἡ ἰδιαιτέρα αὐτὴ συνεδρίασις, ὅτε πολυπληθὴς διαδήλωσις, ἐκ τριῶν καὶ πλέον χιλιάδων φρενητιῶντος ἐξ ἐνθουσιασμοῦ λαοῦ ἀποτελουμένη, καταφθάνει. Ἡ διαδήλωσις, ὡς χείμαρρος εἰσέρχεται εἰς τὴν πλατεῖαν. Πλησιάζει πρὸς τὰς θύρας τῆς Βουλῆς. Ὑποχωροῦν αὗται εἰς τὸν ὄγκον ἐκεῖνον. Καὶ ἡ ἀρκετὰ εὐρεῖα αἴθουσα τῆς Βουλῆς πληροῦται κόσμου ἐξάλλου. Ὁ βουλευτὴς κ. Δασκαλογιάννης πετᾷ εἰς τὸ πλῆθος μικρὰς ἑλληνικὰς σημαίας. Πλεῖστοι ἄλλοι πράττουν τὸ ἴδιον. Ἡ αἴθουσα φαίνεται ὁλογάλανη. Ὁ πρὸς τὸ βάθος τοῖχος αὐτῆς εἶναι διακοσμημένος μὲ δύο ἑλληνικὰς σημαίας, μίαν τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ μίαν τοῦ ναυτικοῦ, σταυροειδῶς τεθειμένας. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν δύο τούτων σημαιῶν εἶναι τοποθετημέναι αἱ εἰκόνες τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης καὶ μεταξὺ τούτων ἡ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἡ αἴθουσα ὅλη δονεῖται ἀπὸ τὸν συγκλονιζόμενον λαόν.

—Ζήτω ἡ ἕνωσις ! φωνάζουν ὅλοι.

»Καὶ αἱ ἐκρήξεις αὗται τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁλόκληρος ἡ περὶ τὴν Βουλὴν περιφέρεια, μαυρίζει ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐθνικὰ θούρια ψάλλονται ἀπὸ πάντας. Ἀρκετὰ λαμπρὰ πραγματικῶς ἦτο ἡ στρατιωτικὴ παράταξις.

»Εἰς τὸν περίβολον τῆς Βουλῆς παρετάχθη πολυάριθμον σῶμα κρητῶν χωροφυλάκων, μετ' αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν ἀπόσπασμα ρώσσων, κατόπιν τούτων ἰταλοὶ καὶ ἔπειτα γάλλοι. Ἡ παράταξις αὕτη, ἡ γραφικωτάτη μὲ τὰς πολυχρώμους καὶ ἰδιορρύθμους στολὰς τῶν ἀποτελούντων αὐτήν, ἐκτείνεται εἰς ἀρκετὸν μῆκος, ἦτο δὲ μεγαλοπρεπεστάτη. Οἱ ξένοι ἀξιωματικοί, τὰς ἀποστραπτούσας μεγάλας των στολὰς φέροντες, προσδίδουν πανηγυρικωτέραν ἀκόμη ὄψιν εἰς τὴν ὁδόν, ὅπου ἡ παράταξις ἔχει γίνει.

»Οἱ ἐπίσημοι ἄρχονται συρρέοντες εἰς τὴν Βουλὴν ἀπὸ τῆς 9, 30′ π.μ. Πρῶτοι προσέρχονται οἱ κ.κ. Κριάρης, Κούνδουρος καὶ Ξανθουδίδης, σύμβουλοι, οἵτινες χαιρετοῦν τὸν προσωρινὸν Πρόεδρον κ. Μάντακαν. Ὀλίγον κατόπιν φθάνουν οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι. Πάντες οὗτοι φοροῦν ἐπίσημον ἔνδυμα. Περὶ τὴν 10, 30′ προσέρχονται οἱ πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων μὲ τὰς μεγάλας των στολάς. Τὴν 10, 30′ π.μ. ὁ Ἐπίσκοπος Χανίων Νικηφόρος ἀρχίζει τὸν ἁγιασμὸν τῆς Βουλῆς. Πάντες ἀνεγείρονται. Οἱ πλημμυροῦντες τὴν αἴθουσαν κρῆτες ἀποτείνουν νοερὰν δέησιν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ προαιωνίου πόθου των. Ἐκεῖ, εἰς μίαν γωνίαν, θεᾶται γονυπετὴς καὶ γηραιὸς ὁπλαρχηγός. Προσεύχεται.

—Ἔχει χάσει πέντε παιδιὰ γιὰ τὴν ἐλευθερία ! Ἔχει λάβει εἴκοσι πληγάς ! μοῦ λέγει κάποιος, δεικνύων τὸν σεβαστὸν πρεσβύτην.

»Τελειώνει ὁ ἁγιασμός. Ὁ συνωστισμὸς ἤδη εἰς τὴν Βουλὴν εἶναι ἀπερίγραπτος. Μία μᾶζα ἀνθρωπίνη, πλαισιουμένη ἀπὸ ἑκατοντάδας μικρῶν κυανολεύκων, τὴν πλημμυρίζει. Μυριόστομος ἀντηχεῖ ἡ κραυγή :

— Ζήτω ἡ ἕνωσις !

»Πρὸ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Πρίγκιπος πολυάριθμος ἐπίσης συγκέντρωσις παρατηρεῖται. Τὴν 11ην π.μ. ὁ Πρίγκιψ ἐμφανίζεται τέλος εἰς τὴν μεγάλην κλίμακα τῶν ἀνακτόρων. Φορεῖ μεγάλην στολὴν ἀντιναυάρχου. Τὸ στῆθος του λάμπει ἐκ τῶν παρασήμων. Ἑκατέρωθέν του ἵστανται οἱ κ.κ. Παπαδιαμαντόπουλος καὶ Λεμπέσης. Ὁ λαὸς εἰς τὴν θέαν του ἐκσπᾷ εἰς ζητωκραυγάς :

— Ζήτω ἡ ἕνωσις !

— Ζήτω ὁ Βασιλεύς !

— Ζήτω ὁ Πρίγκιψ !

»Ὁ Πρίγκιψ παρατηρεῖ συγκεκινημένος τὸν κόσμον. Κατέρχεται βραδέως τὴν κλίμακα. Οἱ εἰς τὸν περίβολον τῶν ἀνακτόρων χωροφύλακες παρουσιάζουν ὅπλα. Ἠχοῦν αἱ σάλπιγγες. Ὁ Πρίγκιψ εἰσέρχεται εἰς τὴν πολυτελῆ ἅμαξάν του, μετὰ τῶν κ.κ. Παπαδιαμαντοπούλου καὶ Λεμπέση. Δεκαπεντὰς χωροφυλάκων ἐφίππων προηγεῖται τῆς ἁμάξης. Ἑτέρα δεκαπεντὰς ἀκολουθεῖ. Πρὸ καὶ μετὰ τοὺς χωροφύλακας λαμβάνουν θέσιν ὀλιγάριθμοι ἔφιπποι στρατιῶται τῶν διεθνῶν στρατευμάτων. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τιμητικῆς ταύτης φρουρᾶς τοῦ Πρίγκιπος τίθεται ρῶσσος ἀντισυνταγματάρχης, ὁ Ὀτφινάφσκης, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ γάλλου ὑπολοχαγοῦ Φρισσάλ. Ἡ γραφικὴ συνοδεία ἐκκινεῖ. Καὶ αἴφνης θεᾶται ἕνας νεαρὸς γιγαντόσωμος δεκαοκταετὴς κρής, μὲ μίαν μεγάλην ἑλληνικὴν σημαίαν εἰς τὰς χεῖρας, τρέχων καὶ τοποθετούμενος πρὸ τῶν ξένων ἱππέων. Καὶ οὕτω, μὲ τὸν σημαιο-

φόρον αὐτόν, ἀποτελοῦντα τὴν πρωτοπορείαν, προχωρεῖ ἡ Πριγκιπικὴ συνοδεία ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τοῦ λαοῦ. Ὁ Πρίγκιψ διαρκῶς χαιρετᾷ. Τὴν διέλευσίν του ἀντιχαιρετοῦν πυκναὶ ὁμοβροντίαι κροτίδων. Ἡ συνοδεία, ταχέως ὁπωσδήποτε βαίνουσα, πλησιάζει πρὸς τὴν Βουλήν. Ὁ νεαρὸς σημαιοφόρος προτρέχει πάντοτε αὐτῆς. Αἱ παλλόμεναι κυανόλευκοι ἀποτελοῦν συνεχῆ γραμμὴν εἰς τὴν μακρὰν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸ βουλευτήριον. Ἡ Πριγκιπικὴ ἀκολουθία φθάνει εἰς τὴν Βουλήν. Ἡ μουσικὴ τῆς κρητικῆς χωροφυλακῆς παιανίζει τὸν ἐθνικόν μας ὕμνον, ὅστις προκαλεῖ ἀσύλληπτον ἐνθουσιασμόν. Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος κατέρχεται τῆς ἁμάξης του, ἐνῷ τὰ παρατεταγμένα στρατεύματα παρουσιάζουν ὅπλα. Τὸν Βασιλόπαιδα ὑποδέχονται εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ περιβόλου οἱ ἀποτελοῦντες τὸ προσωρινὸν προεδρεῖον τῆς Βουλῆς κ.κ. Μάντακας πρόεδρος, Ξηρᾶς καὶ Χατζηγρηγοράκης γραμματεῖς. Οἱ εἰς διπλῆν γραμμὴν χωροφύλακες μόλις καὶ μετὰ βίας συγκρατοῦν τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, ὅπερ θέλει νὰ διασπάσῃ τὰς τάξεις των καὶ ἐκ τοῦ πλησίον, ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστερον, ἐκφράσῃ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος τὸν διακαίοντα αὐτὸν πόθον. Ὁ κ. Λεμπέσης προβαίνει, εἰσέρχεται εἰς τὴν Βουλὴν καὶ μὲ δυνατὴν φωνὴν λέγει :

—Κύριοι βουλευταί, ἡ Α.Β.Υ. ὁ πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος ἔρχεται !

»Ἰαχαί, ζητωκραυγαὶ ἀντηχοῦν. Ὠχρὸς ὁ Πρίγκιψ βαδίζει τότε πρὸς τὴν κεντρικὴν θύραν τῆς Βουλῆς, ἔνθα τρέχουν εἰς προϋπάντησίν του οἱ σύμβουλοι. Τὴν εἴσοδον τοῦ Βασιλόπαιδος εἰς τὴν αἴθουσαν τὸ ἐντὸς αὐτῆς πλῆθος καὶ οἱ βουλευταὶ ὑποδέχονται μὲ μίαν βροντώδη ζητωκραυγήν :

—Ζήτω ἡ ἕνωσις !

»Ὁ Πρίγκιψ χαιρετᾷ καὶ πορεύεται εἰς τὸ πρὸς τὸ βάθος βῆμα. Ἀνέρχεται εἰς αὐτό. Διὰ τοῦ βλέμματος ἐπισκοπεῖ τὴν πανηγυρικὴν ὄψιν ἔχουσαν Βουλήν. Εἶναι κάτωχρος. Αἱ χεῖρες του τρέμουν σχεδὸν ἐκ τῆς συγκινήσεως.

—Κύριοι βουλευταί ! Φωνάζει αἴφνης ὁ Βασιλόπαις.

»Ἡ φωνή, ἡ ἠχηροτάτη, ἡ ἀπὸ ἐπιβλητικὴν χειρονομίαν συνοδευθεῖσα, ἐπιφέρει ἀμέσως τὴν σιγὴν τῶν ἀκροατῶν.

»Καὶ εὐθὺς ὁ Πρίγκιψ, μὲ φωνὴν ἠχηράν, ὡς πάντοτε, ἄρχεται ἐκφωνῶν τὸν κάτωθι λόγον :

«Χαίρω βλέπων συνηγμένους ἐνταῦθα τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς νήσου.

»Πρῶτον καθῆκον θεωρῶ νὰ ἐπαναλάβω πρὸς ὑμᾶς, κύριοι βουλευταί, ἀπὸ τοῦ ἐπισήμου τούτου βήματος, ὡς ἐγνώρισα ἤδη καὶ εἰς τὸν

κρητικὸν λαόν, ὅτι τοῦ ἀναλλοιώτου ὅσον καὶ ἱεροῦ πόθου τῆς ἑνώσεως τῆς νήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἐγενόμην καὶ αὖθις ἔνθερμος διερμηνεὺς καὶ συνήγορος ἐνώπιον τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, κατὰ τὸ τελευταῖον εἰς Εὐρώπην ταξίδιόν μου. Αἱ Δυνάμεις, ἀτυχῶς, μεθ' ὅλην τὴν εὐγενῆ ὑπὲρ τῆς νήσου εὐμένειαν αὐτῶν, ἔκριναν ὅτι ἐν ταῖς ἐνεστώσαις περιστάσεσιν, ἀδυνατοῦσι νὰ μεταβάλωσι τὸ πολιτικὸν καθεστὼς αὐτῆς καὶ διετύπωσαν ἅμα, ὡς γνωρίζετε ἐκ τῆς δημοσιευθείσης ἤδη ἀπαντήσεως, τάς τε δηλώσεις καὶ τὰς παραχωρήσεις, τὰς ὁποίας θεωροῦσιν ὡς ἀποτελούσας τὸ ἀνώτατον μέτρον, εἰς ὃ δύνανται νὰ συναινέσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος.

»Ἐν τῷ μεταξὺ γεγονὸς θλιβερὸν ἐσκίασε τὴν αἴγλην τῆς τάξεως καὶ τῆς ζηλευτῆς ἐπὶ τόσα ἔτη εὐνομίας καὶ εὐλόγως ἐγείρει σοβαροὺς φόβους μήπως βλάψῃ τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν.

»Λαὸς τόσας ἐπιδείξας ἀρετὰς καὶ τοσαύτην ἔχων νοημοσύνην, δὲν δύναται νὰ παρίδῃ ὅτι δι' ἐνόπλων στάσεων κάμπτονται οἱ κατακτηταί, οὐχὶ οἱ εὐεργέται, διὰ τῆς ὁμονοίας δέ, τῆς πρὸς τοὺς νόμους εὐλαβείας καὶ δι' ἄλλων μέτρων, δύνανται νὰ ἀποκτηθῶσιν αἱ συμπάθειαι τῶν Δυνάμεων καὶ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ ἱκανοποιηθῶσι πόθοι τόσον ἱεροὶ καὶ τόσον δίκαιοι.

»Εἴθε ἡ σύνεσις καὶ ὁ ἀληθὴς πατριωτισμὸς νὰ ὁδηγῶσιν ἡμᾶς πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ εὐγενοῦς ἡμῶν πόθου.

»Ἡ κυβέρνησίς μου θὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν ὑμετέραν μελέτην, νομοσχέδια σκοποῦντα τὴν βελτίωσιν κλάδων τινῶν τῆς ὑπηρεσίας καὶ δυνάμενα νὰ ἐπενέγκωσιν οἰκονομίας, ὑμεῖς δέ, κύριοι Βουλευταί, πέποιθα ὅτι ἐν τῷ δικαιώματι, ὅπερ σᾶς παρέχει τὸ Σύνταγμα, θὰ προτείνητε ὅ,τι, μετὰ πεφωτισμένην μελέτην κρίνητε ὀρθὸν καὶ συμφέρον, εἴτε διὰ τῆς μεταβολῆς ἢ τροποποιήσεως νόμων κριθέντων πλημμελῶν, εἴτε διὰ τῆς ὑποδείξεως νέων. Τὰς ἀποφάσεις ταύτας τῆς Βουλῆς, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην διερμηνεύουσαν, διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ, τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, θὰ περιβάλω προθύμως διὰ τῆς ἐμῆς κυρώσεως.

»Ἐπικαλούμενος τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς Κρήτης, κηρύττω τὴν ἔναρξιν τῆς Γ' τακτικῆς Συνόδου.»

Χειροκροτήματα καὶ ἐνθουσιώδεις ζητωκραυγαὶ ἐκάλυψαν τὸν λόγον τοῦ Πρίγκιπος. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἴπῃ περισσότερα ὁ Πρίγκιψ, οὔτε ν' ἀφίσῃ τὴν καρδίαν του νὰ ὁμιλήσῃ. Ἦτο Ὕπατος Ἁρμοστής, ἐντολοδόχος τῶν Δυνάμεων καὶ αὐτῶν τὰς ἀποφάσεις ὤφειλε ν' ἀνακοινώσῃ καὶ νὰ ἑρμηνεύσῃ. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του δέ, ἐν μέσῳ συγκινητικῆς ἀτμοσφαίρας, ἀνεγνώσθη καὶ ἐγένετο δεκτόν, ἐν ἀλλοφροσύνῃ ἐνθουσιασμοῦ, τὸ κάτωθι ψήφισμα τῆς ἑνώσεως :

«Ἡ Βουλὴ τῶν Κρητῶν, κατὰ τὴν τρίτην αὐτῆς σύνοδον, ἐκδηλοῦσα πιστῶς ἐν τακτικῇ αὐτῆς συνεδρίᾳ τὸν διάπυρον καὶ προαιώνιον πόθον καὶ τὴν σταθερὰν θέλησιν σύμπαντος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, οὗ τὰ δίκαια πολλαπλῶς ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων,

ΨΗΦΙΖΕΙ

Α'. Κηρύττει τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ὅπως ἀποτελῇ ἐσαεὶ ἀναπόσπαστον αὐτῆς μέρος, ὑπὸ τὸ συνταγματικὸν σκῆπτρον τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'.

Β'. Παρακαλεῖ τὴν Α.Β. Ὑψηλότητα τὸν Βασιλόπαιδα Γεώργιον, πρὸς ὃν ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ τόπου ἐκφράζει ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην, νὰ διαβιβάσῃ τὸ παρὸν ψήφισμα πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν τεσσάρων Προστατίδων Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἐγένετο ἐν Χανίοις τῇ 7ῃ Ἀπριλίου 1905»

Οἱ Βουλευταί: Ἀντώνιος Μιχελιδάκις, Ἐμμανουὴλ Λογιάδης, Ἀντώνιος Βορεάδης, Γεώργιος Ἀνδρεαδάκις, Ἐμμανουὴλ Κονιωτάκις, Ἐμμανουὴλ Μαραγκάκις, Γεώργιος Δασκαλογιάννης, Στυλιανὸς Τζωρτζάκις, Χαράλαμπος Πωλογεώργης, Ἰωάννης Τσουδερός, Ἐμμανουὴλ Χατζηδάκις, Κωνσταντῖνος Κονδυλάκις, Μιχαὴλ Δασκαλάκις, Ἰωάννης Ἀϊνικολιώτης, Στυλιανὸς Κωστογιάννης, Ἰωάννης Μαράκις, Μιχαὴλ Κεφαλογιάννης, Ἀναγνώστης Μάντακας, Ἀναγνώστης Τσίχλης, Νικόλαος Γιαννικάκις, Ἰωάννης Βογιατζάκις, Ἰωάννης Μαυρογένης, Ἰωάννης Παπαδημητράκις, Γεώργιος Βαρούχας, Σταῦρος Χριστοδουλάκις, Γεώργιος Μαυραντωνάκις, Ἐμμανουὴλ Γαληνός, Στέφανος Ψαρουδάκις, Ἐμμανουὴλ Μοδάτσος, Χρῆστος Βολουδάκις, Ἀντώνιος Σκαμνάκις, Μιχαὴλ Σεργάκις, Μιχαὴλ Κουρῆς, Κωνσταντῖνος Λαγουδάκις, Μιχαὴλ Μακράκις, Μιχαὴλ Κοθρῆς, Ἀνδρέας Βουρδουμπάκις, Δημήτριος Ἀναγνωστάκις, Ἀλέξανδρος Παπαχατζάκις, Ἰωάννης Παπαδάκις, Γεώργιος Χατζηγρηγοράκις, Ἀλέξανδρος Κωνσταντουλάκις, Χαράλαμπος Καλοειδᾶς, Ἐμμανουὴλ Ἀγγελάκις, Ἐμμανουὴλ Λεβέντης, Γεώργιος Πανηγυράκις, Σπυρίδων Χλαπουτάκις, Γεώργιος Κοκκινάκις, Γεώργιος Παπαμαστοράκις, Στυλιανὸς Μαραγκουδάκις, Λεωνίδας Λιωνάκις, Γεώργιος Ζερβάκις, Ἰωσὴφ Μπετούρας, Ἐμμανουὴλ Ξηρᾶς, Νικόλαος Καστρινάκις, Γεώργιος Παρλαρᾶς, Χαράλαμπος Πλουμιδάκις, Σπυρίδων Ἀγκυσουλάκις, Σπυρίδων Μαλατάκις, Θεμιστοκλῆς Παπαδάκις, Ἀντώνιος Κατζουράκις, Ἰωάννης Πολυξίγκης, Ἐμμανουὴλ Φθενάκις, Ἀριστείδης Σφακιωτάκις, Ἀδὰμ Βαβουράκις, Στυλιανὸς Περδικογιάννης, Ἱπποκράτης Παπαδημητρόπουλος, Δημήτριος Ζαννιδάκις, Ἐμμανουὴλ Σειραδάκις, Ἰωάννης Κορκίδης, Ἐμμανουὴλ Κοκκινίδης.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἰδίας ἡμέρας, τὸ προσωρινὸν Προεδρεῖον τῆς Βουλῆς, ἀκολουθούμενον ἐν διαδηλώσει ἀπὸ τοὺς βουλευτὰς καὶ πλήθη λαοῦ, μετέβη εἰς τὸ οἴκημα τῆς Χαλέπας καὶ ἐπέδωσεν εἰς τὸν Ἡγεμόνα τὸ ὑπογραφὲν ψήφισμα. Τὴν ἑπομένην δὲ εἰς ὅλην τὴν Κρήτην, συνῆλθεν ὁ λαὸς εἰς πάνδημα συλλαλητήρια καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιδοκιμασίαν του διὰ ζωηροτάτων ἐκδηλώσεων.

Εἰς τὸ ψήφισμα τῆς κρητικῆς Βουλῆς αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις ἀπήντησαν καὶ πάλιν ἀρνητικῶς τὴν 9/22 Ἀπριλίου. Ἐδήλουν ὅτι «ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μεταβληθῇ τὸ πολιτικὸν καθεστὼς τῆς νήσου Κρήτης» καὶ ὅτι «αἱ δοθεῖσαι παραχωρήσεις, αἱ μνημονευόμεναι εἰς τὴν διακοίνωσιν τὴν ἐπιδοθεῖσαν τὴν 22αν Μαρτίου (3 Ἀπριλίου) εἰς τὴν Α.Β.Υ. τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ἀπετέλουν τὸ ἀνώτατον μέτρον, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ Δυνάμεις δύνανται νὰ συναινέσωσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος».

Κατόπιν καὶ τῆς νέας ἀρνήσεως τῶν Δυνάμεων ἡ Βουλή, κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12ης Ἀπριλίου, ἐπανέλαβε τὸ κήρυγμα τῆς ἑνώσεως καὶ ἔλαβε μέτρα διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως. Ὁ κρητικὸς λαὸς δέ, δικαίως ἐξοργισθεὶς ἀπὸ τὴν πείσμονα ἐπιμονὴν τῶν Δυνάμεων, ἔδωσε διέξοδον εἰς τὰ αἰσθήματά του, καταβιβάζων τὰς σημαίας τῆς κρητικῆς Πολιτείας ἀπὸ τὰ δημόσια καταστήματα καὶ ἀναρτῶν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν εἰς αὐτὰ καὶ τὰς οἰκίας του.

Τὰς ἑλληνικὰς σημαίας ὅμως, κατόπιν διαταγῆς τῶν προξένων, τὰς κατεβίβασαν τὴν ἑπομένην τὰ διεθνῆ στρατεύματα καὶ ἀνύψωσαν καὶ πάλιν τὴν σημαίαν τῆς κρητικῆς Πολιτείας. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες ἐθίγησαν καιρίως ἐκ τῆς προσβλητικῆς αὐτῆς ἐνεργείας. Συνεκρότησαν καὶ πάλιν συλλαλητήρια καὶ διεμαρτυρήθησαν «διὰ τὴν βιαίαν ὑποστολὴν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων» καὶ ἐπανελάμβανον ἐκ νέου τὴν προαιώνιον δήλωσιν ὅτι, τὴν ἐπιδίωξιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ παρεμποδίσουν οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς μόνον ὅταν ἐξαφανίσουν καὶ τὸν τελευταῖον Κρῆτα».

Αὐτὴ ἦτο ἡ ὑπερήφανος ἀπάντησις τῆς ἀδούλωτης κρητικῆς ψυχῆς πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις'.

Τὰς ἡμέρας αὐτάς, κατὰ τὰς ὁποίας εἰς τὰ Χανιὰ ἐλάμβανον χώραν τ' ἀνωτέρω γεγονότα, ἡ στάσις τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐπαναστατῶν ἤλλαξεν αἰφνιδίως. Ἦσαν τὰ τέλη Ἀπριλίου 1905, ὁπότε ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος μέχρι πρὸ ὀλίγου ἀκόμη διεκήρυσσε τὴν ἀμετάκλητον ἀπόφασίν του εἰς τὸ αἴτημα τῆς πλήρους ἑνώσεως, προέβη εἰς ὑποχώρησιν, μετριάσας τὰς ἀπαιτήσεις του. Κρίνων ὅτι, πᾶσα περαιτέρω ἐπιμονὴ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸ μέχρι τοῦδε ἑνωτικὸν πρόγραμμά της θὰ ἦτο «οὐ μόνον ἀνωφελής,

ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος» καὶ ὅτι «θ'ἀπετέλει πρωτίστως ἔλλειψιν εὐλαβείας πρὸς τὰς Δυνάμεις» συνεκάλεσε τὴν 23ην Μαΐου τὴν λεγομένην «Ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν» καὶ ἀνέπτυξε τὴν «νέαν θέσιν τοῦ ζητήματος». Ἀνέγνωσε δὲ ὑπόμνημα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἑτοιμάσει, πρὸς τὰς Δυνάμεις καὶ διὰ τοῦ ὁποίου, παραιτούμενος πλέον τῆς ἀξιώσεως διὰ τὴν πλήρη ἕνωσιν, ἐζήτει λύσιν μετριοπαθεστέραν. Ποία ἦτο ἡ λύσις αὐτή ; Τὴν εὑρίσκομεν εἰς ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος ἀπέστειλε τὴν 23ην Ἰουνίου πρὸς τὸν τότε πρωθυπουργὸν Δ. Ράλλην, αἰσθανόμενος τὴν ἀνάγκην νὰ δικαιολογηθῇ διὰ τὴν ἔκνομον ἐνέργειάν του καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ἐπὶ λέξει :

«Μετὰ τὴν δυσμενῆ διὰ τὸν ἀγῶνα ἡμῶν στάσιν τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ μετὰ τὴν ἀμειλίκτως ἐχθρικὴν στάσιν τῆς τε Ἁρμοστίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας, εἶναι προφανὲς ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς ἡμᾶς ὑποχώρησίς τις πρὸς τὴν κατηγορηματικὴν καὶ ἐπανειλημμένην ἄρνησιν τῶν Δυνάμεων νὰ ἐπιτρέψουν ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι τὴν ἕνωσιν. Ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις εἶναι τοιαύτη, ὥστε, ἐπιτυγχανομένης τῆς ἐπιδιωκομένης νῦν λύσεως, ἡ Κρήτη θὰ ἡνοῦτο οὐσιαστικῶς μὲ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τύπον ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις συνδέει τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν μὲ τὴν Βουλγαρίαν».

Δηλαδή, οὔτε ὀλίγο οὔτε πολύ, ὁ Βενιζέλος ἰσχυρίζετο ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ Πρίγκιψ ἐπέτρεπον εἰς μίαν ἐλαχίστην μειοψηφίαν νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα τῇ συγκαταθέσει των καὶ ὅτι δὲν ἀπεδοκίμαζαν τὴν ὀλεθρίαν αὐτὴν πρᾶξιν, τὴν ἀποσκοποῦσαν ν' ἀναστατώσῃ τὴν νῆσον. Καὶ αἱ Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι κατηγορηματικῶς καὶ ἐπανειλημμένως εἶχαν καταστήσει γνωστὴν τὴν ἀπόφασίν των, θὰ ἀπεδέχοντο τὴν ἕνωσιν!..

Ἐν συνεχείᾳ δὲ τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου του, ὁ Βενιζέλος ἐπέρριπτεν, εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀκριβῶς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο, ἐμόχθουν καὶ ἠγωνίζοντο ἐπὶ ἔτη, διὰ τὴν ἕνωσιν. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ δικαιολογηθῇ ἡ μικρὰ ἐκείνη «ὑποχώρησις», ὅπως ἔπρεπε νὰ μὴ παραλείψῃ ὁ Βενιζέλος εὐκαιρίαν διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἐχθρότητα, τὴν ὁποῖαν ᾐσθάνετο ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνος.

ΗΜΕΡΑΙ ΘΛΙΨΕΩΣ ΚΑΙ ΠΟΝΟΥ

Ο ΠΡΙΓΚΙΨ διήρχετο ήδη πικράς ημέρας εις την Κρήτην. Είχεν αναλάβει την διοίκησιν ενός Τόπου, ο οποίος ευρίσκετο εν διαρκεί αναστατώσει και κατώρθωσε διά της επιβολής του, του γοήτρου και της σώφρονος πολιτικής του ν' αποκαταστήση την τάξιν, την ηρεμίαν και τον σεβασμόν πρός τους νόμους. Πράγματι, κατά την εξαετή διοίκησίν του, η επικρατήσασα τάξις ήτο υποδειγματική. Ήδη όμως διεταράσσετο από την ομάδα των στασιαστών του Θερίσσου, οι όποιοι επεχείρουν να επιβληθούν διά της βίας. Η ανωμαλία εξηπλούτο εις την ύπαιθρον, την οποίαν διέτρεχον επαναστατικά αποσπάσματα. Ο σεβασμός πρός την ζωήν και την περιουσίαν των πολιτών ήρχισε να υποχωρή. Αθρόαι βιαιοπραγίαι εσημειούντο και συμπλοκαί μετά της χωροφυλακής ελάμβανον χώραν εις διάφορα σημεία της Κρήτης. Οι χωροφύλακες, προσεπάθουν να τηρήσουν την τάξιν, παρ' ότι αντεμετώπιζον συνεχώς τας επιθέσεις των επαναστατών. Μία τοιαύτη συμπλοκή έλαβε χώραν την Μεγάλην Παρασκευήν εις το χωρίον Βουκολιές. Κατά την διάρκειαν της εμποραγοράς, η οποία εγίνετο την ημέραν εκείνην, ενεφανίσθησαν μερικοί στασιασταί. Η δύναμις των χωροφυλάκων, ανερχομένη εις 30 άνδρας, η οποία είχεν έλθη διά να επιβλέψη την τήρησιν της τάξεως, εδέχθη την επίθεσιν των επαναστατών. Οι χωροφύλακες, ευρεθέντες εις μειονεκτικήν θέσιν, ενεκλείσθησαν εις τον αστυνομικόν σταθμόν, εις τον οποίον όμως έθεσαν πυρ οι στασιασταί. Τότε οι πολιορκούμενοι άνδρες επεχείρησαν έξοδον διά να σωθούν από τας φλόγας, αλλ' έπεσαν εις ενέδραν των επαναστατών. Εφονεύθησαν διά μαχαιρών τρεις χωροφύλακες, ετραυματίσθησαν δε περί τους είκοσι. Μεταξύ των τραυματισθέντων ήτο και ο χωροφύλαξ Ιωάννης Τσουροδιακάκης, ο οποίος μεταφερθείς εις το νοσοκομείον Χανίων, υπέκυψεν εις τα τραύματά του την επομένην. Η κηδεία του ετελέσθη πάνδημος. Χιλιάδες λαού ηκολούθησαν την εκφοράν του εν καταφανή θλίψει. Την κηδείαν μέχρι του νεκροταφείου ηκολούθησε και ο Πρίγκιψ, ο οποίος εξεφώνησε τον κάτωθι επικήδειον:

«Κηδεύομεν σήμερον αδελφόν υμών, όστις υπήρξεν αθώον θύμα του

Μία παλαιοτέρα φωτογραφία τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἔχοντος δεξιά του τὸν υἱόν του πρίγκιπα Πέτρον καὶ ἀριστερά του τὸν ἀνεψιόν του πρίγκιπα Παῦλον, τὸν νῦν λαοφιλῆ Βασιλέα μας

καθήκοντος. Ἀπέθανεν ὅμως ὁ τίμιος οὗτος στρατιώτης ἐν πλήρει ἐπιγνώσει ὅτι ἔπραξε τὸ καθῆκον του καὶ αἱ λέξεις τὰς ὁποίας μοῦ ἀπέτεινεν ὀλίγας ὥρας πρὸ τοῦ θανάτου του, ὅτε καθῆκον ἐκτελῶν πρὸς τίμιον στρατιώτην τὸν ἐπεσκέφθην ἐν τῷ νοσοκομείῳ, τιμῶσι τὴν μνήμην αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον πρὸς δόξαν τοῦ ἔθνους κυριαρχεῖ εἰς τὰς τάξεις τῆς χωροφυλακῆς. «Χαίρω ὅτι ἐπληγώθην ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντός μου, μοὶ εἶπε. καὶ νὰ εἶσαι βέβαιος, Ὑψηλότατε, ὅτι ὡς Ἕλλην τοῦτο θὰ πράξω μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου μου». Ἀναλογισθῆτε, χωροφύλακες, τὸ μεγαλεῖον τὸ ὁποῖον ἐμπεριέχουν αἱ λέξεις αὗται καὶ κρύψατε αὐτὰς ὡς κειμήλιον εἰς τὰ βάθη τῶν σήμερον πατριωτικῶς πασχουσῶν καρδιῶν ὑμῶν. Γνωρίζω ὅτι ἅπαντες καὶ πρωτίστως σεῖς, διέρχεσθε ἡμέρας ἀγωνίας, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος παλαίει μὲ τὰ αἰσθήματα ἐθνικῶν ὀνείρων, ἀλλὰ μὴ ἀπελπίζεσθε. Ἐστὲ πιστοὶ εἰς τὸν ὅρκον ὑμῶν καὶ πειθαρχοῦντες, σταθεροὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ τιμίου τούτου συναδέλφου σας, ὅστις διὰ τῶν τελευταίων λέξεών του ἔθεσε βάσεις παραδόσεων ὑπερηφάνων, ἀγουσῶν εἰς δόξαν τῆς χωροφυλακῆς. Καὶ ἐγὼ αὐτὸς διέρχομαι, ὡς καὶ ὑμεῖς, ἡμέρας τὰς ὁποίας οὔτε εἰς ἐχθρὸν ἤθελον εὐχηθῇ. Γράφονται πολλὰ καὶ λέγονται πολλά, ἀλλὰ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν Πατρίδα καὶ ἡ ἀκλόνητος πίστις πρὸς τὸν Παντοδύναμον, ἂς ὦσιν οἱ ὁδηγοὶ ἡμῶν ἁπάντων, ἵνα, τὴν τιμίαν καὶ εὐθεῖαν ὁδὸν ἀκολουθοῦντες, ἴδωμεν ἀνατέλλουσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ βάσανα θὰ ριφθοῦν εἰς λήθην καὶ καθ' ἣν θὰ ἐκπληρωθῶσιν οἱ κοινοὶ πόθοι. Καὶ σὺ τότε, τίμιε χωροφύλαξ, θὰ συγχαίρεις μεθ' ἡμῶν.

Γαίαν ἔχε ἐλαφράν. Αἰωνία σου ἡ μνήμη».

Τιμῶν ὁ Πρίγκιψ τὴν μνήμην τοῦ πεσόντος χωροφύλακος, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τὰς θυσίας τῆς χωροφυλακῆς, ἔδωσεν ἐντολὴν ὅπως, ἰδίαις του δαπάναις, λαξευθῇ μνημεῖον ἐκ μαρμάρου καὶ στηθῇ εἰς τὸ Πολυάνδριον τῶν Χανίων.

Πρέπει δὲ νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ κρητικὴ χωροφυλακὴ ἐν τῷ συνόλῳ της, πλὴν εὐαρίθμων τινῶν ἐξαιρέσεων χωροφυλάκων, οἱ ὁποῖοι προσεχώρησαν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, ἔπραξε μετ' αὐτοθυσίας τὸ καθῆκον της ὑπερασπιζομένη τὴν ἔννομον τάξιν.

Ὁλόκληρος ἡ Κρήτη εἶχε συνταραχθῇ ἐκ τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου, οἱ ὀργανωταὶ τοῦ ὁποίου δι' ἐπανειλημμένων προκηρύξεων καὶ ἄλλων ἐνεργειῶν ἐκάλουν τοὺς κρῆτας νὰ συνταχθοῦν μαζί των. Ἐμφύλιος σπαραγμὸς καὶ συμφοραὶ ἠπείλουν τὴν νῆσον, αἱ ὁποῖαι θὰ εἶχον ὀλέθρια ἀποτελέσματα διὰ τὸν κρητικὸν λαόν. Ἡ Βουλὴ δὲ τῶν

κρητῶν, συναισθανομένη τὸ κρίσιμον τῆς καταστάσεως, συνῆλθε τὴν 31ην Μαΐου καὶ ἀπηύθυνε μακρὰν προκήρυξιν πρὸς τὸν λαόν, ἐν ἀρχῇ τῆς ὁποίας ἐξέθετε τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ἡ Κρήτη καὶ τὰς ἐπανειλημμένας ἐνεργείας εἰς ἃς προέβη ἡ Ἀντιπροσωπεία τοῦ Τόπου πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ κοινοῦ πόθου.

Καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν προκήρυξιν ἐτονίζετο :

«Λαὲ τῆς Κρήτης,

»Ἡ Ἀντιπροσωπεία τοῦ Τόπου, ἥτις ἀπορρέει ἐκ τῶν σπλάγχνων Σου καὶ τὴν ὁποίαν περιέβαλες διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης Σου, βεβαιώθητι ὅτι πονεῖ τὴν Πατρίδα καὶ αἰσθάνεται βαθύτατα ὅλην τὴν ὀδύνην ἣν αἰσθάνεσαι καὶ Σὺ διὰ τὴν μέχρι τοῦδε μὴ ἐκπλήρωσιν τῶν ἱερωτέρων πόθων ὅλων ἡμῶν. Πιστὴ εἰς τὴν Ἐθνικὴν ἀποστολήν της, θὰ συνεχίσῃ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἀγῶνα καὶ δὲν θὰ παύσῃ ἀγωνιζομένη δι' ὅλων τῶν μέσων ὅπως πείσῃ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων κεῖνται αἱ τύχαι τῶν ἀσθενῶν λαῶν, ὅτι μόνον ἐν τῇ ἑνώσει ἡ Κρήτη θὰ εὕρῃ τὸ τέρμα τῶν ἀγώνων της. Εἰς τὰς προσπαθείας ταύτας ἔχει ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας καὶ τῆς συνδρομῆς ὅλων τῶν κρητῶν. Ἀλλ' ἡ ἀποτελεσματικωτέρα συνδρομή, ἣν δύναται νὰ παράσχῃ ὁ λαὸς εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, εἶναι ν' ἀποδείξῃ ἑαυτόν, διὰ σώφρονος καὶ συνετῆς διαγωγῆς, ἄξιον τῆς ἐλευθερίας του. Μόνον οὕτω δύναται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς συμπαθείας καὶ τὴν εὐμένειαν ἐκείνων ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτᾶται ἡ τύχη του.

»Ἡ ἔνοπλος στάσις, μακρὰν τοῦ νὰ ὑποβοηθῇ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἀποτελεῖ εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις πρόσκομμα εἰς τὴν ἐπιτυχίαν του. Σήμερον ὅλοι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῶσιν ἐξ ὀνόματος τοῦ Ἔθνους, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, οἱ κορυφαῖοι Ἕλληνες πολιτευταί, μᾶς φωνάζουν καὶ μᾶς ἐξορκίζουσι νὰ καταθέσωμεν τὰ ὅπλα διότι δι' αὐτῶν μόνον συμφορὰς θὰ ἐπισωρεύσωμεν εἰς τὴν Κρήτην. Ἐν ὀνόματι τῶν ἱερωτέρων συμφερόντων τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Ἔθνους, σὲ ἐξορκίζομεν ἀπόθεσον τὰ ὅπλα τὰ ὁποῖα σήμερον μόνον πρὸς ἀλληλοσφαγὴν δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσιν. Ἀφιερώσου ἥσυχος εἰς τὰ εἰρηνικὰ ἔργα σου καὶ δεῖξον εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὅτι εἶσαι ἄξιος τῆς Ἐλευθερίας τὴν ὁποίαν διεκδικεῖς. Μόνον οὕτω θέλει εὐοδωθῇ ὁ ἱερὸς ἀγών, ὃν πάντες ἀγωνιζόμεθα. Ἐκεῖνοι ἐκ τῶν κρητῶν, οἵτινες παρ' ἐλπίδα ἤθελον παρακούσει εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐπιταγήν, ἣν πανταχόθεν ἀπευθύνει πρὸς ἡμᾶς ὅ τε ἐλεύθερος καὶ ὑπόδουλος καὶ πάσχων Ἑλληνισμός, θὰ φέρωσι βαρυτάτην τὴν εὐθύνην τῶν ἐπαπειλουμένων συμφορῶν καὶ θὰ καταστῶσιν ὑπόλογοι μίαν ἡμέραν ἀπέναντι τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἱστορίας.

»Εἴθε ἡ φωνὴ αὕτη νὰ εἰσδύσῃ μέχρι τῶν μυχιαιτάτων πάσης κρητικῆς καρδίας καὶ νὰ διαφωτίσῃ πάντας τοὺς συμπατριώτας ἡμῶν ὅπως ὁριστικῶς καὶ ταχέως ἐγκαταλειφθῇ πᾶσα ἔνοπλος ἀντίστασις κατὰ τοῦ κελεύσματος τῶν Προστατῶν ἡμῶν, ἥτις μόνον εἰς ἐθνικὰς καταστροφὰς καὶ ἐθνικοὺς ἐξευτελισμοὺς δύναται νὰ ὁδηγήσῃ τὴν Κρήτην καὶ τὸ Ἔθνος.

Ἐν Χανίοις τῇ 11 Μαΐου 1905

Κατ' ἐντολὴν τῆς Βουλῆς: Ὁ Πρόεδρος Ἀντώνιος Μιχελιδάκις
Οἱ Γραμματεῖς: Γεώργιος Πανηγυράκις, Γεώργιος Βαρούχας, Μιχαὴλ Κεφαλογιάννης.»

Ἐπὶ τῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους ἐπεδίωκεν ὁ Βενιζέλος διὰ τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου οἱ πρόξενοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἔσπευσαν νὰ διαφωτίσουν σχετικῶς τὰς κυβερνήσεις των. Οὕτω τὴν ἑπομένην τῆς εἰς Θέρισσον ἐξόδου τῶν ἐπαναστατῶν ὁ ἐν Χανίοις γάλλος πρόξενος Maurouard, ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του ἐπὶ λέξει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«D' aprés les impressions que je recueille, l' inclination vers l'union ne presenterait pas precisement le caractère d'un desir impatient de la part des chefs venizelistes» Ἤτοι: «Κατὰ τὰς πληροφορίας μου, ἡ πρὸς τὴν ἕνωσιν διάθεσις δὲν παρουσιάζει ἐπακριβῶς τὸν χαρακτῆρα ἀνυπομόνου ἐπιθυμίας ἐκ μέρους τῶν βενιζελικῶν ἀρχηγῶν [1]».

Εἰς τὴν αὐτὴν ἔκθεσίν του δέ, διαβιβάζων τὴν προκήρυξιν τῶν ἐν Θερίσσῳ, ἔγραφε παιραιτέρω ὁ γάλλος πρόξενος: «Ἀλλὰ συμφώνως πρὸς ὅσα γνωρίζω, τοῦτο, δηλαδὴ ἡ ἕνωσις, δὲν εἶναι παρὰ ἓν τυπικὸν πρόσχημα, ὅπως ἐπιβληθῶσιν εἰς τοὺς κρῆτας. Καὶ ὁ κ. Βενιζέλος καὶ οἱ φίλοι του δὲν εἶναι, κατὰ βάθος, πλέον ἀνυπόμονοι ὡς οἱ λοιποὶ ἀρχηγοὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἑνωτικῶν εὐχῶν [2]».

Ὁ ἐν Ρώμῃ ἐξ ἄλλου πρέσβυς τῆς Γαλλίας Barrere ἔγραφε πρὸς τὴν κυβέρνησίν του τὴν 13ην Ἀπριλίου [3]: «Ἐξάγεται ἄλλωστε ἐκ πληροφοριῶν ἃς συνεκεντρώσαμεν, ὅτι ἡ στάσις ἀποκλειστικῶς δὲν ἀφορᾷ τὴν ἕνωσιν. Τοῦτο ἀναμφιβόλως θέλει ἀποδειχθῇ, ἅμα ὡς τὰ πράγματα γίνουν καλῶς γνωστά».

Βραδύτερον ὁ αὐτὸς πρόξενος, εἰς ἀναφορὰν του πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Delcassé ὑπὸ ἡμερομηνίαν 1/13 Ἀπριλίου 1905, ἔγραφε τὰ ἑξῆς [4]: «Τὸ βενιζελικὸν κίνημα ἐγεννήθη ἐξ

---

1. Κιτρίνη Βίβλος, Σελ. 34.
2. » » » 40.
3. » » » 86.
4. » » » 75.

ἀνάγκης μεταρρυθμίσεων καὶ πόθων μεταβολῆς τῶν κυβερνητικῶν μεθόδων, ἀλλ' ἀποφεύγεται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐπιμελῶς νὰ τεθῇ ἐμφανῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦτο καὶ μόνον ἐμμέσως διαφαίνονται αἱ ὑστερόβουλοι αὐτῶν σκέψεις. Οἱ ἐπαναστάσται περιορίζονται εἰς τὴν ὕψωσιν τῆς πάντοτε δημοφιλοῦς σημαίας τῆς ἑνώσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἂν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος κατανοοῦν τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος μεταβολῆς τοῦ καθεστῶτος, ἀποβλέπουν δὲ οὗτοι εἰς πατριωτικὴν πλειοδοσίαν, διὰ ν' αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀπαδῶν των καὶ γεννήσωσι δυσχερείας εἰς τὸν Πρίγκιπα».

Πλέον τῆς διαπιστώσεως αὐτῆς, ὑπῆρχε καὶ κάτι ἄλλο, ἀκόμη σπουδαιότερον. Ὑπῆρχεν ἡ συνεννόησις τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐπαναστατῶν μετὰ τῶν προξένων. Ὁ Βενιζέλος δὲν ἐδίστασε νὰ βασισθῇ εἰς τοὺς ξένους διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὰς ἐπιδιώξεις του. Καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τὰ συμφέροντά των ἐξυπηρετοῦντο ἀμοιβαίως. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἄλλωστε ἐκείνην τὴν ἐποχήν, εἶχον ἀπόλυτον ἀνάγκην μιᾶς προφάσεως διὰ νὰ ματαιώσουν τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ πόθου τῶν κρητῶν, καὶ νὰ μὴ ἴδουν τὴν Κρήτην ἑνωμένην μὲ τὴν Ἑλλάδα. Οὕτως, ἡ μὲν ἰταλικὴ πολιτικὴ διέκειτο λίαν συμπαθῶς πρὸς τὴν στάσιν, ἡ δὲ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐνεθάρρυνον ταύτην παρασκηνιακῶς. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν στάσιν τῆς Ρωσσίας, αὕτη ἦτο μᾶλλον οὐδετέρα, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἐσημειώθησαν μερικαὶ μικροσυμπλοκαὶ μὲ ρωσσικὰ στρατεύματα καὶ ἐπαναστάτας εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ρεθύμνου.

Τέλος ἡ τοιαύτη τροπὴ τῶν πραγμάτων ἀπέβαινε, φυσικά, εκτάκτως συμφέρουσα εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο καὶ κατόπιν ὁδηγιῶν, ὡς εἶναι εὐνόητον, οἱ Πρόξενοι δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐφαρμογὴν δραστικῶν μέτρων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἠδύνατο νὰ καταρρεύσῃ εὐκόλως τὸ κίνημα. Τὰ διεθνῆ στρατεύματα ἐτήρουν παθητικὴν στάσιν, ὡς ἐβεβαίουν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπαναστάται διὰ τῆς προκηρύξεώς των τῆς 3ης Ἀπριλίου 1905, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὑπεγράμμιζον ὅτι : «Αἱ σχέσεις ἡμῶν πρὸς τὰ διεθνῆ στρατεύματα εἶναι ἄρισται καὶ θὰ τὰς διατηρήσωμεν τοιαύτας».

Παρὰ ταῦτα, ἡ πλειονότης τῶν κρητῶν δὲν ἤργησε νὰ ἐννοήσῃ τοὺς πραγματικοὺς σκοπούς, οἱ ὁποῖοι ὑπεκρύπτοντο ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἑνώσεως. Δὲν παρέλειψε δὲ καὶ ἡ λαϊκὴ μοῦσα νὰ παραλάβῃ τοὺς κινηματίας καὶ ν' ἀποκαλύψῃ μὲ τὸν ἰδικόν της τρόπον τὰ ἀληθῆ κίνητρά των, διὰ χαρακτηριστικῶν στίχων, ἐκ τῶν ὁποίων παραθέτω μερικούς :

«Δώσετε λίγη προσοχὴ καὶ εἰς ἐμὲ συγγνώμη
κάτι γιὰ νὰ σᾶς διηγηθῶ ποὺ εἶναι φρέσκο ἀκόμη,
θὰ διηγηθῶ τὶ ἔγινε σ' αὐτὴν τὴν ἀναρχίαν,

πού ἐδημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς παυσανίας.
Σημαίαν ἐτραβήξανε τὴν ἕνωσι ζητοῦνε
οἱ δόλιοί των οἱ σκοποὶ διὰ νὰ καλυφθοῦνε.
Τὸν Πρίγκιπα νὰ διώξουνε, γράφει τὸ πρόγραμμά των,
καθὼς τὸ ἀποδείξανε στὸ τέλος τῶν πραγμάτων.
Μόνον αὐτὸ δὲν γίνεται κύριε Βενιζέλο,
ὅσο κι' ἂν σοῦπε ὁ Ἰταλὸς νὰ σὲ συνδράμω θέλω.
Κι' ὁ Γάλλος σοῦπε κάμε το, κάμε ὅ,τι συλλογᾶσαι
κι' ἀπὸ τοὺς διεθνεῖς στρατοὺς τίποτα μὴ φοβᾶσαι».

Οἱ ἐπαναστάται, ἐν τούτοις, ἀφήνοντο ἐλεύθεροι νὰ ὀργανοῦνται, νὰ προβαίνουν εἰς ἀπειλὰς καὶ νὰ προβάλουν ἀξιώσεις κατὰ πολὺ ὑπερβαινούσας τὴν ἀσθενῆ δύναμίν των. Ἀλλ' ἐπὶ πλέον οἱ Πρόξενοι ἤρχοντο διαρκῶς εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς στασιαστάς, ἀγνοοῦντες τὸν Πρίγκιπα, καίτοι οὗτος ἦτο ὁ ἐπίσημος ἐντολοδόχος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὡς Ὕπατος Ἁρμοστὴς αὐτῶν καί, κατὰ συνέπειαν, ἡ ἀνωτέρα ἀρχὴ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν.

ΤΟ ΝΕΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ

ΥΠΟ τὰς συνθήκας αὐτὰς ὁ Πρίγκιψ, ἠγανάκτησε καὶ διὰ τὴν πείσμονα ἄρνησιν τῶν Δυνάμεων ν' ἀποδεχθοῦν τὴν ἕνωσιν καὶ διὰ τὴν ἀνάμιξίν των εἰς τὰς ἰδικάς του ἁρμοδιότητας. Διαβλέπων δὲ συνεννόησιν τινῶν ἐκ τῶν Δυνάμεων μὲ τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Θερίσσου, ἀπηύθυνε πρὸς αὐτάς, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1905, μακρὸν ὑπόμνημα, διὰ τοῦ ὁποίου, ἀφοῦ ἐξέθεσε τὸ κρητικὸν ζήτημα καὶ τὰ τοῦ κινήματος, διετύπωνε καὶ τὰ εὔλογα παράπονά του διὰ τὴν στάσιν τῶν Προξένων. Ἐν ἀρχῇ, ὁ Πρίγκιψ ἔγραφεν εἰς τὸ ὑπόμνημά του :

«Τὸ Ἐπαναστατικὸν κίνημα, τὸ ὁποῖον ἐξεδηλώθη τελευταίως εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὸ ὁποῖον, κατόπιν ἑπταετοῦς συνεχοῦς ἐσωτερικῆς γαλήνης σχεδὸν ἀγνώστου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου, τὴν ἔρριψεν αἰφνιδίως εἰς τὴν ἀνωμαλίαν καὶ τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἰδίως τὰ αἴτια εἰς τὰ ὁποῖα προσεπάθησαν ν' ἀποδώσουν οἱ ἐπαναστάται τὸ κίνημα, μὲ ὑποχρεώνουν ν' ἀπευθυνθῶ εἰς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, τῶν ὁποίων εἶμαι ἐντολοδόχος ὡς Ὕπατος Ἁρμοστής. Κατὰ τοὺς στασιαστάς, αὐτὸ τὸ κίνημα προεκλήθη ἀπὸ παράπονα ἐναντίον μου, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Συντάγματος αὐτῆς τῆς χώρας· θεωρῶ καθῆκον μου νὰ δώσω εἰς τὰς τέσσαρας Κυβερνήσεις τὰς ἀπαιτουμένας ἐξηγήσεις διὰ νὰ διευκρινισθῇ τὸ ζήτημα καὶ νὰ ἐκθέσω ὅλα τὰ γεγονότα διὰ ν' ἀποκαλυφθοῦν τὰ πραγματικὰ αἴτια τῆς ἐπαναστάσεως.

»Ἀλλὰ διὰ νὰ δυνηθοῦν αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις νὰ κρίνουν εἰς ποῖον ἀνήκει ἡ εὐθύνη τοῦ κινήματος, νομίζω ἀπολύτως ἀπαραίτητον νὰ ἐξιστορήσω εἰς αὐτὰς ἐν περιλήψει τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς νήσου, ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου μέχρι σήμερον»

Ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ τονίζει ὅτι, ἀποδεχθεὶς τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ἔπραξε τοῦτο, καίτοι ἐγνώριζε τὰς δυσκολίας αἱ ὁποῖαι τὸν ἀνέμενον, ἀλλ' ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ εὕρισκεν εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν κρητῶν τὴν ἀναγκαίαν ὑποστήριξιν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς του. Οἱ κρῆτες τὸν ἐδέχθησαν μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, ἀναγνωρίζοντες εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλέως των καὶ τὸν ἐκπροσωποῦντα τὴν Ἐθνικὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως μὲ τὴν Ἑλλάδα

«Καὶ δι' αὐτὸ—γράφει ὁ Πρίγκιψ— εἴδαμεν μίαν χώραν, ἡ ὁποία εἰς τὸ παρελθὸν κατετρύχετο πάντοτε ἀπὸ τὰς παραφορὰς τῶν παθῶν καὶ τὰς διαρκεῖς ἐπαναστάσεις, νὰ μεταβάλλεται αἰφνιδίως εἰς χώραν ἥσυχον καὶ εἰρηνικήν. Εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι δὲν θὰ ἐγίνετο τίποτε τὸ καλὸν εἰς τὴν Κρήτην, ἐὰν οἱ κρῆτες δὲν εἶχον τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν, ὅτι πᾶσα μεταρρύθμισις θὰ εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν καὶ ὅτι ὁ τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ αὐτονόμου κράτους ἦτο ἐκτὸς πάσης ὑποψίας προσωπικοῦ συμφέροντος».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ ἀνατρέχει εἰς τὸ πρῶτον ὑπόμνημά του, τὸ ὑποβληθὲν πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἐντολῆς του καὶ ὑπενθυμίζει ὅτι ἐξέθετε τότε εἰς τὰς Δυνάμεις τοὺς φόβους του δι' ὅ,τι ἔμελλε νὰ ἐπακολουθήσῃ, ἐὰν συνεχίζετο τὸ προσωρινὸν καθεστώς, χωρὶς τὴν ἐλπίδα τῆς ἑνώσεως. Συγκεκριμένως ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρει τὰ ἑξῆς :

«Ἡ ἀποθάρρυνσις καὶ ἡ δυσαρέσκεια θὰ διαδεχθοῦν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πατριωτικὴν χαράν, αἱ ὁποῖαι βασιλεύουν εἰς ὅλας τὰς καρδίας. Ἡ δημαγωγία θ' ἀναπτυχθῇ ἀνέτως εἰς κατάλληλον ἔδαφος, ὁ δὲ λαὸς ταραγμένος καὶ ἀνήσυχος διὰ τὸ μέλλον του θὰ εἶναι λίαν διατεθειμένος νὰ ἀκούσῃ ἄφρονας συμβουλὰς καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὰς διεγέρσεις τῶν ὑποκινητῶν. Εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τῆς νήσου θὰ γίνουν συναθροίσεις, διαδηλώσεις δὲ καὶ ἴσως στάσεις θὰ ταράξωσι τὴν παραδειγματικὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν αἵτινες βασιλεύουν σήμερον.

»Δυστυχῶς, ἀντὶ νὰ παραδεχθοῦν τὰ ἐπιχειρήματά μου καὶ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν αἴτησίν μου, αἱ Δυνάμεις ἐθεώρησαν καλὸν ν' ἀνανεώσουν τὴν ἐντολήν, διὰ χρόνον ἀόριστον. Ἂν καὶ προέβλεπον τὰς μεγάλας δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι θὰ προέκυπτον δι' ἐμὲ ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἐδέχθην ἐν τούτοις, ἀπὸ αἴσθημα καθήκοντος καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Πατρίδα μου, τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐντολῆς μου».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ, ἀναφερόμενος εἰς τὸ ζήτημα τὸ προκαλέσαν τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Βενιζέλου, ἐκθέτει λεπτομερῶς πῶς κατὰ τὸ 1900 πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν κυβερνήσεων τῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἐκεῖνος τοῦ ὡμίλησε διὰ τὸ σχέδιόν του ἔχον ὡς σκοπὸν τὴν μετατροπὴν τῆς αὐτονόμου Πολιτείας εἰς Πριγκιπᾶτον.

Ἐπ' αὐτοῦ γράφει τὰ ἑξῆς ὁ Ἡγεμὼν εἰς τὸ ὑπόμνημά του :

«Συχνάκις μοῦ ὡμίλησε περὶ τοῦ σχεδίου τούτου, ἀλλὰ μὲ εὗρε πάντοτε ἀπολύτως ἀντίθετον πρὸς τοιαύτην λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος.

»Διὰ μακρῶν τοῦ ἐξήγησα τὰ ἐπιχειρήματά μου κατὰ τῆς ἰδέας του, παρατηρῶν ἰδίᾳ πρὸς αὐτὸν ὅτι τοιαύτη πρότασις, ριπτομένη αἰφνιδίως καὶ μάλιστα πρὸ τοῦ πέρατος τῆς ἐντολῆς μου, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ γεννήσῃ συζητήσεις ἄνευ τέλους, ὄχι μόνον ἐν Κρήτῃ, ἀλλ' ἐπίσης κα

ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ὁ Τύπος καὶ ἡ Κοινὴ γνώμη, τόσον εὐαίσθητοι εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ ἐθνικὰ ζητήματα, ἀσφαλῶς θὰ ἤγειρον θύελλαν παραπόνων καὶ διαμαρτυριῶν, ἐπιβλαβῶν διὰ τὰ καθαρῶς ἑλληνικὰ συμφέροντα. Τοῦ ἐξήγησα τὸ λεπτὸν τῆς θέσεώς μου, δίδων αὐτῷ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι πᾶν θέμα σχετικὸν πρὸς λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἄλλην, πλὴν τῆς ἁπλῆς καὶ καθαρᾶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἑνώσεως, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ παρεξηγηθῇ, καὶ θὰ μὲ ἐξέθετεν εἰς τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἐδέχθην τὴν Ὑπάτην Ἁρμοστίαν μόνον ὅπως ἱκανοποιήσω προσωπικὰ αἰσθήματα συμφέροντος καὶ φιλοδοξίας.

»Ἐν τούτοις τοῦ εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ ὑποβάλω τὴν ἰδέαν του καὶ τὰς προτάσεις του πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ὁ ἴδιος δὲ (ὁ Βενιζέλος), ἐπωφελούμενος ἀδείας ἣν ὁ ἰδιαίτερος γραμματεύς μου εἶχε τότε λάβει δι' Ἀθήνας, τὸν παρεκάλεσε νὰ ἐξηγήσῃ τὰς προτάσεις ταύτας πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ ἀκόμη πρὸς τὴν τότε ἀντιπολίτευσιν.

»Πανταχόθεν τοῦ ἀπήντησαν ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως ἐθνικοῦ συμφέροντος τοιαύτη πρότασις εἶναι ἀπολύτως ἀπαράδεκτος.

»Δυστυχῶς, οὔτε αἱ ἐξηγήσεις μου, οὔτε αἱ ἀπαντήσεις ἐκείνων οἵτινες τὸν παρώτρυναν νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου του, ἠδυνήθησαν νὰ κατανικήσωσι τὴν ἐπιμονήν του, καὶ κατὰ μῆνα Μάρτιον (τοῦ 1901) εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας «Ἄστυ» καὶ «Ἀκρόπολιν» ἐδημοσιεύθησαν ἄρθρα ἀναγγέλλοντα τὴν πρότασιν τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Συμβούλου.

»Αὐτὴ—τονίζει περαιτέρω ὁ Πρίγκιψ—ὑπῆρξεν ἡ ὀλεθρία ἰδέα, ἡ ὁποία ἐγένετο κατόπιν αἰτία πάσης διαφωνίας καὶ ἔριδος. Ἡ δημοσίευσις αὐτῆς τῆς προτάσεως δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἄλλα ἀποτελέσματα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ προέβλεπον. Ἐξηγέρθη τότε ὁλόκληρος ὁ Ἀθηναϊκὸς Τύπος ἐναντίον αὐτῆς τῆς προτάσεως καὶ ἐκόσμησε τὸν ἐμπνευστήν της μὲ τίτλους ἐλάχιστα ἀξιοζηλεύτους. Ὅσον δι' ἐμέ, μὲ κατηγόρουν ὡς συνένοχον τοῦ Βενιζέλου, ἐὰν δὲν τὸν ἔπαυον ἀμέσως. Ἡ πρότασίς του, ἀντίθετος τόσον εἰς τὰ προσωπικά μου αἰσθήματα καὶ εἰς τὰς ἰδέας τῆς μητρὸς Πατρίδος, ὅσον καὶ εἰς τὴν γνώμην τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἀπὸ τὰς Δυνάμεις εἰς τὴν Διακοίνωσιν τῆς 10/22ας Φεβρουαρίου 1901, μὲ ἠνάγκασαν νὰ κάμω χρῆσιν τοῦ δικαιώματος ποὺ μοῦ ἔδιδε τὸ Σύνταγμα τῆς νήσου καὶ ὁ Σύμβουλος ἀπεβλήθη. Ἀπὸ τότε ὁ κ. Βενιζέλος ἤρχισεν ἀμείλικτον πόλεμον ἐναντίον παντὸς ἀνήκοντος εἰς τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, ἐπιμένων εἰς τὰς ἀπόψεις του, αἱ ὁποῖαι διὰ πάντα Ἕλληνα ἦσαν ἐπιζήμιαι εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἐνώπιον τοιούτων περιστάσεων ὑπέδειξα εἰς τὰς Δυνάμεις πόσον λεπτὴ εἶναι ἡ προσωπική μου θέσις. Ἐὰν ἔχω καθήκοντα νὰ ἐκπληρώσω ὡς Ὕπατος Ἁρμοστής, ἔχω ἐπίσης, ὡς Πρίγκιψ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας τῆς Ἑλλάδος, ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας δὲν θὰ δυνηθῶ ποτὲ ν' ἀπαρνηθῶ. Ἐὰν λά-

βη τις ὑπ' ὄψει ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα, θ' ἀναγκασθῇ ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις, τὰ καθήκοντά μου, τὰ προκύπτοντα ἀπὸ τὰς δύο ἰδιότητάς μου, ὑπόκεινται εἰς σύγκρουσιν. Διότι, ἐὰν εἰς τὴν διοίκησιν εἶμαι Ὕπατος Ἁρμοστής, ὅταν πρόκειται διὰ ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, δὲν δύναμαι παρὰ νὰ μένω πιστὸς εἰς τὰς ὑποχρεώσεις μου ὡς Πρίγκιψ τῆς Ἑλλάδος καὶ θὰ ἦτο πολὺ σκληρὰ δι' ἐμὲ ἡ ἀπαίτησις νὰ λησμονήσω τὸ καθῆκον μου ἀπέναντι τῆς Πατρίδος μου.

»Εἶμαι, λοιπόν, πεπεισμένος ὅτι κάθε πνεῦμα δίκαιον καὶ ἀμερόληπτον, δὲν δύναται παρὰ νὰ μοῦ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην ὅταν δηλώνω ὅτι ἐὰν ἤμην ἱκανὸς νὰ παραδεχθῶ ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος μὲ τὴν ἵδρυσιν ἑνὸς Πριγκιπάτου καὶ ἰδίως τὴν ὀνομασίαν μου ὡς Πρίγκιπος τῆς Κρήτης, θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρήσω τὸν ἑαυτόν μου ὡς προδότην τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς σφετεριστὴν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Πατρός μου, τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Θὰ ἤμην λοιπὸν ταὐτοχρόνως ἀνάξιος υἱὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ κακὸς ἐντολοδόχος τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἀφοῦ θὰ ἔχανα τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ, τῆς ὁποίας ἔχω τόσην ἀνάγκην διὰ ν' ἀνταποκριθῶ εἰς τὰς δυσκολίας τῆς ἀποστολῆς μου καὶ χωρὶς τὴν ὁποίαν ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀναρχία θὰ ἐπεκράτουν ἐκ νέου εἰς τὴν Κρήτην».

Ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ, συνεχίζων τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑποθέσεως Βενιζέλου, λέγει ὅτι : «οὗτος, μόλις ἀποβληθείς, ἤρχισε προσωπικὴν πολιτικὴν ἐναντίον μου καὶ ἐναντίον παντὸς ὅστις δὲν ἠσπάζετο τὰς ἰδέας του. Δημαγωγὸς ἐκ φύσεως καὶ μὴ τολμῶν νὰ ἐπιτεθῇ φανερά, ἔρριψε τὰ δηλητηριώδη βέλη του ἐναντίον ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, τὸν περιεστοίχιζον, ἐλπίζων ὅτι, χάρις εἰς τὰς συκοφαντίας του, οὗτοι, θὰ ὑπεχώρουν καὶ θὰ τὸν ἄφηναν ἐλεύθερον πλέον νὰ δράσῃ».

»Πεπεισμένος—συνεχίζει ὁ Πρίγκιψ—ὅτι ἡ στάσις αὐτοῦ τοῦ κυρίου δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ εἶναι ἐπιβλαβής, ὄχι μόνον διὰ τὴν χώραν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ καθαρῶς ἑλληνικὸν ζήτημα, ἀναγνωρίζων ἐξ ἄλλου τὴν νοημοσύνην του, προσεπάθησα πολλάκις νὰ τὸν φέρω εἰς τὴν εὐθεῖαν καὶ νὰ τὸν ἀποσύρω ἀπὸ τὴν κακὴν ὁδὸν εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἔρριψαν ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ τὸ πεῖσμα του. Τοῦ ἐπρότεινα, καὶ αὐτὸ πρὸς ἰδικόν του συμφέρον, νὰ ὑπογράψῃ πολλὰς δηλώσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐδείκνυον εἰς τὴν νῆσον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅτι ἡ πρότασίς του, εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὄχι νὰ μετατρέψῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως. Δυστυχῶς ἐκώφευσεν εἰς τὰς παραινέσεις μου».

Περαιτέρω, ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρεται εἰς τὰς συγκεκριμένας κατηγορίας, τὰς ὁποίας ἐξετόξευσεν ἐναντίον του ὁ Βενιζέλος καὶ ἀνασκευάζει ταύτας μίαν πρὸς μίαν. Καὶ πρῶτον, ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν ὅτι οἱ

ὀπαδοὶ τούτου κατεδιώκοντο, ὁ Πρίγκιψ λέγει: «Τὸ κόμμα τοῦ κ. Βενιζέλου δὲν κατεδιώχθη ποτὲ καὶ δύναμαι ὑψηλοφώνως νὰ δηλώσω, ὅτι δὲν ἐπέτρεψα εἰς καμμίαν περίπτωσιν εἰς οὐδένα σύμβουλον τῶν ἀντιθέτων κομμάτων νὰ παύσῃ ὑπάλληλον θεωρούμενον ὡς βενιζελικόν, ἐκτὸς ἐὰν ἀπεδείχθη ἀνίκανος ἢ ἀνάξιος τῆς ὑπηρεσίας τὴν ὁποίαν τοῦ ἐνεπιστεύθησαν. Εἶχον πάντοτε αὐστηρῶς ἐπιμείνει εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, διότι ἡ πρόθεσίς μου, ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου, ἦτο νὰ καταρτίσω ἕνα σῶμα δημοσίων ὑπαλλήλων δυναμένων νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἀπαιτήσεις τῆς διοικήσεως τῆς νήσου. Τὰ δύο τρίτα τῶν ὑπαλλήλων τῆς κυβερνήσεως ἀνήκουν εἰς τὸ βενιζελικὸν κόμμα καὶ διωρίσθησαν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Βενιζέλον ὅταν, εἰς τὴν πρώτην κυβέρνησιν τοῦ τόπου τῷ 1899, εἶχε τὴν τύχην νὰ ἐκλεγῇ Σύμβουλος. Ἕπεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος, ἂν καὶ δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τῆς πτώσεώς του νὰ εἶναι εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, καὶ δὲν ἐκέρδισεν εἰς τὴν τελευταίαν Βουλὴν παρὰ μίαν ἀναξίαν λόγου μειονότητα, ἀφοῦ ἐπὶ 64 βουλευτῶν, το κόμμα του ἠρίθμει μόνον 4, ἔχαιρεν ἐν τούτοις περισσοτέρων προνομίων ἀπὸ τὴν πλειοψηφίαν».

Συνεχίζων, ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρεται εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι εἶχεν ἀπαιτήσει ὅπως ἡ ἐπεξεργασία τοῦ Συντάγματος γίνῃ ὑπὸ τὴν προσωπικήν του ἐπίβλεψιν. Ἀποκαθιστᾷ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν ἀλήθειαν ἐκθέτων τὰ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς δεκαεξαμελοῦς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία καὶ ἐπεξειργάσθη τὸ Σύνταγμα καὶ τὸ ὑπέβαλε κατόπιν εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, ὅπου τοῦτο συνεζητήθη καὶ ἐψηφίσθη. Αἱ συζητήσεις δὲ τῆς Ἐπιτροπῆς, αἱ παρατηρήσεις τοῦ Πρίγκιπος καὶ αἱ συζητήσεις τῆς Συνελεύσεως, ἐτυπώθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν, ἀποτελοῦσαι ἀψευδεῖς μάρτυρας τῆς ἀληθείας. Ἀκολούθως, ὁ Πρίγκιψ καταρρίπτει τὴν κατηγορίαν περὶ παραγκωνισμοῦ τοῦ Ι. Σφακιανάκη, ἐπιμείναντος ἀμετακλήτως ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ τὴν σοβαρωτέραν κατηγορίαν, ὅτι ἐπεδίωξε ν' ἀπαιτήσῃ προνόμια ἀνευθύνου διοικήσεως. Τὸ σχετικὸν ἄρθρον 29 τοῦ Συντάγματος συνεζητήθη καὶ ἐψηφίσθη, λέγει, χωρὶς καμμίαν πρότασιν ἢ παρατήρησιν ἰδικήν του. Αἱ δέ, ἐπὶ τοῦ συνόλου τοῦ Συντάγματος, παρατηρήσεις του, συνεζητήθησαν ὑπὸ τῆς 16μελοῦς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία πάντοτε εἶχε τὴν τελευταίαν λέξιν. Ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα δέ, τὸ ὁποῖον τοῦ παρεχωρήθη, νὰ διορίζῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν δέκα ἀντιπροσώπους τῆς ἐκλογῆς του, ὁ Πρίγκιψ ὑπενθυμίζει ὅτι τοῦτο ἀπετέλει πρότασιν τοῦ Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος ἐπέμενε μετὰ πείσματος εἰς τὴν παραδοχήν της.

Ἐν συνεχείᾳ, ὁ Πρίγκιψ καταρρίπτει τὴν κατηγορίαν ὅτι ἐζήτησε τὸ δικαίωμα ν' ἀναπληρώνῃ τοὺς κρῆτας ὑπαλλήλους δι' ὑπαλλήλων τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου ἐκ τῶν ἀνωτέρων διοικήσεων, τονίζων ὅτι οἱ ὑπάλ-

ληλοι οἱ ἐλθόντες ἐξ 'Ελλάδος, διωρίσθησαν συμφώνως μὲ τοὺς νόμους. 'Εξ ἄλλου δὲ ἐτοποθετήθησαν εἰς τοὺς κλάδους ἐκείνους τῆς διοικήσεως, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ ἴδιοι βουλευταὶ τοὺς ἔκρινον ὡς καταλληλοτέρους τῶν κρητῶν, λόγῳ τῆς πείρας των, ἢ εἰς θέσεις διὰ τὰς ὁποίας δὲν ὑπῆρχον εἰδικοὶ εἰς τὴν Κρήτην.

Περαιτέρω, ὁ Πρίγκιψ ἀπορρίπτει μετ' ἀγανακτήσεως τὴν κατηγορίαν ὅτι ὑπεβίβασε τοὺς Συμβούλους εἰς εἶδος ὑποδεεστέρων γραμματέων, μειώσας τὸ κῦρος των καὶ στερήσας αὐτοὺς πάσης πρωτοβουλίας. «'Η μόνη ἀπάντησις, λέγει ὁ 'Ηγεμών, την ὁποίαν δύναμαι νὰ δώσω εἶναι ὅτι τὸ Σύνταγμα, εἰς τὸ ἄρθρον 68, ὁρίζει σαφῶς τὴν εὐθύνην των ὅταν προσυπογράφουν οἱονδήποτε νόμον ἢ διάταγμα. 'Η Βουλὴ ἀσκεῖ πλήρη ἔλεγχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῆς Κυβερνήσεως καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ παρεμβαίνῃ ὅταν ὁ Σύμβουλος ἀναλαμβάνῃ ὅλην τὴν εὐθύνην προσυπογράφων ἔγγραφα».

Κατόπιν, ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρεται εἰς τὴν κατηγορίαν ὅτι ἐζήτησε τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ ὁ ἴδιος τοὺς δημάρχους καὶ τὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου. Τὸν σχετικὸν νόμον διὰ τὸν διορισμὸν τῶν δημάρχων, ἀντὶ τῆς ἐκλογῆς των- ἀναφέρει ὁ Πρίγκιψ-ἐψήφισεν ἡ ἰδία ἡ Βουλὴ τοῦ 1901 καὶ τὸν ἐπεκύρωσε, κατόπιν νέας μακρᾶς συζητήσεως, ἡ Βουλὴ τοῦ 1903 μὲ 47 ψήφους ἐναντίον 8. 'Η ἰδία δὲ Βουλὴ ἤλλαξεν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας τὸ ἰσχῦον σύστημα διὰ τὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, ψηφίσασα ἐν ὁμοφωνίᾳ νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ δημοτικοὶ σύμβουλοι ἔπρεπε καὶ αὐτοὶ νὰ διορίζωνται.

"Οσον ἀφορᾷ δὲ τὴν κατηγορίαν περὶ ἐπιβολῆς περιορισμῶν εἰς τὸν Τύπον, ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρει ἐπὶ λέξει :

«Πᾶς ὅστις θέλει νὰ μελετήσῃ ἀμερολήπτως τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς 'Επιτροπῆς τῶν 16, τὴν ὁποίαν διώρισα ὁ ἴδιος διὰ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ Σύνταγμα, καθὼς καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, ἡ ὁποία συνεζήτησε καὶ ἐψήφισε τοῦτο, δὲν δύναται παρὰ νὰ διαβεβαιώσῃ μὲ πόσην αὐστηρὰν προσοχὴν τὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ Τύπου ἐξητάσθη καὶ πόσοι κόποι κατεβλήθησαν διὰ νὰ συγκρατηθῇ ὁ Τύπος ἐντὸς ὁρίων τινῶν, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ὁρμητικῆς φύσεως τῶν κρητῶν. 'Ο κ. Βενιζέλος ἐκ τῶν πρώτων εἰς τοὺς λόγους του ἔδωσεν αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὴν 'Επιτροπὴν καὶ κατόπιν εἰς τὴν 'Εθνικὴν Συνέλευσιν. Αἱ συζητήσεις εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ψήφισιν ὅλων τῶν περιορισμῶν, τοὺς ὁποίους δύναταί τις νὰ εὕρῃ εἰς τὸ ἄρθρον 23 καὶ ἰδίως εἰς τὸ ἄρθρον 109 τοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον μοῦ ἔδιδε τὸ δικαίωμα κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς νέας διοικήσεως, νὰ παραχωρῶ ἢ ν' ἀποσύρω τὰς ἀδείας ἐκδόσεως ἐφημερίδων καὶ τοῦτο κατόπιν προσωπικῆς μου ἀντιλήψεως. Μετὰ τὴν διετῆ αὐτὴν περίοδον ἐτέθη ἐν ἰσχύϊ τὸ ἄρθρον 23, διὰ τοῦ ὁποίου

καμμία ἐφημερὶς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκδοθῇ χωρὶς εἰδικὴν ἄδειαν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Ἡ παράγραφος 3 τοῦ ἰδίου ἄρθρου ὁρίζει ἐπίσης ὅτι αὐτὴ ἡ ἄδεια παραχωρεῖται μόνον ὅταν ὁ αἰτῶν κατέχει προσόντα ἢ τίτλους ἐπιβαλλομένους ἀπὸ τὸν νόμον. Ὅταν ὅμως, πρό τινων ἐτῶν, τὸ πνεῦμα τῆς πολεμικῆς ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ κάποιαν ἐπέκτασιν καὶ ἡ πολεμικὴ τῶν ἐφημερίδων ἔγινεν ἀρκετὰ δριμεῖα, ἐπειδὴ δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα πλέον ν' ἀποσύρω τὰς ἤδη παραχωρηθείσας ἀδείας, ἔλαβον ὑπευθύνως τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ ὑπογράψω πλέον ἄλλα διατάγματα διὰ τὴν ἔκδοσιν νέων ἐφημερίδων, θεωρῶν ὅτι ἡ παράγραφος 1 τοῦ ἄρθρου 23 τοῦ Συντάγματος μοῦ ἔδιδεν αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Ἡ στάσις μου εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Βουλῆς, ἡ ὁποία, συγκληθεῖσα μερικοὺς μῆνας ἀργότερον, ἐψήφισε νέον νόμον, ὁ ὁποῖος μοὶ ἔδιδεν ἐκ νέου πλῆρες δικαίωμα ν' ἀρνοῦμαι τὰς ἀδείας ἐὰν τὸ ἔκρινον ὠφέλιμον, ἢ ν' ἀποσύρω καὶ αὐτὰς τὰς δοθείσας ἤδη. Ἀπεφάσισα, λοιπόν, νὰ υἱοθετήσω αὐτὴν τὴν στάσιν ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γαλήνης καὶ τῆς εὐημερίας τῆς νήσου, καὶ ἡ μεταγενεστέρα ἀπόφασις τῆς Βουλῆς τὴν ἐδικαίωσεν ἐντελῶς».

Τέλος, ὁ Πρίγκιψ ἀνασκευάζει καὶ τὴν τελευταίαν κατηγορίαν ὅτι καθώρισε τὰς ἐκλογικὰς περιφερείας τῆς νήσου κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ διευκολύνῃ τὴν ἐκλογὴν μεγάλης πλειοψηφίας βουλευτῶν προθύμων πάντοτε νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς ἐπιθυμίας του καὶ ὅτι προέβαινεν εἰς προεκλογικὰς περιοδείας διὰ νὰ ἐπηρεάσῃ τοὺς ἐκλογεῖς ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον μέρος τῆς κατηγορίας, ὁ Πρίγκιψ τονίζει ὅτι ἡ ψηφοφορία διεξάγεται διὰ μυστικῶν ψηφοδελτίων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποκλείει κάθε εἶδος ἐπηρεασμοῦ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς δῆθεν προεκλογικὰς περιοδείας, ἀπαντᾷ ὅτι ἡ κατηγορία αὐτὴ ἀφορᾷ κυρίως τὴν κατὰ τὸ 1903 περιοδείαν του, τὴν ὁποίαν ἔκαμνε πάντοτε, ὡς εἶχε συνήθειαν, κατὰ Φεβρουάριον ἑκάστου ἔτους, διὰ νὰ γνωρίσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς νήσου. Κατὰ τὸ 1903 δὲ συνέπεσεν ἡ περιοδεία ἐκείνη νὰ γίνῃ δύο ἢ τρεῖς μῆνας πρὸ τῶν ἐκλογῶν. Εἶχε δημιουργηθῆ τότε μέγας σάλος, λόγῳ τῆς φήμης ἡ ὁποία ἐκυκλοφόρει εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅτι εἰς τὴν Κρήτην ὑπῆρχε καὶ κόμμα ἀνθενωτικόν. Τὰ πνεύματα ἦσαν ἐξημμένα. Καὶ λέγει ἐπ' αὐτοῦ ὁ Πρίγκιψ : «Ἀλλ' ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ μὲ κατηγορήσῃ ὅτι ἔκαμνα κομματικὴν πολιτικὴν ὅταν ἔδιδον τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν εἰς τὰς ἐρωτήσεις ποὺ μοῦ ὑπέβαλλον ; Ἐὰν θέλετε νὰ πείσετε διὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαρτᾶται ἡ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἐστὲ ἑνωμένοι καὶ μὴ ἀναμιγνύετε τοὺς αἰωνίους πόθους σας μὲ τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικήν.

»Ὑπάρχουν-συνεχίζει ὁ Πρίγκιψ-πολιτικὰ κόμματα εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ δὲν ἔδειξα ποτὲ καὶ δικαίως συμπάθειαν, διὰ τὸ ἓν ἢ διὰ τὸ ἄλλο.

Ὁ σχηματισμὸς τῶν διαφόρων Κυβερνήσεων εἶναι ἡ καλλιτέρα ἀπόδειξις τῆς ἀμεροληψίας μου ἔναντι ὅλων τῶν πολιτικῶν κομμάτων τῆς νήσου. Εἰς αὐτὴν τὴν ἰδιαιτέραν περίπτωσιν δὲν ἐπρόκειτο δι' ἕνα κόμμα, ἀλλὰ δι' ἕνα ἄτομον, τοῦ ὁποίου ἡ διαγωγὴ δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ προσβάλῃ πᾶν πρόσωπον ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ὑπάρχουν εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον ἀρχαὶ καὶ ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ θεωρῶνται ἱεραὶ καὶ δὲν ἐπιτρέπεται οὐδεὶς νὰ τὰς λησμονῇ, ἰδίως τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἕνας τρίτος τὰς ἐκμεταλλεύεται πρὸς ὄφελος τῶν προσωπικῶν του συμφερόντων.

»Ὁ λαός, ὁ ὁποῖος πρὸ πολλοῦ εἶχε σχηματίσει τὰς ἀντιλήψεις του καὶ ὁ ὁποῖος τὰς εἶχεν ἐκδηλώσει εἰς τὰς νομοθετικὰς ἐκλογάς, ἔδωσε νὰ ἐννοήσῃ μερικοὺς μῆνας ἀργότερα εἰς τὸν κ. Βενιζέλον ὅτι, εἰς ὅ,τι ἀφεώρα τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικήν, ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὅ,τι ἔκρινε συμφερώτερον εἰς αὐτόν. Ἀλλὰ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ κ. Βενιζέλος, ἀποτυφλωμένος ἀπὸ τὸν φανατισμόν του, ἐδείκνυε τὴν περιφρόνησίν του διὰ τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν προσπαθῶν ν'ἀπατήσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξηρτᾶτο ἡ ἐθνικὴ ἀποκατάστασις, αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ λαὸς τοῦ ἀπέδειξεν ὅτι ἔμενε πιστὸς εἰς τὴν ἰδέαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην. Καὶ ἐπὶ 64 βουλευτῶν ὁ κ. Βενιζέλος δὲν εἶχε παρὰ 4.

»Ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον ἐπεκράτει γαλήνη καὶ ἡσυχία καὶ ἠδύνατο κανεὶς νὰ ἐλπίζῃ ὅτι εἶχον ἐκλείψει αἱ παρεξηγήσεις. Ἀλλά, δυστυχῶς, ὁ κ. Βενιζέλος, μὴ σκεπτόμενος παρὰ τὴν ἐκδίκησίν του, ἐπανήρχισε τὸ συκοφαντικὸν ἔργον του, προσπαθῶν παντοιοτρόπως νὰ εὕρῃ ἐπιχειρήματα ἱκανὰ νὰ δικαιώσουν τὴν μέλλουσαν διαγωγήν του, τῆς ὁποίας ἤδη εἶχε προπαρασκευάσει τὸ σχέδιον».

Καὶ ἐκθέτων ἐν συνεχείᾳ ἐν τῷ ὑπομνήματί του τὴν ἔναρξιν τῆς νέας συκοφαντικῆς ἐκστρατείας τοῦ Βενιζέλου, ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρει τὰ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία, ἓν ἔτος ἀργότερον, τὸν ἐπεσκέφθη διὰ νὰ τοῦ ὑποβάλῃ κατάλογον δῆθεν παραπόνων τοῦ λαοῦ διὰ τὴν αὐταρχικὴν δῆθεν διοίκησιν τῆς νήσου. Ἐκθέτει τὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν ἔδωσεν, ὅτι ἁρμοδία διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν νόμων εἶναι μόνον ἡ Βουλή, ἀπάντησιν ἡ ὁποία διεστράφη κατὰ τρόπον ἀχαρακτήριστον καὶ οὕτω διεστραμμένη ἐδημοσιεύθη εἴς τινας Ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας.

«Τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς—λέγει ὁ Πρίγκιψ—διέψευσαν ἐπισήμως τὰ δημοσιευθέντα, ἀλλ' ὁ Βενιζέλος ἐξηκολούθει νὰ συγκαταλέγῃ ταῦτα εἰς τοὺς φαντασιώδεις λόγους τῶν αἰτίων τοῦ κινήματος.

»Ἐὰν αἱ ἐπιθέσεις του ἐναντίον μου ἦσαν βάσιμοι, ἐὰν ὁ δεσποτισμὸς ἐπεκράτει εἰς τὴν Κρήτην, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ κ. Βενιζέλος, ἐὰν ἡ διοίκησις ἦτο διεφθαρμένη, τέλος, ἐὰν ὅλαι αὐταὶ αἱ κατηγορίαι ἐβα-

σίζοντο ἐπὶ γεγονότων ἀποδεδειγμένων, δὲν θὰ ἦτο εὐνόητον, οἱ κρῆτες, τῶν ὁποίων τὸ πνεῦμα εἶναι τόσον φιλελεύθερον καὶ τόσον ἀτίθασον, νὰ συνεφώνουν ὅλοι μαζὶ διὰ ν' ἀποτινάξουν τὸν ζυγὸν μιᾶς ἀφορήτου τυραννίας ; Τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τὸ ὁποῖον, καθὼς ὁ ἴδιος ἐδήλωσεν, εἶχεν ὡς αἰτίαν τὴν καταστολὴν τοῦ δεσποτισμοῦ εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ παρασύρῃ περισσοτέρους ὀπαδοὺς καὶ νὰ περιβληθῇ μὲ προσχήματα εὐπρεπῆ, ὠχυρώθη ὄπισθεν ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ ἱερώτερον εἰς τὴν νῆσον, δηλ. τῆς σημαίας τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου καὶ τῆς 'Εθνικῆς 'Ιδέας, εἶναι ἡ καλλιτέρα ἀπόδειξις ὅτι αὐτὰ τὰ παράπονα εὕρισκον ἀσθενεστάτην ἀπήχησιν».

Συνεχίζων ὁ Πρίγκιψ, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Βενιζέλου καὶ τῶν φίλων του, διατυπωθεῖσαν πρὸ τῆς ἐξόδου των εἰς τὰ ὄρη, περὶ συγκλήσεως 'Εθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος. Δεδομένου ὅμως ὅτι καὶ δι' αὐτὸ τὸ ζήτημα ἁρμοδία, κατὰ τὸ Σύνταγμα, ἦτο ἡ Βουλή, ἡ ἀποδοχὴ τῆς ἀξιώσεως ταύτης τοῦ Βενιζέλου, θ' ἀπετέλει ἀληθὲς πραξικόπημα. Εἰς τὴν Βουλὴν αὐτήν, ὡς ἀνεφέρθη, ἠρίθμει 4 φίλους του μεταξὺ 64 βουλευτῶν. Συγκατανεύων δὲ ὁ Πρίγκιψ εἰς τὴν ἄποψιν τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος, θὰ ὑπερήσπιζε τοὺς 4 ἐναντίον τῶν 60, πρᾶγμα πρωτοφανὲς εἰς τὴν ἱστορίαν. 'Εξ ἄλλου σαφῶς καθώριζε τὸ Σύνταγμα ὅτι, αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος ὑπόκεινται εἰς ἀναθεώρησιν μετὰ πέντε ἔτη, ἐὰν τὰ 2/3 τῆς Βουλῆς ἐν συνεδριάσει ζητήσουν τὴν ἀναθεώρησιν μὲ εἰδικὸν ψήφισμα, ὁρίζον τὰς ἀναθεωρητέας διατάξεις. Τὸ ἄρθρον τοῦτο προετάθη μόνον ὑπὸ τοῦ κ. Βενιζέλου εἰς τὴν δεκαεξαμελῆ 'Επιτροπήν, ἥτις κατήρτισε τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος, οὗτος δὲ θερμῶς τὸ συνέστησε κατόπιν πρὸς ψήφισιν εἰς τὰ μέλη τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως , ἡ ὁποία συνεζήτησε καὶ ἐψήφισε τὸ Σύνταγμα.

«'Εκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἐπετρέπετο νὰ γίνῃ ἡ ἀναθεώρησις, ἦτο τὸ 1905. 'Ο Βενιζέλος ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὰς ἐκλογὰς τῆς Βουλῆς τοῦ 1905 καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ εἰς αὐτὴν τὰς ἰδέας του ἐπὶ τῆς συγκλήσεως Συνελεύσεως, ἡ ὁποία θὰ συνήρχετο νομίμως. 'Αντὶ ὅμως τῆς νομίμου αὐτῆς ὁδοῦ οὗτος προετίμησε ν' ἀνέλθῃ ὡς ἐπαναστάτης εἰς τὰ ὄρη, ἐλπίζων ὅτι θὰ ἐκέρδιζε περισσοτέραν δημοτικότητα καὶ θὰ ἱκανοποίει τὸν ἀπέραντον ἐγωϊσμόν του, προκαλῶν ἕνα ἐπαναστατικὸν κίνημα κρυπτόμενον ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ὑπῆρχον παρὰ προσωπικαὶ βλέψεις καὶ κομματικὰ συμφέροντα.

»Δὲν ἐσκέπτετο τὴν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν θὰ προεκάλει ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, ρίπτων τὴν πατρίδα του εἰς ἐμφύλιον σπαραγμὸν καὶ εἰς νέαν περίοδον ἀναρχίας.

»Ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς μῆνας πλήρους συγχύσεως ἡ Βουλή, μὲ τὴν

ἐλπίδα νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἐπάνοδον τῶν στασιαστῶν εἰς τὴν νόμιμον ὁδόν, ἐψήφισε τὴν μεταρρύθμισιν διαφόρων νόμων, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ κ. Βενιζέλος καὶ οἱ φίλοι του παρεπονοῦντο καὶ ἐπὶ πλέον ἐψήφισε τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, συμφώνως μὲ τὰ συνταγματικά της δικαιώματα.

»Ἀλλ' ὑπάρχει ἐν Κρήτῃ ἕνα ζήτημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὅλοι αὐτοὶ οἱ δημαγωγοὶ καὶ οἱ ὀχλαγωγοὶ δύνανται νὰ ἐπωφεληθοῦν διὰ νὰ πείσουν τοὺς πλέον ἀφελεῖς καὶ νὰ τοὺς κερδίσουν. Εἶναι ἡ ἐθνικὴ ἰδέα. Τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἕνα πολιτικὸν κόμμα θὰ εὑρεθῇ εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν καὶ δὲν θὰ ἴδῃ τὴν ἐπιρροήν του ν' αὐξάνῃ διὰ νὰ ἀπολαύσῃ καὶ αὐτὸ μὲ τὴν σειράν του τῶν πλεονεκτημάτων τῆς Ἀρχῆς, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αὐτὸ τὸ κόμμα θὰ εὕρῃ τὰ μέσα νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν βίαν, διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ἐπιβληθῇ. Ἀλλὰ διὰ νὰ κρύψῃ τὸν ἀληθῆ του σκοπόν, διότι αἱ ἔριδες τῶν προσωπικῶν συμφερόντων δὲν ἑλκύουν ἀρκετοὺς ὀπαδούς, αὐτὸ τὸ κόμμα θὰ λάβῃ τὰ ὅπλα καὶ θὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰ ὄρη ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐθνικῆς ἰδέας καὶ τῆς λαϊκῆς φωνῆς «Ζήτω ἡ ἕνωσις». Εἰς τὴν Κρήτην ἀρκεῖ τις νὰ προφέρῃ αὐτὴν τὴν λέξιν διὰ νὰ ἑλκύσῃ τὰ πλήθη καὶ οὕτως οἱ δημαγωγοὶ ἐργάζονται διὰ τὰ συμφέροντά των, ὑποβοηθούμενοι ἀπὸ τὸν λαόν, τὸν ὁποῖον παρασύρουν, διότι οὗτος νομίζει ὅτι θὰ ἱκανοποιηθοῦν αἱ ἐπιθυμίαι του».

Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὰ βαθύτερα αἴτια τῆς νέας ἀνωμαλίας, ὁ Πρίγκιψ τονίζει:

«Πρὸ πέντε ἐτῶν ἤδη, ὑπέδειξα εἰς τὸ ὑπόμνημά μου τοῦ 1900, τὰς δυσκολίας αἱ ὁποῖαι θὰ ἠγείροντο, ἐὰν ἡ σημερινὴ διοίκησις, ἡ ὁποία θεωρεῖται γενικῶς προσωρινή, ἐξακολουθήσῃ. Καὶ τὰ γεγονότα ἐδικαίωσαν τὰς προαισθήσεις μου. Τὸ σημερινὸν πολίτευμα, ὡς εἶναι γνωστόν, δὲν ἔγινε δεκτὸν ἀπὸ τοὺς κρῆτας παρὰ μόνον μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα θὰ ἐπραγματοποιῆτο ἀργότερα. Ἡ διοργάνωσις τῆς αὐτονομίας ἀπεδείκνυε μέχρι τῶν λεπτομερειῶν της ὅτι αὐτὸ τὸ πολίτευμα ἦτο προσωρινόν. Ὁ διορισμός μου διὰ τρία ἔτη, κατόπιν ἡ ἀνανέωσις τῆς ἐντολῆς μου, ἡ κατάστασις ἐν γένει τῆς νήσου, πάντοτε ἀμφίβολος ὡς πρὸς τὴν θέσιν μου καὶ τὰ δικαιώματά μου ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῶν Δυνάμεων, ἡ θέσις τῶν Γενικῶν Προξένων καὶ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, ἡ ἀοριστία τῶν κοινῶν μας σχέσεων, ὅλα αὐτὰ ὑπεννόουν μίαν κατάστασιν προσωρινὴν καὶ τὴν προσδοκίαν μιᾶς στιγμῆς προσφόρου διὰ τὴν τελειωτικὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος.

»Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀορίστου αὐτῆς καταστάσεως ἔγινεν αἰσθητὴ κατὰ τὰ τελευταῖα γεγονότα, κατὰ τὰ ὁποῖα, τὰ μέτρα τὰ ληφθέντα ὑπὸ τῶν Γενικῶν Προξένων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀπεφασίσθησαν πάντοτε ἐν ἀγνοίᾳ μου καὶ χωρὶς κἂν νὰ προειδοποιηθῶ. Ὁ διοικητὴς τῆς κρητι-

κῆς χωροφυλακῆς, λοχαγὸς τῶν βασιλικῶν καραμπινιέρων, μοῦ ἀνήγγειλε μίαν ἡμέραν ὅτι ἔλαβεν ὁδηγίας ἀπὸ τὴν Ρώμην ν' ἀκολουθήσῃ τὰς διαταγὰς τῶν Γενικῶν Προξένων ἐν περιπτώσει διαφωνιῶν μεταξὺ αὐτῶν τῶν κυρίων καὶ ἐμοῦ, Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῶν Δυνάμεων. Ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουν πόσον εἶναι ἀδύνατον νὰ κυβερνᾷ τις καὶ νὰ διαχειρίζεται μίαν χώραν, ὅπου ἕκαστος δύναται νὰ διατάσσῃ, μόνον δὲ ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς τῶν Δυνάμεων εἶναι ὁ τελευταῖος τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη δὲν ἀκούεται καὶ τὸν ὁποῖον οὔτε κἂν συμβουλεύονται.

»Τοιουτοτρόπως πολλὰ ζητήματα ἀναγκαῖα διὰ νὰ ὑποστηρίξουν αὐτὴν τὴν προσωρινὴν αὐτονομίαν καὶ νὰ συγκρατήσουν τὴν ἀνυπομονησίαν τοῦ λαοῦ, μέχρι τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πόθων του, ἔμειναν ἀόριστα καὶ ἡ νευρικότης ηὔξανε καθημερινῶς. Ἡ σφοδρότης τῶν ἐπιθυμιῶν του καὶ ἡ ἀνυπομονησία του, δὲν ἠμποροῦν παρὰ ν' αὐξηθοῦν αἰσθητῶς εἰς τὸ μέλλον καὶ μόνον ἡ τελικὴ λύσις, σύμφωνος μὲ τὰς προαιωνίους ἐπιθυμίας του, θὰ δυνηθῇ νὰ μεταμορφώσῃ αὐτὸν τὸν λαὸν καὶ νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ ν' ἀπολαύσῃ τὰ ἀγαθὰ μιᾶς ἐσωτερικῆς διαρκοῦς γαλήνης. Ἐνώπιον τῆς λαϊκῆς ἀνυπομονησίας καὶ τῶν σκευωριῶν ἐκείνων ποὺ γνωρίζουν νὰ τὴν ἐκμεταλλευθοῦν πρὸς ὄφελός των, ῥίπτοντες τὴν χώραν εἰς τὴν ἀναρχίαν, νομίζω ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἡσυχάσουν τὰ πνεύματα πρὸ τῆς τελικῆς λύσεως. Ἐὰν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, εἰς τὴν ἀγαθοεργὸν ἐνέργειάν των πρὸς τὴν Κρήτην, ἐπιθυμοῦν νὰ θέσουν ἕνα τέλος εἰς τὴν δυστυχίαν τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτὴν τὴν τόσον δοκιμασθεῖσαν εἰς τὸ παρελθὸν νῆσον, ποιοῦμαι ἔκκλησιν εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν των ἱκετεύων καὶ ἐκλιπαρῶν αὐτὰς νὰ δώσουν τὴν συγκατάθεσίν των εἰς τὴν ἕνωσιν μὲ τὴν μητέρα Πατρίδα, τὸ ἐθνικὸν ὄνειρον τῆς νήσου διὰ τὸ ὁποῖον τόσαι θυσίαι ἔγιναν. Ἐὰν ἐν τούτοις ἄλλαι αἰτίαι δυσκολεύουν αὐτὴν τὴν λύσιν ἢ τὴν καθιστοῦν ἀδύνατον ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ὑποδείξω εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις ὅτι ὑπάρχουν ἀκόμη καταστάσεις μεταβατικαὶ διὰ τὴν Κρήτην, ἐπίσης προσωριναὶ ἀναμφιβόλως, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι ἠμποροῦν ἀσυζητητὶ νὰ θεωρηθοῦν ἀπὸ τοὺς κρῆτας ὡς μία πρόοδος διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐνδιαφέρει καὶ αἱ ὁποῖαι ταὐτοχρόνως θὰ θεωρηθοῦν ὡς βεβαία ἀπόδειξις τῆς τελικῆς λύσεως.

»Ἓν τοιοῦτο βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς θὰ καθησύχαζε τὰ ἐρεθισμένα πνεύματα καὶ τὴν μεγάλην ἀνυπομονησίαν τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀρχίζει ν' ἀνησυχῇ ζωηρῶς διὰ τὸ μέλλον. Ἐξ ἄλλου, αἱ Δυνάμεις δὲν θὰ εὕρισκον, ὅπως σήμερον, εἰς τὰς προσπαθείας των διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐσωτερικῆς γαλήνης, ἐμπόδια δυσκόλως δυνάμενα νὰ ὑπερπηδηθοῦν.

»Ἂς μὲ συγχωρήσουν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ὅτι ἔλαβον τὸ θάρρος νὰ

Ἡ Πριγκιπικὴ Οἰκογένεια: Ἑκατέρωθεν τοῦ ζεύγους τὰ τέκνα των, πρίγκιψ Πέτρος καὶ πριγκίπισσα Εὐγενία, μετὰ τῶν τέκνων της Γεωργίου — Ἀνδρέα καὶ Τατιάνας

ἐκφράσω τὴν γνώμην μου ἐπὶ ζητήματος τοῦ ὁποίου ἡ λύσις ἀνήκει μόνον εἰς αὐτάς. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ὑπῆρξα ὁ Ὕπατος Ἁρμοστής των, θὰ ἐθεώρουν ὅτι παραλείπω τὸ καθῆκον μου καὶ τὰς ὑποχρεώσεις μου ἀπέναντί των, ἐὰν δὲν παρουσίαζον εἰς αὐτὰς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἠθέλησαν νὰ μὲ ὑποδείξουν ὡς ἀντιπρόσωπόν των, ὅπως εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ἐὰν δὲν ἐξέθετον τὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς πόθους αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, καὶ πόσους κινδύνους ἐγκλείει τὸ μέλλον».

Ὡς τοιαύτην προσωρινὴν λύσιν, ὁ Πρίγκιψ ὑπεδείκνυε τὴν ἐφαρμοσθεῖσαν , κατ' ἀπόφασιν τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου, εἰς Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην. Τὴν πρότασιν ταύτην εἶχεν ὑποδείξει ἡ ρωσσικὴ Αὐτοκρατορικὴ Κυβέρνησις κατὰ τὸ 1900, κατὰ σύστασιν τοῦ Πρίγκιπος, ἀλλὰ δὲν υἱοθετήθη καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας Δυνάμεις καὶ οὕτω δὲν συνεζητήθη. Κατ' αὐτήν, ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων θὰ προσεκαλεῖτο νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον μὲ τὰ στρατεύματά του καὶ νὰ τὴν διοικήσῃ. «Γνωρίζω —συνεχίζει ὁ Πρίγκιψ— ὅτι ὑπῆρξαν πρόσωπα, ἐλάχιστα εἶναι ἀληθές, τὰ ὁποῖα, ὅταν ἔλαβον γνῶσιν τῆς προτάσεως αὐτοῦ τοῦ νέου πολιτεύματος, ἠθέλησαν νὰ τὸ πολεμήσουν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ διαμαρτυρία ἀκόμη, προήρχετο ἀπὸ τὸ δημαγωγικὸν πνεῦμα τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Ἰσχυρίζοντο δέ, ὅτι ποιούμενος μνείαν αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος, δὲν εἶχον ἄλλον σκοπόν, παρὰ ν' ἀφαιρέσω ἀπὸ τοὺς κρῆτας τὰς συνταγματικάς των ἐλευθερίας. Αἱ Δυνάμεις εἶναι οἱ καλλίτεροι μάρτυρες διὰ νὰ εἴπουν ὅτι ποτὲ τοιαύτην παράλογον ἰδέαν δὲν ἐξέφρασαν τὰ χείλη μου, πολὺ περισσότερον, ἀφοῦ ἡ σωτήριος πρότασις τῆς Ρωσσίας ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων νὰ διοικήσῃ τὴν νῆσον. Ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Κυβέρνησίς του θὰ ἦσαν οἱ μόνοι ἁρμόδιοι διὰ νὰ ὁρίσουν τὸ εἶδος τῆς διοικήσεως τῆς Κρήτης, καὶ μὲ καμμίαν λογικὴν δὲν δύναταί τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι αὐτοὶ οἱ Ὑψηλοὶ διαχειρισταί, θὰ εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ καταργήσουν τὰς ἐλευθερίας τῶν Κρητῶν».

Καὶ κατέληγεν ὁ Πρίγκιψ εἰς τὸ ἱστορικὸν ἐκεῖνο ὑπόμνημά του: «Ἂς μοῦ ἐπιτραπῇ, λοιπόν, νὰ παρακαλέσω τὴν Αὐτοκρατορικὴν Κυβέρνησιν τῆς Ρωσσίας νὰ θελήσῃ νὰ ἐκδηλώσῃ ἐκ νέου τὸ ἐνδιαφέρον της διὰ τὴν τύχην τῆς Κρήτης ὅπως τότε, καθὼς καὶ τὰς ἄλλας Δυνάμεις νὰ συναινέσουν εἰς αὐτὴν τὴν πρότασιν, ἐὰν εἶναι πεπεισμέναι ὅτι ἡ ὁριστικὴ καὶ τελικὴ λύσις, ἡ σύμφωνος μὲ τοὺς πόθους τῶν Κρητῶν, τοὺς ὁποίους διεκήρυξαν θεμιτούς, εἶναι ἀκόμη ἀδύνατος ἢ πρόωρος.

»Εἰς περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν θελήσουν νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὴν κατάστασιν τῆς Κρήτης, δὲν μοῦ μένει παρὰ νὰ τὰς προειδοποιήσω διὰ τὰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας καὶ δυστυχίας τὰς ὁποίας τίποτε δὲν θὰ δυνηθῇ ν' ἀποσοβήσῃ. Διότι, κατὰ τὰς

πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχω, ἡ Γενικὴ Συνέλευσις τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία ἀναγκαστικῶς θὰ συγκληθῇ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1906 διὰ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, θὰ θεωρήσῃ ὅτι παραβαίνει τὰ καθήκοντά της, ἐὰν δὲν διακηρύξῃ τὴν ἕνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα.

»Ἀπὸ τοῦ 1898 ὅλαι αἱ Βουλαί, πισταὶ εἰς τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, ἐξέφρασαν τὸν ἀναλλοίωτον πόθον τῶν Κρητῶν, ἱκετεύουσαι τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ εἰσακούσουν τὰς ἐκκλήσεις των καὶ νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὴν παροῦσαν προσωρινὴν κατάστασιν.

»Ἑπτὰ ἔτη παρῆλθον ἔκτοτε καὶ ὁ ἰσχυρὸς πόθος τῶν Κρητῶν, νὰ ἴδουν πραγματοποιούμενον τὸ ἐθνικόν των ὄνειρον, ἀπέκτησε τοιαύτην δύναμιν, ἡ ἀνυπομονησία των ἔφθασε εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε μία νέα κατηγορηματικὴ ἄρνησις ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων θὰ ἰσοδυνάμει μὲ πρόκλησιν νέων ταραχῶν, αἱ ὁποῖαι αὐτὴν τὴν φορὰν θὰ ἐλάμβανον μεγάλας διαστάσεις.

» Τὸ ὑπόμνημα, ὅπερ παρουσίασα εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις τὸ 1900, ἐδικαίωσε πλήρως τὰς προβλέψεις μου, καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία διὰ τὸν γνωρίζοντα κατὰ βάθος τὴν Κρήτην ὅτι, μετὰ τὴν προσεχῆ προκήρυξιν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἡ κατάστασις θὰ καταστῇ ἀφόρητος καὶ πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἐπανόρθωσιν, θὰ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος.

»Ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος, τοῦ περικλείοντος ἀναποφεύκτους κινδύνους, ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἱκετεύσω τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ λυπηθοῦν αὐτὴν τὴν χώραν καὶ νὰ δεχθοῦν τὴν ἕνωσιν μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἕνωσιν ἡ ὁποία θὰ θέσῃ ἕνα ὁριστικὸν τέλος εἰς προαιωνίους διαφοράς, αἱ ὁποῖαι πολὺ συχνὰ ἐτάραξαν τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς Εὐρώπης».

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΜΑΝΟΥΣΟΥ ΡΟΥΣ. ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΥ

ΕΝΩ αἱ ἡμέραι παρήρχοντο, ἡ κατάστασις ἐπεδεινοῦτο ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εἰς τὴν νῆσον.

Τὰ στρατεύματα τῶν Δυνάμεων, ἐξ ἄλλου, ἀδρανοῦσαν ἢ ἐτήρουν εὐνοϊκὴν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας στάσιν. Μόνον τὰ ρωσσικὰ τμήματα συνεπλάκησαν δὶς μὲ ἐπαναστατικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὰ χωρία 'Ατσιπόπουλο καὶ Γεωργιούπολιν, ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται εἰσήρχοντο κατόπιν εἰς τὴν ἰταλικὴν ζώνην κατοχῆς, ὅπου ἔμενον ἀκαταδίωκτοι καὶ ἀσφαλεῖς.

Χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον περὶ τῆς εὐνοίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς : Τὸ γαλλικὸν καταδρομικὸν «Condor», ἀντιληφθὲν μερικοὺς στασιαστὰς βαδίζοντας πρὸς τὸ 'Ιτζεδίν, ἔρριψε κανονιοβολισμούς τινας. Τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ γάλλος κυβερνήτης, ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν ξηράν, ἐκάλεσε τὸν ἐκεῖ εὑρισκόμενον συναρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως Κ. Μάνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωσεν ἐξηγήσεις περὶ τοῦ πρωϊνοῦ κανονιοβολισμοῦ. Κατόπιν δὲ ἐκάθησαν μαζὶ κάτω ἀπὸ τὸν παχύσκιον πλάτανον τῶν Καλυβῶν καὶ συνέφαγον καὶ ἔπιον οἶνον ἐν πλήρει ἐγκαρδιότητι.

Ἤδη ἐνεφανίζετο εἰς τὸ προσκήνιον τῆς ἐπιδεινωθείσης πολιτικῆς καταστάσεως καὶ νέος, ἔτι σοβαρώτερος, κίνδυνος. Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν σύμβουλος Μανοῦσος Κούνδουρος καὶ ἄλλοι πολιτευόμενοι τῆς νήσου, ἐκ τῶν ἀντιτιθεμένων πάντοτε εἰς τὸν Βενιζέλον, ἔβλεπον ὅτι οὗτος, κηρύξας τὴν ἐπανάστασιν ἐν Θερίσσῳ, ἐμονοπώλει τὴν πατριωτικὴν ἰδέαν. Ἔβλεπον ἀκόμη, δυσανασχετοῦντες, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν εὔνοιαν τῶν Προξένων πρὸς τὸν Βενιζέλον,—ἰδιαιτέρως μάλιστα τοῦ ἄγγλου καὶ τοῦ ἰταλοῦ— ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν πείσμονα ἄρνησιν τῶν Δυνάμεων ν' ἀποδεχθοῦν τὸ αἴτημα τῆς ἑνώσεως. Κατόπιν τούτων ἐσκέφθησαν νὰ ἐξέλθουν καὶ αὐτοὶ ἔνοπλοι εἰς τὴν ὕπαιθρον.

Συγκεκριμένως ὁ Μ. Κούνδουρος, ἄνθρωπος ζωηροῦ χαρακτῆρος,

ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀπειλήν του. Ὁ Πρίγκιψ κατέβαλεν ἀπεγνωσμένας προσπαθείας νὰ τοὺς μεταπείσῃ, ὑποδεικνύων εἰς αὐτοὺς ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο ἄστοχον καὶ ἐπικίνδυνον. Διότι οἱ ἐν Θερίσσω, προέτασσον τοὐλάχιστον τὴν πρόφασιν ὅτι στρέφουν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν χωροφυλάκων, ὡς στρατιωτῶν τῆς Ἁρμοστίας, οὐχὶ δὲ κατὰ τῶν Δυνάμεων. Ἀλλ' ὅταν πάντες θὰ εὑρίσκοντο ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα, ἦτο προφανὲς ὅτι τὰ ὅπλα θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ἐναντίον τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θ' ἀπετέλει ἀληθῆ παραφροσύνην.

Ἦτο δὲ ὄντως ἡ σκέψις τοῦ Κουνδούρου καὶ τὸ σχέδιόν του λίαν παράτολμον. Ἐσκόπει νὰ ἐπιτεθῇ μετὰ χιλίων ἐπαναστατῶν κατὰ τῆς πόλεως τῶν Χανίων, προσβάλλων τὰ διεθνῆ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἐκλείοντο εἰς τοὺς στρατῶνας των, καὶ νὰ καταλάβῃ τὰ δημόσια κτίρια καὶ νὰ ὑψώσῃ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἀντὶ τῆς κρητικῆς. Ὁ Πρίγκιψ, ἀκούσας τὸν Κούνδουρον νὰ τοῦ ἐκθέτῃ τὸ ἐκτὸς πάσης συζητήσεως αὐτὸ σχέδιον, τοῦ ἀνέπτυξε τὰς καταστρεπτικὰς συνεπείας τὰς ὁποίας θὰ εἶχε διὰ τὴν Κρήτην καὶ τοῦ ἐτόνισε :

— Καὶ ἂν γίνετε κύριος τῆς πόλεως ἐπί τινας ἡμέρας καὶ ἂν σώσετε κατόπιν τὴν κεφαλήν σας διὰ τῆς φυγῆς, ποῦ θὰ ρίψετε τὴν Πατρίδα σας;

— Τὸ ζήτημα, ἀπήντησεν ὁ Κούνδουρος, πρέπει νὰ λυθῇ ἐντὸς τῶν Χανίων. Καὶ ἡ Εὐρώπη θὰ δεχθῇ τὸ τετελεσμένον γεγονός.

— Αὐτὰ ποὺ ὑποστηρίζετε, τοῦ εἶπεν ὁ Πρίγκιψ, εἶναι καθαρὰ παραφροσύνη καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ παραιτηθῆτε τοῦ σχεδίου σας.

Πρὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς τοῦ Πρίγκιπος, ὁ Κούνδουρος, πατριωτικῶς φερόμενος, ἀνεκάλεσε τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τοῦ συμβούλου καὶ οἱ φίλοι του ἐκάμφθησαν. Ἐν τούτοις δὲν παρέλειψαν νὰ τονίσουν, ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ πράξουν ἄλλως, ἐὰν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν αἱ Δυνάμεις δὲν ἔδιδον φανερὰ δείγματα ὅτι ἐσκόπουν νὰ ἐπαναφέρουν τὴν τάξιν. «Ἐὰν— προσέθεσαν —αἱ Δυνάμεις, διὰ νέας αὐστηρᾶς προκηρύξεώς των δὲν ὥριζον μικρὰν προθεσμίαν πρὸς κατάθεσιν τῶν ὅπλων, δὲν ἐδήλουν τὴν λῆψιν ἀποφασιστικῶν μέτρων ἐν περιπτώσει ἀπειθείας τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐπὶ πλέον ἐὰν δὲν ἐνεθάρρυνον τοὺς φιλησύχους πολίτας καὶ δὲν καθίστων πράγματι σεβαστὴν τὴν θέλησίν των, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ προληφθῇ τὸ κακόν».

Νέαι συμφοραί, τραγικώτεραι ἴσως ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν, μὲ ἀγνώστους συνεπείας, ἠπείλουν τὴν νῆσον. Ὁ Πρίγκιψ, κατόπιν τούτου ἐθεώρησε καθῆκον του νὰ σπεύσῃ ἀμέσως νὰ ἐκθέσῃ τὴν κατάστασιν εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος Δημήτριον Ράλλην διὰ τῆς ἑξῆς ἐπιστολῆς :

'Εν Χαλέπα τῇ 23ῃ 'Ιουνίου 1905

«Κύριε Πρόεδρε,

»'Αποστέλλω ὑμῖν τὰ συνημμένα τηλεγραφήματα τοῦ Νομάρχου Ρεθύμνης, ἐξ ὧν δείκνυται ὅτι οἱ ἐπαναστάται, μὴ σεβόμενοι τὰ στρατεύματα, ἐπιτίθενται κατ' αὐτῶν, ἅτινα βεβαίως ἐν τῷ φυσικῷ δικαιώματι τῆς ἀμύνης ἀπαντῶσιν εἰς τὴν ἐπίθεσιν.

»Μεγάλη μερὶς τοῦ 'Αθηναϊκοῦ Τύπου, ἀγνοοῦσα ἴσως τὰ πράγματα ἢ ἐξ ἀτυχοῦς καὶ ἀκάρπου ἐνθουσιασμοῦ φερομένη, οὐ μόνον ἀναληθῆ γράφει, ἀλλὰ καὶ ἐνθαρρύνει τοὺς μὲν ἐπαναστάτας εἰς ἐπιθέσεις ἀδικαιολογήτους καὶ μεστὰς δεινῶν συνεπειῶν, τοὺς δὲ λοιποὺς Κρῆτας, δι' ἄρθρων, ἀναπολούντων τὰ πρὸ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου τοῦ 1897, εἰς απονενοημένον κίνημα. Οὕτως, ἐνῷ ὁ κύριος Κούνδουρος καὶ οἱ λοιποὶ πολιτευόμενοι, ἐφαίνοντο ἐγκαταλείποντες τὸ περὶ τῆς ἐξόδου εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν σχέδιον, ἐπηρεασθέντες πάλιν ὑπὸ τῆς γλώσσης τοῦ 'Αθηναϊκοῦ Τύπου, μοὶ ἐδήλωσαν ὅτι ἐὰν αἱ Δυνάμεις δὲν γνωστοποιήσωσι τὴν ἀναμενομένην νέαν προκήρυξίν των ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ ἐὰν κυρίως δὲν καταστήσωσιν αὐτὴν σεβαστὴν διὰ μέτρων ἀποτελεσματικῶν, θὰ ἐξέλθωσιν ἅπαντες εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν. 'Εν ἄλλοις λόγοις, ζητοῦσιν αὐτοὶ ἵνα αἱ Δυνάμεις ἐφαρμόσωσι μέτρα αὐστηρὰ πρὸς καταστολὴν τοῦ ἐν Θερίσσῳ κινήματος, ἀλλ' ἐάν, ἀπειθούντων εἰς τὴν νέαν προκήρυξιν τῶν ἐκεῖ, γένηται χρῆσις βίας ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, θὰ στραφῇ ὁλόκληρος ἡ ἐκστρατεία τοῦ 'Αθηναϊκοῦ Τύπου κατ' ἐμοῦ, ὡς μὴ δυνηθέντος νὰ παρεμποδίσω ταῦτα καὶ μὴ παραιτηθέντος, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐγράφη. 'Ετέρωθεν ἡ ἀνάγκη ἵνα ἐπανορθωθῇ ἡ τάξις γίνεται καθ' ἑκάστην μᾶλλον αἰσθητή, οὐ μόνον διότι τὰ ἐγκλήματα πολλαπλασιάζονται, ἡ δημοσία ἀσφάλεια καὶ ἡ τάξις διασαλεύονται καὶ ὁ λαὸς δεινῶς ὑποφέρει, ἀλλὰ καὶ διότι, τῶν ἐσόδων τοῦ δημοσίου μειουμένων καταπληκτικῶς, θ' ἀποβῇ μετ' ὀλίγον ἀδύνατος ἡ καταβολὴ τῶν μισθῶν τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῆς χωροφυλακῆς.

»Καὶ ἐάν, μὴ θεωρουμένης ἐπαρκοῦς τῆς προκηρύξεως τῶν Δυνάμεων, ἀποφασισθῇ ἡ γενικὴ ἔξοδος εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ποῖα θὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματα; 'Αποκρουομένης, ὡς εἶναι σχεδὸν βέβαιον, καὶ διὰ τῆς νέας προκηρύξεως πάσης ἀμέσου ἢ ἐμμέσου ἐθνικῆς λύσεως ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, θὰ ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι οἱ ἐξελθόντες εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, ἐνῷ αἱ Δυνάμεις θὰ κατέχωσι τὰς πόλεις καὶ τὰ τελωνεῖα καὶ ἐὰν δὲν μεταχειρισθῶσι βίαια κατὰ τῶν ἐξελθόντων μέτρα, θ' ἀναγκασθῶσι μετ' οὐ πολὺ ἐκεῖνοι νὰ μεταχειρισθῶσι τοιαῦτα κατὰ τῶν διεθνῶν στρατευμάτων, πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης ἢ θὰ στρέψωσι τὰ ὅπλα κατ' ἀλλήλων, ἕνεκα προσωπικῶν ἐρίδων φιλοπρωτείων, πνεύματος τοπικισμοῦ καὶ ἐλλείψεως πειθαρχίας. Τὰ ἀποτελέσματα θὰ ὦσι βεβαίως ὀλέ-

θρια, ἀλλὰ ποία ἔσται ἡ θέσις ἡ ἐμὴ ἐν Χαλέπα; Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἄνευ Ἁρμοστίας, μένων μόνος μὲ τὴν κρητικὴν σημαίαν, ἐνῶ ὁλόκληρος ὁ Τόπος θὰ ὑψώση τὴν Ἑλληνικήν, ζητῶν τὴν ἕνωσιν;

»Καὶ δὲν εἶναι πιθανώτατον ὅτι αἱ Δυνάμεις θὰ Μοὶ ὑποδείξωσιν ὅτι θὰ ἀναλάβωσιν αὐταὶ τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν καὶ ὅτι, ἑπομένως, ἡ παρουσία Μου ἐν Χαλέπα περιττεύει ἢ θεωρεῖται ἐνισχύουσα τὸ κίνημα;

»Πρὸ τῶν σοβαρῶν τούτων δυσχερειῶν, μία φρονῶ ὅτι ἐνδείκνυται πορεία. Νὰ προληφθῆ διὰ παντὸς τρόπου ἡ γενίκευσις τοῦ κινήματος, ἐργαζομένου πρὸς τοῦτο πατριωτικῶς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου, ὅστις, ἀντὶ νὰ ἐρεθίζῃ τὰ πνεύματα εἰς κατωφέρειαν μεστὴν ἀνεπανορθώτων ἐθνικῶν συμφορῶν, ὀφείλει νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν παρεμπόδισιν ἐπικινδύνων καὶ ἀνοήτων ἀποφάσεων, νὰ ἐνδειχθῆ ἡ σταθερὰ τῶν Δυνάμεων ἀπόφασις πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς τάξεως, χωρὶς νὰ παραστῆ ἀνάγκη καταφυγῆς εἰς τὴν βίαν, νὰ διευκολυνθῆ δὲ τοῦτο διὰ διαγγέλματος συμβουλεύοντος τὰ δέοντα καὶ ὑποσχουμένου τὴν σύγκλησιν Συνελεύσεως, ἐὰν τὴν θέλῃ ὁ Τόπος, καὶ βεβαιοῦντος τὴν τροποποίησιν τοῦ Συνταγματικοῦ χάρτου, ὡς θὰ ἔκρινεν ἀναγκαίως ἐκείνη. Ἐὰν οἱ ἐν Θερίσσῳ ἐδείκνυον καὶ πάλιν ἐπιμονὴν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος, θὰ εἶχον νὰ δώσωσι λόγον πρὸς τὰς Δυνάμεις, ἐὰν δὲ ἐπεδίωκον ἐπίτευξιν προγράμματος ἐσωτερικῶν μεταρρυθμίσεων, τὸ ἔδαφος θὰ ἦτο ἐλεύθερον, καὶ ἐὰν κατήρχοντο, ἐλαυνόμενοι ὑπὸ προσωπικῶν παθῶν, θὰ ἐδεικνύετο τὶ ἀληθῶς σκέπτεται καὶ φρονεῖ ὁ Τόπος, ριπτομένης τότε ἀναγκαίως τῆς προσωπίδος τῶν ἐθνικῶν σκοπῶν.

»Ἀλλ' ἐάν, μεθ' ὅλας τὰς ἐνεργείας καὶ πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ εἴπῃ τις ἐκπληρῶν τὸ καθῆκον του πρὸς ἀποσόβησιν κινήματος ἀπονενοημένου, δὲν κατορθωθῆ νὰ παρεμποδισθῆ τοῦτο, τὶ ὑπολείπεταί Μοι νὰ πράξω; Δὲν θὰ εἶναι ὀρθὸν ἐγώ, ὁ ἀπὸ τῆς καθόδου Μου εἰς τὴν νῆσον πρωτοστατήσας καὶ ἀπαύστως ἐργασθεὶς ἵνα ταχύτερον χαιρετήσω τὴν λαμπρὰν τῆς ἑνώσεως ἡμέραν, ὁ προκαλέσας ἕνεκεν αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ πόθου Μου τὴν μῆνιν ἐκείνων, οἵτινες τώρα ὑμνοῦνται ὡς πατριῶται, δὲν θὰ εἶναι ὀρθόν, λέγω, νὰ μὴ ὑπολειφθῶ οὐδενὸς ἐν τῇ φρονίμῳ τοὐλάχιστον ἐκδηλώσει αὐτοῦ; Καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, δὲν θὰ εἶναι καλὸν νὰ συστήσω διὰ τελευταίας τότε προκηρύξεως σέβας πρὸς τὰς Δυνάμεις καὶ τὰ διεθνῆ στρατεύματα καὶ νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχάς Μου ὑπὲρ τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ κοινοῦ πόθου, νὰ δηλώσω δὲ ὅτι ἀναμένω τὴν δικαίαν ἱκανοποίησιν τῶν τόσων ἀγώνων καὶ δεινῶν, οὐχὶ πλέον ὡς Ὕπατος Ἁρμοστής, ἀλλ' ὡς υἱὸς τοῦ Βασιλέως;

»Ἐπὶ τῆς ἐρωτήσεως ταύτης παρακαλῶ νὰ ἔχω τηλεγραφικῶς τὴν γνώμην τῆς Β. Κυβερνήσεως, διότι, προκειμένου περὶ ἀποφάσεων, ἐξ ὧν

ἐξαρτῶνται ὕψιστα ἐθνικὰ συμφέροντα, δὲν δύναμαι νὰ προβαίνω εἰς αὐτὰς μόνος, ὅσον καὶ ἂν ἐπιθυμῶ. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐν τῷ διαγγέλματι πρὸς τὴν Βουλὴν μνείαν περὶ τοῦ ζητήματος τῶν μεταρρυθμίσεων αἵτινες θὰ ἐπλησίαζον εἰς τὴν λύσιν, τὴν μόνην πρὸς τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ σύμφωνον, δὲν νομίζω ὅτι δύναμαι νὰ τὴν περιλάβω, διότι οἱ Πρόξενοι μοὶ ἐπαναλαμβάνουσι καθ' ἑκάστην ὅτι αἱ Δυνάμεις δὲν ἐννοοῦν τοιαύτας μεταρρυθμίσεις, ἀλλὰ μόνον διοικητικὰς καὶ οἰκονομικάς.

Διατελῶ ὅλως ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Πρίγκιπος, ὁ πρωθυπουργὸς Δ. Ράλλης ἀπήντησε διὰ τοῦ κάτωθι τηλεγραφήματός του ὑπὸ ἡμερομηνίαν 28/6/1905 :

«Ἀποτρέπομεν Ὑμετέραν Βασιλικὴν Ὑψηλότητα ἀπὸ πάσης συμμετοχῆς εἰς κινήσεις, αἵτινες εἶναι ἀντίθετοι πρὸς τὴν ἐντολήν σας.

»Δὲν πρέπει νὰ γίνῃ μνεία περὶ Βασιλέως καὶ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ Διάγγελμα πρὸς Βουλήν. Ἐὰν τοῦτο προκαλέσει τοὺς Βουλευτὰς νὰ ἐπεξεργασθῶσι τροποποιήσεις νόμων, αἱ ὁποῖαι θὰ πλησιάζουν τὴν Κρήτην πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐὰν συμβουλεύσῃ ὑπομονήν, ταῦτα δὲν ἀντιτίθενται πρὸς τὰς συμβουλὰς τῶν Δυνάμεων, αἵτινες θεωροῦσιν ὅτι ἕνωσις δὲν δύναται τώρα νὰ πραγματοποιηθῇ.

»Σᾶς κοινοποιῶ τηλεγράφημά μου πρὸς πρεσβευτήν μας ἐν Παρισίοις, ἐξ οὗ βλέπετε τὴν στάσιν Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως».

Διὰ τοῦ τηλεγραφήματος πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις Ἕλληνα Πρεσβευτὴν ἐζητεῖτο ὅπως γίνῃ δεκτὴ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἡ ἀποστολὴ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην, ὑπεστηρίζετο δὲ ὅτι τοῦτο θ' ἀπετέλει τὸ μόνον μέσον νὰ ἐπιτευχθῇ εἰρήνευσις.

Τὴν ἐπομένην τῆς λήψεως τοῦ ἀνωτέρω τηλεγραφήματος τοῦ πρωθυπουργοῦ Δ. Ράλλη πρὸς τὸν Πρίγκιπα, ἀπεστάλη παρὰ τοῦ ἰδίου καὶ τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα πρὸς τὸν Ὕπατον Ἁρμοστήν:

«Μετὰ τὰς ἐξηγήσεις τὰς ὁποίας ἔδωσα εἰς τὴν Υ. Β.Υ. περὶ τῆς στάσεως μας εἰς τὰς κρητικὰς ὑποθέσεις, ὀφείλω νὰ προσθέσω ὅτι ἡ ἔναντι τῶν στασιαστῶν ἀναποφασιστικότης τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἡ ἀσυμφωνία περὶ τὰ ληπτέα μέτρα, καὶ ἡ ἔλλειψις ἀνιδιοτελείας μεταξὺ τινῶν ἐξ αὐτῶν, δὲν ἀποκλείουν νὰ ἴδωμεν τὸ κρητικὸν ζήτημα ὠφελούμενον ἐκ τῶν διαφωνιῶν τούτων.

»Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις οὐδένα ἰσχυρὸν λόγον ἔχει νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὰς Δυνάμεις τὴν καταστολὴν ἑνὸς κινήματος ὅπερ, καίτοι καταφανῶς

στασιαστικόν, κρύπτεται όπισθεν τῶν πτυχῶν τῆς ἐθνικῆς σημαίας καὶ τῆς ἑνώσεως.

»Οὐδέποτε ὁ Τόπος θὰ συνεχώρει τὴν Κυβέρνησιν διὰ τοιοῦτον διάβημα, εἰς βεβαίωσιν δὲ τούτου δέον τις ν' ἀναφερθῇ ἐπὶ τῆς ἐντυπώσεως ἥτις παρήχθη ἐκ τῆς δηλώσεως τοῦ ἄγγλου ὑφυπουργοῦ, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὁποίας ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης, ὅπως σταματήσῃ ἀμέσως τὰς κακοπίστους φήμας, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ ρητὴ διάψευσις περὶ τοῦ εἰς Αὐτὴν ἀποδοθέντος διαβήματος σχετικῶς μὲ τὴν αὔξησιν τῶν ξένων στρατευμάτων.

»Ἐξουσιοδοτῶ Ὑμετέραν Ὑψηλότητα ὅπως ἐμπιστευτικῶς γνωστοποιήσῃ πρὸς Πρόεδρον Βουλῆς τὴν συμβουλὴν ἥτις ἐδόθη πρὸς Υ.Υ., ὅπως μὴ ἀπομακρυνθῆτε τοῦ καθήκοντός σας ὡς ἐντολοδόχου τῶν Δυνάμεων, καὶ ὅπως ἀποτρέψητε ὑπαλλήλους καὶ χωροφύλακας ἀπὸ τοῦ νὰ λιποτακτήσωσι, διότι ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις, μολονότι πιστεύει ὅτι μόνον μέσον εἰρηνεύσεως εἶναι ἡ ἀποστολὴ ἑλληνικῶν στρατευμάτων, κατ' οὐδένα τρόπον θέλει νὰ θεωρηθῇ ὅτι θέτει ἐμπόδια εἰς τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων».

Ἀπὸ τ' ἀνωτέρω τηλεγραφήματα τοῦ πρωθυπουργοῦ Δ. Ῥάλλη μὲ τὸ ἀλληλοσυγκρουόμενον περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὸ ἀλλοπρόσαλλον τῆς πολιτικῆς γραμμῆς τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς πορείας τοῦ τόσον ὀξυθέντος κρητικοῦ ζητήματος, δύναται κανεὶς ν' ἀντιληφθῇ εἰς ποίαν δυσχερῆ θέσιν περιήρχετο ὁ Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος κατέβαλε ἀπεγνωσμένας προσπαθείας νὰ συμμορφῶται εἰς τὴν ἐντολὴν τῶν Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀπέκρουον τὴν ἕνωσιν, ἐπὶ πλέον δὲ νὰ μὴ πράττῃ τὶ τὸ ὁποῖον ν' ἀντιβαίνῃ πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Τέλος ν' ἀγωνίζεται ὅπως ἀποτραπῇ ἡ ἐμφύλιος ρῆξις ἐν Κρήτῃ. Ἐν μέσῳ αὐτῆς τῆς ἀτμοσφαίρας, ἡ ὁποία διαρκῶς ὠγκοῦτο ἀπὸ ἕνα πλῆθος τραγικῶν παρεξηγήσεων καὶ παρερμηνειῶν τῆς πραγματικότητος, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ζῇ καὶ νὰ κινῆται ὁ Πρίγκιψ, τοῦ ὁποίου τὸ μαρτύριον καθημερινῶς ἐγίνετο καὶ περισσότερον βαρύ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ κρητικὴ Βουλή, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς συμβουλὰς τοῦ Πρίγκιπος καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τούτου, ἐψήφισε νόμον κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἰταλοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ τῆς χωροφυλακῆς ἔδει ν' ἀναχωρήσουν, δεδομένου ὅτι ἐπερατώθη ἡ ὀργάνωσις τοῦ Σώματος, καὶ ἐπὶ πλέον ἕνεκεν οἰκονομικῶν λόγων. Ὁ ἰταλὸς πρόξενος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα νὰ μὴ κυρώσῃ τὸν ὡς ἄνω νόμον. Ὁ Πρίγκιψ εὑρέθη οὕτως εἰς δυσχερῆ θέσιν, δεδομένου ὅτι ἡ αἰτία τῆς ψηφίσεως ὑπὸ τῆς Βουλῆς τοῦ νόμου τούτου, ἦτο ἡ μεγάλη δυσαρέσκεια τῶν κρητῶν χωροφυλάκων κατὰ τοῦ ἰταλικοῦ προσωπικοῦ,

εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέδιδον δολοπλοκίας κατὰ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἐπὶ πλέον ἐθεώρουν ὅτι τοὺς ἐταπείνωσεν ἡ παρέμβασις τῶν προξένων οἱ ὁποῖοι ἠνάγκαζον τὴν χωροφυλακὴν ν' ἀδρανῇ ἐντὸς τῶν πόλεων ἀντὶ νὰ τὴν ἀφήσωσι ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν. Τέλος ὅλοι οἱ ὑπαξιωματικοί καὶ τὸ πλεῖστον τῶν χωροφυλάκων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ὑποβάλουν τὰς παραιτήσεις των εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν δὲν ἐκυροῦτο ὁ νόμος.

Ὁ Πρίγκιψ ἐνώπιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἀπετάνθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐζήτησεν ὅπως ἐνεργήσῃ παρὰ τοῖς πρεσβευταῖς τῶν Δυνάμεων ἵνα συμφωνήσωσι διὰ τὴν κύρωσιν τοῦ νόμου. Ὁ πρωθυπουργὸς Ράλλης προέβη εἰς σχετικὰ διαβήματα καὶ συγχρόνως συνέστησεν εἰς τὸν Πρίγκιπα νὰ μὴ κυρώσῃ τὸν νόμον λόγῳ τῆς ἀναποφεύκτου δυσαρεσκείας ἐκ μέρους τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἐβάρυνεν ἐπὶ τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως. Ὁ Πρίγκιψ ἀπήντησεν ὅτι εἶχε καταβάλει ἤδη πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Βουλῆς διὰ νὰ μὴ γίνῃ συζήτησις ἐπὶ τοῦ ὡς ἄνω νόμου. Παρὰ ταῦτα ὁ νόμος ἐψηφίσθη παμψηφεί. Κατόπιν τούτου ὑπεγράμμισεν πρὸς τὸν Ράλλην ὅτι ὁ μόνος τρόπος μὴ ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου εἶναι ἡ μὴ ἐπικύρωσις αὐτοῦ ἐντὸς δύο μηνῶν , συμφώνως πρὸς σχετικὸν ἄρθρον τοῦ Συντάγματος. Ὁ Πρίγκιψ ἐτόνισεν ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ λέξει ὅτι : «τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ δυσαρέστους συνεπείας εἰς τὴν χωροφυλακήν, τὰς ὁποίας θὰ προσπαθήσω ν' ἀποφύγω διὰ τῆς ὑπομονῆς μέχρι καταπραΰνσεως τῶν πνευμάτων, ἅτινα εἶναι λίαν ἐξημμένα».

ΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΑΣ

ΤΟΝ επικίνδυνον δρόμον, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐφέρετο ἡ ἐν Κρήτῃ κατάστασις, ἀνεγνώρισαν τὴν τελευταίαν στιγμὴν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν ὁποίων ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, πίπτει τὸ μέγιστον μέρος τῆς εὐθύνης τῶν γενομένων. Καί, τὴν 2/15 Ἰουλίου 1905,οἱ ἐν Χανίοις Πρόξενοι ἐπέδιδον τὴν κάτωθι Διακοίνωσιν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Θερίσσου :

«Ἐπειδὴ βλέπομεν τὴν παράτασιν καταστάσεως ταραχῶν ἐν τῇ νήσῳ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔνοπλοι ὁμάδες ἐξακολουθοῦν, παρὰ τὰς προηγουμένας εἰδοποιήσεις μας, νὰ κατέχωσι τὴν ὕπαιθρον χώραν, οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, κατ' ἐντολὴν τῶν κυβερνήσεών των, διακηρύττουν ὁμοφώνως τὰ ἑξῆς :

1. Τὸ ἀδύνατον νὰ τροποποιήσουν, ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις, τὸ πολιτικὸν καθεστὼς τῆς νήσου, ἐκ νέου κατηγορηματικῶς ἐπιβεβαιοῦται. Ἑπομένως, πᾶσα ἐξακολούθησις τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος δὲν θὰ εἶχεν ἄλλο ἀποτέλεσμα, ἢ τὴν καταστροφὴν τοῦ Τόπου.

2. Παρέχεται διαβεβαίωσις τῶν διαθέσεων τῶν Δυνάμεων τῶν σχετικῶν πρὸς εἰσαγωγὴν ἐσωτερικῶν μεταρρυθμίσεων, τοσοῦτον ἐκτεταμένων, ὅσον θ' ἀναγνωρισθῇ ἀναγκαῖον διὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς Χώρας.

3. Προθεσμία 15 ἡμερῶν, ἀρχίζουσα ἀπὸ τῆς παρούσης χρονολογίας, παραχωρεῖται εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, ἵνα καταθέσουν τὰ ὅπλα.

4. Ἀμνηστεία θὰ παραχωρηθῇ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θὰ ὑπακούσουν εἰς τὴν ἐπιταγὴν ταύτην, ἐντὸς τῆς ὁριζομένης προθεσμίας, πλὴν τῶν περιπτώσεων παραβάσεων τοῦ κοινοῦ δικαίου ἢ λιποταξιῶν ἐν τῇ χωροφυλακῇ.

5. Ἐὰν δὲν ὑποταχθοῦν, αἱ Δυνάμεις ἐπιφυλάσσουν εἰς ἑαυτὰς τὸ δικαίωμα νὰ ἐφαρμόσουν τὰς διατάξεις τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, οἱασδήποτε ἤθελον κρίνει ἀναγκαίας ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας τῆς νήσου, ὅπου ἤθελον κρίνει ὅτι ἡ κατάστασις τὸ ἀπαιτεῖ.

Ἐν Χανίοις τῇ 2/15 Ἰουλίου 1905».

Τὴν ἀνωτέρω Διακοίνωσιν οἱ Πρόξενοι ἐπέδωσαν πρὸς τοὺς επα-

ναστάτας, εἰς τὸ χωρίον Μουρνιὲς ὅπου συνηντήθησαν μὲ τοὺς τρεῖς ἀρχηγοὺς τοῦ κινήματος. Ὁ πρύτανις τῶν Προξένων ἄγγλος Howard λαβὼν εὐκαιρίαν ἀπὸ τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἐγγράφου, ὡμίλησε μὲ γλῶσσαν αὐστηρὰν πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ Θερίσσου, εἰπὼν ἐπὶ λέξει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«Ποῖον θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν σας; Ἡ ἐρήμωσις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Κρήτης ἐπὶ μίαν γενεὰν τοὐλάχιστον. Ἤδη, αἱ κλοπαὶ καὶ αἱ δολοφονίαι, ποὺ ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι μέχρι πρὸ ἓξ μηνῶν, διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλην, μὲ φοβερὰν ταχύτητα. Τὸ ἐμπόριον θνήσκει εἰς τὰς πόλεις καὶ οἱ ξένοι ἔμποροι ἀπογοητευμένοι διερωτῶνται ἂν δὲν εἶναι προτιμώτερον νὰ ἐγκαταλείψουν τελείως μίαν χώραν, ὅπου ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ δι' οἱανδήποτε αἰτίαν τὸ πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως ἠμπορεῖ νὰ ἐκραγῇ. Τὰ τελευταῖα γεγονότα ἔρριψαν ὀπίσω τὴν ἀναγεννημένην πατρίδα σας κατὰ πέντε ἢ ἓξ ἔτη τοὐλάχιστον. Ἔχετε μήπως τὴν πρόθεσιν, παρατείνοντες τὸ κίνημα, νὰ τὴν ὀπισθοδρομήσετε ἐπὶ ὁλόκληρον γενεάν;»

Ἡ συνομιλία ἐκείνη τῶν Προξένων μὲ τοὺς τρεῖς ἀρχηγοὺς τοῦ κινήματος διήρκεσε ἐπὶ δυόμισυ ὥρας. Ὁ ἄγγλος Πρόξενος Howard ἐπεξηγῶν τοὺς ὅρους τῆς Διακοινώσεως, συνέστησεν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας νὰ περιορίσουν τὰ αἰτήματά των εἰς ἐσωτερικὰς μεταρρυθμίσεις μόνον. Ἐκεῖνοι δὲ ὑπέσχοντο νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὰς κυβερνήσεις των νὰ ἐγκρίνουν ταχεῖαν σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ ὁποία νὰ προβῇ εἰς μεταρρυθμίσεις. Μετὰ τὴν ὁμιλίαν τοῦ κ. Howard, ὁ ὁποῖος προέβη καὶ εἰς τὰς ἐπιτιμήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξετέθησαν ἀνωτέρω, ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Βενιζέλος, ὅστις ὁμιλῶν ἀκατασχέτως ἐπὶ ἡμίσειαν σχεδὸν ὥραν, ἀνέπτυξε τὰς τοσάκις ἐπαναληφθείσας θεωρίας του περὶ αὐταρχισμοῦ τοῦ Πρίγκιπος, λησμονῶν ἐν τῇ ἐξάψει του τὸ αἴτημα τῆς ἑνώσεως, τὸ ὁποῖον ἐφέρετο ὡς τὸ πρῶτον καὶ κύριον εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ κινήματος. Παρενέβη ὅμως εἰς μίαν στιγμὴν ὁ συναρχηγὸς Κ. Μᾶνος καὶ ὁ Βενιζέλος περιώρισε τὰς κρίσεις του ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνος, διὰ νὰ ὁμιλήσῃ ἐν τέλει καὶ διὰ τὴν ἕνωσιν.

Ὁ ἄγγλος Πρόξενος παρετήρησεν ὅτι τὰς θεωρίας αὐτὰς πολλάκις ἤκουσαν οἱ Πρόξενοι, οἱ ὁποῖοι τώρα ἐπεθύμουν νὰ μάθουν τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐπαναστατῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κατάθεσιν τῶν ὅπλων. Εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτὴν ὁ Βενιζέλος εἶπεν ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ συνεννοηθῇ μὲ τὴν ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν καὶ θ' ἀπαντήσῃ εὐθὺς ὡς ἔχει τὰς ἀποφάσεις της.

Μετὰ τὰ ὡς ἄνω διαμειφθέντα, οἱ Πρόξενοι ἀπεχώρησαν καί, ἐπιστρέψαντες εἰς Χανιά, ἐπέδωσαν ἀντίγραφον τῆς Διακοινώσεως καὶ εἰς τὸν Πρίγκιπα, ὁ ὁποῖος βεβαίως πρῶτος ἔπρεπε νὰ εἶχε λάβει γνῶσιν.

Τὴν Διακοίνωσιν ὁ Πρίγκιψ ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὴν Κρητικὴν Βουλήν, συνοδεύων αὐτὴν μὲ τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν :

Ἐν Χαλέπα τῇ 2α Ἰουλίου 1905

«Κύριε Πρόεδρε,

»Διαβιβάζω ὑμῖν τὸ συνημμένον ἔγγραφον τῶν ἐν Χανίοις ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων προστατίδων Δυνάμεων πρὸς τοὺς ἐξακολουθοῦντας τὸ στασιαστικὸν κίνημα, ὅπερ παρακαλῶ νὰ γνωστοποιήσητε σὺν τῇ παρούσῃ εἰς τὴν Βουλήν.

»Αἱ Δυνάμεις ἐπαναλαμβάνουσι καὶ πάλιν κατηγορηματικῶς ὅτι εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις εἶναι ἀδύνατος ἡ τοῦ πολιτικοῦ τῆς νήσου καθεστῶτος τροποποίησις καὶ ἐπιβεβαιοῦσι τὰς διαθέσεις αὐτῶν περὶ εἰσαγωγῆς ἐσωτερικῶν μεταρρυθμίσεων τόσων ἐκτενῶν, ὅσον ἤθελον ἀναγνωρίσει ἀναγκαῖον διὰ τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν τοῦ Τόπου.

»Καὶ ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Τόπου καὶ ὁ κρητικὸς λαὸς γνωρίζουσι μετὰ πόσης θέρμης εἰργάσθην πάντοτε ὑπὲρ τῆς ταχυτέρας ἐκπληρώσεως τοῦ διακαοῦς καὶ ἀναλλοιώτου αὐτοῦ πόθου, καὶ πόσον πιστῶς διηρμήνευσα ὅσα εἰς τόσα πάνδημα λαοψηφίσματα ἐξεδηλώθησαν καὶ ἐπανειλημμένα τῆς Βουλῆς ψηφίσματα διετυπώθησαν. Πρὸ τῶν κατηγορηματικῶν ὅμως ἀπαιτήσεων τῶν Δυνάμεων, θεωρῶ ὕψιστον καθῆκον νὰ ἐπαναλάβω ὅτι ἐκ τῆς εὐμενείας αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς φρονίμου πορείας δύναται νὰ προσδοκᾷ ἡ νῆσος τὴν ταχυτέραν ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν της. Ἡ περίοδος ἣν διέρχεται εἶναι κρίσιμος καὶ μεστὴ κινδύνων, διὰ τοῦτο πρέπει ὑπέρ ποτε καὶ ἄλλοτε νὰ πρυτανεύσωσιν ἡ βαθεῖα περίσκεψις, ἡ ὁμόνοια, ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ λελογισμένη ἐκτίμησις τῶν περιστάσεων καὶ τοῦ ἀληθοῦς συμφέροντος τοῦ Τόπου.

»Ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς φιλοπατρίας τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, θεωρῶ καθῆκον νὰ συστήσω αὐτοῖς, ἵνα ἐπιληφθῶσι τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν μετὰ ἰδιαιτέρας φρονήσεως καὶ μετριοπαθείας πρὸς εὐημερίαν τοῦ Τόπου καὶ ταχυτέραν ἐπίτευξιν, διὰ τῆς εὐμενείας τῶν Δυνάμεων, τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν πόθου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Καὶ ἡ νέα αὕτη ἐνέργεια τῶν Προξένων ἐτελεῖτο ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Πρίγκιπος, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις καθίστατο ἐκτάκτως λεπτὴ καὶ ἡ εὐθιξία εὐλόγως προσεβάλλετο. Ὑπείκων ὅμως εἰς τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος παρέμεινεν εἰς τὴν θέσιν του, μὲ μοναδικὴν μέριμναν νὰ προσπαθήσῃ διὰ παντὸς τρόπου ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν νῆσον, εὑρισκομένην εἰς μίαν τόσον δύσκολον καμπὴν τῆς ἱστορίας της.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, καὶ πρὶν ἀκόμη φθάσω εἰς τὴν δοθεῖσαν ἀπάντησιν τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς τὴν κατηγορηματικὴν Διακοίνωσιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ ἀναφέρω τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, κρίνω σκόπιμον νὰ πραγματευθῶ τὰ τῶν κινήσεων, αἱ ὁποῖαι εἶχον σημειωθῆ περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου καὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου, ὅπως ἐπέλθῃ μία συνεννόησις της Κρητικῆς βουλῆς μὲ τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Θερίσσου, διὰ ν' ἀποτραποῦν οἱ ἀπειλοῦντες τὴν Κρήτην ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι.

ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΒΟΥΛΗΣ

ΚΑΤΑ πρῶτον ἐζήτησαν τὴν συνεννόησιν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος, δι' ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας ἀπηύθυνον οἱ Βενιζέλος καὶ Φούμης πρὸς τὸν βουλευτὴν Σ. Πωλογεώργην. Προέτεινον δὲ ὡς βάσιν τῆς συνεννοήσεως τὴν σύγκλησιν ἐθνοσυνελεύσεως, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀποδεχθῆ καὶ οἱ Πρόξενοι, διὰ τῆς Διακοινώσεώς των τῆς 2/15 Ἰουλίου. Τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν, ἀνεκοίνωσεν ὁ Σ. Πωλογεώργης εἰς τὴν Βουλήν, ἡ ὁποία καὶ ἐδέχθη κατ' ἀρχὴν τὴν βάσιν αὐτήν, διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ συνδιαλλαγή. Ἐξελέγη δὲ τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν βουλευτῶν Ι. Τσουδεροῦ, Σ. Πωλογεώργη καὶ Γ. Παπαμαστοράκη, ἐξουσιοδοτηθεῖσα νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς κινηματίας. Πράγματι δὲ ἡ ἐπιτροπὴ ἀπηύθυνε, τὴν 6ην Ἰουλίου 1905, ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, πρὸς τοὺς ὁποίους, ἐξ ὀνόματος τῆς Βουλῆς, ἀνεκοίνου ὅτι ἐδέχοντο τὴν σύγκλησιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ χρονοτριβῆς διὰ τῆς ἐνεργείας νέων ἐκλογῶν, ἡ ἐθνοσυνέλευσις θὰ κατηρτίζετο ἀπὸ τὴν ὑφισταμένην Βουλὴν καὶ ἀπὸ ἀνάλογον ἀριθμὸν πληρεξουσίων τῆς ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως τοῦ Θερίσσου, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν λόγῳ πληρεξουσίων θὰ ἦτο τόσος, ὥστε νὰ μὴ ἠλλοιοῦτο ἡ γνησία ἀντιπροσώπευσις τοῦ Τόπου. Ἐὰν ὅμως οἱ ἐπαναστάται ἐθεώρουν ὅτι ὁ τοιοῦτος καταρτισμὸς τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, προτεινόμενος λόγῳ τοῦ κατεπείγοντος τῶν περιστάσεων, ἦτο βεβιασμένος, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπροσωπήσῃ τὴν γνησίαν ἐκδήλωσιν τοῦ φρονήματος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἡ βουλὴ ἀπεδέχετο τὴν πρότασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων περὶ Συνελεύσεως καταρτιζομένης διὰ τῆς ἀνεπηρεάστου ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ, ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου.

«Μᾶς ἐπεφόρτισε δ' ἐν ταὐτῷ ἡ Βουλή, προσετίθετο ἐν τῇ ἐπιστολῇ, νὰ σᾶς καταστήσωμεν γνωστὸν ὅτι ὅπως ἐπέλθῃ μεταξὺ πάντων τῶν Κρητῶν ἀπρόσκοπτος συνεργασία, οὐδὲ κἂν συζήτησις δύναται νὰ γίνῃ περὶ τῆς θέσεως τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία ἐν Κρήτῃ θεωρεῖται ἐθνικὸς ὅρος, ὅστις μόνον διὰ τῆς πραγματικῆς ἑνώσεως δύναται νὰ καταστῇ περιττός, καὶ ὅτι ὅπως ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις ἀποφέρῃ καρπούς, ἀνάγκη νὰ συντελέσωμεν πάντες εἰς τὴν τα-

χεῖαν ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας, θέτοντες τέρμα εἰς τὴν χύσιν τοῦ ἀδελφικοῦ αἵματος».

Τὴν ἑπομένην ἐλαμβάνετο ἡ ἀπάντησις τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῆς κρητικῆς Βουλῆς. Ἐν αὐτῇ οἱ τρεῖς ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος ἐξεδήλωνον πλήρη ἀδιαλλαξίαν. Ἐτόνιζον ὅτι ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὴν συνεννόησιν ἐπαναστάσεως καὶ Βουλῆς εἶναι ἡ συνέχισις τοῦ ἀγῶνος ὃν ἀνέλαβεν. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τοῦ Πρίγκιπος, μὴ ἀποκρύπτοντες πλέον τοὺς πραγματικοὺς σκοπούς των, ἔγραφον ὅτι «πᾶς λόγος περὶ προσώπων παρέλκει ἐντελῶς κατὰ τὴν συνεννόησιν ταύτην». Καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ καταρτισμοῦ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ἀπεδέχοντο μὲν τὸν προταθέντα ὑπὸ τῆς Βουλῆς, ἔθετον ὅμως ὡς ὅρους ὅπως αὕτη συνέλθῃ εἰς ἔδαφος ἐκτὸς τῶν στρατιωτικῶν ζωνῶν καὶ ἀποτελεσθῇ ἀπὸ ἀντιπροσώπους τοὺς ὁποίους θὰ ὑπεδείκνυεν ἡ Βουλή, βουλευτὰς καὶ ἄλλα τυχὸν πολιτικὰ πρόσωπα μὴ συμπεριλαμβανόμενα εἰς ταύτην καὶ ἀπὸ ἴσον ἀριθμὸν ἀντιπροσώπων ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως. Τὴν διεξαγωγὴν ἐκλογῶν οἱ ἐπαναστάται τὴν ἀπέκλειον, διότι αὕτη προϋπέθετε τὴν ἐκ μέρους των κατάθεσιν τῶν ὅπλων. Προέτεινον δὲ οἱ ἐπαναστάται συνάντησιν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς μὲ τὴν ἰδικήν των εἰς τὸ χωρίον Ἀλικιανός.

Ἡ κρητικὴ Βουλὴ συνῆλθε τὴν 9ην Ἰουλίου καὶ συνεζήτησε τὰς ὡς ἄνω προτάσεις τῶν ἐπαναστατῶν διὰ μακρῶν. Κατέληξε δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ν'ἀποκρούσῃ ταύτας ὡς ἀπαραδέκτους. Εἰς σχετικὴν ἐξ ἄλλου ἀπαντητικὴν ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἡ ἐξουσιοδοτημένη τριμελὴς ἐπιτροπὴ ἀπηύθυνεν αὐθημερὸν πρὸς τοὺς κινηματίας, ἐτονίζοντο τὰ ἑξῆς:

«1. Ἡ ἀξίωσις τοῦ νὰ δεθῇ ὁ Τόπος ὄπισθεν τοῦ ἅρματος τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τῶν ἐπαναστατῶν εἶναι ὅλως ἀδικαιολόγητος, διότι ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ Τόπου, ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμμένῃ εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς πλήρους ἑνώσεως, μόνον δ'ὑμεῖς ἐγκατελείψατε τοῦτο, κατελθόντες εἰς τὴν συγκεκαλυμμένην ἕνωσιν, ὑπὸ τοὺς ἀορίστους ὅρους τῆς διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἑνώσεως, οἵτινες ἀτελέστατα ἐκφράζουσι τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Ἀφοῦ δὲ ἐγνωρίζατε, ὅτι ὁ Τόπος ἐμμένει εἰς τὸ προαιώνιον πρόγραμμά του εἶναι ὅλως ἀπαράδεκτον ν' ἀπαιτῆτε νὰ τὸν ὑποτάξητε εἰς τὸ ἀτελὲς πρόγραμμα τῆς ἑνώσεως καὶ νὰ δεσμεύσητε ἐκ τῶν προτέρων τὴν θέλησιν τῆς συντακτικῆς Συνελεύσεώς του».

Ὁ Τόπος οὐδέποτε διῃρέθη, ὡς ἰσχυρίζοντο οἱ ἐπαναστάται, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσεως, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς παρουσίας ἐν Κρήτῃ τοῦ Ἕλληνος Βασιλόπαιδος, περιβεβλημένου τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν τῆς νήσου, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἡ Βουλὴ ἐτόνιζεν εἰς τὴν ἀπάντησιν της:

«2. Κατὰ πρῶτον ὑμεῖς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸ θεωρεῖτε προσωπικόν,

ἐνῷ ἡ Βουλὴ τὸ θεωρεῖ ζήτημα κατ' ἐξοχὴν πολιτικό ν, ἀποτελοῦν τὸν μόνον ἐθνικὸν ὅρον τῆς σημερινῆς αὐτονομίας. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον καὶ χωρὶς νὰ διαφωνῶμεν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν ἀγὼν δὲν ἐπιδιώκει τὴν ἐξυπηρέτησιν οὐδενὸς προσωπικοῦ συμφέροντος, ἡμεῖς εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ διακηρύξωμεν, ὅτι μόνον ἡ πλήρης, ἡ οὐσιαστικὴ ἕνωσις, ἂν ὑπὲρ τῆς τελευταίας ταύτης ἀποφανθῶσιν αἱ Δυνάμεις, θὰ καταστήσωσι περιττὴν τὴν διαχείρισιν τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος Βασιλόπαιδος.

»Εἰς τὴν διακήρυξιν δὲ ταύτην, οὐ μόνον δὲν φαίνεσθε ὑμεῖς διατεθειμένοι νὰ κατέλθητε, ἀλλ' ἀπαιτεῖτε καὶ τὴν θυσίαν τοῦ Ἕλληνος Πρίγκιπος διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος σας καὶ τοῦτο πρὶν ἢ ἀκόμη ὑπάρξῃ καὶ ἡ ἐλαχίστη βεβαιότης περὶ τῆς ἐπιτυχίας τούτου. Ἂν δὲ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ δὲν ἀνταποκρίνωνται, παρὰ τὰς προσδοκίας μας, πρὸς τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ὁ Τόπος θὰ ἐξακολουθῇ νὰ μένῃ μὲ τὴν ἐμβαλωμένην αὐτονομίαν του, ἀλλ' ἀποκεφαλισμένην ἐθνικῶς, διότι ἐπὶ κεφαλῆς ταύτης δὲν θὰ εὑρίσκεται ὁ Ἕλλην Βασιλόπαις, ὁ ὁποῖος ἀπετέλει τὸν ἐθνικὸν σύνδεσμον τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Τοιαύτην ὀλεθρίαν ὑπὸ ἔποψιν ἐθνικὴν θέσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος οὐδέποτε θ' ἀποδεχθῇ ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς νήσου, διακηρύττομεν δὲ διὰ τοῦ μᾶλλον κατηγορηματικοῦ τρόπου, ὅτι ἡ μετακίνησις τοῦ ἐθνικοῦ τούτου· ὅρου ἄλλως, πλὴν διὰ τῆς πλήρους ἢ οὐσιαστικῆς ἑνώσεως, θὰ διαιωνίσῃ τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ νήσῳ καὶ θὰ προκαλέσῃ τοὺς Κρῆτας ν' ἀναλάβωσιν ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα».

Ὁ τρόπος καθ' ὃν προέτεινον οἱ ἐπανασταται νὰ καταρτισθῇ ἡ Συνέλευσις,κατεδείκνυε τὴν θέλησίν των νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν πλειοψηφίαν αὐτῆς· διότι μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς ὑπῆρχον καὶ εὐάριθμοι ὀπαδοὶ τῶν ἐπαναστατῶν, οὗτοι δέ, προστιθέμενοι εἰς τὸ ἥμισυ τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, τὸ ὁποῖον ἀπήτουν νὰ ἔχουν, θ' ἀπετέλουν τὴν πλειοψηφίαν αὐτῆς. Τοῦτο ὅμως θὰ ἐσήμαινε τὴν ἀνεπιφύλακτον ὑποταγὴν τῆς πλειοψηφίας τοῦ Τόπου εἰς τὴν μειοψηφίαν, πρὸς ζημίαν τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῆς Κρήτης.

Ἡ Βουλὴ ἀποκρούουσα τὸν ταχυδακτυλουργικὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ καταρτισμοῦ τῆς Συνελεύσεως συμφώνως μὲ τοὺς ὅρους τῶν ἐπαναστατῶν, ἐφρόνει ὅτι ἐπεβάλλετο ὅπως αὕτη προέλθῃ δι' ἐλευθέρων ἐκλογῶν, διενεργουμένων διὰ τῶν καλπῶν, ἢ διὰ τῶν ἐγγράφων ἐκλογητηρίων, κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν εἰς τὰς ἐπαναστάσεις ἔθιμον.

Οὕτως, ἡ παράλογος ἀπαίτησις τοῦ Βενιζέλου ν' ἀποκτήσῃ πλειοψηφίαν ἐρήμην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ νὰ καταστῇ πραγματικὸς κυβερνήτης τῆς νήσου διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἀξιώσεών του, ἀπεκρούετο, ὡς ἦτο ἑπόμενον. Καὶ αἱ συνεννοήσεις διεκόπησαν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὑπὸ τὴν πλή-

῾Η θυγάτηρ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, πριγκίπισσα Εὐγενία μετὰ τῶν τέκνων της Τατιάνας καὶ Γεωργίου-᾿Ανδρέα

ρη ἐπιδοκιμασίαν τῆς Βουλῆς, κατὰ τὴν συνεδρίασίν της τῆς 10ης Ἰουλίου 1905.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκείνην συνεδρίασιν ὅμως, ἦλθεν εἰς φῶς καὶ μία σοβαρὰ ἀποκάλυψις, ἡ ὁποία ἐφανέρωνε πλήρως τοὺς πραγματικοὺς σκοποὺς τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ βουλευτὴς Ρεθύμνης Θεμιστοκλῆς Παπαδάκης εἶχεν ἀπευθύνει, ὀλίγας ἡμέρας πρίν, τὴν ἑξῆς ἐπερώτησιν πρὸς τὸν βουλευτὴν Α. Κατζουράκην:

«Ἐπερωτῶ τὸν βουλευτὴν κ. Ἀντώνιον Κατζουράκην ἂν εἶναι ἀληθὲς ὅ,τι μοὶ εἶπε πρὸ ἡμερῶν, ὅτι δηλαδὴ ἐν συνεντεύξει του πρὸς τὸν ἐνταῦθα κ. Γενικὸν Πρόξενον τῆς Ἰταλίας, ἤκουσε μεταξὺ ἄλλων, ἐκ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ὁ κ. Ἰω. Φούμης, κατ' ἐντολήν, ὡς ἔλεγε, τῶν ἐν Θερίσσῳ ἐνόπλων, ἐδήλωσεν αὐτῷ, ὅτι, ἀφοῦ ἀποκλείεται ἀπὸ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ πᾶσα ἄλλη ριζικὴ μεταβολή, οἱ ἐπαναστάται τότε μόνον θὰ ἠδύναντο νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἑστίας των, ἐὰν πρωτίστως ἀπεμακρύνετο τῆς νήσου ὁ πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, ὅτι δ' εἰς ταῦτα τῷ ἀπήντησεν ὁ κ. Πρόξενος ὅτι οὔτε συζήτησις δύναται νὰ γίνῃ, διότι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, ὧν εἶναι ἀντιπρόσωπος, οὔτε διανοοῦνται περὶ ἀντικαταστάσεώς του. Σᾶς παρακαλῶ ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς σας νὰ δηλώσητε, ἐὰν μοῦ εἴπατε ἢ δὲν μοῦ εἴπατε ταῦτα καὶ ἂν εἶναι ἢ δὲν εἶναι ταῦτα ἀληθῆ».

Εἰς τὴν ἐπερώτησιν ταύτην ὁ Κατζουράκης ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Ἡ θέσις μου εἶναι δυσχερής, διότι, μετὰ τὰ λεχθέντα, μοὶ ἐπεβλήθη ἐκεῖθεν, ὅθεν ἤκουσα ταῦτα, σιγὴ καὶ ἑπομένως λυποῦμαι ὅτι δὲν δύναμαι νὰ τὰ ἐπαναλάβω, ἀλλ' ἡ θέσις, εἰς ἣν παρίσταμαι διὰ προσκλήσεως ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς τιμῆς μου, δὲν μοῦ δίδει τὸ θάρρος νὰ διαψεύσω τὸν κ. βουλευτήν».

Ἡ ἀπροκάλυπτος αὐτὴ ὁμολογία τοῦ ἐπερωτηθέντος βουλευτοῦ, βεβαιοῦντος ὅτι ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσσου, κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἰδίων πλέον, ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Πρίγκιπος, προεκάλεσε τὴν ζωηρὰν ἀντίδρασιν τῶν βουλευτῶν. Ἡ Βουλὴ δέ, συνδυάζουσα τὴν εἰς τὰς προτάσεις πρὸς συνεννόησιν ἀπάντησιν τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες κατηγορηματικῶς ἀπέρριπτον τὴν βάσιν ἐφ' ἧς θὰ διεξήγοντο διαπραγματεύσεις, καὶ τὰς δηλώσεις τοῦ Φούμη πρὸς τὸν Ἰταλὸν Πρόξενον, ἐθεώρησε καθῆκον της νὰ διατρανώσῃ καὶ πάλιν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Πρίγκιπα. Καὶ ἐνέκρινε μετὰ ζητωκραυγῶν τὸ κάτωθι ψήφισμα:

«Ὅτι ἡ Α.Β. Ὑψηλότης ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, ὃν ἡ Ἀντιπροσωπεία τοῦ Τόπου περιβάλλει διὰ τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης της, συμβολίζει τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν καὶ ἀποτελεῖ ἐχέγγυον περὶ τῆς προ-

σεχοῦς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Πατρίδος καὶ ὅτι μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἡ παρουσία Του εἶναι ὅλως ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, τοῦ εἰς τοσαύτας ὑποβληθέντος θυσίας ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἐν Χανίοις τῇ 10 Ἰουλίου 1905».

Μετὰ τὴν παμψηφεὶ ἐπιδοκιμασίαν τοῦ ἀνωτέρω ψηφίσματος, ἡ Βουλὴ ἀπεδέχθη ὁμοφώνως καὶ ἓν ἄλλο, ἐξ ἴσου σπουδαῖον , ἀπευθυνόμενον πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις καὶ ἀποτελοῦν ἀπάντησιν εἰς τὴν τελευταίαν διακοίνωσίν των τῆς 2/15 Ἰουλίου, πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας. Τὸ ψήφισμα τοῦτο εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Πρὸς τοὺς ἀξιοτίμους Κυρίους Κυρίους Ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Προστατίδων Δυνάμεων.

»Κύριοι Γενικοὶ Πρόξενοι,

Μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἠκροάσατο ἡ Βουλὴ τῶν Κρητῶν τοῦ ἐγγράφου ὑμῶν τῆς 2/15 Ἰουλίου 1905, ὅπερ διεβιβάσθη πρὸς αὐτὴν δι' ἐγγράφου τῆς αὐτῆς χρονολογίας τῆς Αὐτοῦ Βασιλικῆς Ὑψηλότητος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

»Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἐγγράφου τούτου, Κύριοι Πρόξενοι, ἀπεκόμισε μὲν καὶ πάλιν ἡ Βουλὴ τὴν θλιβερὰν ἐντύπωσιν, ὅτι αἱ Προστάτιδες Μεγάλαι Δυνάμεις ἐξακολουθοῦν ν' ἀρνοῦνται τὴν μόνην δικαίαν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς πατρίδος μας, ἑνοῦσαι ταύτην μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἀλλὰ παρετήρησεν ὡσαύτως, ὅτι ἐκ τούτου καὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ ἀξιοτίμου πρυτάνεως τοῦ Προξενικοῦ Σώματος πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Θερίσσου, ἐξάγεται τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα, ὅτι αὐταὶ αὗται αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις αἱ διακηρύττουσαι, παρὰ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, τὸ ἀμετάβλητον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῆς αὐτονομίας, εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην ν' ἀνατρέψωσιν αὐτό. Καὶ ἡ ἀμνηστεία, καὶ ἡ κήρυξις τοῦ στρατιωτικοῦ Νόμου καὶ ἡ σύγκλησις τῆς ἐθνοσυνελεύσεως εἶναι δικαιώματα τὰ ὁποῖα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς παράγοντας τοῦ σημερινοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστῶτος (ὅρα ἄρθρα 33,34 καὶ 100 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1899) καὶ ἐν τούτοις αἱ Μεγάλαι Προστάτιδες Δυνάμεις, διὰ τοῦ εἰρημένου ἐγγράφου τῶν ἀξιοτίμων ἐνταῦθα ἀντιπροσώπων των καὶ τῆς ἀγορεύσεως τοῦ Πρυτάνεως τούτων, ἀνατρέπουσι τὰ δικαιώματα ταῦτα καὶ τὴν χρῆσιν ταύτην ἀναλαμβάνουσιν αὐταὶ αὗται. Ἡ ἀνατροπὴ αὕτη ἐπελθοῦσα, δίδει τὸ τελευταῖον κτύπημα εἰς αὐτὸ καὶ τὸ καθιστᾷ ἀνίκανον, οὐχὶ πλέον νὰ ἐξασφαλίσῃ σχετικήν τινα πρόοδον εἰς τὴν νῆσον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν στοιχειώ-

δη τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Διότι καθεστὼς τὸ ὁποῖον ἀποδοκιμάζεται πανταχόθεν, οὐ μόνον κεφάλαια καὶ ἐπιχειρηματίας δὲν δύναται νὰ ἐνθαρρύνῃ, πρᾶγμα ἀναγκαιότατον καὶ διὰ τὴν ἐλαχίστην πρόοδον παντὸς τόπου, ἀλλὰ καὶ τὴν δημοσίαν τάξιν δὲν δύναται νὰ παγιώσῃ, διότι πᾶς ὁ ἔχων ἐγκληματικὰς διαθέσεις ἐνθαρρύνεται εἰς τὴν πραγματοποίησιν τούτων, ἀποβλέπων εἰς μέλλοντα καὶ οὐ μακρὰν ἀπέχοντα πολιτικὸν συγκλονισμὸν τοιούτου ἀσθενικοῦ καθεστῶτος».

Ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ψήφισμά της ἡ Βουλὴ ὑπεγράμμιζε τὴν δυσχερῆ θέσιν τῶν ἐν Κρήτῃ Μουσουλμάνων, ἐναντίον τῶν ὁποίων, ἐπωφελούμενοι τῆς ἐλλείψεως τάξεως, ἐπετίθεντο τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα τῆς νήσου καὶ τοὺς ἠνάγκαζον νὰ ἐκπατρισθοῦν, πρὸς μεγίστην οἰκονομικὴν ζημίαν τοῦ Τόπου. Εἶχον δὲ σημειωθεῖ κατὰ τὰς τελευταίας ἐκείνας ἡμέρας καὶ δολοφονίαι Μουσουλμάνων.

Κατέληγε δὲ τὸ ὑπόμνημα ὡς ἑξῆς :

«Μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ταύτην διαφώτισιν τῆς παρ' ἡμῖν πολιτικῆς καταστάσεως, δὲν θὰ θεωρηθῶμεν βεβαίως, Κύριοι Πρόξενοι, ἀσεβεῖς- καίτοι ἐλπίζομεν ὅτι οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀσεβὴς ὁ ἐπιδιώκων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν του πόθων- καὶ ἂν πάλιν ὑποβάλλωμεν ὑπὸ τὴν εὐμενῆ ἀντίληψιν τῶν Μεγάλων Προστατίδων Δυνάμεων τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν τῆς πατρίδος μας, εὐλαβῶς παρακαλοῦντες αὐτὰς νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰς δοκιμασίας καὶ καταστροφάς μας, δημιουργοῦσαι τοιαύτην ἐθνικὴν πολιτικὴν κατάστασιν παρ' ἡμῖν, ἥτις, παγιοῦσα τὴν δημοσίαν τάξιν, νὰ ὑπόσχηται ἡμῖν πρόοδον καὶ εὐημερίαν, ὧν ἀπολαύουσιν ἀφειδῶς πάντες οἱ πεπολιτισμένοι λαοί. Τοιαύτη δὲ νέα πολιτικὴ κατάστασις δὲν εἶναι διόλου δυσχερὴς διὰ τὴν θέλησιν τῶν μεγάλων ἡμῶν προστατῶν, οἵτινες, ἀντὶ νὰ ἐξαναγκάζωνται νὰ κινητοποιῶσι στρατοὺς καὶ στόλους καὶ νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ματαίας καὶ ἀσκόπους δαπάνας διὰ νὰ ἐπιβάλωσιν ἡμῖν καθεστὼς τοιοῦτον φύσει ἀσθενές, τὸ ὁποῖον ὁλόκληρος ὁ τόπος ἀποστέργει, τὸ δικαιότερον καὶ ἐκπολιτιστικώτερον εἶναι ἀναμφισβητήτως νὰ εὐδοκήσωσι νὰ κυρώσωσι τὴν ἕνωσιν ἡμῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

»Εὐαρεστηθῆτε νὰ δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐξόχου ἡμῶν ὑπολήψεως,

Ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν Κρητῶν : Α. ΜΙΧΕΛΙΔΑΚΙΣ

Οἱ Γραμματεῖς :

Γ. ΠΑΝΗΓΥΡΑΚΙΣ, Μ. ΚΕΦΑΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, Κ. ΒΑΡΟΥΧΑΣ».

Ἡ συνεδρίασις ἐκείνη τῆς Βουλῆς, τὴν 10ην Ἰουλίου 1905, ὑπῆρξε σημαντικὴ κατὰ ταῦτα :

1. Ἀπεκαλύπτετο καὶ ἐπισήμως πλέον ὅτι μοναδικὴ ἐπιδίωξις τῶν

ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσσου, ἦτο ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Πρίγκιπος, πρόφασις δὲ ἡ ἕνωσις.

2. Διεκόπτοντο αἱ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς κινηματίας, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωκον, ἐλάχιστοι αὐτοί, νὰ ἐπιβάλουν τὴν θέλησίν των καὶ τὴν πολιτικήν των ἐπὶ τῆς πλειοψηφίας τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

3. Ἐξεδηλοῦτο ἡ ἀρραγὴς ἀφοσίωσις τῶν κρητῶν πρὸς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, ὡς συμβόλου τῆς ἑνώσεως καί

4. Ἐπανελαμβάνετο πρὸς τὰς Δυνάμεις ἡ ἐπιμονὴ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως καὶ ὑπεβάλλετο ζωηρὰ διαμαρτυρία εἰς αὐτάς, διότι οἱ ἐν Κρήτῃ ἀντιπρόσωποί των, ὑπεισήρχοντο εἰς δικαιώματα καὶ καθήκοντα ἀνήκοντα εἰς τὸν Ὕπατον Ἁρμοστήν, οὕτω δὲ ἐδημιουργεῖτο κατάστασις πλήρης ἀσαφείας καὶ ἀοριστίας, ἐγκυμονοῦσα πολλοὺς κινδύνους διὰ τὸν Τόπον.

Η ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΙΝ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

ΤΡΕΙΣ ἡμέρας μετὰ τὴν τελευταίαν Διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, τὴν 15ην Ἰουλίου, οἱ ἐπαναστάται ἐπέδιδον τὴν ἀπάντησίν των εἰς τοὺς Προξένους. Διὰ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, ἡ Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις ἐδήλου ὅτι εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην «νὰ μὴ ἀρκεσθῇ εἰς τὰς ἁπλὰς ἐσωτερικὰς μεταρρυθμίσεις, ὅσας ἡ εὐγένεια τῶν Δυνάμεων ἐπαγγέλεται εἰς τὸν τόπον».

Δὲν ἠρκεῖτο δὲ εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις αὐτάς, διότι δὲν ἔδιδον τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας νὰ κυριαρχήσουν. Ἄλλος ἦτο ὁ σκοπός των. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς καταφαίνεται ἤδη σαφῶς καὶ ἀπὸ τὴν ἑξῆς παράγραφον τῆς ἀπαντήσεώς των: «Ἀτυχῶς, αἱ παραχωρήσεις αὗται εἶναι σήμερον ὅλως ἀνεπαρκεῖς. Τὸ ἁρμοστιακὸν καθεστώς, διὰ τῆς πολιτείας αὐτοῦ, τόσον τῆς πρὸ τοῦ κινήματος, ὅσον καὶ τῆς μετ' αὐτό, ἔφθειρε τόσον βαθέως τοὺς παράγοντας τῆς λειτουργίας παντὸς προσωρινοῦ καθεστῶτος, ὥστε ἀδύνατον κατέστησε καὶ τὴν πρόσκαιρον κἂν εὐδοκίμησιν οἱουδήποτε τοιούτου καθεστῶτος, ἔστω καὶ μεταρρυθμισμένου». Οἱ στασιασταὶ δὲν ἀνέφερον εἰς τὴν ἀπάντησίν των οὐδαμοῦ τὴν λέξιν «ἕνωσις», ἀνεφέροντο δὲ εἰς τὸ ὑπόμνημά των τῆς 23ης Μαΐου.

Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδεχθοῦν τὰς προτάσεις τῶν Προξένων; Ἐὰν τὰς ἀπεδέχοντο, ὤφειλον νὰ καταθέσουν ἀμέσως τὰ ὅπλα, νὰ τύχουν τῆς ὑποσχομένης ἀμνηστείας καὶ νὰ κατέλθουν κατόπιν εἰς τὸν στίβον τῶν ἐκλογῶν, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν ψῆφον τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Τοῦτο ὅμως ἰσοδυνάμει πρὸς πολιτικὴν αὐτοκτονίαν. Διότι νέα συντριβὴ τοὺς ἀνέμενε. Δὲν τοὺς ἀπέμενε, λοιπόν, παρὰ νὰ ἐπιμείνουν καὶ νὰ ἐξωθήσουν τὰ πράγματα εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε νὰ κατορθώσουν, διὰ τῆς συγχύσεως, νὰ ἐπιτύχουν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπεδίωκον.

Ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῶν ἐπαναστατῶν, αἱ Δυνάμεις δὲν ἠδύναντο νὰ πράξουν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἐφαρμόσουν τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα εἶχον προδιαγράψει εἰς τὴν Διακοίνωσίν των. Τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξαν ὅταν παρῆλθεν ἄπρακτος ἡ δεκαπενθήμερος προθεσμία πρὸς κατάθεσιν τῶν ὅπλων.

Οὕτω τὴν 17ην Ἰουλίου 1905, οἱ Πρόξενοι ἐκήρυξαν τὸν στρατιωτικὸν νόμον εἰς τὰ Χανιά, μετ' ὀλίγας ἡμέρας δὲ καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις. Συνεστήθησαν διεθνεῖς ἐπιτροπαὶ στρατιωτικαὶ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Ἀσφαλείας. Λογοκρισία ἐγκαθιδρύθη εἰς τὰ τηλεγραφεῖα καὶ τὰ ταχυδρομεῖα.

Ἀπηγορεύθη ἡ ἔξοδος ἄνευ ἀδείας ἐκ τῶν πόλεων καὶ ἡ ὁπλοφορία τῶν πολιτῶν. Τὰ διεθνῆ στρατεύματα ἀνέλαβον τὴν τήρησιν τῆς τάξεως. Ταῦτα εἶχον ἐνισχυθεῖ ὀλίγας ἡμέρας πρότερον, διὰ τῆς ἀφίξεως σημαντικοῦ ἀριθμοῦ πεζῶν, ναυτῶν καὶ ναυτικῶν τινων μονάδων. Ὁ στρατιωτικὸς νόμος ἐφηρμόσθη ἠπίως εἰς τὰς περιοχὰς ὅπου ἦσαν οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἰταλοί, αὐστηρῶς εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης, ὅπου ἦσαν Ρῶσσοι, τέλος μὲ αὐστηρότητα μεμετρημένην εἰς τὴν περιοχὴν Ἡρακλείου, ὅπου ἦσαν οἱ Ἄγγλοι, εἰς δὲ τὰ Χανιά, ὅπου ἦσαν στρατεύματα ὅλων τῶν Δυνάμεων, οὐδενὸς πιεστικοῦ μέτρου ἐγένετο χρῆσις.

Ἡ κατάστασις ἐπεδεινοῦτο εἰς τὴν Κρήτην καθὼς αἱ ἡμέραι παρήρχοντο. Ἐπεκράτει δὲ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς καὶ πλήρης σύγχυσις πνευμάτων. Τὴν ἀσάφειαν καὶ τὴν σύγχυσιν ἐπέτεινον ἡ περίεργος στάσις τῆς τότε ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ράλλην Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία δὲν εἶχε καθωρισμένην πολιτικὴν ἀπέναντι τοῦ Θερίσσου. Ἐπὶ κυβερνήσεως Δηλιγιάννη εἶχε χαραχθῆ σθεναρὰ πολιτικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Τὸ κίνημα εἶχεν ἀποδοκιμασθῆ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ, πλὴν ἐλαχιστοτάτων ἐξαιρέσεων. Ὁ δὲ πρωθυπουργὸς Θεόδωρος Δηλιγιάννης, εἶχεν ὁμιλήσει μὲ αὐστηρὰν γλῶσσαν κατὰ τὰς δηλώσεις του εἰς τὴν Βουλήν, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως Γεώργιος Θεοτόκης καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ ἡγέται τῆς χώρας. Ἐκ τῶν δηλώσεων ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε προβῆ σύμπασα ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ τόπου, οἱ νομοταγεῖς κάτοικοι τῆς Κρήτης ἐπείσθησαν ἀπολύτως διὰ τὸ ἐθνικῶς ἀσύμφορον τῆς ἀνταρσίας, οἱ δὲ ἐπαναστάται ἀρχικῶς ἀπεθαρρύνθησαν. Ἀλλ' ἡ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Δηλιγιάννη σχηματισθεῖσα Κυβέρνησις δὲν ἐξέφερεν ἐπισήμως γνώμην περὶ τοῦ κινήματος, καίτοι ὁ Πρίγκιψ ἐπανειλημμένως ἐζήτησε παρ' αὐτῆς τοῦτο, ὥστε καὶ ὁ Κρητικὸς λαὸς καὶ ἡ Κρητικὴ Βουλὴ νὰ ρυθμίσουν τὴν πορείαν των, πληροφορούμενοι ἐὰν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἔκρινε τὴν στάσιν ἐξυπηρετοῦσαν τὸ ἐθνικὸν συμφέρον ἢ ὄχι. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πρίγκιψ εὑρίσκετο εἰς δύσκολον θέσιν, στερούμενος πληροφοριῶν περὶ τῆς γνώμης τῆς νέας Κυβερνήσεως, καὶ σχετικῶν ὁδηγιῶν περὶ τῆς πορείας τὴν ὁποίαν ὤφειλε ν' ἀκολουθήσῃ, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς γενικωτέρας ἐθνικῆς πολιτικῆς. Εἶχε σπεύσει δὲ τότε, κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ν' ἀποστείλῃ τηλεγράφημα πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Δημήτριον Ράλλην, μὲ τὸ ἑξῆς περιεχόμενον :

«Θὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ μὲ ἐνημερώσητε ἐπὶ τοῦ ποία εἶναι ἡ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεώς σας ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Θερίσσου. Διότι ἐγὼ ἔχω δύο ἰδιότητας, τὴν τοῦ Ἕλληνος Πρίγκιπος καὶ τὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ. Καὶ ἑκάστη τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν ἔχει ἰδίας εὐθύνας καὶ ἴδια καθήκοντα, ὅπως δὲ ἦλθον τὰ πράγματα τὰ καθήκοντα αὐτὰ θὰ συγκρουσθοῦν. Σᾶς παρακαλῶ, λοιπόν, νὰ μοῦ γνωρίσετε ἐὰν φρονῆτε ὅτι τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου εἶναι πρὸς ὄφελος τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος διὰ ν' ἀνέλθω καὶ ἐγὼ εἰς τὰ βουνὰ καὶ νὰ συνεργασθῶ μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Ἐὰν ὅμως φρονῆτε ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν, τότε νὰ τηλεγραφήσετε τοῦ Βενιζέλου νὰ κατέλθῃ τὰ ταχύτερον ἀπὸ ἐκεῖ».

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Δημ. Ράλλης ἀπήντα διὰ τοῦ ἑξῆς τηλεγραφήματος:

«Ἡ Α. Β. Υ. δὲν ἔχει ἄλλην ἰδιότητα παρὰ τὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ». Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο καθίστα φανερὸν ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἀπέφευγε νὰ λάβῃ θέσιν εἰς τὸ ζήτημα. Ἄφινε δὲ τὸν Πρίγκιπα ἀκάλυπτον νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως αὐτὸς ἐνόμιζε καλλίτερον.

Ἡ ἔλλειψις οὕτω σαφοῦς γνώμης ἐξ ἐπισήμου πηγῆς, ἐπέφερεν, ὡς ἦτο φυσικόν, συζητήσεις καὶ ἐνεργείας, αἱ ὁποῖαι, τὴν μὲν κατάστασιν ἐν τῇ νήσῳ καθίστων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν δυσχερεστέραν, τὴν δὲ Κρητικὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Βουλὴν ἐδέσμευον καὶ δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὰς νὰ χαράξουν ὡρισμένον πρόγραμμα δράσεως, βασιζόμενον ἐπὶ γνώμης προερχομένης ἀπὸ τὴν ὑπεύθυνον Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἐν σχέσει μὲ τὸ καθολικὸν ἐθνικὸν συμφέρον.

Ἡ στάσις ἐν συνεχείᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κατέστη ἀκόμη ἀσαφεστέρα, δεδομένου ὅτι εὑρέθη εἰς πλήρη ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτήν. Διότι ὀλίγον βραδύτερον, ὁ πρωθυπουργὸς Δημήτριος Ράλλης πρὸς μὲν τὸν Πρίγκιπα ἐτηλεγράφει ὅτι ἀποδοκιμάζει τὸ κίνημα, εἰς δὲ τοὺς Κρῆτας βουλευτάς, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζοντο εἰς αὐτόν, ὡς καὶ εἰς ἄλλα πρόσωπα, ἄφινε νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἡ συνέχισις τοῦ κινήματος ἠδύνατο καὶ καλόν τι νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὴν Κρήτην ὡς π.χ. τὴν κάθοδον Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὄντως δέ, μὲ τὴν ὑπεραισιόδοξον αὐτὴν προοπτικήν, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἶχεν ἀποταθῇ ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου εἰς τὰς Δυνάμεις αἰτοῦσα τὴν ἄδειαν διὰ τὴν κάθοδον τμημάτων ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν γνώμην της θὰ καθησύχαζον τὰ πνεύματα ἐν Κρήτῃ. Ἡ ἐνέργεια αὐτή, γνωσθεῖσα εἰς τὴν νῆσον, ἐπέβαλλεν εἰς πάντας προσωρινῶς στάσιν ἐφεκτικὴν ἀπέναντι τοῦ κινήματος διὰ νὰ μὴ τυχὸν παρεμποδισθοῦν τὰ σχετικὰ διαβήματα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, διὰ νέων γεγονότων.

Μετ' οὐ πολὺ ὅμως, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἐγνωστοποίει εἰς τὸν Πρίγκιπα τὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποίαν ἔδωσαν αἱ Μεγάλαι Δυνά-

μεις εἰς τὴν ἐν λόγῳ πρότασιν περὶ καθόδου ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ ἡ ὁποία ἦτο κατηγορηματικῶς ἀρνητική. Ὁ Πρίγκιψ δὲν ἐξεπλάγη διὰ τοῦτο. Διότι, κατόπιν τῶν ἐπανειλημμένων ἐπισκέψεών του εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, κατὰ τὴν πολυετῆ προσπάθειάν του πρὸς ἐπίτευξιν τῆς εὐτυχοῦς λύσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἐγνώριζεν ἐκ τῶν προτέρων τὰς διαθέσεις των. Καὶ εὐλόγως ἀνέμενεν ὅτι αἱ ἀπαντήσεις των θὰ ἦσαν ἀρνητικαί. Μία μάλιστα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, προβαίνουσα ἔτι περαιτέρω, ἐξέφραζε τὴν γνώμην ὅτι, εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν αἱ Δυνάμεις θὰ ἦσαν ἀνίσχυροι πρὸς καταστολὴν τοῦ κινήματος, τότε λογικώτερον θὰ ἦτο ν' ἀποταθοῦν μᾶλλον πρὸς τὴν ἐπικυρίαρχον τῆς Κρήτης δύναμιν, δηλαδὴ τὴν Τουρκίαν, παρὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα !

Ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὁ Πρίγκιψ τὴν δυσμενῆ ταύτην ὑποδοχὴν τῆς ὁποίας ἔτυχον αἱ προτάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἔκρινεν ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἐξακολούθησις τοῦ κινήματος, μόνον ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Ἀπετάθη, λοιπόν, καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ζητῶν νὰ θέσῃ αὐτὴ τέρμα εἰς τὴν ἀνωμαλίαν, προσκαλοῦσα δι' ἐπισήμου δηλώσεως τοὺς ἐπαναστάτας νὰ καταθέσουν τὰ ὅπλα. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν εἰσηκούσθη.

Ἡ Βουλή, ἐξ ἄλλου, τῆς Κρήτης, εἰς οὐδεμίαν συστηματικὴν ἐργασίαν προέβαινε, φθάνουσα μέχρι τοῦ σημείου νὰ φοβῆται ἀκόμη μήπως ἤθελε φανῆ ὀλιγώτερον «πατριωτική» τῶν ἐν Θερίσσῳ. Καὶ τοῦτο διότι, παραλλήλως πρὸς τὸ ἐθνικόν, ὑπελογίζετο καὶ τὸ πολιτικὸν συμφέρον.

Κατόπιν τούτου ἐχρειάσθη ὁ Πρίγκιψ νὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς τοὺς βουλευτάς, ὅτι ἡ ἀδράνειά των δὲν ἦτο τὸ ἐνδεδειγμένον μέσον διὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἔκρυθμος κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ Τόπου.

Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

ΕΝ ἐκ τῶν καθηκόντων τῆς Κρητικῆς Βουλῆς ἦτο ἡ μεταρρύθμισις τῶν τεσσάρων νόμων, ἐπὶ τῶν ὁποίων κυρίως ἐστήριξεν ὁ Βενιζέλος τὴν ἀντιπριγκιπικὴν πολιτικήν του. Οἱ τέσσαρες αὐτοὶ νόμοι ἦσαν: α) ὁ περὶ δημαιρεσιῶν, β) ὁ δίδων τὸ δικαίωμα εἰς τὸν Πρίγκιπα νὰ ὀνομάζῃ δέκα βουλευτὰς τῆς ἐκλογῆς του, γ) ὁ περὶ τύπου καὶ δ) ὁ περὶ ἐκλογικοῦ συστήματος. Ὁ Πρίγκιψ κατέβαλε πολλοὺς κόπους διὰ νὰ πείσῃ τοὺς βουλευτὰς να προβοῦν εἰς τὰς τροποποιήσεις τῶν τεσσάρων αὐτῶν νόμων. Προσέθεσε δὲ εἰς αὐτοὺς ὅτι καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συνεφώνει εἰς τοῦτο.

Ὄντως, λήγοντος τοῦ Αὐγούστου, ἡ Βουλή, δυνάμει τῶν ἄρθρων 105 καὶ 106 τοῦ Συντάγματος, προέβη εἰς τὴν κατάργησιν τῆς σχετικῆς ἐν αὐτῷ διατάξεως (ἄρθρ. 37) περὶ διορισμοῦ τῶν δέκα βουλευτῶν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς περὶ ἐνιαίου τῆς ψήφου διατάξεως (ἄρθρ. 41), καθορίσασα σύστημα καθολικῆς ψηφοφορίας διὰ σφαιριδίων, ἐθέσπισε τὸ αἱρετὸν τῶν δημοτικῶν ἀρχόντων καὶ κατήργησε τὰς θεωρουμένας ὡς περιοριστικὰς περὶ τύπου διατάξεις. Τὴν 1ην δὲ Σεπτεμβρίου ἐψηφίσθη ἡ πρᾶξις διὰ τὴν σύγκλησιν Συντακτικῆς Συνελεύσεως.

Ἐψήφισε δὲ ἡ Βουλὴ τὴν πρότασιν περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Κρητικοῦ Συντάγματος, ἐλπίζουσα ὅτι οὕτω θὰ ἦρε πάντα λόγον δυνάμενον νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας νὰ συνεχίσουν τὴν στάσιν των. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονισθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ βαρυσήμαντος ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν, ὁ πρόεδρος τῆς Κρητικῆς Βουλῆς Α. Μιχελιδάκις, ἀπέστειλε πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Δ. Ράλλην. Ἰδοὺ τὸ κείμενον αὐτῆς:

«Σεβαστέ μοι κύριε Πρόεδρε,

»Συμφώνως τῇ ὑμετέρᾳ ἐντολῇ ἡ Βουλὴ ἐψήφισε τοὺς νόμους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐκρίθησαν παρ' ἡμῶν ὅτι θὰ ἐξελεώσωσι τοὺς στασιαστάς, καὶ ὅτι θὰ θέσωσι τέρμα εἰς κατάστασιν ἡ ὁποία, ἐκτὸς τῆς θετικῆς βλάβης, παριστᾷ καὶ τὸ θέαμα ἀνυποταξίας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία μόνη δικαιοῦται νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τοιαῦτα κινήματα.

»Ἐψηφίσθη πρὸς τούτοις καὶ ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Συντάγματος οὐχὶ ἡ καθολικὴ ἀλλ' ἡ μερική, διὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ συγκληθησομένης Ἐθνοσυ-

νελεύσεως συμφώνως πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος ὁριζομένας προθεσμίας. Ἡ ψήφισις τοῦ Συντάγματος παρὰ πολλῶν ἐκ τῶν μελῶν τῆς Βουλῆς, ἐγένετο οὐχὶ ἐν συνειδήσει ὅτι θὰ γίνῃ πρόξενος ὠφελείας εἰς τὸν τόπον, ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον ἵνα ἀρθῇ καὶ τὸ τελευταῖον παράπονον τῶν στασιαστῶν, καὶ ἵνα ὁ Ἡγεμὼν τεθῇ ἐκτὸς πάσης βολῆς, ἡ ὁποία ἐκ προθέσεως θὰ ἐρρίπτετο κατ' αὐτοῦ, ὡς ἀντιστρατευομένου πρὸς τὰς ἐλευθερίας τοῦ τόπου.

»Οὕτω δὲ θὰ εἰσέλθῃ ὁ τόπος εἰς νέαν πολιτειακὴν περίοδον, τῆς τοῦ ἀκράτου κοινοβουλευτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιμελέστατα καὶ βεβουλευμένως ἀπέφυγεν ἡ πρώτη Ἐθνοσυνέλευσις.

»Καὶ ἀληθὲς εἶναι ὅτι πολὺ δύσκολον καὶ νὰ πιστεύσῃ τις ὅτι ὁ φύσει δυσδιοίκητος καὶ περὶ τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸν ἀτομισμὸν ρέπων Κρὴς δὲν θὰ εὕρῃ στάδιον πρόσφορον ἵνα ἐκτυλίξῃ τὰς κακὰς καὶ ἀντιπολιτευτικὰς ταύτας ἰδιότητάς του.

»Ἐν πολὺ βραχεῖ διαστήματι, ἐν ἑπτὰ ἔτεσι, μεταβάλλεται ὁ θεμελιώδης χάρτης λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐν διαρκεῖ ἀναρχίᾳ, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ δεκαετηρίδας ζήσας καὶ τὸ συνωμοτικὸν πνεῦμα ὡς δευτέραν φύσιν ἐνθρέψας, θὰ παρουσιασθῇ αἴφνης χωρὶς νὰ τύχῃ τῆς ἀναλόγου πολιτικῆς προπαιδείας, ἀπόλυτος χειριστὴς τοῦ ἐπικινδύνου ὅπλου τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

»Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως. Ἡ μόνη ὑποδεικνυομένη βαλβὶς τῆς ἀσφαλείας ἦτο αὕτη, εἴθε δὲ ὁ χρόνος νὰ ἐπιμετρηθῇ ἡμῖν λίαν φειδωλός, ἵνα μὴ εὐκαιρήσωμεν καὶ ὀργιάσωμεν εἰς τὴν παλαίστραν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, διὰ τῆς ἐγκαίρου ἑνώσεως.

»Οἱ δημιουργοὶ τοῦ παρόντος κινήματος εἶναι ἐκεῖνοι οἵτινες κάλλιον ἐμοῦ ἐπρέσβευον τὰς ἀρχὰς ταύτας, ὑπερθεματίσαντες εἰς πάσας τὰς συντηρητικὰς διατάξεις τοῦ παρόντος Συντάγματος, ἀλλ' ἀφοῦ εἶδον ὅτι ἡ ποθητὴ ἐξουσία διέφυγεν ἀπὸ τὰς χεῖρας των, ἐβουλεύθησαν ν' ἀνατρέψουν τὸ μὴ χρήσιμον δι' ἑαυτοὺς πολίτευμα, διὰ τυχοδιωκτικῆς πολιτικῆς, νὰ κατασκευάσωσι δὲ δι' ἑαυτοὺς ἄλλο, ἐπιτηδειότερον διὰ τοὺς σκοποὺς των ὄργανον.

»Ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ μεταβληθησόμενον πολίτευμα, μετεβλήθη καὶ τὸ ἐκλογικὸν σύστημα, ἀπὸ τοῦ ἑνιαίου τῆς ψήφου διὰ ψηφοδελτίου, εἰς τὸ διὰ συνδυασμοῦ διὰ σφαιριδίων, ὅπως καὶ ἐν Ἑλλάδι.

»Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκλογικῇ ταύτῃ μεταβολῇ ἀντικατεστήσαμεν τὰ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνα διὰ τοῦ ἐπικινδυνωδεστέρου διότι, δύο κομμάτων ἐν Κρήτῃ ὑπαρχόντων, τοῦ περὶ τὸν Ἡγεμόνα καὶ τοῦ βενιζελικοῦ, θὰ διαιρεθῇ ἡ Κρήτη εἰς δύο στρατόπεδα ἀντιμέτωπα κατὰ τὰς ἐκλογάς, αἱ δὲ στάσεις, διὰ τοῦ προηγουμένου συστήματος ἀποφευγόμεναι, θὰ λαμβάνωσι χώραν ἐν τῷ νῦν καθιερουμένῳ, ἑπομένως καὶ συρράξεις.

»Ὕστερον, λοιπόν, ἀπὸ τὰς γενομένας ταύτας θυσίας, αἱ ὁποῖαι δὲν προοιωνίζονται ἀγαθόν τι, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο μόνον καὶ μόνον πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν στασιαστῶν, ὀφείλει ἡ μόνη δικαιουμένη Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἵνα κάμῃ χρῆσιν τοῦ ἠθικοῦ κύρους της καὶ πάσης τῆς ἐπιβολῆς, διὰ νὰ παύσουν οἱ μαινόμενοι ἐκεῖνοι ἀπὸ τοῦ νὰ διαπράττωσιν, ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ Ἐθνικοῦ συμβόλου, ἀσχημίας αἱ ὁποῖαι μόνον ὑπὸ τῶν γιαννιτσάρων, ἐν ταῖς μαύραις ἡμέραις τῆς τουρκοκρατίας ἐλάμβανον χώραν.

»Ὁ κίτρινος τύπος, ὁ ὁποῖος ὑπέθαλψε τὸ βενιζελικὸν κίνημα καὶ ἐδηλητηρίασε τὴν κοινὴν ἐν Ἑλλάδι γνώμην, ἐξακολουθεῖ νὰ κακίζῃ τὴν Βουλὴν διότι, σὺν τοῖς προειρημένοις μέτροις, ἐψήφισε καὶ τὴν σύστασιν δημοφρουρῶν, χαρακτηρίσας τὸ ἀθῶον καὶ προνοητικὸν τοῦτο διάβημα τῆς Βουλῆς ὡς ἀντεπανάστασιν καὶ πρόκλησιν πρὸς ἐμφύλιον πόλεμον.

»Ἐσφαλμένη καὶ ἐκ προθέσεως διεστραμμένη ἀντίληψις, διότι αἱ δημοφρουραὶ δὲν διευθύνονται κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, οὐδὲ ἔχουσι διόλου χαρακτῆρα ἐπιθετικόν, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον θὰ δημιουργηθῶσιν, ἂν δεήσῃ, καὶ εἰς ὅσας ἐπαρχίας δὲν ἔγινον ἀκόμη, ἵνα προφυλαχθῇ ἡ ἰδιοκτησία ἀπὸ τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα, καὶ ἀφοῦ καθαρισθῇ μία ἐπαρχία ἀπὸ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα, νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανέρχωνται πάλιν εἰς αὐτήν. Ἄλλως τε αἱ φρουραὶ αὗται ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης τὸ πρῶτον καὶ ἐπέδρασαν ἀποτελεσματικῶς.

»Δὲν εἶναι δὲ ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν γίνεται χρῆσις τοῦ μέτρου τούτου, διότι καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπαναστάσεις ὑπὸ τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὠθούμεναι αἱ ἐπαρχίαι, προέβαινον αὐθορμήτως εἰς τοῦτο.

»Ἂς τὸ εἴπουν, λοιπόν, καθαρά, ὁ κίτρινος τύπος καὶ οἱ ὑποβολεῖς του, ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα μὲ τὰς συνεπείας αὐτοῦ, πρέπει νὰ μείνῃ ἀνενόχλητον νὰ χωρῇ εἰς τὸν δρόμον του, καὶ ἂς μὴ κακίζῃ πλαγίως τὸ μέτρον διότι ἀντιβαίνει εἰς τὸν σκοπόν του.

»Ἀφοῦ ἡ Κρήτη, δι' ὑψίστους ἐθνικοὺς λόγους, δὲν πρέπει νὰ συμμερισθῇ τὸ κίνημα, ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὴν νὰ ὑπερασπισθῇ ἑαυτὴν κατὰ τῶν ἀδόξων ἀγωνιστῶν της, οἱ ὁποῖοι μὴ ἔχοντες ἐχθροὺς ἐνώπιόν των νὰ πολεμήσωσι, ἐπιβουλεύονται τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ἀδελφῶν των, ὅπως ἔκαμον ἐν Κισσάμῳ καὶ ἔκαυσαν καὶ διήρπασαν τὴν ἔπαυλιν τοῦ κ. Ἡσυχάκη καὶ θὰ διέπραττον καὶ ἄλλα χειρότερα, ἂν παρείχετο εἰς αὐτοὺς ἡ πρὸς τοῦτο εὐκαιρία.

»Ἐὰν ἡ ὑμετέρα Ἐξοχότης ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ μόνον πρόσκομμα πρὸς ἐπάνοδον τῆς τάξεως εἶναι ἡ παροχὴ ἀμνηστείας καὶ πρὸς τοὺς λιποτακτήσαντας χωροφύλακας, οἵτινες ἀριθμοῦνται περὶ τοὺς 50, ἀφοῦ ἡ Βουλὴ δὲν ἔχει πρὸς τοῦτο οὐδεμίαν ἁρμοδιότητα, ἂς συνεννοηθῇ μετὰ

τῶν Πρέσβεων τῶν Προστατίδων Δυνάμεων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

»᾿Εν γένει, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν φρουρῶν, καὶ ὡς πρὸς τὴν καθόλου διαχείρισιν τῆς ἐντολῆς της, ἡ Βουλὴ ἐπολιτεύθη λίαν μετριοπαθῶς, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ λησμονήση χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, καὶ ἵνα μὴ φανῇ ὅτι προεκάλει ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἑνώσεως, ἐβουλήθησαν νὰ μὴ ἀφήσωσιν οὐδὲν ἱστάμενον εἰς τὴν θέσιν του.

Διατελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ
῾Ο τέως Πρόεδρος τῆς Βουλῆς
Α. ΜΙΧΕΛΙΔΑΚΙΣ».

Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι, τόσον ἡ ῾Αρμοστία, ὅσον καὶ ἡ Κρητικὴ Βουλή, ἔπραξαν πᾶν ὅ,τι ἠδύναντο διὰ νὰ διευκολύνουν τὴν ἐπάνοδον τῆς χώρας εἰς τὴν ὁμαλότητα. Οὐσιαστικῶς, τὰ ἐσωτερικῆς φύσεως αἰτήματα τῶν στασιαστῶν—διότι τὸ ἐξωτερικῆς φύσεως αἴτημα διέφευγε τῆς ἁρμοδιότητός των — ἐγένοντο δεκτά. ῎Ωφειλον, λοιπόν, οἱ ἐπαναστάται νὰ καταθέσουν τὰ ὅπλα καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν ὁμαλὸν πολιτικὸν βίον, ὁ ὁποῖος θὰ διεξήγετο μὲ ὅλας τὰς ἐγγυήσεις ποὺ ἐζήτουν. ᾿Αλλὰ δὲν ἔπραξαν τοῦτο. ᾿Αντιθέτως ἐξηκολούθησαν τὴν ἐπανάστασίν των.

῾Η ἀναρχία διήρκει ἐπὶ μῆνας καὶ ἔφερε τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν. ῾Ο πληθυσμὸς τῆς ὑπαίθρου ὑπέφερε, λόγῳ τῶν συνεχῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐπαναστατικῶν ὁμάδων. Οἱ δεινοπαθοῦντες κάτοικοι ἐζήτουν προστασίαν καὶ οὐδαμοῦ εὕρισκον τοιαύτην. Αἱ Δυνάμεις οὐδὲν μέτρον ἐλάμβανον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας των. Οἱ μὲν ῎Αγγλοι εἰς ῾Ηράκλειον καὶ οἱ Ρῶσσοι εἰς τὴν περιφέρειαν Ρεθύμνης καὶ Μυλοποτάμου ἔλαβον ὁπωσδήποτε ὡρισμένα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐπέφερον ποιάν τινα τάξιν εἰς τὰ διαμερίσματα ἐκεῖνα, πρὸς χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν τῶν κατοίκων. Οἱ ᾿Ιταλοὶ ὅμως ἀφῆκαν τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνίας, Σελίνου, Κισσάμου καὶ ᾿Αποκορώνου εἰς τὴν τύχην των. Οἱ Γάλλοι εἰς ῞Αγ. Νικόλαον, Σητείαν καὶ ῾Ιεράπετραν, ἐτήρουν ἐπίσης στάσιν παθητικήν. Καὶ οὕτως οἱ ἐπαναστάται, μὴ εὑρίσκοντες ἀντίστασιν, προέβαινον ἀνενόχλητοι εἰς τὸ ἔργον των.

Συνεπείᾳ τῆς δράσεως τῶν ἀγγλικῶν καὶ ρωσσικῶν δυνάμεων, ἐπηκολούθησαν μερικαὶ συμπλοκαί, μεταξὺ ἐπαναστατῶν καὶ Ρώσσων κυρίως. Μία ἀπὸ τὰς συμπλοκὰς αὐτὰς ἔγινε, περὶ τὰ τέλη ᾿Ιουλίου, εἰς τὸ χωρίον Καστέλλι ὅπου ἀπεβιβάσθησαν, κατόπιν βομβαρδισμοῦ, 200 Ρῶσσοι στρατιῶται. Τὴν 1ην Αὐγούστου ἔλαβε χώραν δίωρος συμπλοκὴ μεταξὺ ῎Αγγλων καὶ ἐπαναστατῶν εἰς τὸ χωρίον Κορφές. Κατ' αὐτὴν ἐφονεύθησαν δύο ῎Αγγλοι.

Τὴν ἑπομένην ἔγινεν ἡ μάχη τοῦ χωρίου ᾿Ατσιπόπουλου, ἡ ὁποία

ἦτο καὶ ἡ σπουδαιοτέρα ὅλων τῶν συμπλοκῶν, ἐξ ὅσων ἔγινον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου. Εἰς αὐτὴν ἔλαβον μέρος Ρῶσσοι στρατιῶται καὶ χωροφύλακες ἀφ' ἑνός, καὶ στασιασταὶ ἀφ' ἑτέρου. Ἐφονεύθησαν πέντε ἐπαναστάται μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ μουσουλμᾶνος χωροφύλαξ Ταξὶμ Μανάκης, ἐκ τῶν προσχωρησάντων εἰς τὰς τάξεις των, καὶ ἐτραυματίσθησαν ἐννέα. Ἐπίσης ἐφονεύθη εἷς Ρῶσσος στρατιώτης καὶ ἐτραυματίσθησαν τρεῖς.

Οἱ ἐπαναστάται, ἄλλοτε μὲν ἠμύνοντο ἐπί τινας ὥρας καὶ κατόπιν ὑπεχώρουν, ἄλλοτε δὲ ἔσπευδον νὰ ἐξαφανισθοῦν μόλις ἐνεφανίζοντο ξένα στρατεύματα καὶ δυνάμεις Χωροφυλακῆς. Οἱ ἐπαναστάται τότε ἐξεδικοῦντο τὰς ἀτυχίας των εἰς βάρος τῶν φιλονόμων Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἄοπλοι διότι, συμμορφούμενοι πρὸς τὴν ἔκκλησιν τοῦ Πρίγκιπος, ἅμα τῇ καθόδῳ του εἰς Κρήτην, εἶχον προθυμοποιηθῆ νὰ παραδώσουν τὰ ὅπλα των εἰς τὰς ἀρχάς. Οὕτως ἡ νομοταγὴς πλειοψηφία τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, εὑρίσκετο ἀνυπεράσπιστος εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἐνόπλων τοῦ Θερίσσου.

ΤΑ ΣΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΦΡΟΥΡΩΝ

ΕΝΩΠΙΟΝ τῆς καταστάσεως αὐτῆς, ἡ Βουλή, ὡς εἶχε καθῆκον, ἠσχολήθη μὲ τὸ ζήτημα τῆς προστασίας τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Καὶ ἐψήφισε τὸν νόμον περὶ «δημοφρουρῶν». Οὗτοι θ' ἀπετέλουν σώματα, καταρτιζόμενα δι' ἐθελουσίας κατατάξεως, μὲ χαρακτῆρα ἀμυντικόν. Ἔργον των, θὰ ἦτο ἡ προστασία τῶν διαμαρτυρομένων διὰ τὴν ἐγκατάλειψίν των κατοίκων τῆς ὑπαίθρου.

Ἡ Βουλὴ ὅμως ἐπὶ μακρὸν ἀνέβαλλε τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου τούτου, ἀναμένουσα μήπως οἱ στασιασταὶ ὑπεχώρουν. Ἀλλ' ἠναγκάσθη τέλος νὰ τὸν ψηφίσῃ, διότι τὴν δημιουργίαν τῶν ἀμυντικῶν σωμάτων ἀπῄτει ἐντόνως ὁ Κρητικὸς λαός. Εὐνόητον ἦτο ὅτι οὐδεὶς Κρὴς βουλευτὴς θὰ ἐτόλμα ποτὲ ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὴν κατηγορηματικὴν ταύτην ἀπόφασιν τῶν συμπατριωτῶν του. Ὄντως δὲ πλεῖστοι Κρῆτες, εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου, κατετάγησαν ἐθελοντικῶς εἰς τὰ σώματα τῶν δημοφρουρῶν.

Οἱ ἐπαναστάται, μὴ δυνάμενοι ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ σώματα τῶν δημοφρουρῶν τὰ ἐχαρακτήρισαν ὡς «ἀντεθνικά», ὡς ἀποτελούμενα ἀπὸ «μισθοφόρους» τοῦ Πρίγκιπος. Ἐθεωροῦσαν ὡς ἀπαράδεκτον τὴν χρησιμοποίησιν ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ τοῦ ἱεροῦ δικαιώματος τῆς ἀμύνης.

Κατηγόρησαν ἀκόμη καὶ τὸν Πρίγκιπα οἱ ἐπαναστάται, διότι ἐκύρωσε τὸν σχετικὸν νόμον, ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς νομίμου Βουλῆς. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ ἄλλως ὁ Πρίγκιψ ; Καὶ πῶς θ' ἀντετάσσετο εἰς τὴν δικαίαν αὐτὴν ἀπαίτησιν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος εἰς τοιαύτην περίπτωσιν, εὐλόγως θὰ τοῦ προσῆπτε τὴν κατηγορίαν ὅτι τὸν ἐγκατέλειψεν εἰς τὸ ἔλεος τῶν ἐπαναστατῶν ; Ἐπὶ πλέον ὅμως ἡ κύρωσις τοῦ νόμου περὶ δημοφρουρῶν ἦτο καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβεβλημένον μέτρον ἀσφαλείας. Διότι ἄλλως οἱ κάτοικοι, εὑρισκόμενοι εἰς ἀπόγνωσιν, ἠπείλουν ὅτι θὰ προέβαινον εἰς ἀντεπανάστασιν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ χαλιναγωγήσῃ.

Ἡ σύγκρουσις τῶν ἐπαναστατῶν μὲ τοὺς δημοφρουροὺς ἐγένετο εἰς τὸ Καστέλλι τῆς Κισσάμου. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν ταύτην, ἡ ὁποία ἐσταμάτησε κατόπιν ἐπεμβάσεως τοῦ ἐπισκόπου τῆς περιοχῆς, ἐφονεύθησαν τέσσαρες : Εἷς ἐπαναστάτης καὶ τρεῖς δημοφρουροί. Μετὰ

δὲ τὴν συμπλοκήν, ὁ Βενιζέλος, ὁ δημιουργήσας τὸ στασιαστικὸν κίνημα, ὁ ἀρνούμενος ἤδη νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα, ἀπέστειλεν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν πρὸς τοὺς Προξένους καὶ πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Δημ. Ράλλην, διὰ τῆς ὁποίας κατήγγειλε τὸν Πρίγκιπα ὡς ἐξωθοῦντα τοὺς Κρῆτας εἰς ἐμφύλιον σπαραγμόν.

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἡ «Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις», ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὸν Κρητικὸν λαόν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέρριπτε τὴν εὐθύνην τῶν γεγονότων καὶ τῶν μελλόντων νὰ συμβοῦν εἰς τὸ νόμιμον καθεστὼς τοῦ τόπου, εἰς τὸ ὁποῖον ἠρνοῦντο τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερασπισθῇ ἑαυτό, τὴν τάξιν καὶ τοὺς νόμους!

Εἶναι ἀληθῶς παράδοξον πῶς ὁ πρωθυπουργὸς Ράλλης, εἰς σχετικὸν τηλεγράφημα πρὸς τὸν Πρίγκιπα, συνίστα ὅπως πράξῃ πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ ν' ἀποτρέψῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ὡς ἄνω νόμου, ὁ ὁποῖος θὰ ἦγε κατὰ τὴν γνώμην του εἰς ἐμφύλιον πόλεμον. Προσέθετε δὲ ὅτι ἔπρεπεν ἡ Βουλὴ νὰ παραμείνῃ μακρὰν πάσης ἐνεργείας, ἀφίνουσα εἰς τὰς Δυνάμεις τὴν εὐθύνην τῶν γεγονότων καὶ τῶν μέτρων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως.

Ὁ Πρίγκιψ, κατόπιν τούτου, ἀπήντησεν αὐθημερὸν διὰ τοῦ κάτωθι τηλεγραφήματος τῆς 9/8/1905 τοποθετῶν τὸ ὅλον θέμα εἰς τὴν ὀρθὴν βάσιν του:

«Δύνασθε νὰ καθησυχάσετε ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ Βουλὴ θὰ σχηματίσῃ δυνάμεις εἰδικῶς πρὸς ἐπαναφορὰν τὰς τάξεως. Θ' ἀντιταχθῶ ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὡς ἔχων δικαίωμα νὰ μὴ ἐπικυρώσω τὸν ἐνδεχόμενον νόμον. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον σήμερον γίνεται εἰς διαφόρους ἐπαρχίας εἶναι ὁ σχηματισμὸς ἁπλῶν πολιτοφυλάκων, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας τῶν κατοίκων, οἱ ὁποῖοι ἔχουσιν ἀπελπισθῆ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναρχίας καὶ τῆς συνεχοῦς λῃστείας, ἐγκλημάτων ἀπειλούντων τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ φιλησύχου πληθυσμοῦ.

»Διατὶ τοῦτο θ' ἀπετέλει ἐμφύλιον πόλεμον, ὅταν τὰ 4/5 τοῦ πληθυσμοῦ ἀμύνωνται τῆς ζωῆς καὶ περιουσίας, δὲν εἶναι δὲ ὅταν τὸ 1/5 τοῦ πληθυσμοῦ, ἕνεκα συμφερόντων προσωπικῶν καὶ πολιτικῶν, ἐπιτίθενται καὶ φονεύουσι χωροφύλακας καὶ πληθυσμόν, καταστρέφοντες πᾶν τὸ ἀνῆκον εἰς ἀντιπάλους.

»Οἱ φύλακες οὗτοι ἔσχον ἄριστα ἀποτελέσματα, ἐπιβληθέντες μέχρι σήμερον διὰ τῆς ἁπλῆς παρουσίας των, διότι οἱ στασιασταὶ δὲν τολμῶσι νὰ ἐπέμβωσιν εἰς τὰς ἐπαρχίας ὅπου οἱ φύλακες ὑπάρχουσι.

»Ἀντιθέτως ἐμφύλιος πόλεμος διεξάγεται ἐκεῖ ὅπου φύλακες δὲν ὑπάρχουσι, ὅπως εἰς Κίσσαμον, ὅπου ὑφίσταται ἀπὸ 15 ἡμερῶν, χωρὶς αἱ Δυνάμεις νὰ συγκινηθῶσιν.

»Αἱ Δυνάμεις οὐδὲν μέτρον ἐπαναφορᾶς τάξεως λαμβάνουσι, πλὴν τῶν Ρώσσων εἰς Ρέθυμνον καὶ τῶν Ἄγγλων εἰς Ἡράκλειον.

»Συνέχισις της καταστάσεως ταύτης θ' ἀποτελέσῃ τὴν βεβαίαν καταστροφὴν τοῦ τόπου, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἐπωφεληθῶσιν αἱ Δυνάμεις. Εἷς Πρόξενος, τὸν ὁποῖον ἠρώτησα κατὰ ποῖον τρόπον αἱ Δυνάμεις ἐσκέπτοντο νὰ ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν, μοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἡ καταστροφὴ τοῦ τόπου θὰ σταματήσῃ τὴν ἀνταρσίαν, καὶ ὅτι ἡ καταστροφὴ αὐτὴ προξενεῖ ὀλιγότερον θόρυβον καὶ στοιχίζει ὀλιγώτερον.

»'Εὰν ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις θέλῃ ἀκόμη νὰ σώσῃ τὸν τόπον, δὲν ἔχει παρὰ ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ Θερίσσου, ὡς παραβλάπτουσαν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ζητήματος περὶ ἀποστολῆς 'Ελληνικοῦ Στρατοῦ.

»Οἱ πολιτοφύλακες εἶναι λίαν φιλήσυχοι, ἐνῷ ἡ συνέχισις τῆς ἀνταρσίας θ' ἀπελπίσῃ ἔτι πλέον τὸν πληθυσμόν, ὁ δὲ ἐμφύλιος πόλεμος θὰ εἶναι μία συνέπεια ἀναπόφευκτος καὶ θ' ἀρχίσῃ αὐτομάτως, ἀκόμη καὶ παρὰ τὴν γνώμην βουλευτῶν καὶ Κυβερνήσεως.

»Διὰ τῆς ἀποδοκιμασίας θὰ σώσετε ἐπίσης πολλοὺς παρασυρθέντας καὶ ἐξαπατηθέντας ὑπὸ τῶν δολοπλοκιῶν τοῦ Θερίσσου καὶ ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστοι ἤδη ἐγένοντο θύματα, ὅπως ὁ Χνάρας καὶ ὁ Μπίρης.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Η ΕΠΙΒΟΥΛΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΕΝ τῷ μεταξὺ οἱ ἐπαναστάται διενήργουν ἔντονον προπαγανδιστικὴν ἐκστρατείαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Προσεπάθουν νὰ παραστήσουν ἑαυτοὺς μὲν θύματα τῆς αὐταρχικῆς πολιτικῆς τοῦ Πρίγκιπος, ἐκεῖνον δὲ αἰχμάλωτον δῆθεν τοῦ περιβάλλοντός του. Κυρίως ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως τοῦ Πρίγκιπος, τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου.

Κατώρθωσαν οὕτω νὰ παρασύρουν ὄχι μόνον μερίδα τοῦ ἀθηναϊκοῦ Τύπου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πρωθυπουργὸν τῆς χώρας Δημ. Ράλλην, ὁ ὁποῖος ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Πρίγκιπα τηλεγραφικῶς τὴν σύστασιν ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἰδιαίτερον γραμματέα του καὶ τοὺς ὑπασπιστάς του. Τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ Πρίγκιπος, πιστὸν εἰς τὰ καθήκοντά του καὶ οὐδέποτε ὑπερβὰν τὸν κύκλον τῆς ἀποστολῆς του, ἀπελάμβανε τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης τοῦ Γεωργίου. Ἦτο φυσικόν, λοιπόν, ὁ Πρίγκιψ νὰ δοκιμάσῃ βαθεῖαν στενοχωρίαν βλέπων καὶ τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος νὰ παρασύρεται ἀπὸ ψευδολογίας τῶν ἐπαναστατῶν καὶ νὰ συμμορφώνεται μὲ τὰς ὑποδείξεις των. Εὐθὺς δὲ ὡς ἔλαβε τὴν σύστασιν τοῦ Δημ. Ράλλη ν' ἀπομακρύνῃ τὸν γραμματέα του καὶ τοὺς ὑπασπιστάς του, ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν μακρὰν ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας ἀποκαθίστα τὴν ἀλήθειαν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὁ Πρίγκιψ ἔγραφεν :

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 14 Αὐγούστου 1905

«Κύριε Πρόεδρε,

»Μετὰ λύπης, ἅμα δὲ καὶ μετ' ἐκπλήξεως, ἔλαβον καὶ νέον τηλεγράφημά σας περὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς ἀκολουθίας μου. Μετὰ λύπης λέγω διότι εἶμαι ὑπερβέβαιος ὅτι, ἐὰν ἐγνωρίζατε λεπτομερῶς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς νήσου ταύτης καὶ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ὁ ὁποῖος διεξάγεται ἐνταῦθα, πρῶτος ὑμεῖς θὰ μὲ ἐνεθαρρύνατε εἰς τὴν ἐπιμονὴν τῆς διατηρήσεως τῶν κυρίων τῶν ἀποτελούντων τὴν ἀκολουθίαν μου. Ὅτι δὲν γνωρίζετε τὰ καθ' ἕκαστα δὲν μὲ ἐκπλήττει, διότι παραμορφοῦνται τοσοῦτον ταῦτα, ὥστε καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ νὰ εὑρίσκωνται ἄνθρωποι μὴ γνωρίζοντες, καὶ ἐν τῷ Τύπῳ νὰ δημοσιεύωνται συκοφαντίαι ἀπερίγραπτοι καὶ ψεύδη ἀηδῆ. Ἡ ἐργασία μου ἐνταῦθα δὲν περιωρίσθη εἰς ἁπλῆν

συνταγματικὴν διοίκησιν τοῦ Τόπου κατὰ τὰ 6 ½ ἔτη, ἀλλ' ἠναγκάσθην καὶ ν' ἀσχοληθῶ καὶ εἰς τὴν συγκράτησιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, διότι ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ἀληθὴς ἐπιβουλὴ κατὰ ταύτης. Ὁ ἐπιβουλευόμενος αὐτήν, ὡς βεβαίως σᾶς εἶναι γνωστόν, ἦτο καὶ εἶναι ὁ κ. Βενιζέλος ὅστις, δεινὸς ψεύστης καὶ συνάμα ἐπιτήδειος τοιοῦτος, ἐπωφελούμενος τῆς εὐκολίας μετὰ τῆς ὁποίας λησμονεῖ τὸ κοινόν, κατώρθωσε νὰ παραπλανήσῃ αὐτό, παρουσιάζων ἑαυτὸν ὡς ἀδικούμενον καὶ κομματικῶς πολεμούμενον καὶ τοῦτο ἵνα παρεκκλίνῃ τὴν προσοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἀπὸ τῶν ἀληθῶν ἀντεθνικῶν βλέψεών του. Μὴ τολμῶν μέχρις ἐσχάτων νὰ ὑψώσῃ φωνὴν διαμαρτυρίας ἐναντίον τοῦ προσώπου μου, φοβούμενος τὰς κατ' αὐτοῦ συνεπείας, διηύθυνε τὰ φαρμακερὰ βέλη του κατὰ τῆς ἀκολουθίας μου καὶ πρὸ πάντων κατὰ τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως μου.

»Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀπολύσεως αὐτοῦ, πάντα κατέβαλον κόπον καὶ πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα τῷ εὐκολύνω τὴν ἐπιστροφήν του εἰς τὴν εὐθεῖαν καὶ ἐθνοπρεπῆ ὁδόν, παρουσιάσας αὐτῷ πεντάκις δηλώσεις αἱ ὁποῖαι, ὑπογραφόμεναι ὑπ' αὐτοῦ, θὰ διεσκέδαζον πᾶσαν ὑπόνοιαν ἐναντίον του καὶ θὰ ἦσαν ἀφορμὴ ἵνα λησμονηθῇ ἡ ἀπαισία πρότασίς του περὶ συστάσεως Ἡγεμονίας ἐν Κρήτῃ. Ἀλλ' εἰς μάτην, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔμενεν ἀνένδοτος. Ἁπλῆ μόνον ἐξέτασις τῶν ζητηθεισῶν δηλώσεων, δὲν δύναται παρὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐξηκολούθει οὗτος, μὴ παραδεχόμενος αὐτάς, πάντοτε νὰ ἔχῃ κατὰ νοῦν νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ τὴν πορείαν του ἵνα, ὡς ἤλπιζε, φθάσῃ καὶ ἴδῃ στεφομένους ὑπὸ ἐπιτυχίας τοὺς καταχθονίους σκοπούς του.

»Γνωρίζων τὸ λεπτὸν τῆς θέσεώς μου, σεβόμενος οὐδέν, δὲν ἤργησε νὰ μὲ παρουσιάσῃ εἰς τοὺς προξενικοὺς κύκλους, εἰς τοὺς ὁποίους διὰ κολακείας πρῶτον καὶ δεύτερον διὰ τῶν διερμηνέων καὶ ὑποπροξένων τινῶν, φίλα πρὸς αὐτὸν φρονούντων, κατώρθωσε νὰ ὑπεισέλθῃ, ὡς ἐργαζόμενον μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν ἕνωσιν.

»Τοῦτο ἵνα ρίψῃ τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τοῦ προξενικοῦ σώματος καὶ ἐμοῦ. Τοῦτο καὶ ἐπέτυχε, διότι οἱ Πρόξενοι ἀμέσως ἤρχισαν ἀναμιγνυόμενοι εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικήν, καὶ παρεξηγοῦντες πᾶσαν μου πρᾶξιν καὶ οὕτως ὁ μὲν τότε Πρόξενος τῆς Γαλλίας κύριος Blanc, ὑπέβαλε τῇ Κυβερνήσει του ἐκθέσεις, αἱ ὁποῖαι παρουσίαζον τὰς προτάσεις τοῦ κυρίου Βενιζέλου ὡς λίαν συμφερούσας διὰ τὸν τόπον καὶ ὡς συμφώνους πρὸς τοὺς πόθους τῶν Κρητῶν, καὶ ὁ Πρόξενος τῆς Ρωσσίας κύριος Giers, ἐπεχείρει πολυημέρους ἀνὰ τὴν νῆσον περιοδείας κηρύττων τὰ καλὰ ἅτινα οἱ κρῆτες θ'ἀπελάμβανον ἐκ τῆς Ἡγεμονίας καὶ τὰ κακὰ ἅτινα ἀνέμενον αὐτούς, ἑνουμένους μὲ τὴν πτωχὴν καὶ χρεωκοπημένην Ἑλλάδα.

»Εὐτυχῶς ἠδυνήθην, διὰ συγγενικῶν μου μέσων καὶ διὰ προσωπικῶν παρακλήσεων, νὰ παρουσιάσω τὸ ἄτοπον τῆς συμπεριφορᾶς τῶν δύο τούτων Προξένων καὶ νὰ ἐπιτύχω τὴν ἐκ τῆς νήσου ἀπομάκρυνσιν αὐτῶν καθὼς καὶ τοῦ Προξένου τῆς Ἰταλίας. Δυστυχῶς ὅμως, τὸ παρὰ τοῖς Προξενείοις ὑπηρετοῦν κατώτερον προσωπικόν, παρέμεινε κατέχον τὰς θέσεις του καὶ οὕτως οἱ νέοι ἀφιχθέντες ἀντικαταστάται τῶν μετατεθέντων Προξένων, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν αὐτὴν μεμολυσμένην ἀτμόσφαιραν. Ὁ κ. Βενιζέλος, ἔχων ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τούτων καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἑλκύσῃ τὴν συμπάθειαν αὐτῶν, ἵνα τοὺς ἔχῃ ἀρωγοὺς εἰς τὸ ἐθνικῶς ὀλέθριον σχέδιόν του, ἤρχισε παρουσιάζων με ὡς φατριάζοντα καὶ ἀναμιγνυόμενον εἰς τὰ κομματικά.

»Μὴ τολμῶν ὅμως νὰ ἐπιφέρῃ προσωπικὰς παρατηρήσεις περὶ ἐμοῦ, μὲ παρουσίαζεν ὡς ἀθῶον ὄργανον τῶν δῆθεν προσωπικῶν ὀρέξεων τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως μου, θέλων διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ μὲ προσβάλῃ καὶ ἐκδικηθῇ προσωπικῶς, ἐλπίζων ὅτι θὰ κατώρθου τὴν ἀπομάκρυνσίν του. Ταὐτοχρόνως παρουσίαζε τὸ ἄτομόν του ὡς ἀδικούμενον καὶ κομματικῶς καταστρεφόμενον ἕνεκα τοῦ ἀμειλίκτου διωγμοῦ τῶν κομματικῶν φίλων του, ἐνῷ πράγματι οὐδεὶς τῶν ὑπαλλήλων, οὓς αὐτὸς διώρισε κατὰ τὸ διετὲς διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον διετέλεσε Σύμβουλος, ἐπαύθη, καὶ οὕτως ἀκόμη καὶ σήμερον δύνασθε εὐκόλως νὰ βεβαιωθῆτε ὅτι τὰ 3/4 τῶν ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντων ὑπαλλήλων παντὸς κλάδου, διαμένουσιν εἰς τὰς θέσεις των. Τὴν φοβερὰν ταύτην καταδίωξιν τοῦ κόμματός του ἐκήρυττε ταὐτοχρόνως καὶ διὰ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, προσπαθῶν ν' ἀποδείξῃ ταύτην διὰ προφανῶν ψευδολογιῶν καὶ διαστρέφων πᾶσαν μου πρᾶξιν καὶ παρουσιάζων πᾶσαν πρᾶξιν οἱουδήποτε Συμβούλου ὡς προερχομένην ἀπὸ μέρους τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως μου. Τοιουτοτρόπως, ὅλως ψευδῶς παρουσίασε τὴν πρὸ διετίας περιοδείαν μου ὡς περιοδείαν πολιτικῆς καὶ ἐκλογικῆς φύσεως, ἐνῷ πράγματι αὕτη δὲν ἦτο ἄλλο εἰ μὴ περιοδεία ἣν ἐπιχειρῶ κατ' ἔτος, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς γνωρίσω τὸν Τόπον καὶ ἀντιληφθῶ μόνος τὰς ἀνάγκας τῶν κατοίκων. Ἡ πρότασίς του περὶ Ἡγεμονίας ὅμως, εἶχε δυστυχῶς καὶ τὰ ἀποτελέσματα ἅτινα αὐτὸς ἐκαλλιέργει καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν Δυνάμεων, καθ' ὅσον εἰμὶ κάτοχος ἐπισήμου ἐγγράφου, κοινοποιηθέντος μοι ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον Ὑπουργοί τινες τῶν ξένων Δυνάμεων ἀπροκαλύπτως πλέον ἐξεφράζοντο ὅτι εἶχον ψευσθῇ ὅτε, πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, ἐν ταῖς διὰ τὴν ἕνωσιν προσπαθείαις μου, ἐδήλουν εἰς τὰς Δυνάμεις ὅτι ἅπασα ἡ Κρήτη ἀνεξαιρέτως ἐπόθει μόνον τὴν ἕνωσιν, διότι-ἔλεγε τὸ ἔγγραφον-ἐκ τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει μερὶς τὴν Ἡγεμονίαν ποθοῦσα. Τοῦτο βεβαίως ἦτο μόνον καὶ μόνον ἀπο-

τέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀντεθνικοῦ τούτου ἀνδρὸς καὶ πόρισμα τῶν προξενικῶν ἐκθέσεων».

Περαιτέρω, ὁ Πρίγκιψ ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Βενιζέλου περὶ συγκλήσεως ἐθνοσυνελεύσεως, παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος καθοριζόμενα, καὶ τὴν ἀπάντησίν του, ὅτι ὄχι μόνον ἐναντίον τῆς μεταλλαγῆς νόμων δὲν ἐτάχθη, ἀλλ' ἐδήλωσεν ὅτι καὶ ἐναντίον τῆς ἀναθεωρήσεως ὁλοκλήρου τοῦ Συντάγματος δὲν θ' ἀντετάσσετο, ἤρκει μόνον αἱ πράξεις αὗται νὰ ἐγίνοντο νομίμως, καὶ συνέχιζεν:

«Ἐκ τούτων δύνασθε νὰ ἴδητε ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος εἶχε τὸ ἔδαφος ἐλεύθερον καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὸν ἐμποδίσῃ εἰς τὸ νὰ πράξῃ ὅ,τι ὁ ἴδιος ἔκρινε καλόν, φθάνει νὰ ἠδύνατο ἐν τῇ Βουλῇ διὰ τῆς εὐγλωττίας του νὰ πείσῃ καὶ περιπτύξῃ περὶ ἑαυτὸν ἀρκετοὺς ἀντιπροσώπους τῆς νήσου οἵτινες, συμφωνοῦντες αὐτῷ, νὰ ἐψήφιζον πᾶν ὅ,τι ἔκρινον ἀναγκαῖον. Ἔπραξεν ὅμως τοῦτο; Ὄχι. Κατέφυγεν ἔνοπλος μετὰ 600 ὀπαδῶν του, ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστοι ὅσοι ἦσαν γνωστοὶ φυγόδικοι κατελθόντες ἐξ Ἀθηνῶν, εἰς τὰ ὄρη, ἵνα, θολώνων τὴν μέχρι τοῦδε καθαρὰν ἐθνικὴν ἀτμοσφαῖραν, ῥίψῃ τὸν Τόπον καὶ τὴν ἐκ μητρὸς ἰδιαιτέραν πατρίδα του εἰς χάος, ἐλπίζων διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ φέρῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ὀλέθριον καὶ ἀντιπατριωτικὸν σχέδιόν του. Ἐὰν νομίμως κατήρχετο εἰς τὰς ἐκλογὰς καὶ εἰλικρινῶς ἐπόθει βελτίωσιν τῆς καταστάσεως καὶ ἐσκέπτετο εὐσυνειδήτως, βεβαίως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ πλειότερα παρὰ ὅσα διὰ τοῦ προδοτικοῦ κινήματός του θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιτύχῃ, καθ' ὅσον, διὰ τούτου, μόνον ἀντιμέτωπος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τίθεται καὶ αὗται, μὴ ἐπιθυμοῦσαι εἰσέτι τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν τῆς Κρήτης, μόνα μέτρα θὰ ἐλάμβανον ἅτινα καὶ τὴν νῦν αὐτονομίαν ἤθελον προσβάλλει καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν θ' ἀπομακρύνωσιν. Τοῦτο ἐγνώριζεν ὁ κ. Βενιζέλος καὶ διὰ τοῦτο προέβη εἰς τὴν οἰκτρὰν αὐτοῦ πρᾶξιν τοῦ ἐνόπλου κινήματος. Νομίμως κατερχόμενος εἰς τὰς ἐκλογάς, ἠδύνατο δύο τινὰ νὰ πράξῃ, ἢ νὰ ἐξετίθετο αὐτὸς καὶ οἱ ὀπαδοί του ὑπὸ πρόγραμμα καθαρῶς ἑνωτικόν, δηλαδὴ πρόγραμμα ἔχον σκοπὸν νὰ κηρυχθῇ ἡ Βουλὴ ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως καὶ νὰ παύσῃ τὰς ἐργασίας της, δηλοῦσα εἰς τὰς Δυνάμεις ὅτι δὲν ἐννοεῖ πλέον νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ Τόπος νὰ ζῇ ὑπὸ τὸ καθεστὼς τοῦτο, τὸ ὁποῖον πάντοτε παρεδέχετο ὡς προσωρινόν, ἢ νὰ κατήρχετο εἰς τὰς ἐκλογὰς ὑπὸ πρόγραμμα καθαρῶς ἐσωτερικῆς φύσεως, δηλαδὴ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος. Ποῖος ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους; Οὐδείς. Προετίμησεν ὅμως τὸν ἄνω λεχθέντα ἀπαίσιον τρόπον, δικαιολογούμενος ὅτι ἐσκόπουν ἐγὼ νὰ ἐπιχειρήσω νέαν περιοδείαν ἐκλογικήν. Καὶ πότε ἔλεγε τοῦτο; 15 ἡμέρας πρὸ τῶν ἐκλογῶν. Ὥστε, οὐ μόνον καὶ καρδιογνώστην μου ἠθέλησε νὰ ἀποδείξῃ ἑαυτόν,

ἀλλὰ καὶ νὰ μὲ παραστήσῃ δίκην Πηγάσου διασχίζοντα τὴν Μεγαλόνησον μὲ ἀστραπιαίαν ταχύτητα, ἵνα τὸν συκοφαντήσω καὶ ἐνεργήσω ἐναντίον του.

»Δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω ὅτι πρὸ ἔτους εἶχον ἀποφασίσει νὰ μὴ περιοδεύσω τὴν νῆσον τὸ ἔτος τοῦτο, κατόπιν τῆς ἔστω καὶ γελοίας παρεξηγήσεως τῆς τελευταίας περιοδείας μου. Ταῦτα εἰσὶ μόνον ὀλίγα καὶ ἐν συντόμῳ τὰ ἀφορῶντα τὰς σκέψεις καὶ τὰς βλέψεις καθὼς καὶ τὰ καταχθόνια μέσα ἅτινα ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς καταβάλλει καὶ κατέβαλεν ἵνα ἐπιτύχῃ τὸ προσχεδιασμένον καὶ τῇ συνεργασίᾳ ξένων ἐχθρῶν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος ἐκπονηθὲν προδοτικὸν σχέδιόν του.

»Πρέπει λοιπὸν νὰ κατανοήσητε, κ. Πρόεδρε, ὅτι ἐν Κρήτῃ καθὼς καὶ ἁπανταχοῦ, ὑπάρχουσιν ἄτομα ἅτινα σκέπτονται καὶ ἐργάζονται ἐναντίον τῶν ἰδανικῶν τῆς πατρίδος. Ἕνεκα τῶν ψευδῶν διαδόσεών του ὅμως καὶ τῶν ἀπεριορίστων συκοφαντιῶν του, ἠδυνήθη ὄχι μόνον νὰ παραπλανήσῃ πολλούς, ἀλλὰ καὶ νὰ κερδίσῃ τὸ ἐθνοκτόνον μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ Τύπου τὸ ὁποῖον, ρέπον πρὸς πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν ὀρθὴν ἢ σφαλεράν, ἀδιαφοροῦν διὰ τὰ ἀποτελέσματα, ἐπιχειρεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον ὡς τὸν μόνον φιλοπάτριδα τῆς Κρήτης ἄνδρα, τὸν ὁποῖον ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ὁ καὶ ἠθικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἐνταῦθα, καταπολεμεῖ καὶ συκοφαντεῖ, ἵνα φανῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος ὡς προδότης. Ὁ Τύπος λησμονεῖ τὰ ἄρθρα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐξετόξευσε κατ' ἐμοῦ τῷ 1901, ὅτε τὸ πρῶτον ὁ κ. Βενιζέλος παρουσίασε τὸ πρόγραμμά του τῆς Ἡγεμονίας. Τότε ὑπῆρχε «συμπαιγνία», καὶ προδότην μὲ ἐκήρυττεν ὁ Τύπος, ἐὰν δὲν ἤθελον ἀπομακρύνῃ τὸ ταχύτερον τὸν στυγερὸν ἐθνικὸν ἐγκληματίαν, σήμερον δὲ ἀποκαλοῦμαι προδότης διότι δὲν ὑποτάσσομαι αὐτῷ, διότι αὐτὸς καὶ μόνος εἶναι ὁ ἀληθής, ὁ ἀκραιφνὴς καὶ γνήσιος ὑποστηρικτὴς τῆς ἐθνικῆς ἰδέας.

»Εἰς τοιαύτας ἀντιφάσεις δύναται ὁ Τύπος νὰ περιπίπτῃ, ἀλλ' ἐπιτραπήτω μοι νὰ εἴπω καθαρῶς καὶ μετὰ θάρρους ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρασύρηται καὶ ἡ Κυβέρνησις, ἥτις μόνον τὸ ἐθνικὸν συμφέρον ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλεται τὸν ἐργαζόμενον ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ν' ἀποκρούῃ καὶ νὰ καυτηριάζῃ, τοὺς εὐσυνειδήτως καὶ ἀφωσιωμένως ἐργαζομένους νὰ ἐνθαρρύνῃ, καὶ διὰ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῆς νὰ παρουσιάζῃ τούτους εἰς τὴν κοινὴν γνώμην ὡς ἀφωσιωμένους ὑπηρέτας τῆς πατρίδος. Ἐὰν τοῦτο δὲν κάμῃ Κυβέρνησίς τις, τότε δὲν δύναται ἄλλο τι νὰ συμβῇ, παρὰ ν' ἀνηθικοποιοῦνται ἀποθαρρυνόμενοι οἱ ἀκέραιοι χαρακτῆρες, καὶ οἱ διεστραμμένοι καὶ καταχθόνιοι νὰ θριαμβεύωσιν εἰς βάρος τῆς πατρίδος.

»Ἐπιτρέψατέ μοι, κύριε Πρόεδρε, νὰ σᾶς ὑπενθυμίσω ὅτι καὶ ὑμεῖς,

ότε, κατόπιν της αντεθνικής προτάσεως του κ. Βενιζέλου περί Ἡγεμονίας, προέβην εἰς τὴν ἀπόλυσίν του ὡς Συμβούλου, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐπεκροτήσατε τὴν πρᾶξίν μου καὶ διὰ τῶν λέξεων εἰς τηλεγράφημα τοῦ κ. Φραντζεσκάκη, νῦν συντάκτου τοῦ «Ἐλευθέρου Βήματος», «συγχαίρω ἐπὶ ἐθνικῇ νίκῃ» ἀπεδείξατε ἀπὸ ποῖον βάρος καὶ ἀπὸ ποίαν δικαίαν ἀδημονίαν ἀπηλλάγη ἡ πατριωτικὴ ὑμῶν καρδία. Μία εἶναι ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ αὐτὴν ἀκολουθοῦν αὐτοὶ οἵτινες ἐργάζονται εὐσυνειδήτως καὶ τιμίως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν εἰς ἣν ἐτάχθησαν, καὶ ὄχι ἐκεῖνοι οἵτινες διὰ μέσων ἀνοσίων προσπαθοῦσι νὰ κερδίσωσι προσωπικὰ συμφέροντα, ἀδιαφοροῦντες ἐὰν τὰ μέσα ταῦτα δύνανται ὄχι μόνον τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν πατρίδα νὰ καταστρέψωσιν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὸ Ἔθνος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐλευθερία ἀκριβὰ ἠγοράσθη δι' ἀτιμήτου καὶ ἱεροῦ αἵματος ἀληθῶν πατριωτῶν.

»Οἱ ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τὸ πάνδοξον τῆς τελείας ἀφοσιώσεως πρὸς τ' ἀληθῆ συμφέροντα τῆς πατρίδος τῶν ἡρώων τούτων, εἶναι οἱ κύριοι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀκολουθίαν μου, ὁ δὲ κ. Βενιζέλος εἶναι αὐτὸς ὁ καταχθονίους ἔχων σκοποὺς καὶ ὃν δεόντως ἐχαρακτηρίσατε ὑμεῖς κ. Πρόεδρε διὰ τοῦ ἄνω ρηθέντος τηλεγραφήματος. Ὁ κ. Βενιζέλος νῦν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς φοβεροὺς σκοπούς του καταφέρεται προσωπικῶς ἐναντίον μου καὶ ἐλπίζει ὅτι θὰ δυνηθῇ νὰ μὲ ἐξασθενίσῃ εἰς τὸν πατριωτικὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Ἰδιαιτέρου Γραμματέως καὶ τῶν Ὑπασπιστῶν μου, ἐὰν δὲ τὸ ἐπιτύχῃ, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἐπιφέρῃ πλῆγμα ἐναντίον μου σοβαρόν, καὶ τὸ γόητρον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διὰ τὴν ἐθνικὴν ἐργασίαν ἔχω καὶ ὀφείλω νὰ ἔχω, σοβαρῶς θὰ μειωθῇ οὐχὶ ἕνεκα τῆς ἀπομακρύνσεως ἀτόμων, ἀλλὰ διότι ὁ ἄνθρωπος αὐτός, διὰ παρανόμων καὶ ἀντεθνικῶν μέσων καὶ πρωτοφανῶν συκοφαντιῶν καὶ ψευδολογημάτων, θὰ φανῇ κατορθώσας νὰ μὲ προσβάλῃ καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς οἰκίας μου καὶ ἄρα τῆς ἰδιωτικῆς μου ὑπηρεσίας. Τί ἄλλον θρίαμβον ἐπιθυμεῖ; Ὁπωσδήποτε ὅμως τὰ πράγματα τῆς καταστάσεως ταύτης θὰ ἐξετασθῶσι καθ' ὅσον, ὡς γνωρίζετε, αἱ Δυνάμεις ἀπεφάσισαν τὴν ἀποστολὴν διεθνοῦς ἐπιτροπῆς, ἥτις θὰ ἔχῃ ἔργον τὴν ἐξέτασιν τῶν μέχρι τοῦδε συμβάντων. Ἀνυπομόνως ἀναμένω αὐτήν, ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ θέλω τὴν παρακαλέσει νὰ ἐξετάσῃ ἐπισταμένως πάσας τὰς κατ' ἐμοῦ καὶ τοῦ ὑπ' ἐμὲ προσωπικοῦ κατηγορίας ἵνα τὸ Ἔθνος, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ μεγαλεῖον εἶμαι ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀφωσιωμένος, καὶ ὁ ἐπίλοιπος κόσμος, πεισθῇ πόσον προστύχως καὶ ἀναιδῶς ἐσυκοφαντήθημεν.

»Ἐὰν τότε ἀποδειχθῇ τι τὸ τρωτόν, πράξατε ὅ,τι θέλετε. Ἀλλὰ φρονῶ ὅτι η Κυβέρνησις θὰ ἐφέρετο πρὸς ἐμὲ ἥκιστα ἀβροφρόνως καὶ ὑβριστικῶς ἐὰν προέβαινεν εἰς οἱανδήποτε πρᾶξιν, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς περὶ ἐμέ, προτοῦ

ἡσυχάσωσι τὰ πράγματα καὶ ἡ ἀναχώρησις αὐτῶν δὲν δυνηθῇ νὰ θεωρηθῇ ὡς κέρδος ἢ θρίαμβος τῶν φαῦλα πραττόντων, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον μία τοιαύτη πρᾶξις θὰ ἦτο πρωτοφανής, ἄδικος κατ' ἐμοῦ καὶ ἐκείνων, καθ' ὅσον, ἐρχομένης τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ἀλήθεια δὲν δύναται παρὰ νὰ φανῇ. Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀκολουθίαν μου, πάντοτε διαταγάς μου ἐξετέλεσαν καὶ οὐδέποτε εἰργάσθησαν ἔχοντες ἄλλα αἰσθήματα παρὰ τὰ τοῦ κυρίου των, δηλαδὴ τὴν ἀφιλοκερδῆ ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ θέτοντες μετ' ἐμοῦ ὡς σκοπὸν πάσης ἐργασίας καὶ σκέψεως τὴν ταχυτέραν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν τῆς Κρήτης. Ὡς τοιούτους γνωρίζων αὐτούς, οὐδέποτε τοῖς ἐπέτρεψα, ἀποθαρρυνόμενοι τυχὸν ἕνεκα τῶν ἐπιθέσεων ὡρισμένων ἀτόμων, ν' ἀποσυρθῶσι. Τῆς ἐπιστολῆς μου ταύτης παρακαλῶ, κύριε Πρόεδρε, νὰ κάμετε χρῆσιν ὁπουδήποτε θελήσητε.

Διατελῶ ὅλως ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Εἰς ἀπάντησιν, ὁ Δημ. Ράλλης ἀπέστειλεν εἰς τὸν Πρίγκιπα τὴν κάτωθι ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντικόν, ὡς ἀνατέμνον τὸ ὅλον ζήτημα κατὰ τὰς ἀπόψεις του.

Ἀθῆναι 22 Αὐγούστου 1905

«Ὑψηλότατε,

»Τὰς τρεῖς ἐπιστολάς, ἃς ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης εὐηρεστήθη νὰ μοὶ ἀπευθύνῃ ὑπὸ χρονολογίας 12, 14 καὶ 18 ἱσταμένου, ἐμελέτησα μετὰ πάσης προσοχῆς, συνοψίζων δὲ ἐν τῇ παρούσῃ τὰς ἐπὶ τῆς νῦν ἐν Κρήτῃ δημιουργηθείσης καταστάσεως σκέψεις μου, παρακαλῶ εὐλαβῶς τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα, ὅπως εὐμενῶς ἐπιστήσῃ τὴν ἐπ' αὐτῶν προσοσοχήν Της.

»Περὶ τῶν ἐν Θερίσσῳ καὶ τῶν σκοπῶν αὐτῶν, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ δευτέρα γνώμη, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἐπανειλημμένως ἐξεδήλωσε τὰς περὶ τοῦ κινήματος σκέψεις της, καταδικάσασα διαρρήδην αὐτό, ὡς ἀποβλέπον εἰς ἰδιοτελεῖς σκοπούς, δυνάμενον δὲ νὰ διακινδυνεύσῃ τιμαλφέστατα συμφέροντα τοῦ Ἔθνους, ἐπανειλημμένως δὲ ἀπεδοκίμασεν αὐτὸ καὶ τοὺς ἐργάτας αὐτοῦ ἐνώπιον τῆς Βουλῆς, ἰδίᾳ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπερωτήσεως τοῦ βουλευτοῦ Ἀττικῆς κ. Δραγούμη, δηλώσασα ὅτι ἀπηγόρευσε τὴν ἐξαγωγὴν ὅπλων εἰς Κρήτην ἀποστελλομένων, ὡς δυναμένων νὰ στραφῶσι κατὰ τῶν στρατευμάτων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ κατὰ τῆς Πατρίδος.

»Ὑπολείπεται ἐντεῦθεν νὰ ἐξετασθῇ, τίς ἡ ἐκ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως ἐπιβαλλομένη καὶ τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι καὶ τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει, πολιτεία.

»Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀπεδοκίμασα πᾶσαν ἐπικοινωνίαν πρὸς

τοὺς ἐν Θερίσσῳ, καὶ διὰ τοῦτο παρεκάλεσα τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα ν' ἀποτρέψῃ τὴν Βουλὴν τῆς Κρήτης ἀπὸ παντὸς διαβήματος πρὸς αὐτούς ὡς ἐπίσης κατέκρινα καὶ τὰ διαβήματα τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἵτινες, διὰ τῶν προσωπικῶν πρὸς αὐτοὺς ἀνακοινώσεων, ἀνεγνώρισαν αὐτοὺς ὡς ἐκπροσωποῦντάς τι.

»'Ατυχῶς δὲν εἰσηκούσθησαν αἱ προτροπαὶ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος καὶ αἱ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

»'Αλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀνέλαβον διὰ τῶν ἀντιπροσώπων των τὴν ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως, ἐθεώρησα ὅτι ἐπεβάλλετο καὶ τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι καὶ τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει, ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως καὶ συμμετοχῆς εἰς τὰ κατασταλτικὰ μέτρα ἅτινα ἤθελον ληφθῇ, καὶ ἅτινα μοιραίως ἢ ἤθελον ἀποτύχει, ἢ ἤθελον, ἐπιτυγχάνοντα, ἐπιρρίψῃ μῖσος ἐπὶ πάντα συμμετέχοντα αὐτῶν.

»'Εντεῦθεν ἠρκέσθην νὰ δηλώσω εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτι διὰ τῶν ἀποφασισθέντων μέτρων θέλει μόνον ἐπιτευχθῆ ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀναρχίας καὶ ἡ ἐρήμωσις τῆς νήσου, καὶ ὅτι μόνον ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ ἀκεραίως καὶ ἄνευ αἱματοχυσίας τὴν τάξιν. Μὴ εἰσακουσθείς, ὀφείλω νὰ ἀφήσω εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις τὴν εὐθύνην τῶν κατασταλτικῶν μέτρων, ἅτινα ἤδη ἐτράπησαν καὶ κατὰ τῶν φιλησύχων πληθυσμῶν τῆς νήσου, νὰ ὑποβοηθήσω δὲ εἰς τὴν εἰρήνευσιν διὰ τῆς ἱκανοποιήσεως παντὸς δικαίου παραπόνου, χρησιμεύσαντος ὡς ἐπιχείρημα εἰς τοὺς ἐν Θερίσσῳ ὅπως καλύψωσι τὴν ἰδιοτελῆ πολιτείαν των.

»Οὕτω παρεκάλεσα ἐπιμόνως τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα ὅπως συγκαλέσῃ τὴν Κρητικὴν Βουλήν, ἵνα προβῇ αὕτη εἰς τὰς ἐπιβαλλομένας νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις.

»Ὡς ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω τηλεγραφικῶς τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι, οὐδέποτε ἐνέκρινα τὴν συγκεντρωτικὴν νομοθεσίαν, ἧς εἰσηγητὴς καὶ πρωτεργάτης ὑπῆρξεν ὁ καὶ πρωτεργάτης τῆς ἐν Θερίσσῳ συναθροίσεως, ἐφρόνουν δὲ καὶ φρονῶ, ὅτι ἐπεβάλλετο τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι, ἀποπέμπων ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτόν, ν' ἀποδοκιμάσῃ καὶ τὸ ἔργον του, ὅπερ ἐσκόπει ν' ἀπομακρύνῃ νομοθετικῶς τὴν Κρήτην ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος.

»Ἡ νομοθεσία ἐκείνη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχύουσαν, δὲν ἠδύνατο ἢ ν' ἀποτύχῃ, δίδουσα ἀφορμὴν εἰς δικαίαν κατάκρισιν.

»'Εν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, οὐδεὶς δύναται νὰ εὐνοήσῃ τὸν διορισμὸν παρὰ τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως δημάρχων καὶ δημοτικῶν συμβούλων· ὁ διορισμὸς παρὰ τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος ἀριθμοῦ τινος Βουλευτῶν, ἐνῷ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον δύναται νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς, μοιραίως καθιστᾶ συνυπεύθυνον τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα διὰ

τὰς ἀποφάσεις της, παραλύει δὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας δι' οὗ ὁ Ἀνώτατος Ἄρχων μετέχει εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν.

»Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐγκαταστᾶσα λογοκρισία ἀποδεικνύεται ἄσκοπος καὶ ἀλυσιτελής, ἀφοῦ ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος καθ' ἡμέραν εἰσάγονται ὁλόκληρα φορτία ἐφημερίδων, γραφομένων ἐν ἀχαλινώτῳ γλώσσῃ.

»Ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ἀναχωρῶν, παρεκάλεσα τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα ὅπως καλέσῃ τὴν Βουλὴν καὶ ἐπιδιώξῃ τὰς ἐπιβαλλομένας νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις, δι' ὧν θέλει καταπέσει ἡ κατηγορία ὅτι ἡ Κρήτη διοικεῖται ἀπολυταρχικῶς, διότι ἐκ τῆς νομοθεσίας της κρίνεται πᾶσα Πολιτεία καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως τῆς Ἀρχῆς, οἱ ἐλεύθεροι δὲ θεσμοὶ εἶναι ἔμφυτοι διὰ τὸν Ἕλληνα, χάρις δὲ εἰς τὴν θρησκευτικὴν προσήλωσιν εἰς αὐτοὺς τοῦ Βασιλέως καὶ Σεπτοῦ Ὑμῶν πατρός, ἡ Ἑλλὰς διῆλθε, χωρὶς νὰ διακινδυνεύσῃ ἡ ημοσία τάξις, πολλὰς δεινὰς περιστάσεις.

»Τὸ ζήτημα τῆς συγκλήσεως συνελεύσεως πρὸς ἀναθεώρησιν ὡρισμένων διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ἰδίᾳ τῆς ἀφορώσης εἰς τὸν προϋπολογισμόν, δέον ν' ἀφεθῇ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐκτίμησιν τῆς Βουλῆς, ὡς καὶ τὸ ζήτημα τῆς καταργήσεως τοῦ ἑνιαίου τῆς ψήφου.

»Μετὰ τὰς ἄνω νομοθετικὰς μεταρρυθμίσεις, πᾶσα πρόφασις ἐξάψεως θέλει ἐκλείψει, αὐτομάτως δὲ καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀντίδρασις, καὶ ἡ Ὑμετέρα Ὑψηλότης θέλει κυβερνήσει ὁμαλῶς μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς Συνελεύσεως, ἥν, ἃς ἐλπίσωμεν, ὅτι θὰ προκαταλάβωσιν ἄλλα γεγονότα, μᾶλλον εὐτυχῆ, διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Κρήτης καὶ διὰ τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα, εἰς ἣν θὰ ὀφείλεται ἐκείνη. Πέποιθα ὅτι ἡ Βουλὴ τῆς Κρήτης, ὑπὸ τὴν ἐπιβάλλουσαν ὤθησιν τῆς Ὑμετέρας Ὑψηλότητος θέλει προβῇ ἀπροσκόπτως εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως. Ἡ Βουλὴ ἀποτελεῖ τὴν ἑτέραν ἐκ τῶν μεγάλων ἐξουσιῶν τῆς Κρήτης, οὐδ' ἔχει νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς ἐν Θερίσσῳ, οὓς διὰ τῆς ψήφου της θέλει σκορπίσει. Ὀφείλει νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὸ ἐκ τῆς λαϊκῆς ἐντολῆς καθῆκον, οὐδόλως λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν ἄτομα, καὶ οὕτω θέλει ἐπιβληθῇ εἰς πάντας.

»Ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καλεῖται νὰ ψηφίσῃ μέτρα πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως, ἀφοῦ ταύτην ἀνέλαβον αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, ἔχουσαι ἄφθονα τὰ μέσα.

»Ἡ ἐπιψήφισις χορηγημάτων πρὸς τὴν ὀργάνωσιν κατὰ τόπους πολιτοφυλακῆς, θὰ ἔχῃ ὡς μόνον ἀποτέλεσμα τὴν ἐπαύξησιν τῆς συγχύσεως, διότι τίς θὰ διευθύνῃ τὴν πολιτοφυλακὴν ταύτην, καὶ τίς θὰ ὑπέχῃ τὰς εὐθύνας πάσης ὑπερβασίας, ἥτις εἶναι ἀναπόφευκτος ἐν τῇ σημερινῇ ἐξάψει τῶν πνευμάτων ;

»Ἐὰν ἐκαλεῖτο ἡ Κρητικὴ Πολιτεία νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν, θὰ ἦν εὔκολον δι' αὐτὴν ν' αὐξήσῃ τὴν δύναμιν τῆς χωροφυλακῆς, δεδοκιμασμέ-

νης καὶ πειθαρχούσης, ἀλλ' ἡ ἵδρυσις σωμάτων ἀτάκτων, οὐδεμίαν παρέχει ἐγγύησιν, ἀφοῦ εἰς οὐδεμίαν θὰ ὑπόκεινται πειθαρχίαν καὶ μόνον εἰς ἐπαύξησιν τῆς συγχύσεως δύναται νὰ συντελέσῃ.

»'Ετόλμησα νὰ ἱκετεύσω τὴν 'Υμετέραν 'Υψηλότητα ὅπως χορηγήσῃ ἄδειαν εἰς τὴν ἀκολουθίαν Αὐτῆς, μόνον ὅπως ἐκλείψῃ καὶ ἡ τελευταία πρόφασις τῶν ἀντιθέτων, ἣν καί τινες Δυνάμεις ἠθέλησαν νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν ἐναντίον τοῦ γενικοῦ πόθου τῆς ἑνώσεως, ὅστις κρατεῖ καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν 'Ελλάδι. 'Εντεῦθεν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον θὰ ἐθίγετο ἡ φιλοτιμία τῆς 'Υψηλότητός Σας, ἀπ' ἐναντίας ἤθελεν ἀποδειχθῆ ὅτι καὶ ταύτης δὲν φείδεται ἡ 'Υμετέρα 'Υψηλότης χάριν τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ καὶ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς νήσου.

»'Η 'Υμετέρα ὑψηλὴ ἀποστολὴ δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ προσώπων· ὑπὸ τὴν εἰλικρινῆ διεύθυνσιν τῆς 'Υμετέρας 'Υψηλότητος θέλει ἐπιτευχθῆ ὁ ἐθνικὸς πόθος δι' οἱωνδήποτε ὑπαλλήλων τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἂν οὗτοι ἤθελον μειονεκτῆ κατὰ τὴν πεῖραν καὶ τὴν δεξιότητα.

»'Υποβάλλων τὰς σκέψεις μου ταύτας τῇ 'Υμετέρᾳ 'Υψηλότητι, παρακαλῶ Αὐτὴν νὰ ἐκτιμήσῃ αὐτὰς ὡς προερχομένας ἐξ ἀφωσιωμένου ὑπηρέτου τῆς ἐθνικῆς ἰδέας καὶ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας, ἀδιασπάστως συνδεδεμένων.

»Εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ 'Υπουργείου Οἰκονομικῶν ἐνεπιστεύθην ὅπως κομίσῃ τῇ 'Υμετέρᾳ 'Υψηλότητι τὴν ἐπιστολήν μου ταύτην, ἀνέθηκα δ' αὐτῷ ὅπως ἀναπτύξῃ καὶ τὰς σκέψεις τῆς Κυβερνήσεως, ἐφ' ᾧ παρακαλῶ εὐλαβῶς τὴν 'Υμετέραν 'Υψηλότητα ὅπως εὐδοκήσῃ νὰ δεχθῇ καὶ ἀκροασθῇ αὐτοῦ.

»Διατελῶ μὲ βαθύτατον σέβας, τῆς 'Υμετέρας 'Υψηλότητος πιστὸς θεράπων

Δ. ΡΑΛΛΗΣ

Πρόεδρος τοῦ 'Υπουργικοῦ Συμβουλίου».

Ο ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΑΦΟΠΛΙΣΜΟΥ

ΛΟΓΩ τῆς συνεχιζομένης ὀξύτητος τῆς καταστάσεως, ἡ Κρητικὴ Βουλὴ ἀπεφάσισε νὰ λάβη ἕνα ὁμολογουμένως ἐπικίνδυνον μέτρον: Ἐψήφισε νομοσχέδιον διὰ τοῦ ὁποίου κατηργεῖτο ὁ περὶ ἀφοπλισμοῦ τῶν κατοίκων νόμος. Οὕτως οἱ κρῆτες, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ ἑπτὰ σχεδὸν ἔτη, παραδόσαντες τὰ ὅπλα, ἔζων βίον εἰρηνικόν, θὰ ἀπέκτων νομίμως τὸ δικαίωμα νὰ τὰ λάβουν καὶ πάλιν διὰ ν' ἀμυνθοῦν. Ὁ Πρίγκιψ καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο εὑρέθη εἰς ἐκτάκτως δυσχερῆ θέσιν. Προβλέπων τὰ φοβερὰ ἐπακόλουθα τὰ ὁποῖα θὰ εἶχεν ἐφαρμοζόμενος ὁ νέος αὐτὸς νόμος, ἠρνεῖτο νὰ τὸν κυρώση. Καὶ αἱ Δυνάμεις διὰ Διακοινώσεώς των τὸν παρεκάλεσαν ν' ἀποφύγη τὴν κύρωσιν, τονίζουσαι ὅτι ἔκρινον περιττὸν νὰ ἐπιμείνουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δυσαρέστων συνεπειῶν, τὰς ὁποίας τοιοῦτος νόμος θὰ εἶχε διὰ τὴν χώραν.

Παραλλήλως ὅμως, ὁ Πρωθυπουργὸς Δημ. Ράλλης, παρέχων καὶ ἄλλο δεῖγμα τῆς ἀντιφατικῆς πολιτικῆς του, ἔδωσεν εἰς τὸν Πρίγκιπα τηλεγραφικῶς τὴν συμβουλὴν νὰ κυρώση τὸν νόμον, ἐπεξηγῶν συγχρόνως, ὅτι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπιτρέπεται ἡ κατοχὴ ὅπλων δι' εἰδικῆς ἀδείας ὁπλοφορίας. Εἰς τὸ τηλεγράφημα τοῦτο ὁ Πρίγκιψ ἀπήντησε διὰ τῆς ἀπὸ 12/10/1905 ἐπιστολῆς του, γνωστοποιῶν εἰς αὐτὸν ὅτι αἱ Δυνάμεις ἀποκρούουν τὴν κύρωσιν τοῦ νόμου. Προσέθεσε δὲ εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν ἐπὶ λέξει ὅτι: «Καὶ ἂν αἱ τέσσαρες Δυνάμεις δὲν εἶχον ἐκφρασθῆ τόσον κατηγορηματικῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἡ συνείδησίς μου οὐδέποτε ἤθελε μοὶ ἐπιτρέψει νὰ θέσω τὴν ὑπογραφήν μου εἰς νόμον, ὁ ὁποῖος μόνον ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἠδύνατο νὰ ἔχη διὰ τὸν τόπον. Ἐν Κρήτῃ τὸ αἴσθημα τῆς προσωπικῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς αὐτοδικίας εἶναι τόσον ἀνεπτυγμένον, ὥστε μόνον ὁ τέλειος ἀφοπλισμὸς τῶν κατοίκων καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐφαρμογὴ τοῦ περὶ τούτου νόμου, δύναται νὰ ἑδραιώση τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν ἐν γένει ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ παραδειγματικὴ καὶ ἀξιοζήλευτος τάξις ἥτις ἐβασίλευσεν ἐπὶ ὁλόκληρα ἔτη, ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου τούτου. Ἡ κατάργησις αὐτοῦ θέλει ἀναμφιβόλως ρίψεν τὴν Κρήτην ἐκ νέου εἰς τὴν ἀπαι-

σίαν κατάστασιν τὴν πρὸ τοῦ 1898, κατὰ τὴν ὁποίαν 150-200 ἐγκλήματα ἠριθμοῦντο κατ' ἔτος».

Καὶ ὁ Πρίγκιψ τελικῶς δὲν ἐκύρωσε τὸν νόμον. Ἐπὶ πλέον ἔδιδε, μὲ τὸν τρόπον αὐτόν, τὴν καλυτέραν ἀπάντησιν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ Βενιζέλου, ὅτι «ἐξώθει τοὺς κρῆτας εἰς ἐμφύλιον σπαραγμόν».

Εἰς τὴν Κρήτην ἡ κατάστασις ἐπεδεινοῦτο συνεχῶς. Συμπλοκαὶ ἐλάμβανον χώραν. Τὰ πνεύματα ἦσαν ἐξημμένα. Ἡ ἐμπορικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ εἶχε περιέλθει εἰς πλήρη μαρασμόν. Οἱ ἐπαναστάται ἐν τῷ μεταξὺ ὠχυροῦντο διὰ νὰ ἐξακολουθήσουν τὸ κίνημα, ἐπὶ χρόνον ἀόριστον. Ὁ Πρίγκιψ μετὰ θλίψεως καὶ πικρίας ἔβλεπε τὴν κατάστασιν αὐτήν. Ἐπανειλημμένως δὲ ἀπηυθύνθη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, διὰ τηλεγραφημάτων καὶ ἐπισήμων ἐπιστολῶν, προσπαθῶν νὰ τὴν πείσῃ νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην της. Εἰς τὴν τελευταίαν ἀπὸ 12ης Ὀκτωβρίου πρὸς τὸν Δημ. Ράλλην ἐπιστολήν του ἔγραφε :

«Φρονῶ ὅτι μόνον ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δύναται νῦν νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ὀδυνηρὰν ταύτην κατάστασιν καὶ νὰ καταπαύσῃ τὸ κίνημα καὶ ὄχι νὰ ὑποδεικνύεται ἡ λῆψις μέτρων, τὰ ὁποῖα μόνον ὀλέθρια ἀποτελέσματα δύνανται νὰ ἔχωσι διὰ τὸ μέλλον, ὡς τὸ τῆς γενικῆς ἐν Κρήτῃ ὁπλοφορίας. Φρονῶ ὅτι μόνος τρόπος πρὸς κατάπαυσιν τοῦ κινήματος καὶ διάσωσιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, εἶναι νὰ εἰσακουσθῇ ἡ τοσάκις ὑπ' ἐμοῦ προταθεῖσα πρόσκλησις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα. Σεῖς, κύριε Πρόεδρε, μοὶ ἐγνωστοποιήσατε διὰ τῆς ἐπιστολῆς σας ὅτι τιμαλφέστατα συμφέροντα διακινδυνεύονται διὰ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ κινήματος. Σώσατε λοιπόν, σᾶς ἱκετεύω, αὐτὰ εἰσακούοντες τὴν παράκλησίν μου. Εἴπατε εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ὅτι οἱ νόμοι, κατὰ τῶν ὁποίων εἶχον παράπονα, μετεβλήθησαν, ὅτι ἡ πρόσκλησις συνελεύσεως πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, τοὺς ἀφίνει ἐλεύθερον τὸ ἔδαφος ἵνα ἐν αὐτῇ προτείνωσι καὶ ἀναπτύξωσι τὰ σχέδιά των. Ἐξηγήσατε αὐτοῖς ὅτι, κατόπιν τούτων, ἡ ἐξακολούθησις τοῦ κινήματος δὲν ἔχει οὐδένα λόγον καὶ ὅτι «μόνον τιμαλφέστατα ἐθνικὰ συμφέροντα διακινδυνεύονται» καὶ προσκαλέσατε αὐτούς, ἐν ὀνόματι τῆς Πατρίδος, νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἑστίας των. Προσθέσατε ἐν τέλει εἰς τὴν δήλωσιν ὑμῶν ὅτι, ἐὰν δὲν εἰσακούσωσι τῆς φωνῆς ὑμῶν, θὰ τοὺς παραδώσετε εἰς τὴν ἀρὰν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν δὲν θελήσωσι ν' ἀκούσωσι τῆς ἐπισήμου ἐξ Ἑλλάδος φωνῆς, θὰ εἶναι ἄξιοι τῆς τύχης των καὶ θὰ συντριβῶσιν ὑπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως».

Ἀλλὰ καὶ ἡ πατριωτικὴ αὕτη ἔκκλησις εἶχε τὴν τύχην τῶν προηγουμένων. Ὁ Πρίγκιψ ἐγκατελείπετο, ἄνευ καθωρισμένων ὁδηγιῶν

τῆς ἐπισήμου ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ν' ἀντιμετωπίσῃ μόνος τὴν κατάστασιν, προσπαθῶν νὰ δώσῃ ἀναίμακτον, ἀλλὰ σύμφωνον πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ κρητικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, λύσιν.

Ὁ Πρίγκιψ, παλαίων διαρκῶς ἐναντίον μυρίων ὅσων ἀντιξοοτήτων, συνεχίζει τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐν τῇ νήσῳ, ἀπευθυνόμενος ἄλλοτε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἄλλοτε πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ἄλλοτε πρὸς τὴν Κρητικὴν Βουλήν, ὡς ἀκόμη καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδι ἀντιπολίτευσιν. Πότε δι' ἐπιστολῶν, πότε διὰ τηλεγραφημάτων, πότε δι' ὑπομνημάτων του, ἐξέθετε μὲ σαφήνειαν καὶ εἰλικρίνειαν ὅλα τὰ ἐν Κρήτῃ συμβαίνοντα. Ἐξηγοῦσε, κατετόπιζεν, ἀνεσκεύαζεν συκοφαντίας, ἐνημέρωνε τοὺς πάντας ἐπὶ τῆς ὑφισταμένης πραγματικότητος καὶ ἐζητοῦσε τὴν ἐνίσχυσιν ὅλων εἰς τὴν στάσιν τὴν ὁποίαν ἔκρινεν ὅτι ὤφειλε νὰ τηρήσῃ, στάσιν ἡ ὁποία κατὰ κύριον λόγον καὶ ὡς μοναδικὸν σκοπὸν θὰ εἶχε τὴν περιφρούρησιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐπληροφορήθη ὅτι ὡρισμένα διαβήματα τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀντιπολιτεύσεως, ἦσαν ἄντικρυς ἀντίθετα πρὸς τὰ κρητικὰ πράγματα, ἔσπευσε ν' ἀποστείλῃ τὴν κάτωθι λεπτομερῆ καὶ ἀνακεφαλαιωτικὴν ἐπὶ τῆς ὅλης καταστάσεως ἐπιστολήν, πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀντιπολιτεύσεως Γ. Θεοτόκην.

«Ἐν Χαλέπα 16 Ὀκτωβρίου 1905

»Φίλε κύριε Θεοτόκη,

»Ἡ κατάστασις εἰς ἣν τὸ ἀπονενοημένον κίνημα τοῦ Θερίσσου ἔφερε τὸν τόπον καὶ ἡ τηρηθεῖσα ἀντιπατριωτικὴ στάσις μέρους τοῦ ἐν Ἀθήναις Τύπου καὶ ἡ ἀποπλάνησις τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Ἑλλάδι, ἥτις ἐκ τῶν πρωτοφανῶν καὶ ἀνοσίων ψευδολογημάτων τοσοῦτον ἐπηρεάσθη, ἐπιβάλλουν δι' αὐτὸ τὸ συμφέρον τῆς Ἐθνικῆς ὑποθέσεως, τὸ καθῆκον ἵνα, ὄχι μόνον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἀποταθῶ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑμᾶς, ὅστις ἐν τῇ Βουλῇ κατέχετε περιφανῆ θέσιν, ἵνα ἐὰν ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἐν γένει ἢ ἔστω καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἐσχάτως ἐνταῦθα διαδραματισθέντων προηγηθῇ συζήτησις, μὴ ἀφεθῇ αὕτη εἰς τινας ἐπιπολαίως γνωρίζοντας τὰ πράγματα καὶ ὁδηγουμένους ὑπὸ προσωπικῶν λόγων, ἀλλὰ περιορισθῇ ὑπὸ σοβαρῶν στοιχείων τῆς Βουλῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων ἐκείνων, εἰς ἃ ἡ ἀληθὴς ἀντίληψις τῶν ἐνταῦθα συμβαινόντων δέον νὰ κρατήσῃ αὐτήν, ἕνεκα τῶν τιμαλφῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

»Ὅτι οἱ λόγοι τῆς ἐκρήξεως τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου ἦσαν λόγοι βασιζόμενοι ἐπὶ προσωπικῶν καὶ κομματικῶν συμφερόντων, καὶ

ὅτι οὗτοι μόνον τεχνηέντως ἐκαλύφθησαν πρὸς ἐξαπάτησιν τοῦ κοινοῦ φρονήματος ὄπισθεν τῆς 'Εθνικῆς ἡμῶν σημαίας, κρίνω ἄσκοπον νὰ ἐκθέσω ὑμῖν, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὑμεῖς ἐπὶ μακρότερον χρονικὸν διάστημα τῶν ἄλλων ἐκυβερνήσατε τὸν τόπον καί, ὡς προσωπικῶς γνωρίζω, καλῶς ἀντελήφθητε τὰ αἴτια καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν ἐν Κρήτῃ ἀντιδρώντων, τοῦτο φανερὰ κατοπτρίζεται εἰς τὰ διάφορα ἔγγραφα τῆς Τριανδρίας τοῦ Θερίσσου, πρός τε τὴν 'Ελληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Προστατίδων Δυνάμεων.

»Τοιουτοτρόπως τὸ ὅλον ζήτημα παρουσιάζετο ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ δύο μορφάς: Εἰς μὲν τὸν 'Ελληνισμὸν παρουσιάζετο διὰ τῆς ἀκατανοήτου συμπεριφορᾶς μεγάλου μέρους τοῦ ἀθηναϊκοῦ Τύπου ὡς ζήτημα ἔχον ἐθνικὸν χαρακτῆρα, εἰς δὲ τὰς Δυνάμεις ὡς προκληθὲν ἕνεκα διοικητικῶν λόγων.

»Τὸ ἔκτροπον κίνημα, οὐ μόνον οὐδεμιᾶς ἔτυχε τότε ἀξίας λόγου ὑποστηρίξεως ἐν τῇ 'Ελληνικῇ Βουλῇ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν κατ' αὐτοῦ δηλώσεων τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως μακαρίτου Θ. Δηλιγιάννη καὶ τῶν ὑμετέρων βαρυσημάντων λόγων ἀπεκηρύχθη καὶ οἱ νομοταγεῖς κάτοικοι τῆς νήσου, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὰ 4/5 αὐτῆς, ἐνόησαν τὸ ἀσύμφορον τῆς ἐκραγείσης ἀνταρσίας, καὶ οἱ στασιασταὶ ἀπεθαρρύνθησαν. 'Η μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ μακαρίτου Δηλιγιάννη σχηματισθεῖσα Κυβέρνησις, οὐδέποτε ἐξέφρασεν ἐπισήμως γνώμην περὶ τοῦ κινήματος, καίτοι ἐπανειλημμένως ἐζήτησα παρ' αὐτῆς τοῦτο, ὥστε καὶ τὸ ἐνταῦθα κοινὸν καὶ ἡ Κρητικὴ Βουλὴ νὰ ἠδύναντο νὰ ρυθμίσωσι τὴν πορείαν των, μανθάνοντες ἐὰν ἡ 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις ἔκρινε τὸ κίνημα ὡς ἐξυπηρετοῦν ἢ οὐ τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. 'Η ἔλλειψις οὕτως ὡρισμένης γνώμης ἐξ ἐπισήμου πηγῆς, ἐπέφερεν, ὡς εἶναι φυσικόν, συζητήσεις καὶ πράξεις, αἵτινες τὴν μὲν κατάστασιν ἐν τῇ νήσῳ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καθίστων δεινοτέραν, τὴν δὲ Κρητικὴν Κυβέρνησιν καὶ Βουλὴν ἐδέσμευον, μὴ ἐπιτρέπουσαι αὐταῖς νὰ χαράξωσιν ὡρισμένον πρόγραμμα δράσεως βασιζόμενον ἐπὶ ὑποδειχθείσης γνώμης καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. 'Ο Κύριος Πρόεδρος τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς ἐμὲ μὲν ἐπισήμως ἐτηλεγράφει, ἀποδοκιμάζων τὸ κίνημα, εἰς τοὺς παρουσιαζομένους δὲ πρὸς αὐτὸν κρῆτας Βουλευτὰς καὶ ἄλλους, ὡς οὗτοι μοὶ ἀνέφερον, ἄφινε νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τοῦ κινήματος ἠδύνατο καὶ καλόν τι νὰ ἐπιφέρῃ, ὡς παραδείγματος χάριν τὴν κάθοδον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. 'Η 'Ελληνικὴ Κυβέρνησις, καθ' ἃ μ' ἐπληροφόρησεν, ἀπετάθη καὶ εἰς τὰς Δυνάμεις αἰτοῦσα τὴν κάθοδον ταύτην καὶ ἐνδεικνύουσα ὅτι αὕτη θὰ καθησύχαζε τὰ πνεύματα ἐν Κρήτῃ· τὸ γεγονὸς τοῦτο βεβαίως ἐπέβαλλεν εἰς πάντας ἐνταῦθα, ὅσον ἀφορᾷ τὸ κίνημα, στάσιν ἐφεκτικήν, ἵνα μὴ τυχὸν παρεμποδισθῶ-

σιν αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διὰ γεγονότων νέων. Μετ' οὐ πολύ, ὅμως, τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν μοὶ ἐγνωστοποίει τὰς ἀπαντήσεις, ἃς αἱ διάφοροι ξέναι Κυβερνήσεις ἔδιδον εἰς τὴν ρηθεῖσαν πρότασιν περὶ τῆς καθόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Γνωρίζων τὰς διαθέσεις τῶν διαφόρων Κυβερνήσεων ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, κατόπιν τῶν τόσον ἐπισκέψεών μου πρὸς αὐτὰς κατὰ τὴν πολυετῆ ἐργασίαν μου πρὸς ἐπίτευξιν εὐμενοῦς λύσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ζητήματος, δὲν ἐξεπλάγην ὅτε εἶδον ἁπάσας τὰς ἀπαντήσεις ἀποκρουούσας τὴν ἑλληνικὴν πρότασιν κατηγορηματικῶς, καὶ μίαν τῶν Δυνάμεων μάλιστα ἐκφράζουσαν τὴν γνώμην ὅτι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν αἱ Δυνάμεις ἤθελον θεωρήσει ἑαυτὰς ἀνισχύρους πρὸς καταστολὴν τοῦ κινήματος, τότε λογικώτερον θὰ ἦτο ν' ἀποταθῶσι πρὸς τὴν τῆς Κρήτης ἐπικυρίαρχον Δύναμιν, παρὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰς δυσμενεῖς ταύτας δεξιώσεις, ὧν ἔτυχον αἱ προτάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐφρόνουν, καὶ νομίζω λογικῶς, ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἐξακολούθησις τοῦ κινήματος, μόνον ὀλέθρια ἀποτελέσματα θὰ ἔχῃ ἐπί τε τοῦ τόπου καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἀπετάθην ἕνεκα τούτου καὶ αὖθις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ζητῶν νὰ θέσῃ αὕτη τέρμα εἰς τὴν ἀνώμαλον καὶ ἀσύμφορον ταύτην κατάστασιν, προτείνας αὐτῇ ὅπως διὰ δηλώσεως προσκαλέσῃ τοὺς ἐν Θερίσσῳ ἵνα καταθέσωσι τὰ ὅπλα. Δυστυχῶς ὅμως δὲν εἰσηκούσθην καὶ τοιουτοτρόπως αἱ ἀσαφεῖς περὶ τῆς καταστάσεως γνῶμαι, ἐξηκολούθουν πρὸς ὄφελος τῶν καταπιεστικῶν μέτρων, ἅτινα αἱ ὁπλοφοροῦσαι ληστρικαὶ ὁμάδες τῶν ἐπαναστατῶν μετεχειρίζοντο πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἀναρχίας. Ἡ Βουλή, ἐξ ἄλλου, εἰς οὐδεμίαν συστηματικὴν ἐργασίαν προέβαινε, φοβουμένη ὅτι, ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας τῶν ἀνταρτῶν ἐν σχέσει μὲ τὸ κρητικὸν ζήτημα, αὕτη ἤθελε φανῇ ὀλιγώτερον πατριωτικὴ τῶν ἐν Θερίσσῳ. Κατόπιν ὅμως ἐπιμόχθου ἐργασίας, κατώρθωσα νὰ πείσω τοὺς Βουλευτὰς ὅτι καλὸν θὰ ἦτο ἂν ἡ Βουλὴ προέβαινεν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τῶν τεσσάρων νόμων κατὰ τῶν ὁποίων ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ ὀπαδοί του εἶχον παράπονα, δηλαδὴ τοῦ νόμου περὶ δημαιρεσιῶν, τοῦ νόμου τοῦ καταργοῦντος τὸ δικαίωμά μου τοῦ ὀνομάζειν 10 Βουλευτάς, τοῦ περὶ ἐντελοῦς ἐλευθερίας τοῦ Τύπου, καὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος. Προσέθεσα δὲ εἰς τοὺς Βουλευτὰς ὅτι καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ὡς ἐγνώριζον, συνεφώνει ὡς πρὸς τοῦτο. Ἡ Βουλὴ τότε ἐψήφισε τὴν μετατροπὴν τῶν νόμων τούτων καὶ συνάμα ἐψήφιζε καὶ τὴν πρότασιν περὶ ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος, ἂν καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔπραξε μόνον ἐλπίζουσα ὅτι θὰ ἦρε πάντα λόγον δυνάμενον νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἀντάρτας ἵνα ἐξακολουθῶσι τὴν στάσιν των. Ὡς δὲ ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς κ. Μιχελιδάκις, δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερ-

νήσεως, ἐγνωστοποίησεν, οἱ Βουλευταὶ προέβησαν εἰς τὸ μέτρον τοῦτο ἐναντίον ἀκόμη καὶ τῆς συνειδήσεώς των.

»Ἡ ἐπὶ τόσους μῆνας διάρκεια τῆς ἀναρχίας, ὅμως, ἔφερε τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς ἀπόγνωσιν. Ὁ πληθυσμὸς ἔπασχε δεινῶς ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρᾳ, ἕνεκα τῶν ἀγρίων ἐπιθέσεων τῶν ἀτάκτων ἐπαναστατικῶν ὁμάδων. Ἐζήτουν προστασίαν καὶ οὐδαμοῦ εὕρισκον τοιαύτην. Αἱ Δυνάμεις οὐδὲν μέτρον ἐλάμβανον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν πασχόντων κατοίκων. Οἱ μὲν Ἄγγλοι καὶ οἱ Ρῶσσοι ἐν Ἡρακλείῳ καὶ Ρεθύμνῃ ἔλαβον ὁπωσδήποτε μέτρα ἐσχάτως, ἅτινα ἐπέφερον τὴν τάξιν εἰς τὰ διαμερίσματα ἐκεῖνα, πρὸς μεγίστην χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν τῶν κατοίκων. Οἱ Ἰταλοὶ ὅμως ἀφῆκαν τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνίας, Σελίνου, Κισσάμου καὶ Ἀποκορώνου εἰς τὴν τύχην των, καὶ οὕτως οἱ ἐπαναστάται, μὴ εὑρίσκοντες οἱανδήποτε ἀντίστασιν ἔπιπτον κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων αὐτοῖς καὶ αἱ θηριωδίαι τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων ἦσαν ἀπερίγραπτοι καὶ πρωτοφανεῖς. Ἐνώπιον τῆς φρικτῆς ταύτης καταστάσεως, ἡ Βουλὴ ἠσχολήθη μὲ τὸ ζήτημα τῶν δημοτικῶν φρουρῶν, ἐναντίον τοῦ ὁποίου τόσος ἔγινε λόγος. Εὔκολον εἶναι οἱ ἐν Ἀθήναις νὰ ἐκφράζωνται ἐναντίον τῆς συστάσεως τῶν φρουρῶν, αἵτινες, ἐπὶ τέλους, μόνον ἀμυντικὸν ὅλως χαρακτῆρα ἔχουσι.

»Οἱ ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς κρίνουσι καὶ εὔκολον εἶναι νὰ ἐπιρρίπτωσι μομφὰς καὶ νὰ δίδωσι γνώμας καὶ συμβουλάς, ἀλλ' ἐὰν εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν θέσιν τῶν ἀτυχῶν τούτων κατοίκων, βεβαίως θὰ μετήρχοντο μέσα ἄλλα καὶ θὰ ἐποίουν χρῆσιν ἄλλης γλώσσης. Οὐδέποτε ἡ σύστασις τῶν φρουρῶν τούτων εἶχε χαρακτῆρα ἀντεπαναστατικόν, ὡς οἱ ἐν Ἀθήναις ἐσφαλμένως διέδιδον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τοῦ Θερίσσου. Οἱ κάτοικοι αὐθορμήτως κατέφυγον εἰς τὴν σύστασιν τῶν φρουρῶν δι' ὅλως ἀμυντικοὺς λόγους καὶ οὐδόλως ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν.

»Εὐνόητον εἶναι ὅτι οὐδεὶς βουλευτὴς θὰ ἐτόλμα ποτὲ ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐναντίον τῆς κατηγορηματικῆς ταύτης ἀποφάσεως τῶν κατοίκων. Ἡ δὲ κύρωσις τοῦ νόμου τούτου μοὶ ἐπεβλήθη ἐκ τῶν περιστάσεων, καθ' ὅτι ἐὰν δὲν ἔπραττον τοῦτο, δικαίως οἱ κάτοικοι θὰ ἐστρέφοντο ἐναντίον μου, λέγοντες ὅτι ἐγκατέλειψα αὐτοὺς εἰς τὴν τύχην των. Τότε ἀκριβῶς ὑπῆρχε φόβος ὅτι, ἐν τελείᾳ ἀπελπισίᾳ διατελοῦντες οὗτοι, θὰ προέβαινον εἰς καθαρὰν ἀντεπανάστασιν, ἣν οὐδεὶς θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ χαλιναγωγήσῃ, διότι θὰ ἦτο ἀποτέλεσμα ἀπελπισίας. Ὡς δὲ βεβαίως παρετηρήσατε εἰς τὰς διατάξεις τοῦ νόμου τούτου, μόνον δι' Ἡγεμονικοῦ διατάγματος οὗτος θὰ ἐτίθετο εἰς ἐνέργειαν καὶ τοῦτο τῇ ὁμοφώνῳ γνώμῃ ὁλοκλήρου τῆς

Ὁ υἱὸς τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, πρίγκιψ Πέτρος

Κυβερνήσεως καὶ ἐν ἀναποφεύκτῳ ἀνάγκῃ, ἥτις ἐλπίζω καὶ εὔχομαι νὰ μὴ παρουσιασθῇ.

»Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ κυρίως ζήτημα τὸ ἀφορῶν τοὺς ἐπαναστάτας. Βλέπετε ἐκ τῶν ἄνω ἐκτεθέντων, ὅτι ἅπαντες οἱ νόμοι κατὰ τῶν ὁποίων ἡ τριανδρία τοῦ Θερίσσου παρεπονεῖτο μετετράπησαν, καὶ δύναμαι νὰ εἴπω, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν των, τοιουτοτρόπως δέ, πᾶς λόγος τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ κινήματος ἐξέλιπε. Τοιαῦτα βεβαίως καὶ ἄνευ τοῦ ἀθλίου αὐτοῦ κινήματος, ἠδύνατο ὁ Βενιζέλος νὰ κερδίσῃ, ἐὰν ἤθελε προτιμήσει τὴν νόμιμον ὁδὸν καὶ ἤθελε κατέλθει εἰς τὰς τελευταίας ἐκλογάς, διότι ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ, ὡς μετέβαλε, τοὺς νόμους τούτους καὶ ἐγὼ προθύμως θὰ ἐκύρουν τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς. Ἄνευ Βουλῆς εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν ἠδυνάμην νὰ τοὺς μεταβάλω, οὐδὲ νὰ καλέσω Συνέλευσιν, ἐνῷ ἐπρόκειτο νὰ ἐνεργηθῶσι κατὰ τὸ Σύνταγμα βουλευτικαὶ ἐκλογαί, διότι τοῦτο θὰ ἦτο πραξικόπημα ἀδικαιολόγητον, βασιζόμενον ἐπὶ τῆς αὐθαιρέτου ἀξιώσεως τῶν ὀλίγων κατὰ τῶν πολλῶν καὶ κατὰ τῆς θελήσεως τῶν Δυνάμεων, αἵτινες εἶχον ἐγκρίνει τὸ Σύνταγμα καὶ ἑπομένως καὶ τὸν νόμιμον τρόπον τῆς ἀναθεωρήσεως αὐτοῦ. Ἤθελεν ὁ Βενιζέλος τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος, ἀλλὰ τότε διατὶ ἀπέφυγε τὴν Βουλήν, ἥτις ἀκριβῶς εἶχε τὸ δικαίωμα, συμφώνως πρὸς τὰ ἄρθρα 100 καὶ 101 τοῦ Συντάγματος, ν' ἀσχοληθῇ εἰς τοῦτο;

»Δὲν θέλω νὰ κουράσω ὑμᾶς διὰ τῆς μακροσκελοῦς ταύτης ἐπιστολῆς μου. Ἡ ἀξιόμεμπτος καὶ παράνομος διαγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ θὰ ἀποδειχθῇ, διότι ὁ χρόνος ἄγει τὴν ἀλήθειαν εἰς φῶς καὶ τότε θὰ φανῇ ἡ προδοτικὴ στάσις αὐτοῦ καὶ ἡ μακρὰν παντὸς προσωπικοῦ συμφέροντος πολιτεία μου, ἥτις ἕνα μόνον σκοπὸν εἶχε πάντοτε, τὴν εὐσυνείδητον ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων».

Καταλήγων ὁ Πρίγκιψ, εἰς τὴν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀντιπολιτεύσεως μακρὰν ἐπιστολήν του, τονίζει τὴν ἐπιψήφισιν ὑπὸ τῆς κρητικῆς Βουλῆς νομοσχεδίου, διὰ τοῦ ὁποίου κατηργεῖτο ὁ σωτήριος περὶ ἀφοπλισμοῦ νόμος, τὴν ἐπέμβασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅπως μὴ γίνῃ ἡ κύρωσις τοῦ νόμου, καθὼς καὶ τὴν σύστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὅπως κυρωθῇ οὗτος. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως λεπτομερῶς τῶν σημείων, τὰ ὁποῖα ἐνεφάνιζον τὴν ἀληθῆ ἐν Κρήτῃ κατάστασιν, ἤλπιζεν ὁ Πρίγκιψ ὅτι θὰ διέλυε τὰς συκοφαντίας καὶ τὰς ἀνακριβείας, αἱ ὁποῖαι ἐκυκλοφόρουν ἐν Ἀθήναις ὑπὸ παραγόντων τῆς ἀντιπολιτεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου καὶ θὰ ἔδιδεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς τὴν εὐκαιρίαν νὰ σχηματίσῃ μίαν ἀμερόληπτον καὶ πραγματικὴν γνώμην ἐπὶ τῶν διατρεξάντων κατὰ τὸ διάστημα τῶν τελευταίων ὀκτὼ μηνῶν εἰς τὴν νῆσον. Τὸ κατὰ πόσον, ὅμως, ἡ προσπάθειά του αὐτὴ ἐπέτυχεν ἢ ὄχι, αὐτὸ δύναται νὰ τὸ συμπεράνῃ κανεὶς ἐκ τῆς στάσεως τὴν ὁποίαν ἐτήρησε μετέπειτα ὁ Γ. Θεοτόκης, στά-

σεως ἡ ὁποία οὐδόλως διέφερεν ἀπὸ τὴν ὑφισταμένην καὶ συνεχιζομένην συσκότισιν τῆς καταστάσεως, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παράτασιν τῆς ἐκκρεμότητος τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐθνικῶν πόθων τῶν κρητῶν.

Ὁ Πρίγκιψ, ἀπτόητος καὶ σταθερὸς εἰς τὴν χαραχθεῖσαν γραμμήν του, ἡ ὁποία εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀπέβλεπε, παρὰ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν καὶ μόνον τοῦ διακαοῦς αἰτήματος τῆς κρητικῆς ψυχῆς, τῆς ἑνώσεως δηλονότι τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, συνέχιζεν ἀδιαλείπτως τὰς ἀγωνιώδεις προσπαθείας του πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν. Καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὅπως, ἐπὶ τέλους, συγκινήσῃ τοὺς ἰθύνοντας τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἀπέστειλε τὴν 17ην Ὀκτωβρίου καὶ ἑτέραν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Ράλλην, ἀναπτύσσων διὰ πολλοστὴν φορὰν τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς συνεπείας τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς:

«Κύριε Πρόεδρε,

»Εἰς τὸ τηλεγράφημά σας τῆς 15 Ὀκτωβρίου, νομίζω ὅτι εἶναι ἀνάγκη ν' ἀπαντήσω δι' ἐπιστολῆς, ἵνα ἐξηγήσω τὰ ἐνταῦθα συμβαίνοντα καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα ἐν τῷ ρηθέντι ἀναφέρετε.

»Ἐν πρώτοις ἐκφράζετε τὴν γνώμην ὅτι θεωρεῖτε ἀσύμφορον διὰ τὸν τόπον νὰ κάμνωσιν οἱ κρῆτες διακρίσεις μεταξὺ τῶν Δυνάμεων, ἀφορμὴν δὲ πρὸς τοῦτο λαμβάνετε ἐκ τῆς ἐκδηλουμένης δυσφορίας κατὰ τῶν Ἰταλῶν ἐν Ἀποκορώνῳ καὶ μάλιστα ἐν στιγμῇ, ὡς λέγετε, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου ἐκπνέει.

»Ὅτι οἱ κρῆτες ὤφειλον νὰ δεικνύωσι τὰ αὐτὰ αἰσθήματα πρὸς ἁπάσας τὰς Δυνάμεις, εἶναι ἀναμφίβολον, καὶ πάντοτε ἐφρόνουν ὅτι προτιμήσεις μεταξὺ αὐτῶν μόνον βλάβην ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα. Αἱ περιστάσεις ὅμως, δυστυχῶς, καὶ αἱ μὴ ὁμοιόμορφοι ἐνέργειαι τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἔδωκαν ἀφορμὴν ἵνα ἐν τῷ λαῷ σχηματισθῶσι γνῶμαι καὶ ἀντιλήψεις περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν διαφόρων προστατῶν τῆς Κρήτης. Καὶ τοῦτο εἶναι φυσικόν, διότι ὁ φιλήσυχος καὶ νομοταγὴς πληθυσμὸς τῶν εἰσέτι ἐν ἀναρχίᾳ διατελουσῶν ἐπαρχιῶν, ἀπηύδησε πλέον βλέπων τὴν περιουσίαν του καὶ τὴν τιμήν του ἐντελῶς ἐγκαταλειφθείσας εἰς τὰς ἀγρίας διαθέσεις ὡπλισμένων ὁμάδων, αἵτινες καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν ἀπειλοῦσιν. Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Ρῶσσοι ἀποκατέστησαν εἰς τὰ διαμερίσματα αὐτῶν τὴν τάξιν πρὸ πολλοῦ, πρὸς μεγίστην ἀνακούφισιν τῶν κατοίκων. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἐνταῦθα ἐπαρχίας, ὅπου ἡ ἑστία τῆς ὅλης ἀνταρσίας εὑρίσκεται, καὶ τὴν τάξιν τῶν τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἀναλάβει οἱ Ἰταλοί. Ἐν αὐταῖς, δυστυχῶς, αἱ λῃστρικαὶ ὁμάδες τῶν ἐπαναστατῶν, αἵτινες κατὰ μέγα μέρος ἀποτελοῦνται

ἐκ φυγοδίκων καὶ γνωστῶν κακούργων, καὶ οἵτινες ἕνεκα τοῦ κομματικοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου ἐπανῆλθον εἰς Κρήτην, περιφέρονται ἔτι ἐλευθέρως, διαπράττουσιν ἐγκλήματα καὶ δῃώσεις, ἃς ἡ Κρήτη οὔτε ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶδε. Πολλάκις οἱ κάτοικοι ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Γενικὸν Πρόξενον τῆς Ἰταλίας ζητοῦντες προστασίαν καὶ ἀριθμοῦντες τὰς καταστροφάς, ἃς αἱ ῥηθεῖσαι ὁμάδες ἐπέφερον ἐπὶ τῶν περιουσιῶν των, ἀλλ' εἰς μάτην. Οἱ Ἰταλοὶ ἐφησύχαζον ἐν Χανίοις, ἐνδεικνύοντες συμπάθειαν μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, παρὰ ἐπιθυμίαν πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως. Ὡς ἐκ τούτου ἠγέρθη δυσπιστία τις πρὸς τὰς διαθέσεις αὐτῶν καὶ οἱ κάτοικοι, ἐν ἀπελπισίᾳ διατελοῦντες, προσέτρεξαν ζητοῦντες προστασίαν παρὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν Ρώσσων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἀναρχία καὶ ἡ θρασύτης τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Ἀποκορώνῳ ἐξηπλοῦτο καὶ οἱ ἐπαναστάται προέβησαν εἰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν ρωσσικῶν στρατευμάτων τῶν σταθμευόντων εἰς τὰ σύνορα τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης. Οἱ Ρῶσσοι τότε, ἵνα θέσωσι τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν, διετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ αὐτῶν Προξένου ὅπως ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου, ἀποδιώκοντες τοὺς ἀντάρτας ἐκ τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Πρὸς τοῦτο κατέλαβον τὴν Γεωργιούπολιν ἐξ ἧς προεχώρησαν πρὸς τὸν Βάμον, γενόμενοι πανταχοῦ ἐνθουσιωδῶς δεκτοὶ καὶ ἐπαναφέροντες τὴν τόσον ὑπὸ τῶν ἀτυχῶν κατοίκων ἐπιθυμητὴν τάξιν. Ἡ τριανδρία τοῦ Θερίσσου τότε, δι' ἀγνώστους εἰς ἐμὲ λόγους, προέτρεψε τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ὑπογράψωσιν αἴτησιν πρὸς τοὺς Ἰταλούς, προσκαλοῦντες αὐτοὺς ὅπως καταλάβωσι τὰς Καλύβας καὶ τὸν Βάμον. Αὐτοπροσώπως ὁ Βενιζέλος περιήγαγε τὴν ἀναφορὰν ταύτην, ἥτις καὶ ἀπεστάλη εἰς τὸν Γενικὸν Πρόξενον, ὅστις ἀμέσως ἔσπευσε ν' ἀποδεχθῇ τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Τοιουτοτρόπως τὴν μεθεπομένην, ἀπόσπασμα ἐξ 100 Ἰταλῶν στρατιωτῶν καὶ ὀλίγων χωροφυλάκων κρητῶν, ἀνεχώρησεν ἐκ Χανίων καὶ κατέλαβε τὰς ῥηθείσας κωμοπόλεις τὴν αὐτὴν ἡμέραν. Οἱ Ρῶσσοι, βλέποντες ὅτι οἱ Ἰταλοὶ προεχώρουν, ἔπαυσαν ἀμέσως τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν των, ἀφίνοντες τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἤρξαντο, εἰς αὐτούς. Ἀλλ' οἱ Ἰταλοὶ περιωρίσθησαν εἰς μόνην τὴν κατάληψιν τῶν δύο κωμοπόλεων, ὁρίσαντες ζώνην κατοχῆς τὸ ἐντὸς ἑνὸς χιλιομέτρου πέριξ αὐτῶν ἔδαφος. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου βεβαίως ἡ τάξις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ δὲν ἠδύνατο ν' ἀποκατασταθῇ καὶ τούτου ἕνεκεν οἱ κάτοικοι, βλέποντες τὰς σοβαρὰς καὶ ἀποτελεσματικὰς ἐνεργείας τῶν Ρώσσων, ἐξ ἄλλου δὲ τὴν ὅλως χλιαρὰν καὶ ἄσκοπον ἐνέργειαν τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες μόνον κατόπιν προσκλήσεως τῶν ἐπαναστατῶν εἶχον ἔλθει, ὑπέγραφον αὐθορμήτως ὅλως ἀναφορὰν πρὸς τοὺς Ρώσσους, παρακαλοῦντες αὐτοὺς ὅπως μὴ ἀπέλθωσι τῆς ἐπαρχίας των, πρὶν οἱ Ἰταλοὶ λάβωσι μέτρα ἐπαρκῆ ὑπὲρ τῆς ἐν γένει ἐπαναφορᾶς τῆς τά-

ξεως ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ των, καθ' ὅσον, ἀπερχομένων τῶν Ρώσσων, οἱ ἐπαναστάται ἀφεύκτως ἤθελον ἐπανέλθει ἀγριωτέρας ἔχοντες διαθέσεις.

»'Ενώπιον τῆς φανερᾶς ταύτης ἀντιφάσεως τῶν διαθέσεων τῶν δύο τούτων στρατῶν, εἶναι λίαν φυσικὸν καὶ λογικὸν ὅτι οἱ μὲν ἐπαναστάται ἐθεωροῦντο ὡς συνεργαζόμενοι μετὰ τῶν 'Ιταλῶν ἢ τουλάχιστον ὅτι ἦσαν πρὸς τούτους ἀνεκτοί, οἱ δὲ Ρῶσσοι, ὡς οἱ ἀπὸ πολλοῦ ἐπανορθωταὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς τόσον ποθητῆς ἀσφαλείας.

»Τίς ἠδύνατο, κατόπιν τούτου, νὰ παρεμποδίσῃ τὸν ἁπλοῦν λαὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀποταθῇ πρὸς αὐτούς, πρὸς οὓς ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ἠτένιζεν, αἰτῶν προστασίαν καὶ τὴν κατάπαυσιν τῆς ἀδίκου καὶ ἀδικαιολογήτου κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεως τῶν μαινομένων ἀνταρτικῶν σωμάτων; Τὸ αἴσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς διαφυλάξεως τῆς περιουσίας καὶ τῆς τιμῆς παρὰ τοῖς καταστρεφομένοις κατοίκοις, ἔχει ἰσχὺν μεγαλειτέραν πάσης συμβουλῆς.

»Τίς εἶναι ὁ λόγος τῆς τοιαύτης συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν 'Ιταλῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν, δὲν δύναμαι νὰ γνωρίζω, δὲν νομίζω ὅμως ὅτι ἡ 'Ιταλικὴ Κυβέρνησις ἔχει δώσει ὡρισμένας διαταγὰς πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ὁ Γενικὸς Πρόξενος κ. Fasciotti, ἕνεκα τῶν εἰσηγήσεων τοῦ διερμηνέως τοῦ Προξενείου Μαγκούζου (υἱοῦ βενιζελικωτάτου ὑποδηματοποιοῦ ἐν Χανίοις) ἐξ ἰδίας καὶ ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων, προβαίνει εἰς τὰς συνεννοήσεις ταύτας, εἰς ἃς οὐδεμία τῶν ἄλλων Δυνάμεων ἔχει προβῆ. 'Ο ρηθεὶς διερμηνεὺς ἀκόμη περιοδεύει τὰ χωρία αἰτῶν ὅπως οἱ κάτοικοι θέσωσι τὰς ὑπογραφάς των εἰς ἀναφοράς, διὰ τῶν ὁποίων παρακαλοῦνται οἱ 'Ιταλοὶ νὰ καταλάβωσι τὰ διάφορα ταῦτα χωρία. Ὅταν οἱ 'Ιταλοὶ ὅμως καταλάβωσι μέρος τι, περιορίζονται εἰς αὐτὸ χωρὶς νὰ λάβωσι μέριμναν καὶ περὶ τῆς τάξεως εἰς τὰ πέριξ, καὶ οὕτως ἡ παρουσία αὐτῶν βεβαίως θεωρεῖται ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς ὅλως ἀνωφελής. 'Η τοιαύτη ὑπὸ τῶν 'Ιταλῶν ἀνεξήγητος ἀντίληψις τῶν πραγμάτων, δὲν περιορίζεται εἰς τὰς ἐκ ταύτης ἀπορρεούσας ἐνεργείας αὐτῶν, ἀλλὰ προβαίνει καὶ εἰς συμπεριφορὰν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ τόπου τοιαύτην, ὥστε τοὺς πάντας νὰ ἐμβάλλῃ εἰς σκέψεις. Οὕτω, λόγου χάριν, ἀπεστάλη ἔγγραφον πρὸς Σύμβουλόν μου ἐκ μέρους τοῦ 'Αρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς, ὅστις, ὡς γνωρίζετε, εἶναι ὁ ἀξιωματικὸς 'Ιταλὸς τῶν βασιλικῶν καραβινοφόρων, ἐν τῷ ὁποίῳ παρετηρεῖτο ἡ φράσις «'Ανωτέρα διαταγῇ, πληροφορῶ ὑμᾶς » δι' ἧς ἐννοεῖται ὡς ἀνωτέρα ἀρχὴ ὁ Πρόξενος. 'Αμέσως ὁ Σύμβουλος ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν ἔγγραφον, ζητῶν ἐξηγήσεις περὶ τῆς ἀνωτέρας αὐτῆς ἀρχῆς, ἥτις ἔδιδε διαταγάς, ἀλλ' ὁ ρηθεὶς 'Αρχηγὸς ἀπέφυγε νὰ ἀπαντήσῃ μέχρι σήμερον. Τὰ τοιαῦτα, ὄχι μόνον παρεξηγοῦνται, ἀλλὰ καὶ προσβάλλουσί με ἀκόμη ὡς Ὕπατον 'Αρμοστήν, ὅστις βεβαίως δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ τὴν κρητικὴν χωροφυλακὴν ὡς δια-

τελοῦσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς Προξένου ἢ οἱουδήποτε ἀναμιγνυομένου εἰς τὴν πολιτικήν, τὴν ὁποίαν Πρόξενός τις θέλει ν' ἀκολουθήσῃ. Καὶ ὅμως σιωπῶ καὶ καταπίνω τὰ διάφορα ταῦτα πικρὰ ποτήρια, μόνον καὶ μόνον διὰ ν' ἀποφύγω δημιουργίαν ζητημάτων καὶ παρεξηγήσεων, καὶ τοῦτο μόνον ἕνεκα τῆς ἀφοσιώσεώς μου πρὸς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν, ἡ ὁποία δυνατὸν νὰ ζημιωθῇ ἐκ τῆς ἐγέρσεως τοιούτων.

»Τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα τοῦ ἀθλίου κινήματος, πρὸ πολλοῦ προέβλεπον καὶ ἐξ ἀρχῆς, κρίνων ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τῶν διαφόρων ἐνταῦθα ἐργαζομένων ξένων, δὲν ἔπαυσα συνιστῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐνδεικνύων τὴν ἀνάγκην ὅπως αὕτη ἀποκρούσῃ τὸν ἐχθρὸν τῶν ἐνταῦθα ἐθνικῶν ἡμῶν συμφερόντων καὶ ὅστις εἶχεν ἐγκατασταθῇ ἐν Θερίσσῳ. Ἐζήτησα νὰ προλάβω τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀναρχίας, ἣν ἐκάλυπτον δυστυχῶς οἱ ἀντάρται διὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν Σημαίας, παρακαλῶν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ, ἐν τῇ προκηρύξει μου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ κινήματος, ὅπως ἀναφέρω τὴν γνώμην αὐτῆς ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἡ αἴτησίς μου αὕτη ἀπεκρούσθη. Ἐπεκτεινομένης τῆς ἀναρχίας καὶ οὐδενὸς καλοῦ προκύπτοντος ἐκ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ κινήματος, ἐζήτησα παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ν' ἀποκηρύξῃ τοὺς στασιαστὰς ὡς διακινδυνεύοντας ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἀλλ' οὔτε αὕτη ἡ παράκλησίς μου ἐγένετο δεκτή. Ὁ τόπος ἐζήτει ν' ἀμυνθῇ κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀντεπανάστασις, καὶ δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ ἐμφύλιον πόλεμον. Τοιουτοτρόπως τὸ ἔδαφος ἀφίετο ἐλεύθερον εἰς τοὺς ἀντάρτας καὶ εἰς τὰς ὀρέξεις αὐτῶν, καὶ αἱ ἔνοπλοι ἐπιθέσεις τούτων κατὰ τῶν φιλησύχων ἀόπλων ἀδελφῶν αὐτῶν δὲν ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἐμφύλιος πόλεμος ἢ σπαραγμός, ἂν καὶ ἡ κατάστασις αὕτη μόνον νὰ βλάψῃ ἠδύνατο τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν.

»Ἐπαναστάσεις μονομερεῖς οὐδέποτε δύναται νὰ ἔχωσι καλὰ ἀποτελέσματα καὶ ἂν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐφρόνει ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἠδύνατο καλόν τι νὰ κερδίσῃ, ἠδύνατο νὰ ὑποδείξῃ τὴν γενικὴν κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἐξέγερσιν. Ἀλλὰ μονομερὲς καὶ ἐκ προσωπικῶν μόνον παθῶν καὶ συμφερόντων προκληθὲν καὶ τὸ ὁποῖον μόνον διὰ νὰ παραπλανήσῃ τοὺς ἀφελεστέρους ἐνεδύετο ἐθνικὴν χροιάν, καλυπτόμενον ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν Σημαίας, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἔπρεπε νὰ κτυπηθῇ ἀμέσως καὶ ἀποτελεσματικῶς, ἵνα μὴ ἔχῃ ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα ἀπ' ἀρχῆς προέβλεπον καὶ προειδοποίουν καὶ τὰ ὁποῖα νῦν ἀποδεικνύονται. Αἱ ὑποδείξεις μου οὐδέποτε εἰσηκούσθησαν. Ἐὰν ἐγένετο περιεσκεμμένη χρῆσις τῶν δημοφρουρῶν καὶ δὲν παρεξηγοῦντο αὗται, βεβαίως ἡ τάξις θὰ εἶχεν ἐπανέλθει πρὸ πολλοῦ καὶ ῥήξεις μόνον ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως τῶν ἀνταρτῶν θὰ ἐπήρχοντο. Τὸ τοῦ Μυλοποτάμου ὅμως παράδειγμα, ὡς σᾶς ἔγραφον ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ, ἀρκούντως ἀπέδειξεν ὅτι αἱ δημοφρουραὶ πᾶν

ἄλλο παρὰ ἐμφύλιον πόλεμον ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ὡς ἀποτέλεσμα. Ἡ χρῆσις δὲ τῶν δημοφρουρῶν, βεβαίως θὰ μᾶς εἶχεν ἀπαλλάξει καὶ ἀπὸ τὰ σήμερον ἐν Ἀποκορώνῳ συμβαίνοντα.

»Ἐν τῷ τηλεγραφήματί σας μοὶ γνωστοποιεῖτε τὴν γνώμην σας, ὅτι ὁ Σύμβουλος ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης ὤφειλε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πρόσκλησιν τῶν Ἰταλῶν καὶ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὰς ἐν Βάμῳ δικαστικὰς ἀρχάς. Ἡ τοιαύτη πρόσκλησις ἐγένετο κατόπιν καὶ διὰ τὰς διοικητικὰς ἀρχάς, ἀλλ' οὐδεὶς τῶν Συμβούλων ἐθεώρει ὅτι τῷ ἐπετρέπετο ν' ἀναλάβῃ τοιαύτην εὐθύνην. Ἡ Κυβέρνησίς μου μοὶ ὑπέβαλεν ὑπόμνημα ἐπίσημον, τοῦ ὁποίου ἀντίγραφον ἐσωκλείω, ἐν τῷ ὁποίῳ μοὶ ἐξέθετε τὰς σκέψεις αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, δὲν δύναμαι δέ, γνωρίζων τὰ πράγματα, παρὰ νὰ συμφωνήσω, ἀναγνωρίζων τὴν ὀρθότητα τῶν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένων ἐπιχειρημάτων. Ἐγκαθίδρυσις ἀρχῶν, καὶ πρὸ πάντων δικαστικῶν, ὑπὸ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς αὕτη ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ, θὰ ἦτο ἁπλουστάτη διακωμώδησις αὐτῶν. Ἡ δρᾶσις τοῦ πρωτοδικείου τοῦ νομοῦ Σφακίων, εἰς ὃν συμπεριλαμβάνονται αἱ ἐπαρχίαι Σφακίων καὶ Ἀποκορώνου, θὰ περιωρίζετο κατ' ἀνάγκην, ἕνεκα τῶν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ληφθέντων μέτρων, ἐντὸς ἑνὸς μόνου χιλιομέτρου πέριξ τῆς πόλεως Βάμου. Τὸ ὑπόλοιπον τῶν ἐπαρχιῶν ἀκόμη εὑρίσκεται ἐν ἀναρχίᾳ καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀνταρτῶν. Ποία λοιπὸν θὰ ἦτο ἡ δρᾶσις τοῦ εἰσαγγελέως καὶ τῶν δημοσίων κατηγόρων; Τίνι τρόπῳ θὰ ἐγένοντο αἱ κοινοποιήσεις ἢ τίνι τρόπῳ καὶ διατὶ θὰ προσήρχοντο οἱ καλούμενοι μάρτυρες ἢ τίνι τρόπῳ θὰ ἠδύνατο ἡ χωροφυλακὴ νὰ ἐνεργῇ; Ἀναγκαίως οἱ ὑπάλληλοι οὗτοι θὰ κατῴκουν μόνον ἐν Βάμῳ οὐδεμίαν ἐργασίαν ἐκτελοῦντες, ἀλλὰ καὶ ἐν Χανίοις δύνανται νὰ πράξωσι τοῦτο.

»Ἐν Καστελλίῳ Κισσάμου, ὅτε πρὸ μηνὸς καὶ κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ Ἰταλοὶ κατέλαβον τὴν κωμόπολιν ταύτην, αἱ τελωνειακαὶ ἀρχαὶ κατόπιν προσκλήσεως ἐγκατεστάθησαν, ἀλλ' ἐργασίαν οὐδεμίαν εὗρον καὶ τοῦτο διότι ἡ εἰσαγωγὴ καὶ ἡ ἐξαγωγὴ τῶν ἐμπορευμάτων ἐγίνετο ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἀκριβῶς ἔξωθεν τοῦ πέριξ τοῦ Καστελλίου χιλιομέτρου, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παρεμποδίσεως ἐκ μέρους τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ὡς καὶ πάντες ἔβλεπον τὰ συμβαίνοντα. Τοιουτοτρόπως τὸ τελωνεῖον αὐτὸ οὔτε λεπτὸν εἰσέπραξε τὸν τελευταῖον μῆνα, οἱ δὲ ἐπαναστάται, τοὐναντίον, οὐκ ὀλίγα.

»Ἐν τέλει ἐπανέρχεσθε εἰς τὸ ζήτημα τῆς ὁπλοφορίας καὶ θὰ μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ ἐκφράσω τὴν ἔκπληξίν μου ἐπὶ τούτῳ, καθ' ὅσον, ὡς καὶ ἐτηλεγράφησα ὑμῖν καὶ δι' ἐπιστολῆς μου σᾶς ἐγνωστοποίησα, αἱ Δυνάμεις, ὧν εἶμαι ἀντιπρόσωπος, διὰ Διακοινώσεως μοῦ ἐζήτησαν νὰ μὴ κυρώσω τὸν νόμον τὸν καταργοῦντα τὸν ἐν ἰσχύϊ ὑπάρχοντα περὶ ἀφοπλισμοῦ. Κατόπιν τῆς Διακοινώσεως ταύτης, φρονῶ ὅτι δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ προβῶ

εἰς τὴν κύρωσιν. Οὐδεὶς συγχέει τὸ δικαίωμα τοῦ κατέχειν ὅπλα καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ φέρειν αὐτά. Ὅμως, ἡ διάκρισις αὕτη ἐν τῇ πράξει εἶναι ἀνεφάρμοστος συνήθως καί, δοθέντος τοῦ δικαιώματος τοῦ κατέχειν ὅπλα, ὁ ἔλεγχος τῆς εἰδικῆς ἀδείας κατόπιν εἶναι λίαν δύσκολος. Δὲν ὑπάρχει δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι, ἐπιτρεπομένων τῶν ὅπλων ἐν Κρήτῃ, ὄχι μόνον ἡ ἐγκληματικότης θέλει αὐξηθῆ κατὰ πολὺ καὶ ἡ δημοσία ἀσφάλεια θέλει καταστῆ προβληματική, ἀλλ' ὁ Τόπος θὰ εὑρίσκεται πάντοτε εἰς ἐσωτερικοὺς σπαραγμούς, καὶ τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου ἀναμφιβόλως πλέον θέλει ἀναγραφῆ ἐν τῇ ἡμερησία διατάξει.

»Ἂς σώσωμεν τὸν τόπον ἀπὸ τοιούτους κινδύνους, ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον διαρκεῖ τὸ προσωρινὸν τοῦτο καθεστὼς καί, ὅταν ὁ Θεὸς εὐδοκήσῃ καὶ ἑνωθῇ ἡ Κρήτη μετὰ τῆς Ἑλλάδος, γεγονὸς τὸ ὁποῖον οὐδεὶς δύναται νὰ εὔχηται πλειότερον ἐμοῦ νὰ συντελεσθῇ τὸ ταχύτερον, ἂς πράξουν αἱ Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις ὅ,τι θεωροῦν ὀρθόν.

Διατελῶ ὅλως ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

ΑΜΝΗΣΤΕΙΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΑΣ

ΑΡΧΟΜΕΝΟΥ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1905, τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου ἤρχισε νὰ φθίνῃ. Οἱ ἔνοπλοι ἐδυσφόρουν διὰ τὴν παράτασιν τῆς ἐκκρεμότητος, ἡ ὁποία, συνεχιζομένη, ὡδήγει τὴν στάσιν εἰς ἀδιέξοδον. Τὴν κρίσιμον ταύτην καμπὴν τοῦ κινήματος, ἐξέλεξαν οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι διὰ νὰ ἔλθουν εἰς νέας συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ νὰ διευκολύνουν τὴν ὑποχώρησίν των. Αἱ νέαι συνεννοήσεις διεξήχθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προτάσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς παροχῆς ἀμνηστείας.

Σχετικῶς μὲ τὴν σημειωθεῖσαν αὐτὴν κίνησιν τῶν ἐπαναστατῶν, τὴν 18ην Ὀκτωβρίου, ὁ πρωθυπουργὸς Δ. Ράλλης ἀπέστειλε πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ Πρίγκιπος τὸ κάτωθι τηλεγράφημα :

«Λαβὼν γνῶσιν ἐπιστολῆς ἑνὸς ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Θερίσσου, διὰ τῆς ὁποίας καθιστᾷ γνωστὸν ὅτι οἱ στασιασταὶ εἶναι διατεθειμένοι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Κρήτην καὶ νὰ παραδώσουν εἰς τὴν Β. Κυβέρνησιν χίλια ὅπλα ἐν καλῇ καταστάσει, ἐὰν τοῖς ἀπεστέλλετο ἐντεῦθεν ἐν πλοῖον διὰ νὰ μεταφέρῃ αὐτοὺς εἰς Ἑλλάδα, ἐν τῇ πεποιθήσει δὲ ὅτι θὰ ἐπεταχύνομεν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐν Κρήτῃ, ἐγνωστοποίησα τὴν αἴτησιν ταύτην πρὸς τοὺς Ἀντιπροσώπους τῶν τεσσάρων Δυνάμεων μὲ τὴν δήλωσιν, ὅτι ἡ Β. Κυβέρνησις ἦτο λίαν διατεθειμένη νὰ ἐπιφορτισθῇ μὲ τὸ ζήτημα, ἐὰν ἐξουσιοδοτεῖτο πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεών των.

»Οἱ ἀντιπρόσωποι, δεχθέντες εὐνοϊκῶς τὴν αἴτησιν, ἐτηλεγράφησαν πρὸς τὰς Κυβερνήσεις των, αἱ ὁποῖαι ἀπήντησαν ὅτι οὐδεμίαν ἀντίρρησιν εἶχον, ἀλλ' ὅτι θὰ ἀνέθετον εἰς τοὺς ἐν Χανίοις Προξένους τὴν ρύθμισιν τῆς ὑποθέσεως.

»Ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ἐξέφρασαν τὴν γνώμην περὶ ἀποστολῆς τῶν στασιαστῶν κατὰ μικρὰς ὁμάδας δι' ἱστιοφόρου, ἐδήλωσα ὅτι τοῦτο θὰ παρουσίαζε πολλὰ ἄτοπα, καθ' ὅσον δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι περὶ τοῦ τόπου, ὅπου θ' ἀπεβιβάζοντο, ἐνῷ διὰ τῆς ἐπιβιβάσεώς των ἐπὶ ἑνὸς ἀτμοπλοίου, ἡ Κυβέρνησις θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ λάβῃ πάντα τὰ μέτρα ἀσφαλείας.

Δ. ΡΑΛΛΗΣ».

Εἶναι ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸν τὸ κάτωθι τηλεγράφημα τοῦ Πρίγκιπος πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Δ. Ράλλην, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀπέστειλε τὴν 19.10.1905, ἀναφερόμενον εἰς τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου, ὅτε ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ λῆξις του :

«Κύριε Πρόεδρε,

»Μοὶ ἐκοινοποιήθη χθὲς ἡ ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι ἀπηύθυναν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ σπεύδω σήμερον ἵνα ἀποστείλω ὑμῖν ἀντίγραφον, ὅπως τὸ ταχύτερον λάβητε γνῶσιν αὐτῆς.

»Ἐν αὐτῇ θέλετε παρατηρήσει ὅτι αἱ Δυνάμεις ἔχουσι σκοπὸν ἵνα ἐπιβάλωσι γενικὸν οἰκονομικὸν καὶ διοικητικὸν ἔλεγχον.

»Τοῦτο, λοιπόν, εἶναι τὸ θλιβερὸν ἀποτέλεσμα, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ προδοτικὸν κίνημα τοῦ Θερίσσου περιήγαγε τὸν Τόπον.

»Ἀντὶ ἑνώσεως, ὑποδούλωσιν τῆς Κρήτης καὶ ἀπώλειαν ἐλευθεριῶν, ὧν καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀπήλαυεν ὁ Τόπος.

»Τοῦτο ἀποτελεῖ νέον βαρὺ κτύπημα κατὰ τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν συμφερόντων, εἰς ὃ κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀπερισκεψία καὶ ἡ ἐλαφρότης μέρους τοῦ ἐν Ἀθήναις Τύπου μᾶς ἔφερε καὶ πάλιν. Γνωρίζων τὴν μαύρην καὶ τὴν μακρὰν παντὸς πατριωτικοῦ αἰσθήματος καρδίαν τοῦ ἡγέτου τῆς ἐν Θερίσσῳ ἀνταρσίας, δὲν ἔπαυσα κατ' ἀρχὰς συνιστῶν τὴν ἀνάγκην τῆς ταχυτέρας καταπνίξεως τοῦ κινήματος, διότι ἐκ προσωπικῆς ἀντιλήψεως πρὸ πολλοῦ εἶχον πεισθῆ ὅτι ὁ δικηγόρος Βενιζέλος, τὰ πάντα δύναται νὰ θυσιάσῃ, καὶ αὐτὰ τὰ τιμαλφέστατα ἀκόμη συμφέροντα τῆς ἐκ μητρὸς πατρίδος, ὅπως ὑπηρετήσῃ ἰδιοτελῆ καὶ προσωπικὰ συμφέροντα.

»Ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ ἐναντίον μου, διότι δὲν ἐπέτρεψα ὅπως κατορθώσῃ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς ἀναζητούσης αὐτὴν Ἑλλάδος.

»Ἐξεδικήθη, ὑπεδούλωσε τὸν τόπον, ἵνα εὐχερέστερον δυνηθῇ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς μετὰ τῶν ξένων ῥαδιουργίας του, καὶ ἔθεσε τέρμα πλέον εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ἐργασίαν, ἐγγράψας τὸ κρητικὸν ζήτημα εἰς τὰς ἑλληνικὰς καλένδας.

»Ἂς ἀναπαυθῇ νῦν ἐπὶ τῆς δόξης τοῦ κατορθώματός του τούτου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Λήγοντος τοῦ Ὀκτωβρίου, οἱ Πρόξενοι τῶν Δυνάμεων ἐκάλουν, ἐντολῇ τῶν Κυβερνήσεών των, τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ κινήματος νὰ καταθέσουν ὡρισμένον ἀριθμὸν ὅπλων (800-1000) ὑποσχόμενοι γενικὴν ἀμνηστείαν, περιλαμβάνουσαν τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν πράξεις, καθαρῶς πολιτικοῦ χαρακτῆρος. «Ἡ ἀμνηστεία δὲν θὰ ἐπεξετείνετο εἰς ὅσους ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἦσαν ἔνοχοι τοῦ κοινοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ εἰς τοὺς λιποτάκτας χωροφύλακας». Τὴν 31ην Ὀκτωβρίου οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι ἀνε-

κοίνουν εἰς τὸν Τύπον, διὰ κοινῆς ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι ἐγένοντο δεκταὶ αἱ βάσεις τῆς συνεννοήσεως. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχον ἤδη δηλώσει ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὰς μεταρρυθμίσεις, ἐπαφίενται εἰς τὰς Δυνάμεις ὅπως ἀποφασίσουν τελικῶς, ἠξίουν ὅμως τὸ δικαίωμα τοῦ διατηρεῖν ὅπλα κατ' οἶκον. 'Αλλ' ἡ ἀξίωσις αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτή.

Τὴν 2αν Νοεμβρίου οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι συνηντήθησαν εἰς τὸ χωρίον Μουρνιὲς μετὰ τοῦ Βενιζέλου. Τὰ συμφωνηθέντα κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτὴν διετυπώθησαν εἰς ἔγγραφον πρωτόκολλον, ἀφεώρων δὲ κυρίως τὸν τρόπον τῆς παραδόσεως τῶν ὅπλων. Οἱ ἐπαναστάται θὰ κατέθετον 700 ὅπλα εἰς τὰς οἰκίας τοῦ χωρίου, ὁπόθεν θὰ τὰ παρελάμβανον τὰ διεθνῆ στρατεύματα. Διὰ δὲ τοὺς χωροφύλακας, οἱ ὁποῖοι εἶχον λιποτακτήσει καὶ προσχωρήσει εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, ἡ παροχὴ ἀμνηστείας καὶ εἰς αὐτοὺς θὰ ἤρχετο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας. Κατόπιν τούτου ἐξευρέθη μία μέση λύσις. Οἱ χωροφύλακες θ' ἀνεχώρουν ἐλευθέρως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐν ἀναμονῇ ἀπονομῆς χάριτος. Τὰ σώματα τῶν δημοφρουρῶν θὰ διελύοντο. Καὶ οἱ ἐπαναστάται θὰ ἐπέστρεφον εἰς τὰς ἑστίας των.

Καὶ εἰς τὰς συμφωνίας ταύτας οἱ Πρόξενοι ἐνήργησαν ἄνευ συνεννοήσεως μὲ τὸν Πρίγκιπα. Ἂν καὶ ρητῶς ἀνεφέροντο εἰς τὸ κεφάλαιον 11 τοῦ Συντάγματος τὰ δικαιώματα τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ τὸ τῆς ἀπονομῆς χάριτος καὶ ἀμνηστείας, ἐν τούτοις οἱ Πρόξενοι, ἀντὶ ν' ἀνακοινώσουν τὰς ὁδηγίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὸν Πρίγκιπα, διὰ νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἀμνηστείαν διὰ διατάγματος φέροντος τὴν ὑπογραφήν του, ἐξετύπωσαν μίαν προκήρυξιν ἐκ τῆς ὁποίας προέκυπτεν ὅτι αὐτοὶ ἐξήσκουν αὐτὸ τὸ δικαίωμα. Τὴν προκήρυξιν δὲ ταύτην ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν Πρίγκιπα μετὰ τὴν ἐκτύπωσίν της.

Ὁ Πρίγκιψ διεμαρτυρήθη καὶ διὰ τὴν νέαν αὐτὴν παραβίασιν τῶν δικαιωμάτων του. Ὄχι διότι δὲν ἐπεθύμει νὰ χορηγήσῃ ἀμνηστείαν. Κατὰ τὴν ἑπταετῆ πολιτείαν του ἐν Κρήτῃ, εἶχεν ἐπιδείξει ἀπέραντον μεγαλοψυχίαν πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶχον κηρύξει πόλεμον ἐναντίον του. Καὶ δὲν θὰ ἐτήρει διάφορον στάσιν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, διὰ νὰ λήξῃ τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου, νὰ ἐπανέλθουν οἱ ἐπαναστάται εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν καὶ νὰ προληφθοῦν μεγαλείτεραι συμφοραί. 'Αλλὰ τὴν ἀμνηστείαν αὐτὸς ἦτο ἁρμόδιος νὰ παραχωρήσῃ, ὥστε νὰ μὴ φανῇ ὅτι ὑπῆρχον δύο ἐξουσίαι εἰς τὴν Κρήτην, ἀντιπροσωπεύουσαι τὰς ἰδίας Δυνάμεις. Εἰς τὰς διαμαρτυρίας του, ὁ πρύτανις τοῦ προξενικοῦ σώματος Ἄγγλος Πρόξενος, ἀπήντησε δικαιολογούμενος ὅτι, ἀφ' ἧς ἐκηρύχθη ὁ στρατιωτικὸς νόμος, εἰς τοὺς Προξένους ἐναπέκειτο τὸ δικαίωμα νὰ χορηγήσουν τὴν ἀμνηστείαν. Ἡ δικαιολογία αὐτὴ ἦτο βεβαίως προσχηματική. 'Εν

τούτοις ὁ Πρίγκιψ, πρὸ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος, τὴν παρεῖδε καὶ μετὰ διήμερον, τὴν 11ην Νοεμβρίου, ἐδημοσιεύετο τὸ ἐπίσημον διάταγμα φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, εἰς τὴν «Ἐπίσημον Ἐφημερίδα τῆς Κρητικῆς Πολιτείας» ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Ἡμεῖς, Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος, Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ.

»Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἄρθρον 33 τοῦ Συντάγματος καὶ ἐνεργοῦντες συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῶν Κυβερνήσεων τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων,

Ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν:

»Χορηγοῦμεν ἀμνηστείαν ἀπὸ τῆς σήμερον διὰ τὰς πράξεις τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Τὸ μέτρον τοῦτο τῆς ἐπιεικείας ἀφορᾷ μόνον εἰς πράξεις ἐχούσας καθαρῶς πολιτικὸν χαρακτῆρα, ἀνεξαρτήτως τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὴν στιγμὴν τῶν καταδιώξεων, καὶ τοῦ κρητικοῦ δικαστηρίου ἐνώπιον τοῦ ὁποίου εἰσήχθησαν. Ἡ ἀμνηστεία οὐδόλως ἐπεκτείνεται εἰς κακουργήματα καὶ πλημμελήματα τοῦ κοινοῦ δικαίου, οὔτε εἰς τὰς παραβάσεις στρατιωτικῆς φύσεως καὶ ἰδίως εἰς τὰς λιποταξίας ἢ ἀνυποταξίας τὰς ἐν ταῖς τάξεσι τῆς χωροφυλακῆς γενομένας.

»Εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις, αἵτινες εἰσάγονται μόνον εἰς τὰ κρητικὰ δικαστήρια καὶ γεννῶσιν ἀμφιβολίαν ἢ ἀμφισβητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἀμνηστείας, ὁ Πρόεδρος τῶν Ἐφετῶν θὰ προστίθεται εἰς τοὺς τέσσαρας Γενικοὺς Προξένους πρὸς σύστασιν Συμβουλίου, εἰς ὃ θὰ ἀνήκωσιν ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ ὁριστικὴ ἀπόφασις ὡς πρὸς ταύτας.

»Εἰς τὸν Ἡμέτερον ἐπὶ τῆς Παιδείας καὶ Δικαιοσύνης Σύμβουλον ἀνατίθεται ἡ δημοσίευσις καὶ ἐκτέλεσις τοῦ παρόντος διατάγματος.

Ἐν Χαλέπα τῇ 11ῃ Νοεμβρίου 1905

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Οὕτως ἔληγε τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου, τὸ ὁποῖον διήρκεσεν ἐπὶ ὀκτὼ μῆνας, κατὰ τοὺς ὁποίους προεκάλεσε τόσας ἀναστατώσεις καὶ συμφορὰς εἰς τὴν Κρήτην. Ὁ προγραμματικὸς σκοπὸς τῆς ἑνώσεως, τὴν ὁποίαν εὐηγγελίζοντο ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως, εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ τί ἐπέτυχον οἱ ἐπαναστάται; Τὴν ἐπιβολὴν διοικητικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ ἐλέγχου ἐπὶ τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία ἔχανε τὴν ἔστω καὶ περιωρισμένην ἀνεξαρτησίαν τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανε, παρουσιάζετο δὲ οὕτως ὁ κρητικὸς λαὸς ὡς ἀνίκανος ν' αὐτοδιοικηθῇ. Ἀκόμη ἄλλη συνέπεια τῆς στάσεως ἦτο καὶ ἡ παροχὴ νέων προνομίων εἰς τοὺς μουσουλμάνους. Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου.

ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΜΕΤΑ τὴν λῆξιν τοῦ κινήματος, ὁ Πρίγκιψ ἀπηύθυνε πρὸς τὰς Δυνάμεις νέον ὑπόμνημα, ἀναφερόμενον εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις, τὰς ὁποίας εἶχον ὑποσχεθῆ οἱ Πρόξενοι. Ἐν ὄψει τοῦ καταρτισμοῦ τῆς ἐπιτροπῆς, τὴν ὁποίαν αἱ Δυνάμεις εἶχον ἀποφασίσει νὰ στείλουν εἰς Κρήτην διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς νήσου, ὁ Πρίγκιψ ὑπεδείκνυε, πλὴν τῶν ἄλλων μεταρρυθμίσεων, καὶ τὴν ἀνάγκην ὅπως καθορισθῇ ἐπακριβῶς ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ καὶ αἱ σχέσεις του μὲ τοὺς Προξένους καὶ τὰ διεθνῆ στρατεύματα. Διότι ἡ ἀσάφεια ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἐν προκειμένῳ, καθὼς καὶ ἡ ἔλλειψις ἀπ' εὐθείας συνεννοήσεως τοῦ Ἁρμοστοῦ μετὰ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, εἶχον δημιουργήσει πολλὰς παρεξηγήσεις καὶ εἶχον γίνει ἀφορμὴ πολλῶν περιπλοκῶν. Ὁ Πρίγκιψ ὑπενθύμιζεν ὅτι καὶ ἄλλοτε εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὰς Δυνάμεις τὴν ἀποσαφήνισιν τῶν σχέσεων αὐτῶν, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ ἐπιτύχῃ. Ὑπεγράμμιζε δὲ καὶ τὸ παράδοξον γεγονὸς ὅτι, ἂν καὶ ἦτο, ὡς Ὕπατος Ἁρμοστής, ἀντιπρόσωπος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἦτο ἐν τούτοις ὁ μόνος ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀμέσους σχέσεις μὲ αὐτάς.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ ἀνέφερεν ὅτι: «Ἐνῷ κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς Ἁρμοστίας οἱ Πρόξενοι συνεννοοῦντο μετ' ἐμοῦ, κατόπιν διὰ πᾶν ζήτημα ἀφορῶν ἀκόμη καὶ τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς νήσου, οἱ Πρόξενοι διεπραγματεύοντο μὲ τὰς Κυβερνήσεις των, ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως μετ' ἐμοῦ. Οὕτως αἱ Δυνάμεις ἀναγκαστικῶς ἔκρινον τὰ ζητήματα τῆς Κρήτης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκθέσεων καὶ τῶν ἀπόψεων τῶν Προξένων των, χωρὶς οὐδέποτε νὰ ζητηθῇ ἡ γνώμη τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ των. Ἀλλ' οἱ Πρόξενοι, μὲ ὅλην τὴν καλήν των θέλησιν, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κατέχουν τὰς λεπτομερείας τῶν διαφόρων ζητημάτων. Διότι ἡ μὴ σταθερότης τῆς θέσεώς των καὶ ἡ ἄγνοια τῆς γλώσσης, δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς νὰ μελετήσουν κατὰ βάθος τὰ προβλήματα τῆς χώρας». Σχετικῶς ὁ Πρίγκιψ παρετήρει ὅτι ὁ μὲν Πρόξενος τῆς Γαλλίας ἔφθασεν εἰς Κρήτην ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ κινήματος, ὁ δὲ τῆς Ἰταλίας δύο μῆνας ἀργότερον.

Ὡς ἐκ τούτου, οἱ Πρόξενοι, διὰ νὰ σχηματίσουν γνώμην, ἦσαν

ἠναγκασμένοι νὰ στηρίζωνται εἰς τὰς πληροφορίας ποὺ τοὺς ἔδιδον οἱ ἐντόπιοι ὑπάλληλοι τῶν Προξενείων καὶ οἱ κρῆτες οἱ ὁμιλοῦντες ξένην γλῶσσαν. Κατόπιν τούτου, ἦτο ἑπόμενον αἱ διδόμεναι πληροφορίαι νὰ ἦσαν ἐπηρεασμέναι ἀπὸ τὰ προσωπικὰ αἰσθήματα τοῦ διαβιβάζοντος αὐτάς, διότι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἐν Κρήτῃ μὴ ἀνήκων εἰς πολιτικήν τινα παράταξιν. Ἀνέφερε δὲ συγκεκριμένως ὁ Πρίγκιψ, ὅτι «οἱ διερμηνεῖς τῶν Προξενείων τῶν Χανίων καὶ οἱ ὑποπρόξενοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐν Ρεθύμνῳ, κρῆτες τὴν ἐθνικότητα, ἦσαν ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ κόμμα τὸ διενεργῆσαν τὸ κίνημα. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, οἱ Πρόξενοι ἀπέστειλαν μεροληπτικὰς ἐκθέσεις εἰς τὰς Κυβερνήσεις των, αἱ ὁποῖαι ἄλλως δὲν θὰ εἶχον ἐπιτρέψει εἰς τὴν ἐπανάστασιν νὰ λάβῃ τὰς διαστάσεις τὰς ὁποίας ἔλαβε.

»Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὀκτὼ μηνῶν τοῦ κινήματος, ὅλα αἱ ἀποφάσεις καὶ τὰ στρατιωτικὰ μέτρα ἐλήφθησαν ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν Γενικῶν Προξένων, ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως μαζί μου καὶ συνεπῶς ἐν ἀγνοίᾳ μου. Ὅταν δὲ οἱ Πρόξενοι εἶχον καμμίαν ἀπόφασιν ἢ δήλωσιν ν' ἀνακοινώσουν ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων, τὴν ἀνεκοίνουν πρῶτον εἰς τοὺς στασιαστὰς καὶ κατόπιν εἰς ἐμὲ καὶ μάλιστα δι' ἁπλῆς ἀντιγραφῆς. Τὸ πλέον παράδοξον δὲ ἦτο ὅτι ὅλαι αἱ συζητήσεις τῶν Γενικῶν Προξένων καὶ αἱ ὁδηγίαι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πᾶσα δήλωσις καὶ πᾶσα ἀπόφασις, ἐγνωστοποιεῖτο πάντοτε μερικὰς ἡμέρας ἐνωρίτερον εἰς τοὺς στασιαστὰς τοῦ Θερίσσου.

»Τοῦτο ἐγένετο καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς στάσεως, ὁπότε καὶ πάλιν οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ἐνεργήσουν μόνοι των, χωρὶς νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν των τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς διοικήσεως τῆς νήσου.

»Ὅπως συνήθως, ἤμην πάντοτε ἐν ἀγνοίᾳ τῶν διαπραγματεύσεων τῶν Γενικῶν Προξένων μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κινήματος. Καὶ ἡ ἔκπληξίς μου ὑπῆρξε μεγάλη ὅταν, τὴν ἐπαύριον τῆς ἐγχειρίσεως τῆς Διακοινώσεως εἰς τοὺς στασιαστάς, ἔλαβον καὶ ἐγὼ ἀντίγραφον ταύτης. Δι' αὐτῆς, οἱ Πρόξενοι ἔδιδον τὴν ὑπόσχεσιν εἰς τοὺς στασιαστὰς ὅτι, ἐὰν κατέθετον τὰ ὅπλα, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις θ' ἀπέστελλον ἐπιτροπὴν ἡ ὁποία νὰ προβῇ εἰς εὐρείας μεταρρυθμίσεις καὶ νὰ ἐποπτεύσῃ εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογήν των.

»Πῶς εἶναι δυνατὸν ν' ἀγνοῆται ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς εἰς τὰ ζητήματα τῆς δικαιοδοσίας του καὶ ν' ἀντικαθίσταται ὑπὸ τῶν Προξένων, νὰ λαμβάνῃ δὲ γνῶσιν ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν τελευταῖος;» Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Πρίγκιπος ἦτο τοσούτῳ μᾶλλον δικαιολογημένη, καθ' ὅσον ἡ Πρεσβευτικὴ διάσκεψις τῆς Ρώμης, ἡ συνελθοῦσα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ναυάρχου Καννεβάρο, ἄλλως εἶχε κρίνει τὴν θέσιν τοῦ Ὑπά-

του Ἁρμοστοῦ, ὡς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ ἐπίσημον τηλεγράφημα τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχεν ἀποστείλει καὶ τὸ ὁποῖον καθώριζε ρητῶς : «Αἱ συζητήσεις τῆς Ρώμης οὐδόλως ἔχουν τὸν χαρακτῆρα ἐλέγχου ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ὅστις εἶναι ὁ μόνος ἐντολοδόχος, ἀνεξάρτητος τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν αὐτόνομον ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς νήσου». Ἔγραφε δὲ ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ : «Ὑπάρχουν βεβαίως μέτρα τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ λάβουν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐν περιπτώσει ταραχῶν εἰς τὴν χώραν, ὅπως ἡ χρῆσις τῶν διεθνῶν στρατευμάτων ἢ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, μέτρα τὰ ὁποῖα ὑπερβαίνουν τὰ διοικητικὰ δικαιώματα τοῦ Ἁρμοστοῦ, καὶ τὰ ὁποῖα ἐφήρμοσαν τελευταίως διὰ τῶν Γενικῶν Προξένων των. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις τὰ ἐχρησιμοποίησαν χωρὶς νὰ προστρέξουν εἰς τὸν Ἁρμοστήν των, μὲ ὑποχρεώνει νὰ ταῖς εἶμαι εὐγνώμων, λόγῳ τῆς εἰδικῶς λεπτῆς θέσεώς μου, ὡς Ἕλληνος. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, ἡ διαδικασία ἡ ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν Γενικῶν Προξένων, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ παρὰ ὡς ἐνθρόνισις ἐντὸς τῆς χώρας δύο ἀρχῶν, ἀντιπροσωπευουσῶν συγχρόνως εἰς τὰ ἴδια ζητήματα τὰς ἰδίας Δυνάμεις».

Ἀκολούθως, ὁ Πρίγκιψ ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐπὶ τῶν δυσαρέστων συνεπειῶν τὰς ὁποίας θὰ εἶχον αἱ ἐνέργειαι τῆς ἐπιτροπῆς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔθιγον τὴν φιλοτιμίαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. «Ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις αὐτάς, ἔγραφε, προκύπτει ὅτι ἡ ἡσυχία καὶ ἡ γαλήνη δὲν δύνανται πλέον νὰ ἐπικρατήσουν εἰς τὴν Κρήτην, διότι ἡ ἀναφερθεῖσα ἐπίβλεψις, εἴτε ὑπὸ τῶν Γενικῶν Προξένων ἀσκουμένη, εἴτε ὑπὸ ἄλλων, θὰ δημιουργήσῃ δυσκολίας. Ἀπὸ τὴν ἐποπτικὴν ἐπιτροπήν, ἡ μειοψηφία θὰ ζητήσῃ ἱκανοποίησιν τῶν παραπόνων της καὶ ἡ πλειοψηφία, κατόπιν τούτου, θὰ παραπονεθῇ διὰ τὴν ξένην ἐπέμβασιν εἰς τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ. Κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη παράταξις θὰ προστρέχουν εἰς τὴν βίαν διὰ νὰ ἐπικρατήσουν, πρᾶγμα ἄλλωστε ἀρκετὰ σύνηθες εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης».

Περαιτέρω, ὁ Πρίγκιψ ὑπενθύμιζε τὰ δέκα ἐκκρεμῆ ζητήματα, τῶν ὁποίων τὴν ἄμεσον λύσιν εἶχε ζητήσει διὰ τοῦ ὑπομνήματός του τῆς 10ης Ἰουλίου 1901, καὶ τὰ ὁποῖα παρέμενον ἀκόμη ἄλυτα. Παρετήρει δὲ ὅτι ἡ μὴ λύσις αὐτῶν τῶν ζητημάτων, τόσον ζωτικῶν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ λαοῦ, ἀπετέλει σοβαρὰν ἀφορμὴν τῶν ἀνωμαλιῶν.

Ἐν κατακλεῖδι, ὁ Πρίγκιψ ἐζήτει ἀπὸ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ καθορίσουν τὰ δικαιώματα τῶν Γενικῶν Προξένων, ἄνευ τῆς περιέργου πολιτικῆς τῶν ὁποίων τὸ κίνημα θὰ εἶχεν ἐκφυλισθῇ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν του, καὶ νὰ κατοχυρώσουν τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ,

ἀποκαθιστῶσαι τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὸ κῦρος του, διὰ νὰ δυνηθῇ ἡ Κρήτη νὰ βαδίσῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς γαλήνης καὶ τῆς ὁμαλότητος.

Εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου, ἡ ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη κατενόησε τοὺς πραγματικοὺς σκοπούς, τοὺς ὁποίους ἐπεδίωκον οἱ ἐπαναστάται. Ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, αἱ ὁποῖαι παρετηρήθησαν ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν κρητικῶν πραγμάτων, ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς Τύπος ἐπετέθη δριμύτατα ἐναντίον τοῦ πρωτεργάτου τοῦ κινήματος Βενιζέλου καὶ τῶν ὀπαδῶν του, τασσόμενος παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ παλαίοντος διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν τῆς νήσου πρίγκιπος Γεωργίου. Ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἐπὶ τῇ λήξει τοῦ κινήματος ἄρθρων καὶ σχολίων, θὰ παραθέσω μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα.

Οὕτως ἡ ἐφημερὶς «Πατρὶς» τῆς 16ης Δεκεμβρίου 1905 ἔγραφεν:

«Καὶ τώρα ; Τώρα ὅτε ὅλον τὸ ἀπαίσιον ἔργον τοῦ Θερίσσου κατέληξεν εἰς τὴν αἰσχρὰν ταπείνωσιν τῆς ἡρωικῆς μεγαλονήσου, εἰς τοὺς ἐλεγκτὰς τῆς Εὐρώπης ; Τώρα ὅτε ὁ Ἕλλην Βασιλόπαις εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνῃ πλέον ἐπὶ τῆς νήσου ὑποτάσσων τὴν Βασιλικὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου εἰς τὰς διαταγὰς τεσσάρων δημοσίων ὑπαλλήλων τῆς Εὐρώπης ;....Εἶναι ἀξιοθρήνητος πράγματι ἡ κατάστασις, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη ἐν Κρήτῃ. Ὁ θρίαμβος τῶν κενοδόξων καὶ τῶν μωρῶν ἀποτελεῖ τὸ κύκνειον ᾆσμα τῶν κρητικῶν πόθων καὶ τὴν ἐλεινοτέραν διάψευσιν τῶν πανελληνίων πόθων διὰ τὴν Κρήτην. Διότι οὐδεὶς Ἕλλην, σῴας ἔχων τὰς φρένας, δύναται νὰ παραδεχθῇ ποτε, ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ δὲν κατωρθώθη διὰ τοῦ Πρίγκιπος τῆς Ἑλλάδος θὰ ἐπιτύχῃ τώρα, εἴτε εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, διὰ τῆς ὀλιγαρχίας τοῦ Βενιζέλου, ἡ ὁποία μέλλει ὑπὸ τὰ χαιρέκακα ὄμματα τῶν μισελλήνων ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ κατ' ἀνάγκην ἀποχωροῦντος μετ' ὀλίγον Πρίγκιπος. Εἶναι ἴσως ἀκόμη καιρὸς ὅπως οἱ ἀνδρεῖοι καὶ νοήμονες κρῆτες ἐπανορθώσωσι διὰ γενναίας πράξεως τὸ καθ' ἑαυτῶν γενόμενον ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ἀδίκημα καὶ νὰ ἐξαλείψουν ἐγκαίρως ἀπὸ τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου τὸ στῖγμα τοῦ Θερίσσου».

Ἐξ ἄλλου τὸ «Σκρὶπ» τῆς 14ης Νοεμβρίου 1905 ἔγραφεν :

«Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ γίνουν ὅλα αὐτὰ διὰ νὰ ἀπογυμνωθῇ ὁ ἄνθρωπος παντὸς προσχήματος καὶ νὰ φανῇ ὅτι, ἀληθῶς, οὔτε ἐθνικὴν φιλοτιμίαν ἔχει, οὔτε συνείδησιν ἑλληνικήν. Καὶ ὅτι εἶναι ἀπὸ ἐκείνους οἵτινες πωλοῦσι τὴν συνείδησίν των εἰς τὸν ἑκάστοτε πλειοδοτοῦντα. Σήμερον Ἰταλός, αὔριον ἴσως Ἄγγλος, μεθαύριον Γάλλος. Καὶ τίς οἶδεν ἂν μίαν ἡμέραν δὲν καταστῇ καὶ Ἰαπωνέζος. . . . Πράγματι τὸ κίνημα τοῦτο, τὸ βαπτισθὲν ὑπὸ τοῦ κιτρίνου τύπου ἑνωτικόν, τὸ ἐπεχείρησαν οἱ βενιζελικοί, ὡς κόμμα, τὸ ὑπεστήριξαν μετὰ μανίας οἱ Φραγκολεβαν-

τῖνοι, οἱ λυσσωδέστεροι τῶν μισελλήνων τῆς ὑφηλίου, τὸ ἐτροφοδότησαν διὰ τῆς ἀμερίστου εὐνοίας των οἱ Τοῦρκοι, τὰς πολεμικάς του φάλαγγας ἐπύκνωσαν οἱ παντὸς εἴδους φυγόδικοι καὶ ἀναρχικοί...».

Ἡ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης, τὴν 13ην Νοεμβρίου 1905 ἔγραφεν:

«Ἡ προδοσία συνετελέσθη. Οἱ Βενιζέλος, Φούμης, Μάνος, ἀπήντησαν εἰς τὸ ἔγγραφον τῶν κ.κ. Προξένων τῶν τεσσάρων Προστατίδων Δυνάμεων, ἀποδεχόμενοι εὐγνωμόνως τὴν διδομένην λύσιν, καὶ τὸν οἰκονομικὸν καὶ διοικητικὸν ἔλεγχον ὡς νέαν εὐμένειαν αὐτῶν πρὸς τὴν Κρήτην. Τὸ πραξικόπημα τῶν ἡγετῶν τοῦ Θερίσσου κατὰ τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως τῆς νήσου καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐλευθεριῶν της, ἀρξάμενον πρὸ τετραετίας περίπου καὶ ἐξυφαινόμενον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν Φράγκων τῶν Χανίων καὶ τῆς Χαλέπας, ἐξεδηλώθη διὰ τῆς τελευταίας στάσεως, ἧς ὁμοίαν, διὰ τὰ αἴτια καὶ τὸν καταχθόνιον σκοπὸν καὶ τὰ ἐπελθόντα ἀποτελέσματα, δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἱστορία τῆς τλήμονος μεγαλονήσου. Ἀλλὰ τίς ὁ κύριος ἔνοχος, ὁ πρωτουργός, τὸ ὄργανον τῶν ξένων ἐπὶ τοῦ προκειμένου; Ὁ Μάνος; Οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς ἄνθρωπος ἐξόχως ἐκκεντρικός. Ὁ Φούμης; Καὶ δι' αὐτὸν ὑπάρχει ἐλαφρυντικὴ περίπτωσις. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντίσχῃ εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ῥοπὰς καὶ παραδόσεις καὶ εἰς τὴν κληρονομικότητα. Δι' αὐτὸν ἡ στυγνὴ ἱστορία θὰ εἴπῃ ὅτι συνεχίζει τὸ ἔργον τῶν Μαυροκούκουλων εἰς εὐρυτέραν κλίμακα. Πρωτουργὸν καὶ ὑπεύθυνον τῆς παρούσης καταστάσεως θὰ ὀνομάσῃ ἡ ἱστορία τὸν Βενιζέλον. Ψυχρῶς, ἐν γνώσει τῆς γενικῆς πολιτικῆς καταστάσεως καὶ τῶν συνεπειῶν τοῦ κινήματος, ἐν συνειδήσει ἐσκοτισμένῃ ὑπὸ τῆς φιλαρχίας καὶ τῆς δοξομανίας, ἐν πλήρει συνειδήσει τοῦ ἐγκλήματος, ὅπερ θὰ ἐξετέλει κατὰ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐμελέτησε μετὰ τῶν ξένων, ἀπεφάσισε καὶ ἐξετέλεσε νέαν τῆς νήσου ὑποδούλωσιν, χείρονα ταύτην πασῶν τῶν προηγουμένων...».

Τέλος, τὸ «Ἄστυ» τῆς 14ης Δεκεμβρίου 1905 ἐτόνιζεν ἐν κυρίῳ ἄρθρῳ μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«...Ὄχι! δὲν εἶναι πλέον, καθὼς ἦτο, ἡ Κρήτη ἐλευθέρα. Εἶναι ὑπόδουλος τῶν τεσσάρων Προξένων τῶν Δυνάμεων, τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ὁποίων στηρίζει ὁ στρατιωτικὸς νόμος, ὁ κηρυχθεὶς εἰς τὴν πολυπαθῆ νῆσον ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Αὐγούστου, χάρις εἰς τὴν μεγαλοφυΐαν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Θερίσσου. Ἐκδίδονται ἐντάλματα συλλήψεως κατὰ Νομαρχῶν, κατὰ Δημάρχων, κατὰ Βουλευτῶν ὑπὸ τῶν Προξένων, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ Ἕλληνος Πρίγκιπος ἐκμηδενίζεται καὶ πᾶς νόμος περιφρονεῖται. Οἱ Πρόξενοι εἶναι πλέον ἐπικυρίαρχοι τοῦ Πρίγκιπος! Κἄτι χειρότερον, δὲν ἐννοοῦν νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὑφίσταται ἐκεῖ Ἁρμοστὴς

1948. Ὁ Βασιλεὺς Παῦλος μετὰ τοῦ θείου του πρίγκιπος Γεωργίου, τοῦ Ναυάρχου κ. Ἀλ. Σακελλαρίου καὶ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στόλου, Πλοιάρχου κ. Κώνστα, φωτογραφούμενοι ἐπὶ τοῦ Ἱστορικοῦ θωρηκτοῦ «Ἀβέρωφ» ἐν μέσῳ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Στόλου

τῶν Δυνάμεων. Δὲν ἠξεύρομεν ποῖοι θὰ χαροῦν διὰ τὴν κατάστασιν αὐτήν, ἀλλὰ μόνον εἰς ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης ἐπιτρέπεται νὰ χαροῦν... Τὸ σχέδιον εἶναι γνωστόν. Μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει ἡ σειρὰ ὅλων τῶν γεγονότων ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐκρήξεως τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου...» Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἔγραψαν καὶ ἄλλαι ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ μερικαὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΑΡΜΟΣΤΙΑΣ

ΜΕΤΑ τὴν λῆξιν τοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου ἡ τάξις ἀποκατεστάθη σχετικῶς καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν ὅμως ἀπέφευγον τὰς δημοσίας ἐμφανίσεις, διότι κατείχοντο ἀπὸ τὸν εὔλογον φόβον ὅτι ἡ δικαία ὀργὴ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἠδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ ἐναντίον των εἰς πᾶσαν στιγμήν. Καὶ τοῦτο διότι οἱ στασιασταὶ ἐγνώριζον ὅτι δὲν ἦσαν μόνον οἱ αἴτιοι νὰ ἐπισωρευθοῦν νέα δεινὰ εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλ' ἐπὶ πλέον διότι, ἀντὶ τῆς ἑνώσεως, τὴν ὁποίαν διεκήρυττον, εἶχον γίνει ἡ ἀφορμὴ νὰ ἐπιβληθῇ ὁ ἔλεγχος τῶν Δυνάμεων εἰς τὸν τόπον των.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἦτο φανερὸν ὅτι προεκάλει μίαν νευρικότητα μεταξὺ τῶν κατοίκων, οἱ ὁποῖοι διετέλουν ἤδη ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐλεύσεως τῆς διεθνοῦς ἐπιτροπῆς. Καὶ ἡ ἐκκρεμότης αὐτὴ παρετάθη μέχρι τοῦ τελευταίου δεκαημέρου τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου 1906, ὁπότε ἀφίκετο εἰς τὰ Χανιὰ ἡ ἐπιτροπή, ἥτις ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν Sergieff ἀντιπρόσωπον τῆς Ρωσσίας, Law τῆς Ἀγγλίας, Cuala τῆς Ἰταλίας καὶ de France τῆς Γαλλίας. Ἔργον τῆς ἐπιτροπῆς ἦτο νὰ μελετήσῃ τὴν ἐν γένει κατάστασιν τῆς νήσου καὶ νὰ ὑποδείξῃ τὰς διοικητικὰς καὶ οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις τὰς ὁποίας ἐσκόπουν αἱ Δυνάμεις νὰ ἐφαρμόσουν. Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἐπελήφθησαν ἀμέσως τοῦ ἔργου των καὶ ἐν ἀρχῇ ἤκουσαν τὰς γνώμας τῶν Συμβούλων τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῶν σημαινόντων πολιτευομένων τῆς νήσου.

Μετὰ τὴν πάροδον τριμήνου, ἡ Ἐπιτροπὴ ὑπέβαλε τὸ πόρισμά της, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις, κατήρτισαν τὴν ἀπάντησίν των, ἐπιδοθεῖσαν διὰ τῆς Διακοινώσεως τῆς 10/23 Ἰουλίου 1906.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, τὸν Μάϊον, διεξήχθησαν αἱ ἐκλογαὶ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῆς Β' Συντακτικῆς Συνελεύσεως. Καὶ εἰς τὰς ἐκλογὰς αὐτάς, διεξαχθείσας ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ, τὸ βενιζελικὸν κόμμα ἐλαχίστους βουλευτὰς ἔφερεν, ἡ δὲ πλειοψηφία τῆς Συνελεύσεως ἀπετελέσθη καὶ πάλιν ἀπὸ τὰ κόμματα τὰ ἀντιτιθέμενα εἰς τὸν Βενιζέλον καὶ τὴν πολιτικήν του.

Ἡ Β′ Συντακτικὴ Συνέλευσις συνῆλθεν εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς συνεδρίασιν τὴν 30ὴν Ἰουνίου 1906, πρῶτον δὲ αὐτῆς μέλημα ἐθεώρησε νὰ διερμηνεύσῃ καὶ πάλιν τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, κηρύξασα τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, διὰ τοῦ ἀκολούθου ψηφίσματος:

«Ἡ Β′ Συντακτικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν, πιστῶς διερμηνεύουσα τὸν προαιώνιον πόθον τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, συνελθοῦσα σήμερον, τὴν 20ὴν Ἰουνίου 1906 εἰς Χανιά, κηρύττει τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου Κρήτης μετὰ τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, πεισθεῖσαι καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν εἰδικῶν ἀπεσταλμένων αὐτῶν,ὅτι μόνη ἡ ἕνωσις μετὰ τῆς Ἑλλάδος δύναται νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰ δεινὰ τῶν κρητῶν, θὰ θελήσωσι ν' ἀποδεχθῶσι μετ' εὐμενείας τὸ ψήφισμα τῆς Συνελεύσεως καὶ νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν ἕνωσιν. Διακόπτει δὲ τὰς συνεδριάσεις αὐτῆς.

Ἐγένετο ἐν Χανίοις τῇ 30 Ἰουνίου 1906».

Ὄντως δέ, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ψηφίσματος, ἡ Συνέλευσις διέκοψε τὰς ἐργασίας της, ἀναμένουσα τὴν ἀπάντησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Τὴν 10/23 Ἰουλίου, οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι ἐπέδωσαν εἰς τὸν Πρίγκιπα τὴν κάτωθι Διακοίνωσιν, διὰ τῆς ὁποίας αἱ Δυνάμεις ἀνεκοίνουν τὰς ἀποφάσεις των ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος:

«Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις, ἐξετάσασαι ἐν πνεύματι εὐμενεστάτῳ πρὸς τὴν Κρήτην, τὰ πορίσματα τῶν ἀπεσταλμένων, οὓς εἶχον πέμψει εἰς τὴν νῆσον συνεπείᾳ τῶν ταραχῶν τοῦ 1905, ἐπιθυμοῦσι, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἐσχάτως ἐκλεγεῖσα Ἐθνοσυνέλευσις μέλλει ν' ἄρξηται τῶν ἐργασιῶν της, νὰ ἐκδηλώσωσι τὸ πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν ἐνδιαφέρον αὐτῶν ἅμα δὲ τὴν λίαν εἰλικρινῆ ἐπιθυμίαν των, ὅπως λάβωσιν ὑπ' ὄψιν, ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, τοὺς νομίμους πόθους του.

»Ἐμπνέομεναι ἐκ τῶν προτάσεων τῶν ἀπεσταλμένων αὐτῶν, αἱ Δυνάμεις κρίνουσι δυνατὸν νὰ εὐρύνωσιν ὑπὸ ἔννοιαν ἐθνικωτέραν τὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου καὶ νὰ λάβωσι σειρὰν ἀποφάσεων, φύσεως τοιαύτης, ὥστε νὰ βελτιώσωσι τὴν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν θέσιν τῆς Κρήτης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνεφώνησαν νὰ λάβωσι τὰ κάτωθι μέτρα:

»Ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναβολῆς μελέτην μεταρρυθμίσεως τῆς Χωροφυλακῆς καὶ συστάσεως Πολιτοφυλακῆς, ἐν ᾗ τὸ κρητικὸν καὶ ἑλληνικὸν στοιχεῖον θὰ ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῶσι βαθμηδόν, ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ἵνα οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, τῶν ὁποίων ἡ σύμπραξις ἤθελε γίνει ἀποδεκτή, διαγράφωνται ἐκ τῶν καταλόγων τοῦ ἐνεργοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἀνάκλησιν τῶν διεθνῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων εὐθὺς ὡς θὰ σχηματισθῶσιν ἡ κρητικὴ Χωροφυλακὴ καὶ Πολιτοφυλακὴ καὶ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ἀποκατασταθῶσι δὲ ἡ τάξις

καὶ ἡ ἡσυχία καὶ ἐξασφαλισθῇ ἡ προστασία τοῦ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ.

»Παράτασιν τοῦ προσθέτου τελωνειακοῦ δασμοῦ 3 % ἐπιτρέπουσαν νὰ συνομολογηθῇ μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἐγγυήσεων δάνειον ἐννέα ἑκατομμυρίων τριακοσίων χιλιάδων φράγκων, ἐξ ὧν τρία ἑκατομμύρια τριακόσιαι χιλιάδες θὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ἄμεσον πληρωμὴν τῶν ἀποζημιώσεων εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ Ἕλληνας, καὶ ὧν τὸ ὑπόλοιπον ἤθελεν ἐπιφυλαχθῇ δι' ἔργα δημοσίας ὠφελείας.

»Ἐπέκτασιν εἰς τὴν Κρήτην τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἐλέγχου τῶν ἑλληνικῶν οἰκονομικῶν καὶ ὑπόδειξιν ξένου ὑπαλλήλου, ἐπιφορτισμένου ὅπως δημιουργήσῃ ὑπηρεσίαν ἐποπτείας τῶν οἰκονομικῶν καὶ συντάσσῃ ἐτησίως τὴν ἔκθεσίν του πρὸς τὴν Βουλήν.

»Σύστασιν πρὸς τοὺς Γενικοὺς Προξένους ν' ἀπευθύνωνται διὰ τὰς τρεχούσας ὑποθέσεις εἰς τοὺς ὑπευθύνους Συμβούλους τῆς κρητικῆς Κυβερνήσεως, ὧν ἡ διοικητικὴ ἐξουσία θὰ εὐρυνθῇ τοιουτοτρόπως, ἐνῷ ἐξ ἑτέρου θ' ἀποσοβηθῶσιν ἀφορμαὶ ψυχρότητος, δυνάμεναι νὰ προσβάλωσι τὸ προσωπικὸν γόητρον τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ.

»Ἀναστολὴν μέχρι τοῦ 1911 τῆς πληρωμῆς τῶν τόκων καὶ τοῦ χρεωλυσίου τῆς προκαταβολῆς τῶν τεσσάρων ἑκατομμυρίων τῆς χορηγηθείσης εἰς τὴν Κρήτην ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων.

»Ἀποστολὴν ὁδηγιῶν πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεις περὶ διακανονισμοῦ τῶν δυσχερειῶν τῶν εἰσέτι ἐκκρεμῶν μεταξὺ Τουρκίας καὶ Κρήτης, ὁποῖαι εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι: πρὸς τὴν κρητικὴν σημαίαν, πρὸς τὰς δικαστικὰς πράξεις, πρὸς τοὺς κρατουμένους ἐν ταῖς τουρκικαῖς φυλακαῖς κρῆτας, πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν φάρων, πρὸς τὰ τηλεγραφικὰ τέλη, πρὸς τὸν διορισμὸν Καδήδων καὶ τὴν προστασίαν τῶν κρητῶν ἐν ἀλλοδαπῇ καὶ ἐν Τουρκίᾳ.

»Ἀπόλυτον ἰσομοιρίαν τοῦ χριστιανικοῦ καὶ μουσουλμανικοῦ στοιχείου, καθ' ὅσον κυρίως ἀφορᾷ εἰς τὴν ἄσκησιν δημοσίων λειτουργημάτων, τὴν ὀργάνωσιν τῶν δημογεροντιῶν καὶ τὸν διακανονισμὸν τῆς ἐνεργείας τῶν μουτεβελήδων. Σχηματισμὸν μικτῆς ἐπιτροπῆς, ἀπαρτιζομένης κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ τῶν Προξένων καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ἐκ κρητῶν, διὰ νὰ ἐξετάζῃ τὰς περιπτώσεις ἀπαλλοτριώσεως τζαμίων, γηπέδων, νεκροταφείων κ.λ.π. τῶν γινομένων ἐπὶ βλάβῃ τῶν μουσουλμανικῶν κοινοτήτων.

»Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις θεωροῦσιν ἐξ ἑτέρου ἀπαραίτητον, ὅπως ἡ κρητικὴ Ἐθνοσυνέλευσις ἀναθεωρήσῃ ἀριθμόν τινα ἄρθρων τοῦ Συντάγματος, δι' ὧν θὰ ἐπετρέπετο ἡ πραγματοποίησις τῶν μελετωμένων μεταρρυθμίσεων ἐν τῷ συμφέροντι τῆς νήσου καὶ ἅτινα ἀφορῶσι τὰ ἑπόμενα σημεῖα: ὀργάνωσιν τῆς πολιτοφυλακῆς, διατυπώσεις ἀπαλ-

λοτριώσεων, ἐτησίαν βουλευτικὴν σύνοδον καὶ προϋπολογισμόν, δημιουργίαν ὀργάνων οἰκονομικοῦ ἐλέγχου, ἐγγυήσεις περὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ μονιμότητος τῶν ὑπαλλήλων.

»Ἀνακοινοῦσαι τὰς ἀποφάσεις των ταύτας πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις δὲν ἀμφιβάλλουσιν ὅτι οὗτος θὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι πᾶν βῆμα προάγον καὶ τεῖνον πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν πόθων, ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἑδραιώσεως καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως καὶ τοῦ νομίμου καθεστῶτος».

Μόλις ἐγνώσθη ἡ Διακοίνωσις αὕτη τῶν Δυνάμεων, προεκάλεσε θύελλαν ἀγανακτήσεως καὶ διαμαρτυριῶν εἰς ὅλην τὴν Κρήτην, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα. Διότι, ναὶ μὲν ἱκανοποιοῦντο κατ' ἀρχὴν ὡρισμένα ἐκκρεμῆ αἰτήματα, τὴν λύσιν τῶν ὁποίων δὲν ἔπαυσε νὰ ζητῇ ὁ Πρίγκιψ ἀπὸ τοῦ 1901, οὐσιαστικῶς ὅμως αἱ Δυνάμεις περιώριζον τὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου, τὴν ὁποίαν ἔθετον ὑπὸ διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἔλεγχον, ἀνεξάρτητον τῶν ἀνωτάτων ἀρχῶν τῆς Κρήτης. Ἐπὶ πλέον δὲ ἀνεβίβαζον κατὰ ρητὸν καὶ ἐπίσημον τρόπον εἰς λίαν ὑψηλὸν ἐπίπεδον τὸ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον τῆς νήσου, αἱ ἀξιώσεις τοῦ ὁποίου εὕρισκον πλήρη ἱκανοποίησιν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ὁ Γεώργιος ἦτο γνωστὸν ὅτι εἶχε κατέλθει εἰς τὴν νῆσον μὲ ἕνα καὶ μόνον σκοπόν : Νὰ ἐργασθῇ διὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ ὀκτὼ συνεχῆ ἔτη, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τὸν ἐγκατέλειψεν ἡ σκέψις αὐτή. Ὅλαι του δὲ αἱ ἐνέργειαι πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἔτεινον. Καὶ μέχρι τῆς ἐπιτεύξεως τῆς ἑνώσεως, ἠγωνίζετο ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς γαλήνης εἰς τὸν Τόπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐπιβολὴν διοικητικῶν μεταρρυθμίσεων τοιούτων, ὥστε ἡ Κρήτη νὰ προσήγγιζε περισσότερον πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου ἀνέτρεπεν ἤδη τὸ πατριωτικὸν αὐτὸ ἔργον του καὶ ὡδήγει τὴν Κρήτην εἰς ἄμεσον ἔλεγχον τῶν ξένων, οἱ ὁποῖοι καθίσταντο τώρα ἀπόλυτοι κύριοι τῆς νήσου. Τὶ ρόλον θὰ ἔπαιζε πλέον ὁ Πρίγκιψ ; Τὰ δικαιώματά του, ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, ἐμειοῦντο εἰς τὸ ἐλάχιστον. Ὁ τίτλος του δὲν εἶχε παρὰ μόνον τυπικὴν σημασίαν, ἐφ' ὅσον, εἰς τὴν πραγματικότητα, ὁ Πρίγκιψ θὰ ὤφειλε νὰ περιορίζηται εἰς τὸ νὰ ὑπογράφῃ τὰς ἀποφάσεις τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ξένου ἐλέγχου. Ἡ θέσις του κατὰ συνέπειαν εἶχε καταστῆ προβληματική. Ἐνώπιόν του ἐτίθετο τὸ δίλημμα ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ κατέχων τὴν θέσιν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, πιστῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως τηρῶν τὰς ἀποφάσεις τῶν ἐντολέων του, ἢ ν' ἀπέλθῃ ἐκ Κρήτης, διατηρῶν ἄσπιλον τὸ ἐθνικὸν πρόγραμμα, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου τόσον ἐνθέρμως εἶχεν ἀγωνισθῆ. Καὶ ἄνευ οὐδενὸς δισταγμοῦ, προετίμησε τὸ δεύτερον. Μὲ σθεναρὰν γλῶσσαν ἐκαυτηρίασε τὰς ἀποφάσεις τῆς διεθνοῦς διπλωματίας, ἐναντίον τῶν ὁποίων εἶχεν ἐξεγερθῆ

σύμπας ὁ κρητικὸς λαός. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ ἐκείνης κατενόησαν καὶ αἱ Δυνάμεις ὅτι ὁ Πρίγκιψ δὲν ἦτο ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ ἐγίνετο ὁ ἄνευ γνώμης ἐκτελεστὴς τῶν σκέψεών των καὶ τῶν ἑκάστοτε ἀποφάσεών των.

Ὁ Πρίγκιψ δὲν ἀνεκοίνωσεν ἀμέσως τὴν ἀπόφασίν του, διὰ νὰ μὴ προκληθοῦν ταραχαί. Ἀλλ' ἦτο πλέον φανερὸν ὅτι οὕτω θὰ ἐξελίσσοντο τὰ πράγματα. Ἡ δὲ κατάστασις τῆς ἐξάψεως, ἡ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὴν νῆσον συνεπείᾳ τῆς Διακοινώσεως τῶν Δυνάμεων, ἐπέβαλλε φρόνησιν, διὰ νὰ μὴ ἐκτραχυνθῇ ἐπικινδύνως.

Ἡ εἴδησις ὅμως ὅτι ὁ Πρίγκιψ θὰ ἀνεχώρει ἐκ Κρήτης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνῃ μυστική. Διεδόθη ταχύτατα καὶ προεκάλεσε βαθυτάτην συγκίνησιν εἰς τὸν κρητικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀποφασισμένος νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην. Καὶ ἐνῷ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ λαὸς διετέλει ἐν συγκινήσει, λόγῳ τῆς ἀπροσδοκήτου λύσεως ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα, αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευον ἄρθρα διερμηνεύοντα τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν διεξήγοντο μακραὶ καὶ ζωηραὶ συζητήσεις ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὁ κρητικὸς λαὸς παρέμενεν εἰς τὸ σκότος, ἀγνοῶν ποία τύχη τοῦ ἐπεφυλάσσετο. Διότι, ἐξακολουθοῦντος πάντοτε τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ τῶν Δυνάμεων εἶχον ἀπαγορεύσει τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων καὶ εἶχον ἐπιβάλλει ἀγρίαν λογοκρισίαν εἰς τὸν κρητικὸν Τύπον.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, αὐτὴ εἶχε λάβει ἀρχικῶς στάσιν ἀντιδράσεως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὴν Διακοίνωσιν ἡμέρας, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ τὰς ἀποκρούσῃ καὶ νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐντόνως. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο, ὁ τότε πρωθυπουργὸς Γ. Θεοτόκης, εἶχεν ἀποστείλει καὶ σχετικὰς ὁδηγίας πρὸς τὸν Πρίγκιπα.

Συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας ἐκείνας, ἀποσταλείσας περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου 1906, ἡ κρητικὴ Συνέλευσις ὤφειλε νὰ συνέλθῃ εἰς εἰδικὴν συνεδρίασιν, ν' ἀποκρούσῃ ἐν τῷ συνόλῳ της τὴν τελευταίαν Διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων, νὰ ἐμμείνῃ εἰς τὸ τελευταῖον ψήφισμα τῆς ἑνώσεως καὶ νὰ διαλυθῇ. Ἡ ἀπόφασις δὲ αὕτη ἔπρεπε νὰ ληφθῇ ἐν ὁμοφωνίᾳ ὅλων τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως, περιβαλλόντων διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης των τὸν Πρίγκιπα, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία ἀπετέλει τὸν μόνον ἐμφανῆ δεσμὸν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Κρήτης. Τὸ σχετικὸν τηλεγράφημα ἀνεκοίνωσεν ὁ Πρίγκιψ πρὸς τοὺς ἐν Χανίοις εὑρισκομένους πληρεξουσίους, τοὺς ὁποίους ἐκάλεσεν εἰς Χαλέπαν. Καὶ οἱ μὲν πληρεξούσιοι τῆς πλειοψηφίας ἀμέσως συνεφώνησαν, κατιδόντες τὸ πατριωτικόν των καθῆκον. Οἱ ἐκπρόσωποι τῆς βενιζελικῆς μειοψηφίας ὅμως, ἐπεφυλάχθησαν ν' ἀπαντή-

σουν, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἔπρεπε νὰ συνεννοηθοῦν καὶ μὲ τοὺς λοιποὺς πληρεξουσίους τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Οὕτω μετά τινας ἡμέρας ἀνεκοίνωσαν εἰς τὴν Βουλὴν τὴν ἀπάντησίν των. Ἐν αὐτῇ ἀνεγράφετο ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις ἀδυνατεῖ νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὑποδεικνυομένης πολιτικῆς διότι αὕτη, «μακρὰν τοῦ νὰ ἐξυπηρετῇ σοβαρῶς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν ἀγῶνα, θὰ ἐπισωρεύσῃ εἰς τὴν πατρίδα μας νέας καταστροφὰς καὶ θὰ ἐπιβάλῃ νέας μεγαλειτέρας θυσίας.» Διὰ τῆς στάσεώς της αὐτῆς, ἡ ἀντιπολίτευσις, δηλ. τὸ βενιζελικὸν κόμμα, ἐτορπίλλιζε διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν σύσσωμον ἐθνικὴν ἐκδήλωσιν τῆς Κρήτης.

Ἐπὶ πλέον κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἔλαβε χώραν καὶ τὸ ἑξῆς γεγονός. Ὁ Γ. Θεοτόκης, νομίσας ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ μίαν συνεννόησιν τοῦ Βενιζέλου μετὰ τοῦ Πρίγκιπος, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν τότε πρόεδρον τῆς Βουλῆς Νικ. Μπουφίδην. Ὁ Μπουφίδης ἦτο παλαιὸς φίλος τοῦ Βενιζέλου καὶ ἤσκει ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ δι' ὃ καὶ ἤλπιζεν, ὡς ἐβεβαίωσε τὸν Θεοτόκην, νὰ κατορθώσῃ ὅπως συμφιλιώσῃ τοῦτον μὲ τὸν Πρίγκιπα. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Μπουφίδης εἶχε τὴν γνώμην, τὴν ὁποίαν καὶ διεκήρυττεν, ὅτι ὁ Πρίγκιψ δὲν εἶχε πολιτευθῇ καλῶς καὶ ἔδιδεν ἀπόλυτον πίστιν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Βενιζέλου, ὅτι ὑπαίτιος τῆς δημιουργηθείσης ἐν Κρήτῃ καταστάσεως, ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου ὁ Πρίγκιψ.

Μὲ αὐτὴν τὴν προκατάληψιν ἐναντίον τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ κατῆλθε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1906 εἰς Χανιὰ διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ Θεοτόκη. Ἀπὸ τὰς πρώτας ὅμως ὥρας τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὰ Χανιά, ὁ Μπουφίδης ἀντελήφθη ἰδίοις ὄμμασι ὅλην τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἐξέγερσιν τῶν κρητῶν ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου, παραλλήλως δὲ διεπίστωσε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν λατρείαν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Πρίγκιπα. Ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τὰς ἐπαφάς του μὲ τὸν Βενιζέλον ἐπείσθη περὶ τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης του καὶ τοῦ ἀμετακλήτου τῶν ἰδεῶν του, αἵτινες ἦσαν ἄκρως ἀντίθετοι πρὸς τὰς τοῦ Πρίγκιπος. Κατόπιν τούτων κατέστη ἐμφανὲς πλέον ὅτι πᾶσα ἐνέργειά του περὶ συμφιλιώσεως θὰ ἀπέβαινεν ἐπὶ ματαίῳ, καὶ οὕτως, οὐδὲν κατορθώσας, ἀπήρχετο ἐκ Κρήτης, διότι ἡ παράτασις τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του θὰ ἔδιδε λαβὴν παρεξηγήσεων καὶ ἴσως ἐπεμβάσεως τῶν Προξένων.

Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ὁ Μπουφίδης καὶ ἐρωτηθεὶς ὑπὸ δημοσιογράφου ἐπὶ τῶν ἐντυπώσεών του ἐκ Κρήτης, ἀπήντησε μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν εἰλικρίνειαν ὡς ἑξῆς :

«Ὁμολογῶ ὅτι ἐπλανώμην, μοῦ ἔκαμον ἐντύπωσιν τὰ θερμὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ Πρίγκιπος. Εἶναι ἄξιος θαυμασμοῦ. Δὲν δύναμαι δυστυχῶς νὰ εἴπω τὰ αὐτὰ καὶ διὰ τὸν Βενιζέλον».

Η ΑΠΟΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταστῆ κρίσιμος εἰς ἄκρως ἐπικίνδυνον σημεῖον. Προεμηνύετο ἀναστάτωσις ἄνευ προηγουμένου εἰς τὴν Κρήτην. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ἐλπίσει ὅτι ὁ Πρίγκιψ θὰ παρέμενεν εἰς τὴν θέσιν του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ διηυκόλυνε τὴν ἀσφαλῆ ἐπιβολὴν τῶν ἀποφάσεών των, διὰ τοῦ κύρους καὶ τοῦ γοήτρου τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ. Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ εἶχεν ἤδη καταστήσει εἰς τὰς Δυνάμεις καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν γνωστόν, ὅτι ἦτο ἀμετακλήτως ἀποφασισμένος ν' ἀποχωρήση. Ἐδημιουργεῖτο οὕτω ἕνα νέον ἀπρόβλεπτον πρόβλημα διὰ τὰς Δυνάμεις. Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ πληρώσουν τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἐδημιουργεῖτο εἰς τὴν συνείδησιν τῶν κρητῶν διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Πρίγκιπος, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευον ; Καὶ νὰ τὸ πληρώσουν μάλιστα κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα ὁπωσδήποτε τὴν κρητικὴν ψυχήν, ὥστε νὰ μὴ προκληθοῦν νέαι ταραχαί ; Τὸ αὐτὸ δίλημμα ἀντεμετώπιζε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπίσης ἡ δημιουργία νέων ἀναστατώσεων εἰς τὴν Κρήτην, ἔπρεπε ν' ἀποφευχθῇ πάσῃ θυσίᾳ. Τέλος ἡ λύσις ἐξευρέθη, κατόπιν συνεννοήσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Τὸ δικαίωμα ὑποδείξεως τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ θ' ἀνετίθετο εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δὲ θὰ ἱκανοποιεῖτο καὶ τὸ ἐθνικὸν ἑλληνικὸν γόητρον. Καὶ τὴν 1/14 Αὐγούστου, οἱ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἐπέδιδον εἰς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Α' τὴν ἑξῆς Διακοίνωσιν :

«Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις, ὅπως ἐκδηλώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, καὶ ἀναγνωρίζουσαι ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ πάντοτε διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς Κρήτης, συνεφώνησαν νὰ προτείνωσι τῇ Α. Μεγαλειότητι, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῆς Κρήτης θέλει κενωθῆ, ἡ Α. Μεγαλειότης, κατόπιν ἐμπιστευτικῶν μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις Ἀντιπροσώπων τῶν Προστατίδων Δυνάμεων συνδιασκέψεων, θὰ ὑποδεικνύῃ ἕνα ὑποψήφιον ἱκανὸν νὰ ἐκτελῇ τὴν ἐντο-

λὴν τῶν Δυνάμεων τούτων ἐν τῇ νήσῳ καὶ θὰ φέρῃ τὴν ἐκλογήν του ἐπισήμως εἰς γνῶσιν Αὐτῶν.

»Αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις, εὐθὺς ὡς ἐγκρίνωσι τὴν ἐκλογήν, θὰ λαμβάνωσι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ὅπως περιβάλωσι διὰ τῆς ἐξουσίας των τὸν νέον Ὕπατον Ἁρμοστὴν διὰ μίαν πενταετίαν, καὶ θὰ φέρωσι τὸν διορισμὸν εἰς γνῶσιν τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου.

»Ἡ παραχώρησις αὕτη, ἐν τῷ πνεύματι τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἀποτελεῖ μέρος ἀναπόσπαστον τῶν ἐκτεθεισῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ Διακοινώσει τῇ ἀπευθυνθείσῃ ὑπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ Γενικῶν Προξένων τῷ Ὑπάτῳ Ἁρμοστῇ τῇ 10/23 Ἰουλίου, αἱ δὲ Δυνάμεις αὗται ἔχουσι τὴν στερεὰν ἐλπίδα, ὅτι ἡ Συνέλευσις τῶν κρητῶν θ' ἀποδεχθῇ αὐτὰς εἰλικρινῶς».

Διὰ δευτέρας Διακοινώσεως, ἐκδοθείσης τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐν συνεχείᾳ τῆς πρώτης, οἱ Πρέσβεις ἠξίωσαν ὅπως ἡ πρώτη Διακοίνωσις κρατηθῇ μυστικὴ καὶ μὴ γνωστοποιηθῇ οὔτε εἰς τοὺς Ἕλληνας, οὔτε εἰς τοὺς Κρῆτας, πρὸ τῆς παρελεύσεως ἱκανοῦ χρονικοῦ διαστήματος. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α' ποιούμενος χρῆσιν τοῦ δικαιώματός του, ἔσπευσε νὰ ὑποδείξῃ, ἐπὶ τῇ προόψει τῆς ἀσφαλοῦς ἀποχωρήσεως τοῦ Πρίγκιπος, ὡς Ὕπατον Ἁρμοστὴν τὸν Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, τὴν ἀπόφασίν του δὲ αὐτὴν κατέστησεν αὐθημερὸν γνωστὴν ὁ Βασιλεὺς εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους τῶν Προστατίδων Δυνάμεων διὰ τῆς ἑπομένης Διακοινώσεως:

«Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀποδέχεται εὐχαρίστως τὴν Διακοίνωσιν, ἥτις ἐπεδόθη αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων καὶ δι' ἧς δηλοῦσιν ὅτι, ὅπως ἐκδηλώσωσι τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ τοὺς πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ὅπως ἀναγνωρίζωσιν ἐμπράκτως τὸ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἡ Α. Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων δέον πάντοτε νὰ λαμβάνῃ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Κρήτης, συνεφώνησαν νὰ χορηγήσωσιν εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα, ὁσάκις ἡ θέσις τοῦ Ὑπάτου ἐν Κρήτῃ Ἁρμοστοῦ ἤθελε κενωθῇ, τὸ δικαίωμα νὰ ὑποδεικνύῃ (le droit de designer) ὑποψήφιον ἱκανὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς τῶν Δυνάμεων τούτων ἐν τῇ νήσῳ καὶ γνωστοποιῇ αὐταῖς ἐπισήμως την γενομένην ὑπ' αὐτοῦ ἐκλογήν. Ἐν τῇ σκέψει τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ἡ παραχώρησις αὕτη ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῶν μεταρρυθμίσεων τῶν ἐκτεθειμένων ἐν τῇ κοινῇ Διακοινώσει, ἣν οἱ ἐν Κρήτῃ Γενικοὶ Πρόξενοι ἀπηύθυνον πρὸς τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τῇ 10/23 Ἰουλίου.

»Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων φρονεῖ ὅτι ἡ περὶ ἧς πρόκειται παραχώρησις, πρὸς τῇ μνημονευομένῃ ἐν τῇ ἀπὸ

10/23 Ἰουλίου κοινῇ Διακοινώσει τῇ ἀφορώσῃ εἰς τὴν Χωροφυλακὴν καὶ τὴν Πολιτοφυλακήν, ἀποτελοῦσα ἐν βῆμα πρὸς τὴν κατὰ τὴν ὁμόφωνον εὐχὴν τῶν κρητῶν ποθουμένην λύσιν, θέτει τέρμα εἰς τὴν ἀποστολὴν τὴν ὑπὸ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων ἐμπιστευθεῖσαν εἰς τὴν Α. Β. Ὑψηλότητα τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, καὶ ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ καταλίπῃ μετὰ τιμῆς τὸ ἀξίωμα ὅπερ ἐνεπιστεύθησαν αὐτῷ αἱ Δυνάμεις, τὸ ὁποῖον ἀξιοπρεπῶς καὶ εὐσυνειδήτως διεχειρίσθη.

»Ἀλλ' ὅπως ἡ ἀναχώρησις τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου πραγματοποιηθῇ κατὰ τοὺς προειρημένους ὅρους καὶ ἰδίως ἵνα προληφθῇ ὅπως ἡ ἀναχώρησις αὕτη μὴ προκαλέσῃ περιπλοκάς, αἵτινες ἐν τῷ συμφέροντι τῆς Κρήτης καὶ τῶν κρητῶν ἀπαραίτητον εἶναι νὰ προληφθῶσιν, ἡ Α. Μεγαλειότης φρονεῖ ὅτι εἶναι ἐπάναγκες ὅπως ἡ Διακοίνωσις δημοσιευθῇ, εἴτε τοὐλάχιστον τὸ περιεχόμενον τῆς Διακοινώσεως ταύτης γνωστοποιηθῇ εἰς τοὺς κρῆτας.

»Ἀλλ' ἡ δημοσίευσις αὕτη ἀποκλείεται ρητῶς ὑπὸ τῆς δευτέρας Διακοινώσεως, τῆς ἐπιδοθείσης τῇ 1/14 Αὐγούστου ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων.

»Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων κρίνει χρήσιμον νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῶν Δυνάμεων ἐπὶ τῶν λόγων, οἵτινες, κατὰ τὴν γνώμην Της, καθιστῶσι τὴν δημοσίευσιν τῆς Διακοινώσεως ἀναγκαίαν καὶ ἐπείγουσαν, καὶ εἶναι πεπεισμένη ὅτι αἱ Δυνάμεις, ἀναγνωρίζουσαι τὸ βάσιμον τῶν παρατηρήσεών Της, θέλουσι διευκολύνει τὴν παραίτησιν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου.

»Ἐπὶ τῇ προβλέψει τῆς παραιτήσεως ταύτης, ἡ Α. Μ. ὑποδεικνύει ὡς διάδοχον τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἐν τῇ θέσει τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ Κρήτης τὸν κ. Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, πρώην Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀνακοινοῖ ἐπισήμως τὴν ἐκλογὴν Της εἰς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις, ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐγκριθήσεται ὑπ' αὐτῶν.

»Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἀνέθηκε τῷ κ. Θεοτόκῃ, Προέδρῳ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων πρὸς διακανόνισιν τῶν λεπτομερειῶν, ὁπόταν, κατόπιν τῆς παραιτήσεως τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου Του τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Δυνάμεων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1/14 Αὐγούστου 1906

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Ἡ χορήγησις εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων τοῦ δικαιώματος νὰ ὁρίζῃ τὸν Ὕπατον Ἁρμοστὴν τῆς Κρήτης, ἀπετέλει τρόπον τινὰ μίαν πρόοδον ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Αἱ Δυνάμεις εὑρέθησαν εἰς τὴν

ἀνάγκην νὰ προβοῦν εἰς τὴν παραχώρησιν αὐτήν, παρὰ τὰς ἀρχικὰς προθέσεις των, διότι ἄλλως διέβλεπον ὅτι θὰ εἶχον σοβαρὰς περιπλοκὰς εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπέμειναν ὅμως εἰς τὴν ἀπαίτησίν των ὅπως ἡ λύσις αὕτη μὴ ἀνακοινωθῆ εἰς τὸν ἀγωνιῶντα κρητικὸν λαὸν πρὸ τῆς παρελεύσεως χρονικοῦ διαστήματος, ἱκανοῦ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν μεταστροφὴν τῆς κρητικῆς κοινῆς γνώμης ὥστε νὰ τὴν ἀποδεχθῆ ἠρέμως.

Τὸ δυσχερὲς ἔργον τῆς μεταστροφῆς τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ τῆς κατασιγάσεως τῶν παθῶν, ἀνετέθη καὶ αὐτὸ εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον.

Διὰ σειρᾶς μακρῶν τηλεγραφημάτων ὁ πρωθυπουργὸς Γ. Θεοτόκης ἐνέθεσεν εἰς τὸν Πρίγκιπα νὰ προετοιμάσῃ ψυχολογικῶς τοὺς κρῆτας, ὥστε νὰ ὑποδεχθοῦν ἀδιαμαρτυρήτως τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τὰς ὁποίας εἶχον ἤδη ἀποδεχθῆ ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις. Τοῦτο ὅμως ὤφειλε νὰ πράξῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ ὁ Γεώργιος χωρὶς ν' ἀνακοινώσῃ καὶ τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ἐπέβαλλον τὴν ἀποδοχὴν τῶν ὅρων τῆς Διακοινώσεως καὶ χωρὶς νὰ γνωσθῆ ἡ νέα Διακοίνωσις τῶν ἐν Ἀθήναις Πρέσβεων, ἡ ἐπιδοθεῖσα τὴν 1ην Αὐγούστου, εἰς τὴν μυστικότητα τῆς ὁποίας αἱ Δυνάμεις ἐπέμενον. Ἦτο τὸ δυσχερέστερον ἔργον τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Πρίγκιψ κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ἁρμοστίας του ἡμέρας. Τῷ ἀνετίθετο νὰ ἠρεμήσῃ τὸ ἡφαίστειον τῆς κρητικῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἕτοιμον νὰ ἐκραγῆ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν. Διότι οἱ κρῆτες, βαρέως φέροντες τὰς περὶ τῆς τύχης των ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐντελῶς ἀντιθέτους πρὸς τὰς ἐλπίδας των, ἡτοιμάζοντο ν' ἀντισταθοῦν ἐνόπλως διὰ νὰ τὰς ματαιώσουν.

Παραλλήλως ἐδίδετο ἡ ἐντολὴ εἰς τὸν Πρίγκιπα νὰ ἐπιβληθῆ καὶ εἰς τὴν πλειοψηφίαν τῆς Συνελεύσεως καὶ νὰ τὴν πείσῃ νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὴν δοθεῖσαν λύσιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο ἦσαν ἀκατόρθωτα. Ὁ Πρίγκιψ κατέβαλλε καθημερινῶς ἀπεγνωσμένας προσπαθείας, διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν δυσχερῆ αὐτὴν ἀποστολήν του. Συνεχῶς ὡμίλει εἰς ἐπιτροπὰς ἀγωνιστῶν, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζοντο εἰς αὐτόν, ὅπως ἐκφράσουν τὴν ἀγανάκτησίν των διὰ τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τὴν ἀπόφασίν των νὰ λάβουν τὰ ὅπλα διὰ ν' ἀποτρέψουν τὴν ἐφαρμογήν των. Ὁ Πρίγκιψ συνίστα εἰς τοὺς κρῆτας ἠρεμίαν καὶ πειθαρχίαν, ἠναγκάζετο δὲ νὰ δέχεται καὶ προσωπικὰς κατηγορίας ἐκ μέρους τῶν ἀγωνιστῶν ὅτι τοὺς ἐγκατέλειπεν εἰς ἡμέρας δυσκόλους διὰ τὴν Κρήτην. Ματαία προσπάθεια. Ἡ ἐλευθέρα κρητικὴ ψυχὴ εἶχεν ἐπαναστατήσει.

Εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Χανίων ἐτοιχοκολλοῦντο προκηρύξεις, καλοῦσαι τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς πλειοψηφίας, κωφεύον-

τες εἰς πᾶσαν ἀντίθετον συμβουλὴν τοῦ Πρίγκιπος, ἐτόνιζον ὅτι αἱ χιλιάδες τῶν ἐντολέων, οἱ ὁποῖοι τοὺς εἶχον ἀποστείλει εἰς τὴν Συνέλευσιν, δὲν ἠδύναντο ν' ἀνεχθοῦν ἀποχώρησιν τοῦ Πρίγκιπος καὶ ὅτι ὤφειλον νὰ προλάβουν τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο. Ἀπηύθυναν δὲ σχετικὸν τηλεγράφημα πρὸς τὰς Κυβερνήσεις τῶν ἓξ Μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ὑπὲρ τῆς παραμονῆς τοῦ Γεωργίου εἰς Κρήτην. Παραλλήλως καὶ οἱ γέροντες ἀγωνισταὶ τοῦ 1866, ἀπέστειλαν ἐπιτροπὴν εἰς τοὺς Γενικοὺς Προξένους, ἡ ὁποία ἐδήλωσεν ὅτι, διὰ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πρίγκιπος, ἡ ἐθνικὴ ὑπόθεσις τῆς Κρήτης διακυβεύεται καὶ παρεκάλεσεν ὅπως αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις μὴ πραγματοποιήσουν ταύτην. Ὁλόκληρος ἡ Κρήτη ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο εὑρίσκετο ἐν ἐξεγέρσει. Διὰ νὰ προλάβῃ δὲ ἐπικινδύνους ἐκδηλώσεις τῆς δικαίας κρητικῆς ἀγανακτήσεως, ὁ Πρίγκιψ ἐξέδωσε τὴν 23ην Αὐγούστου τὸ κάτωθι διάγγελμα πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν, καὶ τὴν χωροφυλακήν :

«Κρῆτες :

Μετὰ λύπης πληροφοροῦμαι ὅτι διάφοροι φῆμαι κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐμβάλλουσιν ὑμᾶς εἰς ἀνησυχίαν καὶ προκαλοῦσιν ἐρεθισμὸν ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἐπιζήμιον. Καθῆκον θεωρῶ νὰ συστήσω πρὸς πάντας ὑπομονήν, ἡσυχίαν καὶ φρόνησιν, ἥτις εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἐπιβάλλεται εἰς λαὸν θερμῶς ἐπιδιώκοντα τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης του. Ἐστὲ βέβαιοι ὅτι αἱ Προστάτιδες τῆς νήσου Δυνάμεις πράττουσιν ὅ,τι εἶναι ἐφικτὸν ὑπὲρ αὐτῆς, τὰς ὑψηλὰς δ' αὐτῶν ἀποφάσεις ὀφείλετε οὐ μόνον ν' ἀναμένητε ἐν παραδειγματικῇ τάξει, ἀλλὰ καὶ ν' ἀποδεχθῆτε μετ' εὐγνωμοσύνης, ὅταν γνωσθῶσιν, ἀκούοντες τὰς συμβουλὰς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μετὰ στοργῆς καὶ ἐνδιαφέροντος ἀληθοῦς καὶ θερμοῦ ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς νήσου.

»Τὰς αὐτὰς συστάσεις ἀπευθύνω ἰδιαιτέρως καὶ πρὸς τὴν χωροφυλακήν, ἥτις ἀνεκτίμητον ἀποκτήσασα φήμην ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀρετῆς αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ λησμονῇ ὅτι τὸ ἀγλαέστερον κόσμημα τοῦ στρατιώτου εἶναι ἡ πειθαρχία, καὶ ὅτι παρὰ ταύτης δικαιοῦται νὰ προσδοκᾷ ὁ Τόπος καὶ τὸ πρώτιστον παράδειγμα τῆς τάξεως καὶ τὸ καθῆκον πρὸς περιφρούρησιν αὐτῆς.

»Ἐπικαλούμενος τὸν πατριωτισμὸν πάντων, πέποιθα ὅτι θὰ ἀκούσητε τῆς φωνῆς μου καὶ θὰ κλείσητε τὰ ὦτα εἰς πᾶσαν ἀντίθετον συμβουλήν.

Ἐν Χαλέπα τῇ 23ῃ Αὐγούστου 1906

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ Δυνάμεις ἐξεδήλωνον δυσαρέσκειαν, διότι ὁ Πρίγκιψ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ μεταβάλῃ τοὺς κρῆτας εἰς πειθαρχικοὺς καὶ εὐγνώμονας δέκτας τῶν ἀποφάσεών των. Οἱ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις προέβαινον εἰς σχετικὰς διαμαρτυρίας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ὁ δὲ πρωθυπουργὸς Γ. Θεοτόκης ὑπὸ τὰς συνεχεῖς ξένας διπλωματικὰς πιέσεις, ἀπέστελλεν ἀλλεπάλληλα τηλεγραφήματα πρὸς τὸν Πρίγκιπα, διότι δὲν ἔφερεν εἰς πέρας τὴν ἀποστολήν, ἥτις τῷ εἶχεν ἀνατεθῆ. Τὰ ξένα ἀνακτοβούλια, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις, παρὰ τὴν πεῖραν τῶν τελευταίων ἐτῶν, φαίνεται ὅτι ἠγνόουν τὴν κρητικὴν ψυχὴν καὶ τὸν κρητικὸν χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ πόσον ὑπεράνθρωπον ἦτο τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Πρίγκιψ εἰς τὰς κρισίμους ἐκείνας περιστάσεις καὶ τὶ ἀνυπερβλήτους δυσχερείας ἀντεμετώπιζε, διαφαίνεται ἀπὸ τὴν πλήρη πικρίας ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλε πρὸς τὸν Γ. Θεοτόκην εἰς ἀπάντησιν τηλεγραφήματός του τῆς 30ῆς Αὐγούστου. Εἰς τὴν ἐπιστολήν του ἐκείνην ὁ Πρίγκιψ ἔγραφεν :

«Κύριε Πρόεδρε,

Μετὰ μεγίστης λύπης ἅμα δὲ καὶ μετ' ἀληθοῦς ἀπογοητεύσεως διαβλέπω καὶ πάλιν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ τηλεγραφήματός σας τῆς 30ῆς Αὐγούστου ὑπαινιγμόν, ὅτι δῆθεν δὲν ἐπιβάλλομαι ἀρκούντως εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν πλειοψηφίαν τῆς Συνελεύσεως ὅπως τυφλῶς καὶ ἄνευ ἀντιρρήσεων ἀποδεχθῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἐναντίον τῆς ἰδέας ταύτης διαμαρτύρομαι πάσῃ δυνάμει καὶ φρονῶ ὅτι ἡ ἐπ' ἐμοῦ ἐπιδειχθεῖσα τελεία καὶ ἀφιλοκερδὴς ἀφοσίωσις πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ Ἔθνους κατὰ τὸ 8ετὲς διάστημα τῆς ἐν Κρήτῃ παραμονῆς μου, μοὶ δίδει τὸ δικαίωμα τῆς διαμαρτυρίας μου ταύτης. Ὑποθέτω δὲν θέλετε νὰ μοῦ ἐπιρρίψητε αὐτὴν ἀκόμη τὴν μομφὴν ὅτι ἐγώ, ἂν καὶ τυγχάνω υἱὸς τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως, δὲν θὰ ἔπραττον πᾶν ὅ,τι μοῦ εἶναι δυνατόν, ἵνα καταστῶσι σεβασταὶ αἱ ἀποφάσεις καὶ αἱ γνῶμαι Αὐτοῦ. Ἀλλὰ πῶς δύναμαι ἐγὼ νὰ καταπραΰνω τὴν ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, ὅταν εὑρίσκωμαι δεδεμένος ὑπὸ αὐτῶν τῶν ὁδηγιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὅπως τηρήσω τὰ τηλεγραφήματα, τὰ ὁποῖα

θὰ διηυκρίνιζον τοὺς λόγους δι' οὓς ἡ νέα Διακοίνωσις ἐγένετο ἀποδεκτή, ἐν τελείᾳ μυστικότητι ; Ὅτε ἡ πρώτη νότα τῆς 10/23 Ἰουλίου ἐλήφθη καὶ ὡς εἷς ἄνθρωπος ἐξηγέρθη ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Κρήτῃ, μοὶ ἐτηλεγραφήσατε ὅτι ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς ἔλαβε τὸ τηλεγράφημα τῆς Α.Μ. τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας «Comment on détourne maintenant l'opinion publique ? » Ἰδοὺ ἀκριβῶς ἡ θέσις εἰς ἣν εὑρίσκομαι. Ἀλλὰ σεῖς μὲν εἴχατε, κατόπιν τῆς τροπῆς τοῦ ζητήματος, πᾶσαν ἐλευθερίαν ὅπως καλοῦντες τοὺς συντάκτας τῶν ἐφημερίδων πείσητε τούτους περὶ τῆς ἀνάγκης ὅπως γίνωσιν ἀποδεκταὶ αἱ νέαι τῶν Δυνάμεων παραχωρήσεις. Ἀλλ' ἐγὼ εὑρισκόμην εἰς ὅλως ἀντίθετον θέσιν. Εὑρισκόμεθα ἐνταῦθα ὑπὸ τὸ κράτος στρατιωτικοῦ νόμου καὶ λογοκρισίας αὐστηρᾶς τῶν Προξένων, ἡ ὁποία ἠμπόδιζε τὴν κυκλοφορίαν οἱασδήποτε ἐφημερίδος ἐξ Ἀθηνῶν, ἥτις ἀνέφερέ τι περὶ τῶν κρητικῶν πραγμάτων καὶ τοιουτοτρόπως, ἡ διὰ τὴν μετατροπὴν τῆς κοινῆς γνώμης ἐργασία Ὑμῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ καὶ ἐνταῦθα τοὺς αὐτοὺς καρπούς. Εἰς τὰς ἐν Κρήτῃ ἐκδιδομένας ἐφημερίδας ὡσαύτως ἡ λογοκρισία αὐστηρὰν ἐπέβαλλε σιωπὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Κρήτης. Τίνι τρόπῳ θὰ ἠδύνατο λοιπὸν ἡ εἰς ἄκρον ἠρεθισμένη ἐνταῦθα κοινὴ γνώμη νὰ φωτισθῇ περὶ τῆς νέας τῶν πραγμάτων τροπῆς, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον κατόπιν ὁδηγιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὸ πρόγραμμα τῆς μεγάλης ἐν Κρήτῃ πλειοψηφίας ὑπηγόρευε ἀπόκρουσιν δι' οἱουδήποτε μέσου τοῦ ἀπειλουμένου ἐλέγχου καὶ τῆς ξένης ἐπεμβάσεως ; Ὅτε δὲ ἐγνώσθη ἡ νότα τῆς 10/23 Ἰουλίου, ἡ τελείως ὑποδουλοῦσα τὴν Κρήτην εἰς τὰς ὀρέξεις τῶν ξένων, πάλιν συνεπείᾳ ὁδηγιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἔμελλε αὕτη ν' ἀποκρουσθῇ καθ' ὅλην τὴν γραμμήν. Ὡς εἶναι φυσικόν, καὶ πρὸ πάντων ἐὰν ληφθῇ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν κρητῶν ὑπ' ὄψιν, ἡ κοινὴ γνώμη ἐνταῦθα, κατόπιν ἁπάντων τούτων, ἔλαβε χαρακτῆρα ἀντιδράσεως κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων. Κατόπιν τούτων ἤρξατο τὸ χρονικὸν διάστημα τοῦ ἐπιβληθέντος μυστικισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἤδη διαρκεῖ πλέον τοῦ μηνός. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ λαός, δυσανασχετῶν ἤδη κατόπιν τῆς προηγουμένης τερατώδους ἀποφάσεως τῶν Δυνάμεων, ὁλονὲν ἠρεθίζετο καὶ πολλαπλᾶ σχέδια ἀντιστάσεως προεσχεδίαζεν, ὡς εἶναι φυσικόν. Ἰδοὺ ὁ λόγος τῆς σημερινῆς στάσεως τῆς πλειοψηφίας τῆς Συνελεύσεως, ἥτις ἔτι μᾶλλον ἀπελπίζεται καὶ δυσανασχετεῖ ὅταν ἐν τῇ ἐκτυλίξει τῶν πραγμάτων ἔξαφνα διαβλέπει σήμερον εἰσαγομένην ὡς σωτήριον διὰ τὴν Κρήτην λύσιν, τὸ πρόγραμμα τῆς εὐαρίθμου πολιτικῆς μειοψηφίας, τῆς ὁποίας τὰ ἔργα καὶ ἡ στάσις, μέχρι τοῦδε, ἐκρίνοντο ὡς προδίδοντα τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα. Ἐρωτῶ λοιπὸν ὑμᾶς κ. Πρόεδρε, ὅστις γνωρίζετε τὰ πολιτικὰ πείσματα, πῶς δύναμαι ἐγὼ νὰ ἐπιβληθῶ ἐπὶ κυριολεκτικῶς μαινομένης μερίδος

πληρεξουσίων καὶ λαοῦ φύσει ἀπειθαρχοῦντος, ὅταν δὲν μοὶ εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ κάμω χρῆσιν τῶν ἐπεξηγούντων τηλεγραφημάτων καὶ δὲν μοὶ ἀπομένει εἰμὴ μόνον διὰ συμβουλῶν νὰ συνιστῶ ἡσυχίαν καὶ πειθαρχίαν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως; Εἰς τὰς ὁμιλίας μου καὶ τὰς παροτρύνσεις μου ἐνώπιον τῶν παρουσιασθέντων γερόντων καὶ ἄλλων ὑπέστην, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ προσωπικὰς κατηγορίας, καθ' ὅσον μετὰ πόνου μὲ ἐμέμφοντο ὅτι, παραιτούμενος, ἐγκαταλείπω τὴν ἐθνικὴν ἐργασίαν καὶ ἄρα τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἐν Κρήτῃ, καὶ ὅτι ἡ παραίτησίς μου αὕτη ἐγωισμὸν καὶ μόνον ἀπεδείκνυεν, καθ' ὅσον αὕτη μόνον ἀποφυγὴν τῶν ἐν Κρήτῃ δυσκολιῶν ἀπεδείκνυε, ἐνῷ ὤφειλον, ἐγκαρτερῶν, νὰ μὴ ἐγκαταλείψω τὴν Κρήτην πρὸ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως καὶ πρὸ πάντων ἐν χαλεπαῖς περιστάσεσι. Τὰς πικρὰς ταύτας λέξεις παρέβλεψα καὶ ἐπέμενα συνιστῶν πειθαρχίαν, ὑπακοὴν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὰ κελεύσματα τῆς Α.Μ. καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἰδοὺ ἡ ἀληθὴς κατάστασις τῶν πραγμάτων καὶ ἰδοὺ ἡ κατάστασις τῶν πνευμάτων. Τί δύναμαι ἐγὼ νὰ πράξω περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι πράττω; Καὶ τὸν ἐγωισμόν μου καὶ τὴν προσωπικὴν φιλοτιμίαν μου καὶ τὴν τιμήν μου ἀκόμη αὐτὴν θυσιάζω σήμερον, ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ ἐν τούτοις ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἥτις πάντοτε πιστὸν καὶ ἀφωσιωμένον ἐργάτην τῆς ἐθνικῆς ὑποθέσεως εἰς ἐμὲ εὗρε, μὲ ἐλέγχει σήμερον ἐμμέσως, ἀφίνουσα νὰ ὑπονοήσω ὅτι ἡ στάσις τῆς ἐν τῇ Συνελεύσει πλειοψηφίας ἠδύνατο νὰ μετατραπῇ, ἐὰν περισσότερον ἐπεβαλλόμην. Δὲν μοῦ διαφεύγει δὲ ὅτι τὸ ἐνδεχόμενον μέτρον, ὅπως ἀνακληθῶσιν οἱ ἐν Κρήτῃ ἐργαζόμενοι ὑπάλληλοι, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, ἀποτελεῖ ἀπειλὴν κατ' ἐμοῦ. Δύνασθε βεβαίως ν' ἀνακαλέσητε τοὺς πάντας καὶ ἐμὲ ἀκόμη ὡς Ἀξιωματικὸν τοῦ Β. Ναυτικοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τοιούτου μέτρου θέλει εἶσθαι ἡ ἀπομάκρυνσις καὶ τῶν ὀλίγων ἀκόμη ἐκείνων, οἵτινες τὰ πάντα πράττουσι καὶ οὐδενὸς κόπου φείδονται, ὅπως εἰ δυνατὸν καταπραΰνωσι τὰ πνεύματα καὶ τηρηθῇ ἡ τάξις, καὶ ὅπως ὑπακούωσι πάντες εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

»Ἐκφράζων καὶ αὖθις τὴν ἄκραν μου λύπην ἐπὶ τῇ γενομένῃ μοι ἀδικίᾳ, τῆς ὁποίας, κατόπιν τόσων κόπων καὶ μόχθων, δὲν θεωρῶ ἐμαυτὸν ἄξιον».

Διατελῶ ὅλως ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Πρίγκιπος ἀποκαλύπτει ὄχι μόνον τὴν εἰλικρίνειαν τῶν προθέσεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν του, ἀλλὰ καὶ τὸ ψυχικὸν μαρτύριον τὸ ὁποῖον ὑφίστατο, προσπαθῶν νὰ κατευνάσῃ τὰ ἀπὸ ἀγά-

πην πρὸς αὐτὸν δικαίως ἐξημμένα πνεύματα τῶν κρητῶν, οἱ ὁποῖοι μὴ γνωρίζοντες ἐπακριβῶς τὰ πράγματα, ἔφθανον εἰς τὸ σημεῖον νὰ παρεξηγοῦν ἀκόμη καὶ τὸν Γεώργιον διὰ τὴν στάσιν του.

Τέλος τὴν 1/14 Σεπτεμβρίου 1906, οἱ ἐν Χανίοις Γενικοὶ Πρόξενοι ἀνεκοίνουν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιδοθείσης πρὸς τὸν Βασιλέα διακοινώσεως τῆς 1ης Αὐγούστου. Τὴν ἐπομένην δέ, 2 Σεπτεμβρίου, ὁ Πρίγκιψ ἀπηύθυνε διάγγελμα πρὸς τοὺς κρῆτας πρὸς τοὺς ὁποίους ἐγνώριζε τὰ ἑξῆς :

«Κατόπιν τῆς παραχωρήσεως τῆς γενομένης εἰς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα ἵνα ἐφεξῆς προτείνη τὸν Ὕπατον ἐν Κρήτῃ Ἁρμοστήν, παραχωρήσεως ἀποτελούσης μέγα πρὸς τὴν τελικὴν καὶ πολυπόθητον λύσιν βῆμα, ἐπετράπει εἰς ἐμέ, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πατρός μου, ν' ἀπέλθω τῆς νήσου, μὲ συνείδησιν μὲν ἤρεμον διότι πιστῶς καὶ μετ' εἰλικρινοῦς ἀφοσιώσεως ἐξετέλεσα τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα καθῆκον μου, μὲ καρδίαν δὲ πλήρη τῆς γλυκείας ἐλπίδος, ὅτι ἐν προσεχεῖ μέλλοντι θ' ἀνατείλῃ ἡ εὐτυχὴς ἐκείνη ἡμέρα, καθ' ἣν οἱ πόθοι ἁπάντων ἡμῶν θὰ ἐκπληρωθῶσι ταχέως».

Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Πρίγκιπος, λοιπόν, ἦτο γεγονὸς πλέον. Οἱ κρῆτες οἱ ὁποῖοι ἤλπιζον ὅτι, ὑψώνοντες φωνὴν διαμαρτυρίας, θ' ἀπέτρεπον τὴν πραγματοποίησίν της, ἡ ὁποία ἕως τότε ἐφαίνετο μὲν πιθανή, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀπολύτως βεβαία, ἐξεγέρθησαν ὡς εἷς ἄνθρωπος. Ὁ ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων ἐπετείνετο. Ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις συνεδρίαζεν εἰς ἀτμόσφαιραν ἄκρας νευρικότητος, οἱ πληρεξούσιοι δὲ ἐξέφρασαν μετ' ἀποφασιστικότητος τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπεν ἡ Κρήτη ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων, καὶ ἡ Συνέλευσις νὰ τὰς ἀπορρίψῃ ἐν τῷ συνόλῳ των. Μόνον οἱ ὀλίγοι πληρεξούσιοι τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀπετέλουν παραφωνίαν εἰς τὴν ὁμόφωνον γνώμην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Οὕτω κατὰ μίαν συνεδρίασιν τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Σεπτεμβρίου ὁ Βενιζέλος ἐπεχείρησε συγκεκαλυμμένως νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι «ἡ Συνέλευσις ὤφειλε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀνάγκην ἐπιβολῆς ξένων ἐλέγχων εἰς τὴν διοίκησιν τῆς νήσου». Ἡ Συνέλευσις ἐξηγέρθη, πολλοὶ πληρεξούσιοι δὲ κατηυθύνοντο ἀπειλητικῶς πρὸς τὸ βῆμα. Τότε ὁ Βενιζέλος ἔσπευσε ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον, ἐξελθὼν δρομαίως ἀπὸ τὴν ὀπισθίαν θύραν τοῦ βουλευτηρίου, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ὀλίγων ὀπαδῶν του. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην, λόγῳ τοῦ δημιουργηθέντος θορύβου, εἰσέβαλεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἀπόσπασμα Ἰταλῶν στρατιωτῶν, ὁ δ' ἐπὶ κεφαλῆς ἀξιωματικὸς ἐζήτησε τὴν ἔξοδον ὅλων τῶν βουλευτῶν. Οὕτως ἡ συνεδρίασις διεκόπη, χωρὶς νὰ ληφθῇ ἀπόφασις, ἡ ὁποία θὰ ἦτο ἀπορριπτικὴ τῶν ἐν τῇ Διακοινώσει ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων. Οἱ Γενικοὶ Πρόξενοι, προβλέπον-

τες ταραχάς, ἀπηγόρευσαν τὴν συνέχισιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως διὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς πλειοψηφίας, συνῆλθον τότε εἰς ἰδιαιτέραν συγκέντρωσιν καὶ συνέταξαν τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα διαμαρτυρίας, πρὸς τὰς τέσσαρας Μεγάλας Δυνάμεις:

«᾿Απαγορευθεισῶν ἀπροσδοκήτως ὑπὸ τῶν κ.κ. Γενικῶν Προξένων τῶν Συνεδριάσεων τῆς Συνελεύσεως, βεβαιουμένης δὲ τῆς διαδόσεως ὅτι ἀπομακρύνεται τῆς Κρήτης ὁ Πρίγκιψ, ἡ πλειοψηφία ἐπιθυμοῦσα ἐγκαίρως νὰ προλάβῃ τὸ τοιοῦτον καταστρεπτικὸν διὰ τὸν Τόπον μέτρον, φέρει εὐλαβῶς ἐνώπιον τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τοὺς σπουδαιοτάτους λόγους, οἱ ὁποῖοι ἐπιβάλλουσιν αὐτῇ νὰ ἐπιληφθῇ μετ' ἐπιμονῆς τοῦ τοιούτου ζητήματος.

»Τοιαύτη ἀπομάκρυνσις γίνεται ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν κρητῶν, προσβάλλονται δ' οὕτω δικαιώματα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

»῾Ο κρητικὸς λαός, ἐπιθυμῶν τὴν μετὰ τῆς ῾Ελλάδος ἕνωσιν, μόνον διὰ τῆς παρουσίας τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλέως ἐν τῇ νήσῳ συνέχει τὸ ἀκατάσχετον αὐτοῦ ἐθνικὸν αἴσθημα.

»῾Η τοιαύτη ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ λαοῦ γινομένη λύσις εἶναι οὐχὶ πρόοδος ἀλλ' ὀπισθοδρόμησις ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους του καὶ ἀνεπανόρθωτος ἐθνικὴ ἀπώλεια. ῾Ο λαὸς θεωρῶν ἑαυτὸν ἠδικημένον μὲν ἐν τοῖς δικαιώμασί του, προσβεβλημένον δὲ εἰς τὰ ἱερώτερα αὐτοῦ αἰσθήματα ἄνευ τινὸς ἐπὶ τὰ κρείττω προόδου τοῦ ζητήματός του, καὶ μάλιστα μετὰ τὴν τελευταίαν διακήρυξιν παραχωρήσεων οὐδαμῶς προαγουσῶν τὴν αὐτονομίαν του, εἶναι φόβος μήπως, ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ του, ἐξέλθῃ τῆς συνήθους αὐτῷ νομοταγοῦς πορείας, προβαίνων εἰς διαβήματα ἐπὶ βλάβῃ τῆς δημοσίας τάξεως.

»῾Η πλειοψηφία τῆς κρητικῆς Συνελεύσεως, ἀντιπροσωπεύουσα καὶ τὴν μεγάλην πλειονότητα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἐλπίζει ὅτι αἱ Προστάτιδες Δυνάμεις, ἐν τῇ μερίμνῃ αὐτῶν ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ τῆς εὐημερίας τῆς νήσου, θὰ εὐαρεστηθῶσι νὰ λάβωσι ὑπ' ὄψιν τὴν εὔλογον καὶ δικαίαν αὐτοῦ ἀπαίτησιν.

᾿Εξ ὀνόματος τῆς πλειοψηφίας
ΑΝΤ. ΜΙΧΕΛΙΔΑΚΙΣ».

Κατὰ τὰς δραματικὰς ἐκείνας ἡμέρας, ὁ Πρίγκιψ κατέβαλλε τὰς ὑστάτας του προσπαθείας διὰ νὰ πείσῃ τοὺς κρῆτας νὰ δεχθοῦν τὴν αναπόδραστον θυσίαν ἡ ὁποία τοὺς ἐπεβάλλετο ὑπὸ τῶν πραγμάτων. ᾿Αλλ' ὁ κρητικὸς λαὸς φιλότιμος καὶ ὑπερήφανος, ἔχων εἰς τὸ ἔπακρον ἀνεπτυγμένον τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξαρτησίας, δὲν ἦτο πλασμένος ἀπὸ εὔπλαστον ὕλην, ἡ ὁποία διαμορφώνεται εὐκόλως κατ' αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον, καὶ μάλιστα συμφώνως πρὸς τὰς ξένας θελήσεις.

᾿Επὶ ὀκτὼ ἔτη ἔβλεπε τὸν πρίγκιπα Γεώργιον δραστηρίως καὶ θαρ-

ραλέως ἀγωνιζόμενον διὰ νὰ δώση σάρκα καὶ ὀστᾶ εἰς τὸ προαιώνιον ὄνειρον τῆς ἑνώσεως. Εἰς τὸ πρόσωπόν του εἶχεν εὕρει τὴν ἔκφρασιν τῆς ἰδικῆς του ψυχῆς, τῆς ἰδικῆς του θελήσεως, τῶν ἀκοιμήτων ἐθνικῶν πόθων του. Καὶ τὸν εἶχεν ἀγαπήσει, τοῦ εἶχεν ἀφοσιωθεῖ, τὸν ἐλάτρευεν. Καὶ ἦτο ἀποφασισμένος ὁ φιλότιμος ἐκεῖνος λαὸς νὰ μὴ τὸν ἀφήση νὰ φύγη, ἔστω καὶ ἂν ὁ ἴδιος ὁ Πρίγκιψ τὸ ἤθελεν. Καὶ θὰ ἐχρησιμοποίει πρὸς τοῦτο τὰ προσφιλῆ του ὅπλα, εἰς τὰ ὁποῖα τόσας φορὰς εἶχε προστρέξει κατὰ τὴν μακρὰν ἡρωϊκὴν ἱστορίαν του. Ἀδιαφορῶν διὰ τὰ σχέδια καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς διπλωματίας, ἀδιαφορῶν διὰ τὴν παρουσίαν ξένων στρατευμάτων καὶ ξένων στόλων, ἀδιαφορῶν διὰ τὰς ἐνδεχομένας συνεπείας, θὰ ἐκρατοῦσε κοντά του τὸν Πρίγκιπα. Δὲν ἐπρόκειτο ἄλλως τε, δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου, νὰ ἐκδηλώση μόνον τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸν Ἡγεμόνα του. Συγχρόνως θὰ διεκήρυσσε καὶ τὴν θέλησίν του νὰ ὑπερασπίση τὰ δικαιώματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας του, ὑπὲρ τῆς ὁποίας πολλάκις εἶχε χύσει τὸ αἷμα του καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ τὸ χύση καὶ πάλιν.

Ἤδη, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Σεπτεμβρίου, πολλοὶ ἔνοπλοι εἶχον ἀρχίσει νὰ συγκεντρώνωνται εἰς Κρήτην, μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ παρεμποδίσουν βιαίως τὴν ἐπικειμένην ἀναχώρησιν τοῦ Πρίγκιπος. Οἱ ἔνοπλοι προσήρχοντο ἀπὸ πλεῖστα μέρη τῆς Κρήτης, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς ὁπλαρχηγούς των. Τὴν πολιτικὴν ἡγεσίαν αὐτῶν εἶχεν ἀναλάβει ὁ ἐν Χανίοις εὑρισκόμενος πολιτευτὴς Μανοῦσος Κούνδουρος, ὁ ὁποῖος, ὡς καὶ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ἀναφέρει, ἐσκέφθη ὅτι: «μία ταχεῖα καὶ ἀποφασιστικὴ ἀντίδρασις ἐκ μέρους τοῦ Τόπου πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πρίγκιπος, ἠδύνατο νὰ ἐπανορθώση τὴν κατάστασιν». Εἶχε δὲ καταρτίσει καὶ τὸ σχέδιον τῆς βιαίας δράσεως.

Οἱαδήποτε ὅμως ἐνέργεια θ' ἀπέβαινεν ἐπὶ ματαίῳ. Τὰ πράγματα ἠκολούθουν τὸν προδιαγεγραμμένον ροῦν των, ἀντίθετον πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, σύμφωνα πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἡ 11η Σεπτεμβρίου 1906 ἦτο ἡ παραμονὴ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πριγκιπος. Καὶ κατ' αὐτὴν ὁ Πρίγκιψ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν λαὸν τὸ ἑξῆς ἀποχαιρετιστήριον διάγγελμά του.

«Κρῆτες

Ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεύς, ἀσκῶν τὸ χορηγηθὲν αὐτῷ δικαίωμα, ἵνα προτείνη τὸν Ὕπατον ἐν Κρήτη Ἁρμοστήν, προέτεινεν ὡς τοιοῦτον, ἐμοῦ ἀποχωροῦντος, τὸν κ. Ἀλέξανδρον Ζαΐμην, αἱ Προστάτιδες δὲ Δυνάμεις εὐηρεστήθησαν ν' ἀποδεχθῶσι τὴν πρότασιν αὐτήν.

»Ἀπερχόμενος τῆς νήσου, τὴν ὁποίαν τόσον θερμῶς ἠγάπησα καὶ ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς ὁποίας, τολμῶ νὰ εἴπω, ὅτι εἰργάσθην ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη

μετ' ἀφοσιώσεως τελείας, τῆς νήσου, ἧς οἱ πόθοι ἀπετέλεσαν καὶ ἀποτελοῦσι τὸ πρώτιστον τῆς ψυχῆς μου μέλημα, ὅπως καὶ ἡ πλήρωσις αὐτῶν τὴν γλυκυτέραν τοῦ βίου μου ἐλπίδα, θεωρῶ καθῆκον νὰ συστήσω διὰ τελευταίαν φορὰν πρὸς πάντας ὑμᾶς, ἵνα ἐν εἰρήνῃ, ὁμονοίᾳ καὶ ἰδιαιτέρᾳ κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις φρονήσει, ἐξακολουθήσητε ἑλκύοντες τὴν συμπάθειαν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων καὶ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὴν ἐκτίμησιν, περιβάλητε δὲ διὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης τὸν διάδοχόν μου, πρὸς ἀσφαλεστέραν καὶ ταχυτέραν τῶν ἐθνικῶν πόθων ἐπίτευξιν.

»Τὰς θερμὰς ταύτας συστάσεις μου ἔχω πεποίθησιν ὅτι θ' ἀκούσητε ὁλοψύχως, διότι βασίζομαι ἐπὶ τῆς νοημοσύνης καὶ τοῦ ἁγνοῦ πατριωτισμοῦ ὑμῶν, καὶ τῆς πρὸς ἐμὲ ἀγάπης σας, ἣν οὐδέποτε θὰ λησμονήσω.

»'Αποχαιρετῶν ὑμᾶς, ἀγαπητοὶ κρῆτες, εὔχομαι εἰς τὸν Ὕψιστον, ἵνα εὐδοκήσῃ νὰ βραχύνῃ ὅσον οἷόν τε πλειότερον, τὸ τελευταῖον τῆς πολυμόχθου σταδιοδρομίας ὑμῶν διάστημα, ἀξιώσῃ δὲ καὶ ἐμὲ νὰ ἐπανίδω ταχέως τὴν ἀγαπητήν μου νῆσον ἀποτελοῦσαν ἀναπόσπαστον πλέον μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος μέρος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΔΙΑΓΓΕΛΜΑ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΠΑΡΑΛΛΗΛΩΣ ὁ Πρίγκιψ ἀπηύθυνε συγκινητικὸν ἀποχαιρετιστήριον διάγγελμα καὶ πρὸς τὴν κρητικὴν χωροφυλακήν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναδειχθῆ ἰδεῶδες Σῶμα διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Ἁρμοστίας τοῦ Πρίγκιπος. Τὸ διάγγελμα τοῦτο εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Χωροφύλακες,

»Ἀπερχόμενος τῆς ἀγαπητῆς Μου νήσου Κρήτης μετὰ ὀκταετῆ διαμονὴν ἐν τῷ μέσῳ ὑμῶν, θεωρῶ ἱερὸν καθῆκον μου ὅπως, ὡς Ἀνώτατος ὑμῶν Ἀρχηγός, ἐκφράσω εἰς τὸ ἐπίλεκτον σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς τὴν ἄκραν εὐαρέσκειάν Μου καὶ τὰς ἐγκαρδίους εὐχαριστίας Μου, διὰ τὴν εὔορκον ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ καὶ τὴν παραδειγματικὴν ἀφοσίωσιν, ἣν Μοὶ ἐπέδειξε, καὶ τὴν ὁποίαν πάντοτε καὶ ἀπανταχοῦ θὰ ἐνθυμοῦμαι μεθ' ὑπερηφανείας καὶ εὐγνωμοσύνης.

»Σᾶς ἀποχαιρετῶ, ἀγαπητοὶ Μου Χωροφύλακες, μὲ θλῖψιν μὲν διότι σᾶς ἀποχωρίζομαι, ἀλλὰ μὲ τὴν γλυκεῖαν ἅμα ἐλπίδα ὅτι μετ' οὐ πολὺ θέλετε ἀποτελέσει πολύτιμον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Βασιλέως ἡμῶν καὶ σεπτοῦ πατρός Μου.

»Ἔχω σταθερὰν τὴν ἐλπίδα ὅτι τὴν ἀξιοθαύμαστον πειθαρχίαν καὶ τὰς ὄντως παραδειγματικὰς στρατιωτικὰς ἀρετάς, ἃς τόσον πασιφανῶς ἐπεδείξατε κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς μου ἐν Κρήτῃ, θέλετε ἐξακολουθήσει τηροῦντες ὡς ἱερὰ κειμήλια, ἵνα δυνηθῇ καὶ ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν, ὅταν ἀνατείλῃ ἡ λαμπρὰ ἐκείνη ἡμέρα τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πόθων μας, νὰ αἰσθανθῇ τὴν αὐτὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν αὐτὴν πρὸς ὑμᾶς ἀγάπην ὡς Ἀρχηγὸς ὑμῶν, τὰς ὁποίας ηὐτύχησα νὰ αἰσθανθῶ ἐγώ.

»Σᾶς ἀποχαιρετῶ, καὶ ἔστε βέβαιοι ὅτι τὴν εἰλικρινῆ ἀγάπην καὶ τὴν μεγάλην πρὸς ὑμᾶς ἐκτίμησίν Μου, θέλω τηρήσει πάντοτε ἀναλλοιώτους.

Ἐν Χαλέπᾳ τῇ 11ῃ Σεπτεμβρίου 1906

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Καὶ ἀνέτειλεν ἡ ἡμέρα τῆς 12ης Σεπτεμβρίου. Ἦτο μία πένθιμος ἡμέρα διὰ τὴν Κρήτην. Μὲ τὴν θλῖψιν εἰς τὴν καρδίαν καὶ μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ κρῆτες ἐδιάβαζον τὸ τελευταῖον διάγγελμα τοῦ Πρίγκιπος ὁ ὁποῖος, ὑπείκων εἰς τὴν φωνὴν τοῦ καθήκοντος, ἐγκατέλειπε τὴν ἀγαπητήν του νῆσον. Ἔκλαιον ἄνδρες καὶ γυναῖκες, γέροντες καὶ παιδιά ! Καὶ εἰς τὰ στήθη των ἐγιγαντοῦτο ἡ ἀπόφασις νὰ μὴ ἀφήσουν τὸν Πρίγκιπα νὰ φύγῃ.

Ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας εἶχον συρρεύσει πλήθη ἐνόπλων εἰς τὴν Μαλάξαν, ὁπόθεν θὰ κατήρχοντο εἰς τὰ Χανιά. Τὴν ἐπομένην—12 Σεπτεμβρίου—λίαν πρωΐ, ὁ ἐκ Πλατανιᾶς ὁπλαρχηγὸς Ἰωάννης Δερμιτζάκις μὲ τοὺς ἄνδρας του, κατέλαβε τὸν λόφον τῆς Δεξαμενῆς τῆς πόλεως, πρὸς μεγάλην ἔκπληξιν τῆς γαλλικῆς φρουρᾶς. Ὀλίγον ἀργότερον οἱ ἔνοπλοι τῆς Μαλάξας καὶ οἱ καταλαβόντες τὴν Δεξαμενήν, ἐνήργησαν ὁμαδικὴν κάθοδον εἰς Σούδαν, ὅπου ἀνέμενε τὸ θωρηκτὸν «Ψαρὰ» τὸ ὁποῖον εἶχε καταπλεύσει, διὰ νὰ παραλάβῃ τὸν Ἡγεμόνα καὶ τὸν μεταφέρῃ εἰς τὸν Πειραιᾶ.

Τὸ σχέδιον τῶν κρητῶν ἦτο τολμηρὸν καὶ ἐδείκνυε, παρ' ὅλην τὴν ἁγνὴν ἀφέλειάν του, τὸ ρωμαντικὸν μεγαλεῖον τῆς κρητικῆς ψυχῆς. Ἐσκόπουν οἱ ὁπλαρχηγοὶ ν' ἀπαγάγουν τὸν Πρίγκιπα καί, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ τὸν ὁδηγήσουν μαζί των εἰς τὰ ὄρη, πρόθυμοι ν' ἀποθάνουν μέχρις ἑνός, χάριν τῆς ἀνεξαρτησίας των καὶ τοῦ Ἡγεμόνος των.

Ἡ ὥρα ὅμως παρήρχετο καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Πρίγκιπος δὲν ἐφαίνετο. Ἤρχισε τότε νὰ δημιουργῆται ἡ ὑποψία μήπως, διὰ ν' ἀποφευχθοῦν τὰ ἀπειλούμενα γεγονότα, ὁ Πρίγκιψ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μὴ διαπεραιωθῇ διὰ Σούδας, ἀλλὰ ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Χανίων. Ἡ ὑποψία δὲ κατέστη βεβαιότης ὅταν ἐθεάθη καὶ ἡ μουσικὴ νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὰ Χανιά. Μετ' ὀλίγον εἰδοποίησεν ἐσπευσμένως καὶ ὁ Μ. Κούνδουρος τοὺς ὁπλαρχηγούς του, ὅτι ὁ Πρίγκιψ θὰ ἔφευγεν ἀπὸ τὰ Χανιὰ καὶ ὅτι ἔπρεπεν οἱ ἔνοπλοι νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Χαλέπαν. Πράγματι δὲ τοῦτο καὶ ἐγένετο.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν, χίλιοι πεντακόσιοι ἔνοπλοι μεταξὺ τῶν ὁποίων πλεῖστοι ἔφιπποι, ἐνήργησαν ἐπέλασιν ἐναντίον τῆς Χαλέπας, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν πολιτευτῶν, Μ. Κουνδούρου, Γ. Δασκαλογιάννη, Ἐμμ. Ξηρᾶ, Λ. Αἰωνάκι, Γ. Γαλάνη καὶ Γεώργ. Μυλωγιαννάκι καὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν Ι. Δερμητζάκι, Σταύρου Ζουρίδη, Σταύρου Πολέντα, Ι. Κοκολογιάννη καὶ ἄλλων. Ἐνῷ ὅμως εἰσήρχοντο εἰς Χαλέπαν εὗρον ἀντίστασιν καὶ ἀκολούθως ἐδέχθησαν τὴν ἐπίθεσιν τῶν γαλλικῶν, ἰταλικῶν καὶ ρωσσικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπυροβόλησαν ἐναντίον των. Ἐπηκολούθησαν πεισματώδεις συμπλοκαί, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων ἀρκετοὶ ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν καὶ ἀπὸ τὰς

δύο πλευράς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ θυρωρὸς τοῦ ρωσσικοῦ προξενείου, ὅστις ἔπεσε νεκρὸς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ἄγγλου Προξένου, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τὸ ρωσσικὸν προξενεῖον, ἐκινδύνευσε δὲ νὰ φονευθῇ καὶ ὁ Ἰταλὸς Πρόξενος, ὁ ὁποῖος ἵστατο εἰς τὴν θύραν τοῦ Προξενείου. Τελικῶς ἠναγκάσθη νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῶν ἐπαναστατῶν καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Προξενικὸν οἴκημα. Αἱ συμπλοκαὶ συνεχίζοντο μὲ πεῖσμα καὶ ἐλάμβανον τὴν μορφὴν πραγματικῆς μάχης. Ἕνα πανδαιμόνιον ἐδημιουργήθη ἐκ τῶν ἀδιακόπως ριπτομένων πυροβολισμῶν καὶ φωναὶ ἔξαλλοι ἐδόνουν τὴν ἀτμόσφαιραν πέριξ τοῦ οἰκήματος τοῦ Πρίγκιπος.

Η ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΗ ΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΚΑΘ' ἣν στιγμὴν ἐπεξετείνοντο αἱ συμπλοκαί, ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς ἀγωνιζομένους κρῆτας κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ μέγαρον τῆς Χαλέπας καὶ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν Πρίγκιπα. Κλαίοντες οἱ κρῆτες, ἱκέτευσαν τὸν Γεώργιον νὰ μεταβάλῃ γνώμην καὶ νὰ παραμείνῃ πλησίον των.

— Θὰ σκοτωθοῦμε ὅλοι, τοῦ εἶπον, ἀλλὰ δὲν θὰ σ' ἀφήσουμε νὰ φύγῃς.

Βαθύτατα συγκεκινημένος καὶ μὲ δακρυβρέκτους τοὺς ὀφθαλμούς του, ὁ Πρίγκιψ τοὺς ὡμίλησε τὴν σκληρὰν γλῶσσαν τῆς λογικῆς.

— Ἐὰν πράγματι μὲ ἀγαπᾶτε, τοὺς εἶπε, καὶ ἀγαπᾶτε καὶ τὴν πατρίδα σας πρέπει νὰ ἐπιστρέψετε στὰ σπίτια σας. Ἐγώ, ἔστω καὶ μακρυά σας, δὲν θὰ παύσω οὔτε στιγμὴν νὰ ἐργάζωμαι διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα ὁ ἐθνικός σας πόθος, ποὺ εἶναι καὶ ἰδικός μου. Πειθαρχήσατε εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως πειθαρχῶ καὶ ἐγώ, δίδων πρῶτος τὸ παράδειγμα! Δὲν θέλω νὰ χυθῇ ἄλλο αἷμα!

Πρὸ τῆς ἀκάμπτου αὐτῆς στάσεως τοῦ Πρίγκιπος, οἱ ἐπισκεφθέντες αὐτὸν ὁπλαρχηγοί, ἀντελήφθησαν ὅτι οἱαδήποτε ἐπιμονή των δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τὰ πράγματα. Καὶ μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς κατησπάζοντο τὰς χεῖρας τοῦ Πρίγκιπος, ἐκφράζοντες τὴν εὐχὴν νὰ τὸν ἰδοῦν καὶ πάλι μεταξύ των.

Καὶ ἐνῶ ἐξήρχετο τοῦ πριγκιπικοῦ μεγάρου ἡ ἐπιτροπή, τὴν ἰδίαν στιγμὴν εἰσήρχετο καταθορυβημένος ὁ ἀρχηγὸς τῶν διεθνῶν στρατευμάτων γάλλος συνταγματάρχης Λουμπάνσκυ, τὸν ὁποῖον εἶχον ἀποστείλει οἱ Πρόξενοι διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς ἀγανακτισμένους κρῆτας ν' ἀπέλθουν ἐκ Χαλέπας.

— Μόνον Σεῖς ἠμπορεῖτε νὰ θέσετε τέρμα εἰς τὴν αἱματοχυσίαν, Ὑψηλότατε, τοῦ εἶπε, καὶ νὰ προλάβετε μεγαλειτέρας συμφοράς. Προσφέρατε καὶ αὐτὴν τὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Κρήτην.

Ὁ Πρίγκιψ, ἀφοῦ ἐπετίμησε τὸν γάλλον συνταγματάρχην διότι

ἤνοιξε πῦρ, χωρὶς νὰ σκεφθῇ τὰς συνεπείας, ἐκάλεσεν ἀμέσως τὸν ὑπασπιστήν του ἀνθυποπλοίαρχον Κ. Μελᾶν, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶπε:

— Πηγαίνετε ἀμέσως νὰ εἴπητε εἰς τοὺς κρῆτας, ἐὰν μὲ ἀγαποῦν νὰ παύσουν τὴν μάχην καὶ ν' ἀποσυρθοῦν. Εἶναι ἡ τελευταία χάρις ποὺ τοὺς ζητῶ, ἐν ὀνόματι τῆς ἀφοσιώσεως ποὺ μοῦ ἔδειξαν, καὶ τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος.

Ὄντως, ὁ Κ. Μελᾶς ἔσπευσε νὰ ἐκτελέσῃ ἀμέσως τὴν δοθεῖσαν διαταγήν. Ἐπλησίασε τὰ μαχόμενα τμήματα καὶ διεβίβασε τὴν ἔκκλησιν τοῦ Πρίγκιπος. Μὲ ἀπογοήτευσιν οἱ κρῆτες ἤκουσαν τὰς συστάσεις τοῦ Ἡγεμόνος των, ἐχρειάσθη δὲ ἐπίμονος προσπάθεια τόσον ἐκ μέρους τοῦ ὑπασπιστοῦ, ὅσον καὶ ἐκ μέρους τοῦ Μ. Κουνδούρου, διὰ νὰ πεισθοῦν ἐν τέλει νὰ διακόψουν τὸν ἀγῶνα των καὶ ν' ἀποσυρθοῦν εἰς Μαλάξαν.

Ἡ ἔνοπλος ἐκείνη ἀντίστασις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἐπηρέασε ψυχολογικῶς τοὺς ἀνησυχοῦντας Γενικοὺς Προξένους, οἱ ὁποῖοι ἐφοβήθησαν ὅτι, ἂν καὶ ἡ ἀντίστασις διεκόπη πρὸς στιγμήν, κατόπιν τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Πρίγκιπος, ἠδύνατο πιθανῶς νὰ ἔχῃ γενικωτέραν συνέχειαν, καὶ νὰ προκαλέσῃ εἰς τὴν νῆσον νέαν ἀναστάτωσιν. Καὶ μετά τινα ὥραν, κατόπιν κοινῆς συνεννοήσεως, διεμήνυσαν εἰς τὸν Πρίγκιπα, μὲ καθαρῶς διπλωματικὴν γλῶσσαν, ὅτι « δὲν ἔβλεπον τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Κρήτης». Καὶ προσέθετον ἀκόμη, ὅτι ἦσαν διατεθειμένοι νὰ τηλεγραφήσουν ἀμέσως εἰς τὰς Κυβερνήσεις των, ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς δὲν ἠδύνατο ν' ἀποχωρισθῇ τοῦ Ἡγεμόνος του. Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ ἠρνήθη ν' ἀποδεχθῇ τὴν πρότασιν ταύτην καὶ τὴν ἀπέρριψεν ἀσυζητητί, διότι τόσον ὁ Βασιλεύς, ὅσον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, εἶχον συστήσει ἤδη τὴν ἀναχώρησίν του. Εἶχεν, ὅθεν, ὑποχρέωσιν νὰ σεβασθῇ τὴν ἀπόφασιν τοῦ πατρός του, καὶ τῶν διαχειριζομένων τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τῆς πατρίδος του, καὶ νὰ μὴ δημιουργήσῃ ζητήματα καὶ διπλωματικὰς ἐπεμβάσεις εἰς τὴν χώραν του.

Ὁ ἥλιος τῆς 12ης Σεπτεμβρίου 1906, ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν του. Ἡ ταραχώδης ἡμέρα εἶχε λήξει. Τὰ σκοτεινὰ πέπλα τῆς νυκτὸς ἐκάλυπτον τὴν ἀγωνιῶσαν πόλιν τῶν Χανίων, ἡ ὁποία, ἐν ἐπιφυλακῇ καὶ ἄγρυπνος, παρηκολούθει τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων. Ἐν τῷ μεταξύ, ἐντὸς τοῦ μεγάρου τοῦ Πρίγκιπος, παρετηρεῖτο μία πυρετώδης κίνησις. Ἀξιωματοῦχοι τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Κλήρου, ὁπλαρχηγοὶ καὶ λαός, ἐπήγαινον καὶ ἤρχοντο ἐνῷ εἰς τὰ πρόσωπα ὅλων ἦτο ζωγραφισμένη ἡ θλίψις. Ὅλοι ἀπεχαιρέτων μὲ δάκρυα τὸν λατρευτὸν Πρίγκιπα, καὶ μόλις τὰ χείλη των κατώρθωνον νὰ προφέρουν ὀλίγας λέξεις, πλήρεις ἀγάπης καὶ πόνου.

Τὰ πάντα ἦσαν πλέον ἕτοιμα διὰ τὴν ἀναχώρησιν. Ὁ Πρίγκιψ

εἶχε συγκεντρώσει τὰ ἀρχεῖα του καὶ τὰ προσωπικά του ἀντικείμενα. Τὸ οἴκημα τῆς Χαλέπας ἐφαίνετο μελαγχολικόν. Μία ὁλόκληρος ἱστορία εἶχε γραφῆ ἐκεῖ μέσα. Ἱστορία γεμάτη ἀπὸ χαρὰς καὶ θλίψεις, ἐνθουσιασμοὺς καὶ ἀπογοητεύσεις. Ἱστορία ὀκτὼ ἐτῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς μοναδικὸν σκοπὸν ἀδιαλείπτους ἀγῶνας διὰ νὰ γίνῃ πραγματικότης τὸ ὄνειρον αἰώνων.

Καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἱστορικὴν ἡμέραν ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ ὀπαδοί του δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ ἐμφανισθοῦν δημοσίᾳ, διότι ἐφοβοῦντο τὴν ὀργὴν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Ἐφοβοῦντο καὶ τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν των νὰ ἀνοίξουν ἀκόμη.

Ἔξωθι τοῦ λιμένος τῶν Χανίων εἶχε μεθορμισθῆ τὸ θωρηκτὸν «Ψαρά». Σύμφωνα μὲ τὸ καταρτισθὲν πρόγραμμα, ὁ Πρίγκιψ θὰ διήρχετο διὰ τῆς πόλεως διὰ νὰ ἐπιβιβασθῇ τοῦ πλοίου, μετὰ τῆς ἀκολουθίας του. Πρῶτος ἀνεχώρησεν ὁ ἰδιαίτερος γραμματεύς του Ἀνδρ. Παπαδιαμαντόπουλος, ὅστις κατηυθύνθη εἰς τὸν λιμένα καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον μετὰ δυσκολίας διερχόμενος ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους. Μετ' ὀλίγον θ' ἀνεχώρει καὶ ὁ Πρίγκιψ. Αἱ ἐπισκέψεις τῶν ἐπισήμων διὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσουν εἶχον τελειώσει.

Εἶχεν ἤδη νυκτώσει. Ἀλλ' ὀλίγα λεπτὰ πρὶν ἐκκινήσῃ ὁ Πρίγκιψ, τὸν εἰδοποίησαν ὅτι ὁ λαὸς τῶν Χανίων θὰ ἐξεδήλωνε καὶ πάλιν τὴν θέλησίν του νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ ν' ἀναχωρήσῃ ὡς θὰ τὸν ἔβλεπε, κατὰ τὴν διέλευσίν του ἀπὸ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως. Τὰ πνεύματα ἦσαν ἐρεθισμένα καὶ προεμηνύετο ἡ δημιουργία νέων ἐπεισοδίων. Οὕτω διεγράφετο ἡ κατάστασις, ὁπότε δι' ἄλλην μίαν φορὰν ἀκόμη, ὁ Πρίγκιψ δίδων τὸ παράδειγμα ἀνωτερότητος ἀπεφάσισε νὰ στερήσῃ τὸν ἑαυτόν του ἀπὸ τὸ δικαίωμα νὰ διέλθῃ διὰ μέσου τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως καὶ ν' ἀποχαιρετήσῃ τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ, ποὺ τόσον εἶχεν ἀγαπήσει καὶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀφιερώσει τὴν σκέψιν του καὶ τὴν ψυχήν του. Ἔπρεπε νὰ κάμῃ καὶ αὐτὴν τὴν θυσίαν. Θὰ ἔφευγε σχεδὸν ἀθέατος, μακρυὰ ἀπὸ τὰ ὑγρὰ μάτια τῶν κρητῶν, ποὺ τὸν ἐπερίμενον εἰς τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν Χανίων. Ἀντὶ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν πόλιν, προετίμησε νὰ ἐπιβιβασθῇ ἀπὸ τὴν κάτωθι τοῦ οἰκήματός του παραλίαν.

Περὶ τὴν 11ην νυκτερινήν, ἐνῷ ὁ λαὸς τῶν Χανίων ἀνέμενεν ἀκόμη εἰς τὴν παραλίαν τοῦ λιμένος, ὁ Πρίγκιψ κατῆλθεν ἀπὸ τὸ ἐνδιαίτημά του τῆς Χαλέπας, καὶ κατηυθύνθη πρὸς τὴν ἐκεῖ πλησίον παραλίαν «Ταμπακαριά». Τμῆμα τῆς κρητικῆς χωροφυλακῆς ἀπέδιδε τὰς νενομισμένας τιμάς, καὶ ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ ἔσφιξε τὸ χέρι ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον οὔτε ἐπὶ ἓν λεπτὸν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν θύραν του καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, παραμείναντες πιστοὶ εἰς αὐτόν,

καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ἦτο μιὰ στιγμὴ βαθύτατα συγκινητική, ἡ στιγμὴ ἐκείνη τοῦ τελευταίου ἀποχαιρετισμοῦ. Ὅλων τὰ μάτια ἦσαν πλημμυρισμένα ἀπὸ δάκρυα, καὶ μὲ κόπον ὁ Πρίγκιψ κατώρθωνε νὰ πνίξῃ καὶ τὴν ἰδικήν του συγκίνησιν..

—Ἔχετε θάρρος καὶ ὑπομονήν, τοὺς εἶπε. Οἱ πόθοι τῆς Κρήτης θὰ δικαιωθοῦν ὁπωσδήποτε.

Τὴν συγκινητικὴν στιγμὴν τῆς ἐπιβιβάσεως τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὰ «Ψαρὰ» περιέγραψεν ὡς ἑξῆς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Στόλου ὑποναύαρχος Κ. Ζῶτος, ὁ ὁποῖος παρίστατο κατὰ τὴν ἐπιβίβασιν τοῦ Πρίγκιπος ἐπὶ τῆς λέμβου τῶν «Ψαρῶν».

«Δὲν ἠδυνήθημεν ὅλοι νὰ κρατήσωμεν τὰ δάκρυά μας κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην. Οὐδέποτε εἰς τὴν ζωήν μου παρέτυχα εἰς συγκινητικωτέραν στιγμήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πρίγκιψ ἦτο εἰς ἄκρον συγκεκινημένος καὶ εἶχε καταβληθῆ φοβερά. Παρέστην ὡς δόκιμος κατὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ δὲν εἶδον τόσα δάκρυα νὰ τρέχουν ὅσα κατὰ τὴν μυστηριώδη ταύτην ἀναχώρησιν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου».

Ὁ λαὸς τῶν Χανίων, ὁ ὁποῖος ἀγρυπνοῦσεν ἐκείνην τὴν νύκτα, ἐπληροφορήθη κάπως ἀργὰ ὅτι ὁ Πρίγκιψ εἶχεν ἐπιβιβασθῆ εἰς τὸ πλοῖον, παρὰ ταῦτα τίποτε δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ τρέξῃ ἕως τὴν παραλίαν.

Καὶ ἡ πάντοτε ἔρημος κατὰ τὰς μεσονυκτίους ὥρας τοποθεσία ἐκείνη, ἐγέμισεν ἀπὸ κόσμον κάθε τάξεως, ὁ ὁποῖος ἔσπευσεν ἐκεῖ διὰ ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν ἀπερχόμενον λαοφιλῆ Ἡγεμόνα. Καὶ ἠκούοντο ἐν μέσῳ τῆς ἡσυχίας τῆς νυκτὸς αἱ ζητωκραυγαὶ τοῦ πλήθους, αἱ ὁποῖαι μετέδιδον μέχρι τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους τὸ παραλήρημα τοῦ πόνου τῆς κρητικῆς ψυχῆς. Παρὰ τὸν θόρυβον τῶν μηχανῶν τοῦ σκάφους, ἔφθανον ἕως τὴν γέφυραν τοῦ πολεμικοῦ, σὰν μακρυνὴ ἠχώ, αἱ φωναὶ τῶν κρητῶν, τὰς ὁποίας μετέφερεν ὁ ἐλαφρὸς ἄνεμος τῆς φθινοπωρινῆς γαλήνης.

— Στὸ καλό! Σὲ περιμένουμε! Νὰ μᾶς ξανάρθῃς!...

«Κατὰ τὸν ἀπόπλουν ἐβλέπαμεν ἐκ τῶν «Ψαρῶν», ἀφηγεῖται ὁ ὑποναύαρχος Εὐάγγ. Χατζηδημητρίου, —ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε τότε εἰς τὸ θωρηκτὸν «Ψαρὰ» ὡς σημαιοφόρος— εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς Κρήτης φῶτα καὶ πυρὰς ἀνημμένας.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀπετέλει τρόπον τινὰ μίαν ἐκδήλωσιν συμμετοχῆς τῶν κρητῶν εἰς τὸν ἀποχαιρετισμὸν καὶ τὴν κατευόδοσιν τοῦ ἀπερχομένου λαοφιλοῦς Πρίγκιπος».

Καὶ ὅπως τὸ πλοῖον ἔσχιζε τὰ κύματα τῆς κρητικῆς θαλάσσης, ὁ Πρίγκιψ ἵστατο εὐθυτενὴς καὶ συγκεκινημένος εἰς τὴν γέφυραν τοῦ πλοίου μὲ τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Μεγαλονήσου.

Εἰς τὸν σκοτεινὸν ὁρίζοντα διεγράφοντο αἱ ὑπερήφανοι κορυφαὶ τῶν κρητικῶν ὀρέων, ποὺ τόσους ἡρωϊσμοὺς καὶ τόσους θρύλους εἶχον νὰ διηγηθοῦν. Τὰ φῶτα ἐσμικρύνοντο, ἀραίωναν, ἕως ὅτου ἐχάθησαν... Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ παρέμενεν ἀκόμη εἰς τὴν γέφυραν, ἀπευθύνων ἀπὸ ἐκεῖ, μὲ τὸ ὑγρὸν βλέμμα του, τὸν τελευταῖον ἀποχαιρετισμὸν πρὸς τὴν Κρήτην. Τὴν ἡρωικὴν νῆσον, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφιερώσει τὰ γονιμώτερα ἔτη τῆς ζωῆς του, τὴν αἱματόβρεκτον ἐκείνην γῆν εἰς τὴν ὁποίαν ἄφινε τὴν καρδίαν του, τὴν ψυχήν του, τὴν σκέψιν του, ὁλόκληρον τὸν ἑαυτόν του...

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ

Η ΑΦΙΞΙΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἀπὸ τὴν Κρήτην ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὰ αἰσθήματά του πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐπανήρχετο μὲ τὴν συνείδησιν ἤρεμον ὅτι εἶχε πράξει τὸ καθῆκον του, ὡς πιστὸς στρατιώτης, ταχθεὶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος.

Ὁ ἑλληνικὸς λαός, εἶχε παρακολουθήσει βῆμα πρὸς βῆμα τὴν πολιτείαν τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὴν Κρήτην. Ἐγνώριζε τὰς προσπαθείας του διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν πόθων. Καὶ ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Πρίγκιψ ἠναγκάζετο νὰ διακόψῃ τὸ ἔργον του διατηρῶν πάντοτε ἀλώβητον τὸ κῦρος του καὶ τὸ γόητρόν του. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος λόγος ποὺ παρεκίνησε τὸν λαὸν νὰ ἐκδηλώσῃ ζωηρότερον τὴν συμπάθειάν του πρὸς τὸν ἐπιστρέφοντα υἱὸν τοῦ Βασιλέως. Εἰς τὴν ἐπάνοδόν του ἐδόθη ἐπίσημος χαρακτήρ. Ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ λαὸς τοῦ ἐπεφύλαξαν θερμὴν ὑποδοχήν. Τὰ ἐλλιμενισμένα εἰς τὸν Πειραιᾶ πλοῖα, ἦσαν ὅλα σημαιοστόλιστα. Εἶχεν ἐπίσης διακοσμηθῆ διὰ σημαιῶν καὶ ἡ παραλιακὴ ὁδός. Πλήθη λαοῦ καὶ τὰ μέλη τῶν συντεχνιῶν μὲ τὰ λάβαρά των εἶχον συρρεύσει εἰς τὴν πλατεῖαν Λουδοβίκου καὶ τὴν ἀκτήν. Καὶ ὅλοι οἱ κρῆτες τοῦ Πειραιῶς εἶχον ἐκ τῶν πρώτων καταλάβει θέσεις εἰς τὰς ὁδοὺς ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ διήρχετο ὁ Πρίγκιψ.

Τὴν 10.30΄ πρωϊνὴν τῆς 13ης Σεπτεμβρίου 1906 ἐφάνη εἰς τὸν προλιμένα τὸ φέρον τὸν Πρίγκιπα θωρηκτὸν «Ψαρά». Αἱ σειρῆνες τῶν πλοίων ἔδωσαν τὸ σύνθημα τοῦ χαιρετισμοῦ. Ἀμέσως ἐπέβησαν τῆς βασιλικῆς ἀτμακάτου ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ οἱ πρίγκιπες Νικόλαος καὶ Ἀνδρέας καὶ διεπεραιώθησαν εἰς τὰ «Ψαρὰ» τὰ ὁποῖα ἠγκυροβόλουν πλησίον τῆς πρὸ τῆς πλατείας Λουδοβίκου ἀποβάθρας. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἀπουσίαζε κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἰς Εὐρώπην. Ὁ Διάδοχος καὶ οἱ Πρίγκιπες ἀντήλλαξαν θερμὸν ἀσπασμὸν μὲ τὸν ἀδελφόν των. Ὁ Γεώργιος ἦτο συγκεκινημένος.

Ἀπὸ τὸν ἴδιον λιμένα εἶχεν ἀναχωρήσει πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν διὰ νὰ

κατέλθῃ εἰς τὴν αἱματόβρεκτον Κρήτην, μὲ τὸ ὄνειρον νὰ τὴν φέρῃ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Δὲν τὸν ἄφησαν ἀτυχῶς, νὰ ὁλοκληρώσῃ τὸ ἔργον του. Τὴν πικρίαν του ὅμως ἐμετρίαζεν ἡ συναίσθησις ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν παρεξέκλινε τοῦ σκοποῦ εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀφιερώσει τὰ καλύτερα ἔτη τῆς ζωῆς του.

Ὀλίγην ὥραν ἀργότερον, ὁ Πρίγκιψ μὲ τοὺς ἀδελφούς του, ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ἀποβάθραν. Καὶ ἐνῷ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον μὲ τὸν Δήμαρχον Δαμαλᾶν καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρχαὶ τῆς πόλεως ηὔχοντο τὸ «ὡς εὖ παρέστη», ἀπὸ χιλιάδες στόματα ἐξεπέμφθησαν κύματα ζητωκραυγῶν.

— Ζήτω ὁ Γεώργιος !

— Ζήτω ἡ Κρήτη !

Ὁ Πρίγκιψ ἀπήντα χαιρετῶν τὰ ἐνθουσιῶντα πλήθη. Καὶ αἴφνης μία βροντώδης φωνὴ ἐξεχώρισε μέσα ἀπὸ τὴν θύελλαν τῶν ζητωκραυγῶν :

— Ζήτω ὁ ἐθνομάρτυς !

Ὁ Γεώργιος, ὁ Διάδοχος, οἱ Πρίγκιπες καὶ ἡ ἀκολουθία των μετέβησαν δι' ἁμαξῶν εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ ἠλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου, ὅπου ἀνέμενεν εἰδικὴ ἁμαξοστοιχία, μὲ τὸ βασιλικὸν ὄχημα. Ἐκεῖ ἄλλα πλήθη λαοῦ ἐχαιρέτισαν τὸν Πρίγκιπα. Καὶ ἡ ἁμαξοστοιχία ἐξεκίνησε διὰ τὰς Ἀθήνας.

Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρξεν ἀκόμη περισσότερον πανηγυρική. Εἰς τὸν σταθμὸν εἶχε παραταχθῆ ἓν τάγμα πεζικοῦ μὲ τὴν σημαίαν τοῦ Α' Συντάγματος ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Γιάνναρον καὶ μία ἴλη ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν ἴλαρχον Βάρναλην. Ἦσαν ἐπίσης ὁ Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως μετὰ τῶν μελῶν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὁ ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς Ὄφμαν, ὁ Μέραρχος Βασιλειάδης, ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τοῦ Στρατοῦ, ὁ φρούραρχος καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρχαί. Αἱ ὁδοὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας διῆλθεν ἡ πομπὴ ἦσαν σημαιοστόλιστοι καὶ εἰς τὰ πεζοδρόμια χιλιάδες λαοῦ συνωθοῦντο καὶ ἐζητωκραύγαζον. Καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ κύματα τῶν χαιρετιστηρίων κραυγῶν, ποὺ ἐδονοῦσαν τὴν ἀτμόσφαιραν, εἰς τὰ ὑγρὰ μάτια καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων ἐπλανᾶτο τὸ ὄνειρον τῆς Κρήτης ἡνωμένης μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἕνα ὄνειρον ποὺ ἐπραγματοποιήθη ἀργότερον.

Ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Πρίγκιπος παρέστη καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Sir Francis Elliot μετὰ τῶν γραμματέων τῆς Πρεσβείας, ὡς καὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τῆς Γαλλίας, Γερμανίας καὶ Ἰταλίας. Εὐθὺς ὡς ἀπεβιβάσθη τῆς ἁμαξοστοιχίας ὁ Πρίγκιψ μετὰ τῆς συνοδείας του, ὁ Elliot προσεφώνησεν αὐτὸν ὡς ἑξῆς :

«Εὐχόμενος ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ ἐκ Κρήτης, τὸ καλῶς ἤλθατε εἰς τὴν

Ὑμετέραν Βασιλικὴν Ὑψηλότητα, λαμβάνω τὴν τιμὴν ἀπὸ μέρους τῶν κυβερνήσεων τῶν τεσσάρων Προστατίδων τῆς Κρήτης Δυνάμεων, νὰ διαβιβάσω αὐτῇ τὰς εἰλικρινεστέρας εὐχαριστίας διὰ τὴν εὐσυνείδητον καὶ ἀκαταπόνητον ἀφοσίωσιν, ἣν ἐπέδειξεν ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῆς ἀποστολῆς ἣν αὗται τῇ ἐνεπιστεύθησαν».

Ἀκολούθως ἀνεκρούσθη τὸ Βασιλικὸν ἐμβατήριον καὶ ἐν μέσῳ παρατεταμένων ζητωκραυγῶν ἐξεκίνησαν αἱ βασιλικαὶ ἅμαξαι αἱ φέρουσαι ἡ μὲν πρώτη τὸν διάδοχον Κωνσταντῖνον μετὰ τοῦ Γεωργίου ἡ δὲ δευτέρα τοὺς πρίγκιπας Νικόλαον καὶ Ἀνδρέαν, διὰ τὰ ἀνάκτορα. Ἐκεῖθεν, μετὰ παραμονὴν μερικῶν ὡρῶν, ἀνεχώρησαν τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας διὰ τὰ ἀνάκτορα τῆς Δεκελείας. Ἔπειτα ἀπὸ τόσους κόπους καὶ τόσας συγκινήσεις, ἀπὸ τόσους ἀγῶνας καὶ τόσας πικρίας, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος εἶχεν ἀνάγκην ὀλίγης ἀναπαύσεως.

Ἀπὸ ἀπόψεως θερμῶν ἐκδηλώσεων καὶ τιμῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεδόθησαν εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον κατὰ τὴν ὑποδοχήν του εἰς Ἀθήνας, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι αὗται ὑπῆρξαν πλέον ἢ βασιλικαί. Τὸ χαρακτηριστικὸν ὅμως ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον προεκάλεσεν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν, ἦτο ἡ παρουσία τῶν ξένων πρεσβευτῶν καὶ ἡ προσφώνησις ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας Elliot. Ἡ διπλωματία ἔπαιξε διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὸν ρόλον της. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἐπέτυχε τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πρίγκιπος ἐκ Κρήτης, τοῦ Πρίγκιπος, ὁ ὁποῖος καθημερινῶς τὴν παρηνώχλει διὰ τῶν ἀδιαλείπτων ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἐνεργειῶν του, τῶν ὁποίων τὴν πίεσιν, ὡς προερχομένην ἐκ μιᾶς ἐθνικῆς θελήσεως, ᾐσθάνετο σοβαρωτάτην, ἠθέλησε κατόπιν οἱονεὶ νὰ κηδεύσῃ τὸ θῦμα της μὲ ὅλας τὰς τιμάς.

Ὁ ἐθνομάρτυς Πρίγκιψ ἐννοοῦσε βαθύτατα τὴν πικρὰν εἰρωνίαν τῆς διπλωματίας, ἀλλ᾽ ὁ πατριωτισμός του καὶ ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ὑπακοή του πρὸς τὸν Βασιλέα πατέρα του, τὸν ὑπεχρέωνον νὰ δέχηται ἀδιαμαρτυρήτως καὶ μετὰ προσποιητῆς εὐχαριστήσεως τὰς ὑποκριτικὰς ἐκείνας ἐπιδείξεις καὶ τιμὰς τῶν ξένων.

Ἂν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὴν ἄπειρον θλῖψιν τοῦ Πρίγκιπος, διότι δὲν κατώρθωσε κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὀκταετίας νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐθνικῶν πόθων τῆς Κρήτης, ποὺ ἦσαν ἐξ ἴσου καὶ ἰδικοί του πόθοι ἡ ἀναχώρησίς του ἐκ τῆς νήσου ὑπῆρξε δι᾽ αὐτὸν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἑνὸς μαρτυρίου.

Ἡ ἐφημερὶς «Χρόνος» τῶν Παρισίων ἔγραφε τότε ἐν κυρίῳ ἄρθρῳ ἐπὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Πρίγκιπος ἐκ Κρήτης καὶ τὴν ἑξῆς φράσιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἴπει ὁ Γεώργιος κατὰ τὸ τελευταῖον ταξίδιόν του εἰς Γαλλίαν :

«Μόνον τρεῖς ἄνθρωποι ὑπῆρξαν τοὺς ὁποίους ὑπεχρέωσαν νὰ ζήσουν εἰς μίαν νῆσον ὑπὸ ὅρους τόσον δυσαρέστους : ὁ Ναπολέων, ὁ Δρέϋφους καὶ ἐγώ».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Γάλλος ἀρθρογράφος ἐξαίρων τὴν ἔντιμον δρᾶσιν τοῦ Πρίγκιπος ἐν Κρήτῃ, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων :

«Ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἠμπορεῖ νὰ διέπραξε σφάλματα. Πᾶς τις θὰ τὰ διέπραττεν εἰς τὴν θέσιν του. Πρέπει ὅμως νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ ὅτι ἐξετέλεσε τὴν ἀποστολήν του μετ' ἀπολύτου χρηστότητος, ὅτι προέβη εἰς τὸ ἔργον του μετ' εὐπρεπείας μέχρι τῶν ὁρίων τῆς αὐταπαρνήσεως, καὶ ὅτι, ἀφοῦ ἐντίμως εἰργάσθη, ἀποσύρεται μετὰ τελείας διακριτικότητος». Αἱ ἐφημερίδες ἐξ ἄλλου τῶν Ἀθηνῶν, ἀφιέρωσαν πολλὰς στήλας ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Πρίγκιπος εἰς Ἀθήνας. Ἐθεωρήθη ὡς τὸ σπουδαιότερον γεγονὸς τῶν ἡμερῶν ἐκείνων. Οἱ κάλαμοι τῶν ἐπιφανεστέρων Ἀθηναίων δημοσιογράφων διηρμήνευσαν ζωηρότατα τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. Ἄρθρα, κρίσεις, περιγραφαί, χρονογραφήματα ἐδημοσιεύοντο ἐπὶ ἡμέρας, ἔχοντα ὡς θέμα τὸ ἔργον καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ Πρίγκιπος ἐν Κρήτῃ.

Χαρακτηριστικὸν ὑπῆρξεν ἕνα χρονογράφημα μὲ τὸν τίτλον «ὁ βραχώδης Πρίγκιψ» ποὺ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» τῆς 13ης Σεπτεμβρίου 1906, καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον παραθέτω μερικὰ σημεῖα :

«Ἔρχεται πίσω ὁ Πρίγκιψ. Ὁ πλέον ἀγαπημένος ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν λαόν. Ὁ πλέον ἀγαπημένος γιατὶ ἀπὸ μικρὸς ἀφιερώθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ μικρὸς ἀνατράφηκεν ὡς ἀληθινὸς θαλασσινός. Μικρὸς ἦτο ἕνας πορφυρογέννητος μοῦτσος. Ἐμεγάλωσε περισσότερο χορεύων ξυπόλυτος ἐπάνω στὶς κουβέρτες, ὅπως λένε οἱ ναυτικοὶ τὸ κατάστρωμα τῶν ἑλληνικῶν καραβιῶν, παρὰ μέσα εἰς τὰ παλάτια τῶν ἐστεμμένων πατέρων καὶ πάππων.

»Ὅταν εἰς τὴν Κρήτην ἐδόθη ἡ ἐλευθερία, τὸν Πρίγκιπα αὐτὸν εὕρηκαν ὡς τὸν καταλληλότερον νὰ διοικήσῃ προσωρινῶς τοὺς κρητικούς. Εὕρηκαν ὅτι τοῦ Πρίγκιπος αὐτοῦ ὁ χαρακτὴρ καὶ τὸ παράστημα ἐταίριαζεν ὡραιότατα μὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν παλληκαριὰ τῶν ἡρωϊκῶν κρητικῶν. Εὕρηκαν ὅτι γιὰ τοὺς γίγαντες ἐκείνους, ἕνας τέτοιος τιτὰν ἥρμοζεν ὡς ἀρχηγός. Καὶ τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ τὸν ἐπῆγαν εἰς τὰ Χανιά. Οἱ κρητικοὶ τὸν ἐδέχθησαν καὶ τὸν ἠγάπησαν ὅπως ἄξιζεν. Δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ καλλίτερη καὶ ἁρμονικώτερη ἐκλογή.

»Ἀλλὰ ὅλοι οἱ κρητικοὶ δὲν ἐγεννήθησαν ἡμίθεοι. Μέσα εἰς τὰς χιλιάδας τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων τῶν Λευκῶν Ὀρέων, ἐφύτρωσαν καὶ ἄνθρωποι κοινοί, δοξομανεῖς, ἐγωϊσταί, ποὺ δὲν ἀγαποῦν τὴν Κρήτην ἢ ποὺ λέγουν ὅτι τὴν ἀγαποῦν, γιὰ νὰ σκεπάζουν μὲ τὸ ψεῦμα αὐτὸ τὰ ταπεινὰ πάθη των.

»Πρὸ τῶν παθῶν αὐτῶν ἐστάθη ἄκαμπτος ὁ βραχώδης Πρίγκιψ. Ἄκαμπτος ὡς βράχος καὶ ὁμοίως ἀπότομος, ἀπροσποίητος, ξάστερος.

»Ὁ ναύτης δὲν ἤξευρεν ἀπὸ διπλωματία. Καὶ ἀνεπτύχθη ἀντίδρασις ἐκεῖ ὅπου δὲν ἐχωροῦσεν οὐδὲ ὁ ἐλάχιστος δισταγμός. Ἀντίδρασις ἐκεῖ. Ἀντίδρασις καὶ ἀπὸ ἐδῶ. Ἡ πονηρὴ ἀφιλοπατρία ἐκεῖθεν, ἡ κουτὴ φιλοπατρία ἐδῶθε, ἔσφιγξαν τὰ χέρια. Ὁ Πρίγκιψ ἐνοχλοῦσεν ἐκείνους. Ἔπρεπε νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν μέσην. Ὁ πόθος αὐτὸς ἦτο ἡ πνοὴ ὅλων τῶν πολιτικῶν γεγονότων τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὰ πράγματα θὰ κατέληγαν εἰς τὴν δουλείαν, ποὺ ἐπέβαλε ἡ πρώτη νότα τῶν Δυνάμεων.

»Δὲν ἔγινεν ὅμως τὸ χατῆρι των. Τὰ πράγματα ἐστράφησαν ὅπως γνωρίζομεν ὑπὲρ τῶν ἀληθινῶν πόθων τῶν κρητῶν. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκόμη κάτι ὀφείλεται εἰς τὴν φιλοπατρίαν τοῦ Πρίγκιπος. Ἐκείνου ποὺ κατ' ἀντιδιαστολήν, ὑπεράνω τῆς φιλοτιμίας Του καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας Του ὡς δευτεροτόκου υἱοῦ τοῦ Βασιλέως, ἔδειξεν ὅτι σέβεται τὰ συμφέροντα τῆς Πατρίδος. Καὶ ἀπέδειξεν ὅτι, παρὰ πᾶσαν πικρίαν ποὺ ἐποτίσθη κατὰ τὴν ὀκταετῆ αὐτοῦ διαμονὴν εἰς τὴν Κρήτην, ἠγάπησε τὴν Ἑλληνικὴν νῆσον, ὄχι δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ διὰ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἀπέδειξεν ἀποχαιρετῶν τοὺς κρῆτας. Μέσα εἰς τὸν ἀποχαιρετισμόν Του, δὲν ἐχώρεσε καμμία ἀδυναμία, κανὲν παράπονον, καμμία δυσαρέσκεια ἐναντίον κανενός. Δι' ὅλους τοὺς κρῆτας, καὶ ἐκείνους ποὺ τὸν ἠγάπησαν καὶ ἐκείνους ποὺ τὸν ἐπέκριναν, εἰς τὸν χαιρετισμόν του ὁ Πρίγκιψ, εἶχεν ὅλο τὸ μεγαλεῖον τὸ Βασιλικόν, ποὺ ξεύρει νὰ συγχωρῇ καὶ νὰ λησμονῇ τὸ παρελθόν, νὰ φροντίζῃ δὲ ἀκόμη διὰ τὸ μέλλον, ἀφίνων ὀπίσω Του, μὲ μεγαλεῖον ἀρχαίου Ἀριστείδου, τὸν ἐξαίσιον ἐκεῖνον ἀφορισμὸν τὸν συμβουλεύοντα τοὺς κρητικοὺς νὰ ὁμονοήσουν καὶ νὰ περιβάλουν τὸν διάδοχόν Του μὲ ἀγάπην.

»Ἀλλὰ ὁ τηλέγραφος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι θρηνεῖ ἡ Κρήτη γιὰ τὴν ἀναχώρησίν Του. Εἶναι πολὺ ἀργά. Δὲν εἶναι πλέον αὐτὰ παρὰ δάκρυα μετανοίας».

Ὁ Πρίγκιψ ἔμεινεν ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὴν Δεκέλειαν καί, περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου τοῦ 1906, ἐπιθυμῶν νὰ εὑρίσκεται μακρὰν τῆς τεταραγμένης ἀτμοσφαίρας τῶν πολιτικῶν παθῶν, ἀνεχώρησε διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Μετέβη εἰς Δανίαν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπεχείρησε μακρὸν ταξίδιον εἰς Ἄπω Ἀνατολήν, Ἰνδίας καὶ Ἰαπωνίαν, συνοδεύων τὸν Δανὸν Πρίγκιπα Βαλδεμάρ, νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ πατρός του, Γεωργίου τοῦ Α'.

Τὸ ταξίδιον ἐκεῖνο ὑπῆρξε μία ψυχικὴ ἀνακούφισις διὰ τὸν Πρίγκιπα, ἔπειτα ἀπὸ τὰς βαρείας δοκιμασίας τῆς τελευταίας περιόδου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, καὶ ἐνῷ ὁ Πρίγκιψ εὑρίσκετο ἐν πλῷ πρὸς τὴν Ἰαπωνίαν, συνῆλθεν εἰς τὰ Χανιὰ ἡ Β' Συντακτικὴ Συνέλευσις τῶν κρητῶν, διὰ ν' ἀποτίσῃ τὸν ἐπιβαλλόμενον φόρον τιμῆς πρὸς τὸν ἀπελθόντα Ὕπατον Ἁρμοστὴν καί, ἐν πανηγυρικῇ συνεδριάσει, ἐξέδωσε τὸ κάτωθι ψήφισμα :

«Ἡ Β' Συντακτικὴ Συνέλευσις τῶν κρητῶν ἀναγνωρίζουσα τὰ αἰσθήματα τῆς μεγάλης καρδίας τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος, τῆς παλλομένης ὑπὲρ τῆς πληρώσεως τῶν Ἐθνικῶν πόθων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἐκτιμῶσα τὰς ἀόκνους καὶ διαρκεῖς ἐνεργείας Αὐτοῦ παρὰ τοῖς Ὑψηλοῖς ἐντολεῦσι του, πρὸς τὴν ταχυτέραν ἐπιτυχίαν τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, Ψηφίζει : Α'.) Ἀπονέμει Αὐτῷ τὴν δικαίαν καὶ ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην τοῦ κρητικοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων του, ἐφ' οἷς εἰργάσθη καὶ ἐμόχθησεν ὑπὲρ τῆς πληρώσεως τῶν Ἐθνικῶν πόθων του. Β') Συνοδεύει Αὐτὸν διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ Ὑψηλοῦ προσώπου του καὶ Γ'.) Ἐλπίζει ὅτι πληρωθέντων ταχέως τῶν κοινῶν τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως πόθων τοῦ κρητικοῦ λαοῦ θὰ ἐπαναπαυθῇ ἡ πατριωτική του καρδία.

»Ἐγένετο ἐν Χανίοις τῇ 28ῃ Ὀκτωβρίου 1906. Ὁ Πρόεδρος Α. Μιχελιδάκης. Οἱ Γραμματεῖς: Α.Γ. Βογιατζάκης, Ε. Ι. Τσουδερός, Μιχαὴλ Κεφαλογιάννης».

Τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα ὁ Πρίγκιψ διατηρεῖ ἐντὸς πλαισίου εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις γραφεῖόν του.

Ὁ Πρίγκιψ ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ μεγάλου ταξιδίου του κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 1907. Καὶ ἔσπευσεν ἀμέσως ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο τῆς κρητικῆς Βουλῆς, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει ὁμόθυμον ἀναγνώρισιν τοῦ ἔργου του, ἀπευθύνας τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Συνελεύσεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Μαρτίου 1907

«Κύριε Πρόεδρε,

Ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ εἰς Ἄπω Ἀνατολὴν ταξιδίου μου, ἔλαβον παρὰ τοῦ ὑποστρατήγου κ. Ι. Παπαδιαμαντοπούλου, ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατιωτικοῦ Οἴκου τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως, τὸ ψήφισμα τῆς Β' Συντακτικῆς Συνελεύσεως τῶν κρητῶν.

»Παρακαλῶ ὑμᾶς, κ. Πρόεδρε, ὅπως διαβιβάσητε τὰς ἐνθέρμους καὶ εἰλικρινεῖς μου εὐχαριστίας εἰς τοὺς κ.κ. Πληρεξουσίους διὰ τὸ τόσον τιμητικὸν δι' ἐμὲ ψήφισμα, ὅπερ βαθέως μὲ συνεκίνησε. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ὅπως διαβεβαιώσητε συνάμα αὐτούς, ὅτι ἡ πλήρης ἀφοσίωσίς μου καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πεφιλημένην Κρήτην καὶ τοὺς κρῆτας θέλουσι μένει ἐσαεὶ ἀναλλοίωτοι.

»Εὐχόμενος ἐπὶ τούτοις τὴν ταχίστην ἐκπλήρωσιν τῶν κοινῶν ἡμῶν πόθων.

Διατελῶ ὅλως ὑμέτερος

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Καὶ πράγματι ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου πρὸς τὴν Κρήτην καὶ τοὺς κρῆτας παρέμεινεν ἀναλλοίωτος εἰς τὴν ψυχήν του καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν μιᾶς ὁλοκλήρου πεντηκονταετίας ἡ ὁποία ἔχει διαρρεύσει ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ θὰ παραμένει τοιαύτη μέχρι πέρατος τῆς ζωῆς του.

ΣΕΛΙΔΕΣ ΕΚ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΗΔΗ θὰ παραθέσω μερικὰς παρατηρήσεις τοῦ Πρίγκιπος, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ἰδιοχείρως πρὸ ἐτῶν καὶ τὰς ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ προσωπικόν του ἀρχεῖον. Αἱ παρατηρήσεις αὐταί, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν μίαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν ἐπὶ τῆς διαμορφωθείσης καταστάσεως ἐν Κρήτῃ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ Θερίσσου, ἐνέχουν βαρύνουσαν σημασίαν καὶ ἔρχονται διὰ πρώτην φορὰν εἰς φῶς. Μὲ ἀντικειμενικότητα καὶ εἰλικρίνειαν ὁ Πρίγκιψ ὀρθοτομεῖ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας εἰς τὰς παρατηρήσεις του, ὅπως ὁ ἴδιος τιτλοφορεῖ τὰς σελίδας αὐτάς, αἱ ὁποῖαι δίδουν ἀνάγλυφον τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως καὶ τοποθετοῦν ἱστορικῶς τὸ ὅλον ἐπίμαχον θέμα. Ἰδοὺ αὐταὶ ὡς ἔχουν ἐπὶ λέξει :

«. . . Τὰ τηλεγραφήματα ταῦτα καθὼς καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἐξιστοροῦσι πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν, ἥτις ἐγένετο διαρκοῦντος τοῦ ἐν Θερίσσῳ κινήματος. Ἐκ τούτων φαίνεται καθαρὰ ποία ὑπῆρξεν ἡ ἀντίληψις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ κινήματος καὶ ἡ ὡς ἐκ ταύτης ἐνέργεια τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ ποῖαι αἱ συστάσεις μου καὶ αἱ σκέψεις μου, ὅπως ἀποφύγωμεν ἀποτελέσματα θλιβερὰ διὰ τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα, καὶ αἵτινες ἐβασίζοντο μόνον ἐπὶ τῆς ἑπταετοῦς σχεδὸν πείρας μου ἐν τῇ νήσῳ, ἀλλὰ τὰς ὁποίας δυστυχῶς ἡ Κυβέρνησις οὐδόλως ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν. Ἐκ τῆς πολυετοῦς διαμονῆς μου ἐν Κρήτῃ καὶ ἕνεκα τῆς ἐπιμόχθου ἐργασίας μου πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἐθνικῶν μας πόθων ἐγνώριζον ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὴν ἀντιπατριωτικὴν στάσιν καὶ διαγωγὴν τοῦ Βενιζέλου καὶ τὴν ὄντως προδοτικὴν συνεργασίαν καὶ συνεννόησιν αὐτοῦ μετά τινων τῶν Προξένων, καὶ ἥτις πάντοτε ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὴν ματαίωσιν τῶν παρὰ ταῖς Δυνάμεσιν ἐνεργειῶν μου. Ἐγνώριζον ὡσαύτως, κατόπιν τῶν συνομιλιῶν μου μετὰ τῶν Ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Δυνάμεων, πόσον αὗται ἀπέκρουον οἱανδήποτε μετατροπὴν τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῆς Κρήτης ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ταῦτα πάντα ἐγκαίρως ἐγνώρισα κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Κρήτῃ διαμονῆς μου εἰς τὰς κατὰ καιροὺς Ἑλληνικὰς Κυβερνήσεις καὶ προφορικῶς καὶ δι' ἀλλεπαλλήλων ἐκθέσεων τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως μου. Ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος γνώσεών μου ἐν γένει ἠδυνάμην εὐκόλως νὰ

προΐδω ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ ἐν Θερίσσῳ κινήματος ὅτι ἐπανάστασις ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Βενιζέλου μόνον ὀλέθρια ἀποτελέσματα διὰ τὸν τόπον καὶ τὸ ὅλον ζήτημα ἠδύνατο νὰ ἔχῃ καὶ τοῦτο, διότι καλῶς ἐγνώριζον ὅτι τὸ κίνημα μόνον ἐπὶ προσωπικῶν καὶ κομματικῶν συμφερόντων ἐβασίζετο, ὠθούμενον συνάμα μόνον ὑπὸ αἰσθήματος προσωπικῆς ἐκδικήσεως ἐναντίον τοῦ προσώπου μου ἕνεκα τῆς ἐκ τῆς θέσεως τοῦ Συμβούλου ἀποπομπῆς του. Καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνταρσίας καθὼς καὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ Βενιζέλου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ τοὺς Προξένους, καὶ αἱ ἐνέργειαι μερικῶν Προξένων κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνταρσίας φρονῶ ὅτι ἐδικαίωσαν δυστυχῶς τὰς προβλέψεις μου.

»Ὅτε κατὰ Δεκέμβριον μῆνα εὑρισκόμην ἐν Ἀθήναις, τρεῖς δηλαδὴ μῆνας πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ κινήματος, εἶχον μακρὰν συνέντευξιν μετὰ τοῦ τότε Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως κ. Θ. Ν. Δηλιγιάννη, ἐν τῇ ὁποίᾳ τῷ ἐξέθεσα ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Κρήτης, καὶ ἐπειδὴ πρὸ μηνὸς μόνον εἶχον ἐπανέλθει ἐξ Εὐρώπης, ὅπου μακρὰς εἶχον συνομιλίας μετὰ τῶν Ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Δυνάμεων, ἀνέφερον εἰς αὐτὸν καὶ ταύτας, καθὼς καὶ τὰς ἀρνητικὰς διαθέσεις τῶν Δυνάμεων ὅσον ἀφορᾷ τὴν μετατροπὴν τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος ἐν Κρήτῃ, ἣν παρ' αὐτῶν ἐζήτησα. Συνάμα ὑπέβαλον τῷ τότε Πρωθυπουργῷ καὶ τὴν ἰδέαν ἵνα ἡ Βουλὴ τῆς Κρήτης συνερχομένη προβῇ εἰς τὴν κήρυξιν τῆς ἑνώσεως καὶ ταὐτοχρόνως προσκαλέσει ἁπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου ἵνα εἰς τὸ ἑξῆς ἐργάζωνται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Βασιλέως.

»Τοῦτο ἔπραξα διότι ἐγνώριζον τὰς διαθέσεις τοῦ Βενιζέλου καὶ ἐφρόνουν ὅτι μία σύσσωμος εἰρηνικὴ ἐξέγερσις τῆς Κρήτης θὰ προεκάλει ἴσως τὴν μεταξὺ τῶν Δυνάμεων συζήτησιν ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ὁπωσδήποτε δὲ ὅτι θὰ ἐκώλυε κίνημα, τὸ ὁποῖον μόνον κομματικὴν καὶ πολιτικὴν χροιὰν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ καὶ τὸ ὁποῖον μόνον τὴν δυσμένειαν τῶν Δυνάμεων ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ.

»Κατεδίκαζον ὅμως πάντοτε πᾶν ἔνοπλον κίνημα. Ὁ κύριος Πρωθυπουργὸς κατόπιν ὀλιγοημέρου σκέψεως ἀπέκρουσε τὴν πρότασίν μου ταύτην, λέγων ὅτι κατ' οὐδένα λόγον συνέφερεν ὑπὸ τὰς σημερινὰς περιστάσεις καὶ συνθήκας νὰ γεννήσωμεν οἱονδήποτε ζήτημα, καὶ πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐθνικῆς ἐργασίας. Εἰς τοῦτο συνεφώνησα πληρέστατα, πεισθεὶς ὑπὸ τῆς ὀρθότητος τῶν παρατηρήσεων καὶ γνωρίζων κατόπιν τῆς συνεννοήσεως ταύτης τὰς σκέψεις καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τὴν ὁποίαν πάντοτε παραδέχομαι ὡς τὸν ἰθύνοντα νοῦν εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ἐργασίαν, κατῆλθον εἰς Κρήτην. Τὸ ἐθνικὸν λοιπὸν συμφέρον ἡμῶν ὑπηγόρευε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὴν ταχυτέραν κατάπνιξιν τοῦ βενιζελικοῦ κινήματος.

»Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν προήδρευε τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ὁ κ. Δηλιγιάννης, οἱ στασιασταὶ ὄχι μόνον οὐδεμιᾶς προστασίας ἢ συμπαθείας κἂν ἐτύγχανον ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ τὸ κίνημά των τοὐναντίον καὶ ἐκ μέρους τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ ἐκ μέρους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀντιπολιτεύσεως κ. Γ. Θεοτόκη κατεδικάζετο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Βουλῇ, ἀφ' ἧς ὅμως στιγμῆς ἀνέλαβεν ὁ κ. Δ. Ράλλης τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ἡ στάσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ριζικῶς μετεβλήθη, λαβοῦσα χαρακτῆρα ἀσταθῆ καὶ ἐνδεικνύουσα ἐλπίδας ἐκ μέρους αὐτῆς ὅτι ἠδύνατο ἴσως ἐκ τῆς ἀνωμάλου ἐν Κρήτῃ καταστάσεως ἐθνικόν τι κέρδος νὰ ἐπιτευχθῇ.

»Ὡς εἶναι φυσικόν, ἡ ἀναποφάσιστος αὐτὴ στάσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ κινήματος προέδιδε ἀβεβαιότητα κρίσεως ἐπὶ τῶν γεγονότων καί, ἡ ἐκ ταύτης ἀτολμία εἰς τὸ νὰ ἐκφέρῃ ὡρισμένην γνώμην ἐπὶ τοῦ κινήματος, τοὺς μὲν στασιαστὰς ἐνίσχυεν εἰς τὸν ἀντεθνικὸν ἀγῶνα των, ἐμὲ δέ, τὴν κρητικὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν Βουλὴν ἔθετεν εἰς ἀμηχανίαν, παρεμποδίζουσα τὴν ἐξεύρεσιν ὡρισμένου προγράμματος ἐνεργείας, ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κινήματος.

»Τοῦτο ἀποδίδω εἰς τὴν ἄγνοιαν τοῦ Ὑπουργείου περὶ τῆς ἐν γένει ἐργασίας ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν επταετῆ διαμονήν μου (παράδοξον βεβαίως ἀφοῦ ἠδύνατο νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν τόσων ἐγγράφων) καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν προσώπων καὶ τῶν διαθέσεων αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν ἐν γένει πραγμάτων ἐν Κρήτῃ. Ἐὰν ὁ λόγος τοῦ κινήματος ἦτο καθαρῶς ἐθνικὸς καὶ οἱ ἡγέται αὐτοῦ μόνον ἐξ ἁγνοῦ πατριωτισμοῦ ἐτίθεντο ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ, τότε βεβαίως οὐδεὶς θὰ ἔκρινεν ἄλλως ἢ ἐπιεικῶς περὶ αὐτῶν, ἂν καὶ δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ προβῶσιν εἰς τοιοῦτον κίνημα ἄνευ προηγουμένης συνεννοήσεως μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς συναινέσεως αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ λόγοι οἱ ὠθήσαντες τὴν γνωστὴν τριανδρίαν τοῦ Θερίσσου ἦσαν γνωστοὶ καὶ πολλάκις ἐγράφησαν καὶ συνεζητήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ Τύπου, καὶ ἦσαν ἅπαντες οἱ λόγοι οὗτοι παράπονα ἐναντίον ψηφισθέντων νομίμως νόμων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, καὶ ἅτινα εἰς πᾶσαν συνταγματικὴν πολιτείαν θεραπεύονται μόνον διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ, δηλαδὴ τῆς Βουλῆς.

»Ὁ Βενιζέλος ὑπῆρξεν ἐν ἔτει 1899 ὁ πρωτεργάτης τοῦ κρητικοῦ συντάγματος καὶ ὁ ἐνθερμότερος υπερασπιστὴς τῶν συντηρητικῶν ἀρχῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκτὸς τούτου διετέλεσε καὶ ἐπὶ διετίαν σύμβουλος ἐν τῇ πρώτῃ Κυβερνήσει τοῦ τόπου, ἥτις ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς διοικήσεως καὶ ἥτις καὶ ἐξεπόνησε τοὺς πλείστους νόμους, κατὰ τῶν ὁποίων κατόπιν παρεπονεῖτο. Ἐὰν ἐφρόνει ὅμως ὅτι οἱ νόμοι οὗτοι ἔπρεπε νὰ μετατραπῶσιν, ὤφειλε νὰ πράξῃ τοῦτο διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ, παρουσιαζόμενος εἰς τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς καὶ κατόπιν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς νέας του ἰδέας

εἰς τὴν Βουλὴν ὅπου ἡ ψῆφος τῶν βουλευτῶν θά ἀπεφάσιζε περὶ τούτων, καὶ ὅπου ἡ νόμιμος θέλησις τοῦ λαοῦ θὰ ἀντιπροσωπεύετο. Ἐὰν ἐφρόνει ὁ Βενιζέλος ὅτι τὸ αἴτιον τῆς κατ' αὐτὸν κακῆς καταστάσεως ἐνέκειτο εἰς τὸ Σύνταγμα, ὤφειλε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ νὰ προτείνῃ τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος. Ἡ Βουλή, ἣν ἀκριβῶς ἀπέφυγεν, ἦτο ἐκείνη ἥτις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συζητήσῃ περὶ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ Συντάγματος. Καὶ τοῦτο, αὐτὸς ὁ Βενιζέλος ὥρισεν εἰς τὰ ἄρθρα 100 καὶ 101 τοῦ Συντάγματος εἰπὼν ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ ἐν ἰσχύι Συντάγματος μετὰ πενταετίαν ἀπὸ τῆς κυρώσεώς του θὰ ὑπέκειντο εἰς ἀναθεώρησιν. Διατί λοιπὸν ἀπέφυγε τὴν τακτικὴν αὐτὴν σύνοδον, ἥτις ἀκριβῶς ἦτο ἡ πρώτη ἡ ἔχουσα τὸ δικαίωμα τῆς συζητήσεως ταύτης; Διατὶ ἀπέφυγε τὴν μόνην νόμιμον ὁδὸν καὶ ἐζήτησε τὴν θεραπείαν ζητημάτων διὰ κινήματος, τὸ ὁποῖον μόνον τὴν δυσμένειαν τῶν Δυνάμεων ἐναντίον τῆς Κρήτης ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ; Τὴν ἐξέτασιν τῶν λόγων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ Βενιζέλος ἐστήριξε τὰ παράπονά του δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω ἐν τῇ περιλήψει ταύτῃ, καθ' ὅσον οὗτοι εὑρίσκονται ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὸ τελευταῖον μου πρὸς τὰς Δυνάμεις ὑπόμνημα, ἐκ τοῦ ὁποίου δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἐὰν ἐπετρέπετο εἰς πολιτευτὴν νὰ προβῇ εἰς μέτρον εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὸς προέβη, ρίψας τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἵνα ὅμως δώσῃ ἐθνικὸν χαρακτῆρα εἰς τὸ κίνημα καὶ ἵνα συσσωρεύσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν πλείονας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του, ἐκάλυψε τὸ ὅλον κίνημα ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν σημαίας. Τοιουτοτρόπως εἰς μὲν τὴν Ἑλλάδα παρουσίαζε τὸ απονενοημένον κίνημά του ὡς ἐθνικόν, εἰς δὲ τὰς Δυνάμεις διὰ τῶν Προξένων ὡς κίνημα ὅλως ἐσωτερικῆς φύσεως, προκληθὲν ἐκ τῆς κακοδιοικήσεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ δῆθεν δεσποτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ ὡρισμένα γεγονότα.

»Ἐὰν τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἦτο ἐν γνώσει τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ τῆς πάντοτε ὑπὸ πατριωτικὴν ἄποψιν λίαν ὑπόπτου διαγωγῆς τοῦ Βενιζέλου, καὶ τοῦτο ἠδύνατο κάλλιστα νὰ εἶναι, καθ' ὅσον ὡς προεῖπον αἱ ἐκθέσεις τοῦ ἰδιαιτέρου γραμματέως μου ἀνέκαθεν ἐξέθετον τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῶν πραγμάτων, δὲν ἠδύνατο παρὰ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τῶν πρὸ αὐτοῦ δύο κυβερνήσεων καὶ νὰ κατεδίκαζε τὸ κίνημα, ὁπότε βεβαίως ὀλιγοήμερον ζωὴν θὰ εἶχε τοῦτο.

»Ἀλλ' ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἠρνεῖτο διαρρήδην νὰ ἐξενέγκῃ γνώμην ἐπὶ τοῦ κινήματος. Παρεκάλεσα αὐτὴν τρὶς ἐν ἀρχῇ τοῦ κινήματος ὅπως μοὶ ἐπιτρέψῃ ἵνα διὰ προκηρύξεως ἀναφέρω τὴν γνώμην της, ὅπως ἀναχαιτίσω τοὺς ἐκ πλάνης προστρέχοντας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν. Ἀλλ' εἰς μάτην. Μοὶ ἀπηγορεύθη τοῦτο.

»Ἡ Βουλὴ ἐπανειλημμένως ἐζήτησε τὴν γνώμην τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως παρακαλοῦσα αὐτὴν ὅπως ἐκφρασθῇ ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κι-

νήματος, καὶ ἵνα οἱ βουλευταί, καλυπτόμενοι ὄπισθεν ἐπισήμου δηλώσεως, δυνηθῶσι νὰ κανονίσωσι καὶ ρυθμίσωσι τὴν στάσιν των καὶ τὰς ἐργασίας των συμφώνως πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἀλλ' εἰς μάτην, ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν προέβαινεν εἰς δηλώσεις. Οἱ βουλευταὶ τότε κατόπιν συσκέψεως προέτεινον τὴν ἀθρόαν ἔξοδον αὐτῶν καὶ τὴν γενίκευσιν τοῦ κινήματος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἀπηγορεύθη.

»Ἀπελπισθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης θλιβερᾶς καταστάσεως καὶ προβλέπων τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, ἀπεπειράθην καὶ πάλιν νὰ ἐξαναγκάσω τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἵνα ἐπὶ τέλους ἐκφρασθῇ. Ἐτηλεγράφησα περὶ τῆς μελετωμένης ἀθρόας ἐξόδου τῶν πολιτευτῶν καὶ παρετήρησα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ποῖα θὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τοιαύτης καταστάσεως καὶ ἐν τέλει προέτεινον ἵνα τεθῶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος καθ' ὅσον ἡ θέσις μου ἐνέκλειε δύο ἰδιότητας, τὴν τοῦ Ἕλληνος καὶ τὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῶν Δυνάμεων, τὰ καθήκοντα ὅμως τῶν δύο ἰδιοτήτων τούτων ἀναγκαστικῶς θὰ προσέκρουον πρὸς ἄλληλα. Ὁ Πρωθυπουργὸς μοὶ ἀπήντησε εἰς τοῦτο ὅτι μίαν μόνον ἰδιότητα εἶχον, τὴν τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ, καὶ ὅτι ὤφειλον νὰ περιορισθῶ εἰς τὴν εἰλικρινῆ ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων μου ὡς τοιούτου, ἀποτρέπων ταὐτοχρόνως τὴν ἔξοδον τῶν πολιτευτῶν.

»Ἀλλὰ τότε διατὶ δὲν ἀπεκήρυττε τὸ κίνημα, ἵνα καὶ ἐμὲ βοηθήσῃ εἰς τὰ καθήκοντά μου καὶ τοὺς βουλευτὰς εἰς τὴν νόμιμον αὐτῶν ἐργασίαν; Ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ, καὶ ἁρμοστιακὸν καθεστὼς καὶ κίνημα ἐπεθύμει. Οἱ βουλευταὶ ὅμως κατ' οὐδένα λόγον ἤθελον νὰ ἀναλάβωσι τὴν τακτικὴν αὐτῶν ἐργασίαν, καὶ τοῦτο ἕνεκα τῆς ὑπὲρ τοῦ κινήματος ἐξεγέρσεως τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τοῦ Τύπου ἐν Ἀθήναις, φοβούμενοι εὐλόγως πρῶτον ὅτι ἤθελον παρεξηγηθῇ ὑπὸ πάντων ὡς καταγινόμενοι εἰς ἀσήμαντα πράγματα ἐν στιγμῇ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, διότι ὡς τοιοῦτον παρουσίαζε τὸ κίνημα ὁ ἐν Ἀθήναις Τύπος, καὶ δεύτερον διότι, γνωρίζοντες ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἰργάζετο παρὰ ταῖς Δυνάμεσι ὅπως κατέλθῃ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς Κρήτην, ἐφοβοῦντο μήπως φέρωσιν ἐμπόδια εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ κηρυχθῶσι καὶ προδόται ἐπὶ τέλους. Καὶ ἐν ὅσῳ διήρκει ἡ μεταξὺ τῶν Δυνάμεων συζήτησις ἐπὶ τῆς προτάσεως τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς καθόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἠδύνατό τις ὁπωσδήποτε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀναποφάσιστον στάσιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐφάνησαν καθαρῶς πλέον αἱ γνῶμαι τῶν διαφόρων Δυνάμεων ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης, καὶ κατόπιν τῆς τόσον κατηγορηματικῆς ἀποκρούσεως αὐτῶν, ὥστε καὶ μία ἐξ αὐτῶν νὰ ἐκφρασθῇ καὶ περὶ ἐνδεχομένης ἐπανόδου τουρκικοῦ στρατοῦ, δὲν ἐξηγεῖται πλέον ἡ μέχρι τέλους τοῦ κινήματος ἐξακολούθησις τῆς ἐπιμονῆς τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὅπως μὴ ἐκφρασθῇ ὁριστικῶς

πλέον περὶ τοῦ κινήματος. Καὶ τοῦτο δὲ τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ὁ ἴδιος ὁ κ. Πρωθυπουργὸς εἰς τὴν πρός με ἐπιστολήν του ὁμιλῶν περὶ τοῦ κινήματος σαφῶς κατεδίκαζε τοῦτο λέγων ὅτι «μόνον τιμαλφέστατα ἐθνικὰ συμφέροντα ἠδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ». Ἀφ' οὗ λοιπὸν τοιαύτην γνώμην εἶχε, διατὶ δὲν διεκήρυττε ταύτην ὅπως σώσῃ τὰ κινδυνεύοντα ταῦτα συμφέροντα;

»Ἡ κυβέρνησις εἶναι ὁ μόνος παράγων, ὅστις ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της καὶ τῶν μέσων ἅτινα διαθέτει δύναται νὰ γνωρίζῃ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων θέσιν, καὶ ὀφείλει νὰ διαφωτίζῃ τὸ κοινόν, ὁσάκις παρίσταται ἡ ἀνάγκη περὶ τοῦ συμφέροντος τῆς Πατρίδος. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὡς ἰδιώτης ἐν ἰδιωτικῇ ἐπιστολῇ εἶχε γνώμην καὶ τὴν ἀνέφερεν, ὡς πρωθυπουργὸς ὅμως καὶ ἐπισήμως δὲν εἶχε τοιαύτην. Τὰ ἀποτελέσματα τοιούτων κινημάτων ἄνευ ἡγεσίας μόνον κακὰ δύνανται νὰ ὦσιν.

»Πρωθυπουργὸς φρονῶν ὅτι διακινδυνεύονται τιμαλφέστατα ἐθνικὰ συμφέροντα ὀφείλει, ναὶ ἢ ὄχι, νὰ καταβάλῃ πάντα κόπον καὶ διὰ παντὸς μέσου νὰ προσπαθήσῃ νὰ διασώσῃ ἐγκαίρως αὐτά;

»Ἐδῶ ἐνέκειτο ἀκριβῶς τὸ λάθος τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἐν Θερίσσῳ κινήματος. Δὲν εἶχε γνώμην οὔτε ὑπὲρ οὔτε κατά, καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδεὶς ἐγνώριζε τί ὤφειλε νὰ πράξῃ φοβούμενος μὴ προσκρούσῃ. Ἀλλ' ὄχι μόνον γνώμην δὲν εἶχε, ἀλλὰ καὶ τὴν Βουλὴν ἤθελε ἐργαζομένην, καὶ τὸ κίνημα ὑφιστάμενον, ἀλλὰ καὶ τὴν γενίκευσιν κατέκρινε. Παρερχομένου τοῦ χρόνου ὁ τόπος ὑπέφερε δεινῶς καὶ ἡ ἀναρχία ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα, τὴν ὁποίαν οἱ Πρόξενοι διὰ διαταγῆς των ἐγκατέλειψαν εἰς τοὺς ἀντάρτας, ἐπεξετείνετο πρὸς μεγίστην ζημίαν τῶν κατοίκων. Αἱ Δυνάμεις οὐδὲν μέτρον ἐλάμβανον ἵνα ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ταύτας παρεκάλει ἵνα μὴ προβῶσιν εἰς καθησυχαστικὰ μέτρα, καὶ τοὺς κρῆτας ἀπέτρεπεν ὅπως διὰ δημοτικῶν φρουρῶν ἀμυνθῶσι κατὰ τῶν ἀγρίων ἐπιθέσεων τῶν ἀτάκτων ἐπαναστατικῶν ὁμάδων. Τὴν σύστασιν τῶν ἀμυντικῶν τούτων φρουρῶν, καὶ ἃς ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς ἐζήτει, ἀπεκάλει ἡ κυβέρνησις ἐμφύλιον πόλεμον, τὰς ἐπιθέσεις ὅμως τὰς ἐνόπλους τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τῶν φιλησύχων κατοίκων δὲν ὠνόμαζεν οὕτω.

»Ἐκ τῶν βουλευτῶν πλεῖστοι μετέβησαν εἰς Ἀθήνας ἵνα ἐκθέσωσι τὴν κατάστασιν εἰς τὸν Πρωθυπουργόν, ἀλλ' ἅπαντες ἐπανερχόμενοι μετέδιδον ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἦτο ὅτι ἐνδεχόμενον τὸ Θέρισσον νὰ γίνῃ ἀφορμὴ ἐθνικῆς προόδου διὰ τὴν Κρήτην. Ὁ τόπος ὅμως βαθμιαίως κατεστρέφετο ὑλικῶς καὶ διοικητικῶς ἐν τῷ μεταξύ, καθ' ὅσον οἱ Πρόξενοι καὶ πᾶσαι αἱ ξέναι ἀρχαὶ εἰσεχώρουν εἰς τοιοῦτον

βαθμὸν εἰς πᾶσαν διοικητικὴν ἀρχὴν ἐκμηδενίζοντες καὶ ἐξευτελίζοντες πάσας τὰς ἀρχάς, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς κρητικῆς χωροφυλακῆς εἰς ἐπίσημόν του ἔγγραφον πρὸς μέλος τῆς κυβερνήσεως ὡμίλει περὶ διαταγῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς ὑπονοῶν τὸν Πρόξενον τῆς Ἰταλίας.

»Τὸ ὅτι ὅμως ὁ Βενιζέλος διὰ τοῦ κινήματός του ἐξυπηρέτει μόνον σκοποὺς καταχθονίους καὶ εἰς πᾶν ἄλλο ἀπέβλεπε παρὰ τὴν ἕνωσιν, ἀποδεικνύεται πλέον καθαρῶς ἐκ τῆς στάσεως ἣν κατὰ τὸ τέλος τοῦ κινήματος ἐτήρησε, διότι ὅτε ἡ Βουλὴ τῷ προέτεινε συνεργασίαν πρὸς συγκρότησιν Συνελεύσεως ἵνα ἀναθεωρηθῇ τὸ Σύνταγμα, οὗτος ἀπεποιήθη ταύτην, ὅτε ἡ Βουλὴ ἐψήφισε τὴν μεταρρύθμισιν τῶν νόμων αὐτῶν κατὰ τῶν ὁποίων ὁ Βενιζέλος κατεφέρετο καὶ οὗτοι ἐκυρώθησαν, αὐτὸς δὲν ἠρκεῖτο, ὅταν ὅμως οἱ Πρόξενοι εἰς ἀπάντησιν ἐπισήμου ἐγγράφου τοῦ Βενιζέλου διὰ τοῦ ὁποίου οὗτος ἐζήτει τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς αἱ Δυνάμεις θὰ ἐδέχοντο τὴν κατάπαυσιν τοῦ κινήματος καὶ θὰ ἔδιδον ἀμνηστίαν, ὅταν οἱ Πρόξενοι λέγω εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀπήντησαν ὅτι ἀξιοῦσι τὴν κατάθεσιν 800 ὅπλων καὶ ὅτι ἐὰν γίνῃ τοῦτο αἱ Δυνάμεις ἦσαν διατεθειμέναι ὅπως ὀνομάσωσι διαρκῆ ὄργανα ἐν Κρήτῃ, ἵνα ἐπαγρυπνῶσιν ἐπὶ τῆς εἰλικρινοῦς καὶ αὐστηρᾶς ἐφαρμογῆς τῶν ἐν γένει νόμων τῆς Πολιτείας καὶ αὐτοῦ τοῦ Συντάγματος, δηλαδὴ ὑπέσχοντο αὐτῷ διοικητικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῆς Κρήτης, ἐκμηδενίζοντες καὶ ἐξευτελίζοντες τοιουτοτρόπως πᾶσαν νομοθετικὴν καὶ διοικητικὴν ἀρχήν, τότε ὁ Βενιζέλος εὐγνωμόνως ἀπεδέχθη τοῦτο ἐξυμνῶν μάλιστα τὸν ἔλεγχον καὶ κηρύττων,ὅτι πᾶν ὅ,τι διὰ τῆς ἀνταρσίας ἐζήτει, τὸ ἐπέτυχεν.

»Τοιουτοτρόπως κατόπιν 8 μηνῶν τὸ κίνημα μοιραίως ἐτελεύτησε, ἀλλ' ἡ Κρήτη ἐθνικῶς ὀπισθοχώρησεν ἀπωλέσασα. διὰ τῆς ἐπιβολῆς γενικοῦ ἐλέγχου, ἐλευθερίας ἃς κατόπιν τόσων θυσιῶν εἶχεν ἀποκτήσει, καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀπήλαυεν.

»Ὁ Βενιζέλος χαίρει καὶ ἡ Κρήτη κλαίει, καὶ ταῦτα πάντα διότι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν εἶχε γνώμην.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ»

Εἶναι πράγματι συντριπτικαὶ αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἐπὶ τῆς ὅλης ὑποθέσεως καὶ πλέον ἢ σαφεῖς ἐπὶ τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ὁ Βενιζέλος πρὸ καὶ μετὰ τὸ κίνημα τοῦ Θερίσσου. Ἐπίσης ἀρκετὰ διαφωτιστικαὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸν τρόπον τῆς διαχειρίσεως τοῦ ὅλου θέματος ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε Ἑλληνικῶν κυβερνήσεων.

ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

ΤΟΝ Αὔγουστον τοῦ 1907 ὁ Πρίγκιψ ἐτέλεσεν ἐν Παρισίοις τοὺς ἀρραβῶνας του μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας Βοναπάρτου, θυγατρὸς τοῦ πρίγκιπος Ρολάνδου Βοναπάρτου, ὅστις ἦτο εἷς ἐκ τῶν πλέον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τοῦ κόσμου. Ἡ βιβλιοθήκη του ἀπετελεῖτο ἐκ 200.000 περίπου τόμων ἐπιστημονικῶν, ἱστορικῶν καὶ λογοτεχνικῶν βιβλίων. Ὁ Ρολάνδος Βοναπάρτης ἦτο μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας καὶ εἶχε σπουδάσει γεωγραφίαν, βοτανολογίαν, ἀρχαιολογίαν καὶ ἀνθρωπολογίαν. Ἦτο πράγματι σοφὸς ἄνθρωπος καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α' ἠρέσκετο ἰδιαιτέρως νὰ τὸν ἐπισκέπτεται ὁσάκις μετέβαινεν εἰς Παρισίους. Ὁ Ἕλλην Βασιλεὺς πλησίον τοῦ Γάλλου Πρίγκιπος, τὸν ὁποῖον ἐθαύμαζε διὰ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών του, εὕρισκε μίαν ἀληθινὴν πνευματικὴν ὄασιν καὶ συνήθως ἦτο φιλοξενούμενός του εἰς τὴν Γαλλικὴν πρωτεύουσαν.

Οὕτως, εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἐπισκέψεις του αὐτὰς συνωδεύετο καὶ ἀπὸ τὸν δευτερότοκον υἱόν του Γεώργιον, ὁ ὁποῖος, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς γνωριμίας του μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Πρίγκιπος, πριγκιπίσσης Μαρίας, ἐξετίμησε βαθύτατα τὸν χαρακτῆρα της καὶ τὴν συνεπάθησεν. Ἡ συμπάθεια ὅμως αὐτὴ ἦτο ἀμοιβαία καὶ ἐδημιούργησε τὰ ὡραιότερα καὶ τρυφερότερα αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἠμποροῦν νὰ συνδέσουν δύο νέους. Καὶ τὰ ἁγνὰ καὶ εἰλικρινῆ αὐτὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται πάντα ἀναλλοίωτα κατέληξαν νὰ τοὺς ἑνώσουν μὲ τοὺς δεσμοὺς τοῦ ὑμεναίου.

Καὶ ἀρχικῶς μὲν ἐγένετο πολιτικὸς γάμος ἐνώπιον τοῦ δημάρχου εἰς Παρισίους, τὴν 20ην Νοεμβρίου 1907. Ἡ τελετὴ ἐκείνη ὑπῆρξεν ἁπλῆ χωρὶς καμμίαν ἐπισημότητα. Κατόπιν τὸ Πριγκιπικὸν ζεῦγος ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐτελέσθη τὸ μυστήριον τοῦ γάμου κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας.

Ἡ στέψις ἐγένετο τὴν 29ην Νοεμβρίου 1907, ἀπετέλεσε δὲ τὸ κοσμικώτερον γεγονὸς τῆς ἐποχῆς. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εὗρεν οὕτω τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ μίαν ἀκόμη φορὰν τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν δυναστείαν, συμμετέχων εἰς τὴν χαράν της.

Ἀρκετὰς ἡμέρας πρὸ τῆς ὁρισθείσης διὰ τὴν τελετὴν τῶν γάμων, ἐγένοντο εἰς τὰ Ἀνάκτορα αἱ κατάλληλοι ἑτοιμασίαι, ὥστε νὰ δοθῇ εἰς τὸ εὐτυχὲς γεγονὸς χαρακτὴρ λαμπρότητος καὶ μεγαλοπρεπείας. Πολλοὶ ξένοι ἐπίσημοι καὶ ἀντιπρόσωποι ξένων Βασιλικῶν οἴκων εἶχον ἀφιχθῆ διὰ νὰ παραστοῦν εἰς τὴν στέψιν. Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν τοὺς ὑπεδέχθη μὲ εἰλικρινεῖς ἐκδηλώσεις. Μὲ ἰδιαιτέραν δὲ ἀγαλλίασιν καὶ ἐνθουσιασμὸν ὑπεδέχθη τὸ Πριγκιπικὸν ζεῦγος.

Τὸ λαμπρὸν ἔργον τοῦ Γεωργίου εἰς τὴν Κρήτην, κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἁρμοστίας του, ἦτο πρόσφατον ἀκόμη εἰς τὴν μνήμην τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος, μὲ τὸ ἀλάθητον αἰσθητήριόν του, ἔτρεφεν ὅλως ἰδιαιτέραν συμπάθειαν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν δημοκρατικὸν τὴν ψυχὴν Ἕλληνα Πρίγκιπα.

Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἑορτῶν συνέβαλε καὶ ὁ ἀττικὸς οὐρανός, ὁ ὁποῖος καθ' ὅλας ἐκείνας τὰς φθινοπωρινὰς ἡμέρας, εἶχε τὸ ἡλιόλουστον ἐαρινόν του μειδίαμα.

Ἡ πρωΐα τῆς 29ης Νοεμβρίου εὗρε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν σημαιοστόλιστον. Ἀπὸ ἐνωρὶς τὰ πλήθη εἶχον καταλάβει τὰ πεζοδρόμια τῶν ὁδῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ διήρχετο ἡ γαμήλιος πομπή. Οἱ ἐξῶσται καὶ τὰ παράθυρα ἦσαν κατάμεστα ἀπὸ κόσμον.

Εἰκοσιένας κανονιοβολισμοὶ ἀνήγγειλον τὴν 11.5′ π.μ. τὴν ἐκκίνησιν τῆς γαμηλίου πομπῆς ἀπὸ τὰ παλαιὰ Ἀνάκτορα. Ἦτο δὲ τὸ θέαμα ἐκεῖνο μεγαλοπρεπέστατον.

Προηγοῦντο πέντε ἅμαξαι ἀνοικταί, φέρουσαι τὸν αὐλάρχην, τοὺς ὑπασπιστὰς καὶ τὰς κυρίας ἐπὶ τῶν τιμῶν. Εἵπετο μία ἴλη ἱππικοῦ καὶ ἤρχιζεν ἡ σειρὰ τῶν βασιλικῶν ἁμαξῶν. Τῆς πρώτης ἐπέβαινεν ἡ πριγκίπισσα Ἀλίκη, ἔχουσα ἀριστερὰ τὴν μαρκησίαν Βιλνὲβ καὶ ἀπέναντι τὸν μαρκήσιον Βιλνέβ, θείους τῆς νύμφης. Τῆς δευτέρας ἡ πριγκίπισσα Ἑλένη, ἔχουσα ἀριστερὰ τὸν πρίγκιπα Βαλδεμὰρ τῆς Δανίας καὶ ἀπέναντι τοὺς πρίγκιπας Χριστόφορον καὶ Γεώργιον, υἱὸν τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου, φέροντας τὴν στολὴν τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων. Τῆς τρίτης, ἡ πριγκίπισσα Σοφία, ἔχουσα ἀριστερὰ τὸν πρίγκιπα Ρολάνδον Βοναπάρτην, μὲ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ στολήν, ὡς μέλους τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ φέροντα τὸν Ἑλληνικὸν Μεγαλόσταυρον.

Μετὰ τὴν ἅμαξαν αὐτὴν ἤρχετο ἡ πολυτελὴς ἱστορικὴ ἅμαξα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐκάθηντο ἡ βασίλισσα Ὄλγα, ἔχουσα ἀριστερά της τὴν νύμφην πριγκίπισσαν Μαρίαν, συναρπάζουσαν μὲ τὸ γλυκύ της μειδίαμα. Προηγοῦντο δύο ἔφιπποι ἀκόλουθοι καὶ ὁ σταυλάρχης τοῦ Βασιλέως Τσέρνοβιτς.

Μετὰ τὴν ἅμαξαν τῆς νύμφης ἤρχετο ἡ ἔφιππος βασιλικὴ συνο-

δεια. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α' εὐθυτενὴς καὶ ἀπαστράπτων διηύθυνε τὸν θυμοειδῆ ἵππον του διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός, ἐνῷ διὰ τῆς δεξιᾶς διαρκῶς ἐχαιρέτα. Ἀριστερὰ τοῦ Βασιλέως ἔβαινεν ὁ Διάδοχος καὶ ὄπισθεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος μὲ στολὴν ἀντιναυάρχου, ἔχων ἑκατέρωθεν τοὺς πρίγκιπας Νικόλαον καὶ Ἀνδρέαν. Μετὰ τοὺς πρίγκιπας, ἠκολούθουν ἔφιπποι οἱ ὑπασπισταί. Τὴν πομπὴν ἔκλειε τιμητικὸς οὐλαμὸς ἱππικοῦ.

Ἡ γαμήλιος ἅμαξα ἦτο πολυτελεστάτη καὶ ὡμοίαζε πρὸς τὰς ἐπισήμους ἁμάξας, αἵτινες ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς Αὐλὰς τῆς Εὐρώπης τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἡ κιβωτός της ἦτο ἐσωτερικῶς ἐπεστρωμένη διὰ βαρυτίμου μεταξωτοῦ ὑφάσματος, χρώματος κρέμ. Εἰς ὅλα τὰ ἄκρα καὶ διαχωρίσματα ὑπῆρχαν ταινίαι μὲ ἀριστοτεχνικὰ κεντήματα, παριστῶντα ἄνθη. Ἡ κορυφὴ τῆς κιβωτοῦ, περιβαλλομένη ὑπὸ πλατείας ἐπιχρύσου ταινίας, ἔφερε τέσσαρα βασιλικὰ στέμματα. Τὸ κάτω μέρος τῆς κιβωτοῦ ἦτο καμπύλον. Εἰς τὸ μέσον τῶν δύο θυρίδων ὑπῆρχον μεγάλα ἑλληνικὰ στέμματα, ἑκατέρωθεν τῶν ὁποίων ἄλλα μικρότερα. Εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς κιβωτοῦ ἐστηρίζοντο τέσσαρες ἐπίχρυσοι φανοί, ἐπὶ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο ἐπίσης χρυσᾶ στέμματα.

Θύελλα ζητωκραυγῶν ὑπεδέχετο τὴν διέλευσιν τῶν ἁμαξῶν. Αἱ ἐκδηλώσεις δὲ τοῦ πλήθους ἦσαν ἰδιαιτέρως συγκινητικαὶ πρὸς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον καὶ πρὸς τὴν πριγκίπισσαν Μαρίαν, τὴν ἅμαξαν τῆς ὁποίας ἔρραινον μὲ ἄνθη.

Αἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς, ἀφιέρωσαν σελίδας ὁλοκλήρους διὰ νὰ περιγράψουν τὸ εὐτυχὲς γεγονός. Ἐντελῶς δὲ ξεχωριστὴν ἐντύπωσιν προεκάλεσεν ἡ κομψὴ ἀμφίεσις τῆς νύμφης, τὴν ὁποίαν συνεργάτης τῆς «Ἀκροπόλεως» περιέγραφε παραστατικότατα ὡς ἑξῆς:

«Ἡ ὡραία καὶ Ὑψηλὴ νύμφη ἔφερεν ἀπείρως κομψὸν φόρεμα ἀπὸ ὁλοσηρικόν, ὑφασμένον μὲ ἀργυρᾶ ρόδα καὶ στολισμένον μὲ παλαιὰς ἀργυροπλέκτους δαντέλλας «Cluny» καὶ μὲ δαντέλλας χειροπλέκτους μεγάλης τέχνης καὶ ἀξίας. Ὁ νυμφικὸς πέπλος ἀπὸ δαντέλλαν ἐπίσης χειρόπλεκτον, ὅλως πρωτοτύπου σχήματος καὶ πρωτοφανῶν διαστάσεων, ἐπίτηδες διὰ τὴν νέαν μας Πριγκίπισσαν πλεχθείς, ἐκάλυπτεν ὅλην τὴν ἐσθῆτα. Ἐκρατεῖτο ἀναδεδεμένος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της ἐν εἴδει ἱσπανικῆς μαντήλλας ὑπὸ διαδήματος ἐκ λαμπρῶν ἀδαμάντων, ἐπιτρέπων νὰ διαφαίνεται ἡ καλλιτεχνικὴ κόμμωσις, ρυθμοῦ Ἀμπὶρ μὲ κόρυμβον Ρεκαμιέ. Δεσμὶς ἀνθέων πορτοκαλλιᾶς ἀναμὶξ μὲ ἀσφόδελον ἐστόλιζε πλαγίως τὴν κόμην καὶ τριπλῆ σειρὰ μεγάλων μαργαριτῶν ἀπετέλει τὸ νυμφικὸν περιδέραιον. Ἐπίσης μικρὰ ἀνθοδέσμη ἐξ ἀνθέων πορτοκαλλιᾶς ἐστόλιζε τὸ περιστήθιον τῆς ἐσθῆτος, τῆς ὀρθο-

γράμμου καὶ ἀποκλινούσης πρὸς τὸν ρυθμὸν 'Αμπίρ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔπιπτεν ἀπὸ τῶν ὤμων ὁ ἐπίσημος μανδύας τῶν αὐλικῶν τελετῶν, ἐξ ἀργυροστίλπνου ὑφάσματος, διηνθισμένος δι' ἀργυρῶν ρόδων. 'Εκ τοῦ αὐτοῦ ἀργυροστίλπνου ὑφάσματος, μὲ ἀδαμαντίνας πόρπας, ἦσαν καὶ τὰ ὑποδήματα τῆς νύμφης.

»Τὴν Πριγκίπισσαν ἐκτένισεν ὁ ἐπίτηδες ἐλθὼν κομμωτὴς τοῦ μπουλβὰρ ντὲ λὰ Μαντελέν, Λοασέλ, ὁ ὁποῖος δι' αὐτὴν καὶ μόνην τὴν ἐργασίαν ἐπῆρε οὔτε λίγον, οὔτε πολύ, 25 χιλ. φράγκα. 'Η κόμμωσις τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας ἦτο ἐποχῆς 'Αμπὶρ πρώτου. Τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῶν μαλλιῶν ἦτο ὡς εἶδος φακιόλι μὲ τὸ μέρος τοῦ μέσου πῖπτον εἰς τὸ ὄπισθεν καὶ σχηματίζον κυμάνσεις. 'Ο αὐχὴν ἀσκεπὴς καὶ ὑψηλὰ εἰς τὴν κεφαλήν, τὰ μαλλιὰ ἐσχημάτιζαν βοστρύχια πίπτοντα ἑκατέρωθεν ἐν εἴδει κορύμβου «σινιὸν» Ρεκαμιέ.

»Τὸ ἀδαμάντινον στολίδι ἀπετελεῖτο ἀπὸ φύλλα δάφνης, σχηματίζοντα διαδήματα Καισαρικά, εἰσχωροῦντα βαθέως εἰς τὴν κόμμωσιν. Εἰς τὰ ἀριστερὰ μία πόρπη, σχηματισμένη ἀπὸ ἄνθη πορτοκαλλέας καὶ μυρτιᾶς, ὅλα ἀδαμάντινα. Πέπλος δαντελλῶν χειροπλέκτων εἶναι προσκεκολλημένος εἰς τὸ διάδημα, χωρῶν μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς καὶ πίπτων ἑκατέρωθεν εἰς τοὺς ὤμους εἰς τρεῖς μεγάλας πτυχάς...».

Ὅταν ἡ πομπή, ἐν μέσῳ τῶν ἐνθουσιωδῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν Μητρόπολιν, τὸ Πριγκιπικὸν ζεῦγος, οἱ Βασιλεῖς, οἱ Πρίγκιπες καὶ οἱ ἐπίσημοι εἰσῆλθον εἰς τὸν ναόν, ὁ ὁποῖος κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ Βασιλέως εἶχε διακοσμηθῆ μόνον διὰ κυανολεύκου κορδονίου, ὅπερ καθώριζε τὰς θέσεις τῶν κεκλημένων, καὶ μὲ πολυτελεῖς τάπητας. 'Η τελετὴ τῆς στέψεως ἤρχισε τὴν 11.30 π.μ. 'Ο Μητροπολίτης ἑτοίμασε τοὺς στεφάνους, εἶδος στεμμάτων χρυσῶν, οἱ ὁποῖοι ἔφερον σταυρὸν εἰς τὴν κορυφὴν καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον χρησιμοποιηθῆ καὶ κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Σοφίας.

Κατόπιν ἐπροχώρησαν οἱ παράνυμφοι, οἵτινες ἦσαν, ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ ὁ πρίγκιψ Νικόλαος μετὰ τοῦ πρίγκιπος Χριστοφόρου καὶ τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου Γεωργίου, φερόντων τῶν τελευταίων τὴν στολὴν τοῦ Εὐέλπιδος. 'Εκ δὲ τῆς νύμφης ὁ μαρκήσιος Δὲ Βιλνέβ, ἐξάδελφος αὐτῆς, μὲ στολὴν ἀξιωματικοῦ τοῦ γαλλικοῦ ναυτικοῦ καὶ οἱ μικροὶ βαρῶνοι Δ' 'Ωμπινύ, μικροὶ ἀνεψιοί της ἐν πολιτικῇ περιβολῇ. 'Ο Μητροπολίτης, κρατῶν τοὺς στεφάνους μὲ ἀργυρᾶς περόνας ὀλίγον ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ ζεύγους, ἔδωκε τὸν ἕνα εἰς τὸν πρίγκιπα Νικόλαον καὶ τὸν ἕτερον εἰς τὸν μαρκήσιον Δὲ Βιλνέβ.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς γαμηλίου ἱεροτελεστίας, ὁ χοροστατήσας Μητροπολίτης ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς νεονύμφους τὴν ἑξῆς προσφώνησιν :

«Ὑψηλότατε, Ὑψηλοτάτη,

Πρὸς ταῖς εὐχαῖς τῆς Ἐκκλησίας δι' ὧν ηὐλογήθη ἄρτι ὑπὸ τοσοῦτον αἰσίους οἰωνοὺς ὁ ὑμέτερος γάμος, ἐπιτρέψατέ μοι, εὐτυχήσαντι νὰ ἐκτελέσω τὴν θείᾳ εὐδοκίᾳ τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ ἱεροτελεστίαν, ὅπως προσθέσω καὶ τὰς διαπύρους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εὐχὰς καὶ τὴν εὐλογίαν, ἵνα ὁ ὑμέτερος βίος, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Θείας Προνοίας, διατελῇ ἐν πληρεστάτῃ καὶ διηνεκεῖ ἀγάπῃ, ἁρμονίᾳ καὶ εὐημερίᾳ, πρὸς χαρὰν τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους».

Μετὰ τὴν προσφώνησιν αὐτήν, ἡ νύμφη ἐστράφη πρὸς τὸν ὑψηλὸν σύζυγόν της καὶ τὸν ἠσπάσθη, ἐνῷ συγχρόνως ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀνταπέδωσε τὸν ἀσπασμόν, ἀσπασθεὶς καὶ τὴν χεῖρα της. Ὁ Βασιλεὺς ἐπίσης ἠσπάσθη τὸν Πρίγκιπα καὶ κατόπιν τὴν νύμφην. Μετὰ τοὺς ἠσπάσθησαν οἱ λοιποὶ Πρίγκιπες.

Κατόπιν ἡ πομπὴ ἐξεκίνησεν ἐπιστρέψασα εἰς τὰ Ἀνάκτορα, διὰ τῶν αὐτῶν ὁδῶν. Καὶ ἐνῷ οἱ κώδωνες τῆς Μητροπόλεως ἤχουν χαρμοσύνως, τὰ ἀναμένοντα εἰς τὰ πεζοδρόμια πλήθη, πανηγυρίζοντα καὶ αὐτὰ τὸ εὐτυχὲς γεγονός, ἐζητωκραύγαζον καὶ ἔρραινον μὲ ἄνθη τοὺς νεονύμφους, οἱ ὁποῖοι ἐπιβαίνοντες τῆς ἰδίας ἁμάξης αὐτὴν τὴν φοράν, εὐτυχεῖς καὶ χαρούμενοι, ἀνταπέδιδον τὸν χαιρετισμὸν τοῦ λαοῦ μὲ συνεχῆ μειδιάματα.

Τὴν 29ην Νοεμβρίου 1907, ἤρχιζεν ἤδη ὁ κοινὸς βίος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου καὶ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας, ἕνας βίος γεμᾶτος ἀγάπην, στοργὴν καὶ πνευματικὴν κατανόησιν, ὁ ὁποῖος συνεχίζεται ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον τεσσαρακονταοκταετίαν ἀνέφελος καὶ εὐτυχής.

Η ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΑ ΜΑΡΙΑ

ΟΙ Βασιλικοὶ οἶκοι τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν των, περιλαμβάνουν μεταξὺ τῶν μελῶν των καλλιτέχνας καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν εἰς τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας, τὰ γράμματα. Εἰς τὴν εὐάριθμον αὐτὴν ὁμάδα τῶν ἐκλεκτῶν ἀνήκει καὶ ἡ πριγκίπισσα Μαρία ἡ σύζυγος τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ὅμως ὑπερέχει κατὰ τοῦτο τῶν ἄλλων: ὅτι δὲν εἶναι μόνον συγγραφεὺς μὲ ἐξαίρετον τάλαντον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμων, ἀσχοληθεῖσα κυρίως μὲ τὴν ψυχανάλυσιν. Ἔχει γράψει πολλὰ ἔργα, ἡ ἀξία τῶν ὁποίων τὴν ἔφερεν εἰς τὴν πρώτην βαθμῖδα τῶν παγκοσμίου φήμης ψυχαναλυτῶν συγγραφέων.

Ἡ πριγκίπισσα Μαρία, κόρη τοῦ πρίγκιπος Ρολάνδου Βοναπάρτου ἐγεννήθη εἰς τὸ προάστιον τῶν Παρισίων Σαὶν Κλοῦ. Ἐμεγάλωσεν ἐν μέσῳ τῶν βιβλίων, χιλιάδων βιβλίων ἐπιστημονικῶν καὶ λογοτεχνικῶν καὶ ἀνετράφη εἰς τὸ πατριαρχικὸν περιβάλλον τῆς ἱστορικῆς οἰκογενείας της, ἡ ὁποία ἐδείκνυεν ἰδιαιτέραν ἀγάπην εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ὁ πατήρ της, ὅπως ἤδη ἀνέφερον εἶχε μίαν τεραστίαν βιβλιοθήκην. Ἐπὶ ὥρας δὲ κάθε ἡμέραν συνδιελέγετο μὲ τὴν κόρην του ἐπὶ διαφόρων θεμάτων καὶ οὕτως ὁ πνευματικὸς ὁρίζων τῆς Πριγκιπίσσης ὑπὸ τὴν εὐτυχῆ ἐπίδρασιν τοῦ πατρός της, διαρκῶς ηὐρύνετο. Καὶ ἡ δίψα της πρὸς μάθησιν ηὔξανεν ἀναλόγως μὲ τὴν ἡλικίαν της.

Κατὰ τὸ 1924 ἡ Πριγκίπισσα ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Φρόϋντ, τοῦ Βιεννέζου ἰατροῦ, ὁ ὁποῖος ἔρριπτεν εἰς τὸ σκότος τῆς ψυχιατρικῆς τὸ φῶς τῆς θεωρίας τῆς ψυχαναλύσεως. Καὶ ἡ θεωρία αὐτὴ κατέκτησε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν τῆς Πριγκιπίσσης. Ἦτο ἕνας νέος κόσμος, ἄγνωστος ἕως τότε, τὸ περιεχόμενον τῆς θεωρίας αὐτῆς. Ἕνας κόσμος, ποὺ προήρχετο ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τὴν προσπάθειαν ἐξηγήσεως τῶν μυστηρίων της. Εἰς τὴν ψυχανάλυσιν, λοιπόν, ἐπεδόθη ἔκτοτε ἡ πριγκίπισσα Μαρία, μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς πίστεως καὶ τὴν εὐσυνειδησίαν τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμονος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός της, μετέβη κατὰ τὸ 1925 εἰς Βιέννην παρὰ τῷ Φρόϋντ, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε πιστὴ μαθήτρια καὶ μὲ τὸν ὁποῖον

συνεδέθη διὰ φιλίας. Κατ' ἔτος σχεδὸν ἔκτοτε μετέβαινεν εἰς Βιέννην καὶ συνειργάζετο μαζί του. Καὶ ἐκεῖ ἐγνωρίσθη μὲ πολλοὺς ὀπαδοὺς τῆς ψυχαναλυτικῆς θεωρίας, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου διὰ νὰ ἴδουν τὸν σοφὸν διδάσκαλον καὶ νὰ διδαχθοῦν.

Ἐπὶ δύο ἔτη παρηκολούθησε τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς κλινικὰς ἐξετάσεις τοῦ καθηγητοῦ Wagner von Sauregg εἰς τὴν Βιέννην. Ἐπίσης ἐπὶ δύο ἄλλα ἔτη παρηκολούθησε τὰ μαθήματα τοῦ καθηγητοῦ Henri Claude εἰς Παρισίους.

Ἀφωσιωμένη εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ψυχαναλύσεως ἡ πριγκίπισσα Μαρία ἔγινε μία ἀπὸ τὰς καλυτέρας ψυχαναλυτρίας τῆς Γαλλίας. Κατὰ τὸ 1926 συνέβαλε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἵδρυσιν ἐν Παρισίοις τῆς «Ψυχαναλυτικῆς Ἑταιρείας» τῆς ὁποίας διετέλεσε Πρόεδρος καί, ὀκτὼ ἔτη ἀργότερα κατὰ τὸ 1934, εἰς τὴν ἵδρυσιν τοῦ «Ψυχαναλυτικοῦ Ἰνστιτούτου» τῶν Παρισίων, τὰ μαθήματα τοῦ ὁποίου παρηκολούθουν ὄχι μόνον φοιτηταὶ τῆς Ἰατρικῆς, ἀλλὰ καὶ σπουδασταὶ ἄλλων σχολῶν. Ἡ Πριγκίπισσα δὲ ἔκαμνεν ἡ ἰδία ψυχανάλυσιν ἐπὶ τῶν σπουδαστῶν τῆς ψυχαναλύσεως.

Παραλλήλως ἠσχολεῖτο καὶ μὲ τὸ συγγραφικόν της ἔργον. Αἱ ἐπιστημονικαί της ἐργασίαι ἀπέκτησαν παγκόσμιον κῦρος καὶ ἀποτελοῦν σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ψυχαναλύσεως. Διότι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικήν της ἱκανότητα, ἡ πριγκίπισσα Μαρία προσφέρει καὶ τὸ λογοτεχνικόν της τάλαντον. Ἔχει ἕνα ἐντελῶς προσωπικὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον συνδυάζει τὴν γαλλικὴν φραστικὴν κομψότητα μὲ τὴν ἑλληνικὴν σαφήνειαν.

Ἔχει γράψει ἀρκετὰ ἔργα ἐπιστημονικὰ καὶ λογοτεχνικὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ τὰ ἑξῆς :

«Πόλεμοι στρατιωτικοὶ καὶ πόλεμοι κοινωνικοὶ» ἕνα βιβλίον μὲ ἀξιώσεις, τοποθετημένον εἰς φιλοσοφικὰ πλαίσια, τὸ ὁποῖον ἐκυκλοφόρησε τὸ 1920 καὶ προεκάλεσε τὰ πλέον εὐμενῆ σχόλια τῆς διεθνοῦς κριτικῆς. Ἀκολουθεῖ τὸ φιλολογικὸν ἔργον της «Ἄνοιξις εἰς τὸν κῆπον μου» ἐκδοθὲν τὸ 1924 καὶ μετὰ μίαν ὁλόκληρον ἐννεαετίαν ἐμφανίζει τὸ 1933 μίαν δίτομον ψυχαναλυτικὴν μελέτην ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἔδγαρ Ἄλλαν Πόε, ἡ ὁποία μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ ἀγγλικήν, λόγῳ τῆς πρωτοτυπίας της καὶ τῆς βαθείας παρατηρήσεως τῆς συγγραφέως ἐπὶ ὅλων τῶν πτυχῶν τοῦ βίου τοῦ ἀμερικανοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ καὶ διηγηματογράφου, ὁ ὁποῖος ἐξέπληξε τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν μὲ τὰς παραδοξότητας ποὺ ἐχαρακτήριζον τὸ ἔργον του. Τὸ 1937 ἡ Πριγκίπισσα συγγραφεὺς ἐξέδωκε τὸ περίφημον «Τόπσυ» τὸ ὁποῖον ἐκρίθη ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα λογοτεχνικὰ βιβλία τῆς ἐποχῆς του καὶ τὸ ὁποῖον μετεφράσθη ἀργότερον εἰς τὴν Ὀλλανδικὴν καὶ Ἀγγλικήν. Ἀκολουθοῦν :

1948. Κατὰ τὴν τελετὴν τῶν Θεοφανείων εἰς Πειραιᾶ, μία ἀπὸ τὰς ἐξαπολυθείσας περιστερὰς ἐπεκάθησεν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ἀριστερὰ τοῦ Πρίγκιπος ἡ πριγκίπισσα Μαρία καὶ ὁ Στρατάρχης Ἀλέξανδρος Παπάγος

«Ἡ θάλασσα καὶ ἡ ἀκτή» τὸ 1933 καὶ τὰ «Πέντε τετράδια». Μετὰ μίαν ἑπταετίαν, τὸ 1946, ἐκυκλοφόρησε τὸ βιβλίον της ὑπὸ τὸν τίτλον «Μῦθοι κατὰ τοὺς πολέμους» τὸ ὁποῖον μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἀγγλικήν. Θέμα αὐτοῦ τοῦ ἔργου εἶναι οἱ διάφοροι μῦθοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς χρόνους συνοδεύουν μὲ μικρὰς παραλλαγὰς τοὺς πολέμους, ἐπηρεάζουν ψυχολογικῶς μὲ τὰς μεταφυσικὰς ἑρμηνείας των τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς λαούς, συχνὰ δὲ τοὺς ὁδηγοῦν εἰς μεγάλα κατορθώματα, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγάλας καταστροφάς.

Κατόπιν ἡ Πριγκίπισσα ἐξέδωκε τὰ φιλολογικὰ ἔργα : «Περιπέτειαι τῆς Φλύντας τῶν θαλασσῶν», «Σταχυολογήματα», «Μονόλογοι ἐνώπιον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου», «Χρόνος, ἔρως, θάνατος» ὡς καὶ τὰ ἐπιστημονικά : «Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ἐνστίκτων», «Ψυχανάλυσις καὶ ἀνθρωπολογία», «Ψυχανάλυσις καὶ βιολογία», «Φυλετικότης τῆς γυναικὸς» κ.τ.λ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτά, ἡ Πριγκίπισσα ἔχει δημοσιεύσει κατὰ καιροὺς πλεῖστα ἄρθρα εἰς τὰ ἐγκυρότερα ξένα περιοδικὰ καὶ ἔχει μεταφράσει εἰς τὴν γαλλικὴν τὰ περισσότερα ἔργα τοῦ Φρόϋντ.

Αὐτὰ τὰ βιβλία της καὶ ἡ πολυετὴς ἐπιστημονική της ἐργασία, ἔχουν προσδώσει παγκόσμιον κῦρος εἰς τὴν πριγκίπισσαν Μαρίαν, ἡ ὁποία θεωρεῖται ὡς μία ἀπὸ τὰς ὀλίγας γυναῖκας, ποὺ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν μόρφωσιν πράγματι ἐκπληκτικήν.

Εἰς συνέντευξιν τὴν ὁποίαν ἡ πριγκίπισσα Μαρία ἔδωσε πρὸ ἐτῶν εἰς συντάκτην Ἀθηναϊκῆς Ἐφημερίδος, ὁμιλοῦσα διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς ψυχαναλύσεως ἐτόνισε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«Ἡ ψυχανάλυσις ἀποδεικνύει μὲ συνέπειαν καὶ αὐστηρότητα ἐπιστημονικὴν τὴν ὕπαρξιν εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας παθῶν, ἐνστίκτων, ὁρμῶν σκοτεινῶν, ποὺ κυρίως μᾶς κυβερνοῦν, καίτοι οἱ ἄνθρωποι δὲν θέλουν νὰ πιστεύουν ὅτι τοὺς κυβερνοῦν πράγματα θολὰ καὶ μυστηριώδη, τὰ πάθη των. Καὶ ἔπειτα ἡ ψυχανάλυσις εἶναι καὶ ἡ τρίτη ταπείνωσις, ἡ ὁποία ὅπως λέγει ὁ Φρόϋντ, προστίθεται εἰς τὰς ἄλλας δύο ταπεινώσεις, τὰς ὁποίας ἔχει ἤδη δοκιμάσει ὁ ἄνθρωπος».

Καὶ ἡ Πριγκίπισσα ἐπεξηγεῖ ἀμέσως τὸ νόημα τῶν λεγομένων της : «Ἡ πρώτη ταπείνωσις εἶναι ἐκείνη ποὺ ἠσθάνθη ὁ ἄνθρωπος ὅταν ὁ Κοπέρνικος τοῦ ἀπεκάλυψεν ὅτι δὲν στρέφεται ὁ ἥλιος γύρω ἀπὸ τὸν πλανήτην μας, ἀλλ' ὅτι ὁ πλανήτης μας στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιον. Ἡ δευτέρα ταπείνωσις εἶναι ἐκείνη τὴν ὁποίαν μᾶς ἔκαμε νὰ αἰσθανθῶμεν ὁ Δαρβῖνος, ὅταν μᾶς εἶπεν ὅτι ἔχομεν κοινὴν καταγωγὴν μὲ τὰ ζῶα. Καὶ ἡ τρίτη εἶναι ἡ «ψυχαναλυτική», ταπείνωσις ποὺ ἐδοκίμασε ὁ ἄνθρωπος ὅταν ὁ Φρόϋντ τοῦ ἀπέδειξεν ὅτι ὅλος ὁ ψυχικὸς βίος του, ὑπα-

κούει εἰς τοὺς ἰδίους αἰτιοκρατικοὺς νόμους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπακούει καὶ κάθε τι ἄλλο εἰς τὴν φύσιν».

Εἰς ἕνα σημεῖον τῆς συνεντεύξεως ἡ Πριγκίπισσα ὁμιλοῦσα διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν ψυχαναλυτῶν νὰ ψυχαναλυθοῦν πρὶν ἀρχίσουν νὰ ψυχαναλύουν τοὺς ἄλλους ἀνέφερε τὸ Σωκρατικὸν ρητὸν «γνῶθι σαυτόν». Εἰς τὴν φιλοσοφικὴν καὶ βιοτικὴν αὐτὴν ἀρχὴν («ἀνεξέταστος βίος οὐ βιοτός», λέγει εἰς τὴν «᾿Απολογία» του ὁ Σωκράτης), ὁ ἱδρυτὴς τῆς ψυχαναλύσεως ἔδωσε περισσότερον ἀκόμη πλάτος καὶ νόημα. Εἰς αὐτὴν ἐστήριξεν ὅλην τὴν ψυχαναλυτικὴν θεραπευτικήν, ὅλην τὴν ψυχανάλυσιν, ἡ ὁποία ὡς γενικὴ θεωρία ἐφώτισε τόσα σκοτεινὰ σημεῖα τοῦ ψυχικοῦ μας κόσμου.

῎Αν καὶ Γαλλὶς τὴν καταγωγὴν καὶ διαμένουσα κατὰ τὰ περισσότερα ἔτη τῆς ζωῆς της εἰς Παρισίους, ἡ πριγκίπισσα Μαρία ἔχει ἑλληνικὴν ψυχήν. Ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, κληρονόμος τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ σύγχρονος γαλλικὴ σκέψις, ἐγέννησεν εἰς τὴν καρδίαν της θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀγάπην ψυχικὴν καὶ πνευματικήν. Καὶ ὅταν ἐνυμφεύθη ῞Ελληνα Πρίγκιπα, ἔγινε πλέον Ἑλληνίς, φέρουσα μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ τὸν τίτλον τῆς Ἑλληνίδος Πριγκιπίσσης καὶ τὸ φορτίον τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας ὁ τίτλος αὐτὸς τῆς ἐπέβαλλεν.

Κατὰ τὰς κρισίμους περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ῎Εθνος ἐμάχετο σκληρῶς διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ ἱστορικὰ πεπρωμένα του, ἡ Πριγκίπισσα εὑρέθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀγωνιζομένου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εὐθὺς ὡς ἐκηρύχθη ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1912, ἡ πριγκίπισσα Μαρία ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ συζύγου της, διὰ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας της εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ ῎Εθνους. Καὶ ἵδρυσε τὸ πρῶτον πλωτὸν νοσοκομεῖον. Ὑπὸ τὰς ὁδηγίας της διεσκευάσθη καταλλήλως τὸ ἐπιβατικὸν ἀτμόπλοιον «᾿Αλβανία» εἰς τὸ ὁποῖον ἐτοποθετήθησαν ἑκατὸν πεντήκοντα νοσοκομειακαὶ κλῖναι. Ἡ Πριγκίπισσα ἐπεστάτει προσωπικῶς, βοηθουμένη ἀπὸ κυρίας καὶ δεσποινίδας τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πλωτοῦ ἐκείνου νοσοκομείου, διὰ τοῦ ὁποίου μετεφέροντο μὲ στοργικὴν περίθαλψιν οἱ τραυματίαι ἀπὸ τὴν ῎Ηπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν εἰς τὸν Πειραιᾶ. ᾿Ακούραστη, ἄγρυπνη, ἡμέραν καὶ νύκτα, ἐμερίμνα διὰ τὴν διακομιδὴν τῶν ἀφικνουμένων τραυματιῶν εἰς τὰ νοσοκομεῖα τῶν ᾿Αθηνῶν, ἐπανειλημμένως δὲ ἐταξίδευσε καὶ ἡ ἰδία διὰ τοῦ πλωτοῦ νοσοκομείου καὶ ἐστάθη ὡς παρήγορος ἄγγελος παρὰ τὸ προσκέφαλον τῶν βαρέως τραυματισμένων.

Κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς διαμονῆς της εἰς Παρισίους εἶχε τὰς θύρας της ἀνοικτὰς δι᾿ ὅλους τοὺς ῞Ελληνας, ἰδίως δὲ διὰ τοὺς σπουδαστάς, οἱ ὁποῖοι εὕρισκον εἰς τὴν Πριγκίπισσαν μίαν πρόθυμον καὶ εὐγενῆ προστάτιδα καὶ εἰς τὸν οἶκον της μίαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Πριγκίπισσα Μαρία δεικνύει ἐπίσης ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἑλληνικὴν πνευματικὴν κίνησιν. Ἡ βιβλιοθήκη της περιλαμβάνει πλείστους τόμους ἔργων παλαιῶν καὶ νέων Ἑλλήνων συγγραφέων.

Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἔδωσεν εἰς Ἀθήνας τρεῖς διαλέξεις ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου μὲ θέματα γύρω ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Φρόϋντ, τὰς ὁποίας παρηκολούθησεν ἐκλεκτὸν καὶ πολυπληθὲς ἀκροατήριον.

Μία ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας τῆς Πριγκιπίσσης εἶναι νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἵδρυσιν Ψυχαναλυτικῆς Ἑταιρείας ἐν Ἀθήναις, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως δημιουργηθῇ μία ἀξιόλογος κίνησις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων, ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν μελέτην τοῦ σοβαρωτάτου αὐτοῦ τομέως τῆς ἐπιστήμης.

Ἐπίσης ἡ σημερινὴ συγγραφική της προσπάθεια ἀποβλέπει πρῶτον εἰς τὸ νὰ συγκεντρώσῃ εἰς ἕνα ὀγκώδη τόμον τὰ σημαντικώτερα τῶν κατὰ καιροὺς δημοσιευθέντων ἄρθρων της εἰς διάφορα περιοδικὰ καὶ δεύτερον εἰς τὴν ὁλοκλήρωσιν ἑνὸς νέου ἐπιστημονικοῦ της ἔργου μὲ θέμα πάλιν γύρω ἀπὸ τὰς ψυχαναλυτικὰς ἐπιτεύξεις τῆς ἐποχῆς μας.

Παραλλήλως ἡ πριγκίπισσα Μαρία, ὡς σύζυγος καὶ ὡς μητέρα, ὑπῆρξε καὶ εἶναι ὑποδειγματική. Μία ἀναλλοίωτος ψυχικὴ ἐπαφὴ καὶ συναισθηματικὴ ἁρμονία βασιλεύει εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Πριγκιπικοῦ ζεύγους.

Ἡ φυσιογνωμία ὅμως τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας, λόγῳ τῆς ἐπιβλητικῆς πνευματικῆς της προσωπικότητος, δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ, οὔτε ἀμυδρῶς κἄν, μέσα εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς σελίδας. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον της εἶναι τόσον πλούσια εἰς δημιουργικὸν περιεχόμενον, τὰ ὁποῖα διὰ νὰ σκιαγραφηθοῦν, θὰ ἐχρειάζετο ἴδιος τόμος. Δι' αὐτὸ τελειώνω ἐδῶ τὸ κεφάλαιον αὐτό, ποὺ ἔχει τὴν θέσιν του μόνον λόγῳ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, μὲ τὴν ἔκφρασιν τοῦ εἰλικρινοῦς θαυμασμοῦ εἰς τὸ μεγάλο καὶ λαμπρὸν ἔργον τῆς ἐκλεκτῆς διανοουμένης, τὸ ὁποῖον τιμᾷ τὴν Γυναῖκα, τὴν Ἑλληνίδα καὶ τὴν Πριγκίπισσαν.

Ο ΠΡΙΓΚΙΨ ΠΕΤΡΟΣ

ΤΗΝ 3ην Δεκεμβρίου 1908, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος καὶ ἡ πριγκίπισσα Μαρία ἀπέκτων τὸ πρῶτον τέκνον των: Τὸν πρίγκιπα Πέτρον, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εἰς Παρισίους καὶ ἐβαπτίσθη εἰς Ἀθήνας.

Τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ γράμματα ὁ μικρὸς Πρίγκιψ τὰ ἐδιδάχθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ ἡλικίας δὲ τεσσάρων ἐτῶν, ἐδείκνυε μίαν αὐθόρμητον ἐξ ἐνστίκτου ἔφεσιν πρὸς μάθησιν. Καὶ καθὼς ἀνεπτύσετο ἐφανέρωνεν ὅτι εἶχε κληρονομήσει ὅλα τὰ ἀγαθὰ χαρακτηριστικὰ τῶν γονέων του: Τὴν εὐθύτητα, τὴν ἀντίληψιν καὶ τὸ θάρρος τοῦ πατρός του, μαζὶ μὲ τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν γαλατικὴν εὐγένειαν τῆς μητρός του.

Ὀλίγον παρέμεινεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ πρίγκιψ Πέτρος. Ὅταν δέ, μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, ὁ πατήρ του ἐγκατεστάθη καὶ πάλιν εἰς Παρισίους, ἐφοίτησεν εἰς γαλλικὰ σχολεῖα, διδασκόμενος κατ' οἶκον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀπὸ τὴν Λουκίαν Γεωργιάδου καὶ τὸν καθηγητὴν τῆς θεολογίας ἀρχιμανδρίτην Λεγάκην.

Τὴν εἰσαγωγὴν καὶ τὴν πρόοδόν του εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ἐπέβλεπε προσωπικῶς ὁ πατήρ του, ὁ ὁποῖος τοῦ ὡμίλει συχνὰ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ δὲ μητέρα του, πριγκίπισσα Μαρία, μὲ τὸν πλούσιον πνευματικόν της κόσμον, συνεχῶς ηὔρυνε τοὺς διανοητικοὺς ὁρίζοντας τοῦ υἱοῦ της. Εἰς τὴν μόρφωσιν ἐξ ἄλλου τοῦ νεαροῦ Πρίγκιπος ἐβοήθει καὶ ἡ ἐκπληκτικὴ εἰς ἀριθμὸν οἰκογενειακὴ βιβλιοθήκη, εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὁποίας παρέμενεν ἐπὶ ὥρας ἀπορροφημένος εἰς τὴν μελέτην κάποιου βιβλίου.

Χάρις εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν φιλομάθειάν του, ἐπεράτωσε ταχέως τὰς ἐγκυκλίους σπουδάς του καὶ εἰς ἡλικίαν μόλις 17 ἐτῶν ἐνεγράφη εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων ὅπου παρηκολούθησε νομικὰς οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἔλαβε δὲ τὸ δίπλωμά του μὲ ἄριστα. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνέγραψε καὶ ἐξέδωκε μίαν πρωτότυπον ἐπιστημονικὴν πραγματείαν περὶ τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν τῆς Δανίας, ἀναφερομένην εἰς τὸν τρόπον τῆς ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας των, διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ἀγροτῶν καὶ τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πρίγκιπος Πέτρου δὲν περιωρίσθη εἰς αὐτοὺς

μόνον τοὺς κλάδους, ἀλλ' ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἄλλα θέματα τῆς ἐπιστήμης. Ἀποφοιτήσας ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων παρηκολούθησεν ἐπὶ διετίαν μαθήματα ἀνθρωπολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου. Ἀκολούθως ἐπεδόθη εἰς τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῆς ἱστορίας, ἠσχολήθη δὲ καὶ μὲ τὴν ψυχανάλυσιν. Παραλλήλως πρὸς τὴν πνευματικήν του κατάρτισιν, ὁ Πρίγκιψ ἐπεμελεῖτο καὶ τὴν σωματικήν του ἀνάπτυξιν, ἔχων ὡς ἔμβλημα τὴν ἀρχὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων: «Νοῦς ὑγιὴς ἐν σώματι ὑγιεῖ». Ἦτο καὶ εἶναι φίλος ὅλων τῶν εὐγενῶν ἀθλημάτων. Προτιμᾷ δὲ ἰδιαιτέρως τὸ ὁδηγεῖν αὐτοκίνητον, τὸ τέννις, τὴν ἱππασίαν, τὸ κολύμβημα καὶ τὸ χόκεϋ, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε καὶ πρωταθλητής, διακριθεὶς εἰς πολλὰς διεθνεῖς συναντήσεις εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβε μέρος.

Ἕνας Πρίγκιψ ὅμως ὀφείλει νὰ εἶναι καὶ καλὸς στρατιώτης. Τὴν στοιχειώδη στρατιωτικήν του ἐκπαίδευσιν, ὁ πρίγκιψ Πέτρος ἔλαβεν εἰς τὸν Δανικὸν στρατόν, εἰς τὸν ὁποῖον κατετάχθη ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης, ὑπηρετῶν τὴν θητείαν του κατ' ἀρχάς. Κατόπιν εἰσήχθη εἰς τὴν σχολὴν δοκίμων ἀξιωματικῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξῆλθε μετὰ διετίαν μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς στρατιωτικῆς του ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν σχολήν, οὐδέποτε ἐδέχθη νὰ τοῦ γίνῃ καὶ ἡ παραμικρὰ ἐξαίρεσις. Ἠγάπησε τὴν σκληρότητα καὶ τὰς κακουχίας τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς μὲ τὴν ἰδίαν εὐχαρίστησιν μὲ τὴν ὁποίαν ἄλλοι ἀγαποῦν τὴν ἄνεσιν καὶ τὰς διασκεδάσεις. Εἰς τοὺς θαλάμους τῶν Δανικῶν στρατώνων, ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης, ἐκοιμᾶτο δίπλα ἀπὸ τὸν Δανὸν χωρικόν, ὁ ὁποῖος ἄφινε τὸν ἀγρόν του διὰ νὰ καταταγῇ εἰς τὸν στρατόν. Οὐδέποτε δυσανασχέτησε διὰ κάτι τὸ ὁποῖον ἡ ὑπηρεσία του ἐπέβαλλε, ὁσονδήποτε βαρὺ καὶ ἂν ἦτο.

Κατὰ τὸ 1937 ὁ Πρίγκιψ ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ καταταγῇ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν, ἔνθα ἔλαβε τὸν βαθμὸν τοῦ ὑπολοχαγοῦ, τοποθετηθεὶς εἰς τὸ 34ον Πεζικὸν Σύνταγμα. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὑπηρεσίας του ὑπῆρξεν ὑπόδειγμα ἀξιωματικοῦ. Πειθαρχικὸς εἰς τοὺς ἀνωτέρους του, προσηνὴς πρὸς τοὺς συναδέλφους του καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐκέρδισεν εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀγάπην ὅλων. Ἡ ζωή του ἐρρυθμίζετο μὲ τὸν ἦχον τῆς σάλπιγγος τοῦ συντάγματός του. Ἀκριβὴς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὡς χρονόμετρον, ἀφιερώθη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁλοψύχως εἰς τὸ στράτευμα. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἔδωσε δείγματα τῆς στρατιωτικῆς του ἱκανότητος καὶ ἰδιοφυΐας κατὰ τὰ μεγάλα γυμνάσια τοῦ Στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ἔγιναν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1937 εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Σερρῶν.

Ὁ πρίγκιψ Πέτρος παρέμεινεν ἐπ' ἀρκετὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅταν δὲ ἐξερράγη ὁ πόλεμος 1940-1941 ὑπηρέτησεν ὡς σύνδεσμος τοῦ Ἑλ-

ληνικοῦ μετὰ τοῦ Ἀγγλικοῦ Στρατηγείου. Ὅταν ἡ συντριπτικὴ ὑπεροχὴ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν ἐξηνάγκαζε τοὺς Ἄγγλους νὰ ἐκκενώσουν τὴν Ἑλλάδα, συνώδευσε τὸν ἀείμνηστον Βασιλέα Γεώργιον Β' εἰς τὴν Κρήτην καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου παρέμεινε πάντοτε παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ἄνακτος. Ἦτο δὲ τοῖς πᾶσι γνωστὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Β' ἠγάπα καὶ ἐξετίμα βαθύτατα τὸν ἐξάδελφόν του πρίγκιπα Πέτρον, διὰ τὸν σταθερὸν χαρακτῆρα του, τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὸ καθῆκον καὶ τὴν μόρφωσίν του.

Δὲν εἶναι μόνον ἐπιστήμων καὶ στρατιώτης ὁ υἱὸς τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Εἶναι καὶ συγγραφεὺς ἐξαίρετος, δώσας δείγματα τῶν πολυσχιδῶν γνώσεών του καὶ τοῦ γλαφυροῦ συγγραφικοῦ του ὕφους. Συνέγραψεν ἀρκετὰς μελέτας, σχετικὰς πρὸς τὰς ἐπιστήμας μὲ τὰς ὁποίας ἠσχολήθη. Αἱ μελέται του αὗται, ἐκ τῶν ὁποίων, ἄλλαι μὲν ἐξεδόθησαν εἰς τεύχη, ἄλλαι δὲ ἐδημοσιεύθησαν εἰς εἰδικὰ περιοδικά, ἐκρίθησαν εὐμενέστατα ἀπὸ τοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους τῆς Εὐρώπης. Ἐπὶ μακρὸν δὲ ὑπῆρξεν εἷς ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς συνεργάτας τῆς Παρισινῆς Ἐφημερίδος «Paris—Soir».

Σπουδαία συμβολὴ εἰς τὸ συγγραφικὸν ἔργον τοῦ πρίγκιπος Πέτρου, εἶναι «Αἱ ταξιδιωτικαὶ ἐντυπώσεις» ἀπὸ τὰς Ἰνδίας. Τὸ ταξίδιον ἐκεῖνο ἤρχισεν ὁ Πρίγκιψ κατὰ τὸ 1937 ἐκκινήσας ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἐτελείωσε κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1939 εἰς Καλκούταν. Διήρκεσε σχεδὸν δύο ἔτη. Δὲν ἦτο ταξίδιον ἀναψυχῆς καὶ περιηγήσεων. Ἀπέβλεπε κυρίως εἰς ἐθνολογικὰς σπουδὰς καὶ εἰς συμπλήρωσιν παντὸς τὸ ὁποῖον ὁ Πρίγκιψ εἶχεν ἀποκομίσει ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῆς τέχνης τῶν χωρῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ διήρχετο. Διότι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σχηματίζει τις σαφεῖς ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι ὁλοκληρώνουν τὴν ἔρευναν καὶ πλουτίζουν τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν.

Ὁδηγῶν ὁ ἴδιος τὸ αὐτοκίνητόν του, διῆλθεν ὅλας τὰς χώρας τῆς Ἀσίας, διὰ μέσου δυσβάτων ὁδῶν, ἐρήμων καὶ ποταμῶν, φθάσας μέχρι τῆς ἀπωτάτης ἄκρας τῶν Ἰνδιῶν. Ἐστάθμευεν ἐπὶ ἡμέρας καὶ ἑβδομάδας, παντοῦ ὅπου μνημεῖα παλαιῶν πολιτισμῶν ἐκίνουν τὸ ἐνδιαφέρον του, τοῦ ὑπέσχοντο πνευματικὰς συγκινήσεις καὶ συνεπλήρουν τὰς γνώσεις του. Ὁ Πρίγκιψ ἐμελέτησεν ἰδιαιτέρως εἰς τὰς χώρας ἐκείνας τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Αἱ ἐντυπώσεις του ἐκεῖναι, συνδυάζουσαι τὴν ἐπιστημονικὴν κρίσιν μὲ τὴν γλαφυρὰν ἀφήγησιν, ἐδημοσιεύθησαν εἰς βιβλίον ἐκδοθὲν τὸ 1940 εἰς Ἀθήνας τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ γράφοντος ὑπὸ τίτλον : «Ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Καλκούταν».

Τὸ σοβαρώτερον ὅμως μέχρι τοῦδε ἔργον τοῦ πρίγκιπος Πέτρου, ἔργον

παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος, εἶναι τὸ «Αἰώνιον ζήτημα». Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶναι γραμμένον εἰς τὴν Ἀγγλικήν, διότι πρόκειται νὰ ἐκδοθῇ εἰς βιβλίον καὶ κυκλοφορήσῃ εἰς τὴν Ἀμερικήν, ὁ πρίγκιψ Πέτρος ἐξετάζει τὴν ἀέναον διαμάχην μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐθνολογίας. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο δέ, ὁ συγγραφεὺς ἐπιδιώκει νὰ δώσῃ μίαν ἑρμηνείαν εἰς τὰ σύγχρονα γεγονότα καὶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ταῦτα ἔχουν τὴν ἀρχήν των εἰς τὴν αἰωνίαν πάλην μεταξὺ τῶν δύο κόσμων.

Εἰς τὸ «Αἰώνιον ζήτημα», καρπὸν πολυετῶν μόχθων καὶ ἐρευνῶν, ὁ Πρίγκιψ ἀνατρέχει εἰς τοὺς παλαιοτέρους χρόνους τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Μεσογειακοῦ πολιτισμοῦ, ἀναλύει τὴν πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀσιατικῶν χωρῶν καὶ συσχετίζει τὴν προαιωνίαν διαμάχην Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἡ ὁποία συνεχίζεται καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, μὲ τὰ τελευταῖα παγκόσμια γεγονότα.

Αὐτὸς ἐν ὀλίγοις εἶναι ὁ πρίγκιψ Πέτρος, ὡς στρατιώτης καὶ ὡς συγγραφεύς. Ἀπομένει ὁ ἄνθρωπος. Ὡς ἄνθρωπος ὁ Πρίγκιψ εἶναι ἁπλός, καὶ ἐξαιρετικὰ εὐχάριστος συνομιλητής.

Κατὰ τὴν πρὸ ἐτῶν παραμονήν του εἰς τὴν Ἀμερικήν, ὁ Πρίγκιψ ἔδωσε σειρὰν διαλέξεων ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ἀμερικανικοῦ κοινοῦ, ἀποβλέπων εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν μεγάλων μας φίλων καὶ τῶν ὁμογενῶν, ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος.

Ἡ ἀγάπη τοῦ Πρίγκιπος πρὸς τὴν ἁπλότητα καὶ τὰς ὑγιεῖς δημοκρατικὰς ἀρχάς, ἔγιναν κάποτε ἀφορμὴ παρεξηγήσεων.

Μερικοὶ καλοθεληταί, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν ἰδικούς των σκοπούς, ἔθεσαν εἰς τὰ χείλη του δηλώσεις, εἰς τὰς ὁποίας αὐτὸς οὐδέποτε προέβη. Ἀλλ' αἱ παρεξηγήσεις αὐταὶ διελύθησαν συντόμως καὶ ὁ πρίγκιψ Πέτρος μένει πάντοτε ὁ εὐγενὴς καὶ εὐρυμαθὴς ἄνθρωπος, ὁ πειθαρχικὸς στρατιώτης, ὁ βαθὺς μελετητὴς τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἐθνολογίας, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὸ πνευματικὸν ἔργον του καὶ μόνον εἰς αὐτό. Καὶ μία ἀκόμη ἀπόδειξις τούτου εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἔπαυσε ποτὲ τὰς μελέτας καὶ ἐρεύνας του, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ἀντικειμενικὸν σκοπόν, νὰ φέρουν εἰς φῶς τὰς κεκρυμμένας εἰς τὰ βάθη τῶν αἰώνων πηγὰς τοῦ παναρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἤδη διαμένει εἰς Καλιμπόγκ ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῶν Ἱμαλαΐων, καὶ τελεῖ ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς εἰδικῆς ἀποστολῆς ἐπιστημόνων ἐντεταλμένων ὑπὸ τοῦ ἐν Κοπεγχάγῃ Ἀνθρωπολογικοῦ Μουσείου, ὅπως συλλέξωσιν ἀνθρωπολογικὰ καὶ ἐθνολογικὰ στοιχεῖα, διὰ τὰς διαφόρους φυλὰς ποὺ διαβιοῦν περὶ τὰ Ἱμαλάϊα.

Κατὰ τὸ 1953 ὁ πρίγκιψ Πέτρος ἔδωσε σειρὰν διαλέξεων ἐξαιρετικοῦ

ἐνδιαφέροντος μετὰ προβολῆς ἐγχρώμων κινηματογραφικῶν ταινιῶν, ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω θεμάτων, εἰς Παρισίους, Βιέννην, Κοπεγχάγην καὶ Στοκχόλμην. Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁ δημοφιλὴς Πρίγκιψ πρόκειται ἐντὸς τοῦ ἔτους νὰ ἔλθῃ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα θὰ ὁμιλήσῃ ἐνώπιον τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ ἐπὶ τῶν μελετῶν καὶ τῶν πορισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπεκόμισεν ἀπὸ τὰς πολυετεῖς ἐπιστημονικάς του ἐρεύνας.

Η ΠΡΙΓΚΙΠΙΣΣΑ ΕΥΓΕΝΙΑ

ΤΗΝ χαρὰν τοῦ Πριγκιπικοῦ ζεύγους διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ πρώτου τέκνου, ἦλθε νὰ συμπληρώσῃ, ἕνα καὶ ἥμισυ ἔτος ἀργότερον καὶ δεύτερον: Ἡ πριγκίπισσα Εὐγενία, ἡ ὁποία ἐγεννήθη καὶ αὐτὴ εἰς Παρισίους, τὴν 10ην Φεβρουαρίου 1910 ἔλαβε δὲ βαπτιστικὸν ὄνομα τὸ ὁποῖον φέρει πρὸς τιμὴν τῆς θείας της Αὐτοκρατείρας τῆς Γαλλίας Εὐγενίας, συζύγου τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος Γ΄, ἡ ὁποία ἔζη εἰσέτι ὅτε ἐγεννήθη ἡ πριγκίπισσα τῆς Ἑλλάδος.

Μὲ τὴν αὐτὴν φροντίδα, οἱ ὑψηλοὶ γονεῖς της ἐπεμελήθησαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς νεαρᾶς κόρης των, ἡ ὁποία ἀπὸ τὰ παιδικά της χρόνια ἔδειξε θερμὴν ἀγάπην πρὸς κάθε τι τὸ ἑλληνικόν.

Ἀπὸ νεαρᾶς ἡλικίας ἀπέφευγε τὴν κοσμικὴν ζωὴν ἡ Εὐγενία, ἡ ὁποία ἐστράφη πρὸς δύο τινά, τὰ ὁποῖα ἐφανέρωναν τὸν ἀνεπιτήδευτον καὶ σοβαρὸν χαρακτῆρα της: Τὴν ἁπλὴν ζωὴν καὶ τὴν μελέτην. Ὅταν διήρχετο τὸ καλοκαῖρι της εἰς τὴν Βρεττάνην, ἔζοῦσε τὴν πλέον κοινὴν ἀγροτικὴν ζωήν. Ἠσχολεῖτο καὶ αὐτὴ μὲ ἀγροτικὰς ἐργασίας, εἰς τὸ ἀγρόκτημά των, ἐργαζομένη ὡς μία ἁπλῆ χωρική. Οἱ ἐργάται δὲ τοῦ κτήματος καὶ οἱ πέριξ χωρικοὶ τὴν ἀγαποῦσαν διὰ τὴν καλωσύνην καὶ τὴν καταδεκτικότητά της.

Αἱ προτιμήσεις της εἰς τὰ σπὸρ εἶναι τὸ κολύμβημα, τὸ τέννις, τὸ σκί, ἡ ὀρειβασία, τὸ αὐτοκίνητον, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἱππασία.

Ἡ μελέτη, τῆς ἀπορροφᾶ σημαντικὸν μέρος τοῦ εἰκοσιτετραώρου της. Ἔχει διεξέλθει σωρείαν βιβλίων ἐκ τῆς πλουσίας οἰκογενειακῆς βιβλιοθήκης καὶ παρακολουθεῖ πάντα τὴν παγκόσμιον πνευματικὴν κίνησιν. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἱστορίαν. Ἐπίσης γράφει καὶ ἡ ἰδία. Εἰς τὸ γαλλικὸν περιοδικὸν «Λὲ Μόντ Κολονιὰλ» ἔχει δημοσιεύσει κατὰ καιροὺς σειρὰν θαυμασίων ἐντυπώσεων ἀπὸ τὰ ταξίδιά της εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν Αἴγυπτον καὶ ἄλλας χώρας.

Φυσικά, ὅπως κάθε καλλιτεχνικὴ ψυχή, ἀγαπᾶ καὶ τὴν μουσικήν. Εἰς τὴν μουσικήν της βιβλιοθήκην ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει μία συλλογὴ ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν ἁγνὴν λαϊκὴν ψυχὴν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου μας.

Ἡ πριγκίπισσα Εὐγενία ἐνυμφεύθη δίς. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου της ἀπέκτησε δύο τέκνα τὴν Τατιάνα καὶ τὸν Γεώργιον-Ἀνδρέαν. Ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου της, ὁ ὁποῖος ἐτελέσθη ἐν Ἀθήναις τὸν Νοέμβριον τοῦ 1949 μετὰ τοῦ πρίγκιπος Ραϋμόνδου ντὲ λὰ Τόρρε ε Τάσσο, ἀπέκτησε τὸν Κάρολον-Ἀλέξανδρον.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἕνα ὡραιότατον ποίημα, τὸν ὁποῖον ἔγραψεν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀρραβώνων τῆς Πριγκιπίσσης ὁ ἐκλεκτὸς ποιητὴς καὶ λογογράφος Ν. Π. Ἀποστολόπουλος, τὸ ὁποῖον καὶ παραθέτω :

Τώρα στῆς Κρήτης τὰ Λευκὰ ἱστορημένα ὄρη
ἠχοῦν πιστόλια μὲ παληῶν κατορθωμάτων βοῦλες
γιατὶ ἀρραβωνιάστηκε τοῦ Πρίγκιπα ἡ Κόρη
Κρητικοποῦλα καὶ αὐτὴ μέσ' τῆς Κρητικοποῦλες

Ἔτσι τ' ἀρραβωνιάσματα γιορτάζονται ἐκεῖ πέρα
Κι' ἐνῷ μὲ βράκες Κρητικοὶ πηδοῦν στὸν πεντοζάλη,
πότε τὴν Κόρη τραγουδοῦν καὶ πότε τὸν Πατέρα,
ποὺ ἔχουν οἱ θρῦλοι κάτω ἐκεῖ τὴ λεβεντιά του ψάλλει.

Τέτοια κοπέλλα θελκτικὴ
δὲν βρίσκεις στὸν πλανήτη
νὰ παριστᾶ τὴν Κορσικὴ
ἀντάμα μὲ τὴν Κρήτη,

νἄχη Πατέρα σὰν κι' Αὐτὸν καὶ Ἥρωα καὶ Μάρτυ,
καὶ νὰ κρατᾶ ἡ Μάννα της ἀπὸ τὸν Μποναπάρτη.

Παρ' ὅλον ὅτι αἱ οἰκογενειακαὶ ὑποχρεώσεις της τὴν κρατοῦν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, ὁσάκις τῆς δίδεται εὐκαιρία ἔρχεται εἰς τὴν πατρικήν της χώραν, τὴν ὁποίαν πάντα μὲ χαρὰν καὶ συγκίνησιν ἐπαναβλέπει.

Ἡ πριγκίπισσα Εὐγενία, τόσον ἐν Νοτίῳ Ἀφρικῇ, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τελευταίου πολέμου, ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ νοσοκομεῖον Σαὶν-Ντάνσταν, ἔνθα ὑπηρέτησεν, ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μὲ τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν τοὺς τυφλοὺς ἐκ τοῦ πολέμου, προεδρεύει δὲ Ἐπιτροπῆς Ἑλλήνων ἐν Λονδίνῳ διὰ τὴν συλλογὴν χρημάτων καὶ ἀγορὰν διαφόρων εἰδῶν καταλλήλων διὰ τοὺς Ἕλληνας τυφλοὺς πολεμιστάς. Ἐπίσης συνεργάζεται καὶ μὲ τὸν ἐν Ἀθήναις οἶκον Τυφλῶν πολεμιστῶν εἰς Π. Φάληρον, διὰ τὰ μέλη τοῦ ὁποίου ἔχει ἀποστείλει κατὰ καιροὺς ὡρολόγια, πλεκτικὰς μηχανάς, εἰδικὰ βιβλία κ.λ.π.

Ἤδη ἡ πριγκίπισσα Εὐγενία, μετὰ τοῦ συζύγου καὶ τῶν τέκνων της ἔχει ἐγκατασταθῆ μονίμως εἰς Παρισίους.

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥΣ 1912-13

ΜΕΤΑ τοὺς γάμους των, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος καὶ ἡ σύζυγός του ἐγκατεστάθησαν εἰς Παρισίους. Τὸ πλεῖστον δὲ διέμενον εἰς τὴν ἔπαυλίν των, εἰς τὸ προάστιον τῶν Παρισίων Σαὶν Κλοῦ. Ἡ κατοικία των, ἦτο ἕνα κομμάτι Ἑλλάδος, εἰς τὴν καρδίαν τῆς Γαλλίας, ἡ δὲ θύρα των ἦτο πάντοτε ἀνοικτὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Πρίγκιψ, φίλος τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος, κατέστη μία ἀπὸ τὰς πλέον διακεκριμένας προσωπικότητας τῆς γαλλικῆς πρωτευούσης, συνδεθείς, κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς ἐκεῖ διαμονῆς του, διὰ στενῆς φιλίας μὲ ἐξέχοντας Γάλλους πολιτικούς, στρατιωτικούς, διπλωμάτας καὶ ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖοι ἐξετίμησαν βαθύτατα τὴν εὐθύτητα, τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν εὐρυμάθειαν τοῦ Γεωργίου. Εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ φιλοξένου μεγάρου του συχνὰ συνεκεντροῦτο τὸ ἄνθος τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καὶ διανοήσεως.

Κατὰ τὸ 1909, μετὰ τὸ στρατιωτικὸν κίνημα τοῦ Γουδί, ἡ μῆνις τῶν ἐπαναστατῶν ἐστράφη ἐναντίον τῆς Δυναστείας, ὡς ἂν αὐτὴ νὰ ἦτο ὑπεύθυνος τῶν ἀθλιοτήτων τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν ἀτυχημάτων τοῦ Ἔθνους. Καὶ τὸν μὲν Βασιλέα Γεώργιον Α' βεβαίως δὲν ἐτόλμησαν νὰ θίξουν, ἐδημοσίευσαν ὅμως τὸν νόμον ΓΤΟΓ' τῆς 8-10-1909, κατόπιν τοῦ ὁποίου οἱ Βασιλόπαιδες ὑπέβαλον τὰς παραιτήσεις των ἀπὸ τὰς θέσεις τὰς ὁποίας κατεῖχον εἰς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τοῦ Ἔθνους. Ὑπέβαλε, λοιπόν, καὶ ὁ πρίγκιψ Γεώργιος τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τὸ Ναυτικόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν.

Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ, καίτοι μακρὰν τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας εὑρισκόμενος, δὲν κατελήφθη ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς ἀπογοητεύσεως καὶ τῆς μνησικακίας. Οὔτε ἐθεώρει τὸν ἑαυτόν του παρῃτημένον ἀπὸ τὸ καθῆκον του νὰ ὑπηρετῇ ὅπως ἠδύνατο καλλίτερον τὴν Ἑλλάδα. Παρηκολούθει μὲ ἐνδιαφέρον πάντοτε τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, διότι πάντοτε ἔκλεινε εἰς τὴν ψυχήν του τὴν Ἑλλάδα. Ἐπωφελούμενος δὲ τῶν φιλικῶν του δεσμῶν μὲ τοὺς ἐξέχοντας Γάλλους πολιτικοὺς καὶ χρησιμοποιῶν τὴν προσωπικήν του ἐπιρροήν, εἶχε καταστῇ ὁ ἀνεπίσημος πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Γαλλίαν.

Κατὰ τὸ 1912, ὅταν ἐκηρύχθη ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος, ἐδημοσιεύ-

θη ὁ νόμος ΔΟ' τῆς 8-10-1912, δυνάμει τοῦ ὁποίου οἱ Βασιλόπαιδες ἐπανήρχοντο εἰς τὰς τάξεις τῶν μονίμων στελεχῶν τοῦ στρατεύματος. Ἡ τότε κυβέρνησις ἀντελαμβάνετο ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ διεξαχθῇ πόλεμος χωρὶς νὰ μετάσχουν εἰς αὐτὸν οἱ υἱοὶ τοῦ Βασιλέως. Ἡ ἀρχιστρατηγία ἀνετέθη εἰς τὸν Διάδοχον Κωνσταντῖνον, τοῦ ὁποίου τὸ γόητρον εἰς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τοῦ Ἔθνους, ὑπῆρξεν ὁ οὐσιωδέστερος παράγων τῆς νίκης. Ὑπείκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ἔσπευσεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος νὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας, ἡ ὁποία προσέφερεν ἐξαιρέτους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ὀργάνωσιν πλωτῶν νοσοκομείων, διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν τραυματιῶν τοῦ πολέμου.

Ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων εἶχε φέρει τότε εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν Ἐλ. Βενιζέλον. Ἡ παλαιὰ διάστασις τοῦ Γεωργίου μετ' αὐτοῦ καίτοι δὲν εἶχε λησμονηθῆ, παρεμερίσθη ἐξ ὁλοκλήρου, πλὴν ὅμως ἡ πολυετὴς ἀπουσία τοῦ Πρίγκιπος ἀπὸ τὸ Ναυτικόν, δὲν κατέστησε δυνατὴν τὴν χρησιμοποίησίν του εἰς τὸν πολεμικὸν στόλον. Ὁ Πρίγκιψ τότε ὡς ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α'. ἠκολούθει αὐτὸν εἰς τὰς μετακινήσεις του ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς τὰ πολεμικὰ μέτωπα τοῦ ἀγωνιζομένου στρατοῦ μας. Ὅταν δὲ αἱ δολοφονικαὶ σφαῖραι τοῦ Σχινᾶ, ὀργάνου τῆς Βουλγαρικῆς θηριωδίας, εὗρον τὸν πρᾶον καὶ λαοφιλῆ ἐκεῖνον Βασιλέα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἔτυχε νὰ εὑρίσκεται εἰς τὰς Ἀθήνας. Καὶ αὐτὸς ἀνέλαβε τὸ θλιβερὸν καθῆκον ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὴν μητέρα του, βασίλισσαν Ὄλγαν, τὸ συνταρακτικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον ἦλθε νὰ ρίψῃ τὴν πένθιμον σκιάν του εἰς τὴν χαρὰν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ Ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἐπανηγύριζε τὰς νίκας του.

Μὲ ἰδιαιτέραν συγκίνησιν ὁ Γεώργιος παρηκολούθει τὴν νικηφόρον δρᾶσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου κατατροπώσαντος εἰς δύο ναυμαχίας τὴν περιβόητον τότε τουρκικὴν ἀρμάδαν. Πόσον θὰ ἤθελεν ὁ Πρίγκιψ-ναύτης νὰ εὑρίσκετο καὶ αὐτός, ἔστω καὶ εἰς ἕνα μικρὸν σκάφος τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὁποίου τόσον εἶχε συμβάλει κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη.

Τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν συγκίνησίν του ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐξέφρασε μὲ συγχαρητήρια τηλεγραφήματα πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου ναύαρχον Κουντουριώτην. Μετὰ τὴν ναυτικὴν νίκην τῆς 5ης Ἰανουαρίου 1913 ὁ Πρίγκιψ τοῦ ἀπέστειλε τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα :

«Πρὸς τὸν ναύαρχον Κουντουριώτην.

Συγχαίρω καὶ αὖθις ὑμᾶς καὶ στόλον διὰ νέαν προστεθεῖσαν σελίδα δόξης Ναυτικοῦ Ἑλλάδος.

ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Ἕνα γεγονός, τὸ ὁποῖον ἔκαμε τὸν Πρίγκιπα τὴν περίοδον ἐκείνην

νὰ δοκιμάσῃ μίαν βαθεῖαν ψυχικὴν ἱκανοποίησιν, ὑπῆρξεν ἡ συντελεσθεῖσα ἐπὶ τέλους ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, ὁ Πρίγκιψ καὶ ἡ σύζυγός του ἀνεχώρησαν καὶ πάλιν εἰς Παρισίους.

Μικρὸν ἦτο τὸ διάλειμμα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας τῆς Πατρίδος. Μετ' οὐ πολὺ ἐξερρηγνύετο ὁ παγκόσμιος πόλεμος τοῦ 1914-1918, ὁ ὁποῖος ἐπεφύλαξεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλας δοκιμασίας καὶ προεκάλεσε τὸν διχασμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Πρίγκιψ εὑρισκόμενος εἰς Παρισίους, διέβλεπε μὲ τὴν ὀρθὴν κρίσιν του τὴν τελικὴν νίκην τῶν συμμάχων. Ναυτικὸς ὁ Γεώργιος ἔκρινεν ὅτι παρὰ τὰς προσκαίρους ἐπιτυχίας τῶν Γερμανοαυστριακῶν, ἡ τελικὴ ἔκβασις δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ ν' ἀποβῇ ὑπὲρ τῶν δυνάμεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κυρίαρχοι τῆς θαλάσσης. Προέβλεπε δὲ ὅτι καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ ἐξηναγκάζετο νὰ ἐξέλθῃ καὶ αὐτὴ εἰς τὸν πόλεμον λόγῳ τῆς ἐπικαίρου γεωγραφικῆς της θέσεως. Χώρα κατ' ἐξοχὴν ναυτικὴ ἡ Ἑλλάς, ἔχουσα συνυφάνει τὴν ζωήν της μὲ τὴν θάλασσαν, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ μὲ τὰς κυριάρχους τῆς θαλάσσης δυνάμεις νὰ ταχθῇ, ἀποκομίζουσα σημαντικὰ ὠφέλη μετὰ τὴν νίκην.

Τὴν πεποίθησιν αὐτὴν εἶχεν ὁ Πρίγκιψ καὶ τὴν διεκήρυττεν εὐθὺς ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως τοῦ μεγάλου πολέμου, καὶ δὲν τὴν ἤλλαξε μηδὲ ὅταν τὰ γερμανικὰ στρατεύματα εὑρίσκοντο εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Παρισίων. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο, ἐτηλεγράφει συνεχῶς πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν. Ἀπέστειλε συνολικῶς 42 τηλεγραφήματα—ἀντίγραφα τῶν ὁποίων εὑρίσκονται εἰς τὸ προσωπικὸν ἀρχεῖον τοῦ Πρίγκιπος—συνιστῶν τὴν ἔξοδον τῆς Ἑλλάδος παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν συμμάχων.

Ὁ Βασιλεὺς καὶ αἱ κυβερνήσεις, αἱ διαδεχθεῖσαι τὴν κυβέρνησιν Βενιζέλου, κρίνουσαι μὲ ἴδια κριτήρια, ἐθεώρησαν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ προσωρινῶς στάσιν αὐστηρᾶς οὐδετερότητος, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον αἱ κυβερνήσεις τῶν συμμάχων δὲν παρεῖχον ἱκανὰς ἐγγυήσεις διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν Ἑλληνικῶν βλέψεων.

Ἡ στάσις ἐκείνη τῆς αὐστηρᾶς οὐδετερότητος, συνεπικουρουμένη καὶ ἀπὸ τὰ τότε αἰσθήματα τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ, ἐκρίθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας ὡς γερμανόφιλος.

Αἱ φῆμαι ὠργίασαν ἐναντίον τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῆς Βασιλίσσης Σοφίας, εἰς τὴν δῆθεν ἐπίδρασιν τῆς ὁποίας ὠφείλετο, κατὰ τοὺς συκοφάντας, ἡ στάσις τοῦ Βασιλέως. Ἡ ἱστορία ἀπέδειξεν ἤδη πόσον ἠδικήθη ὁ μάρτυς ἐκεῖνος Βασιλεύς, ὁ ὁδηγήσας τὴν χώραν εἰς τὰς νίκας τῶν Βαλκανικῶν πολέμων καὶ ἡ Βασίλισσα ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐστάθη πλήρης στοργῆς καὶ ἀφοσιώσεως παρὰ τὸ πλευρόν του, ζήσασα, βασιλεύσασα καὶ ἀποθανοῦσα ὡς Ἑλληνίς.

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ἀλλοίαν ἔχων ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην, καὶ ἀφοῦ συνηντήθη μὲ τὸν γάλλον ὑπουργὸν Ἀριστείδην Μπριάν, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε προσωπικὸν σύνδεσμον, ἀπεφάσισε κατὰ τὸ 1915 νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα κομίζων συγκεκριμένας προτάσεις διὰ νὰ μεταπείσῃ τὸν Βασιλέα καὶ τὴν τότε κυβέρνησιν τοῦ Δημ. Γούναρη, νὰ ἀλλάξῃ πολιτικὴν γραμμὴν καὶ νὰ σπεύσῃ ὅπως προβῇ εἰς τὰς ἀναγκαίας διπλωματικὰς ἐνεργείας ὅπως συντελεσθῇ τὸ ταχύτερον ἡ μετὰ τῆς «Ἀντάντ» συμμαχία ἐμπράκτως.

Τὴν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἐκείνην (Μάιος τοῦ 1915) ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἠσθένει ἐκ πλευρίτιδος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη. Ὅταν δὲ ὁ Πρίγκιψ ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισίων, καὶ ἔφθασεν εἰς Μασσαλίαν διὰ νὰ ἐπιβῇ πλοίου ἵνα ἔλθῃ εἰς Ἑλλάδα, ἔλαβε τηλεγράφημα ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τοῦ ὁποίου εἰδοποιεῖτο νὰ ματαιώσῃ τὸ ταξίδιόν του, διότι ὁ Βασιλεύς, βαρύτατα ἀσθενής, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἔχῃ σοβαρᾶς φύσεως συνομιλίας. Παρὰ τὸ τηλεγράφημα ὅμως ὁ Πρίγκιψ, ἀψηφῶν τοὺς κινδύνους τῶν γερμανικῶν ὑποβρυχίων, τὰ ὁποῖα ἔβριθον εἰς τὴν Μεσόγειον, συνέχισε τὸ ταξίδιόν του καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Μόλις ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας εἰσήχθη ἀμέσως εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ ἀσθενοῦντος Βασιλέως, ὁ ὁποῖος καταφανῶς ἐξεδήλωσε τὴν εὐχαρίστησίν του διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἀδελφοῦ του. Τόσον δὲ εὐεργετικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίσκεψις ἐκείνη τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὥστε ὁ θεράπων ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς Α. Ἀναστασόπουλος τοῦ εἶπεν :

— Διὰ τῆς παρουσίας σας Ὑψηλότατε ἐσώσατε τὸν Βασιλέα!..

Ὁ Πρίγκιψ εἶχεν ἐπανειλημμένας συνομιλίας μετὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Δημητρίου Γούναρη ἐπὶ τοῦ κυρίου θέματος τῆς ἀποστολῆς του. Ἀνέπτυξε τὰς προτάσεις τῶν συμμάχων καὶ τὰς ὑπεστήριξε μὲ θέρμην. Κατὰ τὰς συνομιλίας αὐτὰς ὁ Γεώργιος διεπίστωσεν ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἦτο καθόλου ἀντίθετος τῆς πολιτικῆς τῶν συμμάχων, παρέμενε δὲ σταθερὸς φίλος τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Τὸ Ἐθνικὸν ὅμως συμφέρον, ὅπως ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ τότε κυβερνῶντες ἐπίστευον, ἐπέβαλλον εἰς τὴν χώραν νὰ παραμείνῃ ὅσον τὸ δυνατὸν μακρὰν τοῦ πολέμου, ἐπιφυλάσσουσα εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ ἐξέλθῃ παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν συμμάχων, ὅταν αἱ περιστάσεις θὰ ἐπέτρεπον τοῦτο.

Μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ Βασιλέως, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀνεχώρησε καὶ πάλιν εἰς Παρισίους, πλήρης θλίψεως.

Κατὰ τὴν παραμονήν του εἰς Ἀθήνας, ἔπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς του. Τελικῶς ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπείσῃ τοὺς ἰθύνοντας τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος. Τὸν σημαντικὸν δὲ ρόλον του κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις ἐκείνας τοῦ 1915 ἀνεγνώρισεν ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ ὑπουργὸς τῆς κυβερνήσεως Βενιζέλου, Νικόλαος

Πολίτης, όστις ωμίλησε μετέπειτα διά την ωριμότητα της πολιτικής σκέψεως του πρίγκιπος Γεωργίου εις την Ἑλληνικήν Βουλήν και έψεξε δριμύτατα τον Δημήτριον Γούναρην διότι δεν ήκουσε τας υποδείξεις του.

Ὁ Πρίγκιψ παρέμεινεν εις Παρισίους μέχρι του 1920. Ἀπό εκεί παρηκολούθησε τας περιπετείας του Ἔθνους καθ' όλην την περίοδον εκείνην. Ἦτοι την εγκατάστασιν του Βενιζέλου εις την Ἀρχήν, την απομάκρυνσιν της Βασιλικής Οἰκογενείας, την Μικρασιατικήν εκστρατείαν κ.λ.π. Εἶχε δε την ικανοποίησιν να ίδη, μετά τας εκλογάς του 1920 και το επακολουθήσαν δημοψήφισμα, την θριαμβευτικήν επάνοδον του Βασιλέως Κωνσταντίνου εις τον θρόνον του. Μετά την παλινόρθωσιν ο Γεώργιος ήλθε δι' ολίγον χρονικόν διάστημα και πάλιν εις την Ἑλλάδα και ανεχώρησεν εκ νέου εις Παρισίους, όπου ήτο η μόνιμος διαμονή του.

Καθ' όλον δε εκείνο το διάστημα, κατά τον οποίον η Ἑλλάς είδε ευτυχείς ημέρας και εγνώρισε θριάμβους, δυστυχίας και συμφοράς, εις μίαν δραματικήν σειράν εναλλαγών, ο Πρίγκιψ δεν έπαυσεν ουδ' επί στιγμήν από την ανεπίσημον σκοπιάν του, ν' αγωνίζεται υπέρ της Ἑλλάδος και να χρησιμοποιή τας προσωπικάς του εν Παρισίοις σχέσεις και το κύρος του επ'αγαθώ της Ἑλληνικής πατρίδος.

Καί η Ἑλληνική σημαία, η οποία εκυμάτιζεν υπερηφάνως εις τον εξώστην της οικίας του, εις την οδόν Ἀδόλφ Ὑβόν 6 κατά τας επισήμους εθνικάς ημέρας, εδείκνυεν ότι μέσα εις τον οίκον εκείνον έπαλλε πράγματι μία αγνή Ἑλληνική καρδία.

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΤΑ διαρρεύσαντα έτη από του 1922 και εντεύθεν ήσαν έτη δραματικά διά την Ελλάδα και την Ελληνικήν Δυναστείαν: Η Μικρασιατική καταστροφή επήλθεν ώς τραγική λύσις της εκστρατείας εκείνης.

Η ιστορία έχει αποδείξει ότι, μετά πάσαν καταστροφήν, αναζητούνται εξιλαστήρια θύματα διά ν' αποδοθούν εις αυτά αι ευθύναι δι' ατυχή γεγονότα, τα οποία βαρύνουν άλλους ή αποτελούν την εκδήλωσιν της σκοτεινής θελήσεως της μοίρας. Ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος, παρ' όλον ότι περιεβάλλετο από την αγάπην του λαού του, παρ' όλον ότι αι στρατιωτικαί δυνάμεις παρέμενον πισταί εις αυτόν, έδιδε και πάλιν το παράδειγμα της αυτοθυσίας, διά να μη επισωρευθούν νέα δεινά εις την χώραν. Ηκολούθει διά δευτέραν φοράν, με την Βασιλικήν οικογένειαν, τον δρόμον της εξορίας. Άφινε εις τον θρόνον τον πρωτότοκον υιόν του, Βασιλέα Γεώργιον τον Β', τον οποίον όμως η επανάστασις εξηνάγκασεν εις απομάκρυνσιν ολίγους μήνας αργότερον.

Κατά τα επακολουθήσαντα έτη, αλλεπάλληλα πένθη έπληξαν την Ελληνικήν Βασιλικήν Οικογένειαν. Ο πρίγκιψ Γεώργιος εθρήνησε τον θάνατον του αδελφού του μάρτυρος Βασιλέως Κωνσταντίνου (11 Ιανουαρίου 1923), έπειτα της μητρός του Βασιλίσσης Όλγας (1926), κατόπιν της Βασιλίσσης Σοφίας (13 Ιανουαρίου 1932).

Βασίλισσαι και Βασιλείς, οι οποίοι υπηρέτησαν με πίστιν τον λαόν των και πρωτηγωνίστησαν εις τα πολεμικά μεγαλουργήματα της Πατρίδος απέθανον εις ξένην γην, με την αγάπην της Ελλάδος εις την ψυχήν των. Και έπρεπε να περάσουν αρκετά έτη ακόμη μέχρις ότου η Πατρίς προσφέρη εις αυτούς το ολίγον χώμα, πού εδικαιούντο διά την αιωνίαν ανάπαυσίν των.

Έτη εσωτερικών περιπετειών διά την Ελλάδα, έτη πολιτικής αστάθειας με αλλεπάλληλα στρατιωτικά κινήματα ηκολούθησαν. Η έλλειψις του βασιλικού θεσμού, εγγυωμένου την σταθεράν πορείαν του Έθνους, καθίστατο πλέον αισθητή. Και το 1935, δι' ενός εκπληκτικού εις αποτελέσματα δημοψηφίσματος, ο Ελληνικός λαός εξέφραζε την θέλησίν του, υπέρ της επανόδου του Βασιλέως. Ούτως ο Βασιλεύς Γεώργιος Β' υπα-

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος καὶ ἡ πριγκίπισσα Μαρία κατὰ τελευταιαν φωτογραφίαν των

κούων εἰς τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἐγγυητὴς τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας, καὶ ὡς ὁδηγητὴς τοῦ Ἔθνους εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον ἐν μέσῳ τῶν ἀπειλητικῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων, οἱ ὁποῖοι διεγράφοντο εἰς τὸν ὁρίζοντα.

Νοσταλγὸς τῆς ἀγαπημένης του Πατρίδος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν αἱ περιστάσεις τὸν ἀπεμάκρυναν ἐπὶ δέκα πέντε καὶ πλέον ἔτη, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ μάτια του διψοῦσαν διὰ τὸν καθαρὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ψυχή του διὰ τὴν ζείδωρον αὖραν τῶν γαλανῶν θαλασσῶν της.

Ἦλθε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1937 μὲ ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του: Τὴν σύζυγόν του πριγκίπισσαν Μαρίαν, τὸν υἱόν του πρίγκιπα Πέτρον καὶ τὴν κόρην του πριγκίπισσαν Εὐγενίαν.

Ἡ χαρά του διότι ἐπανέβλεπε τὴν πατρίδα ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια, ἔλαμπεν εἰς τὰ καθαρὰ γαλανὰ μάτια του. Καὶ ὁ νοῦς του, ἡ ψυχή του, ἐστράφησαν ἀμέσως πρὸς τὴν Κρήτην. Ἀκαταμάχητος νοσταλγία τὸν ἔφερε πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν μεγαλόνησον, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπὶ τριάντα ἔτη, μίαν ὁλόκληρον ζωήν, ἡ σκέψις του οὐδέποτε ἀπεμακρύνθη. Θύελλαι καὶ τρικυμίαι ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν πατρίδα, ἡμέραι φωτειναὶ ἀνέτειλαν καὶ νύκτες σκοτειναὶ τὴν ἐκάλυψαν, μίση καὶ πάθη ἐθόλωσαν τὰ πνεύματα, ἀλλὰ ὁ Γεώργιος παρέμεινεν ὁ «Κρητικὸς Πρίγκιψ» εἰς τὴν καρδίαν τῆς Εὐρώπης ὅπου ἔζη. Καὶ καθὼς παρήρχοντο τὰ ἔτη, ἡ νοσταλγία τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν νῆσον, ἀντὶ νὰ μετριασθῇ, ἐγιγαντοῦτο μέχρις ὅτου ἦλθεν ἡ ὡραία καὶ εὐτυχὴς ἡμέρα νὰ ἱκανοποιηθῇ.

Δὲν ἦτο ἐκείνη μία ἁπλῆ ἐπίσκεψις. Ἦτο ἕνα προσκύνημα πρὸς τὸν αἱματοβαμμένον τόπον, μὲ τὸν ὁποῖον τὸν συνέδεσαν ἀλησμόνητοι ἀναμνήσεις, ἐπίμονοι ἀγῶνες, βαθέα αἰσθήματα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Κρήτη ἐπερίμενε τὸν Πρίγκιπά της. Ἐπιτροπαὶ Κρητῶν εἶχον ὑποβάλει πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον τὸν Β', περιοδεύοντα τὴν νῆσον ὀλίγον χρόνον πρίν, τὴν παράκλησιν ὅπως ἐπισκεφθῇ τὴν Κρήτην ὁ πρίγκιψ Γεώργιος. Διότι ἡ ἐκτίμησις καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ κρητικοῦ λαοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Γεωργίου παρέμεινε βαθέως ριζωμένη εἰς τὴν ψυχήν του, παρ' ὅλα τὰ τριάντα χρόνια ποὺ ἐπέρασαν. Διὰ τοὺς παλαιούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον γηράσει ἤδη, ὁ Γεώργιος ἦτο ὁ «Πρίντζιπας» ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλέως, ποὺ εἶχε κατέλθει τότε ὡς προάγγελος καὶ ἐργάτης τῆς ἑνώσεως. Διὰ τοὺς νέους ἦτο θρῦλος.

Πρωΐα τῆς 11ης Ἀπριλίου 1937. Μὲ ἐνθουσιασμὸν ποὺ ἐνεθύμιζε τὰς παλαιὰς ἡμέρας ὁ κρητικὸς λαὸς ὑπεδέχετο τὸν Γεώργιον. Τὰ Χανιὰ ἦσαν σημαιοστόλιστα. Ἡ χαρὰ ἔλαμπεν εἰς τὰ πρόσωπα ὅλων. Συγκεκινημένος ὁ Πρίγκιψ ἐπάτησε καὶ πάλιν τὴν γῆν τῆς Κρήτης, μαζὶ μὲ

τὴν σύζυγόν του καὶ τὰ τέκνα του. Ἡ ἐμφάνισίς του εἰς τὴν πόλιν τῶν Χανίων, ὅπου ἄπειρα πλήθη ἐζητωκραύγαζον δακρύοντα, παρεῖχε τὸ θέαμα μιᾶς σεμνῆς καὶ ἐπιβλητικῆς μεγαλοπρεπείας.

Γέροντες ὁπλαρχηγοὶ κυρτωμένοι ἀπὸ τὸ βάρος τόσων ἀγώνων καὶ τόσων ἐτῶν, ἔβλεπον καὶ ἐθαύμαζον τὸν Πρίγκιπα εὐθυτενῆ καὶ ἀκμαῖον φέροντα τὴν στολὴν τοῦ ναυάρχου. Παλαιοὶ φίλοι καὶ ἀγωνισταὶ παρουσιάζοντο καὶ τοῦ ἔσφιγγον τὴν χεῖρα. Ὁ Πρίγκιψ τοὺς ἐνεθυμεῖτο ὅλους. Ἀκόμη καὶ κρῆτες, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε ἦσαν ἀντίπαλοί του, ἐξεδήλωνον ἤδη ἐμφανῶς τὴν χαρὰν καὶ τὴν συγκίνησίν των ἐπὶ τῇ ἀφίξει του.

Μετὰ τὴν πόλιν τῶν Χανίων ὁ Πρίγκιψ μετέβη εἰς Χαλέπαν, ἔνθα ἐπεσκέφθη τὸ οἴκημα εἰς τὸ ὁποῖον διέμενε κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἁρμοστίας του. Ἐκεῖ, εἰς τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας, ποὺ ἄλλοτε ἐλέγετο «τὸ παλάτι τοῦ Ἡγεμόνος» ἐστάθη ἐπ' ὀλίγον σιωπηλός. Ἀνεπόλει τὰς ἱστορικὰς ὥρας ποὺ ἔζησεν ἐκεῖ μέσα, ἐκεῖ ὅπου ἐγράφη ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα κεφάλαια τῆς κρητικῆς ἱστορίας. Ἡ συγκίνησις ἐζωγραφίζετο εἰς τὸ πρόσωπόν του.

Ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ ἐπέδειξεν εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἰκήματος, τὸ δωμάτιον τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιοῦσε διὰ γραφεῖον, τὴν αἴθουσαν φαγητοῦ, ὕπνου καὶ ὑποδοχῆς.

Τὴν ἑσπέραν ὁ δῆμος Χανίων παρέθεσεν ἐπίσημον δεῖπνον πρὸς τιμὴν τοῦ Πρίγκιπος καὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Πρόεδρος δὲ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Γ. Φούμης ἤγειρε τὴν ἑξῆς χαρακτηριστικὴν πρόποσιν :

«Ὑψηλότατε,

»Ἡ ἀπόφασις ὑμῶν ὅπως ἐπισκεφθῆτε τὴν μεγαλόνησον μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν ἔλευσίν σας, ὡς θαλεροῦ βλαστοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας καὶ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῶν μεγάλων προστατίδων Δυνάμεων. Ἡ ἀνάπόλησις τῶν γεγονότων ἐκείνων καὶ μέχρι σήμερον φέρει εἰς ἡμᾶς ρίγη συγκινήσεως. Σύσσωμος ὁ κρητικὸς λαὸς συνεπικουρούμενος ὑπὸ τῶν πανελλήνων ὅπου γῆς εὑρίσκοντο, καὶ οἵτινες τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐχαρακτήρισαν ὡς ἄρσιν θλιβερᾶς καταστάσεως συνεπείᾳ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου, ἑώρτασε τὴν ἔλευσιν ἐκείνην μὲ ἄκρατον ἐνθουσιασμόν, μὲ ρίγη συγκινήσεως ἀνεκφράστου, μὲ δάκρυα χαρᾶς, χαρακτηρίσας τὴν ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν παρουσίαν σας ὡς ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης πλήρους ἑνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

»Δὲν δύναμαι τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ μὴ ἐξάρω τὸ γεγονὸς τῆς ἐπισκέψεως καὶ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας, γόνου εὐκλεοῦς καὶ ἐνδοξοτάτης οἰκογενείας τῆς Γαλλίας, ὡς καὶ τῶν τέκνων σας».

Τὴν ἐπομένην ὁ Πρίγκιψ ἐπεσκέφθη τὰ χωρία Φουρνές, Ἀλικιανοί, τὴν Μονὴν Χρυσοπηγῆς, τὸ ἀγροκήπιον Χαραπίου καὶ τὴν Σιναΐκην

Μονὴν τῆς 'Αγίας Τριάδος. Καὶ συνέχισε τὴν περιοδείαν του πρὸς τὴν λοιπὴν Κρήτην. 'Η συνοδεία του ἦτο πολυπληθής, διότι τὸν Πρίγκιπα ἠκολούθησαν πολλοὶ παλαιοὶ φίλοι του, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀφιχθῆ εἰς τὰ Χανιὰ ἀπὸ διάφορα σημεῖα τῆς νήσου.

Πρῶτος σταθμὸς ἦτο τὸ Ρέθυμνον. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐνδιαμέσων χωρίων εἶχον κατέλθει εἰς τὴν κεντρικὴν ὁδὸν διὰ νὰ χαιρετήσουν τὸν Πρίγκιπα καὶ νὰ τοῦ προσφέρουν ἄνθη. Ἦτο μία περιοδεία θριάμβου. 'Ο Πρίγκιψ ἐπανέβλεπε συγκεκινημένος τὰ γνώριμά του τοπία, καὶ ἐθαύμαζε πότε τὴν ἀγρίαν ἐπιβλητικότητά των, καὶ πότε τὴν εἰρηνικήν των ὡραιότητα.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ρεθύμνου ὑπεδέχθησαν τὸν Πρίγκιπα αἱ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαί, οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων καὶ πλήθη κόσμου, ἐν μέσῳ ἀτμοσφαίρας χαρᾶς καὶ πανηγυρισμοῦ. Εἰς τὴν νομαρχίαν τῆς πόλεως ὁ Πρίγκιψ ἐδέχθη τοὺς παλαιοὺς φίλους του Ρεθυμνιώτας. Πολλοὶ ἐδάκρυσαν, διότι εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ τὸν ἐπανίδουν ἔπειτα ἀπὸ τριάκοντα ἔτη. 'Απὸ τὸν καθένα ὁ Πρίγκιψ εἶχε καὶ μίαν ἀγαθὴν ἀνάμνησιν, ποὺ ἐζωντάνευεν ἤδη, παρ' ὅλην τὴν πάροδον τῶν ἐτῶν.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ Πρίγκιψ κατέθεσε στέφανον εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ 'Αγνώστου Στρατιώτου. Κατόπιν ἡ Πριγκιπικὴ οἰκογένεια ἐξέδραμεν εἰς 'Αμάρι ἔνθα ἐπεσκέφθη τὴν μονὴν τῶν 'Ασωμάτων, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης συνεχίσθη ἡ περιοδεία πρὸς τὸ 'Ηράκλειον.

'Η ἰδία θριαμβευτικὴ διαδρομή, διὰ μέσου τῶν χωρίων, ἐπανελήφθη. Οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειπον τὰς ἐργασίας των καὶ συνεκεντρώνοντο διὰ νὰ χαιρετήσουν τὸν Πρίγκιπα. 'Αποθεωτικὴ ἦτο ἡ ὑποδοχὴ εἰς τὸ 'Ηράκλειον καὶ ἀτελείωτοι αἱ λαϊκαὶ ἐκδηλώσεις. Τὴν ἑσπέραν ὁ Δῆμος παρέθεσε γεῦμα εἰς τὴν Λέσχην 'Ηρακλείου κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Δήμαρχος Μ. Τζουλάκης ἤγειρε πρόποσιν ὑπὲρ τοῦ Πρίγκιπος, πρὸς τὸν ὁποῖον διηρμήνευσε τὴν χαρὰν τῶν Κρητῶν, διότι τὸν ἐπανέβλεπον μετὰ τόσον μακρὰν ἀπουσίαν καταλήγων δὲ ἀνεφέρθη εἰς τὴν «ὡραίαν ἡμέραν καθ' ἥν,—εἶπεν—ὡς ἀρχηγὸς τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου κατεπλεύσατε, 'Υψηλότατε, εἰς τὴν νῆσον διὰ νὰ ἐμψυχώσετε τοὺς μαχομένους ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των ἡρωϊκοὺς κρῆτας».

Κατόπιν ἐν μέσῳ γενικῆς σιγῆς, ἠγέρθη ὁ Πρίγκιψ ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἀπάντησίν του ἄφησε πλέον τὴν καρδίαν του νὰ ὁμιλήσῃ:

«Διὰ τὴν πρόποσιν ὑμῶν, εἶπεν, εὐχαριστῶ ὑμᾶς καὶ ἐκ μέρους τῆς συζύγου μου καὶ τῶν τέκνων μου ἐνθέρμως καὶ ἐξ ὅλης τῆς καρδίας. Παρῆλθον τρεῖς ὅλαι δεκαετηρίδες ἀφ' ὅτου ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν Κρήτην. Τὰ ἔτη παρέρχονται, ἀλλ' αἱ ἀναμνήσεις μένουν. 'Ολόκληρον ὀκταετίαν διῆλθον μεταξύ σας ἐργασθεὶς κατὰ δύναμιν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Κρήτης καὶ τῶν κρητῶν, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν προαιωνίων ἐθνι-

κῶν πόθων αὐτῶν. Τολμῶ δὲ μετὰ θάρρους καὶ μὲ καθαρὰν τὴν συνείδησιν νὰ εἴπω ὅτι εἰργάσθην πάντοτε μὲ εἰλικρίνειαν καὶ ἀφοσίωσιν καὶ ἄνευ τινὸς ὀπισθοβουλίας. Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ κρητικοῦ λαοῦ μὲ ἠκολούθησε πάντοτε πιστῶς, μὲ ἀγάπην καὶ μὲ ἀφοσίωσιν καὶ ὁλοψύχως εὐχαριστῶ ἕνα ἕκαστον ἐξ ὑμῶν διὰ τοῦτο. Ἐσυκοφαντήθην ἐν τούτοις, ὑβρίσθην καὶ παρεξηγήθην. Ἀλλὰ ζῶ μακρὰν ὑμῶν καὶ ἂν καὶ βαρέως καὶ μετὰ πόνου ἔφερον ἐν τῇ καρδίᾳ μου τὴν κατ' ἐμοῦ ἄδικον ταύτην ἐπίθεσιν, ἐν τούτοις οὐδέποτε ἐμειώθη κατ' ἐλάχιστον ἡ πρὸς τὴν Κρήτην καὶ τοὺς κρῆτας μεγάλη μου ἀγάπη καὶ ἐμπιστοσύνη. Ἔκλαυσα τὴν ἱερὰν καὶ μεγάλην ἐκείνην ἡμέραν ὅταν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς ἡμῶν Κωνσταντῖνος καὶ φίλτατός μου ἀδελφὸς ὕψωσε διὰ τῆς χειρὸς τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ Ἀναγνώστου Μάντακα τὴν κυανόλευκον ἐπὶ τοῦ Φιρκᾶ τῶν Χανίων, ἀλλ' ἔκλαυσα ἐν ἱερᾷ συγκινήσει καὶ διότι δὲν ηὐτύχησα νὰ εὑρίσκωμαι μεταξὺ ὑμῶν τὴν τόσην σημασίαν ἔχουσαν ἡμέραν ἐκείνην, ἣν τόσον ἐπόθησα καὶ δι' ἣν μεθ' ὑμῶν ἐμόχθησα. Αἱ σκέψεις μου ὅμως καὶ αἱ εὐχαί μου ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Ἑλληνικῆς πλέον Κρήτης σᾶς ἠκολούθουν.

»Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ὅπου, μετὰ τριάντα ἔτη, μὲ ἠξίωσεν ὁ Μεγαλοδύναμος Θεὸς νὰ πατήσω πάλιν τὸ χῶμα τῆς Μεγαλονήσου ὑμῶν, διέρχομαι στιγμὰς ἀκαταπαύστου καὶ βαθυτάτης συγκινήσεως καὶ σήμερον αἰσθάνομαι ἰδιαιτέραν συγκίνησιν ἐπισκεπτόμενος τὸ προσφιλές μου Ἡράκλειον, τὴν καρδίαν τῆς Κρήτης. Ἀπευθύνω ὑμῖν τὴν ἐκ βάθους ψυχῆς καὶ καρδίας εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὴν τόσον μεγαλοπρεπῆ ὑποδοχὴν μὲ τὴν ὁποίαν μὲ τιμᾷ ὁ νομὸς Ἡρακλείου.

»Οἱ δεσμοὶ οἱ ὁποῖοι μὲ συνδέουν μὲ τὴν Κρήτην εἶναι πανίσχυροι, διότι ἐγνωρίσθημεν ἀρκούντως καὶ εἰς περιστάσεις εὐτυχίας καὶ εἰς περιστάσεις χαλεπάς, ὅταν ἡ ὁδὸς τῆς ἐθνικῆς ἐργασίας ὑπῆρξεν ἀκανθώδης καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐπάρατος καὶ ἐθνοκτόνος ἔρις ἤρχισε ν' ἀναφαίνεται.

»Εὐχαριστῶ νῦν τοὺς κρῆτας διὰ τὴν τόσον τιμητικὴν πρόσκλησιν ὅπως ἐπανέλθω εἰς Κρήτην καὶ σᾶς ἐπισκεφθῶ. Τὴν πρόσκλησιν ταύτην καὶ τὴν μεγαλοπρεπεστάτην καὶ τόσον ἔνθερμον καὶ ἐγκάρδιον ὑποδοχήν σας καθ' ἅπασαν τὴν Κρήτην, θεωρῶ ὡς τὴν μεγίστην τῶν ἱκανοποιήσεων κατόπιν ὅλων τῶν τότε συμβάντων.

»Ἐν τῇ μεγάλῃ μου πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν ἀγάπῃ καὶ μὲ ἕνα μόνον πόθον ἐν τῇ καρδίᾳ μου, τὴν εὐτυχίαν τῆς φιλτάτης πατρίδος, σᾶς παρακαλῶ νῦν ὅπως συσπειρωμένοι περὶ τὸν Βασιλέα ἡμῶν καὶ ἀκολουθοῦντες τὸ ρητὸν «παθήματα μαθήματα» μὴ ἐπιτρέψητε εἰς τοὺς σπείροντας πρὸς ἴδιον πολιτικὸν συμφέρον τὰ ζιζάνια τῆς διχονοίας καὶ τῆς ἐθνοκτόνου ἔριδος νὰ εἰσχωρήσουν πλέον, ἵνα ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ λαοῦ του ἰσχυνθῇ ὁ

Βασιλεὺς εἰς τὰς εἰλικρινεῖς προσπαθείας του ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς τόσον ἀναξίως ταλαιπωρηθείσης πατρίδος.

—Ζήτω ἡ Πατρίς, ζήτω ὁ Βασιλεύς, ζήτω ἡ Κρήτη».

Θύελλα χειροκροτημάτων ἐκάλυψε τὸ τέλος τῆς προσφωνήσεως τοῦ Πρίγκιπος, ἡ ὁποία ἦτο μία ἁγνὴ πατριωτικὴ ὁμιλία, παρὰ ἀπάντησις εἰς πρόποσιν.

Μετὰ τὸ Ἡράκλειον, ὁ Πρίγκιψ συνέχισε τὴν περιοδείαν του εἰς τὸ Λασήθιον, εἰς τὴν Ἱεράπετραν καὶ τὸν Ἅγιον Νικόλαον, ὅπου οἱ κάτοικοι, μὲ ἁγνὸν ἐνθουσιασμόν, ὑπεδέχθησαν τὴν Πριγκιπικὴν οἰκογένειαν. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν δέ, ἐπεφυλάσσετο καὶ μία ἰδιαιτέρως συγκινητικὴ ἔκπληξις εἰς τὴν πριγκίπισσαν Μαρίαν. Οἱ κάτοικοι ὡδήγησαν τὴν Πριγκιπικὴν οἰκογένειαν εἰς τὴν παλαιὰν οἰκίαν, ὅπου εἶχε διαμείνει ὁ πρόγονος τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας Μέγας Ναπολέων. Οἱ Πρίγκιπες εἰσῆλθον εἰς τὸ οἴκημα, ποὺ ἐφιλοξένησε τὴν μεγάλην ἐκείνην γαλλικὴν στρατιωτικὴν δόξαν καὶ κατόπιν τὸ ἐφωτογράφησαν.

Οὕτως, εἰς διάστημα ὀλίγων ἡμερῶν, ὁ Πρίγκιψ διέτρεξεν ὁλόκληρον τὴν Κρήτην , ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέχρι τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου της. Καὶ ὅπως ἔλεγεν ἀργότερον ὁ Γεώργιος ἡ περιοδεία ἐκείνη ὑπῆρξεν ἕνα ψυχικὸν ἀνάβάπτισμα δι' αὐτόν. Ἦτο μία μυσταγωγία, διότι ἡ καρδία του ἐκτύπησε πάλιν μαζὶ μὲ τὰς καρδίας τῶν ἡρωικῶν κατοίκων τῆς Κρήτης, ὅπως καὶ τότε, ὅταν ἔπαλλον μαζὶ εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ

Η ΖΩΗ καὶ ἡ ἱστορία ἑνὸς δημοσίου ἀνδρὸς ἔχει βεβαίως ὅλον τὸν τόνον τῆς ἐπισημότητος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μία ἀνεπίσημος ἱστορία ποὺ γράφεται μὲ τὰ ἀνέκδοτα τοῦ ἱστορουμένου προσώπου. Καὶ αὐτὰ δὲν ἔχουν ὀλιγωτέραν ἀξίαν, ἀπὸ τὴν ἄποψιν ὅτι ἕνα ἀνέκδοτον, ἕνα χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον, ἕνα ἀπρόοπτον συμβάν, μᾶς δίδει συχνὰ ἀνάγλυφον τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς φέρει εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν ψυχήν του. Καὶ ἡ ζωὴ τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου εἶναι γεμάτη ἀπὸ διάφορα ἐπεισόδια καὶ ἀνέκδοτα, τὰ ὁποῖα διηγοῦνται οἱ παλαιότεροι μὲ συγκίνησιν.

Κατὰ τὴν ὀκταετῆ εἰς τὴν Κρήτην παραμονήν του, ὁ Πρίγκιψ ἠγαπήθη μὲ ἄδολον εἰλικρίνειαν ἀπὸ τὸν κρητικὸν λαόν. Ἡ ἁπλῆ του καρδία ἐδέθηκε μὲ τὴν ἁπλῆν καὶ γενναίαν καρδίαν τῶν κρητῶν. Διότι, ὅταν ὡμιλοῦσε μαζί των, ἐλησμονοῦσε καὶ τὴν ὑψηλήν του καταγωγὴν καὶ τὸν τίτλον τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ καὶ οἱ κρητικοὶ ἔβλεπον εἰς αὐτὸν τὸν στοργικὸν συμπατριώτην, ποὺ ᾐσθάνετο ἰδικήν του κάθε των χαρὰν καὶ λύπην. Ἀπὸ τὸ στόμα γηραιῶν ὁπλαρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν πλησίον τοῦ Πρίγκιπος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἁρμοστίας του, θὰ μεταφέρω ἐδῶ μερικὰ ὡραῖα περιστατικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀκόμη ζωντανὰ εἰς τὴν μνήμην των.

Ἡ ἐθιμοτυπία, ἡ ὁποία ἐτηρεῖτο εἰς τὸ «παλάτι» τοῦ Ἁρμοστοῦ, παρουσίαζεν αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικόν: Ὁσάκις ἐπρόκειτο ὁ Πρίγκιψ νὰ δεχθῇ ξένον τινὰ ἢ ἄνθρωπον ὅστις θὰ τὸν ἀπησχόλει ἐπὶ μακρὸν μὲ διάφορα ὑπηρεσιακὰ θέματα οὐχὶ ἐπείγοντα, προτιμοῦσε νὰ εἰσαχθῇ ἀμέσως εἰς τὸ ἰδιαίτερον διαμέρισμά του ὁ τυχὸν βρακοφόρος χωρικός, ποὺ ἤρχετο σκονισμένος ἀπὸ τὸν μακρυνὸν δρόμον τῶν Σφακίων ἢ τῆς πεδιάδος τοῦ Μεραμπέλου καὶ ὁ ὁποῖος ἄφινε τὴν ἀξίνην του διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ «παλάτι» μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ φιλήσῃ εὐλαβικὰ τὴν χεῖρα τοῦ Πρίγκιπος. Καὶ συνέβη πολλάκις νὰ περιμένουν εἰς τὸ ὑπασπιστήριον τοῦ ἡγεμόνος ἀρχηγοὶ ξένων στρατευμάτων φορτωμένοι μὲ παράσημα διὰ νὰ ἰδοῦν τὸν Ὕπατον Ἁρμοστήν, ὁ ὁποῖος ἤκουε μὲ προσοχὴν εἰς τὸ γραφεῖον του τὸν

ἄλφα χωρικὸν τοῦ Σελίνου, ὁ ὁποῖος τοῦ διηγεῖτο ἕνα ἐπεισόδιον ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴν ζωήν του. Ἡ ἐθιμοτυπία ἐνώπιον μιᾶς ἐνδόξου κρητικῆς βράκας πολλάκις παρεμερίζετο...

Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔκαμνε τὸν χωρικὸν νὰ φεύγῃ κατενθουσιασμένος ἀπὸ τὴν ὑψηλήν του ἐπίσκεψιν, δὲν ἦτο μόνον ἡ ἐγκαρδιότης τῆς ὑποδοχῆς τῆς ὁποίας ἐτύγχανεν ἐκ μέρους τοῦ Βασιλόπαιδος, ἦτο τὸ ὅτι ὁ Πρίγκιψ κατώρθωνε νὰ τοῦ ὁμιλῇ εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ χωρίου του, χρησιμοποιῶν ὅλους τοὺς σχετικοὺς ἰδιωματισμοὺς τῆς κρητικῆς διαλέκτου, οἱ ὁποῖοι μόνον εἰς τοὺς κρῆτας εἶναι γνωστοί. Αὐτό, τὸν χωρικὸν τὸν ἠλέκτριζε κυριολεκτικῶς καὶ ὅταν ἐπέστρεφεν εἰς τὴν πατρίδα του γεμᾶτος χαρά, διηγεῖτο εἰς τοὺς συγχωρίους του τὸ πρᾶγμα μὲ εὔλογον κατάπληξιν καὶ ἰσχυρίζετο ὅτι ὁ Πρίγκιψ εἶναι βέρος κρητικός.

Ἡ κατοικία τοῦ Πρίγκιπος εὑρίσκετο εἰς τὸ τέρμα περίπου τοῦ ἐξοχικοῦ δρόμου πρὸς τὴν Χαλέπα. Ἀριστερά, κάτω ἀπὸ τὰ βενετσιάνικα τείχη, ἡπλώνετο τὸ κρητικὸν πέλαγος καὶ δεξιὰ ἐξετείνετο ὁ καταπράσινος κάμπος τῶν Χανίων. Εἰς τὸ βάθος πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν Μαδάραν ἐθαύμαζε κανεὶς τὸ πανόραμα τῆς ὀροσειρᾶς τῶν Λευκῶν Ὀρέων. «Παλάτι» ἔλεγον τὸ ἐνδιαίτημα τοῦ Πρίγκιπος, ἀλλὰ κάθε ἄλλο παρὰ τὸν τίτλον του ἐδικαιολογοῦσε. Δὲν ἦτο παλάτι. Ἦτο μία ἀπέριττος οἰκία, ἡ ὁποία ἐδέσποζεν εἰς τὰ πέριξ. Πολλοὶ μάλιστα ἔλεγον :

—Μὰ τὸν χωρεῖ τὸν Πρίγκιπα αὐτὸ τὸ παλάτι ;

Καὶ πράγματι δὲν εἶχον ἄδικον. Ἡ ἀθλητικὴ κορμοστασιὰ τοῦ Γεωργίου ἔκανε τὸ «παλάτι» μικρό, διὰ νὰ στεγάσῃ τὸν γιγαντόσωμον Ἁρμοστήν.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ «παλατιοῦ» εἶχεν ἐπιμελῶς διακοσμηθῇ μὲ μίαν αὐστηρὰν καλαισθησίαν καὶ ἡ διακόσμησις ἦτο ἔργον τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης Ὄλγας, ἡ ὁποία εἶχε προσωπικῶς δώσει τὰς σχετικὰς ὁδηγίας εἰς τοὺς ἐκτελεστάς.

Πολλοὶ γέροντες ἐν Κρήτῃ ἐνθυμοῦνται ἀκόμη ζωηρὰ τὴν ἐπίπλωσιν τοῦ ἰδιαιτέρου γραφείου τοῦ Πρίγκιπος, τὸ ὁποῖον ἔδιδεν εἰς τὸν ἐπισκέπτην τὴν εἰκόνα γραφείου πλοιάρχου μᾶλλον παρὰ Ἁρμοστοῦ. Εἰς τοὺς τοίχους ὑπῆρχον περίφημα ἔργα τέχνης τῶν διασημοτέρων θαλασσογράφων καὶ γύρω ἔβλεπε κανεὶς διάφορα ἀντικείμενα ἐνθυμίζοντα τὴν θάλασσαν. Τὸ μελανοδοχεῖον, ἐπὶ παραδείγματι, παρίστανεν ἕνα μικρὸν ἀργυροῦν θωρηκτόν. Τὸ σταχτοδοχεῖον διὰ τὸ τσιγάρον παρίστανεν ἕνα σωσίβιον. Κογχύλια, τρίτωνες καὶ δελφῖνες συνεπλήρωναν τὸν ὅλον διάκοσμον, ὁ ὁποῖος ἐφανέρωνε τὴν μεγάλην ἀγάπην τοῦ Γεωργίου πρὸς τὴν θάλασσαν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειωθῇ καὶ τοῦτο : Τὸ ἰδιαίτερον ἐκεῖνο γραφεῖον, μὲ τὰ ἴδια ἀντικείμενα ποὺ εἶχεν ἐπάνω, μὲ τὴν ἴδιαν πολυθρόνα καὶ τοὺς ἰδίους πίνακας, σώζεται μέχρι σήμερον, ὕστερα ἀπὸ πενῆντα ἔτη, εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις μέγαρον τοῦ Πρίγκιπος ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀκαδημίας καὶ Δημοκρίτου. Τίποτε δὲν ἔχει ἀλλάξει ἀπὸ τὸν ὅλον διάκοσμον τοῦ γραφείου του, τῆς Κρήτης καὶ τοῦ σημερινοῦ.

Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν πρὸς τὴν θάλασσαν ἀδυναμίαν του, ὁ Πρίγκιψ ἠρέσκετο καὶ εἰς τὰς ἐφίππους ἐκδρομάς, τὰς ὁποίας ἔκαμνε συχνάκις χωρὶς τὴν ἐθιμοτυπίαν τοῦ πρωτοκόλλου καὶ πολλάκις τελείως μόνος. Ὁ Πρίγκιψ εἶχε μίαν θαυμασίαν φορβάδα, τὴν ὁποίαν ἐπεριποιεῖτο ὁ ἴδιος μὲ ἐξαιρετικὴν φροντίδα. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ ζωοφιλία τοῦ Πρίγκιπος.

Κάποτε, εἰς μίαν τοιαύτην ἐκδρομήν του, συνήντησεν ἕνα τοῦρκον καρραγωγέα, ὁ ὁποῖος ἐκτύπησεν ἀνηλεῶς τὸ ζῶον του διὰ νὰ σύρῃ τὸ κάρρον του ἀπὸ κάποιον λάκκον ὅπου εἶχε βυθισθῇ.

Ἀμέσως ὁ Πρίγκιψ ἀφίππευσε καὶ μὲ τὰ ρωμαλέα χέρια του ἥρπασε τὸν τροχὸν καὶ τὸν ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ λάκκου πρὸ τῶν ἐκπλήκτων ὀμμάτων τοῦ τούρκου. Ὁ ἀγροῖκος καρραγωγεύς, ὅστις ἀνεγνώρισε τὸν Ἁρμοστήν, συνεκινήθη ἀπὸ τὴν χειρονομίαν του αὐτὴν καὶ ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ χωρίον του διηγεῖτο τὸ γεγονὸς δακρύων.

Ὁ Πρίγκιψ ηὐχαριστεῖτο ἰδιαιτέρως νὰ συνδιαλέγεται μὲ τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ. Μὲ πολλοὺς συνῆπτεν ἕνα εἶδος φιλίας. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε καὶ μία ἐνενηκοντοῦτις γραῖα, ἡ ὁποία εἶχεν ἀπομείνει μόνη εἰς τὸν κόσμον καὶ κατοικοῦσεν εἰς μίαν καλύβην εἰς τὸν ἐξοχικὸν δρόμον πρὸς τὸν Βάμον.

Κάποτε ἡ γραῖα αὐτή, ἡ φέρουσα εἰς τὴν ράχην της τὸ βαρὺ φορτίον ἑνὸς αἰῶνος περίπου, ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν μακρυνήν της καλύβην μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἔλθῃ πεζῇ εἰς τὴν Χαλέπαν, καὶ νὰ ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα τοῦ Βασιλόπαιδος, τοῦ ὁποίου ἡ ἄπειρος καλωσύνη εἶχε φθάσει καὶ μέχρις αὐτῆς. Αὐτὸ ἦτο ἡ τελευταία ἐπιθυμία τῆς γηραιᾶς ἐκείνης γυναικός, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ ἴδῃ ἐκπληρουμένην καὶ κατόπιν νὰ ἀποθάνῃ. Ἀλλά, κατὰ τύχην, ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔκαμνε καὶ ὁ Πρίγκιψ ἔφιππος τὸν περίπατόν του εἰς τὸν ἐξοχικὸν δρόμον τοῦ Βάμου καὶ συνηντήθη μὲ τὴν γραῖαν. Αὐτὴ χωρὶς νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Ἁρμοστήν, εἰς ἐρώτησίν του τοῦ ἐξεμυστηρεύθη τὴν ἐπιθυμίαν της μὲ μίαν χαρακτηριστικὴν ἀφέλειαν, ἡ ὁποία συνεκίνησε βαθύτατα τὸν Γεώργιον. Ὁ Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀφιππεύσει ἐν τῷ μεταξύ, ἔσκυψε εὐθὺς καὶ ἐφίλησε αὐτὸς τὴν χεῖρα τῆς γραίας, ἡ ὁποία ἅμα ἀντελήφθη ποῖος ἦτο ὁ ξανθὸς ἐκεῖνος νέος,

ἤρχισε νὰ κλαίῃ ὡς μικρὰ παιδίσκη. Τὸ ὄνειρόν της εἶχε γίνει πραγματικότης. Ἔκτοτε ὁ Ὕπατος Ἁρμοστὴς καὶ ἡ αἰωνόβιος γραῖα ἔγιναν καλοὶ φίλοι καὶ ὁσάκις ὁ Πρίγκιψ διήρχετο ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Βάμου, ἐστάθμευε πάντοτε διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν γηραιάν του φίλην, ἡ ὁποία εἰς κάθε του ἐμφάνισιν ἀνελύετο εἰς δάκρυα.

Ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ Πρίγκιπος πρὸς τοὺς γέροντας ἀγωνιστὰς τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων, ἦτο ἀπεριόριστος. Τὴν μεγαλυτέραν εὐχαρίστησιν ᾐσθάνετο ὁ Πρίγκιψ, ὁσάκις τοῦ ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώνῃ τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην του πρὸς αὐτούς. Ἰδιαιτέρως ἐκτιμοῦσε τὴν ἁπλότητα καὶ ἀγαθότητα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων.

Εἰς τὰς περιοδείας του ἢ ὅταν ἐξήρχετο ἔφιππος, ὁσάκις συναντοῦσε κανένα γέροντα ὁπλαρχηγόν, ἀφίππευε καὶ τὸν περιέβαλλε μὲ ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς στοργῆς του. Ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἐπανελαμβάνετο συχνότατα καὶ καθίστατο κάπως κουραστικὸν διὰ τὴν ἀκολουθίαν του, ὁ Πρίγκιψ ἔδιδε πάντοτε τὴν ἐξήγησιν :

—Εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ ἐλευθερία τοῦ τόπου. Δι᾿ αὐτὸ τοὺς ἀνήκει ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμός μου.

Μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς καθόδου του εἰς Κρήτην, ὁ γέρων ἀγωνιστὴς τῶν Σφακίων Κριαρᾶς, ἐπισκεφθεὶς τὸν Πρίγκιπα, ἀντὶ ἄλλης προσφωνήσεως, τοῦ εἶπε μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς : «Πρίντζιπά μου, σοῦ χαρίζω τὸ παιδί μου, εἶναι δικό σου πειά». Ὁ Πρίγκιψ θωπεύων τὸν γενναῖον ἀγωνιστὴν εἰς τοὺς ὤμους, τὸν ηὐχαρίστησεν, ἀλλ᾿ ἀπεποιήθη τὴν δωρεάν, ἀναλογιζόμενος πόσον πολυπληθὲς θὰ ἦτο τὸ συγκρότημα τῆς οἰκογενείας του, ἐὰν ἔκαμνε τὴν ἀρχὴν νὰ δέχεται παρομοίας προσφοράς...

Μίαν ἡμέραν ὁ Πρίγκιψ μετὰ τῆς ἀκολουθίας του μετέβαινεν εἰς τὸ χωρίον Περιβόλια. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ χωριοῦ ἕνας γέρων ἀγωνιστὴς ἐκαλλιεργοῦσε τὸν ἀγρόν του. Ὁ Πρίγκιψ ἐπλησίασε καὶ τὸν ἐχαιρέτισεν. Ὁ ἀγαθὸς γέρων δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Ἡγεμόνα, ἀλλ᾿ ἐπειδὴ ἔβλεπεν ἀνθρώπους καλοενδεδυμένους ἐνόμισε κατάλληλον τὴν στιγμὴν νὰ ὑποβάλῃ καὶ εἰς αὐτοὺς τὴν μόνην σκέψιν ἡ ὁποία τὸν ἐβασάνιζεν :

—Ἀφοῦ κοπιάζετε, τοὺς εἶπεν, ἀπὸ τὴν Χώρα θὰ μπορῆτε νὰ δῆτε τὸν Ἡγεμόνα. Θέλω νὰ μοῦ δώσῃ μιὰ ἄδεια νἄχω τὸ ντουφέκι μου.

Ὁ Πρίγκιψ, ἀντιληφθεὶς ὅτι δὲν εἶχεν ἀναγνωρισθῇ τοῦ ἀπήντησεν:

—Ἐγὼ εἶμαι ὑπασπιστής του. Ἔλα στὰ Χανιά. Θὰ σὲ βοηθήσω νὰ τὸν δῇς.

Ὁ γέρων ἔμεινε κατενθουσιασμένος. Τὴν ἐπομένην μετέβη εἰς Χανιά. Εἰς τὸ «παλάτι» μόλις εὑρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν Πρίγκιπα ἀνεφώνησεν :

—'Εγούγια μου (ἀλλοίμονό μου) τοῦ λόγου σου ἤσουνα ὁ Πρίγκιπας;

Καὶ ἔμεινεν ἄναυδος. 'Ο Πρίγκιψ συγκεκινημένος τὸν ἔφερε κοντά του, τὸν ἔβαλε νὰ καθήση ἀπέναντί του καὶ τοῦ ἐξήγησε διὰ ποίους λόγους δὲν ἠμποροῦσε νὰ τοῦ δώση τὴν ἄδεια ποὺ ζητοῦσε.

'Η κάθοδος τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὴν Κρήτην ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν μάστιγα τῆς ζωοκλοπῆς.

Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς συχνὰς περιοδείας του ἀνὰ τὰ περίχωρα τῶν Χανίων, ὁ Πρίγκιψ ἀντελήφθη διερχόμενος εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς ὁδοῦ πλαγιὰν δύο νέους, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν στάσιν των ἐδείκνυον ὅτι ἤθελον νὰ τὸν πλησιάσουν. 'Ο Πρίγκιψ ἔστειλε τότε ἕνα τῶν ἀκολούθων του διὰ νὰ τοὺς ἐρωτήση τί ἤθελον, καὶ αὐτοὶ ἐζήτησαν ὡς μόνην χάριν νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὸν 'Αρμοστήν. Ἅμα ἔφθασαν ἐνώπιον τοῦ Πρίγκιπος ἐθεώρησαν ὑποχρέωσίν των νὰ ὑποκλιθοῦν καὶ ν' αὐτοσυστηθοῦν :

—Εἴμεθα ζωοκλέπται, 'Υψηλότατε, τοῦ εἶπον!...

—Ἔ! διέκοψεν ὁ Πρίγκιψ, καὶ τί θέλετε ἀπὸ μένα ; Νὰ πᾶτε στὴν φυλακή.

—Μὰ γι' αὐτὸ ἤλθαμε, 'Υψηλότατε, νὰ σὲ παρακαλέσωμε νὰ μὴ μᾶς ἐνοχλήσουν οἱ χωροφύλακες στὸν δρόμο ἕως ὅτου φθάσωμεν στὴ φυλακή...

Καὶ ὁ Πρίγκιψ ἔδωσε ἀμέσως ἐντολὴν εἰς τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς συνοδείας του ἰταλὸν καραμπινιέρον, ν' ἀφήση τοὺς δύο ζωοκλέπτας νὰ ὑπάγουν μόνοι των εἰς τὰς φυλακάς. 'Ο ἀξιωματικὸς ἐκίνησε δυσπίστως τὴν κεφαλήν του, χωρὶς νὰ προφέρη λέξιν. Οἱ δύο κλέπται ὑπεκλίθησαν ἐκ νέου καὶ ἐπῆραν τὸν δρόμον ἄνευ καθυστερήσεως διὰ νὰ παρουσιασθοῦν τὸ ταχύτερον ἐκ μέρους τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὸν διευθυντὴν τῶν φυλακῶν Χανίων... ὅπου καὶ ἐνεκλείσθησαν ἀμέσως.

Τὴν αὐτὴν περίοδον ἡ χωροφυλακὴ εἶχεν ἐκτοπίσει, ἀπὸ τὴν περιφέρειαν τῶν Κεραμειῶν, μίαν γνωστὴν ζωοκλέπτριαν ὀνόματι Χόντραιναν, ὁρίσασα τόπον διαμονῆς της τὴν Χαλέπαν. 'Η Χόντραινα, διαβλέπουσα ὅτι ἡ ἐκτόπισίς της θὰ παρετείνετο, ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ κάμη τὴν μόνιμον ἐγκατάστασίν της εἰς τοὺς ἔναντι τῆς Χαλέπας λόφους τῆς 'Αγίας Κυριακῆς.

Μίαν ἡμέραν ὁ Πρίγκιψ ἐν πολιτικῇ περιβολῇ εἶχεν ἐκδράμει εἰς τοὺς λόφους ἐκείνους, ὅταν δὲ ἀντίκρυσε τὴν μονήρη καὶ πρωτότυπον κατοικίαν τῆς Χόντραινας, ἠθέλησε νὰ τὴν ἐπισκεφθῇ. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν καλύβην, ὅπου ἡ ζωοκλέπτρια ἠσχολεῖτο εἰς τὸ ψήσιμον μιᾶς ἀλευρόπηττας. 'Ο Πρίγκιψ τὴν παρακάλεσε νὰ τοῦ δώση μία «μπουκιά», καὶ ἡ «οἰκοδέσποινα» προθύμως ἔδωσεν εἰς τὸν ἄγνωστον ξένον, γιὰ «φίλεμα» ἕνα τεμάχιον ζεστὸ ἀπὸ τὴν πήττα της. 'Εν τῷ μεταξὺ ὁ Πρίγκιψ παρετή-

ρησεν ὅτι εἰς τὸν μοναδικὸν στῦλον τῆς καλύβης, ἦτο ἀνηρτημένη ἡ εἰκών του μὲ ναυτικὴν στολήν.

—Ποιός εἶναι αὐτός, τὴν ἠρώτησεν ὁ Ἡγεμών.

—Κατέω, γὼ ποῖος εἶναι ὁ... καὶ ἐξεστόμισε μίαν βαρεῖαν φράσιν διὰ τὸν εἰκονιζόμενον. Καὶ ἀμέσως προσέθεσεν :

—Ὅλοι τὸν ἔχουνε στὰ σπίθια τους στὴ χώρα καὶ τὸν ἔχω καὶ γὼ ἐδῶ.

Ὁ Πρίγκιψ δὲν ἀπήντησεν. Ἠγέρθη ὅμως διὰ νὰ φύγῃ, δίδων συγχρόνως τὴν κάρτα του εἰς τὴν Χόντραινα.

—Νὰ πᾶρε αὐτὸ τὸ χαρτὶ καὶ ὅταν ἔλθῃς εἰς τὰ Χανιά, τῆς εἶπε, πέρασε ἀπὸ τὸ σπίτι μου νὰ σὲ «φιλέψω» καὶ γώ.

Μετά τινας ἡμέρας ἡ Χόντραινα ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ μετέβη εἰς τὸ καφενεῖον Μαυροκαφάδου εἰς τὸ Συντριβάνι, διὰ νὰ συναντήσῃ κάποιον συγγενῆ της, ἐκεῖ ὅμως ἐπέδειξε τὴν κάρτα τοῦ Πρίγκιπος διὰ νὰ μάθῃ ποῖος ἦτο ὁ ἄγνωστος ἐπισκέπτης της. Καίτοι κατάπληκτος ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν, τολμηρὴ ὅμως καθὼς ἦτο, ἐπῆρε τὸν δρόμον κατ' εὐθεῖαν διὰ τὸ οἴκημα τοῦ Ἁρμοστοῦ. Ὁ Πρίγκιψ, εὑρισκόμενος ἐκείνην τὴν ὥραν εἰς τὸ παράθυρον, τὴν ἀντελήφθη καὶ ἔδωσεν ἐντολὴν νὰ εἰσαχθῇ ἀμέσως.

—Νά με, Πρίντζιπα, ἦρθα γιὰ νὰ μὴν πῇς πὼς δὲ σὲ καταδέχουμαι...

Ὁ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε μάθει τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῆς ἐπισκεπτρίας του, τῆς εἶπεν :

—Δὲν μοῦ λές, κυρὰ Χόντραινα, μὰ νὰ μοῦ πῇς εἰλικρινά, πόσα ζῶα ἔχεις κλέψει μέχρι τώρα.

Ἀτάραχος ἡ ζωοκλέπτρια ἀπὸ τὴν ἐρώτησιν ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς :

—Θὰ μοῦ πῇς πρῶτα τοῦ λόγου σου Πρίντζιπά μου, μεγάλο ἤτανε τὸ καράβι ποὺ σέφερε ;

—Μεγάλο, πολὺ μεγάλο, τῆς ἀπήντησεν ὁ Πρίγκιψ.

—Αἴ σοῦ λέω κι' ἐγὼ : δὲν τὰ χωρεῖ, ὅσα ἔχω κλεμμένα!...

Ὁ Πρίγκιψ ὅμως δὲν ἔμεινεν ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν, ἤθελε νὰ ἰδῇ καὶ τὴν τέχνην της καὶ ἡ εὐκαιρία τοῦ ἐδόθη ἀπὸ τὴν βόσκουσαν εἰς τὸν ἔναντι ἀγρὸν αἶγα μὲ τὰ δύο νεογνά της. Καὶ ἡ ζωοκλέπτρια ἐκλήθη τότε παρὰ τοῦ Ἁρμοστοῦ νὰ ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην της. Μὲ ἕνα πήδημα καὶ μὲ μίαν δεξιωτάτην κίνησιν, ἐνεφάνισεν εἰς τὰ ἔκπληκτα ὄμματα τοῦ Πρίγκιπος τὴν αἶγα αἰωρουμένην εἰς τὸ δεξί της χέρι καὶ ἀμέσως μὲ τὸ ἀριστερὸ τὴν ἐπέρασεν εἰς τὸν λαιμόν της.

Μετὰ τὴν «ἐπίδειξιν» ὁ Πρίγκιψ τὴν ἐκάλεσε πάλιν καὶ τῆς ἔδωσε πέντε χρυσὰ εἰκοσόφραγκα μὲ τὴν συμφωνίαν ὅτι θὰ ἐγκατέλειπεν ὁριστικῶς τὴν κακὴν συνήθειάν της. Ἡ ζωοκλέπτρια ἐδέχθη τὴν συμφωνίαν καὶ ὑπεσχέθη μεθ' ὅρκου νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ Ἡγεμόνος. Καὶ πράγματι ἐτήρησε τὸν λόγον της.

Ὁ Γεώργιος ἦτο ἐξαίρετος ἱππεύς. Εἰς τὰς περιοδείας του μετὰ με-

γάλου κόπου παρηκολουθεῖτο ἀπὸ τοὺς ἐφίππους χωροφύλακας καὶ τὴν ἄλλην συνοδείαν του. Οἱ χωρικοὶ ἔλεγον χαρακτηριστικῶς, ὑπολογίζοντες τὰς ἀποστάσεις ;

— Ἀπὸ τὸ τάδε χωριό, ὡς τὸ τάδε μιὰ ὥρα. Μὲ τὸ ἄλογο μισή, καὶ μὲ τὸν Πρίγκιπα ἕνα τέταρτο.

Ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον τριετίαν ἀπὸ τῆς καθόδου τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὴν Κρήτην οὐδεὶς φόνος εἶχε διαπραχθῆ. Ἄκρα ἡσυχία ἐβασίλευε παντοῦ καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς λειτουργίας ὅλων τῶν κλάδων τῆς διοικήσεως τῆς νέας Πολιτείας ἦτο ὑποδειγματικός, γεγονός, ὅπερ κυρίως ὑπέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων, ὁ Τύπος τῶν ὁποίων ὠνόμασε τὴν μεγαλόνησον «Ἡ Ἑλβετία τῆς Μεσογείου». Περὶ τὸ τέλος τῆς τριετίας ὅμως ἐμεσολάβησεν ἕνα λυπηρὸν συμβάν. Ἁλιευτικὴ τουρκικὴ λέμβος, ἄγνωστον πῶς, εὑρέθη εἰς τὸν ὁρμίσκον τοῦ Λουτροῦ τῶν Σφακίων. Τρεῖς Σφακιανοί, εἰς τὸν νοῦν τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις τῶν φονευθέντων κατὰ τὸν πόλεμον συγγενῶν των ἦτο ζωηρὰ ἀκόμη, προῆλθον εἰς τὴν ἀπόφασιν καὶ ἐδολοφόνησαν τὸ πλήρωμα τῆς λέμβου ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν τούρκων ναυτικῶν. Ἡ δολοφονία αὕτη, ὡς ἦτο ἑπόμενον, κατετάραξε τὸν Πρίγκιπα, ὅστις, καλέσας τὸν Μαν. Κούνδουρον, σύμβουλον τῆς Δημοσίας Τάξεως, ἠξίωσε τὴν ἄμεσον σύλληψιν τῶν δολοφόνων καὶ τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν των. Ὁ Κούνδουρος, διασκεδάζων τὴν ταραχὴν τοῦ Πρίγκιπος, ἀπήντησεν :

—Ὑψηλότατε, ἔλαβα τὰ μέτρα μου. Εἰδοποίησα τοὺς δολοφόνους ἐκ μέρους τῆς Ὑψηλότητός σας νὰ ἔλθουν αὔριον ἐδῶ καὶ νὰ μποῦν εἰς τὴν φυλακήν.

Καὶ ὄντως τὴν ἑπομένην καὶ οἱ τρεῖς δρᾶσται ἔφθασαν εἰς τὰ Χανιὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ κατηυθύνθησαν ἀμέσως εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Φιρκᾶ. Ἦτο ἐπιταγὴ τοῦ Ἡγεμόνος νὰ πράξουν οὕτω καὶ συνεμορφώθησαν ἄνευ ἄλλης ἐπεμβάσεως.

Μία ἀπὸ τὰς συνηθείας ποὺ εἶχεν ὁ Πρίγκιψ, κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του, ἦτο νὰ περιέρχεται ἔφιππος τοὺς πέριξ τῶν Χανίων τουρκικοὺς συνοικισμούς. Ἡ Κυβέρνησίς του, φοβουμένη διὰ τὴν ζωήν του, ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ τοῦ ὑποδείξῃ ὅτι ἦσαν πολὺ ἐπικίνδυνοι αἱ ἐκδρομαὶ αὐταί. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεὶς ἐκ τῶν συμβούλων του ἐτόλμα νὰ κάμῃ εἰς τὸν Ἡγεμόνα μίαν τοιαύτην ὑπόδειξιν, ἀνετέθη εἰς τὸν γέροντα ἡγούμενον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸν πατέρα Ἱερόθεον, νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Πρίγκιπα τὴν σύστασιν αὐτήν.

—Πρόσεχέ τους, Ὑψηλότατε, ἐκεῖ ποὺ γυρίζεις εἰς τὰ τούρκικα μετόχια, γιατὶ μπορεῖ νὰ σοῦ συμβῇ κανένα κακό.

Ὁ Γεώργιος ἐγέλασε χωρὶς νὰ δώσῃ ἀπάντησιν καὶ ἀπὸ τῆς ἐπομένης μόνος του πλέον, ἄνευ οὐδεμιᾶς συνοδείας, ἐθεᾶτο περιφερόμενος εἰς τοὺς τουρκικοὺς συνοικισμούς, χωρὶς οὐδεμίαν προφύλαξιν.

Ὅταν ὁ Ἡγεμὼν ἐπεσκέφθη τὴν ἐπαρχίαν Σελίνου, ἐγένετο δεκτὸς μὲ ἀφάνταστον ἐνθουσιασμόν· εἰς τὸν πρῶτον σταθμὸν τῶν συνόρων τῆς ἐπαρχίας ταύτης, εὑρέθη ἀντιμέτωπος τοῦ διδασκάλου τοῦ χωρίου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν προσεφώνησεν. Εἰς τὸ ἑπόμενον χωριὸ ὁ αὐτὸς διδάσκαλος, ἀπὸ τοῦ ἰδίου χειρογράφου, προηγηθεὶς τῆς Πριγκιπικῆς συνοδείας, προσεφώνει καὶ πάλιν τὸν Ἡγεμόνα. Ὁ Πρίγκιψ δεδικαιολογημένως φοβηθεὶς ὅτι ὁ διδάσκαλος θὰ ἐξακολουθοῦσε τὸ ἴδιο καθ' ὅλην τὴν περιοδείαν, ἐζήτησε διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του ἀπὸ τὸν ἐνθουσιώδη ῥήτορα τὸ κείμενον τοῦ λόγου. Ἀφοῦ τὸ ἀνέγνωσεν ἐπιτροχάδην, τὸ ἐδίπλωσε μετὰ προσοχῆς, τὸ ἔθεσεν εἰς τὴν τσέπην του καὶ εἶπεν εἰς τὸν κατάπληκτον ῥήτορα :

—Αὐτὸς ὁ ὡραῖος λόγος εἶναι δι' ἐμὲ ἱστορικὸν κειμήλιον καὶ θὰ τὸν κρατήσω.

Ὁ διδάσκαλος ἔμεινεν ἱκανοποιημένος, ἀλλὰ καὶ ὁ Πρίγκιψ ἀσφαλῶς περισσότερον.

Ὁ Πρίγκιψ κατὰ τὴν νεότητά του, ἔπαιζε κιθάρα καὶ τραγουδοῦσε, ἀγαποῦσε δὲ ἰδιαιτέρως τὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ. Διηγοῦνται σχετικῶς ὅτι κάποτε εἰς τὸν Πόρον, ὅπου εἶχε καλέσει μερικοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ ναυτικοῦ νὰ περάσουν μαζὶ τὸ βράδυ εἰς τὸν κῆπον τοῦ οἰκήματός του, ἐπῆρε τὴν κιθάρα καὶ τοὺς εἶπεν :

—Ἐγὼ θὰ παίζω καὶ σεῖς θὰ τραγουδᾶτε .

Οἱ ἀξιωματικοὶ ἤρχισαν νὰ τραγουδοῦν ἕνα παλαιὸ τραγοῦδι, μὲ στίχους εἰς τὴν καθαρεύουσαν. Τότε ὁ Πρίγκιψ τοὺς διέκοψε καὶ τοὺς εἶπεν :

—Τί εἶν' αὐτὰ ποὺ τραγουδᾶτε ; Ἐγὼ θέλω τραγούδια τοῦ λαοῦ.

Καὶ ἤρχισεν ἐκεῖνος νὰ τραγουδᾷ τὸ λαϊκὸ αὐτὸ τραγουδάκι, τὸ ὁποῖον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ ἔλεγαν εἰς τὰς συνοικίας τοῦ Πειραιῶς καὶ εἰς τὰ ταβερνεῖα τῆς Πλάκας :

«Πάρε μαχαῖρι δίκοπο
καὶ βάλτο στὴν καρδιά μου,
Μὰ πρόσεξε μὴν πληγωθῇς
γιατὶ εἶσαι σὺ κυρά μου.
. . . .
Ἀλιγαριές, ἀλιγαριὲς
ἀγέρα βγάζουν οἱ στερηές».

Εὔθυμος ἐκ χαρακτῆρος καὶ προικισμένος μὲ τὴν αἴσθησιν τοῦ πηγαίου χιοῦμορ, ὁ Πρίγκιψ συνείθιζε κάποτε-κάποτε νὰ ὑποβάλλῃ ἀπροό-

πτως ἐρωτήσεις εἰς τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ διασκεδάζη μὲ τὰς ἀπαντήσεις των. Μίαν ἡμέραν συνήντησεν εἰς τὸν Πειραιᾶ ὁ Πρίγκιψ τὸν πιλότον τοῦ λιμένος Κυριάκον Σουσάκην, ἐνθυμηθεὶς δὲ ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀποθάνει κάποιος Σουσάκης, τὸν ἠρώτησε.

—Δὲν μοῦ λὲς Σουσάκη, ἐσὺ πέθανες ἢ ὁ ἀδελφός σου ;

Ὁ πιλότος καταληφθεὶς ἐξ ἀπροόπτου ἀπὸ τὴν ἐρώτησιν, ἀπήντησεν:

—Ὑψηλότατε ὄχι ἐγώ. Ὁ ἀδελφός μου πέθανε. Τὸν ἔκοψε ὁ σιδηρόδρομος πρὶν δύο χρόνια....

—Μὰ γι' αὐτὸ σὲ ρωτῶ κι' ἐγώ, εἶπε γελῶν ὁ Πρίγκιψ, γιατὶ ἐδιάβασα κάτι τέτοιο στὶς ἐφημερίδες ποὺ μοῦ ἔστελναν ὅταν βρισκόμουν στὴν Δανία καὶ δὲν ἤξερα ἂν ἤσουν ἐσὺ ἢ ὁ ἀδελφός σου...

Ὁ Πρίγκιψ ὅταν εὑρίσκεται εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔχει τὴν συνήθειαν νὰ συνομιλῇ μὲ τοὺς χωρικούς, ποὺ συναντᾷ εἰς τὰ πέριξ τῆς πρωτευούσης, οἱ ὁποῖοι τὸν ἀναγνωρίζουν καὶ τὸν χαιρετοῦν μὲ ἐνθουσιασμόν. Ἁπλὸς ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, ἀρέσκεται εἰς τὴν συντροφιὰν τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. Καὶ εὐσεβὴς χριστιανός, μὲ βαθὺ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἰς τὴν ψυχήν του, ἐπισκέπτεται τὰ πτωχὰ ἐκκλησάκια τῆς ὑπαίθρου, διὰ ν' ἀνάψῃ μὲ κατάνυξιν ἕνα κερὶ καὶ νὰ ἀσπασθῇ τὰς ἁγίας εἰκόνας.

Οἱ ἐπιζῶντες παλαιοὶ ἀγωνισταὶ τῶν κρητικῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων, δὲν παραλείπουν εὐκαιρίαν νὰ διηγοῦνται εἰς τοὺς νεωτέρους των, ὅτι ὁ πρίγκιψ Γεώργιος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἁρμοστίας του συχνά, ἀπὸ τὸ οἴκημα τὸ ἁπλοῦν καὶ ἀπέριττον τῆς Χαλέπας ὅπου διέμενε, μετέβαινεν εἰς τὴν πλησίον γραφικὴν μικρὰν ἐκκλησίαν τῆς Ἁγ. Μαγδαληνῆς, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνεγερθῆ δαπάναις τοῦ Μεγάλου δουκὸς Γεωργίου, πρώτου συζύγου τῆς ἀειμνήστου Ἑλληνίδος πριγκιπίσσης Μαρίας.

Ὅταν ὁ Πρίγκιψ κατὰ τὸ 1937, μετὰ πάροδον μιᾶς τριακονταετίας, ἐπεσκέφθη καὶ πάλιν τὴν Κρήτην, εὐθὺς ὡς ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν προβλῆτα τῆς Σούδας, εἰς τὸ ἴδιον ἀκριβῶς μέρος εἰς τὸ ὁποῖον ἐπάτησε τὸ χῶμα τῆς Κρήτης κατὰ τὸ 1898, ὅτε ἐγκατεστάθη ὡς Ὕπατος Ἁρμοστής, ἀπεκαλύφθη, ἔκαμεν εὐλαβικὰ τὸν σταυρόν του καὶ ἐφίλησε τὸ χῶμα τῆς κρητικῆς γῆς.

Ὁ Πρίγκιψ εὑρίσκει ὅτι εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα προτερήματα τοῦ Ἕλληνος ἡ θρησκευτικότης του.

—Εἶναι, μοῦ εἶπε κάποτε, ἀξιοσημείωτον νὰ ἔχωμεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες μαζὶ μὲ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν θερμὴν πίστιν εἰς τὸν Θεόν. Δὲν συνετέλεσεν ἄλλωστε ὀλίγον εἰς τὴν νίκην ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ ἡ πεποίθησις τῶν στρατιωτῶν μας, ὅτι ἡ Παναγία τοὺς προστατεύει καὶ μάχεται μαζί των.

Παρὰ τὰ ὀγδοήκοντα καὶ πλέον ἔτη του, ἀνῆλθε τελευταίως πεζῇ καὶ

εἰς τὸν Λυκαβηττόν. Ἀφοῦ ἐξετέλεσε τὸ θρησκευτικόν του χρέος εἰς τὴν γραφικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐστάθη καὶ ἀπεθαύμασε τὸ πανόραμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς, ποὺ ἥπλοῦτο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, μὲ τὸν Σαρωνικὸν εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος.

—Τί ἀλλαγή, εἰς διάστημα τόσων ὀλίγων ἐτῶν, μοῦ εἶπε. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ὄψιν τῆς πρωτευούσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἤθη καὶ εἰς τὰς σκέψεις καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς.

Ἡ σύγκρισις τῶν δύο ἐποχῶν, τῆς χθὲς καὶ τῆς σήμερον, εἶναι ἕνα θέμα ἐπὶ τοῦ ὁποίου συχνὰ ὁ Πρίγκιψ ἐκφράζει μὲ εἰλικρίνειαν τὰς σκέψεις του.

—Ὅλα ἔχουν μεταβληθῆ σήμερον, μοῦ ἔλεγε κάποτε. Πρόσωπα καὶ πράγματα. Ὅλα ἔχουν ἀλλάξει σ' αὐτὸν τὸν τόπον. Ὡς νὰ ἐπέρασε μιὰ θύελλα καὶ παρέσυρε τὰ πάντα. Μερικοὶ τὸ ὀνομάζουν πρόοδον αὐτό. Ἄλλοι ὅμως εὑρίσκουν πὼς συμβαίνει τὸ ἀντίθετον. Ὑπάρχει τόση σύγχυσις γνωμῶν καὶ ἀντιλήψεων εἰς τὴν ἐποχήν μας...

Εἰς μίαν δημοσιογραφικὴν συνέντευξιν ποὺ εἶχον κατὰ τὸ 1948 μὲ τὸν πρίγκιπα Γεώργιον καὶ τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσα εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν», μεταξὺ τῶν ἐρωτήσεων ποὺ τοῦ ὑπέβαλον ἦτο καὶ ἡ ἑξῆς:

—Ἡ ὀξύτης τῆς σημερινῆς—1948—καταστάσεως, νομίζετε Ὑψηλότατε ὅτι θὰ ὁδηγήσῃ εἰς νέον πόλεμον;

— Δὲν δύναμαι νὰ κάμω καμμίαν πρόβλεψιν, μοῦ ἀπήντησεν. Ἀλλ' ἕνα ξεύρω νὰ εἴπω: Εἴτε πόλεμον ἔχομεν, εἴτε εἰρήνην, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ γίνῃ, πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον. Ἡ ἀνθρωπότης ὁλόκληρος ἀρκετὰ ἐδοκιμάσθη καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ δοκιμάζεται, ἐφ' ὅσον ὅλοι ζῶμεν μὲ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς αὔριον.

— Καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν;

— Τί νὰ σᾶς εἰπῶ. Εἶναι λυπηρὸν τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐφθάσαμεν. Ἐν τούτοις εἶμαι αἰσιόδοξος διὰ τὸ μέλλον. Ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν της ἔχει διέλθει περιόδους δραματικάς. Μία ἀπὸ αὐτάς, ἴσως ἡ πλέον δραματική, εἶναι αὐτὴ ποὺ διερχόμεθα σήμερον. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι, χάρις εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Ἀμερικῆς, θὰ δυνηθῶμεν ν' ἀντιμετωπίσωμεν ἀποτελεσματικῶς τὴν διαμορφωθεῖσαν κατάστασιν. Ἂς σημειωθῇ δὲ ὅτι αὐτὴ ἐνέχει εὐρυτέραν σημασίαν καὶ σοβαρότητα καὶ δὲν ἀποτελεῖ μόνον Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν.

Ὑπερήφανος διότι εἶναι Ἕλλην, τρέφει βαθεῖαν ἀγάπην πρὸς τὸν Τόπον αὐτὸν καὶ ἀπεριόριστον ἐκτίμησιν πρὸς τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰς συνέντευξίν του πρὸς τὸν δημοσιογράφον κ. Π. Ἱππόλυτον,

ἡ ὁποία ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐμπρὸς» τὸ 1948, μεταξὺ ἄλλων, ὁ Πρίγκιψ ἐτόνισε τὰ ἑξῆς :

— Δὲν ξεύρω ποῦ πηγαίνει ὁ κόσμος, μετὰ τὴν νέαν θεομηνίαν τοῦ πολέμου, ἡ Ἑλλὰς ὅμως θὰ ζήση. Οἱ Ἕλληνες εἴμεθα λαὸς μὲ ψυχήν. Ὅταν μᾶς ἐπετέθησαν τὸ 1940 οἱ Ἰταλοί, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν προπαγάνδαν των εἶχον πείσει τὸν κόσμον ὅτι εἶναι οἱ νεώτεροι λεγεωνάριοι, εἶπον εἰς τοὺς φίλους μου, εἰς τὸ ἐξωτερικόν : Νὰ μὲ θυμηθῆτε, οἱ Ἰταλοὶ θὰ σπάσουν τὰ μοῦτρά των πολὺ σύντομα. Μὲ ἐθεώρησαν παραδοξολόγον τότε. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μὲ ἐδικαίωσαν. Εἴμεθα λαὸς μὲ συναίσθησιν τοῦ ἐθνικοῦ χρέους καὶ μὲ πρωτοβουλίαν.

Αὐτὸς ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς πρωτοβουλίας μοῦ ἐνεθύμισε μίαν ἱστορίαν, τὴν ὁποίαν μοῦ εἶχε διηγηθῆ ὁ Πρίγκιψ παλαιότερον. Περιώδευσε κάποτε εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀφρικῆς μαζὶ μὲ ἕνα Ἄγγλον πρίγκιπα. Πρὸς τιμήν των ἡ ἡμιαγρία ἀφρικανικὴ φυλή, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας εὑρέθησαν, ἔκαμε μίαν χαρακτηριστικὴν ἐπίδειξιν τοῦ ἰδιορρύθμου χοροῦ της. Καὶ ὁ Πρίγκιψ μοῦ ἔλεγε σχετικῶς :

— Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐξωτικοῦ ἐκείνου χοροῦ, ἤκουσα μίαν γνησίως ἑλληνοπρεπῆ βλαστήμια τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνεν ἕνας ἡμιάγριος χορευτὴς πρὸς ἕνα ἄλλον, διότι, διαρκοῦντος τοῦ χοροῦ, τὸν ἐπάτησεν. Ἔκαμα τὸν σταυρόν μου. Ὅταν ἐτελείωσε ὁ χορός, ἐκάλεσα τὸν βλάσφημον «ἡμιάγριον» ὁ ὁποῖος, εἰς ἄπταιστον ἑλληνικήν, μοῦ ἀπήντησεν :

— Δὲν εἴμαστε μαῦροι Ὑψηλότατε. Εἴμαστε, μὲ τὸν φίλο μου τὸν Μεμᾶ κεφαλλωνῆτες καὶ μασκαρευτήκαμε ἔτσι, διὰ νὰ κάμωμεν εὐκολώτερα τὸ ἐμπόριό μας. Ἤρθαμε ἐδῶ γιὰ νὰ πάρωμεν ἀπ' αὐτοὺς τοὺς πραγματικὰ ἡμιαγρίους τομάρια ἀγρίων θηρίων.

Ἐν συνεχεία, ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν αἱ ἑξῆς ἐπιγραμματικαὶ κρίσεις τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἀναφορικῶς μὲ τὴν δρᾶσιν τῆς λαοφιλοῦς Βασιλίσσης Φρειδερίκης, τὰς ὁποίας παρεμπιπτόντως μοῦ ἐξέφρασε κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς συνομιλίας μας, ἡ ὁποία περιεστράφη γύρω ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐθνικὴν προσπάθειαν τῆς Βασιλίσσης ὑπὲρ τῶν συμμοριοπλήκτων παιδιῶν :

—Ἡ Βασίλισσα Φρειδερίκη, μοῦ εἶπε, κάμνει τὸ καθῆκον της, ὅπως τὸ αἰσθάνεται. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἀγαπᾶ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἔχει ἀνώτερα αἰσθήματα. Ἔμαθεν ἄλλωστε τόσον ὡραῖα τὰ ἑλληνικά, ὥστε νὰ εἶναι εὔκολον νὰ εὑρεθῇ κοντὰ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδιὰ τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι Ἑλληνίδα μέχρι μυελοῦ ὀστέων. Καὶ εἶναι πραγματικῶς γεμάτη ζωὴ καὶ δημιουργικὴ φλόγα, ὡς ἐὰν εἶναι φτιαγμένη ὅλη ἀπὸ ἠλεκτρισμόν !..

Μία φωτογραφία ἀπὸ τὴν συνάντησιν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου μετὰ τοῦ Στρατάρχου 'Αλεξάνδρου Παπάγου κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ τελευταίου εἰς Παρισίους

'Απεριόριστος είναι ὁ θαυμασμὸς τοῦ Πρίγκιπος διὰ τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν. Πολεμιστὴς ὁ ἴδιος, ἔζησε τὴν ἱστορίαν τοῦ μαχομένου Ἔθνους εἰς ὅλας τὰς κρισίμους περιστάσεις του καὶ εἶναι εἰς θέσιν, περισσότερον παντὸς ἄλλου, νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν πολεμικῶν μας Δυνάμεων. Οὕτως, ὁμιλῶν τὸ 1949 διὰ τοὺς στρατιώτας μας ὁ Πρίγκιψ μοῦ εἶπεν :

—Ἐπεσκέφθην ἐκπληρῶν ἐπιβεβλημένον χρέος τοὺς νοσηλευομένους ἐδῶ τραυματίας τῶν τελευταίων συγκρούσεων τοῦ Στρατοῦ μας μὲ τοὺς συμμορίτας καὶ ἔφυγα μὲ αἰσθήματα συγκινήσεως καὶ θαυμασμοῦ διὰ τὰ ὑπέροχα αὐτὰ παιδιά. Μοῦ ἔκαμεν ἐντύπωσιν, ἡ ὑπερηφάνεια ποὺ ἔχουν εἰς τὴν ψυχήν των διὰ τὸν Στρατόν μας καὶ δὲν ἔχουν ἄδικον. Ἡ Ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια ἄλλωστε εἶναι γνώρισμα τοῦ Ἕλληνος. Καὶ τοῦτο εἶναι φυσικόν. Οὐδεὶς Τόπος ἔχει τὴν ἱστορίαν μας, οὔτε ἄλλος λαὸς παλαιότερα ἢ σήμερον ἔδωσε τόσα πολλὰ εἰς τὸν κόσμον, ἐν ἀναλογίᾳ μὲ τὰς μικράς του δυνάμεις.

Ἀπὸ τὰ ἁπλᾶ καὶ εἰλικρινῆ αὐτὰ λόγια τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, προβάλλει ἀνάγλυφος μία βαθεῖα πίστις : Ἡ πίστις εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸ παρελθόν της, εἰς τὸ παρόν της καὶ εἰς τὸ μέλλον της.

Τὸ προσφιλέστερον θέμα διὰ τὸν Πρίγκιπα εἶναι πάντοτε ἡ Κρήτη. Ἀρκεῖ νὰ τοῦ τὸ ὑπενθυμίσῃ κανεὶς εἰς μίαν συζήτησιν, διὰ ν' ἀφήσῃ ὁ Γεώργιος νὰ ξεχειλίσουν ἀπὸ τὴν ψυχήν του ὅλα τὰ αἰσθήματα τῆς ἀναλλοιώτου ἀγάπης, ποὺ ἔχει διὰ τὴν ἡρωϊκὴν νῆσον παρὰ τὰ πενῆντα περίπου χρόνια ποὺ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκεῖθεν. Ἡ Κρήτη εἶναι ἡ εὐαίσθητη χορδὴ τῆς καρδίας του.

Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς συνομιλίας ποὺ εἶχον μαζί του μοῦ εἶπε σχετικῶς :

—Ἡ Κρήτη παραμένει πάντα εἰς τὴν ψυχήν μου καὶ τὴν σκέψιν μου ἀλησμόνητος. Θυμοῦμαι τοὺς παλαιοὺς συνεργάτας καὶ φίλους τῆς νεότητός μου. Τὰ ὡραῖα καὶ ἱστορικὰ μοναστήρια τοῦ νησιοῦ. Τὰς μινωϊκὰς καὶ μεσαιωνικὰς ἀρχαιότητας. Τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν ἐργατικότητα τῶν κατοίκων. Τοὺς παλαιοὺς καπεταναίους μὲ τὴν γραφικὴ κρητικὴ φορεσιά των καὶ τόσα ἄλλα ἀκόμη, ποὺ δὲν θὰ σβύσουν ποτὲ ἀπὸ τὴν μνήμην μου.

Αἱ ἀναμνήσεις αὗται τοῦ Πρίγκιπος διαπνέονται ἀπὸ τὸν ὡραῖον ρωμαντισμὸν μιᾶς παρελθούσης ἐποχῆς.

Ὁ Πρίγκιψ δὲν διατηρεῖ μνησικακίαν διὰ τὰ πρόσωπα ποὺ τὸν ἐπίκραναν κατὰ τὸ παρελθόν. Ἕνα μόνον παράπονον διατηρεῖ, ὄχι ἀπὸ τοὺς κρῆτας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν φορὰν τῆς τύχης. Καὶ μὲ τὴν πηγαίαν εἰλικρίνειάν του, τὸ ἐξομολογεῖται :

—Μοῦ μένει ἡ πικρία, μοῦ εἶπε κάποτε, ὅτι δὲν κατώρθωσα νὰ εὑρί-

σκωμαι εἰς τὴν Κρήτην τὴν ἁγιασμένην ἡμέραν ποὺ ὕψωσε τὸ 1913 ὁ ἀδελφός μου τὴν κυανόλευκον εἰς τὸ φρούριον τοῦ Φιρκᾶ. Αὐτὴν τὴν ἡμέραν τὴν ὀνειρευόμουν μαζὶ μὲ ὅλους τοὺς κρητικούς. Δι' αὐτὴν ἐμόχθησα. Καὶ ἤθελα μαζὶ μὲ τὸν πληθυσμὸν τῆς νήσου, νὰ ζήσω καὶ ἐγὼ ἐκ τοῦ πλησίον τὴν συγκίνησιν τῆς μεγάλης ἐκείνης ἡμέρας.

Ἀγαπᾶ τοὺς κρῆτας ὡς ἀδελφούς του. Ἀλλὰ γνωρίζει ὅτι ἡ ἀγάπη του αὐτὴ εἶναι ἀμοιβαία.

—Δὲν ἔχω ἀμφιβολίαν, μοῦ ἔλεγε τελευταίως, διὰ τὴν ἀγάπην τῶν κρητῶν. Τὸν ὀλίγον καιρὸ ποὺ εὑρίσκομαι εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ ἐπισκέπτονται πολλοὶ κρῆτες. Τοὺς δέχομαι καὶ τοὺς ἀκούω μὲ εὐχαρίστησιν. Ἀλλὰ καὶ εἰς οἱονδήποτε μέρος τοῦ κόσμου καὶ ἂν εὑρέθην, πάντοτε μὲ ἐπεσκέφθησαν κρητικοὶ διὰ νὰ μὲ ἰδοῦν καὶ νὰ συνομιλήσουν μαζί μου. Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ Γιοχάνεσμπουργκ τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς μὲ ἐπεσκέφθη ἕνας ἀπὸ τὸ Ρέθυμνον, ὁ ὁποῖος διατηροῦσε ἐκεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ πλέον συγχρονισμένα ξενοδοχεῖα. Τελευταίως ἐξ ἄλλου εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχον μίαν εὐχάριστον ἔκπληξιν. Εἶχον ἀνέβη εἰς τὸν Λυκαβητὸ καὶ ἐγνωρίσθην μὲ τὸν ἱερέα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ ὁποῖος ἔτυχε νὰ εἶναι κρητικός. Εἶχε καὶ αὐτὸς τὰ ἴδια φιλόξενα αἰσθήματα μὲ ὅλους τοὺς κρητικούς. Μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ εἰς τὸ κελλί του. Καὶ ἐνῷ ἐπίναμεν τὸν καφέ, μιλούσαμε διὰ τὴν Κρήτην. Μοῦ εἶπε πολλὰ ἐνδιαφέροντα πράγματα παλαιὰ καὶ σύγχρονα καὶ μοῦ ἔδωσε μία ἰδιαιτέρα χαρὰ ἡ γνωριμία του.

Ἡ πρώτη του φροντὶς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἦτο νὰ συγκεντρώσῃ πληροφορίας διὰ τὰς καταστροφὰς τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ Κρήτη ἀπὸ τοὺς Γερμανούς. Ἔμαθε λεπτομερείας διὰ τοὺς βομβαρδισμούς, διὰ τὰς ἐκτελέσεις, διὰ τὰς ἑκατόμβας τῶν ἡρωϊκῶν θυμάτων. Ὁ πόνος του ἦτο ἀπέραντος διὰ τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ὑπέστη ἡ προσφιλής του νῆσος.

—Εἶναι πολὺ λυπηρὸν δι' ἐμὲ—μοῦ ἔλεγεν—ὅταν σκέπτομαι ὅτι τόσα ὡραῖα χωριά, τὰ ὁποῖα ἐγνώρισα ἄλλοτε ἀνθοῦντα, νὰ εἶναι τώρα κατεστραμμένα.

Καὶ οἱ κρῆτες ἄλλωστε δὲν παραλείπουν εὐκαιρία ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδηλώνουν ἑκάστοτε τὰ αἰσθήματά των πρὸς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον.

Ἤδη τὰ παλαιὰ πάθη τὰ ἐκάλυψεν ἡ λήθη, καὶ προβάλλει ὁλοκάθαρον εἰς τὴν συνείδησιν τῶν κρητῶν, τὸ λαμπρὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ὁ Γεώργιος εἶχεν ἐπιτελέσει κατὰ τὴν ὀκταετίαν τῆς Ἁρμοστίας του εἰς τὴν μεγαλόνησον. Παλαιοὶ φίλοι του, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων του, γέροντες πλέον, τὸν ἐπισκέπτονται συχνά, διὰ νὰ ζήσουν μαζὶ τὰς μακρυνὰς ἀναμνήσεις. Αἱ ἀγαθαὶ ἀναμνήσεις πάντοτε μένουν ζωηραὶ εἰς τὴν μνήμην, διότι ἡδύνεται μὲ αὐτὰς ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Πρίγκιψ εἰς ἕνα ταξίδι του μὲ τὰ «Ψαρὰ» πρὸς τὸ Πρίντεζι, ἐκάλεσεν εἰς τὸ καρὲ τοῦ πλοίου τοὺς ἀξιωματικοὺς ποὺ δὲν εἶχον ὑπηρεσίαν νὰ παίξουν χαρτιά. Ἐκάθησαν ὅλοι γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι καὶ ἕνας ἀξιωματικὸς ἠρώτησε τὸν Πρίγκιπα ἂν ἡ Ὑψηλότης του θὰ ἐπεθύμη νὰ παίξῃ πικέττο.

—Πικέττο ; εἶπεν ὁ Πρίγκιψ. Τί φράγκικα πράγματα εἶναι αὐτά. Ἐγὼ θέλω ρωμέϊκα παιγνίδια. Θὰ παίξουμε «σκαμπίλι».

Καὶ ἔπαιξαν «σκαμπίλι», τὸ λαϊκὸ αὐτὸ παιγνίδι, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Γεώργιος ἦτο ἀσυναγώνιστος καὶ τὸ ὁποῖον ἐπροτιμοῦσε ἀπὸ τὰ παιγνίδια τοῦ καλοῦ κόσμου.

Εἰς τὸν δημοσιογράφον κ. Π. Ἱππόλυτον, ὁ ὁποῖος διετέλεσε καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Γεν. Διοικήσεως Κρήτης, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀφηγήθη κάποτε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

— Στὴν καρδίαν μου, ἔχει ριζωθῆ ἡ Κρήτη. Ἔζησα πάντοτε, μὲ τὴν ἀνάμνησί της. Θυμᾶμαι τοὺς παληούς μου φίλους καὶ ἐπιθυμῶ νὰ ἔχω πάντοτε πληροφορίας δι' αὐτοὺς καὶ τὰ παιδιά των.

Μετὰ μικρὰν δὲ διακοπὴν ὁ Πρίγκιψ προσέθεσεν :

— Θὰ σᾶς κάνω μίαν ἐκμυστήρευσιν. Ἔχω δώσει ἤδη ἐντολήν, ὅταν θὰ παύσω νὰ ζῶ, νὰ χαραχθῇ εἰς τὸν τάφον μου αὐτὴ ἡ ἐπιγραφή : «Πρίγκιψ Γεώργιος τῆς Ἑλλάδος ὁ Κρητικός».

Ὅταν ἔλεγε τὰ τελευταῖα αὐτὰ λόγια ὁ Πρίγκιψ τὰ μάτια του ὑγράνθησαν... Αὐτὰ καὶ μόνον τὰ πηγαῖα λόγια δεικνύουν τὸ Ἑλληνικὸν μεγαλεῖον τῆς ἁγνῆς ψυχῆς του. Ὁ παλαιὸς Ὕπατος Ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης θέλει νὰ εἶναι ὁ Ἕλλην Κρητικὸς Πρίγκιψ.

Ἀλλὰ τὰ ἀνέκδοτα ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Πρίγκιπος δὲν τελειώνουν ἐδῶ. Εἶναι ἄπειρα. Καὶ τὸ ἕνα καλλίτερον ἀπὸ τὸ ἄλλο...

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ ΤΟΥ 1940 - 1941

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ παγκόσμιος πόλεμος εὗρε τὸν πρίγκιπα Γεώργιον εἰς Παρισίους. Διῆλθε τότε ἡμέρας θλιβεράς. Ἔβλεπεν ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς ἐλευθέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης νὰ ὑποδουλώνωνται ὑπὸ τὸ πέλμα τῆς ναζιστικῆς τυραννίας. Καὶ βαρεῖα ψυχικὴ δοκιμασία καὶ διὰ τὸν Πρίγκιπα καὶ διὰ τὴν σύζυγόν του πριγκίπισσαν Μαρίαν ἦτο ἡ εἴσοδος τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν.

Οὔτε ὁ Γεώργιος, οὔτε ἡ Πριγκίπισσα ἠδύνατο νὰ ζήσουν ὑπὸ γερμανικὴν κατοχήν. Ἐξ ἄλλου ὁ Πρίγκιψ προέβλεπεν ὅτι, δὲν ἦτο μακρὰν ἡ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἤρχετο καὶ ἡ σειρὰ τῆς Ἑλλάδος νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν ἐλευθέρων λαῶν. Καὶ συνεπῶς δὲν ἠδύνατο νὰ εὑρίσκεται μακρὰν τῆς πατρίδος, κατὰ τὰς σκληρὰς ὥρας ποὺ τὴν ἀνέμενον. Οὕτως, ὀλίγας ἑβδομάδας πρὸ τῆς ἰταλικῆς ἐπιθέσεως, ὁ Πρίγκιψ ἐζήτησεν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς κατοχῆς τῶν Παρισίων, δι᾽ αὐτὸν καὶ τὴν Πριγκίπισσαν, θεώρησιν τοῦ διαβατηρίου των διὰ τὴν Ἑλλάδα. Αἱ γερμανικαὶ ἀρχαὶ ὅμως ἠρνήθησαν ἐπιμόνως τὴν θεώρησιν αὐτήν. Ἐπὶ τρεῖς μῆνας ὁ Πρίγκιψ ἐταλαιπωρεῖτο καὶ προέβαινεν εἰς ἀλλεπάλληλα διαβήματα διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἄδειαν ἀναχωρήσεώς του. Ἐχρειάσθη δὲ νὰ διεξαχθῇ ἀλληλογραφία, ἀκόμη καὶ μὲ τὸν Γκαῖριγκ καὶ τὸν Ρίμπεντροπ, διὰ νὰ δοθῇ ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ ἄδεια.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἑλληνοϊταλικὸς πόλεμος εἶχε κηρυχθῆ. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχεν ἐκδιώξει τὸν εἰσβολέα ἀπὸ τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς πατρίδος καὶ εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν Ἀλβανίαν, σημειώνων τὴν μίαν νίκην μετὰ τὴν ἄλλην. Τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἐκαλύπτοντο ὑπὸ νέας δόξης καὶ ἡ Ἑλλὰς προσέφερε συντόμως εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνθρωπότητα τὴν χαρὰν τῆς πρώτης νίκης!

Ἐν μέσῳ ἀτμοσφαίρας ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἔφθασεν ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος καὶ ἡ σύζυγός του, εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1940, μέσῳ Βερολίνου—Βελιγραδίου. Ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης ἐπανηγύριζε τότε τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τῶν ἐνόπλων δυνάμεων τῆς χώρας εἰς τὰ ἀλβανικὰ ὀροπέδια. Ἦσαν ἡμέραι δόξης καὶ ἐθνικοῦ μεγαλείου. Εἰς τὴν Κορυτσᾶ, τὸ Ἀργυρόκαστρον, τοὺς Ἁγίους Σαράντα ἐγράφοντο σελίδες

τιμῆς καὶ ἡρωισμοῦ, αἱ ὁποῖαι προσετίθεντο εἰς τὸ ἀθάνατο ἑλληνικὸν ἔπος.

Ὁσάκις μία νέα νίκη ἀνηγγέλετο, ὁ λαὸς ἐξήρχετο αὐθορμήτως εἰς τὰς ὁδούς, διὰ νὰ τὴν πανηγυρίσῃ. Ὡς ἁπλὸς πολίτης, ὡς ἀνώνυμος Ἕλλην, εὑρέθη πολλάκις εἰς τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ Πρίγκιψ, διὰ νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὸν παλλαϊκὸν ἑορτασμόν.

Ἦτο 71 ἐτῶν τότε ὁ Γεώργιος. Καὶ παρ' ὅλην τὴν ἐπιθυμίαν του, ἡ ἡλικία του δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν πόλεμον, ἐπάνω εἰς ἕνα πλοῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος διέσχιζε νικηφόρος τὸ Ἰόνιον καὶ τὴν Ἀδριατικήν. Ἡ ψυχή του ὅμως καὶ ὁ νοῦς του, ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὸ ναυτικόν μας, εἰς τὸ ἡρωικὸν αὐτὸ ναυτικόν, μὲ τὸ ὁποῖον παλαιαὶ ἀναμνήσεις καὶ ἀγῶνες τὸν εἶχον στενῶς συνδέσει.

Τὸν Ἀπρίλιον, ἐπὶ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος ἐπέπεσε καὶ ὁ ὄγκος τῆς γερμανικῆς δυνάμεως. Ἡ ἐποποιία τῶν Μακεδονικῶν ὀχυρῶν ἦτο μία ἀστραπή, ἡ ὁποία ἐφώτισε τὸ σκότος τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ἦτο μοιραῖον νὰ ὑποκύψῃ. Οἱ Γερμανοί, ἀφοῦ κατέβαλον τὰς ὀλίγας ἀγγλικὰς μονάδας καὶ ἔκαμψαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίστασιν, κατήρχοντο πρὸς νότον. Ἐπλησίαζον εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις θὰ ἔφευγον, διὰ νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα μακρὰν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Β' ἐκάλεσε τὸν πρίγκιπα Γεώργιον καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐντολὴν νὰ συνοδεύσῃ τὴν Πριγκίπισσαν τότε Φρειδερίκην καὶ τὰς ἄλλας Πριγκιπίσσας εἰς Αἴγυπτον. Οὕτως, ἐπεβιβάσθησαν ἀεροπλάνου ὅλα τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ μετὰ σύντομον σταθμὸν εἰς τὴν Σούδαν καὶ Ἅγ. Νικόλαον Κρήτης, ἔφθασαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἀπὸ ἐκεῖ, μετά τινα χρόνον, ἀνεχώρησαν εἰς Νότιον Ἀφρικήν.

Εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν ὁ Πρίγκιψ δὲν ἐπανεπαύθη ἀναμένων τὴν τελικὴν νίκην τῶν ἐλευθέρων λαῶν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα. Ὅπως ὅλοι οἱ ἀληθεῖς Ἕλληνες, ὅσοι εὑρέθησαν μακρὰν τῆς ὑποδούλου τότε χώρας μας, προσέφερον τὰς σωματικὰς καὶ τὰς πνευματικάς των δυνάμεις εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως, οὕτω καὶ ὁ Πρίγκιψ ἐπωμίσθη νέα καθήκοντα: Ἐνεψύχωνεν, ἐνεθάρρυνε τὸ πατριωτικὸν αἴσθημα τοῦ ἀποδήμου ἑλληνισμοῦ, διὰ λόγων καὶ δι' ἔργων.

Πολλαὶ Ἑλληνικαὶ κοινότητες ἀνθοῦν εἰς Νότιον Ἀφρικήν, ἀποτελοῦνται δὲ ἀπὸ ὁμογενεῖς οἱ ὁποῖοι ἔφυγον εἰς νεαρὰν ἡλικίαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ ἀπὸ Ἕλληνας ποὺ ἐγεννήθησαν ἐκεῖ καὶ δεν εἶδον ποτὲ τὴν Πατρίδα.

Ὁ Γεώργιος περιήρχετο τὰς Ἑλληνικὰς κοινότητας, ἐξεφώνει λό-

γους, συνίστα συλλόγους, ετόνωνε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν ἐκάλυπτε τὸ ἔρεβος τῆς δουλείας. Μνημειώδεις ἐχαρακτηρίσθησαν οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν ὁ Πρίγκιψ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Ἦσαν πράγματι λόγοι εἰς τοὺς ὁποίους ἔπαλλεν ἡ ἑλληνικὴ καρδιά, περιεγράφοντο τὰ δεινὰ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν κατοχὴν καὶ ὑπεδεικνύοντο αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ, πρὸς τὴν δυστυχοῦσαν Πατρίδα.

Οὕτω τὴν 12ην Σεπτεμβρίου 1941 εἰς τεῖον παρατεθὲν ὑπὸ τῆς «Ἑλληνικῆς Περιθάλψεως» πρὸς τιμὴν τῶν Ἑλλήνων Πριγκίπων εἰς Κέϊπ-Τάουν, ὁ Γεώργιος ἐξεφώνησε λόγον, εἰπὼν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«Δεχθῆτε, παρακαλῶ ἅπαντες τὰς ἐνθέρμους εὐχαριστίας μας διὰ τὴν ἐγκάρδιον ὑποδοχήν, μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς τιμᾶτε σήμερον.

»Νοσταλγοῦντες, ὡς ἐκ τῶν θλιβερῶν περιστάσεων ἐν τῇ φιλτάτῃ Πατρίδι, αἰσθανόμεθα ἀληθῆ παρηγορίαν, ὁσάκις εὑρισκόμεθα μεταξὺ τόσων ἀφωσιωμένων καὶ συμπονούντων συμπατριωτῶν.

»Ἡ τὰ πάνδεινα ὑφισταμένη Πατρὶς ἡμῶν στενάζει βαθέως σήμερον, ὑπὸ τὸν βαρύτατον καὶ ἄδικον ζυγὸν ξένων ἐπιδρομέων, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, ἐπιδείξαντα λεοντόκαρδον θάρρος εἰς τὸν πόλεμον, ἀπεδείχθησαν ἀντάξια τῶν πατέρων καὶ προγόνων των, καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἡ παρηγορία μας, εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν τόσον θλιβερὰν καὶ πένθιμον κατάστασιν. Διότι ὁ Ἑλληνικὸς λαός, διὰ τῆς θαυμαστῆς ἀνδρείας του, ἀνύψωσε τὴν τιμὴν καὶ τὴν αἴγλην τοῦ Ἔθνους καὶ ἀπέκτησε τὸν σεβασμὸν καὶ τὸν θαυμασμὸν ὁλοκλήρου τῆς ὑφηλίου. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀνύψωσεν ἑαυτὸν εἰς ἕνα, οὕτως εἰπεῖν, ἀνώτερον ἐπίπεδον κερδίσας τὴν ὑπόληψιν τῶν ἐθνῶν, καὶ ἔχομεν νῦν καὶ εἰς τὸ μέλλον καθῆκον νὰ διατηρήσωμεν τοῦτο καὶ νὰ μὴ ξαναπέσωμεν εἰς τὰς καταστρεπτικὰς κομματικὰς διαμάχας καὶ τὰς ἐθνοκτόνους πολιτικὰς ἔριδας τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τὰς ὁποίας οὐδὲν ἔχει νὰ κερδίσῃ ἡ Ἑλλάς.

»Πρέπει ἅπαντες νὰ ἐργασθῶμεν νῦν, σκεπτόμενοι τὸ μέλλον. Ἅπαντες ἔχομεν καθήκοντα πρὸς τὴν Πατρίδα.

»Σεῖς, οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἕλληνες, ἔχετε καθῆκον νὰ διατηρήσητε τὸν Ἑλληνισμὸν ἄθικτον, καὶ πρὸς τοῦτο εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ δώσητε τὴν μεγίστην σημασίαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς διατηρήσεως τῆς γλώσσης μας, διότι δι' αὐτῆς καὶ μόνον θὰ διατηρηθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ ἱερὰ ἰδέα τῆς Πατρίδος.

»Πίστις καὶ Πατρὶς εἶναι ἀλληλένδετα.

»Μὴ μὲ παρεξηγήσητε διότι σᾶς λέγω ταῦτα καὶ μὴ νομίσετε ὅτι θέλω νὰ σᾶς διδάξω τίποτε νέον. Ἐγήρασα πλέον, καὶ νομίζω ὅτι ἡ ἡλικία

μου καὶ ἡ πεῖρά μου, μοῦ ἐπιτρέπουν ν' ἀνοίξω ἐνώπιόν σας τὴν καρδίαν μου, καὶ νὰ σᾶς ὁμιλῶ ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ.

» Οἱ πλεῖστοι ἐξ ὑμῶν ἀκόμη ἐγεννήθητε καὶ ἀνετράφητε εἰς τὴν Ἑλλάδα καί, ἐλθόντες εἰς τὸν φιλόξενον αὐτὸν τόπον, ἔχετε μεταφέρει καθαρὰ Ἑλληνικὰ αἰσθήματα. Σεῖς μὲ λαχτάρα σκέπτεσθε καὶ ἀναπολεῖτε ἤδη τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Τοῦτο ὅμως δὲν θὰ συμβαίνῃ πλέον μὲ τὰς κατόπιν γενεάς. Μακρὰν τῆς Πατρίδος ζῶντες καὶ ἀναπτυσσόμενοι ὑπὸ ὅλως διαφορετικὰς συνθήκας, δὲν θὰ τοὺς ἀπομένῃ παρὰ μόνον ἡ γλῶσσα μας καὶ ἡ θρησκεία μας, ὡς σύνδεσμος πρὸς τὴν Πατρίδα των. Φροντίσατε λοιπόν, νὰ μανθάνουν τὰ παιδιά σας ἑλληνικὰ καὶ μεταφυτεύσατε εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν, τὰ ἁγνὰ καὶ ἀκραιφνῆ ἑλληνικά σας αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα τόσον ἐθαύμασα, εἰς πάσας τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθην κατὰ τὴν περιοδείαν μου. Σᾶς συγχαίρω διὰ τὰ αἰσθήματά σας αὐτὰ καὶ εὐχαριστῶν ὑμᾶς αὖθις ἐκ βάθους καρδίας, διὰ τὴν σημερινὴν ὑποδοχήν σας, εὔχομαι ὑμῖν πρόοδον καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου, εἰς πάσας τὰς ἐργασίας καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις σας. Ἐπικαλούμενος δὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Παναγάθου Θεοῦ καὶ τὴν βοήθειάν του, ὅπως τὸ ταχύτερον ἴδωμεν τὴν τῆς Πατρίδος Παλιγγενεσίαν, ἀναφωνῶ μεθ' ὑμῶν «Ζήτω ἡ Ἀθάνατος Ἑλλάς».

Τὴν 25ην Μαρτίου 1943 κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς Ἐθνικῆς μας ἐπετείου εἰς Κέϊπ-Τάουν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἐξεφώνησεν ἕνα συγκινητικώτατον λόγον, εἰς τὸν ὁποῖον συνέδεσε τὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 μὲ ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον διεξῆγε καὶ κατὰ τὴν νέαν δουλείαν της ἡ Ἑλλάς.

«Λόγῳ τῶν θλιβερῶν ἐθνικῶν περιστάσεων, εἶπε, δὲν κατέστη τὴν 25ην Μαρτίου δυνατὸν ὅπως ἑορτάσωμεν τὴν μεγάλην ταύτην ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἐθνικὴν ἑορτὴν μὲ πομπὰς καὶ παρατάξεις. Εἶναι δι' ἡμᾶς, κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας, ἡ ἡμέρα αὕτη ἡμέρα πένθους, ἀλλ' ἡμέρα ἐν τούτοις, ἥτις παντοῦ καὶ πάντοτε θὰ συγκινῇ βαθύτατα καθε Ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ ἥτις παραμένει πάντοτε βαθύτατα ἐγγεγραμμένη εἰς τὰ ἐνδότερα τῶν καρδιῶν ἡμῶν.

»Μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ μὲ αἰσθήματα ἀπαύστου εὐγνωμοσύνης ἀναμιμνησκόμεθα τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἥρωας τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ 1821. Αἰωνία αὐτῶν ἡ μνήμη».

Περαιτέρω ὁ Πρίγκιψ ἀναφέρεται εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν τοῦ 1940 τονίζων τὰ ἑξῆς :

«Τὸ ἡρωϊκὸν καὶ σωτήριον πνεῦμα τοῦ 1821, ἀνεστήθη ἐκ νέου καὶ ἀνέλαμψε μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων, τοῦ 1940—1941. Σύσσωμος καὶ πάλιν ὅπως εἰς τὸ 21, ἀνηγέρθη, ὡς εἷς ἄνθρωπος, ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς, καὶ μὲ μίαν μόνον σκέψιν καὶ ἱερὰν ἀπόφα-

σιν ν' ἀγωνισθῇ ὅπως σταματήσῃ τὴν προέλασιν τῶν ἀνάνδρως ἐπιπεσάντων ἐπιδρομέων. Ἐπηκολούθησαν αἱματηραὶ μάχαι. Ἡ ἐν Τήνῳ προσβληθεῖσα Παρθένος τὴν 15ην Αὐγούστου 1940 ἐνεφάνη εἰς τὰ ὄρη ἐμπνέουσα καὶ ἐνθαρρύνουσα τοὺς σθεναρῶς πολεμοῦντας ἥρωάς μας τὸ 1940—1941 καὶ ὁ ἐχθρὸς συνετρίβη.

»Ἕρπων πλέον τότε κατὰ γῆς ὁ ἀγύρτης καὶ μέγας τῶν Ρωμαίων ἀπόγονος ἐζήτει βοήθειαν καὶ σωτηρίαν, ἀπὸ ἑτέραν μεγάλην καὶ ἰσχυροτάτην αὐτοκρατορίαν, ἐναντίον τῆς μικρᾶς, ἀλλὰ μεγάλης τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀνδρείαν, Ἑλλάδος. Κατελθόν, τὸ ἰσχυρότερον τῶν Ἐθνῶν, ἐπετέθη καθ' ἡμῶν καὶ ἐνέπηξεν ἀναισχύντως καὶ ἀνάνδρως τὸ στιλέτο του εἰς τὴν πλάτην τῆς αἱμορραγούσης μικρᾶς Ἑλλάδος. Ἀμυνόμενος ὁ Στρατὸς ἡμῶν, ἐναντίον δύο μεγάλων αὐτοκρατοριῶν, φυσικῶς ἡττήθη. Ἀλλ' ἐνικήθη ἐνδόξως, σώσας τὴν τιμὴν τοῦ Ἔθνους καὶ δοξάσας τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Σημαίας μας, ἥτις ἐξακολουθεῖ πάντοτε νὰ κυματίζῃ ὑπερηφάνως.

»Ἡ Ἑλλὰς ἔχασε τὴν Ἐλευθερίαν της, ἀλλὰ δὲν ἐξέπνευσεν. Ἡ ψυχὴ τῆς Ἑλλάδος ζῇ. Ὁ ἱερὸς ἀγὼν κατὰ τῶν βαρβάρων καὶ ἀντιχρίστων ἐχθρῶν συνεχίζεται κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν καὶ ἀέρα, καὶ ἡ συμβολὴ τῆς Πατρίδος ἡμῶν εἰς τὸν Συμμαχικὸν ἀγῶνα εἶναι μεγάλη».

Κατὰ τὰς ἀρχὰς 1944, τὴν χαραυγὴν τῆς νίκης, ἡ ὁποία ὑπέφωσκεν εἰς τὸν μακρινὸν ὁρίζοντα, ἐσκίασαν τὰ νέφη τῶν διαμαχῶν τῶν ἀνταρτικῶν δυνάμεων. Μέρος αὐτῶν ἐξυπηρέτει ξένα συμφέροντα καὶ ἐπεδίωκε τὴν διὰ παντὸς μέσου ἐπικράτησιν πρὸς ἐπιβολὴν τῶν ξενοδούλων σκοπῶν του. Αἱ διαμάχαι αὗται κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, εἶχον ἐνδυθῇ τὸν μανδύαν τῶν ἐσωτερικῶν διαφορῶν. Ἔπρεπε νὰ παρέλθῃ ἀρκετὸς χρόνος ἀκόμη, διὰ νὰ ἴδουν τὰ ἀληθῆ κίνητρα τῆς μικρᾶς αὐτῆς μερίδος καὶ ὅσοι ἀκόμη εἶχον μυωπικοὺς τοὺς ὀφθαλμούς.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἐπανηγυρίσθη ἡ ἐθνικὴ ἑορτὴ τὴν 25ην Μαρτίου 1944, εἰς Κέϊπ-Τάουν. Τὴν δοξολογίαν ἐλάμπρυνον διὰ τῆς παρουσίας των ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Γεώργιος Β', ὅλη ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος καὶ πολλοὶ πρώην ὑπουργοί. Μετὰ τὸ τέλος τῆς δοξολογίας ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος, ἐξεφώνησεν αὐτὸν τὸν ἐμπνευσμένον λόγον:

«Συνήλθομεν καὶ πάλιν ἐφέτος, ἵνα συνεορτάσωμεν τὴν μεγάλην καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα μας, τόσον σημαντικὴν ἡμέραν τῆς 25ης Μαρτίου, καθ' ἣν ὁ Ἑλληνισμός, στενάζων ὑπὸ τὸ βαρύτατον πέλμα τῆς δουλείας, ἠγέρθη σύσσωμος, ὅπως ἀποτινάξῃ τὸν τύραννον καὶ ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του.

»Ὁ Ἕλλην τότε δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του τὴν ἀτομικήν του ἐλευθερίαν,

ἀλλ' ἐζήτησε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁλοκλήρου τῆς Πατρίδος, διότι καλῶς, ὀρθῶς καὶ λογικῶς σκεφθείς, ἠννόησεν ὅτι, ἵνα δυνηθῇ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἀτομικήν του ἐλευθερίαν, ἦτο ἀνάγκη πρωτίστως νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶτον ὁλόκληρος ἡ Πατρίς.

»Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀφῆκε κατὰ μέρος πᾶσαν σκέψιν ἀτομικοῦ συμφέροντος, ἵνα ἐν ἐθνικῇ ἑνότητι καὶ συμπράξει ἐπιτύχῃ τὸν σκοπόν του. Καὶ τὸν ἐπέτυχε διὰ τῆς παραδειγματικῆς του ἀνδρείας, θυσιάσας τὰ πάντα διὰ μίαν καὶ μόνην ἰδέαν, τὴν ἱερὰν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Πατρίδος.

»Ἡ πρωτοφανὴς ἀνδρεία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐδόνησε τὴν ψυχὴν τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν καὶ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς καὶ οὗτοι, ἀναγνωρίζοντες τὰ δίκαιά μας, ἦλθον εἰς βοήθειαν ἡμῶν, συντελέσαντες ὅπως ἡ Πατρὶς ἐλευθερωθῇ.

»Εἰς τὸν πρῶτον ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, ἐξηφανίσθησαν ἅπασαι αἱ ἐσωτερικαὶ διαφοραὶ καὶ μία μόνον πάλιν ἰδέα ἐκυριάρχει : Ἡ ἀπόφασις νὰ σωθῇ ἡ ἐν κινδύνῳ διατελοῦσα Πατρίς. Τὸ αἴσθημα τῆς ἀκραιφνοῦς φιλοπατρίας, εἶναι αἴσθημα τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὸν Ἕλληνα.

»Πίστις, Πατρὶς καὶ Ἐλευθερία, ὑπῆρξαν πάντοτε ἀλληλένδετοι ἀντιλήψεις ἐν Ἑλλάδι καὶ ἅπαντες οἱ ὑπὲρ Ἐλευθερίας ἀγῶνες, ἐγένοντο πάντοτε ὑπὸ τὸ «ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος» σύνθημα.

»Εἷς εἶναι, ὅμως, ὁ ὅρος ὅπως ἐπιτευχθῇ ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ : Ἡ ἀπόλυτος ἑνότης τῶν δρώντων καὶ ὁ συνασπισμὸς αὐτῶν ἐν τῇ ἀποφάσει των. Ἡ ἰσχὺς τοῦ Ἔθνους καὶ τὸ μέλλον αὐτοῦ, ἔγκειται ἐν τῇ ὁμονοίᾳ τῶν Ἑλλήνων. Ἂν καὶ ὁ ἀπαίσιος καὶ αἱμοσταγὴς ἐχθρὸς κατεπάτησε τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Πατρίδος μας καὶ ἂν καὶ ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ὑφίσταται σήμερον ἀκόμη πρωτοφανὲς μαρτύριον, ὑπὸ τὸ βαρὺ πέλμα τοῦ βαρβάρου καὶ ἀπανθρώπου ἐχθροῦ, ὁ ἀγὼν ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ ἀκαταπαύστως κατὰ γῆν, θάλασσαν καὶ ἀέρα. Τὰ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, ἐξακολουθοῦν μὲ καρτερίαν τὸν ἀγῶνα, διότι γνωρίζουν καλῶς ὅτι εἶναι πλέον ἀγὼν ὑπὲρ Βωμῶν καὶ Ἑστιῶν καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τῆς Πατρίδος.

» Σήμερον, ἓν καὶ μόνον ζήτημα πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολῇ : Τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Τοῦτο πρέπει νὰ τίθεται παντοῦ καὶ πάντοτε, ὑπεράνω παντὸς ἄλλου προσωπικοῦ καὶ πολιτικοῦ συμφέροντος. Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος, διὰ τῆς παραδειγματικῆς πολεμικῆς ἀξίας του καὶ τῆς θαυμασίας ἀνδρείας του, ἀνύψωσεν ἑαυτὸν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου καὶ ἀπέκτησε τὸν θαυμασμὸν ὁλοκλήρου τῆς ὑφηλίου.

»Ἔχομεν νῦν ἱερὸν καθῆκον, νὰ διατηρήσωμεν τὴν δόξαν καὶ τὴν αἴγλην ταύτην ἄθικτον καὶ νὰ μὴ ξαναπέσωμεν εἰς τὰς καταστρεπτικὰς κομματικὰς διαμάχας καὶ τὰς ἐθνοκτόνους κομματικὰς ἔριδας τοῦ παρελ-

θόντος, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν ἐκέρδισεν, ἀλλ' ἀντιθέτως τόσα ὑπέφερεν.

»Ὁ Ἀγὼν ἐξακολουθεῖ καὶ πᾶσα διχόνοια μεταξύ μας γίνεται ἀφορμὴ παρεξηγήσεων εἰς βάρος ἡμῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Πρέπει, ὅπως σᾶς εἶπον ἤδη πέρυσι, νὰ ἀνακαινισθῶμεν. Πρέπει ἡ ἑνότης τῶν Ἑλλήνων νὰ παραμείνῃ πλήρης καὶ ἡ ὁμόνοια ἀσάλευτος μέχρι τῆς τελικῆς νίκης. Θὰ ἔχωμεν οὐσιώδη καὶ ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς ἀποκτηθείσης αἴγλης καὶ δόξης τῆς Πατρίδος, ἣν ὀφείλομεν εἰς τὴν θαυμασίαν ἀνδρείαν καὶ ἡρωϊκὴν συμπεριφορὰν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅταν θὰ φθάσῃ ἡ ὥρα τῆς διασκέψεως τῆς Εἰρήνης, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ παρουσιάσωμεν τὰς δικαίας καὶ νομίμους ἐθνικὰς διεκδικήσεις μας.

»Πρέπει πρὸς τοῦτο, καὶ ἵνα ἐπιτύχωμεν τὰς διεκδικήσεις μας, νὰ δυνηθῶμεν νὰ παρουσιασθῶμεν ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης ἡνωμένοι, μὲ τὸ μέτωπον ὑψηλὰ καὶ καθαρὸν καὶ ὑπερήφανον διὰ τὰ κατορθώματά μας. Δὲν πρέπει κατ' οὐδένα τρόπον νὰ χάσωμεν ἀποκτηθείσας συμπαθείας καὶ τὸν γενικὸν σεβασμὸν τὸν ὁποῖον ἡ Πατρὶς ἡμῶν ἐκέρδισε. Διὰ τοὺς ἐν διχονοίᾳ δὲν ὑπάρχει μέλλον.

»Ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, λέγει: «Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, ἐρημοῦται, καὶ πᾶσα πόλις καὶ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθήσεται». Ἂς μή, λοιπόν, μιάνωμεν τὴν διὰ τόσων ὑπερανθρώπων θυσιῶν ἀποκτηθεῖσαν δόξαν τῆς Πατρίδος μας, πολιτικολογοῦντες καὶ ματαιολογοῦντες.

»Ἂς ἀπευθύνωμεν, τέλος, πρὸς Κύριον τὰς ταπεινάς, ἀλλὰ ὁλοψύχους καὶ εἰλικρινεῖς δεήσεις ἡμῶν, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἐν τῇ μακροθυμίᾳ Του, θέσῃ τέρμα εἰς τὸν βάρβαρον τοῦτον πόλεμον καὶ μᾶς ἀξιώσῃ νὰ ἐπανίδωμεν τὴν αἱμάσσουσαν Πατρίδα μας ἐλευθέραν πλέον, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ἔχοντες συνείδησιν τῶν μεγίστων ὑποχρεώσεών μας, ἀπέναντι τῶν θυσιασάντων τὴν ζωήν των, ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς δόξης τῆς Πατρίδος μας, κατὰ τὸν νῦν πόλεμον, ὡς καὶ ἀπέναντι τῶν πεσόντων κατὰ τὸν πρῶτον ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, ἂς ἀναφωνήσωμεν: «Αἰωνία ἡ μνήμη τῶν πεσόντων ἡρώων ἀδελφῶν ἡμῶν»».

Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, καθ' ὅλα τὰ ἔτη τῆς παραμονῆς του εἰς Νότιον Ἀφρικήν, δὲν ἔπαυσεν οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐργαζόμενος διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐπιθυμία του ἦτο νὰ προσφέρῃ ἀκόμη μίαν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Πατρίδα. Καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς πατριωτικῆς του δράσεως κατέκτησε τὴν ἀγάπην καὶ ἀπέσπασεν ἀμέριστον τὴν ἐκτίμησιν τῆς Ἑλληνικῆς παροικίας. Τὰ αἰσθήματα αὐτὰ ἄλλωστε τοῦ λαοῦ συνώδευον τὸν πρίγκιπα Γεώργιον εἰς κάθε τομέα, ὅπου ἐκαλεῖτο νὰ ὑπηρετήσῃ τὰ συμφέροντα τῆς Πατρίδος.

'Εδοκίμασεν ὅμως τὴν περίοδον ἐκείνην καὶ μίαν πικρίαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔδωσε τὸ βιβλίον τοῦ ἄγγλου συγγραφέως Κόμπτον Μακένζη «Ἄνεμος Ἐλευθερίας», τὸ ὁποῖον ἔφθασεν εἰς χεῖρας τοῦ Πρίγκιπος κατὰ τὸ 1944. Εἰς τὸ βιβλίον του αὐτὸ ὁ Μακένζη ἐξέφραζε γνώμας καὶ κρίσεις δυσφημιστικὰς διὰ τὸ ἔργον τῆς Ἁρμοστίας τοῦ Γεωργίου εἰς Κρήτην. Ὁ Πρίγκιψ, εὐθὺς ὡς ἀνέγνωσε τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ἀπήντησε πρὸς τὸν συγγραφέα του διὰ μακρᾶς ἐπιστολῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεκαθίστα τὴν ἀλήθειαν.

Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς του, ὁ Πρίγκιψ ἔθεσε τὴν σοφὴν ρῆσιν τῶν ἀρχαίων : «Ἄγει πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος. Οὐδὲν ἕρπει ψεῦδος εἰς γῆρας χρόνου». Καὶ ἔγραφεν ἐν συνεχείᾳ :

«Αἱ πολεμικαὶ συνθῆκαι μὲ ἔφερον εἰς Νότιον Ἀφρικήν, ὡς ἐκ τούτου, μόλις πρό τινος εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαβάσω τὸ βιβλίον σας «Ἄνεμος Ἐλευθερίας».

»Ἐπιτρέψατέ μου νὰ σᾶς ἐκφράσω τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου, διότι κατεστήσατε γνωστὴν εἰς τὸν κόσμον τὴν συμβολὴν τῆς μικρᾶς ἀλλ' ἡρωικῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸν παρόντα πόλεμον.

»Ὡς Ἕλλην εἶμαι ὑπερήφανος δι' ὅσα εὐηρεστήθητε νὰ γράψετε διὰ τὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν ἐκέρδισεν ἡ Ἑλλάς, μὲ τὴν γενναιότητα τῶν στρατιωτῶν της καὶ τῶν ναυτῶν της καί, ὅπως ἐσεῖς, ἔτσι καὶ ἐγώ, πιστεύω ὅτι αἱ νόμιμοι ἐθνικαὶ διεκδικήσεις τῆς ἀγαπητῆς μου χώρας, θὰ εὕρουν δικαίωσιν, ὕστερα ἀπὸ τὰ τόσα δεινὰ ποὺ ὑπέστη.

» Παρ' ὅλα ταῦτα, ὅλος ὁ ἐνθουσιασμός μου μετεβλήθη εἰς δυσάρεστον ἔκπληξιν, ὅταν ἔφθασα εἰς τὴν σελίδα 231 τοῦ βιβλίου σας καὶ ἐδιάβασα τὴν ἀκόλουθον φρᾶσιν :

« Τριανταὲξ ἔτη ἐνωρίτερον, εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια λευκὰ ὄρη ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἶχεν ὑψώσει τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης, ὅπως ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς διοικήσεως τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος καὶ ζητήσῃ τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος».

» Λέγω ὅτι κατεπλάγην, διότι αὐτὸ ποὺ γράφετε εἶναι μία μεγάλη ἀνακρίβεια καὶ διαμαρτύρομαι ἐντόνως ἐναντίον τῆς κατηγορίας ποὺ μοῦ ἀποδίδετε, διὰ πράγματα ποὺ σᾶς εἶναι τελείως ἄγνωστα καὶ τὰ ὁποῖα σᾶς ἔκαμαν νὰ πιστεύσετε κακόβουλοι, οἱ ὁποῖοι ἠθέλησαν νὰ μὲ δυσφημίσουν εἰς σᾶς, διὰ νὰ συγκαλύψουν τὴν προδοτικὴν διαγωγήν των. Ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ μοῦ ἐπροξένησε μεγαλειτέραν ἀκόμη ἔκπληξιν, εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἐφανταζόμην ποτέ, ὅτι ἕνας πράγματι εὐγενής, καὶ δὴ Ἄγγλος, θὰ ἔδιδε δημοσιότητα εἰς φημολογίας τεχνηέντως συντεταγμένας, διὰ νὰ δυσφημίσουν ἕνα ἄνθρωπον.

» Διατὶ νὰ θεωροῦμαι ὡς ὁ καταστροφεὺς τῆς Κρήτης καὶ νὰ ἀναφέρεται τοῦτο εἰς ἕνα βιβλίον, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχον μὲ ἐμὲ καὶ τὴν Κρή-

την του 1898, βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἔγραφη 36 ἔτη μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μου ἐκ Κρήτης, τῆς Κρήτης τὴν ὁποίαν ἠγάπησα καὶ ἀγαπῶ πάντοτε καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ὁποίας προσέφερον τὰ καλύτερα χρόνια τῆς νεανικῆς μου ζωῆς; Καὶ τέλος πάντων ἂν ἦσαν πραγματικαὶ αὐταὶ αἱ κατηγορίαι!

» Σᾶς δηλῶ μὲ τὸν ἐπισημότερον τρόπον ὅτι οὐδέποτε μετέβη εἰς τὰ βουνὰ ὁ Βενιζέλος διὰ νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης, ὅπως ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος καὶ ποτέ, ἐν τῇ πραγματικότητι, δὲν ἐζήτησε τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

»Ὁ Βενιζέλος, ἔγραφε περαιτέρω ὁ Πρίγκιψ, μετέβη εἰς τὰ βουνὰ μόνον καὶ μόνον ἀπὸ αἴσθημα προσωπικῆς ἐκδικήσεως παραμερίζων ἐντελῶς τὰ συμφέροντα τῆς χώρας του καὶ ἐκθέτων αὐτὴν εἰς μυρίους κινδύνους. Ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἑνώσεως διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ καὶ περιεφρόνησε τοὺς νόμους καὶ ὅλους ἡμᾶς, διότι εὑρίσκετο εἰς μυστικὴν συνεννόησιν μετὰ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια, ἡ μόνη ἀλήθεια».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ ἐξέθετε τὸ ἱστορικὸν τῆς καθόδου του εἰς Κρήτην, ὡς Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων καὶ ἔγραφεν :

« Καὶ διατὶ μὲ διώρισαν Ἁρμοστὴν αἱ Δυνάμεις; Ἁπλούστατα, διότι ἐσκέφθησαν. ὅτι ἕνας Ἕλλην Πρίγκιψ καὶ υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, θὰ κατώρθωνε νὰ ὑποτάξῃ εὐκολώτερον τοὺς φιλοπολέμους κρῆτας ἀπὸ ἕνα ξένον. Ἀπεδείχθη ὅτι εἶχον δίκαιον. Διότι ἡ ὑποδοχὴ τῆς ὁποίας ἔτυχον τὴν 9ην Δεκεμβρίου τοῦ 1898, ὑπῆρξεν ἀνωτέρα πάσης προσδοκίας. Καὶ ὅλοι οἱ κρῆτες, πλὴν μιᾶς ἐλαχίστης μερίδος βενιζελοφρόνων, ἔμειναν πιστοὶ εἰς ἐμὲ μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς παραμονῆς μου εἰς τὴν νῆσον».

Ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ ἀνέφερε μὲ ἀναμφισβήτητα ἱστορικὰ στοιχεῖα, τὰ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ Κρητικοῦ Συντάγματος, τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τῆς δράσεώς του, ἡ ὁποία, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἐπέφερε τὴν εἰρήνευσιν τῆς νήσου καὶ τὴν πρόοδόν της καὶ συνέχιζεν ὡς ἑξῆς τὴν ἐπιστολήν του :

« Τὰ πάντα παρουσίαζον ἄνθησιν, πρόοδον, ἐξέλιξιν. Τὸ τρίτον ἔτος τῆς Ἁρμοστίας μου, ἐπεσκέφθην τὰς τέσσαρας Δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἀντιπροσώπευον, διὰ νὰ λογοδοτήσω ἐπὶ τῆς ἐργασίας μου εἰς Κρήτην καὶ νὰ προσπαθήσω νὰ πείσω τὰς Κυβερνήσεις των νὰ ἐκπληρώσουν τὸ ὄνειρον τῶν κρητῶν, νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα.

» Δυστυχῶς αἱ Δυνάμεις δὲν εἰσήκουσαν τὴν παράκλησίν μου, προφασιζόμεναι πάντοτε ὅτι δὲν ἐννοοῦσαν, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, νὰ προκαλέσουν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον.

»"Οταν έληξαν τὰ 3 ἔτη τῆς Ἁρμοστίας μου διωρίσθην ἐκ νέου διὰ μίαν τριετίαν καὶ ἡ Α.Μ. ἡ Βασίλισσα Βικτωρία, εὐηρεστήθη νὰ μοῦ ἀπονείμη τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Λουτροῦ, διὰ νὰ ἐκφράση δὲ ἀκόμη περισσότερον τὴν εὐαρέσκειάν της, ἔστειλεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σούδας τὸν ναύαρχον Φίσερ (βραδύτερον λόρδον Φίσερ) ἀρχηγὸν τοῦ Στόλου τῆς Μεσογείου, διὰ τὴν τελετὴν τῆς ἀπονομῆς τοῦ παρασήμου.

» Αὐτὸ ἦτο, ἐκ μέρους τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος καὶ τῆς Κυβερνήσεώς της, τὸ τεκμήριον ἀναγνωρίσεως τῶν ὑπηρεσιῶν μου, διὰ τὰς ὁποίας σεῖς γράφετε ὅτι ὁ Βενιζέλος ὕψωσεν ἐπαναστατικὴν σημαίαν διὰ ν' ἀποτινάξη τὸν ζυγὸν τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος».

Κατόπιν ὁ Πρίγκιψ ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἐπίμονον πρότασιν τοῦ Βενιζέλου διὰ τὴν ἡγεμονίαν ἐν Κρήτη, εἰς τὴν ἀπόλυσίν του καὶ τὴν ἐξαπόλυσιν τῆς συκοφαντικῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τοῦ Ὑπάτου Ἁρμοστοῦ ὑπὸ τοῦ Βενιζέλου, ὡς διοικοῦντος, δῆθεν, αὐταρχικῶς τὸν τόπον. Ἐπίσης ὑπεγράμμισε τὴν ἀποτυχίαν του εἰς τὰς ἐκλογάς, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπὶ 64 βουλευτῶν ἔφερεν ὁ Βενιζέλος μόνον 4 ἰδικούς του καὶ ἔγραφεν :

« Τοῦτο, φυσικῷ τῷ λόγῳ—τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν—ἐσήμαινεν ὅτι οἱ κρῆτες ἦσαν πολὺ εὐχαριστημένοι μὲ τὸ ὑπάρχον συνταγματικὸν καθεστὼς καὶ δὲν ἐπεθύμουν τὴν ἀναθεώρησίν του.

» Μὴ κατορθώσας νὰ ἐπιτύχη τὰς πολιτικὰς φιλοδοξίας του διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ, ἀπεφάσισε τότε νὰ θέση εἰς ἐφαρμογὴν τὸ σατανικόν του σχέδιον καὶ μετέβη εἰς τὰ βουνὰ ὡς ἀντάρτης. Διὰ νὰ δικαιολογήση δὲ τὴν στρατολογίαν καὶ τὴν ἀντιπατριωτικὴν αὐτὴν ἐνέργειάν του, διέδωσε διαφόρους συκοφαντίας ἐναντίον μου. Εἰς τὴν ἔκθεσίν μου, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐντρέπομαι διόλου, θὰ εὕρετε ὅλας τὰς κατηγορίας τὰς ὁποίας ἐξετόξευσεν ἐναντίον μου, ὡς καὶ τὰς ἀπαντήσεις. Δύνασθε τόσον εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυανὴν βίβλον ὡς καὶ τὴν γαλλικὴν κιτρίνην τοῦ 1898—1906, νὰ τὰς εὕρητε, διὰ νὰ πεισθῆτε».

Συνεχίζων, ὁ Πρίγκιψ ἀνέφερεν ὅτι εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἀπὸ τὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Βενιζέλου καὶ κατέληγεν ὡς ἑξῆς :

« Αἱ δυνάμεις ἐβοήθησαν τὸν Βενιζέλον, μολονότι εἶχε 4 βουλευτὰς μόνον. Οἱ ἄλλοι 60 ἠγνοήθησαν. Τοιουτοτρόπως ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐν συνεχείᾳ.

» Σᾶς ἐρωτῶ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξη ἐξουσία ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ; Ἦτο δυνατὸν ν' ἀποκατασταθῆ τάξις καὶ εἰρήνη, ὅταν ἐπιβάλλωνται διὰ τῆς βίας αἱ θελήσεις μιᾶς μειονότητος εἰς τὴν πλειοψηφίαν ; Ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνω Ὕπατος Ἁρμοστὴς Κρήτης ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ; Οἱ ὅροι τοὺς ὁποίους ἔθεσεν ὁ Βενιζέλος διὰ νὰ καταθέση τὰ ὅπλα ἦσαν ὅτι αἱ Δυνάμεις ὤφειλον νὰ ἐπιβάλλουν διοικητικὸν καὶ οἰκο-

νομικὸν ἔλεγχον εἰς Κρήτην. Αἱ Δυνάμεις ἐδέχθησαν καὶ ὁ Βενιζέλος ηὐχαρίστησε τὰς Δυνάμεις. Δὲν εἶναι αὐτὴ πλέον ἡ τρανὴ ἀπόδειξις ὅτι ὁ Βενιζέλος δὲν μετέβη εἰς τὰ βουνὰ μὲ πατριωτικοὺς σκοποὺς διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ; Δὲν εἶναι φανερὸν ὅτι ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς κρῆτας πατριώτας ; Ἡ νῆσος Κρήτη, ἡ ὁποία εἶχε ζήσει μίαν εἰρηνικὴν περίοδον ἐπὶ 7 συνεχῆ ἔτη, εἶχε μεταβληθῆ εἰς μίαν χώραν ἀναρχίας καὶ ἐγκλήματος. Ἀπὸ ἀπόψεως ἐθνικῆς δὲν ἠμπορῶ παρὰ νὰ κρίνω τὸν Βενιζέλον μὲ αὐτὰς τὰς λέξεις :

«Ὥσπερ γὰρ τελειωθὲν βέλτιστον τῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος ἐστίν, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκης, χείριστον πάντων».

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου δὲν ἀπήντησεν εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Πρίγκιπος, ἀναγνωρίζων διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ, τὴν ἀνακρίβειαν τῶν ἰσχυρισμῶν του. Διότι «ἄγει πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος. Οὐδὲν ἕρπει ψεῦδος εἰς γῆρας χρόνου». Καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν, ἡ ὁποία, μετὰ 50 καὶ πλέον ὁλόκληρα ἔτη ἔχει φωτίσει καὶ τυφλοὺς ἀκόμη, δὲν δύναται νὰ ἐπιμείνῃ κανεὶς προβάλων ψεῦδός του.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΝΙΚΗΝ

ΕΝΑ ὄνειρον εἶχεν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος κατὰ τὰ σκληρὰ ἔτη τοῦ τελευταίου πολέμου : Νὰ ζήσῃ διὰ νὰ χαιρετίσῃ τὴν νίκην τῶν συμμάχων. Νὰ ἴδῃ τὴν πατρίδα του καὶ πάλιν ἐλευθέραν καὶ ν' ἀντικρύσῃ τὴν γαλανόλευκον κυματίζουσαν ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς 'Ακροπόλεως. Καὶ τὸ ὄνειρόν του ἐπραγματοποιήθη. 'Από τὸ αἱματοβαμμένον ἔδαφος τῆς 'Ελλάδος, ὁ κατακτητὴς ἀπεδιώχθη, ἀφίνων πένθη καὶ ἐρείπια, ἀλλὰ ὀρθὴν τὴν γενναίαν ἑλληνικὴν ψυχήν.

'Η χαρὰ τῆς νίκης καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως ὅμως ὑπῆρξε σύντομος. 'Η 'Ελλὰς ὑπεχρεώθη ν' ἀποδυθῇ εἰς νέον ἀγῶνα, διὰ νὰ μὴ ὑποστῇ δουλείαν μακροτέραν καὶ χειροτέραν ἐκείνης ἀπὸ τὴν ὁποίαν μόλις εἶχεν ἀπαλλαγῆ. Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Πρίγκιψ, ὅταν, εἰς τὸν λόγον του τῆς 25ης Μαρτίου 1944 εἰς Κέϊπ-Τάουν, εἶχε προβλέψει τὴν νέαν αὐτὴν περιπέτειαν.

Εὑρίσκετο εἰς Νότιον 'Αφρικὴν ἀκόμη μὲ βαρεῖαν θλίψιν εἰς τὴν καρδίαν του διὰ τὸ νέον δρᾶμα τῆς 'Ελληνικῆς πατρίδος. Συνέπεσε δὲ νὰ εἶναι ἀσθενής. Εἶχε προσβληθῆ ἀπὸ σοβαρὰν ἀσθένειαν τοῦ λάρυγγος και ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς 'Αγγλίαν, ὅπου ὑπέστη σχετικὴν ἐγχείρησιν. 'Εκεῖθεν μετέβη εἰς 'Αμερικήν, ὅπου παρέμεινεν ἐπ' ἀρκετὸν δι' ἀποθεραπείαν. Συνέπεια τῆς ἀσθενείας του καὶ τῆς ἐγχειρήσεως ἦτο νὰ μετριασθῇ ἀρκετὰ ἡ ἠχηρὰ καὶ στεντορεία φωνή του. 'Αναφερόμενος εἰς αὐτὸ τὸ γεγονὸς μοῦ ἔλεγε κάποτε γελῶν : «Πολλοὶ ἐπισκέπται μου λόγῳ τῆς βραχνάδας μου κατὰ τὴν συνομιλίαν μας, νομίζουν ὅτι δὲν ἀκούω καλὰ καὶ φωνάζουν».

'Επίσης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπεσκέφθη τὸν Πρίγκιπα εἷς ἐν ἀποστρατείᾳ ναύαρχος, γνωστὸς διὰ τὴν βαρυκοΐαν του καί, εἰς μίαν στιγμὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συνομιλίας, ὁ Πρίγκιψ μὲ τὸ ἀνεξάντλητον χιοῦμορ του τοῦ εἶπεν :

—"Ακουσε ναύαρχε. 'Εμεῖς οἱ δυὸ ἀποτελοῦμεν ἕνα κωφάλαλον !..

'Αθεράπευτος νοσταλγὸς τῆς Πατρίδος, ὁ Γεώργιος ἦλθεν εἰς τὴν 'Ελλάδα, μετὰ τῆς συζύγου του πριγκιπίσσης Μαρίας, τὸν 'Ιανουάριον

τοῦ 1948. Καὶ εἶπε τότε εἰς ἐπισκεφθέντας αὐτὸν δημοσιογράφους:

—Ἦλθα εἰς τὴν Ἀθήνα, διότι ἐνοστάλγησα τὴν Ἑλλάδα. Ἀξίζει κανεὶς νὰ ζῇ εἰς τὸν ὡραῖο Τόπο μας. Ὁ Ἕλλην ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ εὐχαριστημένος οὔτε εἰς τὸν Παράδεισον.

Καὶ ὁσάκις εὑρίσκεται ἐδῶ—τέσσαρες-πέντε μῆνας κατ' ἔτος—καταναλίσκει τὸν ἐλεύθερον χρόνον του εἰς ἐκδρομὰς ἀνὰ τὴν Ἀττικήν, διὰ ν' ἀπολαμβάνῃ τὸ γραφικὸν θέαμα τῶν φυσικῶν καλλονῶν τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου.

Παλαιὸς κρὴς ἀγωνιστὴς καὶ ἀκούραστος μελετητὴς τῆς κρητικῆς ἱστορίας, ὁ ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένος δικηγόρος κ. Μιχ. Φραντζεσκάκης τὸν Μάρτιον 1948 ἔδωσε διάλεξιν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ «Παρνασσοῦ» μὲ θέμα: «Ἰμβραὴμ Ἀληδάκης, ὁ Φεουδάρχης τοῦ Ἀποκορώνου». Εἰς τὴν διάλεξιν παρέστη ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, πολλοὶ ἐπίσημοι καὶ πλῆθος κρητῶν.

Ὁ ὁμιλητὴς ἀνέπτυξε τὸ θέμα του—μίαν περιωρισμένην πολεμικὴν ἐπιχείρησιν τῶν Σφακιανῶν ἐναντίον τοῦ Πύργου τοῦ πανισχύρου τότε τουρκοκρητὸς τοπάρχου—καὶ ἀνέλυσε τὸ σχετικὸν μακρὸν ποίημα τῆς λαϊκῆς κρητικῆς μούσης, πολλοὶ στίχοι τοῦ ὁποίου προσιδιάζουν πρὸς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Καὶ τὸ ποίημα αὐτό, ὅπως ὅλα σχεδὸν τὰ κρητικὰ ποιήματα, ἐξυμνεῖ τὰ αἰσθήματα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὴν ἀνεξάντλητον ἔφεσίν του πρὸς αὐτοθυσίαν ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐν ἐπιλόγῳ, συνδέων ὁ ὁμιλητὴς τὴν παλαιὰν αὐτὴν σελίδα τῆς κρητικῆς ἱστορίας πρὸς τὰς νεωτέρας, ὑπεγράμμισε μὲ φωνὴν παλλομένην ἀπὸ συγκίνησιν τὰ ἑξῆς:

« Εἰς τὰ παρθένα λίκνα τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου, ἔμεινεν ἐσαεὶ ἄσβεστος ἡ δᾶς τῆς Ἐλευθερίας, διὰ νὰ φωτίζῃ τὰς ἐπερχομένας γενεὰς εἰς τὸν δρόμον τοῦ καθήκοντος. Καὶ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Ὁ παρακαθήμενος θαλερὸς βλαστὸς τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας, πρίγκιψ Γεώργιος, σύμβολον τοῦ ἀρραβῶνος τῆς ἑνώσεως τῆς νήσου μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἐπάτει τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς Κρήτης. Καὶ ἡ λαϊκὴ μοῦσα, αὐτὴ ἡ ἰδία κρητικὴ ψυχή, τὸν ὑπεδέχθη μὲ αὐτοὺς τοὺς ἁπλοῦς στίχους:

«Καλῶς το τὸ παιδί μας,
τὸ παιδὶ τοῦ Βασιληᾶ
ποὺ μᾶς φέρνει στὴν πατρίδα
τῆς μαννούλας τὰ φιλιά».

» Μὲ τὴν ἐπῳδὸν αὐτήν, τὴν ὁποίαν ὁ ζείδωρος ἄνεμος τῶν Λευκῶν Ὀρέων ἔφερεν εἰς τὰ ὦτά σου, ὦ Πρίγκιψ, σὲ ἐνηγκαλίζετο, μίαν ἡμέραν τοῦ Δεκεμβρίου, πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος, ὁ κρητικὸς λαός.

»Ἦτο ἡμέρα ἐθνικῆς χαρᾶς. Ἦτο ἡμέρα τῆς Νίκης. Πόθοι, ὄνειρα καὶ ἀγῶνες ὁλοκλήρων γενεῶν, ἐστεφανοῦντο, θεία βουλήσει, καὶ μία ἐλευθέρα Πολιτεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος κρής, ἀπὸ τοῦ λατρευτοῦ Ἡγεμόνος, μέχρι τοῦ τελευταίου πολίτου, συνεισέφερε τὰς ἠθικάς του δυνάμεις, μία, λέγω, ἐλευθέρα Πολιτεία, ἐπρόβαλεν ὡς γιγαντιαῖον εὔρυθμον πολιτικὸν οἰκοδόμημα, ἐνώπιον τῆς καταπλήκτου, πρὸ τῆς συντελουμένης δημιουργίας, εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης.

»Εἰς τὸν τόπον τῶν μαρτυρίων, ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἀπερίσπαστος ᾠκοδόμει ἐπὶ ἀσαλεύτων πλέον θεμελίων, τὸν ναὸν τῆς ὁριστικῆς ἀποκαταστάσεώς του, εἰς τὸν ὁποῖον ἄνωθεν, ἐκλήθητε ὡς πρῶτος Ἀρχιερεὺς μὲ συμπαραστάτας καὶ ἀνταξίους συλλειτουργοὺς τοὺς ἐπιφανεῖς κρῆτας.

»Ἀκολουθοῦντες τὸ Ἄστρον τῆς Βηθλεέμ, τὸ ὁποῖον συμβολικῶς ἐπρόβαλεν εἰς μίαν γωνίαν τῆς κυανολεύκου, τῆς σημαίας τῆς ἀρτιπαγοῦς Κρητικῆς Πολιτείας, ὡδηγήσατε τὴν νῆσον, πιστὸς ἱεροφάντης τῆς μεγάλης ἀποστολῆς σας, εἰς τὴν Φάτνην τῶν ἐθνικῶν πεπρωμένων της.

»Ὑψηλότατε,

»Εἰς τὴν ψυχήν μας παρέμεινες ὡς Σύμβολον, παρέμεινες ὡς Ἰδέα, διὰ νὰ συμβολίζῃς διὰ μέσου τοῦ χρόνου, τὴν ὡραίαν ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ ἀρεταὶ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, εὑρισκόμεναι εἰς πλήρη ἐναρμόνισιν μὲ τὴν ἱερὰν ἀποστολὴν τοῦ λατρευτοῦ Ἡγεμόνος του, ἐξήρθησαν εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς ἐκδηλώσεώς των.

»Ἦτο ἡ ἐποχὴ ἥτις ἀπετυπώθη εἰς τὸ διηνεκὲς ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς Κρήτης, ἐμψυχούμενος ἀπὸ τὸ ξανθὸ Βασιλόπουλο τοῦ Θρύλου, ἀπὸ τοὺς ἀθανάτους ἥρωας τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπὸ μίαν σειρὰν μεγάλης ὁλκῆς πολιτικῶν ἀναστημάτων, ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ὁποίων, μὲ τὴν φλόγα τῆς ψυχῆς σου, διῆλθε τὸ ἀθάνατον ἔργον τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναγεννήσεως τῆς νήσου, πανετοίμου νὰ ριφθῇ μετ' οὐ πολύ, εὐδαίμων, εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς Ἑλλάδος καὶ νὰ ἀποτελέσῃ μὲ τὴν ἀνωτέραν ἐθνικὴν συγκρότησίν της, πραγματικὸν ἀδάμαντα εἰς τὸ Στέμμα τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου».

Διὰ τοῦ στόματος τοῦ ὁμιλητοῦ κ. Φραντζεσκάκη, ὡμίλει ἡ Κρήτη· Ἡ Κρήτη τῆς χθές, ἡ Κρήτη τῆς σήμερον καὶ ἡ Κρήτη τῆς αὔριον, ἡ ὁποία ἔντιμος καὶ γενναία, δὲν δύναται νὰ λησμονήσῃ ποτὲ τί ὀφείλει εἰς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον.

Ὁ Πρίγκιψ ἔμεινε τότε δύο περίπου μῆνας εἰς τὰς Ἀθήνας. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἐπεσκέφθη κατ' ἐπανάληψιν τὸ Ἀντικαρκινικὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς Ἑλλάδος—ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας—τοῦ ὁποίου τυγχάνει ἐπίτιμος πρόεδρος καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, ἐνίσχυσεν οἰκονομικῶς, τὸ ἐφωδίασε δὲ καὶ μὲ ποσότητα ραδίου.

Ἀκολούθως συνώδευσε τοὺς Βασιλεῖς εἰς Ρόδον καὶ παρέστη κατὰ τὰς τελετὰς ἐπὶ τῇ ἐνσωματώσει τῆς Δωδεκανήσου. Μετ' ὀλίγον ἀνεχώρησε καὶ πάλιν εἰς Παρισίους, ἀλλὰ μὲ τὸν αὐτὸν ἀκατανίκητον πόθον πάντοτε: Νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐπέστρεψε τὸν Δεκέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, 1948.

Η 50ΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ τοῦ Πρίγκιπος, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1948, συνέπιπτε μὲ μίαν σημαντικὴν ἐπέτειον. Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἔκλεινεν ὁ κύκλος μιᾶς πεντηκονταετηρίδος, ἀπὸ τῆς καθόδου τοῦ Γεωργίου εἰς Κρήτην, τὴν Δεκεμβριανὴν ἐκείνην ἡμέραν τοῦ 1898. Πενῆντα ἔτη εἶχον παρέλθει ἀπὸ τότε, ποὺ ἡ νῆσος ἀπετίναξε τὸν ζυγὸν αἰώνων καὶ ἐβάδισε τὸν δρόμον, ὁ ὁποῖος τὴν ὡδήγησεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν.

Ἡ πεντηκονταετηρὶς ἑωρτάσθη μὲ λαμπρότητα εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῆς νήσου ἔγιναν τελεταί, δοξολογίαι καὶ συγκεντρώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ῥήτορες ἀνέπτυξαν τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀπελευθερώσεως, ἐτίμησαν τοὺς ἥρωας τῆς κρητικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐτόνισαν τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου. Ὁ πανηγυρισμὸς ἔλαβε παγκρήτιον χαρακτῆρα. Ὁ τότε δὲ δήμαρχος τῶν Χανίων κ. Ἀντώνιος Ἡσυχάκης, ἀπέστειλε τὴν ἡμέραν ἐκείνην πρὸς τὸν Πρίγκιπα τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα:

« Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ φέρωμεν εὐσεβάστως εἰς γνῶσιν τῆς ὑμετέρας Ὑψηλότητος ὅτι ὁ Δῆμος Χανίων ἐτέλεσε σήμερον δοξολογίαν, κατὰ τὸ συνημμένον πρόγραμμα, ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης καὶ τῇ καθόδῳ ἐνταῦθα Ὑμῶν ὡς πρώτου Ἕλληνος Ἁρμοστοῦ.

» Δραττόμεθα τῆς εὐκαιρίας ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἡμέρας, ἣν πληροῖ ὁλόκληρον ἡ ἀνάμνησις τῆς ὑμετέρας Ὑψηλότητος, ἣν ὁ ἀείμνηστος Βασιλεύς μας καὶ πατήρ σας, ἔστειλε τότε ὡς ζῶντα ἀρραβῶνα τῆς μελλούσης ἐκπληρώσεως τῶν πανελληνίων Ἐθνικῶν πόθων τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης, νὰ καθυποβάλωμεν Ὑμῖν ἐκ μέρους ἡμῶν προσωπικῶς καὶ τῶν συναδέλφων μου τῆς Δημοτικῆς Ἀρχῆς, τὴν διαβεβαίωσιν τῶν αἰσθημάτων τῆς ἀπαρασαλεύτου ἀφοσιώσεώς μας».

Ἡ πεντηκονταετηρὶς τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης, ἑωρτάσθη πανηγυρικῶς καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας. Τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ἑορτασμοῦ εἶχεν ἡ Παγκρήτιος Ἕνωσις, ἡ ὁποία ὠργάνωσε μεταξὺ ἄλλων καὶ συγκέντρωσιν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ «Παρνασσοῦ» τὴν 23ην Δεκεμβρίου 1948.

Εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ἐκάθητο ὁ Βασιλεὺς Παῦλος, ἡ Βασίλισσα Φρειδερίκη, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, αἱ πριγκίπισσα Μαρία καὶ Εὐγενία. Εἰς τὴν δευτέραν τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως, καὶ διακεκριμένοι κρῆτες. Ἡ αἴθουσα ἦτο κατάμεστος κόσμου. Εἰς τὴν ἑορτὴν ἐδόθη ἁπλὸς καὶ σεμνὸς τόνος ἀντάξιος τῆς ἑορταζομένης ἐπετείου.

Ὡμίλησεν ἐν ἀρχῇ ὁ πρώην Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης κ. Χομπίτης καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἱστορικὸς συγγραφεὺς κ. Μουρέλλος, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τοὺς ἀγῶνας τῆς μεγαλονήσου διὰ μέσου τῶν αἰώνων, πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας της.

Κατόπιν, ἐν μέσῳ βαθείας σιγῆς, ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα ὁ πρίγκιψ Γεώργιος. Μετὰ τόσας δεκαετηρίδας, ἠκούσθη διὰ πρώτην φορὰν δημοσίᾳ ἡ θερμὴ καὶ ὑποβλητικὴ φωνή του, παλλομένη ἀπὸ συγκίνησιν. Ὁ Πρίγκιψ ἐξεφώνησε τὸν κάτωθι λόγον :

« Λίαν συγκεκινημένος—εἶπεν—ἀπευθύνω βαθύτατον εὐχαριστῶ εἰς τὸν κ. Μουρέλλον, ὅστις ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του σήμερον ἐτίμησε καὶ ἐμέ, εἰς ἀνάμνησιν τῆς πρὸ 50 ἐτῶν καθόδου μου εἰς τὴν ἐπὶ τόσα ἔτη μαρτυρήσασαν Κρήτην. Εἰς τὴν Κρήτην, ἥτις ἐπὶ ἑκατοντάδας ἐτῶν ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της, πάντοτε ζητοῦσα τὴν ἕνωσίν της μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα, ἀλλ᾽ ἥτις διηνεκῶς ἠδικεῖτο ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς.

» Δὲν κατῆλθον εἰς τὴν Κρήτην μὲ σκοποὺς ἰδιοτελεῖς, ἀλλὰ μὲ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἱστορικὴν καὶ ἡρωικὴν μεγαλόνησον καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς καὶ μὲ βαθυτάτην συγκίνησιν καὶ μὲ πάλλουσαν καρδίαν, αἰσθανόμενος τὴν μεγάλην καὶ πολυσήμαντον εὐθύνην, ἣν ἀνελάμβανον ἀπέναντι τῆς Πατρίδος.

» Κατῆλθον εἰς τὴν Κρήτην μὲ μίαν μόνον σκέψιν καὶ μίαν μόνον ἀμετάκλητον ἀπόφασιν: Νὰ ὑπηρετήσω τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀφιερώνων αὐτῷ πάσας μου τὰς προσπαθείας καὶ τὰς δυνάμεις, καὶ δύναμαι, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ, νὰ εἴπω ὅτι ἐξετέλεσα τοῦτο, μέχρι τῆς ἀποχωρήσεώς μου.

» Αἰσθάνομαι, καὶ παρετήρησα μετ᾽ εὐχαριστήσεως, ὅτι αἱ κρίσεις τοῦ κ. Μουρέλλου περὶ τῶν τότε λαβόντων χώραν, βασίζονται ἐπὶ βαθείας καὶ ἀμερολήπτου μελέτης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐγένετο μέχρι σήμερον, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἐν Κρήτῃ.

» Τοῦτο ζητῶ καὶ ἐγώ. Ζητῶ ἔρευναν καὶ ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας. Ζητῶ αὐστηρὰν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ᾽ ἀμερόληπτον καὶ ἰδίως καὶ πρὸ πάντων, ἐξέτασιν μακρὰν πάσης προσωπικῆς καὶ πολιτικοκομματικῆς ἐπιρροῆς. Ἔχω τὴν συνείδησίν μου τελείως ἥσυχον, καθαρὰν καὶ ἀναπεπαυμένην καὶ οὐδὲν τὴν ἐπιβαρύνει, διότι γνωρίζω ὅτι ἔπραξα τὸ καθῆκον μου, ὡς πολίτης Ἕλλην καὶ ὡς εὔορκος ἀξιωματικὸς καὶ οὐδὲν ἔχω ν᾽ ἀποκρύψω.

» Πλεῖστα ὅσα ἐλέχθησαν καὶ πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τῆς ὀκταετοῦς ἐργασίας καὶ διοικήσεώς μου ἐν Κρήτῃ, κατὰ τὸ διάστημα τῶν τελευταίων 50 ἐτῶν, δυστυχῶς, κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, παρεξηγοῦντα καὶ διαστρέφοντα τὴν ἀλήθειαν. Δὲν ἔδιδον ἀπάντησιν εἰς ταῦτα, ἂν καὶ βαρέως ἔφερον τὴν ἄδικον ἐπίθεσιν καὶ κρίσιν, ἀλλ' ἐσιώπησα καὶ δὲν ἐζήτησα ν' ἀπολογηθῶ ἢ νὰ δικαιολογηθῶ, ὄχι ἀπὸ δειλίαν ἢ ἀπὸ φόβον τινά, ἀλλὰ διότι ἐφρόνουν εἰλικρινῶς, ὅτι πᾶσα συζήτησις ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων, καὶ πρὸ πάντων πᾶσα διαμάχη ἐν τῷ Τύπῳ, θὰ ἦτο ὅλως ἀσύμφορος, καὶ ἴσως καταστρεπτικὴ κατὰ τὴν ἐκτύλιξιν τόσων ποικίλων καὶ εἰς ἄκρον σοβαρῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ζητημάτων, τῶν ἐτῶν ἐκείνων. Ἡ ἀλήθεια προσέκρουε τότε πρὸς τόσα πολιτικὰ καὶ κομματικὰ συμφέροντα ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐσιώπων, παρηγορούμενος ἐν τῇ ψυχικῇ στενοχωρίᾳ μου λέγων «Ἄγει πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν χρόνος».

» Καὶ ἐπανέρχομαι εἰς τὰ τῆς πεφιλημένης μου Κρήτης.

» Διωρίσθην τὸ 1898, ὑπὸ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων ὡς Ὕπατος Ἁρμοστὴς αὐτῶν ἐν Κρήτῃ, διὰ μίαν τριετίαν. Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ σχετικῶς βραχέος τούτου χρονικοῦ διαστήματος, ἐνεποίησε φυσικῶς τότε, εἰς πάντας ἀνεξαιρέτως, Ἕλληνας ἢ ξένους, τὴν σταθερὰν καὶ βεβαίαν ἐντύπωσιν καὶ πεποίθησιν, δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι μετὰ τὴν παρέλευσιν τῶν τριῶν τούτων ἐτῶν θὰ ἐλύετο πλέον τελικῶς τὸ κρητικὸν ζήτημα, καὶ ὅτι ἡ φυσική, ἡ δικαία καὶ μόνη λύσις δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἄλλη παρὰ μία. Ἡ ἕνωσις μὲ τὴν πατρίδα Ἑλλάδα. Καὶ ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἐσταθεροποιεῖτο πολλῷ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἡ ἐντολή, σημειώσατε, τοῦ διορισμοῦ μου, ἀνέγραφε ρητῶς ὅτι οὗτος ἦτο προσωρινός.

» Τὴν βεβαίαν ταύτην ἐντύπωσιν ἀπεκόμισαν καὶ ἐν Κρήτῃ καὶ τοῦτο ἀπέδειξαν φανερὰ καὶ οἱ κρῆτες, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ὅπου ἐπάτησα τὸ χῶμα τῆς ἐνδόξου Κρήτης, ὡς Πρίγκιψ τῆς Ἑλλάδος, ὡς υἱὸς τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καὶ πρῶτος Ἕλλην διοικητὴς τῆς νήσου.

» Ἡ ὄντως μοναδικὴ ὑποδοχὴ τὴν ὁποίαν μοῦ ἔκαμε ὁ λαὸς τῆς Κρήτης ἁπανταχοῦ τῆς νήσου, ἦτο ἀπόδειξις τοῦ βαθέως ἐγκεχαραγμένου ἐθνικοῦ φρονήματος, καὶ ὁ κρητικὸς λαὸς παρουσίασεν ἀληθῶς θαύματα ὑποταγῆς εἰς τὸ νέον καθεστώς, ἀπὸ τὴν στιγμὴν τῆς ἀφίξεώς μου, καὶ ἐξηκολούθησε νὰ πράττῃ τοῦτο καθ' ὅλον τὸ ὀκταετὲς διάστημα τῆς διαμονῆς μου, τιμῶν με πάντα διὰ συγκινητικῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης του.

» Τοιοῦτος ἦτο καὶ εἶναι ὁ κρητικὸς λαός.

» Τολμῶ νὰ εἴπω σήμερον, 50 ὅλα ἔτη μετὰ τὴν κάθοδόν μου εἰς τὴν Κρήτην καὶ τοῦτο ἵνα δικαιολογήσω τὸ δυστυχῶς λυπηρὸν καὶ ἄδικον τέλος τῆς ὀκταετίας μου ἐν Κρήτῃ καὶ διὰ τὸ ὁποῖον δὲν πταίει ὁ ἀξιοθαύμαστος

κρητικὸς λαός, ἀλλὰ πταίουν πρὸ πάντων αὐταὶ αἱ τέσσαρες Μεγάλαι Δυνάμεις. Καὶ ἐξηγοῦμαι :

»'Ανέφερον ἤδη, ὅτι διωρίσθην διὰ μίαν τριετίαν, ὡς Ὕπατος 'Αρμοστής. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον σφάλμα τῶν Δυνάμεων. Τὸ δεύτερον σφάλμα τῶν Δυνάμεων, ἦτο, τὸ ὅτι ἀνέγραψαν εἰς τὴν ἐντολὴν τοῦ διορισμοῦ μου ὅτι αὐτὸς ἦτο προσωρινός. Ταῦτα ἦσαν σφάλματα, διότι ὑπῆρξαν ψυχολογικά, ἐνδεικνύοντα τελείαν ἄγνοιαν τῆς ψυχῆς τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ ἄγνοιαν τῆς δυνάμεως τοῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ, διότι ἡ ἀφοσίωσις τοῦ Κρητὸς πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως, ὑπερέβαινε πάντοτε καὶ κατὰ πολύ, πᾶσαν ἄλλην σκέψιν καὶ ἰδέαν. 'Η ἰδέα τῆς πρὸς τὴν μητέρα 'Ελλάδα ἑνώσεως ἦτο θρησκεία διὰ τὸν κρῆτα καὶ μετὰ δυσφορίας καὶ μοναδικῆς ἀνυπομονησίας ἀνέμενε τὴν πραγματοποίησίν της.

»Ἦτο, λοιπόν, φυσικόν, ὅτι ἡ ἄφιξίς μου εἰς τὴν Κρήτην ὑπὸ αὐτοὺς τοὺς ὅρους, ἐσήμαινε διὰ τὸν Κρητικὸν λαὸν τὴν ἀρχὴν τῆς τελικῆς λύσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, συνάμα δέ, τὸ ὅτι αἱ Δυνάμεις διεκήρυσσον ἐν τῇ ἐντολῇ των ὅτι ὁ διορισμός μου ἦτο προσωρινός, ἐσήμαινεν ὅτι ἡ τελικὴ λύσις τοῦ ζητήματος θὰ ἐδίδετο ἅμα τῇ λήξει τῆς τριετίας.

»Τὰ δύο ταῦτα, λοιπόν, ψυχολογικὰ σφάλματα, ἐγένοντο τοιουτοτρόπως ἀφορμὴ μεγίστης καὶ λυπηρᾶς διαψεύσεως βεβαίας ἐλπίδος ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν λῆξιν τῆς πρώτης τριετίας μου, καὶ παρ' ὀλίγον νὰ διασαλευθῇ ἡ ὄντως παραδειγματικὴ τάξις καὶ εἰρήνη, ἐπειδὴ οἱ Κρῆτες ἤρχισαν ν' ἀνησυχοῦν, διότι διηρωτῶντο πλέον μήπως αἱ Δυνάμεις ἐσκόπουν νὰ διορίσουν ἀντ' ἐμοῦ νέον ἢ καὶ ξένον, ἴσως, 'Αρμοστήν, ἀφοῦ ὁ διορισμός μου ἐδηλώθη ὡς προσωρινός.

»Ταῦτα μοὶ ἐπροξένησαν οὐκ ὀλίγας δυσκολίας εἰς τὸ νὰ συγκρατήσω τὴν τάξιν. 'Αλλ' ὁ κρητικὸς λαός, ὁμολογῶ μετὰ θαυμασμοῦ, ἔδειξε μεγίστην καὶ θαυμασίαν αὐταπάρνησιν καὶ ὑπομονὴν ἐκ τῇ βαθεία του λύπῃ, ὑπακούσας καὶ ἀκολουθήσας τὰς συμβουλάς μου. 'Η κατάστασις ὡς ἐκ τούτου καὶ χάρις μόνον εἰς τὴν μεγαλωσύνην καὶ τὸν πατριωτισμὸν τῶν κρητῶν, καθὼς καὶ τὴν συγκινητικὴν πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνην, ἡσύχασε καὶ ἐτράπη ἕκαστος ἐν εἰρήνῃ καὶ τάξει εἰς τὸ ἔργον του.

»Αἱ Δυνάμεις ὅμως, μὴ βλέπουσαι τὰ ψυχολογικὰ ταῦτα σφάλματά των, μὲ διώρισαν καὶ πάλιν διὰ μίαν νέαν τριετίαν, ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν ταύτης, διὰ νέαν πάλιν τοιαύτην περίοδον. Ἦτο φυσικὸν ὅτι ἑκάστοτε ηὔξανεν ἡ ἀνυπομονησία καὶ ἡ ἀπογοήτευσις. 'Αλλ' ὅταν ἐπλησίαζε τὸ τέλος τῆς τρίτης τριετίας πρὸ πάντων, καὶ ἐγένετο πλέον καταληπτὸν ὅτι αἱ Δυνάμεις, δυστυχῶς, κατ' οὐδένα τρόπον καὶ λόγον ἔστεργον τὴν ποθητὴν ἕνωσιν, καὶ ὅτι οὔτε κἂν ἐδέχοντο νὰ παραδεχθοῦν παραμικράν τινα ἔνδειξιν τῆς πρὸ τὰ πρόσω προόδου τοῦ

ζητήματός μας, τότε τὰ πράγματα ἔλαβον σοβαρώτερον χαρακτῆρα, περὶ τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία δέον νὰ κρίνῃ.

»Τὰ τοῦ Θερίσσου καὶ τὰ ἐπακόλουθα, καθὼς καὶ τὰ ἀφορῶντα τὴν ἀναχώρησίν μου ἐκ τῆς τόσον πεφιλημένης μου νήσου, ἀφίνω εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ κρίνῃ.

»Ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Μουρέλλου, ἐν τούτοις, καθὼς καὶ ἡ τόσον πολυάριθμος συρροὴ εἰς τὴν αἴθουσαν ταύτην σήμερον, πληροῖ τὴν καρδίαν μου χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης, διότι ταῦτα ἐνδεικνύουν ὅτι πλησιάζει πλέον ὁ καιρὸς τῆς ἀναλαμπῆς τῆς ἀληθείας. Περαίνων νῦν τὸν λόγον, εὐχαριστῶ εἰλικρινῶς καὶ θερμότατα ἅπαντας τοὺς Κρῆτας, πρὸς οὓς ἡ ὀκταετία μου ἐν Κρήτῃ μὲ συνέδεσε διὰ πανισχύρων δεσμῶν.

»Ἡ ἀγάπη μου πρὸς σᾶς καὶ τὴν νῆσον σας θὰ μείνῃ ἐσαεὶ ἐγκεχαραγμένη ἐν τῇ καρδίᾳ μου, διότι σᾶς ἐγνώρισα, σᾶς ἐθαύμασα καὶ σᾶς ἠγάπησα. Καὶ τὴν καρδίαν μου ἂν ἀνοίξετε, τὴν Κρήτη θὰ εὕρετε γραμμένην».

Ζητωκραυγαὶ καὶ χειροκροτήματα ἐκάλυψαν τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ Πρίγκιπος.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1950 ὁ πρίγκιψ Γεώργιος μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας μετέβησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Σμύρνην. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ ταξιδίου των ἦτο καθαρῶς ἰδιωτικῆς μορφῆς. Κατ' αὐτὸ ὅμως ὁ Πρίγκιψ εἶχε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ μίαν συγκινητικὴν ἐκδήλωσιν τῶν αἰσθημάτων τῶν τουρκοκρητῶν, οἱ ὁποῖοι διαβιοῦν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὰς ὡς ἄνω πόλεις.

Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Πρίγκιψ καὶ τέως Ἡγεμὼν τῆς Κρήτης εὑρίσκετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶχεν ἰδιαιτέραν ἀπήχησιν εἰς τὴν καρδίαν τῶν τουρκοκρητῶν, οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν νὰ ὑποβάλουν τὰ σέβη των πρὸς αὐτὸν καὶ ν' ἀσπασθοῦν εὐλαβῶς τὴν χεῖρα του.

Οἱ γεροντότεροι ἐκ τούτων, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν εἰς Κρήτην κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ὑπάτου Ἁρμοστίας τοῦ Πρίγκιπος, ἡ ὁποία ἐχάρισεν εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκεύματος, τὴν ἰδεώδη ἰσοπολιτείαν καὶ ἀσφάλειαν, ἐδάκρυζον ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ τέως Ἡγεμόνος των καὶ μὲ συγκινητικοὺς λόγους ἀνεφέροντο εἰς τὴν περίοδον ἐκείνην.

Πρὸ τῆς θερμῆς ταύτης ὑποδοχῆς ὁ Πρίγκιψ, ὁ ὁποῖος ἤκουεν εἰς ἄπταιστον κρητικὴν διάλεκτον τὰς ἀφηγήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ ἔβλεπε ν' ἀναζῇ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ἡ νοσταλγία τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἡμερῶν, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκρύψῃ τὴν ζωηράν του συγκίνησιν, καὶ τὸν θαυμασμόν του πρὸς τοὺς τουρκοκρῆτας, οἱ ὁποῖοι διατηροῦσαν ἀκόμη ζωντανὴν εἰς τὴν ψυχήν των τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν γενέτειράν των Κρήτην.

Ἐπίσης εἰς τὴν συνοικίαν ἐκείνην τῆς Σμύρνης, ὅπου, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν, ἐγκατεστάθη καὶ ζῇ ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς τουρκοκρητῶν, ὁ Πρίγκιψ ἔγινεν ἀντικείμενον ἐξαιρετικῶν τιμῶν καὶ θερμῶν ἐκδηλώσεων ἀγάπης ἐκ μέρους τούτων.

Ἅμα ὡς ἐγνώσθη ἡ παρουσία τοῦ Γεωργίου εἰς τὴν συνοικίαν των, οἱ τουρκοκρῆτες τῆς Σμύρνης ἔσπευσαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ αὐτοκίνητόν του καὶ κατεφίλουν δακρύοντες τὰς χεῖρας τοῦ Πρίγκιπος.

Ὁ Πρίγκιψ κατόπιν τούτου ἠναγκάσθη νὰ κατέλθῃ τοῦ αὐτοκινήτου καὶ νὰ συνομιλήσῃ οἰκειότατα μὲ τοὺς συγκεντρωθέντας.

Εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ τέως Ἡγεμόνος ἐὰν νοσταλγοῦν τὴν Κρήτην, ἡ ἀπάντησις τῶν τουρκοκρητῶν ἦτο στερεότυπος ἀπὸ τὰ χείλη ὅλων: «καὶ ποιὸς Ὑψηλότατε δὲν ἀγαπᾶ τὴν πατρίδα του;».

Ὁ Πρίγκιψ συγκεκινημένος ἐξαιρετικὰ ἀπὸ τὰ ἁγνὰ αὐτὰ αἰσθήματα τῶν τουρκοκρητῶν, τοὺς ἀπεχαιρέτισε μετ' ὀλίγον καὶ τοὺς ηὐχήθη πᾶσαν εὐτυχίαν, ἐνῷ οὗτοι ἔσπευδον νὰ κατευοδώσουν τὸ Πριγκιπικὸν ζεῦγος μὲ τὴν ὁλόθερμον εὐχήν: «Στὸ καλὸ Πρίγκιπά μας».

ΤΑ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΑ ΕΝΟΣ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

ΕΙΣ ΤΑΣ 2 Μαΐου 1954 ἐτελέσθησαν, εἰς Βρύσες Ἀποκορώνου τοῦ νομοῦ Χανίων, μετὰ πάσης ἐπισημότητος καὶ μεγαλοπρεπείας τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ μνημείου τῆς Ἐπιτροπῆς Μεταπολιτεύσεως τοῦ 1895. Κατ' αὐτὰ παρέστησαν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ἡ πριγκίπισσα Μαρία, ὁ ναύαρχος κ. Ἰωαννίδης, γενικὸς ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, ὁ ναύαρχος κ. Π. Βανδῶρος, ὑπασπιστὴς τοῦ Πρίγκιπος, ὁ ὑπουργὸς Συγκοινωνιῶν κ. Κούνδουρος, αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ καὶ χιλιάδες λαοῦ. Πρὸ τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον ἔχει φιλοτεχνηθῆ ὑπὸ τοῦ γλύπτου κ. Ι. Κανακάκη καὶ παριστᾶ κρῆτα ἀγωνιστὴν ἐποπτεύοντα τὸν ὁρίζοντα, εἶχον παραταχθῆ στρατιωτικὰ τμήματα, οἱ πρόσκοποι καὶ νεάνιδες τοῦ Λυκείου τῶν Ἑλληνίδων. Εἰς τὸ μέσον δὲ παρίσταντο ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Κρήτης καὶ οἱ ἐπίσημοι. Ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ μνημείου εἶχον λάβει θέσεις ὑπέργηροι ἀγωνισταὶ τῶν κρητικῶν ἐπαναστάσεων, φέροντες ἱστορικὰ λάβαρα καὶ σημαίας.

Ἡ κωμόπολις τῶν Βρυσῶν ἐπελέγη διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ μνημείου, διότι συνδέει συγκοινωνιακῶς τὰς περιοχὰς εἰς τὰς ὁποίας συνήφθησαν αἱ κυριώτεραι μάχαι τῆς καθοδηγηθείσης ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Μεταπολιτεύσεως. Τὰς περιοχὰς δηλαδὴ τῶν Χανίων καὶ Ρεθύμνης, μὲ τὴν ὀρεινὴν ἐπαρχίαν τῶν Σφακίων.

Ἡ Ἐπιτροπὴ Μεταπολιτεύσεως, ὡς γνωστόν, ὠργάνωσε καὶ διηύθυνε τὴν τελευταίαν ἀπελευθερωτικὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης, καρπὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ Αὐτόνομος Κρητικὴ Πολιτεία, ἐκ τῆς ὁποίας μετά τινα ἔτη ἡ μεγαλόνησος ὡδηγήθη εἰς τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ συγκρότησις τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἡ διεύθυνσις τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος ὀφείλονται εἰς τὸν Μανοῦσον Γ. Κούνδουρον.

Χοροστατοῦντος τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου κ. Ἀγαθαγγέλου ἐψάλη ἐπιμνημόσυνος δέησις, μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας ὡμίλησαν δι' ὀλίγων ὁ ὑπουργὸς τῶν Συγκοινωνιῶν κ. Κούνδουρος ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὁ στρατηγὸς ἐ. ἀ. κ. Στέφ. Λεκανίδης, ὁ ὁποῖος ἀνεφέρθη διεξοδικῶς εἰς τὸ ἔργον τῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἀκολούθως ὁ Πρίγκιψ προέβη εἰς τὰ ἀπο-

καλυπτήρια τοῦ μνημείου, ἐνῷ τμήματα στρατοῦ ἔρριπτον χαιρετιστηρίους βολάς, οἱ δὲ παρευρισκόμενοι παλαιοὶ ἀγωνισταὶ ἐδάκρυζον ἐκ συγκινήσεως.

Ἐπηκολούθησε κατάθεσις στεφάνου ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Κρήτης καὶ λοιπῶν Ἀρχῶν. Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρίγκιψ ἐν μέσῳ σιγῆς, ἐπαρασημοφόρησε τὰ ἱστορικὰ λάβαρα τῶν Κρητικῶν ἐπαναστάσεων, ἐνῷ οἱ ὑπέργηροι ὁπλαρχηγοὶ ἠσπάζοντο τὰς χεῖράς του.

Τὴν μεσημβρίαν παρετέθη πρόγευμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθησαν περὶ τὰ ἑκατὸ πρόσωπα καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ἤγειρε πρόποσιν ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης κ. Κωνιωτάκης, ὁ ὁποῖος ἀνεφέρθη εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῆς Μεγαλονήσου.

Καταλήγων ὁ κ. Κωνιωτάκης, ἐτόνισεν ὅτι ἡ περίοδος καθ' ἣν ὁ πρίγκιψ Γεώργιος διετέλεσεν Ὕπατος Ἁρμοστὴς Κρήτης παραμένει ἀλησμόνητος εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ὅλων τῶν Κρητῶν, διότι χάρις εἰς τὴν ἀκούραστον προσπάθειαν τοῦ Πρίγκιπος ἐπετεύχθη τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς δημιουργίας μιᾶς πράγματι ἰδεώδους πολιτείας, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήριζε τὸ πνεῦμα τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς τάξεως.

Εἰς τὴν πρόποσιν τοῦ κ. Κωνιωτάκη ἠθέλησε νὰ ἀπαντήσῃ ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος, ἀλλὰ λόγῳ τῆς συγκινήσεως, ἡ ὁποία τὸν κατεῖχε, δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τοῦτο. Κατόπιν αὐτοῦ παρεκλήθη ὁ κ. Κωνιωτάκης ὅπως ἀναγνώσῃ τὸν κάτωθι χαιρετισμὸν τοῦ Πρίγκιπος.

» Κύριοι,

» Κατὰ τὴν παιδικήν μου ἡλικίαν, τὴν πρώτην μου παιδικὴν ἡλικίαν, ἦσαν σχετικῶς πολὺ πρόσφατα τὰ γεγονότα τῆς γιγαντομαχίας τῆς τριετοῦς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης τῶν ἐτῶν 1866—69 πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας της.

»Ἀκούοντας τὰ γεγονότα τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς, τοὺς ἡρωισμούς, τὰς αἱματηροτάτας θυσίας, τὰς ἀφαντάστους ταλαιπωρίας τοῦ ἀγωνιζομένου σκληροτάτους ἐπὶ τριετίαν ἀγῶνας λαοῦ κατὰ πανισχύρου αὐτοκρατορίας, ἐσχημάτισα ἐν τῇ παιδικῇ φαντασίᾳ μου εἰκόνα ὅτι οἱ δημιουργοὶ τῶν ἀγώνων αὐτῶν δὲν ἦσαν κοινοὶ ἄνθρωποι ἀλλ' ὄντα ὑπερφυσικά, τῶν ὁποίων ἡ σύγκρισις δὲν ἦτο δυνατὴ μὲ τὰ μέτρα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐποποιΐα τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ προσελάμβανεν εἰς τὴν φαντασίαν μου μορφὴν ὑπερφυσικοῦ φαινομένου, θείαν ἔχοντος τὴν προέλευσιν καὶ δύναμιν.

» Αὐταί μου αἱ παιδικαὶ εντυπώσεις μοῦ ἐδημιούργησαν αἴσθημα ὑπερτάτου θαυμασμοῦ πρὸς τοὺς ἐργάτας καὶ τὰ ἔργα τῆς ἐποποιΐας ἐκείνης. Σὺν τῇ προόδῳ τῆς ἡλικίας ἡ ἀναπτυσσομένη κρίσις κατέτασσε

τὰ γεγονότα ταῦτα ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πραγματικότητος καὶ ἡ πραγματικότης ἀκριβῶς αὕτη τοὺς προσδίδει πολὺ μεγαλειτέραν ἀξίαν, διότι αὕτη μοῦ ἔλεγεν ὅτι ἦσαν ἔργα ἀνθρώπων καὶ οὐχὶ ὑπερφυσικῶν δυνάμεων.

» Παρηκολούθησα μεταγενεστέρως, σχεδὸν ἔφηβος, τὰ τῆς ἐπαναστάσεως 1877 καὶ νέος πλέον τὴν γιγαντώδη προσπάθειαν τοῦ ἀκάμπτου κρητικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν 1895—98. Τὰ γεγονότα τῆς τελευταίας αὐτῆς ἐπαναστάσεως εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ παρακολουθήσω κάπως ἐκ τοῦ πλησίον εἰς τὰς Κρητικὰς θαλάσσας ὡς Διοικητὴς Μοίρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ.

»Ἡ Θεία Δικαιοσύνη ηὐδόκησε τέλος νὰ χαρίσῃ εἰς τὴν ἡρωοτόκον Κρήτην, τὴν χώραν μόνον ἡρώων καὶ μαρτύρων, τὸ πρῶτον στάδιον τῆς Ἐλευθερίας της. Ἡ Θεία Πρόνοια ηὐδόκησε ν᾽ ἀναθέσῃ εἰς ἐμὲ ν᾽ ἀποτελέσω τὸν ἐπίσημον ἀρραβῶνα τῆς ὁριστικῆς ἑνώσεως τῆς πολυβασανισμένης κόρης πρὸς τὴν στοργικωτάτην Μεγάλην Μητέρα. Καὶ ἐστάλην μὲ τὸν ἐπίσημον τίτλον Ὕπατος Ἁρμοστὴς ἐν Κρήτῃ τῶν Προστατίδων Δυνάμεων.

» Εὐθὺς ἀμέσως ἔταξα τὸν ἑαυτόν μου, καὶ δὲν τὸ ἀπέκρυψα, διακηρύττων πρὸς πάντας ὅτι ἦλθον ἐντολοδόχος τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Πατρός μου καὶ ὡς τοιοῦτος ἐντολοδόχος ἤσκουν τὴν ἐξουσίαν μου.

»Ἡ στενοτάτη γνωριμία μου κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν μὲ τὸν κρητικὸν λαὸν μὲ ἔκαμε νὰ θαυμάσω ἔτι περισσότερον τὴν κρητικὴν ψυχὴν διὰ τὰς καὶ ἐν εἰρήνῃ ἀρετάς της, αἵτινες ἐπέτρεψαν ἵνα δημιουργηθῇ εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν Ἐπαναστατικὴν περίοδον, εἰρηνικὴ διοίκησις ἰδεώδους τάξεως καὶ εὐρυθμίας.

»Ὁ σταθμὸς τοῦ ἀρραβῶνος ἦτο προσωρινὸς καὶ πᾶσαι κατεβάλλοντο προσπάθειαι ἀπὸ πάντας τοὺς δυναμένους ἵνα ἡ προσωρινότης αὐτὴ λήξῃ κατὰ τὸ δυνατὸν ταχύτερον εἰς τὸ φυσικὸν καὶ ἀναπότρεπτον τέρμα, τὴν ἕνωσιν. Καὶ ἦλθεν ἐπὶ τέλους τὸ ἐκ Θεοῦ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Αἱ θυσίαι κατὰ πρῶτον λόγον τοῦ Ἔθνους ὁλοκλήρου καὶ αἱ πολεμικαί του δάφναι καὶ ἡ ἄοκνος προσπάθεια τῆς ἁρμοδίας πολιτικῆς ἐξουσίας τῆς διαχειριζομένης τὰς πολεμικὰς προσπαθείας τοῦ Ἔθνους συνετέλεσαν ὥστε ἡ ποθητὴ ἕνωσις νὰ γίνῃ πραγματικότης.

» Εἶμαι εὐτυχὴς καὶ ὑπερήφανος ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἀποτελεσματικῶς ἡ αἱματηρὰ θυσία πολυσεβάστου μοι ὡς Βασιλέως καὶ Πατρός μου τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α᾽ καὶ τὸ πολεμικὸν ξίφος πολυφιλήτου μοι ἐπίσης ἀδελφοῦ καὶ Βασιλέως μου.

» Σᾶς εἶπον πῶς ἐγεννήθη εἰς τὴν ψυχήν μου κατὰ πρῶτον ὁ θαυμασμός μου, ἡ λατρεία μου πρὸς τὴν Κρήτην καὶ τὸν λαόν της καὶ πῶς

σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἠνδρώθησαν τὰ αἰσθήματά μου ταῦτα εἰς μονίμους πεποιθήσεις καὶ ἀγάπην ἀτελείωτον.

»Ἡ Κρήτη καὶ ὁ λαός της κατέλαβεν ὁλόκληρον τὴν καρδίαν μου ὥστε ἐν αὐτῇ νὰ μὴ μένῃ μέρος διὰ ζωντανότερον αἴσθημα καὶ εἶμαι εὐτυχὴς ὅτι εἰς αὐτήν, τὴν καρδίαν μου, κλείεται τοιοῦτος ἀνεκτίμητος θησαυρός».

Ἀκολούθως ὡμίλησε δι' ὀλίγον ἡ κ. Μαρίνα Ζινεβράκη–Λεκανίδου.

Μετὰ τὸ πρόγευμα ὁ πρίγκιψ Γεώργιος μετὰ τῆς πριγκιπίσσης Μαρίας ἐπέβησαν αὐτοκινήτου καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἐπισήμων κατηυθύνθησαν εἰς Σούδαν ὅπου ἐπεβιβάσθησαν τοῦ «Πυρπολητοῦ» διὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Πειραιᾶ.

Ἤδη εἰς τὴν γραφικὴν κωμόπολιν Βρύσες Ἀποκορώνου οἱ Κρῆτες, παλαιοὶ καὶ νέοι, θὰ ἀτενίζουν μὲ ὑπερηφάνειαν τὸ περικαλλὲς μνημεῖον, ποὺ ἐστήθη πρὸς αἰωνίαν δόξαν καὶ τιμὴν ὅλων ὅσοι ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἕνωσιν τῆς Μεγαλονήσου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εἶναι σπουδαῖον ἐπίτευγμα δι' ἕνα δημόσιον ἄνδρα, νὰ κλείῃ τὴν ζωήν του μὲ τὴν συνείδησιν ἥρεμον ὅτι, καθ' ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν του, ἔπραξε τὸ καθῆκόν του ἀπέναντι τῆς Πατρίδος καὶ νὰ ἠμπορῇ νὰ προσβλέψῃ μὲ πεποίθησιν εἰς τὴν δικαίαν κρίσιν τῆς ἱστορίας. Καὶ ἡ δικαία αὐτὴ κρίσις, ἀργεῖ συνήθως, ἀλλ' ἔρχεται πάντοτε αὐστηρὰ καὶ ἀμερόληπτος. Καθὼς ὁ χρόνος παρέρχεται, διαλύει τὴν ὁμίχλην ποὺ καλύπτει τὰ γεγονότα, κατὰ τὴν ἐποχὴν ποὺ εἶναι ἀκόμη πρόσφατα. Καὶ ἡ ἀλήθεια λάμπει καθαρά, ὅπως ὁ ἥλιος εἰς τὸν οὐρανόν, ἔπειτα ἀπὸ μίαν καταιγίδα. Αὐτὴν τὴν ἥρεμον συνείδησιν ἔχει ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἀφιέρωσε τὴν ψυχήν του καὶ τὴν σκέψιν του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος. Ἡ δρᾶσίς του εἰς τὴν Κρήτην, ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ὀκταετίαν, ὑπῆρξε τὸ σημαντικώτερον κεφάλαιον τῆς ζωῆς του, ἀναλωθὲν εἰς τὴν πραγμάτωσιν ἑνὸς Ἐθνικοῦ ὀνείρου. Ἡ δρᾶσίς του αὐτὴ παρεξηγήθη, ἐσυκοφαντήθη, κατεπολεμήθη. Ὁ Πρίγκιψ ἐστάθη ἀπτόητος εἰς τὸ βάθρον τοῦ καθήκοντος, ὑπηρέτησε τὸ ἐθνικὸν συμφέρον μὲ ἁγνότητα ἀποτελοῦσαν παράδειγμα διὰ τοὺς μεταγενεστέρους καὶ ἠκολούθησεν εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις τὸν εὐθὺν δρόμον τὸν ὁποῖον ἐχάραξεν, ἀφ' ἧς εἰσῆλθεν εἰς τὸν δημόσιον βίον.

Ὑπεράνω παρεξηγήσεων καὶ συκοφαντιῶν, πονῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν λαόν της, ἐξεπλήρωσε τὸν σκοπόν του, βέβαιος ὅτι κάποτε ἡ ἱστορία θὰ τὸν ἐδικαίωνε καὶ θὰ τοῦ ἀπέδιδε τὴν θέσιν ἡ ὁποία τοῦ ἀνήκει εἰς τὴν νεωτέραν ζωὴν τοῦ Ἔθνους. Εἶναι δὲ εὐτύχημα ὅτι ὁ Ὕψιστος τοῦ ἔδωσε μακρὸν τὸν βίον, ὥστε νὰ ἴδῃ καὶ νὰ ζήσῃ τὴν ὡραίαν αὐτὴν ἡμέραν.

Γίγας τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, γενναῖος καὶ ὑπερήφανος, πατριώτης θερμός, ἀδιάλλακτος εἰς ὅ ,τι πιστεύει, εὐσεβὴς χριστιανός, ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας, ἀποτελεῖ τὸν ὡραιότερον συμβολισμὸν τῆς σκληρᾶς πορείας τοῦ Ἔθνους εἰς τὸν δύσβατον δρόμον τῶν πεπρωμένων του. Συμβολίζει ἀκόμη μίαν πολυτάραχον ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλὰς ἐπάλαιεν ἐν μέσῳ θυελλῶν, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐθνικήν της ἀποκατάστασιν.

Τὸ ἔργον μου τοῦτο, ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὴν τιμίαν προσωπικότητα τοῦ ἱστορουμένου, ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν πατριωτικὴν δρᾶσίν του, ἀποτελεῖ μικρὸν φόρον τιμῆς πρὸς τὸν πρίγκιπα Γεώργιον, τὸν Ἄνθρωπον, τὸν Ἀγωνιστήν, τὸν Ἕλληνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

'Αβραὰμ Ν. — Γνῶμαι 'Ελευθερίου Βενιζέλου.

'Ασπρέα Γ. — Πολιτικὴ 'Ιστορία τῆς Ν. 'Ελλάδος.

'Αργυροπούλου Περ. — 'Ιστορικαὶ καὶ διπλωματικαὶ μελέται.

'Ανωνύμου — 'Υποθέσεις τῆς Κρήτης. 'Υπομνήματα Πρίγκιπος Γεωργίου.

» — 'Η δίκη τοῦ Ναυτικοῦ. Πρακτικὰ τῆς δίκης Κόκκορη-Σαχτούρη. 'Αθῆναι 1898.

Βεντήρη Γ. — Τὸ ἔργον τοῦ Βενιζέλου

Βογιατζίδη Ι. — 'Ελευθέριος Βενιζέλος.

Γενεράλη 'Εμμαν. — Παλμοὶ τῆς Κρήτης.

Δημητρακοπούλου Ν. — Πολιτικαὶ 'Αγορεύσεις.

Ἔκδοσις 'Εφημερίδος «'Ακρόπολις» — 'Ο πόλεμος ἕνεκα τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, τόμοι 2, 'Αθῆναι 1898.

Ἔκδοσις 'Εφημερίδος «Πατρὶς» — Φῶς ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ 'Ελευθερίου Βενιζέλου. Χανιὰ 1902.

Εὐαγγελίδη Τρ. — Τὰ μετὰ τὸν Ὄθωνα.

'Επίσημος 'Εφημερὶς — *Κρητικῆς Πολιτείας.*

Ζαβιτσιάνου Κ. — 'Απομνημονεύματα.

Ζαμπελίου Σπ., *Κριτοβουλίδου Καλ.*, *Κονδυλάκη Ι.* — 'Ιστορία Κρητικῶν ἐπαναστάσεων.

'Ηλιάκη Ι. — 'Ο Βενιζέλος καὶ ἡ πολιτική.

» — Σκέψεις.

» — 'Η ἀπολογία ἑνὸς τυράννου.

'Ησυχάκη Ι. — Τὰ δῶρα τοῦ Θερίσσου.

'Ηλιοπούλου 'Αθ. — Πρὸς τὰς λάμψεις τῆς 'Ελληνικῆς Δυναστείας.

Θεοτοκᾶ Μ. — 'Ελευθέριος Βενιζέλος.

'Ιωαννίδου Ι. — Κωνσταντῖνος ΙΒ'.

Καρολίδου Π. — Σύγχρονος 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος.

Κουτριερ Η. — 'Η Κρήτη.

Καιροφύλλα Κ. — Ἐλευθέριος Βενιζέλος.
» — Τὸ μυστικὸ τοῦ Βενιζέλου.
Κουνδούρου Μαν. — Ἱστορικαὶ καὶ διπλωματικαὶ ἀποκαλύψεις.
Καποδίστρια Ι. — Ἡ ἐποποιΐα τοῦ Θερίσσου.
Λάμπρου Σπ. — Λόγοι καὶ ἄρθρα.
Λαμπίκη Δ. — Ὁ Ναύαρχος Κουντουριώτης.
Λάσκαρη Σ. — Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος.
Νικολάου Πρίγκιπος τῆς Ἑλλάδος — Τὰ 50 χρόνια τῆς ζωῆς μου.
Ντριὼ Ε. — Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος.
Νασίδη Ε. — Περὶ Βενιζέλου.
Ξανθουδίδου Στεφ. — Ἡ Κρήτη.
Οἰκονομοπούλου Ἠλ. — Ἱστορία Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.
Οἰκονόμου Π. — Ἡ ὀργάνωσις ἐκπαιδεύσεως ἐν Κρήτῃ.
Παπαδάκη Μ. — Βιογραφία Ἐλευθερίου Βενιζέλου.
Πρακτικὰ Κρητικῆς Βουλῆς, ἐπὶ Ἁρμοστίας πρίγκιπος Γεωργίου.
Σκαλτσούνη Ι. — Ἀπομνημονεύματα.
Σ. Κ. — Κατηγορῶ τὸν Ε. Βενιζέλον καὶ Σία ὡς ὑπευθύνους τῶν δεινῶν τῆς Πατρίδος. (Ἀθῆναι 1924).
Τωμαδάκη Ν. — Σκέψεις περὶ Βενιζέλου.
Τσουδεροῦ Ἐμμ. — Τὸ Κρητικὸν πολίτευμα τοῦ 1896.
Φιλαρέτου Γ. — Σημειώσεις.
Φὸν Μὰξ Μπάντεν — Ἀναμνήσεις καὶ ἔγγραφα.
Φραγκούδη Γ. — Τὸ Ρωμέϊκο.
Χριστουλάκη Χρ. — Ὁ Βενιζέλος.
Ψιλάκη Ι. — Ἱστορία τῆς Κρήτης.

ΑΛΛΑΙ ΠΗΓΑΙ

Βασικὴ πηγὴ τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὑπῆρξε τὸ ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀρχεῖον τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου ἀποτελούμενον ἀπὸ σωρείαν ἐπισήμων ἐγγράφων, ἐντύπων ὡς καὶ ἰδιοχείρων σημειώσεων. Ἐπίσης ἐχρησιμοποίησα τὸ προσωπικὸν ἀρχεῖον τῶν κ.κ. Θ. Πετραλιᾶ, Μ. Φραντζεσκάκη, Ἰωσ. Ἀναγνωστάκη καὶ Θ. Παπαμανώλη. Ὡσαύτως ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τὴν ἀρθρογραφίαν, εἰδησεογραφίαν καὶ δηλώσεις ἐπισήμων, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀποχρώσεων, αἱ ὁποῖαι ἐξεδίδοντο ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἀθήναις κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἁρμοστίας τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου, ὡς καὶ τὰ περιοδικὰ «Εἰκονογραφημένη» τοῦ Δ. Βρατσάνου, «Ἀνόρθωσις» καὶ «Ἑλληνισμὸς» τοῦ κ. Θ. Παπαμανώλη.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ .... Σελίς 7

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Η ΕΛΛΑΣ ΤΟΥ 1869 .... » 11

Ἡ γέννησις τοῦ Πρίγκιπος .... » 14
Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Πρίγκιπος .... » 17
Τὰ ταξίδια του .... » 22
Ὁ Γεώργιος εἰς τὸ Βασιλικὸν Ναυτικὸν .... » 28
Ὁ Πρίγκιψ εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολὴν .... » 36
Διοικητὴς τῆς Σχολῆς Τορπιλλητῶν .... » 42
Τὸ Κρητικὸν ζήτημα .... » 49
Ὁ ἀτυχὴς πόλεμος τοῦ 97 .... » 55
Ἡ δίκη τοῦ Ναυτικοῦ .... » 63
Ἡ Αὐτονομία τῆς Κρήτης .... » 70

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ο ΥΠΑΤΟΣ ΑΡΜΟΣΤΗΣ .... » 79

Καθήκοντα καὶ εὐθῦναι .... » 89
Ἡ κατάρτισις τοῦ Συντάγματος .... » 93
Ἡ πρώτη Ἐθνικὴ Συνέλευσις .... » 98
Ἡ πρώτη Κρητικὴ Κυβέρνησις .... » 105
Ἡ ὀργάνωσις τῆς Κρητικῆς Πολιτείας .... » 119
Τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Ἁρμοστίας .... » 128
Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης .... » 132

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Η ΔΙΑΦΩΝΙΑ ΠΡΙΓΚΙΠΟΣ–ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ .... » 135

Τὸ πρῶτον ὑπόμνημα τοῦ Πρίγκιπος .... » 140
Πολιτικὰ παρασκήνια .... » 147
Ἡ ἀπόλυσις τοῦ Συμβούλου τῆς Δικαιοσύνης .... » 169
Οἱ ἑλιγμοὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων .... » 182
Τὰ βέλη ἐναντίον τοῦ Ἡγεμόνος .... » 188
Αἱ νέαι ἐκλογαὶ .... » 197
Ἓν ὑπόμνημα τοῦ Βενιζέλου .... » 200
Τὸ δεύτερον ὑπόμνημα τοῦ Πρίγκιπος .... » 206

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΘΕΡΙΣΣΟΥ........................ Σελίς 240

Ἡμέραι θλίψεως καὶ πόνου .... » 240
Τὸ νέον ὑπόμνημα τοῦ Ἡγεμόνος .... » 246
Μία ἱστορικὴ συνομιλία τοῦ Πρίγκιπος μετὰ τοῦ Μαν. Κουνδούρου.. 259
Αἱ Δυνάμεις πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας .... » 266
Συνεννοήσεις ἐπαναστατῶν μετὰ τῆς Κρητικῆς Βουλῆς............ » 270
Ἡ ἀπάντησις τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων... » 277
Ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Κρητικοῦ Συντάγματος .... » 281
Τὰ Σώματα τῶν Δημοφρουρῶν.......................... » 286
Ἡ ἐπιβουλὴ κατὰ τοῦ Πρίγκιπος .... » 289
Ὁ Νόμος περὶ Ἀφοπλισμοῦ .... » 299
Ἀμνηστία εἰς τοὺς ἐπαναστάτας .... » 312
Τὸ τρίτον ὑπόμνημα τοῦ Πρίγκιπος .... » 316
Τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς Ἁρμοστίας.......................... » 322
Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Πρίγκιπος.......................... » 328
Μία ἱστορικὴ ἐπιστολή.......................... » 333
Τὸ τελευταῖον Διάγγελμα τοῦ Πρίγκιπος .... » 340
Ἡ πατριωτικὴ στάσις τοῦ Γεωργίου.......................... » 343

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ—Ἡ ἄφιξις εἰς Ἀθήνας.............. » 348

Σελίδες ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ Πρίγκιπος.......................... » 355
Οἱ γάμοι τοῦ Πρίγκιπος.......................... » 362
Ἡ πριγκίπισσα Μαρία .... » 367
Ὁ πρίγκιψ Πέτρος .... » 372
Ἡ πριγκίπισσα Εὐγενία .... » 377
Ὁ Γεώργιος κατὰ τοὺς πολέμους 1912–1913.......................... » 379
Ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα.......................... » 384
Ἀνέκδοτα ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ Πρίγκιπος.......................... » 390
Κατὰ τὸν πόλεμον 1940–1941.......................... » 404
Μετὰ τὴν νίκην.......................... » 415
Ἡ πεντηκονταετηρὶς τῆς ἐλευθέρας Κρήτης.......................... » 419
Τὰ ἀποκαλυπτήρια ἑνὸς μνημείου.......................... » 425
Ἐπίλογος.......................... » 429
Βιβλιογραφία .... » 431
Πίναξ περιεχομένων .... » 433

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΑΥΤΟ ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΒΛΕΨΙΝ ΤΟΥ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑΡΧΟΥ κ. Π. ΣΠΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΔΗΓΟΥ κ. Χ. ΚΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, ΕΙΣ 1530 ΑΝΤΙΤΥΠΑ, ΕΞ ΩΝ ΤΑ 30 ΗΡΙΘΜΗΜΕΝΑ, ΕΠΙ ΧΑΡΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ, ΧΟΡΗΓΗΘΕΝΤΟΣ ΕΥΓΕΝΩΣ ΥΠΟ ΤΗΣ ΧΑΡΤΟΠΟΙΙΑΣ ΑΙΓΙΟΥ. Η ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΕΓΙΝΕ ΕΙΣ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΑΔΕΛΦΩΝ ΡΟΔΗ. Η ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ ΟΦΕΙΛΕΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗΝ κ. Μ. ΝΙΚΟΛΙΝΑΚΟΝ.

ΣΚΑΝΔΑΛΗ: ΠΡΙΓΚΙΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ